

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ

ҒАФУР ҒУЛОМ

МУКАММАЛ АСАРЛАР
ТЎПЛАМИ

ЎН ИККИ ТОМЛИК

ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ

А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

ҒАФУР ҒУЛОМ

МУКАММАЛ АСАРЛАР
ТЎПЛАМИ

ЕТТИНЧИ ТОМ

ОЧЕРКЛАР, ПУБЛИЦИСТИКА

ТОШКЕНТ — 1987

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ

Олмос АҲМЕДОВА-ҒУЛОМОВА, Салоҳиддин МАМАЖОНОВ,
Бахтиёр НАЗАРОВ, Комил НУЪМОНОВ — ЯШИН, Марат НУР-
МУҲАМЕДОВ], Раҳматулла ОТАҚЎЗИЕВ — УЙҒУН, Ваҳоб РУЗИ-
МАТОВ, Юсуф СУЛТОНОВ, Улмас УМАРБЕКОВ, Нуриддин
ШУКУРОВ, Азиз ҚАЮМОВ, Матёқуб ҚУШЖОНОВ,
Содир ЭРКИНОВ

Нашрга тайёрловчилар:

Шарафиддин ЭШОНХУҲАЕВ
Саида ЗОҲИДОВА
Ваҳоб РУЗИМАТОВ

Масъул муҳаррир:

Содир ЭРКИНОВ

Ғ $\frac{4702570200-3270}{M355(04)-87}$ 195—87

© Ўзбекистон ССР «Фан» нашриёти: 1987 й.

ОЧЕРКЛАР

УЛУҒ ВОЛГА

Биз Самара пристанига келганимизда ҳали кун чиқмаган бўлса ҳам, ҳар ёқ ёришиб кетган, аллақачон шаҳарда ва Волга бўйларида ҳаёт бошланган эди. Биз тезроқ кун чиқишини кутар эдик. Соат беш. Ана, Волганинг оқишига қарши Астрахандан 25 Октябрь номидаги скорий пароход улугвор наъра тортиб келаётибди.

Биринчи звонок, пароход Волганинг қирғоқларини чайқалтириб пристанга келиб тўхтади. Турли типдаги саёхатчилар — йўлчилар қайнай бошладилар.

Биз ҳам алоҳида каюталарга билетлар олиб, пароходнинг уст томонига чиқиб жойлашдик. Пароходнинг қирғоқларга боғланган йўғон арқонлари ечилди.

Пароход бир чиғаниб орқасига тисланди-да, олға қараб Волгани йириб-йиртиб кета бошлади.

Волга, Астрахандан Нижний-Новгородгача бағрида минглаб пароходларни, миллионлаб йўловчиларни кездирган Волга.

Йил бўйи шаҳарнинг бузилган ҳавосида кирланган ўпкаларга тоғлар, қирлар, ўрмонлар ошиб келган соф ҳаволарни бахш қилатурган, зиқ кўнгилларга соғайиш, чарчоқ билакларга янги куч ҳадя қилатурган Волга.

Самарадан кўзғалишнинг биринчи қадамларидаёқ сизни чанг ўлтирмаган табиий манзаралар чулғаб олади.

Кунчиқарга қараб тахмин қилган киши ўнг томонида ям-яшил қарағай, арча ўрмонларини, чап томонида яна ўрмонлар билан қопланган кўкўпар қирлар, тепаларнинг тикликка ўчакишиб солинган баланд, гўзал кошоналарини, унда аллақандай ишлар билан овора бўлиб юрган одам болаларини, олдида тонгги шафақ қизиллиги билан лаб ўпишган, шўх-шатир, чўзиқ Волгани кўради.

Волгада жуда узун, бешикдай тебраниб келатурган минглаб майда пароходча, қайиқчаларни кўрасиз. Улар бизга тўқнашганда, (ҳурмат биландир балки) сигналлардан салют берадилар. Бизнинг улуг пароходимиз уларни ўз тўлқинида қолдиради. Улар писта пўчоғидек

ожиз чайқалиб-чайқалиб қоладилар. Волганинг узоқ оғушига телмурган кўзлар атрофида узукдай ёшлар пайдо бўла бошлайди. Узаро урушлар вақтида ўтган малъун даврларни яна бир қайта эсга олинмоқчи бўлинса ҳам, фақат бир бутун расм кўзга келмайди. Ҳозирги Волга бўйлари гўё ундай даҳшатли моментларни бошидан кечирмаган, гўё одамлар тарихида бундай бир аянчли аҳволлар бўлган эмас. Чунки шу оз фурсатдаги қайтадан қурилиш бунга кишини ишонтирмайди. Урлар-қирлар, яйловлардаги жонлилик, ишчи-деҳқон ҳукуматининг кучини ҳикоя қилатурган фабрика-заводлар, Волганинг эркин оқишига эрк бермай эрта-кеч сузиб юрган пароходлар, ҳаммаси, ҳаммаси бизда хўжалик ишларининг қандай зўр суръатлар билан бораётганини ҳикоя қиладилар.

Бу йил экин яхши, дейдилар. Узоқ-узоқ ерлардаги бахмал бошоқлар бўлғуси маъмурчилик йиллардан салом келтиргандай жилваланадилар.

20 Яна-яна фараҳли, фазо, шабадалар осмони, кенг Волганинг ёқимли, сўлим манзаралари кишини ўз қўйнига ичкуёвдай қабул қилиб, боладай тебратади.

Волга устида кечқурун пайтлари ҳеч қаерни тенглаштириб бўлмайтурган гўзал манзараларни кўрасиз.

Орқангиздан қора, қалин булутдан ёмғир қуйса, олдингида тўқ қизил рангда буғриққан қуёш, нил рангдаги водийлар билан ачомлашиб ерга ботиб кетаётибди.

30 Бош устингида зангори, тўтиёйи, сариқ, гунафша, турли ранглар билан безанган ўқёй туради. Камалак — у бизнинг томонда бўлатурганга ўхшаб кучсиз, рангсиз эмас, жуда очиқ, ойдин, икки қайтадан чизилган, бутун — ярим-ёрти эмас. Гўё кўк қизининг бино қўйган каштаси бўлиб қолибди.

Сув юзида олдин-кетин келиб турган пароходлар ўзларининг оқ, қизил, зангори чироқлари билан Волга бетини жуда ҳам чиройли бир ҳолга соладилар. Жимирлаб турган сувда уларнинг шуъласи кезувчиларни ўзига оғдиради.

40 Аҳён-аҳёнда эшкак билан майда қайиқчалар ичидан чиққан ашула, балалайка, мандолина овозлари кишининг кўнглини ўзларига чақирадилар.

Кечқурунлар пароходнинг ичи катта сайилгоҳга айланади. Кун бўйи ишлаб толиққан матрослар, хизматчилар ўз доираларини тузадилар. Уларнинг мандолина, гитаралари ўйноқи қўллари зарби билан куйлай бошлайди. Ашула, ўйин, кулгилар қизиб кетади.

Йўловчилар бунда қуруқ томошачи бўлиб қолмайдилар. Пароходда истаган нарсангиз топилади. Унда пианино чалиб қизларни ўйнатиб, йигитларга шарқий сўйлаттириб ҳузур қиладилар.

Пароход ичидаги ҳарбийча интизомга қойил қолмай чорангиз йўқ. Ҳамма ер тоза, ёғ тушса ялагундай.

Матрослар, официантлар, хизматчилар, ҳатто капитаннинг ўзигача, ҳаммалари ўз вазифаларини жуда билиб адо қиладилар. Ҳар қайсисидан ўз вазифаси устида бир нима сўрар экансиз, ўша онда тайёр... Бу имкониятлар, албатта, атайлаб истироҳат қиламиз, деб келган саёҳатчиларни ранжитмаслик учундир. 10

1928

УЛ КҮРТАҚ БИЛАН БИРГА ТУҒИШГАН ЭДИ

Ул куртак билан баравар туғилди. Уша куни Сайидазим аканинг бахти кулган эди. 1912 йилнинг баҳор кезларида Тошкент, Бешёғоч даҳа, Сарфароз маҳалласидаги мардикор оилада саодатли бир қиз дунёга келди.

Бу қизалоқ Сайидазим аканинг биттаю-битта арзандаси эди. Шунинг учун унинг оти Турсуной эди.

10 Дунёга биринчи қадамларини қўйгандаёқ ёт кўзларнинг айшига, бегона кўнгилларнинг ёлғончи ишқига қурбон бўлди Турсуной. Камбағал Сайидазим акани ақча, мол-мулк билан алдадилар. Турсунойнинг бир жуфт қора кўзларини сотиб олдилар. Ун икки ёшлик Турсуной Мирсобирнинг ёт қучоғига, мошкичири соқол билан ўралган сассиқ оғзига ем бўлди. Бу вақт аср кўрган исканжаларнинг, кир тирноқ, қонли панжаларнинг, укки кўз қотилларнинг, бургут «ботир»ларнинг бир дамлик айши учун қурбон бўлган Шарқ маъсумаларининг чин озодлик кунларга етишганига узоқ вақт 20 ўтмаган эди. У чоғлар Шарқнинг ҳар тарафига — гадоё топмас ичкариларига ҳаёт дарагин келтирган, вайроналарда тикланиш, чордеворларда ободлик, эркинлик, сергаклик уйғотган, ўтмишнинг кишани, зиндони, дини, илоҳи, қуръони занжири азамат билакларнинг иродаси билан тор-мор келтирилган ва дунёда бирдан-бир ишчи-деҳқон ҳокимиятининг етти ёшига тўлган вақти — 1924 йил эди.

30 Пролетариат темир қонуни Турсунойга озодлик берди, уни Мирсобир қўлидан қутқазди. Бошланғич тергов вақтларидаёқ Мирсобирга ва Турсунойнинг ёшини улуғ кўрсатиб рўйхатдан ўтказган маҳалла комиссияларига лозимий жазолар берилди. Турсуной терговчи Гулмухамедов сингари ҳақсевар ўртоқларнинг ёрдами билан аввал интернатга, сўнгра ўз жўралари йиғилган хотинқизлар билим юртига шўро тарбиясини олиш учун топширилди.

Турмушда биринчи карра эркин нафас олишга эриша олган Турсуной билим юртида тез ўсди. Унинг пок тилаги, бағрида ўсиб-унган таланти оз кунда ҳаммага маълум бўлди. Мактабда бўладиган базм — концерт, театр Турсунойсиз созуқ, кўнгилсиз ўтар эди. Ундаги шу истеъдодни кўрган мактаб мудирини, муаллимларини унга пролетариатнинг юраги бўлган Москвага — театр студиясига бориб ўқишни маслаҳат бердилар. У бир-талай оғирлик, қийинчиликлар билан истагига етди. Москва театр студиясига жойлашди.

10

Ижтимоий ватанда ўн йиллик яшаш давримизда ўзбекнинг камбағал саҳнаси ўз бошидан не кўргиликларни кечирмади. Кечагина саҳнамизда хотин-қиз ролинини соқол қирдирган Ҳасан сартарошлар ўйнар эди. Кечагина ўзбек қизининг фиғонини дўриллама эр овозлари билан кўпчиликка тинглатишга уринар эдилар.

Минг машаққатлар билан икки тўда чин театрчиларга эга бўла олган театримиз, уларнинг ичида атиги уч-тўртта ўз сингилларимиз Турсуной, Замира, Сораойлар ўзбекнинг саҳнасини гуллатувчи ёш артисткалар... Улар тор саҳнада ўзбек турмушининг ичкариларини, жуда ичкарисини жонлантириб, томирларда, кўзларда ҳаяжон кўзғата оладилар.

20

Турсуной шўх. У ўзининг шўхлиги билан саҳнада ўзбек қизининг бутун қилиқларини акс эттирар, кўнгилларга юпаниш, завқ, эркаланиш совға қилар эди.

Турсуной турмушнинг аламзадаси. У, агар истаса, саҳнада бутун аламзада ўзбек хотин-қизлари номидан фарёд кўтара олар, «Ҳалима» бўлиб, одамларнинг асаблари билан ўйнашар, «Сайёра» куйини куйлаб, омонсиз сайёдларга нафрат уйғотар эди.

30

Ўзбек давлат театр труппаси бу йилги мавсумда Ўзбекистоннинг ҳар бир шаҳарида гастроллар бериб, ўзининг маданий вазифасини ўтамоқчи, шу қаторда Бухорога бориб, ўзининг иқтидорини, санъатини Бухоро ишчи-деҳқонига кўрсатмоқчи эди. Труппанинг бир аъзоси сифати билан ўйнаб-кулиб Бухорога жўнаган Турсуной қонга беланган ҳолда, ўлик гавда билан Самарқандга келтирилди.

Турсуной собиқ Бухоро амирининг Ғиждувон беги ўғли Ҳожиқулбек авлодларининг қўлларида қўйдек бўғизланди. Бир фиғон билан дилларни қалтиратган Турсуной айиқ гавдали Ҳожиқулнинг ханжар ушлаган қўлларини қалтиратолмай қонларга бўялди. Доим кулиб, ўйнаб турадиган қора кўзларидан жингала киприкла-

40

рини ҳўллаб энг сўнгги икки қатра ёшерга думаланди. Янги турмуш, янги замон куйларини куйлайдиган лабларидан қонли пуфакча аралаш омон тилаган бир фарёд қотилларга қатл тилаб уйнинг тўрт деворига бориб урилди.

Ҳожиқул Раҳматуллаевлар ўзларининг мозиларидан кирроқ, кўнгилларидан ифлосроқ бир ўрага пролетар саҳнасининг бир гули, гуноҳсиз Турсунойни ташладилар.

10 «Турсун — ой эди, ой этак билан ёпилмайди», дейдилар, бу тўғри.

Ҳожиқул Раҳматуллаевлар ўзлари тушадиган ерга бир гунчани яширолмадилар. Биз уни топдик, буюк тантана, оммавий таъзия билан Қизил Ўзбекистоннинг маркази — Самарқандга келтириб дафн қилдик.

Минг-минг йиғилган ўзбек ишчи-деҳқони Ҳожиқул Раҳматуллаевларга лаънат айтиб ўлим тилади. Уларга ўлим!

ҚОЗОҚ ДАЛАСИНИНГ БИР ЖУФТ ҲАЙДАР КОКИЛИ

20 Чойчақасиз қолган «машҳур» бир муҳаррир катта шаҳарнинг илондек чўзилиб кетган тор кўчаларидан юриб келар эди. У чирк босган бир тавақали эшикнинг олдига келиб тўхтади. Бир мартаба орқасига қайрилиб қаради ва изидан келувчи йўқлигига ишонгач, аста ичкари кирди. Ичкари ўзга айрим бир «дунё» эди. Ҳамма ёқда ўқчитувчи тўтиёйи тутун. Ердан бир қарич кўтарилиб, гир айлана ишланган чорпоярларда киндикларига салом бериб ўлтирган бир қанча кишилар — биров ястаниб кофе ичади, биров мис найчалар билан

30 тунука тарелкалардан пўр чекади, ҳар ким бир алам билан алам хаёлатига ғарқ.

«Машҳур» муҳаррир тарафидан очилган эшикнинг «ғийқ» деган ноқулай оҳанги буларни бир нафасга жим қилган эди. Шишаси қорайган хира фонусдай заволинигина кутиб турувчи кўзлар ялт этиб эшик тарафга термулдилар:

— Марҳабо, афандим, шомлари кадарсиз бўлғай.

— Марҳабо, шарафлу бекларим.

— Ҳурматлу афанди, ватандан ахбор?

40 — Ҳар қадам — биз учун ўлим, қайғу беражак муваффақиятлар.

Буларнинг ҳар бири ҳам собиқлар — «машҳур» муҳаррирлар эди. Эшикдан кирувчи «машҳур» киши ўз

қадрдонларининг яқинларига бориб ўлтирди. Гиёҳхона бувасига бир чилим табас буюрдилар. Дам ўтмай резинка найли жимжима чилим навбати билан «шуҳратлу афандилар»нинг олдиларига бир-бир қўниб ўтди. Яна кўзларни ачитувчи тутун.

Табаснинг кайфи билан ўзаро чувиллаша бошладилар: собиқ шуҳратлар, иззат, шарафлар, энг охири ватан ва миллат, миллат авлоди сингари бир қатор, бизга тушунилмаган сўзлар сўзланиб ўтилди.

Одамларнинг қадри бир пайса нашача ҳам эмасмиш. 10
Наша ўз ҳукмронлигини кўрсатди. Ҳаммани сукутга, аллақандай «ширин» хаёлларга чўмдирди.

«Машҳур» муҳаррир ҳам ўйлай бошлаган эди: «Энди нималардан ёзиш керак?» Албатта, у узоқ ўйлади. Бир қатор планлар чизиб чиқди. Лекин ҳаммасидан ҳам кўнгли тўлмади. У биздаги ҳар бир ютуқ устида жиндай-жиндай тўхтаб ўтди. Энг охири чет эл газеталарида ёзилиб турган «Турксиб» масаласига тўхтади, мана шу «Турксиб» устида истаганча иғво тарқатиш мумкин. Муҳаррир ўзининг ёзажак мақоласининг бошига: 20
«Шўролар Иттифоқи Шарқ миллатларини бир-бировидан ажратиш сиёсатини юргизадир. Турксиб ҳам шунга хизмат қиладир», деб ёзмоқни ўйлади ва бу фикр ўзига ҳам маъқул тушди шекилли, бир илжайиб қўйди. Албатта, унинг кучи бундан нарига ўтмас эди.

* * *

Уртоқ ўқувчи, сиз, албатта бу «машҳур» кишиларни ва бу «машҳур» муҳаррирни танимайсиз. Булар Октябрь арафасида чет элларга қочиб кетган зотлар — 30
Мустафо Чўқоев, Гаёз Исҳоқий сингари кишилар, улар ҳозир кеча-кундуз шундай гиёҳхоналарга кириб олиб, Шўролар Иттифоқидаги Шарқ миллатлари, яъни сиз билан бизнинг «ғамимизни ейдилар». Бутун дунё шаъну шавкатли Турон императорлиги бўлсин, ҳар ким ўз мартабасида, бойлар ҳурматда, оёқяланглар хизматда бўлсин. Инглиздай жаҳонгир, Шарқ халқларининг бирдан-бир «ҳомийси», бизнинг раҳбаримиз бўлсин, яна тўғриси: «Биз сизнинг нонингизни туя қилиб берамиз», 40
дейдилар.

Улар биздан жуфтак уриб қочгандан сўнг қилатурган иш тополмадилар. Нон, десалар — кесак ғириллади. Шарқ камбағаллари ўз нонларини туя қилдиришга рози бўлмадилар.

Шарқ меҳнаткашлари жаҳонни титратган Октябрь изидан, Ленин партияси йўл-йўригидан четга чиқмадилар. Уларнинг инқилобий ғоялари байналмилалчиликдир. Яъни руе, қозоқ, ўзбек, арман, хитой ва бошқа мавжуд миллат пролетари билан қўлга-қўл беришиб, дунёни янгидан қурмоқчилар. Ҳозир улар жаҳоннинг олтидан бир қисмида социализм қурмоқдалар.

- 10 Мана шу бир қатор амри воқеалар, «жаноб афанди Аллаким Аллакимовлар»ни қайғуга солди. Улар ўзларига ягона юпанч манба деб, гиёҳвандликни қабул қилганлар, чунки уларга хаёлдан бошқа дунё бўлуви мумкин эмас...

* * *

1930 йил Биринчи Майнинг шабнамли мусаффо тонги. Кўз илғамас бахмал қирнинг бағрида чорвалар, подалар, йилқилар ёлларини елга таратиб, бир нашъа, бир завқ, бир ҳузур билан кезадилар. Биз Олмаотадан шимолга қараб кетмоқдамиз.

- 20 Паровоз — кулча юзли қозоқ даласининг куёви, пишқиради. Тиғдай қуюқ буғ бурқитиб, ложувард кўк бағрига паға-паға булутлар қучоқлатади. Бу кун у биринчи гал шу янги поёндозда оёқ босиб янги даврнинг бир сийнасига минади.

Туркистон — Сибирь йўлида худди шу бугун абадий ҳаракат бошланади. Яъни Семипалатинск билан Тошкентгача, Тошкентдан бир тарафи — Красноводск, бир тарафи — Жалолободгача бўлган 3000 километрдан узунроқ бир йўл очиқ деб эълон қилинади.

- 30 Бу кун ер куррасининг пешанаси танғилади. Бизнинг паровоз Олмаота шаҳаридан қўзғалди. Иккинчи бир паровоз Семипалатинскдан қўзғалган, худди мана шу бугун эрта соат 9 да ҳар икки тарафдан келган паровоз бир-бирига тўқнашади. Мана шу тантанага, мана шу учрашишга ер юзининг бутун бурчагидан вакиллар келган. Хитойдан, Англиядан, Франциядан, Алмониядан ва Шўролар Иттифоқининг турли тарафидан минглаб вакиллар. Бутун дунёдаги газеталарнинг мухбир ва журналистлари... Буларнинг сони атиги 93 нафар.

- 40 Паровоз йигитларча шахдамлик билан илгари чопади. Йўл-йўлакай қозоқ меҳнаткашлари состав устига олқишлар сепаб қоладилар.

Қуёш аста кўтарилиб келмоқда, у баланд Тяньшань тоғлари устидан бу кунги маросимга, қозоқ меҳнаткашларининг бахти кулган тантанага иштирок қилмоқчи,

чеҳраларда ханда, лабларда табассум. Ҳамманинг кўзи Ойнабулоқ станциясига тезроқ етиш учун мунтазир.

Ана станция, гудок. Бир қучоқ қора тутун кўк бағрини ёриб юқори кўтарилди. Состав аста келиб, тоғ этагига уқадай йўрмалган Ойнабулоқ станциясида тўхтади. Вакиллар тушдилар. Биздан илгари бу ерга ўн мингларча кишилар йиғилган экан. Мавсум иссиқ, лекин бунга ўчакишибми ёки иқлимий шароит шуни талаб қиладими, ҳар ҳолда пўстин, тери шим, қалин бўркли қозоқ чўпонлари, батраклари, деҳқонлари, отлиқ-яёв икки юзлаб чақирим манзиллардан бугунги томошага йиғилганлар. Улар шодликдан ҳангу манг, таажжубдан туртса тебранмас ҳолда паровозни, унга тиркалган вагонларни, бош учида каптардай учиб юрувчи аэроплани, тракторни, хулласи, янги замон «мўъжизалар»ини томоша қиладилар. 10

Улар ўз ҳаётларида биринчи мартаба жонли улов кучидан ташқари, «худонинг қудрати»дан ўзга, холис, одам болаларининг зеҳнияти билан яратилган машина — тортувчи механик кучини мот ва мабҳутлик билан кўрадилар. Станцияда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш қуроллари кўргазмаси ташкил қилинган экан, ундаги ҳар бир гайкагача уларнинг — томошачиларнинг диққатини ўзига тортади. 20

— Ай, ширақтар, бери келингдер,— деди бир мўйсафид чол бизга хитобан.

Ҳурматан олдига бордик. Узоқ эллардаги меҳнаткаш биродарлари ўзбеклар номидан олқиш ва саломимизни бердик. Шу даврларни кўра олиш учун муваффақ бўлганини табрик қилдик. 30

Чол бирдан йиғлаб юборди... Мен билдим бу йиғининг манбаи қаерда эканини...

Шу мўйсафид чеҳрага юмаланиб тушган икки қатра ёши — унинг бутун вужудини қоплаган шеърӣ ҳиссиётининг тилсиз ифодачилари. Қалбидаги шодликдан келган мувозанатсиз урушнинг ўз шаклида бўлмаган қаҳқаҳаси эди.

— Ширақтар,— деди ота,— жети тас жўлдан адеи, ўси жўлди кўрейин деп, жаяв келдим.

Унинг ёшлари асрдийда юзига қўнган йўлнинг гардуборларини ювиб кетдилар. Бу ёш — энг сўнгги бўлгани каби чорак кам бир асрли ғуборлар ҳам энг сўнг мартаба шу чеҳрадан ювилдилар. Бу гардни Турксиб ювди. 40

Чолни юпатдик. У аста кула бошлади. Бизнинг суҳбатимизни бир қур меҳнаткаш қозоқлар давра олиб, тинглар эдилар.

— Жекелер,— деди бир ўспирин йигит, телпагини пешанасидан сал кўтариб,— ўси ваконга бизди-де мингизебе?

— Сизни миндирмаса кимни миндирсин! Турксиб йўли — фақат сизнинг эгилигингиз учун қурилган,— дедик.

— Айтпаса, Қувандиқ жалғандекен-ов.

— Қувондиқ ким?

10 Бизнинг сўроққа ўрта ёшар бир киши жавоб бера бошлади:

— Мўлдакелер, биз ўси қур барлиғмиз Қувандиқ-тинг қарал, шўпандаримиз. Қувандиқ баримиздинг қўжамиз. Ане анав турғандар Сатимдавдинг шўпандари. «Турксиб салинади екен», деп естикенимизге уш жил бўлди. Сўдан бери Сатимдавими, Қувандиғими, басқаларими: «Бари бир ваконга қозоқти тусирбейди. Ўрис деген немеңе қув келеди — тусирбейди. Не қилса-да, ўзимиздинг керувендан қалманглар», деп турер эди. Энди билсек, бу сўздери тук ўтирик экен,— деб яқиндагиларига қараб қўйди.

20 Биз уларга бир дамли йўловчи бўлдик. Ҳар бир кўринган янгилик устида билганимизча тушунтириб бердик.

Яна гудок, яна ҳайқириқ, шодлик барабани чалина кетди.

Семипалатинск паровози келаётир. Музыка вужудларни титратиб, музаффарият «Интернационал»ни чала бошлади. Паровоз виқор билан келиб тўхтади.

30 Турксибда бўлган бинокорлик ишларининг бош раҳбари ўртоқ Шатов бу кунги тантанали қўшнилиш мажлисига ўзининг рапортини ўқиди.

Турли ўлкалардан келган меҳнаткаш меҳмонлардан ва қозоқ, рус ишчиларидан қурама президиум сайланди. Ўртоқ Т. Рисқулов мажлисни очиқ деб эълон қилди. Бир гуруҳ чет эл вакиллари табрикларини сўйлаб ўтдилар. Германия бинокор ишчилари ва бошқа ерлардан келган табрик телеграммалари ўқилди.

Дўстлар шод, душманлар ғамгин бўлдилар.

40 Муҳтарам ўқувчи, биз шу хотираноманинг бош та-рафларида муҳим бир масала устида жўрттага индамай келдик. У шудирки, хўш, оғзимиздан бол тотувига сабаб бўлган Турксибнинг асосий аҳамияти қайси нуқталарда?

Турксибнинг асосий аҳамияти — иқтисодий ва сиёсий нуқталардадир. Турксиб, айниқса Қозоғистоннинг

тарқоқ ҳолда бўлган халқ хўжалигини уюштиради. Уни бир бутун гигант саноат хўжалик шаклига қўяди. У Шарқ, Ўрта Осиё, Ғарб миллатлари ўртасида бўлган байналмилал биродарлик ипини яна ҳам маҳкамроқ ва қулайроқ бўлган бир тарзда бир-бировига боғлайди. Улар ўртасидаги социал алоқани яқинлаштиради.

Жаҳонгирлик асосига қурилган, мустамлакачи чор Россиясининг чангалида эзилиб келган мазлум Шарқ — Ўрта Осиё меҳнаткашларини Турксиб феодал, ҳатто патриархал ҳаётдан қутқазиб, уларни маданий миллатлар қаторига олиб борувчи бир фактордир. 10

Юқоридагилар большевиклар партиясининг ленинча миллий сиёсатни қандай тўғри ҳал қилганини аниқ кўрсатади.

Турксиб Иттифоқни индустрлаштиришда партиясининг бош йўлидан бир қисмининг амалий ифодасидир.

...Юқорида таъриф этганимиз «муҳтарам муҳаррир афанди» Ғаёз Исҳоқий Италия фашизмсининг сармойси билан Туркияда чиқиб турган «Озод Туркистон» журналіда: «Коммунистларнинг Шарққа томон қўйган ҳар бир қадамлари турк ўлкаларини бурдалаш, турк қавмларини бўлаклашгагина хизмат қилади. Барча қилинаётган Турксиб темир йўли ҳам худди шу ғояни кузатади», деб ёзган экан, ёза берсин. Бундай қора сатрлар — қора юракларгагина эм бўла билади, а, биз учун ҳеч. 20

Чунки — ит ҳурар, карвон ўтар.

Бу кун қозоқ даласи — бир жуфт ҳайдар
кокилига эга!¹

1932

Семипалатинск.

30

ТЕНТАКНИНГ БАЛОҒАТИ

Баҳорда тол чавқарида, олма гулида — кунлар илиб, қорлар эриганда — чайқаларди... Кўпирарди телба наъралар билан водийлар ошиб, қирлар босиб. Кишансиз жинни эси йўқ нинники, оёқ босган ери барбод, бир тентак арслондай қонли кўзларини ўйнатиб шафқатсизки, ғазабланса кўтарилар эди дод.

Қутурган тева сингари тахта-тахта киштикорлар пайҳон бўларди унинг дастидан, яйдоқ айғирдай бўй бермас, талотумли — жимирлаб турган барқут сиртига 40

¹ Бу очерк Комил Алиев билан биргаликда ёзилган эди.
(Авгор эскартиши.)

кишнаб ўтгани ўлкаларнинг юкин илдирмас, у мағрур маст эди.

Кеч ёзда — пахталар кўсак боғлаганда, учинчи суғориқ кезларида жимлашарди...

- Имлашарди хасталардай лаб шивирлатиб қирғоқлар билан, жисман мурдор, қўтир мушукдай жинларга ем, қулоқ туби барабанли итбалиқларга эм бўларди. Кўксов чоллардай, туллакдаги нордай — сағриси пўпанакли — ахлат ўтлар билан булганч. Кўлмакланиб, паралич қадамлар билан жилиб, тошлоқлар, тўқайларга эмилиб кетар эди. Сонсиз, салмоқсиз ва шуҳратсиз эди Тентаксой — Андижоннинг қадрдон «Нор девона»си.

* * *

- Андижондан Кўқонқишлоқни босиб ўттиз-ўттиз беш чақиримлаб чиқиб борсангиз эски вақтда «Чек Насридинбек» исми билан аталган, энди қайтадан қурилган каналга етасиз. Бу сой қайтадан ишлангунча ўзидан бир секундига атиги 1,5 (бир ярим) мукаъаб метргача сув ўтказар эди. (Бу ҳам тоғ қорлари эриб оққанда).
- 20 Ариқ хонлар — феодаллар даврида аллақайси Дарабекнинг иқтисодий манфаати учун минглаб Фарғона деҳқонларининг меҳнатлари, қон ёшлари билан қазилиб, ҳалигача «Борми?»—«Бор», қабилида яшаб келган, йил бўйи деҳқонлар қайта-қайтадан қазий бериб, ишлата бериб тинкаларига теккан ариқ эди. Қирғоқлари ялоқланган, баҳор кезлари бир кўпириб, тўлқинланиб тўғонларни бузар, қорабураларни оқизар, деҳқонларнинг киштикорларини босар, ёзда бўлса, бир тўхтаб, бир жилдираб энсаларни қотирар эди. Ариқ узун йўл устида
- 30 да Тентаксой билан+ аломати сингари учрашар, бир қисми у билан тошлоқларга фойдасиз сингиб кетар, яна бир қисми Кўзёмонсой билан кесишиб, ҳар иккови деҳқон даласидан юз буриб маҳв бўлар эди. Ҳалигача унинг суғоратурган майдонлари, энг кўп бўлганда 500 гектардан ошмас, бу ҳам у вақтда «хўжайинлар»ники бўлиб, бир кичиккина қулоқ сув камбағал, ўрта деҳқонларнинг шудгорига оқмас эди. Инқилобдан сўнг ҳам бир неча йилларгача бу сув атроф деҳқонларни сероб қила олмай келди. Суғориш вақтида бош ёриб, кўз
- 40 чиқарувлар одат шаклига кирган эди. Хусусан, ариқнинг этак тарафлари тамом хароб ҳолда эди.

Ўзбекистонда суғорув ишларини йўлга қўюв, сув тақсимотини ўша маҳалнинг иқтисодий-жуғрофий шароитига қараб режали тақсим қилув иши — ўз нозиклиги ва муҳимлиги билан биринчи ўринда туради.

Ўзбекистон камбағал ва ўрта деҳқонни — келажакда ёппасига коллектив хўжаликка кўчувчи ўлканинг кадрларини янги очилган ерлар билан таъминлаш, атрофида кучли совхоз, семхозлар ташкил қилув, уларга экин майдонлари, суғорилатурган ерлар белгилаш ва, ниҳоят, ўзининг ўткирлиги, қатъийлиги билан оммавий нуқтаи назар ва жиддиятни чақириб турувчи беш йиллик хўжалик планининг бир тармоғи ва кучли шохобчаларидан бўлган пахтакорлик плани, пахтакор ерларни кўпайтирув масаласи, шу билан бирга, эски ерларни сувга мўлайтирув — биздан янги ариқлар чиқазув, каналлар қазув бўлганларини режага солувни талаб қилади.

Ўзвудхоз юқоридагиларга асосан Чек Насриддинбек ариғини кенгайтирув, асосан, уни қайтадан қурувни ўз олдига қўйди.

Ариқ бўйича ишлар бултур 1929—30-хўжалик йилининг бошиданоқ бошланди. Унинг бутун харажати; тозалов, кенгайтирув, железобетон дюкер — қувурлар ўтказув, регулятор — тартибга солувчи ва тақсим қилувчи тўғончалар қуриб, янги тўғончалар барпо қилув ва қирғоқларни мустаҳкамлов билан бир ярим миллион сўм мўлжалланади.

Асосий ишдан бултурги мавсумда тугаганлари — Омонжар билан Жумбоғиш ўртасидаги 20 километр эски сув йўлини кенгайтирув ва тозалашдан иборат бўлган эди. Бу йўлда Тентаксойнинг остидан кўмма қилиб узунлиги 100 метр, бир секундда 8—9 мукаъаб метргача сув ўтказатурган железобетон дюкер ва Кўзёмонсой устидан железобетон нов ишланган. Бу ҳар икки ерда ҳам техниканинг назокати бутун юзи билан амалда кўринадики, ҳар икки сой бир вақтда, бир-бировини кесиб ўз йўлига оқса ҳам бир-бировининг ишига халақит бермайди.

Бундан ташқари, Қўйқулоқгача 26 километр узунлигида янгидан қазув ишлари ўтказилган йўл устида бир дона железобетон сув тақсимотчиси — регулятор ва ёғочдан ишланиб, цемент билан маҳкамланган нов ўрнатилган. Ариқнинг бошидан оёғигача қирғоқлари мустаҳкамланган.

Қолган ишлардан зўри — канал билан Мойлисой учрашатурган ерда ҳам Тентаксойдаги сингари железобетон тазар — дюкер қувур ўтказув мўлжалланади.

Каналнинг асосий мақсади — янги пахтакор ерлар очиш, айниқса совхоз, колхоз, қисман, якка хўжаликларнинг ерларини суғоришдир.

Каналнинг юқори қисмидан (Чувама атрофларида) 800 гектаргача, ўрталарида (Обидобод атрофларида) 1400 гектаргача, каналнинг 6,5 километр узунликда бўлган этак тарафларида 1500 гектаргача пахтакорлик ерлар суғориладики, жами 3700 гектар, эскидан 6 мартаба каттарак, деган сўздир...

* * *

Тентак балоғатга етди.

10 У баҳорда, ёзда, кузда ва қишда чайқалади, кўпи ради, зумрад тўлқинларини ўйнатиб, марварид доналарини пускириб, у кишанланди. У юганли айғирки, пишқириб ўтган далаларнинг оғирларини енгил қилади. У марҳаматли, унинг кучидан кўсаклар ханда қилажаклар, биллуриин тишларини кўрсатиб. У эмизиб катта қилган пахталардан Фарғона деҳқони қизил карвонлар қаторлатди, турмуш бўйнига инжу маржонларидай териб, бу Ўзбекистон меҳнаткашларининг социализм қурилишида бўлган иштироклари, бу канал беш йиллик хўжалик планнинг Фарғона бўз даласига 20 ҳадяси.

Биз ВҚП(б) раҳбарлиги билан бу канални қурдик ва қура оламиз.

1930

КЎЗИМИЗ УТҚИР

Ичидаги янгигина ёқаси қавилган малла бўз яктак-ку ўзиники, унинг устидан апаш қилиб боғланган санама гулли сурп қийиқни ўртанча хотини: «Одамшаванда бўлиб юринг», деб кечагина боғлаб қўйган. Яктакнинг қия чўнтагидаги ҳамёнда ҳам, ундаги бир 30 даста червонда ҳам ҳеч кимнинг ҳақи йўқ.

Бас, яктакнинг устидан кийгани пахтаси оқиб уадаси чиққан тўқ, оёқдаги бармоғи чиқиб юрган похол солинган ўн вершок узунликдаги сағри кавиши, бошидаги жувозкаш ҳам ҳазар қилатурган қўсқи дўппи бу коскига қаердан келиб қолди-ку, қаердан топиб кийди экан бу баччағар?

«Бечора жуда ҳам паррехта, жуда ҳам юпун камбағал экан, қандай ноинсоф муштумзўрнинг қароли экан-а, қани энди ўзингдан ортиқча бўлса-ю, битта 40 эски гуппингни бериб, қулоқ-бурнини шупуриб бораётган шу изғиринли қишда дуосини олсанг»,— дейди уни ким кўрса.

Хўкизлар қишлоғига яқиндагина келиб ўрнашган Олим ота ҳам унга ачинди. Насиҳат қила бошлади:

— Ҳай-ҳай, болам, ахир, бу нима деган гап? У... Бечора-ей, жуда жавр бўпти-ку. Аҳволингни, усти-бошингни қара, арз қил, болам, арз қил.

— Кимга?

— Охунбобо шу ерда эмишлар. Шу кишига бориб арз қил, болам, ҳа, дарров бор. Хўжайиним, дегин, шу кўйларга солиб қўйди, дегин. Оббо, бечора-ей, жавраб қолибсан, ҳа, болам. Охунбобо жуда камбағалпарвар, 10 ҳақингни олиб берадилар. Югур болам, югур...

— Қаерда эмишлар?

— Ҳув, қизил чойхонада.

У чол айтмаса ҳам Охунбобоевга бормоқчи эди.

Қишлоқнинг қизил чойхонаси. Йўлдош ота Фарғона пахтакорларининг иш унумларини кўздан кечириб юриб, йўл-йўлакай ўзининг туғилиб ўсган Ёзёвонига яқин шу Хўкизлар қишлоғига келиб тушди.

Ҳар қайда бўладигани сингари, бир туркум колхозчилар, якка деҳқонлар, батраklar унинг атрофига 20 халқа қуриб, суҳбатлаша бошладилар.

Улар ўз ишларидан, пахтакорликни ривожлантириш учун бўлган ютуқ, камчиликлардан, планни неча процентгача ошириб бажарганларидан, пахта нури етишмай, машиналар камчил эканидан, шу кузда ёппасига колхозлашув учун планлари тайёр эканидан гапирдилар. Йўлдош акадан маслаҳат сўрадилар.

Йўлдош ака ўзлариники, у жуда диққат билан зерикмай тинглайди. Йўл-йўриқ кўрсатади. Камчиликларни топиб гарданга қўяди, қойийди. Улар бу қойишни 30 кўтарадилар. Ишқилиб, бир-бирларига ҳаддилари сиғади.

Давра жуда қизиган. Йўлдош ака муштумзўрларни пахта планини тўлдиришга мажбур қилиш тўғрисида уқтирар, йўл-йўриқ кўрсатар эди.

Мириқиб қаймоқлашар эдилар.

Кимдир даврани бузиб, одамларнинг орасини ёриб, Мамажон билан Одил батракнинг елкасидан ошиб, ўртага тушди. Одил унинг орқа этадиган тортиб: 40

— Ҳой, сен ўзинг кимсан, ука, четга чиқ, гапнинг белига тепма,— дейишига ҳам қарамай, келувчи тикка Йўлдош аканинг олдига бора бошлади ва икки букилиб таъзимдан сўнг:

— Ўртоқ Охунбобоев,— деди у изтироб билан ва ўзини тутолмай ҳўнграб йиғлаб юборди.

Ҳаммада ачиниш, ҳамма келган бечоранинг бошидан ўтган аламларини эшитишга қизиқар эди.

Йўлдош ака бир дамда сўзини тўхтатиб, келувчига қаради:

— Хўш?

Йиғловчи энкайиб, йиртиқ кавишини оёғидан чиқарди, кўтариб ерга зарб билан бир урди.

— Айтинг, ахир, биродар Охунбобоев, қачонгача эзиламиз, қачонгача кунимиз шу чориқдан нарига ўтмайди, қачонгача?..

Йўлдош ака унга гапини тугатиш учун имкон бермади ва йиғловчига ачинмади ҳам, тескарисича унга:

— Тўхтанг!— деди у,— устингиздаги солиқни тўлаганмисиз?— деб савол берди ва сўзида давом қилди:— Аввал шуки, мен сизга биродар эмас, иккинчи шуки, сиз — Қундузхонсиз. Шу топгача амиркон кийган эдингиз, чориқ судраш навбатингиз, эндиги кун тулкиликка қолдимиз?

20 Давра дув этиб қимирлаб қолди. Чоллар лаб тишлаб, ёқа ушладилар, ўспирин йигит-яланглар кўз қишишдилар.

— Ўзи, худди ўзи... У, бабаччагар-эй...— деган сўзлар атрофдан кела бошлади.

Қундузхон ер ёрилса ерга киргудай бўлди. Даврадан бошини қуйи солиб чиқиб кетди. Одил унинг орқасидан:

— Домла почча-ёв, снбир туморинг қолди,— деб кавишини ирғитди. Кулишдилар.

Охунбобоев уви унутмаган, таниган эди.

30 — Қундузхоннинг саргузашти жуда ажойиб. У ўспиринлик вақтида қишлоқнинг донг тортган бесоқоли, тўй бўлсин, гапу тўкма бўлсин усиз қизимасди. Устида хонатлас кўйлак, елкада жуфт кокил, бошда шоҳи дуррача мукамал бир аёл бўлиб, йигит-яланг унинг киргиттони эди.

Йиллар галасин давр чўпони ҳайдаб ўтди. Қундузхоннинг энгаги жиззали нонга қумурсқа ёпишгандай бўлди. Илгари мўйчинакка ҳам бўлган туклар саркашлик қила бошладилар.

40 Қундузхон:

«Агарчи мўйчинакка чиқмаган жунларни мен юлсам, Арода ҳафта ўтмай ерда ажриқдай расо бўлди»,— ашуласини ялага солиб, бошқа бир касбга кўчди.

«Ғар қариса парихон бўлади», дегандай илгариги қадрдонлардан Абдурахмон бойвачча ўзи солдирган

масжидга Қундузхонни имом қилиб кўтарди. «Султон суягини хўрламас» экан, Қундузхон қавмлар олдида узоқ вақтлар рукуъ, сужуднинг серкаси бўлди. Имоматнинг орқасидан ўн ботмонлаб ер, тўда-тўдалаб қўшчи-қулончи орттирди.

«Тинч» турмушни буздилар. Қундузхон бола — Қундузхон тақсир сингари қучоққа сиғмас сифатлар жала кўпигидай учдилар. Уни бир муштумзўр сифатида тугатдилар.

Унга энди биргина йўл — тулкилик қолган эди. У 10 Йўлдош акани алдамоқчи бўлган эди.

Уни танидилар. Йўлдош ака уни топди. Орадан ўн йиллар вақт ўтгач, Қундузхон чўлтоқ кетмондай соқолга эга бўлган бўлса ҳам, унутмади.

Қўй терисини ёпинган бўри тўдадан сурилди.

1930

ИРГАНИШДАН — ИҚ СЕВИШГА

Масалан, мен ўзим қисқичбақа ейишдан ирганар эдим. Бир-икки стакан пиво ичгандан кейин ўртоқлар, шўртаққина, деб қисқичбақа чақирадилар. Ликопчада оляшиқдай қизариб бақа келади. Узун — бир суямча келатурган мўйловли, оёқларининг бўлса сони салмоғи йўқ. Айниқса, олдинги оёқлари сартарошларнинг тиш суғуратурган омбурларидай баҳайбат, хунук. Ўртоқлар бўлса ҳеч қандай ҳазар ва ирганишсиз ўша узун мўйловидан кўтариб, ўша омбур оёқларини синдириб, худди тўларсоқ шимгандай ҳузур билан сўра бошлайдилар. Бу ҳам етмагандай қисқичбақанинг елкаси тўғрисида таъриф-тавсиф кетади:

— Иликдан ҳам мазалик-да.

— Қисқичбақани кўп еган одамга чипқон чиқмас экан.

— Ўзи Шўр дарёда бўлар экан, шунинг учун балиқдан ҳам луқмай ҳалол. Ма, мана шу оёғини шимиш. *(Менга узатиб қолади).*

Улар мақтай-мақтай емоқда, мен бўлса, турли хаёлларга бориб келмоқдаман. Кўнглим алланечукланиб, кўзим олдидан бўлмағур нарсаларнинг суратлари ўтмоқда.

Аввал шуки, қисқичбақахўр ўртоқлар билан юра бериб, кўзим пишди. Илгари кўзим олдидан ўтатурган бўлмағур суратлар ўтмайтурган, бачкана гаплар бўлиб қолди. Кунлардан бир кун «Ма, шим», деб узатилган бир бутун сонни шимиб ҳам кўрдим. Ёмон эмас.

Сур гўштининг илигига ўхшаброқ кетади. Мен ўзим муқашшар мошкичирига солинган сур гўштининг илигига ўчроқ эдим. Шу-шу бўлди-ю, сур иликни кўнгил тусаганда қисқичбақанинг елкаси билан ҳам кифояланатурган бўлиб қолдим. Кўникиб кетдим.

Қуён гўшти, шўр балиқдан ҳам илгари ирганиб юрар эдим, кейин-кейин иқ севиб еятурган бўлиб кетдим.

Ирганиш деган сўз, бир чеккаси, ўрганмаганликдан. Бир чеккаси, ҳадеб қулоққа «ёмон отлиқ» қилиб қўя
10 беришдан (талқиндан) бўлар экан. Шу икковини элмаган киши дастурхонини нозу неъматлар билан тўлдириб, иштаҳасини сийлаган бўлар экан. Биздан бир бўгин илгариги насл, чунончи, оталаримиз ҳатто помидор, картошка, бақлажон, иложини топса, карамдан ҳам ирганар эди.

Нега?

Чунки, бақлажон, помидор кофирнинг овқати, картошка бўлса, шайтоннинг олмаси, карам бўлса алвастининг салласи эмиш. Ҳозир энди помидор, картошка,
20 карамсиз овқат эси жойида бўлган кишилар ўртасида манзур эмас. Буларсиз шўрва, қовурма, суюқ ош ва бошқалар қайтага иргамчик бўлиб қолди.

Узун-узун йиллар ўтар экан. Қулоққа қуйиш, ўрганмаганлик сингари одатлар бекорга чиқар экан, одамларда лаззатни сеза олиш ўсиб борар экан...

Баъзида дастурхонга нозу неъматларни уйиб ташлайман. (Кўпинча моҳиёна олган вақтларда) Бунда: балиқ тухуми, бақлажон консерваси, чўчқа гўшtidан бўлган қазии япроқланган, пишлоқ ва бошқалар...

30 Дадам шўрлик эсимга тушиб кетади.

«Ҳа, бечора, мусулмон,— дейман,— дунёнинг лаззатини билмай умринг ўтиб кетди. «Шариат ундай деган», дейсану гўшт емайсан. «Шариат бундай деган», дейсану балиқ емайсан. Диннинг истаган лақиллатишига кўниб кета берибсан. Сувга ивитилган қоқ нон билан умочдан бошқа нарсаларнинг лаззатини англамай дунёдан ўтибсан...»

* * *

«Майда миллат» колхозии Яйпан районининг узоқ ва бир тарафи дашт билан ёпишган Дастурхончи қишлоғида. Бу колхознинг кўпчилиги қирғизлар ва бир қисми ўзбек, тожиклардан иборат. Бу колхозда аъзо бўлган қирғизларнинг кўпчилиги инқилобгача машҳур қирғиз бойи Оқчувлоннинг чўпонлари бўлган. Даштиработ тоғининг ям-яшил ўтлоқлари, водийларнинг кўм-кўк яй-

ловлари Оқчувлоннинг подаларини тўйгазиб келган. Бой баланд қурилган оқ ўтовда эртадан кечгача эт осиб, қимиз шопириб, қази япроқлаб ётган. Юзлаб саналган чўпонлар бўлса, Оқчувлонбойнинг эгилиги учун тонгда Темирқозиқ юлдузидан йўл излаб, кечалари Сомончи йўллари бўйлаб қирдан қирга яхши ўтлоқлар қидириб тентираганлар.

Қўйлар қўзилаган, йилқилар қулунлаган, туялар бўталаган. Оқчувлонбойнинг давлати, чўпонларнинг хасрати ҳам шунингдай кундан-кунга ошиб кета берган. 10
Қўзилар маъраган, қулунлар кишнаган, бўталар бўзлаган, чўпонлар эса чўзиб-чўзиб қуврай куйига мослаб шу ўланни мунглаганлар:

Бу элдинг осиб келдик довонидан,
Жиртилди соври жетик товонидан;
Тов-тоштарга жилаб, ўкирайликми
Манглайдаги тақдирдинг жаманидан?

Туя бақдиқ — қумрони қайга кетди,
Жилқи бақдиқ — қимизи байга кетди;
Ўй-бўй, қудай жазигимиз кўпбекен;
Жигит кучдинг бари арам жайга кетди. 20

Инқилоб йигит кучларининг увол кетувига йўл қўймади. Оқчувлонбойнинг оқ ўтовдаги роҳати барбод бўлди. Чорва ўз чўпонларининг қўлига ўтди.

Илгари Оқчувлонбой даври даврон сурган ерларда энди «Майда миллат» колхозининг чорваси ўтлайди. Социалистик ошхоналарнинг гўшти, ёғлари бу тўқ водийларда семириб ётади.

* * *

Колхоз раиси Бозорбой Сулаймон ўгли қаердандир 30
бир урғочи тўнғизни колхозга келтириб боқа бошлади. Биринчи навбатда кўп колхозчиларнинг Бозорбойга қарши «имонлари» сусайиб кетди:

— Бу нима деган гап? Колхозда меҳнат қиласан, ҳалол нон топиб емакчи бўласан. Бозорбой бўлса чўчқа боқиб, ҳалқумимизни ҳаром қилмоқчи. Тагин шу қўли билан даромад тақсим қилиб беради-я!..

Ута «тақводор» колхозчилар чўчқа боқилаётган оғилхонанинг ёнидан ҳам ўтмай қўйдилар.

Қишлоқ имомига гап топилиб қолди. У икки одам 40
билан учрашганда чўчқадан сўз очади. Аввалига жиндай мурсқабага борган бўлиб, гўлдираб ўқий бошлайди:

— Худо қуръонида «Ал-хинзир ун-ҳаром», деган, яъни чўчқа тўнғиздан ҳам ҳаром. Бозорбўй сизларни диндан чиқармоқчи. Наузанбиллоҳ!..

Орадан уч ой ўтмай, чўчқа олтига бола туғди. «Тақводорлар» учун бир ёв етти бўлди. Бозорбой ака бу билан ҳам тинчиб қолмай, яна аллақандай эркак чўчқа топиб келди. Жуда зотдор эмиш. Ҳаш-паш дегунча ёш чўчқалар улғайиб, она чўчқа қайтадан бўғоз бўлди.

10 Ишга аста-секин комсомоллар ҳам аралаша бошладилар. Чўчқани боқиш йигитларнинг ўз қўлига кўчди. Яна зотдор она ва ота чўчқалар сотиб олдилар. (Ҳаммаси бўлиб сотиб олинган асосий моялар саккизта.)

Айрим колхоз аъзолари ўртасида ўрганмаганликдан, қулоққа ёмон отлиқ қилиб қўя беришдан келган ирганиш ва ҳазар секин-секин кўникиш билан айирбошлана бошлади.

Тухуминг тошлоққа ёйилгур жуда серфарзанд бўлар эканда, Мамашариф,— дея бошладилар. Домла-имом
20 бошқа мулоҳазада қолди:

— Худо қуръонида «Кулли ҳаром ун касирон» деган, яъни ҳамма ҳаром нарса урчнйтурган бўлади,— дея эди.

Биринчи йилда чўчқалар 35 бошга етди. Битта ирвоқроқ тўқли чўчқани тажриба учун сўйиб кўрдилар. Чўчқа бир ёшга етмаган бўлишига қарамай тўрт энли ёғ қилибди. (37 кило ёғ, 41 кило гўшт). Бозорбой ака комсомоллар билан гурунгда шу ёғ-гўштан ош қилдилар. Ёмон эмас. Чўчқа мойдан бўлган ош мулойимроқ, гўшти бўлса товуқ гўштидай лаззатли ҳам юмшоқ, мақтаб-мақтаб, бироқ бир оз тортиниброқ ош ҳам туширилди. Баъзи колхозчилар:

— Қандай бўлар экан-а, ҳаром бўлмасмикан?— деган сипоҳигарчилик билан қимтиниброқ бир-икки луқма ошаб кўрдилар.

— Чакки эмас, тўнғмой, сўқим гўшtidан бўлган ошдан юз қатла яхши. Тагин ўзи дору ҳам эмиш.

Иккинчи йил чўчқага бўлган ноҳақ қараш анча ўзгариб тушди. Буни колхознинг қари аъзоси Суюнбойнинг чўчқа боқувчиларни койиб гапирган шу гапларидан
40 билса бўлар эди. Воқеа шундай бўлди. Бир кун чўчқаларга ем бўлмай қолди. Суюнбой ота болаларни койиб кетди:

— Молларга дурустроқ қарасаларинг бўлмайдим, жониворлар толиқиб кетди-ку, сенлар шундай бепарво бўла берсаларинг, «худонинг махлуқлари» урчимайди ҳам, семирмайди ҳам...

Чўчқа колхоз моллари қаторига кирди. Икки йил мобайнида ирганиш — кўникишга, кўникиш — иқ севишга алмашинди. Иқ севиш, кўпинча, парваришни кучайтиради. Шунинг учун ҳам «Майда миллат» колхозининг чўчқалари ҳозир 101 бошга етди.

Бу йил учта чўчқа бериб колхознинг давлатдан бўлган гўшт солиғидан ҳам арзонгина қутулиб олдилар. Ора-чора гўшт-ёққа танқислик сезилиб қолса битта-яримта чўчқани сўйиб турадилар.

Тунов кунини Суюнбой ака Бозорбой ака билан жиндай койишиб ҳам олди. Воқеа шундай. Битта кичик чўчқа сўйилган экан. Чол шудгор бошидан қайтгунча колхозчилар таракана қилиб кетибдилар. Чол раис Бозорбойдан аччиғланар эди: 10

— Бу нима деган гап! Ҳаммани бир кўзда кўриш керак-да. Зуннун саркор икки кило ёғ олганда бизга ярим кило ҳам қолмаган. Қари киши зовут ёққа ош қиламанми?! Кўпчиликнинг уҳда-кафилини олгандан кейин нормани ҳам бирдай қилиш керак!

1935

БАДАЛ-НОВЧА АФСОНА ҚАҲРАМОНИ

20

Жамиятнинг ўсиш ва тараққиёт тарихи жуда қизиқтирарли бир билимдир. Тарих ёзила бошлаган кунгача ва ундан сўнгги жамиятнинг яшаш усулларини ўқиб ва шулар устида ўй юргиза бошласангиз, кўп қизиқ даврларга рўбарў келасиз.

Чунончи, бундан икки минг йил илгари тараша ёқиб алангаси ёруғлигидан чироқ ўрнида фойдаланган кишиларнинг бугунги бўғинларига электрикнинг ёруғлиги ҳам қониқарли бўлмай қолди. У энди радио, чироқ тўғрисида ўйламоқда... Ёхуд бир вақтларда улови қўлидаги таёғидан иборат бўлган одам боласи бугун қалдирғочдай шаҳпарвоздир. 30

Бу тўғриларда гап чўзиб, сизнинг назари-диққатингизни ўзимизга тортишга муваффақ бўла олмайман, чунки бу усулда суръат ва ихчамликдан бар силкиган воқеий бир афсона ёзишнинг ўзи ҳам бундан уч минг йил илгари Румо шоирларининг ҳафталарча атиги бир фасли ўқилган дostonларига ўхшаб қолади.

Ёхуд вақти тиғиз, қадами илдам, фикри радио довури билан иш кўрган ўртоқларим бу эзмаликни кўриб, 40 мени машина ип ютган, деган хаёлга бориб қоладилар.

...1880 йил эди. Азамат-кепчик дўкончасининг устида, араб ҳарфининг «мим»идай букилиб, моки отар, эриш-

арқоқларни айқаштириб, соатига бир суям бўзни тўқиб ётар, у ҳафтадан бу ҳафтага уч кийимлик иш тайёрлаб, сабаби рўзғор учун олиб бориб сотар эди.

Бир куни маҳалла-кўйда «хушвақт» деган бир мата чиққанлиги тўғрисида доврұқ кўтарилиб қолди.

...Қалъага қатнаб юрадиган машҳур бойлардан Мирёқуб-қовоқ ҳалигача кўрилмаган бир хил мата келтирган эмиш.

10 ...Тўқилиши шундай силлиқ эмишки, эриш билан арқоғини бир-бировидан ажратиб бўлмас эмиш.

...Рангдорлиги ҳам шундай жойида эмишки, шаҳарнинг ман-ман деган читгарлари у мато устасига шогирд тушар эмиш. Хуллас, ўзи кўп хушрангу устаси фаранг эмиш.

20 Мирёқуб-қовоқнинг шуҳрати яна гуриллаб кетди. Ҳар куни эртадан кечгача уйдан «хушвақт»ни кўриш учун келган томошабинлар аримай қолдилар. Шу кезларда Мирёқуб қовоқ келин туширмоқчи бўлиб, шу «хушвақт» читдан қизнинг кўйлагига адип тутиб юбормасинми!.. Қуда тараф Мирёқуб-қовоқдан шундай миннатдор бўлибдики, ботмонлаб берилган донлар, қўралаб берилган кўйлар ҳам ўша бир йиртиш «хушвақт»нинг олдида манзур бўлмай қолибди... Уша «хушвақт» деганлари бугунги энг оддий ва ҳеч қандай талабгорга ҳам манзур бўлмайдиган қизил читнинг ўзгинасидир.

30 Йиллар йилларни қувлаб ўтиб кетди. «Хушвақт»дан сўнг докафаранг, ундан сўнг «чидаганга чиқарган», трико, либерту, шевиот ва минг турли исмларда бўлган ип, юнг, ипак матолар бир-бирларини қувлаб чиқарила берди ва улар Азамат-кепчикларнинг кустар хўжаликларини синдириб, Мирёқуб-қовоқнинг шуҳратини ер билан яксон қилди.

1882 йилнинг рамазони мусулмонлар тарафидан, ҳар йилгиси каби, жуда ҳурмат билан қарши олинган эди. Ҳар куни кечаси Кўмир саройда улуғ сайил бўлар ва бу сайилда оламнинг бутун ажойиботлари томошабинларга кўрик қилинар эди.

40 Бир тарафда Шодмон қизиқ оёғига баркаш боғлаб симдорда ўйнайди, бир тарафда ўратепалик Шароф аспак ёғоч отда жонбозлик кўрсатади, бир тарафда қашқарлик Матқовул охун Қашмирдан ўрганиб келган сеҳрларини кўрсатади, чунончи, қилич ютиш, қоғоздан илон қилиш, тош тухумдан жўжа чиқариш ва ҳоказо... Яна бир тарафда Турди-луччакнинг қумғон қайнатадиган чойхонаси (ҳали самовар чиқмаган), унда Ном-

данақдан келган янги бесоқол ҳалигача кўрилмаган муқомлар билан ўйинга тушмоқда...

Гарчи, «Эл кўп, ризқи бўлак», деганларидай, томошабин ҳам кўп, янги ва кўрилмаган ажойиботлар ҳам кўп. Хулласи, Кўмир сарой сайили техниканинг сўнгги сўзи билан бежалган. Бироқ кўпчилик халқ Кўмир саройнинг кунботар тарафига шамалоқдай йиғилиб, сайилдаги ажойиботлардан ҳам ажаброқ бўлган бир нарсани томоша қилмоқда... (Очередь деган нарсанинг чиқуви ҳам худди шу бугун бўлган бўлса керак, деб ўйлайман). Кўпчилик бу янги ихтирони томоша қилиш учун битта-битта боришни зеҳнига сиғдиролмай, ёппасига уймалашмоқда, найновроқ кишиларга кўриш муяссар бўлса ҳам, паканалар баҳрасиз, ранжиб қайтмоқда эдилар. Орадан аллакимнинг: «Оббо мусулмонлар-эй, маймун, ўйнатяптими, битта-битта қатор билан келсаларинг жўн тушади-ку», деган шикоятни ҳам эшитилмоқда эди.

Ўзи кичкина, юмалоқ қора қутидан иборат, устида кичкина қора баркаш айланиб туради-да, уни нина тирнайди ва шу нинага сим тикиб, қулоқлик бириктирилган, қулоққа тутсангиз, аллақайси хушовоз бир қори: «Қул иннамо...», деб қуръон тиловат қилади. Ана шунинг ўзи, холос. Ана шуни мусулмонлар супрадай-супрадай танга тўлаб эшитмоқдалар.

Гап шундаки, бу ерда қуръонни ким ўқиб ётир, одам боласими? Йўқ. Чунки у, бу қутичага сиғмайди. Ажинами? Йўқ. Чунки қуръон ўқиса, ҳар қандай жин-ажина ҳам тумтарақай қочади. Бўлмаса ким?

Ана шу савол ажойиботнинг қийматини минг даража юқори кўтаради.

Биласизми, бу ажойибот нимадан иборат эди?

Бу Эдисон тарафидан янгигина ўйлаб топилган, овози фақат қулоқлик орқали эшитиладиган граммафон эди.

Битта супрадек оқ танга тўлаб граммафондан қуръон эшитган Бадал-новча шу кундан эътиборан шундай бир ўйинчоқни сотиб олишга ишқибоз бўлиб қолди. Сайил тарқовини пойлаб, ажойиботнинг хўжайини билан (бу киши, Илҳом-самоварчи — машҳур граммафонфурушнинг дадаси эканлиги тўғрисида ривоят бор. Илҳомжон-самоварчи Тўйчи ҳофиз билан ширкат тузиб, бир талай куйларни пластинкага олдирди. Граммафоннинг ўзбеклар ўртасида тарқалувиغا анчагина сабаб бўлган ва бу янги касб орқасида кўп бадавлат бўлиб кетган эди) сўйлашиб, қаердан бўлса ҳам шундай бир ўйинчоқдан топиб берувини илтимос

қилган эди. Ахир кўп қийин-қистовлар билан талай суммалар харажат қилиб, бу ноёб буюмни қўлга киргизишга муваффақ бўлган эди. Бадал-новчанинг олган бу граммофони сайилгоҳдагига қараганда яхшироқ эди. Чунки бундан қуръон эмас, тожикча «Равнақи аҳли шабобаст» ашуласи тингланар эди. Бадал-новчанинг граммофони ҳам бир-икки йил хийли донгдор бўлди. Қўни-қўшни, эл-юрт атайлаб келиб, «Равнақи...»ни эшитиб кетар эдилар.

- 10 Афсуски, орадан беш йил ўтмай, Бадал-новчанинг шуҳрати тошга тегиб, граммофонлар кўлайиб кетди. Тагин, қулоқли эмас, карнайли, қуръон ёки «Аҳли шабобаст»ли эмас, Тўйчи ҳофизнинг жаранглама «Чоргоҳ»у «Ё ҳаёт ан-набий»лари.

Бадал-новча бир қур граммофон сотгандан: «Яхши, сергазал булбули гўёсини олиб бермаган экан», деб ранжиб юрган бўлса ҳам, бора-бора граммофонни унутиб юборди. Ошхонанинг рафида 1890 йилдаёқ унутилиб қолдирилганича қолиб кетди.

- 20 Йиллар ўтди. Қизлар балоғатга етиб, йигитларнинг овози дўриллади. Бадал-новчанинг мозоридан ками қирқ мартаба саримсоқ кўкариб, ола сигирнинг неваралари қирқ хурма сутни мўмай қилдилар.

Мен механический мастерской қошидаги ФЗУнинг йиллик тўйида меҳмон эдим. Социализм қурилишининг техникани эгаллаш тўғрисидаги талаблари ва бу тўғрида партиянинг чақириқлари устида нутқ ва музокаралар бўлди. Тантаналар давомида устакор бўлиб чиққан болаларни мукофотладилар ҳам. Айниқса, ҳаракатда турган ҳар қандай машинанинг ҳам энг кичик, айрим бўлақларида бўлган фаолият даражасини ўлчайдиган ва уларга бирор ноқулайлик рўй берганда илгаридан хабар бериб турадиган микрофонни ихтиро қилган Нурмат Бадалов деган бир йигитча йиғилганларнинг талай олқишларига сабаб бўлди. Мажлис сўнгида мен у билан айрим суҳбатда бўлдим. У шу воқеий ҳикояда биринчи бўлимнинг қаҳрамони бўлган Бадал-новчанинг набираси экан.

- 30 Уйлаб топгани микрофоннинг баъзи қисмлари ўша тарихий граммофондан кўчирилган эмиш.

Менга Бадал-новчанинг ҳаёти бир афсона бўлиб тингланди.

Биз Бадал-новчадай афсона бўлиб қола олмаймиз, сизу бизни енгмоқчи бўлганларни енгиш учун давримиз техникаси билан қуролланамиз.

50 ни 5га, 100 ни 10га қисқартамыз. Чунки биз партиямиз изидаги миллионларча нурматлармиз.
1932

ОҚ ЖҰРАНИНГ БОЛАЛАРИ

Дунё гўзал. Унда тирик, машғул то машачилиқ яна гўзалроқдир.

Даричангизни олам китобининг варақларига қарши очасиз. Сизга биринчи йўлиққан ёз тантининг ели бўлади. У ёқа чекидан кириб кўксингизга кўкс берадир. Қўлтиғингиздан олиб лабларингизга бўса қўндирадир **10**
ва қулоғингизга дунё гўзаллигидан мақтовлар сўзлайдир. Қарашларингизга қанотли эрк берасиз. Кўз олдингизда янгидан-янги уфқлар очилиб борадир. Оstda шўх нахр қирғоқларга яғрин тирайдир. Атлас қир. Хуммор бир нор каби бутун салобати билан чўккан тоғ...

Энг сўнгги нуқталаргача кўчиб сирғалиб турадирлар. Тўйиб-тўйиб хўрсинишлардан барсликкан соғ нафаслар оласиз. Бир дамга кўзни чалғитмоқликни хайф биласиз. Минутлар зеҳнларга из солиб пайтлар карвонидан етим бўтадай ажраладилар. **20**

Борлиқ ўз машъалини ёқади. Қуёшга суқ билан термиласиз, унинг заррин киприклари билан киприкларингиз бир тўғри чизиқ устида йўлиқадириллар. Елиб кетасиз, бир нима демакчи бўласиз. Тарадудда қоласиз.

Ё меҳнат тараннуми, ё муҳаббат ашуласи, ё бир завқ ялласининг ёнбош берган еридан тутиб оласизда, куйлашга бошлайсиз.

Фарғонада ой ботар, ҳо —

Қўқон бормай тонг отар,

Фабриканинг қизини

Тонгги гудок уйғотар.

Гулёрахон,

Бўйларидан гулёр...

Аста ва майин даромаддан пухта ва дадил таронага, ундан ўта ҳайқириб авжга чиқасиз. Мисранинг ҳижо-лари бандидан қутулган қалдирғочлар каби қанотланиб, наҳв бағирлаб, қир бўйлаб учадирлар. Тоғларга сингиб кеткудай уринадирлар, парча-парча бўлиб «шиша гумбаз» — кўкка ўрлайдирлар. Яна қайтиб бо- **40**
шингизга тўкуладирлар...

Ҳой гўзал олам!

Мен энг оддий бир хужайра бўлиб кўкатлар, жонлилар каби яшамоқ, болаларимнинг орзуларидай сенинг «кажрафтор гумбази деворин»га устун бўлғум келадир. Узлуксиз баҳоринг каби қаримас йигит бўлиб қолғум келадир.

Ҳай тириклик, сен қандай ширин сен!

Бизлар барҳаётликнинг шу гўзал тонглиридан биринда, Украинанинг «Голая» пристанида «Артём» пароходидан қирғоққа тушган эдик.

- 10 Украина пахтакорлиги тўғрисида қатъий кўз билан кўриб, қўл билан тутилган маълумотларга эга бўлиш бизнинг саёҳат маршрутининг асосий моддаларидан эди. Ҳатто Тошкентдан чиқар олдиндаёқ, янги очилган пахтакорлик районларни кўриш иштиёқи бизни чулғаб олган эди. Айниқса Украинанинг буғдойкорлик ерига қадрдонимиз чигитнинг ичкуёв бўлиши ва унинг туп қўйиб палак отишини кўриш завқини тасаввур қилингиз.

- Биз олдинданоқ, Украинада ўзбек пахтакорларидан раҳбарлар борлигини билар эдик. Хусусан мана шуларнинг иш шароитларини ўрганиш истаги, бутун қудрати билан бизни ўзига тортмоқда эди.

Мен ўз ватаним шўроларнинг ҳеч бир ерида ҳеч қачон ўзимни мусофир ҳис қилишга ўргана олмадим. «Голая» пристанидан энг яқин пахтакорлик ўрни ўн икки чақирим узоқлиқдадир. Биз бир жуфт учқур от қўшилган аравада шу ерга қараб кетмоқда эдик.

- Мен Андижондан Қўқонқишлоққа, ундан Езёвонга шўролар пахтачилигининг марказий ўринларига қилган юришларимда қандай бахтиёрликларга кўмилиб кетган бўлсам: дунёга табассум билан қараган пахта кўсакларининг серчақчоқлари менга юққан чоқларида, сеза олиш қувватимни борлиғи билан ишга солиб, юракдан ҳайқириб, ҳар қандай банд ва бўғовдан озод қўшиқларимни қандай шод куйлай олган бўлсам, бу йўлларда ҳам шундай шод, сарбаст ва саломат куйлардим. Билар эдимки, менинг қўшиқларим таркиб топган айрим сўзлари билан Украина қишлоқларига ёт бўлсалар ҳам, сиғдирганлари мазмун, оҳанг ва таъсир билан бегона эмаслар. Бу қўшиқ оқ олтин ўлкасининг мунтазам тепувчи зарбдор қалбидан ўртоқ мамлакатнинг саҳий қўйнига қайноқ бир саломдир.

Биз Украинадан янги пахтакорлик далаларида «оқ жўра» чигитнинг дадил навлари ўртасидан пушти ва новвати рангли пахта гулларининг юмшоқ ҳидларини димоғларга сингитиб борар эдик.

Украина далалари бу мавсум билан пахтакорлик устида иккинчи тажриба йилини ўтказадир. Бултур бутун Украина бўйинча пахтакорлик майдонлари 26 минг мураббаъ гектар эди. Бу йил бу майдон «атиги» 151850 мураббаъ гектар кўпайди (25 майга тўпланган маълумот бўйича).

Фақат бу ҳали тажрибагина 151850 гектардаги бир майдоннинг улуғлигини тахмин қилиб кўрингиз. Бу, майдон Ғарбий Европадаги баъзи майда ҳукуматларнинг бутун экин майдонлари билан кенгаша оладир. 10
Тажриба учунгина шунчалик кенг бир қитъа ажрата олиш, фақат Шўролар давлатигагина хос бўлган ўзўзига ишончининг мустаҳкамлигидан келадир.

Украина пахтакорлиги Днепр, Буга шаҳарлари ва Қора денгиз қирғоқлари бўйлаб, иқлими иссиқ, тупроғи қумлик, баҳор қизиқликларини ўзида узоқ сақлай турган 29 районга ёйилгандир. Украина ери биздаги сингари кичик «Бўйра эни» турли феодал рахналари билан парчаланган чочиқ майдончалардан иборат бўлмай, текис ва кенгдир. Зотан, Ўзбекистонда ҳам шу майда, 20
майда қитъалардан муттасил кенг коллектив майдонлари барпо қилиш учун кураш борадир. Ернинг бу хислати пахтакорликни машиналаштиришда ғоят қулайлик келтиради. Ер ҳайдашда кучли трактор колонналари яйраб иш кўради.

Украинанинг шимол тарафларида иқлим совуқ бўлганидан пахтакорлик учун ноқобил эканликлари аниқланди.

Биз пахтакорлик райони бўлган «Алешка»да Ўзбекистондан борган пахта мутахассиси — деҳқонлар, агроном ва ерли колхозчилар билан айрим-айрим суҳбатларда бўлдик. Улар бу янги пахтакорлик майдонларининг қобилиятлари, ишлаш усули ва келажаги устида ўз тажрибаларига суяниб айтадиларки:— Украина ери кузданоқ тайёрланиб қўюлуви керак. Фақат бу агроминимумда кўрсатилган бўлса ҳам, қуйида айтилганча сабаблари билан бажарилмаган. Баҳорда яна бир қайта икки вершук чуқурлигида енгил ҳайдов керак. Украина пахтаси Ўзбекистон сингари сунъий суратда суғорилмагандан ерни чуқур олиб ҳайдаш тупроқдаги намликнинг тез йўқолишига сабаб бўлади. 40
Украина қишлоқларида гўнг ёқиш ёхуд бинокорлик ишларида лой ўрнига ишлататурган бўлганидан ерга сочиш одат эмас. Бундан маълум бир ҳиссани пахтакорлик ерларни кучайтириш учун ажратиш билан бирликда, сунъий маданий ўғитлар масаласини ҳам қатъий

қўюв керак. Украина ҳукумати ҳали бу тўғрида қатъий бир иш қилганича йўқ.

Украина тупроғига чиллаки, тез пишатурган навдан бўлган 182-тамғали «Оқ жўра» чигити боб келадир. Чигитни ҳар икки (намланган ва қуруқ) ҳолда ҳам экиш мумкин. Украинада бир гектар ерга 50 килограмм уруғ талаб қилиниб, ҳар қатор ораси 70, ҳар уруғ ораси 10 сантиметр бўлиши маъқул топиладир.

- Украина учун армолид, баннер сеялкалари яхши келади. Бутун Украина бўйича пахта экиш 5 майдан 14 майгача ўтказилган. Бу пайт бу ерларда оби-ҳаво паст бўлган. Ҳамма районларда деярли ягана ўтказилмаган, Николаевский районида агроминимумнинг ёппасига бутун моддалари бажарилмаган, натижада бу районда пахтанинг кўриниши бошқа районларга нисбатан ғариб, ер ишланмаган, унум паст, зарарли ҳашоратлар бу ерда йўқ. Фақат гриб-гуммаз офригигина бор. Бегона ўтлардан печак кўп. Буларга қарши кураш ишлари жуда суст қўйилган. Украинанинг ери 3—4, ҳатто 5 маротаба чопиқ талаб қиладир. Бизнинг кетмонлар у ерда ишга ярамайди. Украина деҳқонларининг ҳалигача ишлатиб келганлари «Сейка»ни ҳам бир оз ёнга кенгайтириб, ерга чуқур ботатурган қилиш керак. Украинада биринчи ва иккинчи теримдан сўнг кўсақлар йиғиштириб олинадир, уларни қуритиб чувий бошлайдирлар. Бултур шартнома бўйича ҳар гектардан 4 центнер пахта берилиши шартланган бўлса ҳам, кўп районларда бу 8—9 пуддан ошмаган. Бунга қарши баъзи районлар бўлса ўз шартномаларини ошириб бажарганлар. Бу икки кўринишдан, яхшилаб ишлаганда мўлжалланган унумни ҳатто ортиғи билан олиш мумкинлиги маълум бўладир. Бу йил ҳамма районларда деярли пахтанинг кўриниши яхши, бутоқлар ботир.

- Шўроларнинг пахтага бўлган эҳтиёжидан қутқазиш — пахта мустақиллиги учун кураш йўлида Украинанинг ҳалигача буғдойкорлик бўлиб келган ерлардан пахтакорлик учун янги районларнинг очилиши, ҳар фурсатдан фойдаланиб қолишга, ҳар тасодифдан ўзлари учун мойли луқма қидирувчи синфий душманларнинг қаршиликларини яна ҳам кучайтиришларига сабаб бўлди. Ҳалигача Украина деҳқонларига ўз таъсирини ўтказиб келган поплар, катта ер эгаси бўлган муштумзўр ва унинг лаганбардорлари пахтага қарши навбатдаги иғволари билан чиқдилар. Улар меҳнаткаш деҳқонлар ўртасида, гўё «Пахта ўзи билан ҳар турли касаллик ва бахтсизликлар келтирадир. Пахта яхши

битса ҳукумат бутун ерларимиздан донни сиқиб чиқариб пахта экадир. Биз яна очликларга гирифтор бўламиз» деган иғволарни тарқатганлар. Украина деҳқонлари ўртасида дин бир қанча кучли бўлиб, пахтакорлик тўғрисида адабиётларнинг бўлмаганлиги, маҳаллий партия ва шўро ташкилотларининг пахта юзасидан меҳнаткаш деҳқонлар ўртасида ташвиқий оқартув ишларини кучли олиб бормаганликларидан поплар, муштумзўрларнинг бу иғволари ўзи учун замин топа бошлаган, шунинг натижаси ўлароқ, айрим якка хўжаликлар, баъзи колхоз аъзолари, ҳатто баъзи колхоз бошлиқлари ўртасида ҳам пахта ишига совуққонли билан қараш давом қиладир. Эрлар ўзларига пахта экишни ор билиб бу (бабье дело) — хотинлар иши деб кулиб қарайдирлар. Бундай кайфиятлар рўй берган жойларда чопиққа, ўтоққа меҳнат қобилиятига эга бўлмаган майда болалар, кампирлар чиқариладир. Эрлар унинг меҳнатидан қочадирлар.

Ўзбекистондан борган пахта мутахассислари бўлган деҳқонлар Украина пахтакорлигининг тўғридан-тўғри ҳам раҳбарлари бўлиб ишлаганлар. Улар 29 районнинг ҳатто айрим колхозларида, якка хўжаликларида, далада, ер устида ўзларининг тажрибалари, пахтачилик тўғрисидаги бутун ҳунарларни қимтинмай ўргатганлар. Шунинг учун ҳам Украина пахтакори ҳар кичик масала, пахтачилик устида ҳар кичик шубҳа, ҳар кичик савол билан буларга мурожаат қилган ва ўзларига зарур бўлган тўғри маслаҳатни ола билган. Ўзбек пахтакорлари расмий раҳбар бўлибгина қолмасдан, хизмат қилиб турган қишлоқнинг оммавий ишларида ҳар бирлари бир активга айланганлар, колхозчилар ўртасида лекциялар ўтказган, партия ячейкаси, қишлоқ шўросида ҳар бир масала устида билан шимариб ишга тушганлар. Шундайки, бир кун Украина колхозчиларидан бириси ўзбек пахтакори бўлган Дилмурод отадан (Дилмурод Қоракул районидаги III Байналмилал колхозининг аъзоси).

— Поп пахта ўзи билан касаллик ва бахтсизликлар келтирадир деб айтадир, шу тўғрими? — деб сўраган Дилмурод ота колхозчининг содда диллигига аввал тоза кулган, сўнг, ўзининг оддий гаплари билан:

— Уша попга минг арава лаънат эй... агар пахтадан ўлатурган бўлса, Ўзбекистонда одам қолармиди. Ваҳоланки, кундан-кунга униб-урчиб, кўпайиб бормоқдамиз. Поп капсанни пайдан, пахтадан унга капсан тегмайдир, — деган...

Яна шуни мутлақо қайд қилиш керакки, биздан борган пахтакорлар сиёсий ва ижтимоий жиҳатдан таллай ўсганлар, уларнинг умумий масалаларга қарашлари, уни ҳал қилишда кескинликлари шуни кўрсатади. Бу иккинчи бир жумҳуриятга ҳижрат, умуман дунёни кўриш, чамбарнинг кенгаюви ва ундаги маданиятнинг таъсиридан бўлса керак.

10 Украина пахтакорлари, ўзбек раҳбарлар, маҳаллий шўро партия колхозцентр ва трактор марказларининг вакиллари билан ўтказганимиз кенг мажлисда, юқоридан буён сўйлаб келганларимиз билан бирликда Украина ҳукуматидан.

— Пахтакорликни кучайтириш учун керак бўлган адабиётнинг нашр этилиши, агроном кучларнинг кўпайтирилиши, пахтакорлик курслари ташкил қилиш ва маҳаллаларда оммавий ташвиқот ишларининг кучайтирилиши сўралган эди. Ўзбек деҳқонлари Украинага юборилган раҳбарлар билан бирликда, Ўзбекистонга бир гуруҳ Украина колхозчиларининг юборилишларини 20 маъқул топадилар. Токи Украинадан келган колхозчилар Ўзбекистоннинг пахтакорлик майдонларида бир мавсум туриб, ишлар билан ич-ичидан ўргансалар, келажакда бир гуруҳ қувватли раҳбарлар тайёрланган бўлажак.

1932

КЎТАРИЛИШ

Бу воҳанинг ҳамма тарафида катта ва жиддий кўтарилиш бор. Қишиларнинг руҳлари кўтаринки, майшат инқилобгача бўлган сатҳидан бир метрга кўтарилган: эски бўйрадан — стол-стулга, сандалдан — печкага, похол тўшакдан — каравотга, зах ердан — тахта полга, қора чироқдан — электргача бўлган кўтарилишларнинг ўрта ҳисоби бир метр. Бу воҳанинг аёллари энг илгари ёппасига паранжиларини ташлаб, сарин шаббода, қизғин қуёшнинг тагида навниҳолдек кўтарилдилар. Мактаб, ясли, клуб ва эркин меҳнат уларнинг майший ҳолатлари, ижтимоий савияларини кўтаришда инқилобий кўмакда бўлди. Мен уларнинг тенглигини 40 Биринчи Май кuni меҳнаткашлар дувури олдида нотиклик минбарига кўтарилган ҳолда кўрдим. Улар қолганларнинг кўтаринки ҳолатларидан намоянда бўлиб сўзлар эдилар.

Бу большевик воҳасининг батраклари, ишчи, меҳнаткашлардай ҳар тарафда кўтарилишлар ҳар нафас

кўзга урилмоқдалар. Меҳнат аҳли энг илгари асрлардан буён елкасида қора юк бўлиб келган хонлик, амирлик ва унинг ҳар туркум лаш-лушлари бўлган Асфандиёр, Жунайд, бир уюм муллалар, урф-одатларга қарши большевик инқилоби билан кўтарилди. Сўнг юқоридагиларнинг думлари бўлган муштумзўрликни синф сифатида тугатиш учун большевик қудрати ва баҳамжиҳатлиги билан кўтарилди. Муваффақият қозонди, бугун у, феодализм меросларини бир умрга ерга кўмиш йўлида, ўз воҳасини чинакам социализм мамлакати қилиб кўтариш учун чалишмоқдадир. У қишлоқ хўжалигини қолоқликдан, йўлсизликдан ва қоронғиликдан социализм хўжалигининг юқори шаклига кўтара олди. Унинг ўзи сиёсий, ижтимоий савия жиҳатидан қайралган, чиниққан ва кўтарилган ҳолдадир. Мен уларнинг намуналарини: округ ижроқўмига раис, ёғ заводига бошлиқ, қишлоқ агрономи ва бошқалар бўлиб кўтарила олганликларини кўрдим. Булар юз минглаб меҳнаткашларнинг кўтарилган савияларидан намуна бўлароқ, шу куннинг масъулият вазифалари устида большевик иродаси билан ишлаб турмоқдалар.

10

20

Бу воҳанинг ҳамма тарафида жиддий ва катта кўтарилишлар бордир.

Бироқ...

Бироқ ҳалигача кўтарилмаган жиддий ва энг зарур бир шохобча бордир. Бу кўтарилиш воҳанинг ҳамма тарафига маҳкам боғланган бир кўтарилишдир. Кўринишда ғоят оддий ва кичкина бу нарса, атиги бир ярим метр кўтарилса бас...

Бутун қийинлик шу бир ярим устида. Шу учун катта бир мамлакат чалишади. Шу учун бутун воҳанинг отлари, туялари, ҳатто эшакларигача оғир меҳнатнинг бўйинтуруғи остида саноқсиз доиралар чизиш мажбуриятидадир. Шу учун бир бутун воҳанинг 200 минг йигити 60 кундан жами 12 миллион ишчи кунини сарф қилмоқда. Шунинг учун воҳанинг айрим шаҳарларида кустарликнинг айрим шохобчалари ўсиб чиққан. Минглаб кулол, кустарлар юзлаб хумдонларда кўзачалар ишлаш билан машғуллар.

30

Бу меҳнат тахминан 30 минг ишчининг бир йиллик кучига баравардирки, бу катта куч билан ҳар йили катта бир гигант қуриш мумкиндир. Ҳалигача кўтарилмаган бу нарса нима?

40

Бу нарса бахил табиатнинг қўпол ҳазили, Амударёнинг Хоразм еридан бир ярим метр тубанда бўлишидир. Сув учун кураш Хоразмда энг олдинги ва куч талаб

қиладиган бир масаладир. Сувсиз Хоразм даласини обод қилиш учун иш ҳайвонлари тинимсиз чиғир айлантирадилар. Йигитлар 30 километр йироқликдан, лойқа Амунинг бўтана суви билан ҳар йили лойланиб қолатирган чуқур ариқларни қазिश мажбуриятида қоладилар. Кустарлар бўлса, чиғир учун тинимсиз равишда кўзачалар ишлайдилар. Хулоса, ердан бир ярим метрча тубан оққан Амударёдан сув олиш учун ҳар йили бир гигант қуришга етарли куч сарф қилинади.

- 10 Чўққиси нилигун осмон билан ўпишган баланд тоғларнинг тошларидан ҳатлаб қуйига энган Доморуд каби нахрлар бирлашадилар-да, муҳаббатдан бебаҳра раҳмсиз Амуга айланадилар. Аму Орол қалъасини фатҳ этиш учун бўлган ўзининг узоқ юришида ғоят жиддий ва ғоят раҳмсиз бир жаллоддир. У, ҳар икки қирғоғида лаб ташна ётган саҳролар, воҳаларни ҳасратда қолдириб ўз ихтиёрича бир қултум сув бермай, олдинга чопади. Телбанинг фикридек баъзан сочилиб, баъзан тораийиб, ҳар пайт бир шўх сувда ва беқайд бир ташвиш билан бу дарё бир ярим метрча кўтарилса эди — Хоразмнинг бахти яна кулар эди, у ортиқ ҳар жабҳада кўтарилган бўлар эди.

* * *

Давлатбойни Хоразмда танимаган киши йўқ. Юзлаб ишчи ишлайдиган терн заводи, поёни кўрилмаган ерларда Давлатбойнинг манфаати учун тер тўкиб ётган батрақлар, корандалар Қорақум этагини сувдай босиб ётган қўй, туя чорвачиликлари...

- 30 Шунчалик катта бойни нега танимасинлар? Хоразм меҳнаткашларидан бир қисми уни ўзларининг қаттол эксплуататори сифатила ғазаб билан танийди, бир қисми ўз ерининг Давлатбой тарафидан тортиб олинганлиги орқасида алам билан танийди, бир қисми ўз қизи, хотини Давлат ва унинг ўғли-бойваччалар тарафидан зўрлануви орқасида номус хўрлиги билан танийди. Ҳар ҳолда, жуда яхши танийдилар.

- Давлатбойнинг яна бошқа танувчилари ҳам бор. Фабрикантлар, катта ер эгалари, бойлар... Бу қисм 40 Давлатбойни ўзларининг кучли рақиби — конкурентлари бўлиши-ла, таловда ўзларидан устунлик билан танийдилар. Муллалар, эшонлар уни «дин ҳомийси», дея мойли дастурхонлар орқали танийдилар, ҳатто уни Асфандиёрхоннинг ўзи ва рус чорлигининг миссионерларигача ўзларининг орқа суйанчиқлари деб танийдилар.

Ҳатто уни Германияда ҳам танийдилар. Унинг заводидаги машиналарнинг ҳаммаси деярли Германия фирмаларининг маркалари остида. Буларни Давлатбой атайлаб келтирган ва бу машиналарни идора қилиш учун Германиядан атайин чақирилган немис ишчилари, техниклари ҳам Давлатбой заводида, Давлатбой «туз-намагини еб» яшайдилар.

Давлатбой билан ҳамсуҳбат бўлган кишиларнинг ривоятларига қараганда у ниҳоят ҳийлакор ва макрли бўлган. У шу давлатига фахр қилиб «Мен шунчалик бойликни ўзимнинг қувлигим ва бахиллигим билан топдим», деб айтадиган бўлган. Ҳақиқатдан ҳам бой жуда қув, жуда бахил бўлган. У бир тур Германиядан чақирилган техникларга тўланадиган мояналарни беришни ҳайф била бошлади. Ўз мамлакатадаги меҳнаткашлардан фойдаланиш, ҳатто уларнинг оладиган арзимайдиган мояналарини минг найранглар билан босиб қолиш мумкин. Аммо немис чет эл фуқароларига буни қилиш сал қийин. Чунки, улар заводни ташлаб кетсалар, машиналар тўхтаб қолади. Бу тўхташ Давлатбойнинг лаззатига жуда ҳам фором келиб тушмайди. Нима қилиш керак? Бу ерда Давлатбойнинг содиқ қувлиги унга ёрдамга келади. Бу немис техникларини мояналарига бироз қўшимча бериш шарти билан ўз ўғли Шарифбойваччани шогирдликка олувини илтимос қилади.

Қимматбаҳо чўғирмани чаккасига қўйиб, ёвмит отидан тушмаган тантиқ Шарифбойвачча шу кундан бошлаб отасининг амри билан немис техниги ёнбошида муаммо, математик ифодаларига чулғаниб ётган техника мўъжизалари — машиналар билан таниша бошлайди. Давлатбой ўз ўғлини, ўз заводини идора қила оларли кучга эга бўлишини ва немисларга тўланадиган нормал суммаларнинг ўз кармонига қолиши кунларини чидамсизликда кута бошлайди.

Бироқ у кута олмайди. У ўйлаган ширин пайтларини кўра олмайди. Шарифбойвачча немис техникларининг ёнида машина ўргана бошловининг тўртинчи йили. — Хоразм меҳнаткашлари сабр косаларининг тўлган йили, Давлатбойларга, Асфандиёрларга қарши инқилоб билан кўтарилган йилларга тўғри келади.

Хоразмнинг Октябри тўлиқ келади. Давлатбойнинг ерлари, заводлари, машиналари, чорвалари — бойлиги меҳнаткашларнинг, ҳақиқий хўжайинларнинг қўлига ўтади ва меҳнаткашлар шўросининг ҳукми билан Давлатбой ернинг устки қисмидан бир умрга йўқолади.

Немис ишчилари бу инқилобда бир тенг иштирокчи бўлиб қоладилар. Техниклар бўлса Германияга қайтиб кетадилар. Шарифбойвачча — ёш техник, Давлатбойнинг кўз қорачиғи дараксиз қочади...

10 Мамлакатни ўз қўлига олган Хоразм меҳнаткашлари энди ички ва ташқи душман билан кескин кураш олиб борадилар. Жунайдахон воқеалари, умуман босмачилик, муштумзўрнинг синф сифатида тугатилиши, қишлоқ хўжалигини феодализм қолдиқлиги, йўлсизлиги ва қоронғилигидан социализм порлоқлиги асосига кўчириш — булар бариси Қорақум ва Қизилқум ўрталигида жуда осойишта ва хамирдан қил суғургандай мулоимлик билан ўтмайди. Бу улуғ курашнинг тўлқинлари, ғалабалари билан бирликда қийинликлари, қурбонлари, умид ва жабрлари ўзларича улуғ ва шонли тарихга эгадирлар.

20 Хоразм воҳасиннинг ўрта бир ерида, Аму наҳрининг 18 чақирим ғарбий қирғоғида 550 гектар ери, 168 хўжалиги, оти, туяси, эшаги бўлиб, жами 200 га яқин иш ҳайвонлари билан «Фаолият» колхози жойлашгандир. Колхознинг 30-йилгача 25 лаб чиғири бўлгандир. Колхоз бутун мундарижаси билан пахтакорлик колхозидир. Колхоз раиси, инқилобда ва ички курашларда чиниққан бир большевикдир. Хоразмнинг бошқа колхозлари, «Фаолият» колхози ҳам Амударёнинг атиги бир ярим метр тубанда оқувидан шикоят қиладир. Бу колхозда ҳам сув учун кураш асосий масалалар қаторида жиддий аҳамиятга эгадир. Ҳар йили колхознинг юзлаб азамат йигитлари лойқаланиб қолган 18 кило-

30 метр узунлигидаги ариқни қазийдилар. Юзлаб иш ҳайвонлари бир кичик қулоқ сувга эга бўлиш учун илк баҳордан бошлаб кеча-кундуз тинимсиз чиғир айлантирадилар. Шунчалик оғир меҳнат ва қийинчиликларга қарамай колхозчиларнинг руҳлари кўтаринки ва ўз социалистик ўлкаларининг пахта истиқлолини мустаҳкамлаш учун ўз планларини ҳар йили ошиғи билан бажариб келадилар. Тўғри сув масаласида ҳеч муносиб бўлмаса ҳам қўшни колхозчилар билан баъзан қизаришиб олишга, талашишга тўғри келади. Чора йўқ. Ҳар

40 колхоз ҳам планини тез ва ошириб бажариб, ўз давлати олдида берган ваъдасини ўрнига қўймоқчи бўлади... Аму бўлса бир қултум сувни бемашаққат бергиси келмайди.

Эрта баҳорнинг паришон шабадаси очиқ эшикларни беркитиб, ёпиқларини очиб, ўз билганича тентакланиб ўйнашмоқда эди. Колхоз правлениеси жойлашган миё-

на уйнинг қўш табақали эшигини шабада очди-да, шабада орқасидан правлениега ўрта ёшли, Хоразм ўзбеклари одатларига хилоф бўлароқ соқолини қириб, узун мурт ва соч қўйган, бошида кепки, эгнида кўк кўйлакда бир киши кириб келди. У тўғри правление котибига мурожаат қилиб, раисни сўради. Раис қазув ва чопиқ ишларига юборилганларнинг бир ҳафталик иш табелларини текшириб ўтирар эди. Бошқа ҳеч ким йўқ. Келгувчи киши кепкисини олиб, раиснинг олдига яқинлашди ва унинг қоғоздан кўз олувини кутиб тура бошлади. Раис бир қоғозга қараб, бир чўт қоқиб, бир неча минут тургандан сўнг, секин бошини кўтариб, келгувчига қаради. 10

— Хўш, нима хизмат?

Келгувчи киши жавоб бериш ўрнига қўлида келтирган бир қоғозни чиқариб раисга узатди. Раис қоғозда шуларни ўқиди:

«Фаолият» колхози правлениесига

Вали Бекмурод ўғлидан

Ариза

20

Ўзим эски ишчиман. Турли завод, фабрикаларда механиклик вазифасини бажариб келганман. Турли двигателларни идора қилишда ва улардан қандай мақсад учун фойдалана олишда ўртача ҳунарга эгаман. Сўнгги кезларда касаллигим учун докторлар далада ишлашни маслаҳат бердилар. Кустарлик пайтимда орттирган 20 от кучига эга бир двигатель ҳам бор.

Эндиликда шу двигателим билан сизнинг колхозингизга аъзо бўлиб кириш фикридаман. Колхоз умумий мулкига қўшиш учун бошқа мулким йўқдир. 30

Двигателим орқали колхозни сув билан таъмин қилишни устимга оламан ва ишонаманки, эски бир рабочий завод қўйнидан колхозга ёрдамга келганлигини назарда тутиб, уни қуруқ қайтармассизлар. Мени колхозга тўла ҳуқуқли аъзо қилиб қабул қиларсиз»,— деб, остига шикаста хат билан қўл ҳам қўйилган эди. Раис аризани ўқиш асосида бир неча мартаба қоғоздан кўзини олиб, келгувчига термилиб-термилиб, ерга қараб ўйламоқда эди. Энг сўнг раис аризани ўқиб бўлди ва ҳалигача аллақандай мужмал мулоҳазалар билан сипоҳлик босган юзига бир оз аниқлик ва кулги киргизиб, келгувчига қаради: 40

— Шундай денг, ўртоқ Бекмуродов, колхозга кирман, денг, жуда яхши фикр. Биз сизни жуда қувониб қарши оламиз. Сизни бировга ўхшатмоқдаман, ўртоқ Бекмуродов, қайдадир кўргандай бўламан...

— Билмадим,— деди келгувчи ўзини жиддий олиб,— сиз Қизиларвотда бўлганмисиз? Мен қизиларвотликман, бу ерга янги келувдим.

Раис муртини ўйнаб туриб, бир оз ўйланиб олди.

— Э, сиз қизиларвотликмисиз, мени кечиринг, ўртоқ Бекмуродов. Одам одамга ўхшайди. Зарарсиз.

Келгувчи киши бир оз очила кетди:

— Қабул қиларсиз, деб ўйлайман.

— Ўйлашиб кўрамиз.

10 — Натижасини қачон билсак бўлар экан?

— Натижасими, жуда тез. Бугун бизда правление мажлиси бўлмоқчи. Сиз эртага келинг. Натижасини биласиз.

— Яхши,— деди келгувчи ва хайр-хўшлашиб, чиқиб кета бошлади. Раис бу навбат ўрнидан туриб, қўл олишиб ўртоқ Бекмуродовни эшиккача кузатиб қўйди. Қайтиб келиб ўрнига ўлтиргач, котиб сўрай бошлади:

— Сиз уни кимга ўхшатган эдингиз?

20 — Бир кишига-да... Бироқ ўзим уялиб қолдим. Яхши ҳам ўхшатган кишимнинг исмини сўзламадим, бўлмаса бечора келгувчини анча хафа қилган бўлар эдим.

— Ўзингиз ҳам кўздан қарибсиз.

— Оддий кўз қариса майли, ука, зеҳннинг кўзи, синфий кўз қаримаса бўлди.

Правлениеда чуқур ва маънодор бир жимлик ҳукм сура бошлади.

30 Бекмуродовнинг аризаси правление аъзоларини жуда севинтирди. Бошқа масалалар кўрилганда қисқа-қисқа гаплар қистириб ўтирган партячейка котиби, Бекмуродов аризаси кўрилганда тугал бир маъруза билан чиқди.

40 — Ўртоқлар,— деди у,— Бекмуродов аризаси колхозимизнинг бир ютуғи каби қаралиши керак. Фабрика қўйнидан чиниққан бир ишчининг колхозга келуви биз учун жуда яхши. Колхозчиларга аста-аста бўлса ҳам рабочий таъсири юқса, бу бизга катта фойда. Масаланинг колхозчиларга рабочий таъсири ўтишдан ташқари колхоз иқтисодига катта кўмак бературган томони ҳам бор, у ҳам бўлса двигатель масаласи. Бу билан бутун ерларни чиғирсиз суғориш мумкин. Менингча, Бекмуродовни колхозга қабул қилиш керак.

Бекмуродовни колхозга қабул қилувга ҳеч ким қарши келмади. Гап орасида колхоз раиси ҳам Бекмуродовни бировга ўхшатиб, ўзи уялиб қолганини сўзлади. Ундан кулдилар... Эртасига келиб, колхозга қабул қилинганлигини эшитган Бекмуродов жуда қувонди. Шу

куниёқ бир кўрпа, бир ёстиқ ва кичик чамадонлардан иборат бўлган юкини кўтариб, колхозга кўчиб келди. Двигателни ҳам келтириб қура бошладилар. Двигателга муносиб насос ҳам топилиб, ҳафта ўтмай, колхоз ерларида ариқлар тўлиб сувлар оқа бошлади.

Колхознинг чиғирда банд бўлган иш ҳайвонлари яйраб нафас ола бошладилар. Колхознинг 550 гектар еридаги пахтаси бўлса сувга қониб кундан-кунга кўкка қулоч ота бошлади.

Колхоз ҳатто ўзидан ортган сув билан қўшни колхозлар, қўшни якка хўжаликларни ҳам таъмин қила бошлади. Бекмуродовдан ҳамма хурсанд. Двигатель яхши нарса. Ундан ҳар қандай манфаат учун фойдаланиш мумкин. У сувдан бўшаган вақтларида тегирмон айлантиради. Тантанали кеча бўлиб қолса, динамо айлантриб, чироқ ёндиради. Кино қўйилади ва бошқа-бошқалар... Ҳар ҳолда, машина яхши нарса.

Бекмуродов келувининг учинчи ойдан еттинчи кун ўтганда, колхоз комсомолларидан бириси, Бекмуродовнинг шаҳарда маст бўлиб, милицияга борганини ҳикоя қилиб келди. Таажжубландилар, қайтиб келганида воқеани ўзидан сўрадилар.

— Бола-чақам эсимга тушиб, соғинувдан ичган эдим,— деган жавоб қилди.

Яна бир неча кунлардан сўнг, хотин-қизлар бригадасининг бошлиғи, Бекмуродовдан хотин-қизларга тегишганлиги тўғрисида шикоят билан правлениега муурожаат қилди. Текширганларида:

— Мусофирчилик...— деб шикастахотирлик билан айбига иқрор бўлди.

Сугориш қизиб турган кунларнинг бирида «Шаҳарда бир қариндошим чиқиб қолди, кўриб келаман» деб икки кун кетди, двигатели бекор ётди.

Бир кун Бекмуродов двигатель ёнида иш билан овора эди, ишхонага раис кириб келди. Машинани айланиб кўрган бўлди. Ҳазил-мазах гаплар гапиришдилар. Ҳар иккаласи ўртасида ўтган сўзларнинг мазмуни тахминан шундай эди:

— Уртоқ Бекмуродов,— деди раис,— шу машинага ҳеч ақлим етмайди-да, бир неча бўлак темир-терсак шунчалик иш кўрсатса, ҳунар экан-да, а, ука, буни қачон ўрганиб олган эдингиз?

— Буни техника дейдилар. Ёшликда етим қолиб, бир немиснинг уйига хизматга кирдим,— деб тарихини сўзлаб кетди Бекмуродов,— шу немис мени ўғил қилиб олди. Ўзи жуда катта инженер эди. Шу ўқитиб, ўргатди.

— Э, сиз ҳали, немисча ҳам биламан, денг? Отанангиз жуда ёшликда ўлганми?

— Отадан уч яшар, онадан етти яшар қолганман.

— Бизнинг йигитча болалар ҳам зеҳн қўйса ўргана олармикан.

— Ҳа, одам қилган ишни одам қила олмайдими, ўрганиш ўнғай.

— Бўлмаса, икки йигитчани берсак ўргатмайсизми?

10 Берди: Бунга Бекмуродов бир оз ўйланиброқ туриб жавоб

— Жуда яхши бўлади.

— Шундай бўлсин, ука, Бекмуродов, нормангизга ҳам яримта қўштириб қўяман...

Комсомоллардан Бекмуродовга шогирдликка берилган йигитчалар жуда яхши ишладилар, ўргандилар.

Бу икки йигитчадан Ҳусайн Абдуллаев дегани илгари трактор курсини битирган бўлиб, двигателнинг айрим бўлақларини ўрганиш унга унчалик қийин эмас эди.

20 Шундай ҳам бўлди. 31-йилнинг баҳорида у правлениега рапорт бериб, двигателни юз процент, энг сўнгги деталларгача идора қила олиш қўлидан келатурганини рапорт қилди...

* * *

Куз ойларида бирининг охирида бўлган умумий мажлиснинг рўзномасида, навбатдаги масалалар қаторида: «Шарифбойвачча Давлатовнинг иши», деган бир модда ҳам бор эди. Уртоқ Бекмуродов ҳам бу мажлиснинг қатнашчиларидан бири эди. Бу масала қўйилганда, Бекмуродов қаттиқ тарсаки билан уйғонган мастдай гангиб қолган эди.

30 — Қайси Давлатов?

Бу масала устида раис сўзлади:

— Уртоқ Бекмуродов,— деди у устага қараб пичинг билан,— мана шу қоғозни бемалол бўлса ўқиб берсангиз, менинг ташқи кўзим, тажрибаларга қараганда, сал хираланган кўринади...

Бекмуродов ўрнидан турди. Унинг ранги бақатеранинг япроқларидай бир яшилликка, бир оқликка тортиб, ўзгармоқда эди. У раис олдига келишга журъат қила олмади.

40 Раис юзидаги табассумни сипоҳликка айлантириб гапира бошлади.

— Келмайсизми? Яхши, келмангиз. Мен бу хатни ташқи кўз билан эмас, зеҳн кўзи — синфий кўз билан

Ўқиб бераман. Бу хат шоғирдларингиз тарафидан бизга тақдим қилинган рапорт. Шоғирдларингиз рапортда: «Ўргандик» дедилар. Иложи йўқ. Бизнинг комсомоллар ўргандилар. Улар наҳотки двигатель, наҳотки фан, билим, техника, ҳатто синфий душманнинг ички сирларини, сўнги тактикаларини ҳам деталларигача ўргандилар. Шунингдай, булар сизни ҳам ўрганмишлар. Сиз «Ўртоқ Бекмуродов» — Шарифбойвачча Давлатбой ўғлисиз. Мен, сизга: бола-чақаларни соғиниб, ичган кунингиздан бошлаб шубҳа билан қарай бошладим. Шоғирдларингиз менга кўмакчи бўлдилар. Биз, сизни колхозга бирор шикаст бермасингиздан илгари танидик ва керак бўлган қадар кузатишни зўрайтирдик. Эсингиздами, сиз инқилобдан сўнг қочиб, Жунайд бандасида милтиқ тузатувчи уста бўлиб ишладингиз. Биз икков, Қизилқумда бўлса керак, бундан ўн йиллар илгари сўнг мартаба учрашган эдик. Шунда сизнинг толеингиз ёр бўлиб, бизнинг Қизил Армия қўлидан қочиб қутулган эдингиз. Бундан саккиз ойлар илгари сиз колхозга Вали Бекмуродов бўлиб келдингиз. Мен сизни танимадим. Ташқи оддий кўзнинг қараши хираланиши мумкин. Бироқ қалб кўзи — синфий кўз, кўрдингизми, хираланмаган! Сиз колхознинг сувга бўлган муҳтожлигидан фойдаланмоқчи бўлдингиз. Сиз ҳийлакор эдингиз. Биз тадбирлироқ чиқдик. Давлатбойдай кишининг кўз қорачиғидай ўғлини наҳотки колхозчилар танимаса?! Орадан ўтган ўн-ўн беш йил шунчалик узоқ эмаски, Давлатбойдан кўрилган жабр-жафо ва хўрликлар унутарли бўлсин?! 10

Мажлис қандай тугади — ёзмайман. Ҳар ҳолда, бу мажлис синфий сезгининг қанчалик юксакка кўтарилиганининг гувоҳи эди. Двигателнинг техникасини эгаллаган комсомол кадрлар колхозда бор эди. Шарифбойвачча бўлса колхоздан ҳайдалди... 20

Шу кўтарилишни кўраман ва мулоҳаза қиламан-да, яқин келгусида бахил Аму большевиклар қудрати олдида таслим бўлувига, етишмаган бир ярим метрга кўтарилиб Хоразм ерини суғорувига тўла ишониб қоламан. 30

1933

СИЙМ-МУРҒ ҚАНОТИДА

40

«Ҳар жисм ернинг тортиш кучидан қанча узоқлашса — шунча енгиллашади. Ер устида бир килограмм келган бир жисм бир километр юксакликда 950 грамм келади» (Физика қонуни).

45

Ердан уч километр юксакликда эдим. Жисман бир неча килограмм: руҳан эса ҳис тарозусининг паллалари сиздира олмайтурган даражада енгиллашган эдим. Ўсмали қизларнинг қилич қоши каби, қора қанотларида ҳавони кесган қалдирғочларга зилол кўкдан барра булутларга ёнбошлаб, ҳасад билан қарар эдим. Кишилар шу семиз гавдалари, кўркам қоматлари-ла ориқ читтак, хунук итолгудан ҳам бахтсизлар, жуда қадим вақтлардан буён «учиш» кишиларнинг армони бўлиб келган, 10 мен ҳам шу суяк суриб келаётган армондан бебахра эмас, юксак кўкдан тубанда ўрмалашган кишиларнинг боши устидан қушлар каби томёша қилгум келар эди.

Ниҳоят уча олдим. Кечагина учишни кишининг керакли хаёлларидан биттаси, деб қабул қилган ва «Сулаймон пошшонинг учувчи тахти», «Намруднинг бургутлар қўшган учувчи ҳикмат сандиғи», «Тилсим заррин учун борган шаҳзоданинг анқо қанотидаги даҳшатли сафари» тўғрисидаги афсоналардан тасалли топган бир киши бу кун чиндан уча олди. У хоби паришон талвасали тушда эмас, чинакам моддий дунё, шу қўл билан тутиб, кўз билан кўрилиши мумкин бўлган етмиш бир килограммли гавдаси учди. У семурғда эмас, балки давримизнинг сийм-мурғи — кумуш қанотли қушида учди. У, советлар ҳукуматининг «Л-742» тамғали аэропланида, замон техникасининг энг сўнги мўъжизаларидан бирисининг елкасида, қанотли жониворларнинг барисини шармдан тубанларда қолдириб, шукуҳ билан уч минг метр баландда учди.

Уч моторли пассажир аэроплан, у энг сўнги ютуқлар билан қуроолланган бўлиб, пилоти, бортмеханиги ва ёқув ашёларидан мустасно бир тонна юк кўтариб уча олади. Бу типдаги аэропланлардан фақат Чоржўй—Хоразм йўлидагина бир нечаси бор. Биз Чоржўйдан тонг эндигина ёришиб келаётган, саҳархез ҳисобланилган қушларнинг кўпи уйғонмаган бир пайтда кўтарилдик. Аэропланларимиз кўтариш доирасини Чоржўй устидан бошлади. Қуйи музайян бир дастурхон каби кўз ўнгида айлана бошлади. Сарв қоматларнинг бўксага урган қора зулфлари каби жилваланиб оққан Амударё, 40 унга мовий ипак лентадан чўрт кесиб боғланган темир йўл кўприги. Станцияда маневр ясаб юрган паровозлар прогулкага чиққан қари ишчилардай махоркасини тутатиб бизни кутмоқда. Ана, шиъа мазҳабидагиларнинг «стунни нилгун» (кўкнинг устунни) дея юксаклиги-ла мақталган масжид миноралари афюн чилимининг сар-

хонаси каби ҳалқумини чўзиб ожиз-тубанлигидан, ангровлиқ оғзини карнакдай очиб қолмоқдалар.

Кўкнинг қалбига чангал уришга чоғланган пўлат қўллар каби чўзилган бир неча трубалардан саратон булутлари каби енгил-енгил тутунлар кўтарилмоқда. Қайси заводлар экан, қандайин гудокларини бераётган эканлар?

Аэропланимиз оғир юкдан бўшанган каби бир силкиниб, юқориликка томон интилди. Юксак ҳаволарни шимириб ўрганмаган ўпкаларимиз, қалбларни опичлаб, ҳалқум дарвозасига тиқилиб келдилар. Бу энтикиш... 10
Чоржўй — қуюқ мовий бир ридога бурканиб, уфқ этагида яширинди. Қуйи шахмат тахтаси каби кўз қирғоғида, мишжаларга акс солиб айлана бошлади.

Ана, пиёда якка хўжаликлар, коллектив ҳаётнинг асл филлари, Советлар Иттифоқининг пахта мустақиллиги учун чалишаётган пахтакор воҳа. Мана бу колхоз — ишни илк баҳордан бошлаган, ери чивиқ беқасам каби товланиб кўринмоқда. Уттаси ерни ҳайдаб, энди жўяк олмоқда, ҳув чумоли каби ўрмалаб кетаётганлар ерга гўнг ташиётган аравалармикан? 20

Аму биздан қолмай эргашиб келаётир. Унда баъзан шимолга — Хоразмга, баъзан жанубга — Чоржўйга қараб кетаётган пароходлар писта пўчоғи каби кўринмоқдалар, улар Хоразм деҳқонларига СССР саноат шаҳарларининг юбораётган совғалари — товар, фан ва маданият билан лим-лим. Яна бир силкиниш, яна бир энтикиш...

Аэропланининг чап деворида ўзимнинг соямни кўриб, ўнг тарафидаги деразадан чегарасиз бўшлиққа қарайдим. Турли муҳит, турли ер, турли шароитда қуёш чиқувини кўрганман. Бироқ бу кун биринчи мартаба мен — кўкда, қуёш — ерда, аэропланимизнинг сояси бўлса — булутларда эди. 30
Ҳаво насимида тонгги тўлқинлар ўйнамоқда, аэропланимиз қаршидан эсан елларга кўкс кериб, баъзан ўнг қаноти ва баъзан чап қаноти билан ҳавога такия қилиб илгариламоқда эди. Қум чўллари кўз илғамас даражада кенгдир. Унинг қуёш нурида олтин жилваларга бурканган этаклари бора-бора зангори уфқ билан бирлашиб кетадилар. Ер ярим курраси билан кўк ярим куррасидан муаммо бир оламнинг ўртасида бир оила муаллақ боради. Бу — бизнинг гигант аэропланимиз ва ундаги йўловчилар. 40

Қандай бўлганини айта олмайман. Бу иш менинг зехним ва асабимнинг нормал ишловидан тезроқ бўлди. Биз шу нимсониядан сўнг ҳолсизланган, рангларимиз

ўчган, қалбларимизнинг уруви аэроплан мотори билан басма-басга келиб қолган эди. Ёхуд табиат ўзининг миллион йиллик қонунини бузгувчи бир тўрт гуноҳкорга қарши оёқланди-да, ер ўзининг бутун тортув кучини бир нуқтага тираб, бизни ҳаво қучоғидан сузиб олмоқчи, қумлар ичида парча-парча қилиб юбормоқчи бўлдими, нима бўлганини айта олмайман. Бир зарб билан ерга тамом тушиб кетган эдик.

- 10 Ҳаёт шундай ширинки,
 Юз йиллар буқуридан ошарман,
 Уларман,
 Қўмишга элтарлар,
 Бироқ мен шунда,
 Тобутдан тик туриб,
 Маросимга эргашган
 Мотамчи гуруҳини судга бераман.

Ҳаммамизни ўлим қўрқинчи босган эди.

— Ҳаво ўпқини!— деди бир чиниққан йўловчи бармоқлари билан ишора қилиб.

- 20 — Жуда катта экан, энг озида 300 метр тубанга ирғатди,— деди яна бир ёзма ишорат билан. Ҳар ҳолда ҳаво ўпқини ҳалунчақда ташлаш каби лаззатли эмас эди. Қуёш кўтарилиб, қумлар қизиган сайин ҳаво ўпқинлари кўпаяр экан. Аэропланимиз бу тўлқинлардан қутулиш учун борган сайин юксакликка кўтарилар эди. Биз 3000 метргача кўтарилдик. Пода ўтган кўча каби қатқалоқланиб кўринган ёзги булутлар биздан тубанда оқиб борадилар. Аэропланимиз тош йўлда чопган юмшоқ автомобилдай барра булутлар устидан елар эди.

- 30 Тўғридан ҳам Совет Иттифоқи мотор қурилишида қандай илгари кетган! Бизнинг аэропланларимиз Эронда бўлган синашда дунё аэропланларини ютиб чиқди. Автомобилларимиз ўз сифати билан Фордларни оёқ учида кўрсатгани, Қорақум — Масков — Қорақум кўриги билан тажрибалардан ўтаётир. Турли рекордлар орқасидан қувлаган буржуазия эрмакчилари қатор фалокатларга учраганларида уларга ёрдам берган совет моторлари бўлди. Бизнинг моторларимиз унутилган, қоронғи, йўлсиз, саводсиз собиқ Россия меҳнаткашлари ўртасида онг, маданият, билим, техника келтирди.
- 40 Биз ўзимиз билан почта материалларини ҳам олганмиз, ер транспорти билан 14 кунда келатурган бу материаллар бир кунда аэропланда келади, бу — совет маданияти ва унинг мотори деган сўз. Биз янги гигантлар яратишда, янги йўллар қуришда ўз аэропланларимиз,

Ўз автомобилларимиз, ўз паровозларимиз, ўз тракторимизга эга бўлиш билан ўрталиққа янги бир жаҳон келтириб барпо қилдикки, унинг кишилари замона техникасини эгаллаган ва ўз яратган оламини мудофаа қилишга қодир.

Биз келаси яқин йиллар ичида моторларга тугал минажакмиз ва табиатнинг бўй бермас кучларига босириққа бориш орқали янги-янги ғалабалар ва ютуқлар сари илгарилаяжакмиз. Чоржўй — Янги Урганч ўрталигини одатда 2 соат 40 минутда училар эди. Биз қаршидан эсан елларни — кўҳна мудроқликларни ёрганимиз сингари ёриб 3 ярим соатда келиб қўндик. Шаҳарнинг расмий ҳаёти эндигина бошланган эди. Мен кеча Ўзбекистон Ер ишлари халқ комиссарлигидан олган буйруғим билан бугун эрталаб Хоразм округ Пахта қўмитасига кириб иш бошладим. 10

Мен пахта далаларининг сафо бағишловчи қирларида, Амунинг ҳаёт қайнаган қирғоқларида, юксак тоғларнинг саной ёнбағирларида социалистик ўлкамнинг ударник топшириқларини бажариб юрарман. Бош устимда шукуҳ билан сайр қилувчи гигант сийм-мурғ — пўлат қушларнинг уфқларни зириллатган хандалари ўз жаранглари ила юрагимга қуйилар. Учгим келади. Даврим техникасини юганлаб, минг километрларини бир дамда кучгим келади. 20

Сиз билан биз бу орзўмизга эришдик.

1933

МАНДАТ

Тоғлар, чўллар, водийлар оша келдинг. Тилак лабларидан табассум учирган пахталар диёридан, пахта учун чин истиқлол армон билан тепган қалбларнинг иштиёқида келдинг. 30

Тошкент, 4 сентябрь, эрта соат 10.

Марказий Қизил аскарлар уйи — уста рассомнинг шоҳ лавҳаси каби безанган юксак тоғларнинг қалин ўрмонларига яширинган асалари қоғони каби сиғирим барҳаёт эди. 1800 вакил — 1800 ударник ўлкамизнинг 1800 шукуҳини опичлаб, Ўзбекистон марказига — Ударник колхозчиларнинг биринчи қурултойига келганлар. Ҳатто сизга таниш эмас, бир районнинг жуда ичкариларида бўлган бир колхозда шу пайт қанчалик кураш бораётир. Қанча жуфт кўз нурлари — социалистик ҳаётнинг пойдеворларига пухта ғиштларни қўяётирлар. Қанча қалблар синфсиз социалистик жамият қуриш 40

завқи-ла ҳансираб ураётир. 1800 вакил; бу бир неча миллионли омманинг ударниклари. Бу ударниклар — социалистик жаҳон учун пахтакорлик уҳдасини мард елкасига кўтарган миллион ботир билакларнинг танланганлари, зукколари.

10 Урталиқдан эртанинг қуюқ салқин ҳавоси кўчмоқда. Астагина елиб ўтган шабада тарихларнинг курашлари чизиб ташланган ажинли манглайлар, тажрибаларининг пойгоҳида момикдай оқарган салобатли соқоллар, жабҳаларда кўрилган пўлат ўмровларни ўпиб, силлик билан ҳеч қачон боғланиши бўлмаган ўпкаларга шимирилмоқда.

20 Кўчанинг ҳар икки юзи бўйлаб тузилган капалар, кооператив дўконлари, шаҳарлик ишчининг ишлаб чиқарган маҳсулоти билан колхозчи унумларининг бир ўринда бирлашган гўшангалари. Битта тарвуз 51 килограмм. Битта буқа 608 килограмм. Бир туп пахтада 237 кўсак... Бу коллектив турмуш кишиларининг, чинакам, ҳалол тажрибалари билан ишланган қўлларнинг ҳунари.

30 Биз, шам каби ўз ёғида қоврилганлар, парвонадай сўник шамдан нур қидириб бирён бўлганлар эмас; қоронғи, йўлсиз, унутилган гўшаларга электр чироқларини ўтказиб, сезимларнинг қил томирларигача қизиб, ўз толеимиз учун қошоналар буткарган большевиклармиз. Пахтанинг биринчи гал шахмат усулида экувни кашф қилган наманганлик шу Маллабой ака. У кечмишида нелар кўрмаган! Шу юввош кўзларнинг қорачиқлари оша зеҳн хазинасида қанчалар фожианинг лавҳалари сақлангандир.

Шу бола гавда қанчалар ғурбат юкининг остида ҳам бўлгандир.

У киши болаларининг ҳаммаси каби беш сезги аъзодан маҳрум эмас эди, кўз нурлари девор ўта кўрсалар-да, бурунлари атир билан чирикнинг ҳидини сезсалар-да, қулоқлари ҳатто қалбнинг оғриқларини тингласалар-да, тиллари заҳар билан шакарнинг таъмини англасаларда, қўллари темирларни мўмдай эзсаларда — кечмишда киши саналмади.

40 Кўзлари пардаланди, бурни ҳалқум аралаш бўғилди, қулоқлари сўкиш тинглади, тили қирқилди, қўли кишанланди.

Шу чиркин шароитдами у туйғуларин сўйлай олар эди? Ўзини яна маҳкамроқ истисмор қилдириш учунми меҳнат ва онг унуми бўлган олтин тажрибаларини муштумзўрга ҳадя қилар эди?

Бугун у эркин, ер эгаси, социалистик сектор — колхоздай улуғ бир оилада ҳурматли аъзо, зумраддай пок ва қадрли тажрибаларнинг овозини дунёга тинглатиш учун замин у имкониятларга эга.

Агар бизнинг тарвузларимиз чўнг, буқаларимиз вазмин, пахталаримиз маржон бўлса, бунда таажжубли ва сеҳрга алоқадор ҳеч нарса йўқ. Чунки энди ўзимиз ва диктатурамиз саломатлигини ва барқарорлигини мустаҳкамлаш учун бандлардан озод ҳар беш ҳиссимиз устига синфий ҳиссимизни ҳам орттириб замлаганмиз 10 ва буларнинг бутун кучини шунга йўналтирганмиз.

1800 вакил — Ўзбекистоннинг турли районларидаги минглаб колхозларнинг қурултой рўзномасидаги масалалар юзасидан ютуқлари, камчиликлари ва тажрибаларини ўртоқлашиш, кўмаклашиш учун йиғилган ударник Маллабой акалар.

Мардона одимларни гурсиллатиб босиб, ўзaro қайсидир масала юзасидан суҳбатлашиб, ударник қаторла, бригадалар-ла вакиллар мажлис саҳнига йиғилмоқда эдилар. 20

Азамат гавдаларни осмонга чўзиб ҳар япроғидан бир меҳрибон қўл яратган чинорларнинг куюқ сояси тагида маънадор бир жимлик, вазмин бир кутиш саҳна минбарига қараб тикилган эди. Ора-чора бу жимликни музика театрининг қувноқ артистлари тарафидан элитиб қўятурган даражада сўлим қилиб куйланган ашулалар, пахта майдонларининг янгроқ куйлари бўлган миришкорларнинг қўшиқлари, қизил аскарлар тўдасининг музыкалари «бузиб» турар эди.

Оёқ остида ўрмалашиб юрган суратчилар, киночиларнинг прожекторлари чиқарган кумуш рангли нур аҳён-аҳён айрим ударникларнинг чеҳраларини яна ёритмоқда эди. Қурултойнинг очилиш пайти ҳам келиб етди. 30

Саҳнада Ўзбекистон Большевиклар Партияси Марказқўмининг раҳбари ўртоқ Акмал Икромов.

Ўрталикка бутун ҳаяжонли гулдуриси, салобати билан минглаб лаблардан учган «Интернационал» оҳанги қуйилмоқда.

Мен нўноқ бир рассомман. Қаршимдаги шу қари большевикнинг портретини мукамал чиза олиш менга 40 ғоят мушкул. Унинг асабий лабларидан мағрур, енгунининг довули каби гулдурис билан «Интернационал»нинг мисралари кўкка ўрламоқдалар:

Бу бўлур энг охирги, энг қатъий зўр кураш!...

Ҳиссиётнинг панжалари қалбимни анордай сиқдилар. Севинчининг титрамасидан пушти мағзимда бир

жимирлаш сезаман. Ўртоқ Акмал Икромов ўзининг салмоқли ва қисқа сўзлари-ла қурултойни табрик қилди ва сўнг қурултойнинг очилганини эълон қилди. Раёсат учун сайланган 122 вакил номлари ўқиларкан, узлуксиз чапак қанотлиб кўкка кўтарилмоқда эди. Ўртоқ Акмал Икромов номлари ўқилган ўртоқларни раёсатга сайлов тўғрисида колхозчи ударник мингларнинг овозини сўради:

10 — Шу ўртоқларни президиумга сайлайман деганлар мандатлари билан бирликда қўл кўтарсинлар!

1800 ботир билак устига Ленин расми туширилган мандатлари билан кўкка кўтарилди.

Қўллар шиға кўтариларкан, сўзсиз бир ифоданинг маънодор овозини тингладим. У айтар эди: Биз ўз хўжалигимизни қайтадан қура олдик. Уни мустақамлаймиз. Биз Советлар ҳукуматининг пахта мустақиллиги учун ударник курашчилармиз! Биз юқори унум учун тажриба ва онгларимизни сафарбар қиламиз. Биз синфсиз жамият қурамиз. Биз давлатликка қараб бораётимиз — мана, мандатларимиз!

20 1933

МИНБАРНИ ДАЛАЛАРГА ҚУЧИРАМИЗ

«Гапни гапир уққанга, жонни жонга суққанга», дегандай, қурултой минбаридан бўйнининг томирини йигитларникидай бўрттириб, қўлини палахса қилиб гапираётган шу хотин ўзимизнинг Бувиниса опамиз бўлади. Бу хотин Пискент район «Интернационал» колхозининг ударниги. Унинг юзларида бойвучча хотинларга хос тантиқ шармнинг излари йўқ. Унинг кўзларини отинбибилар тўқиб ташлаган ҳаёнинг пардалари қопламаган. Мачит жиловхонасида ғийбат сотиб ўлтирувчи чолларнинг олдида чўрт кесиб ўтишга ботирчилик қила олмагандай тақводор кўринса-да, бироқ дўппи бозорининг лойини сақич қилиб йигит-ялангга ишва улашган сатанглар, эшонойимлар сингари унинг сўзлари икки юлама, тил остида тилча сақлаб гапиролмайди. Сатангларнинг кўркамлиги қалбаки безакларда бўлса, бунинг кўркамлиги соч ўримларидай тараб парвариш қилиб ўстиргани пахтазор далаларида.

У гапнинг пўскалласини гапирмоқда.

40 — Илк баҳорданоқ ишга чиядай ёпирилдик, ерни ўғитлаш, кучсиз ерларга чалдивор тупроғини ағдарिश, уруғликни тозалаш, тикиш, ягана, парникларнинг пар-

вариши — ҳаммаси деярли бизнинг қўлдан чиқди. Қўни-қўшни районлар ва колхозларнинг олдида юз шувит бўлиб, нам тортиб қолмаслик учун ҳали бизнинг олдимизда катта вазифа — йиғим-терим туради. Биз, хотин-қизлар, кўкламда бошланган ўктамликни бўшаштирганимиз йўқ. Мана, ҳозирданоқ хотин-қизлар меҳнатини тўғри уюштиришнинг натижалари кўриниб қолди. Йиллик планни 180—190 процент бажара олишимизга қўйимман ва буни мақтаниб гапира оламан. Рост ишлаш орқасида ўзимиз ҳам кам бўлганимиз йўқ. Мен, айрим овсинларимнинг ва ўзимнинг ишлай бошлагандан буён топган амлок-рўзгорларимизни санаб ҳам ўтирмайман. Булар жуда кўп. Биринчи, кўпларимизнинг уйимизда карнайли радиоларимиз ҳам бор. Тала ишдан бўшаб бола-чақа, сигир-бузоқ, дегандай, камбағал бўлсанг — кўчиб боқ. Булардан қутулиб радиони қўйиб юбораман. Тинглаймиз. Мени, овсинларимни шу вояга етказган мамлакат олдида ёлғиз уйнинг бекаси бўлиб қолишни истамайман ва ишлагим, ишлагим келади...

10

Ўзбекистоннинг энг узоқ районларидан, узоқ-узоқ колхозларидан келган 1800 вакил олдида «уят» деган инжиқлиқни ўраб ахлатга ташлаб, минбардан ҳар сўзини тиллага татиб гапираётган шу сўзамол бурро хотин — ўзимизнинг Бувиниса опа бўлади. У илгари Ўсар оқсоқолнинг эшигида оқсоч бўлиб юрганида тили қирқилган эди. Бурнидан сал баланд гапира бошладими, дарров оқсоқолнинг қўша хотинидан туртки еяр: «Сенга ҳам гап қолдим, қўл югуриги — ошга, тил югуриги — бошга, намунча вало қақажон бўлмасанг, кир-чирга қара, маҳмадана ўлгур!», деган камситишни эшитар, шу билан оғзидаги оғзида, бўғзидаги бўғзида қола берар эди. Илгарилар «Оғзи қийшиқ бўлса ҳам, бойнинг боласи гапирсин» мақолининг ўзи учун айтилмаганини англаб ва сал баҳона билан тилдан тойиб, тергаш остида қолишдан қўрқар эди. Бу кун Ўсар оқсоқолнинг икки қўли бир тепа кетган танг оиласида эмас, янгидан барпо қилинган улуғ оила — колхозчилар туркуми олдида барала гапираётир.

20

30

У Ўсар оқсоқолнинг уйида қарға ютган иркит олқинди тўғрисида кечирим сўраб эмас, поёни кўринмаган коллектив далаларда ўз пешана тери билан иштирок қилгани миллиардлаб олтин сумма — пахталар тўғрисида, шу коллектив суммаларнинг ҳисоб-китоби, жўя-ножўялиги тўғрисида фикр бераётир. Қуйида бўлса 1600 лаб ота соқоли энгагига битган ударник эрлар «аёл киши»нинг сўзини лом демай тингламоқдалар,

40

маъно, мазмун қидирмоқдалар, фикр бермоқдалар... Муштумзўр учун замона бузилгани шундан маълум.

Ўзбекистоннинг мингдан ошиқ ударник колхозларидан келган 1800 ударник колхозчининг ҳар бири ҳам қурултой минбаридан сўйлагиси, ўз колхозининг ютуқ, камчиликларидан гапиргиси, фикр эшитгиси келади. Ҳамманинг юрагида «ҳеч бўлмаса беш минут» гапириш иштиёқи тўлиб-тошади. Шунинг учун ҳам қурултой раёсатига сўз сўраб тушган илтимос қоғозларининг сони ярим мингдан ошиқ.

10 Пахта йиғим-терими дарвоза турмини қоққан бир кезде шу бир ярим минг кишининг ҳам сўзлаши бир неча кун вақтни олади, деган сўз бўлади.

Ҳамма ўзига сўз тегувини кутади ва дувр олдида айтатурган сўзларини ичида пухталаб ўтиради. Ишқилиб, тилига калт келиб қолмай, муддаони гапириб олса бас. Бироқ вақт етишмайди, ана-ана гапираман деганда, минбарда ўзга бир ўртоқ раёсатга иккинчи илтимос қоғозини узатади. Бироқ бу гал зора навбат тегса...

20 Қурултой минбаридан ҳалигача сўйлаётган «ошиғи олчи» турганларнинг сони ҳали 300 га ҳам етгани йўқ. Бу 300 гапирувчиларнинг сўзлари, колхоз қурилиши, уни мустақкамлаш, тўқ хўжалик бўлиш учун курашда ҳар бири бир мавзу. Бироқ ўзимизнинг қадрдон 24 соатли кунлардан ҳазил-ҳазил билан саккизтаси ўтиб кетди. Музокаралардан бошқа, шу ёзилган бир ярим минг кишининг музокараларининг ўзигагина бир ой кушод вақт керак. Далада бўлса икки оёғини бир этикка тиққандай йиғим-терим зовталайди. Сўз навбати келувни кута-кута толиққанлардан баъзилари, раёсатга ўпка қилгандай, тўғридан-тўғри ўтирган курсиларга 30 чиқиб, гап бошлаб юбормоқчи бўладилар...

Ўртоқ Акмал аканинг олдиндан айтганидай, бизнинг ударник колхозчиларнинг маданий савияси шундай ўсганки, улар бу ерга чиқиб сўзлаб, ўз сўзига усталиклари билан шаҳардаги унча-мунча «закончилар»ни белбоққа қистириб кетатурган бўлиб қолганлар.

Сўз тегмай қолган ўртоқлар хафа бўлиб, ўпка қилиб юрмасинлар. Сўз навбати энди уларники. Бироқ, бу навбат, қурултой минбаридан эмас, ударник колхозчиларимизнинг миллионлаб ударниклари олдида, иш 40 билан қайнаган пахта майдонларида қурултойга сайланмай қолган ўртоқларга қурултой қарорларини тўқис етказиш азаматлигидадир.

Бизнинг сўзларимиз шунинг учун пухта, шунинг учун чин, шунинг учун кескин бўладиларки, улар социалис-

тик турмушнинг фактлари билан бир тан-бир жон бўлиб боғланган бўлади.

Эндиги минбарни далаларга, колхозларга кўчиримиз.

1933

ГАВҲАР

...нчи йил ноябрь ойининг изғирин оқшомларидан бирисида, ғариб бир оила шу қирнинг тепасидан йўл қидириб тўхтаган эди.

Дарбадарлик шомининг чўкиб бораётган қуёши бу оиланинг кечмишидай сўниқ нурлари билан қир ёнбағирларини қонли бир парда билан чулғаган эди. 10

Оила уч жонлидан иборат, бириси — олтмишлардан ошган чол, бириси — ўттиз беш ёшлардаги хотин, учинчиси — ориқ бир жийрон от.

Отнинг устида эски кўрпа ва кўрпача, қора қумғон, турли ранг-баранг тугунлар билан тўлган бир эски хуржун ва буларнинг ҳаммаси устидан ёйма қилиб ташланган йўл-йўл бўздан эски пахталик тўн — буларнинг жамулжамъи шу оиланинг рўзғори экани биринчи қарашдаёқ белгили эди.

Хотин отнинг тизгинидан ушлаган. Чол бўлса, булардан сал юқориоққа бориб, қирнинг устидан қуйига қараб йўл қидирмоқда. 20

Ҳаво совуқ. Аччиқ ел, узоқ йиллар юкини елкасида ташиб қавс каби эгилган ва шу қари гавданинг бир уюм пахта каби соқолларини тарайди.

Аламзада хотинларнинг йиғидан қизарган кўзлари каби кўкда бўртниш алвонлиги бор. Теварак жимжит. Капалак қаноти каби титроқ ва майин нур йўқлик, юпунлик билан ўтган кунларнинг чизиқлари ўрнатган шу ажинли манглайга секин-секин келиб урилади. Чол манглайига қовжираган, қалтираган қўлларини қўйиб, жуда узоқлардан, кўк этаги билан бирлашган йироқлардан ўзи учун бир ватан, бир илиқ қучоқ қидиради. Шу бечора хотиннинг сариқ юзларида қаҳрабо тугмалардай ўринлашган паришон кўзлари ерга, ердаги сариқ бир кичик тош устига қадалган, лаблари меҳрибон бир ўпиш тусаб чанқагандай бурилган. 30

Бир умр арпали тўрва кўрмаган, насибаси тақир қирларнинг бахил ажриқлари бўлган от бошини ерга солиб, тизгиндан ушлаган хотиндан буйруқ кутади. Отнинг кўзларида малол ва чарчашнинг синиқ излари бор. 40

Бу оила бир батрак оиласи. Чол — бу оиланинг хўжайини Тешабой ака. Хотин Тешабой аканинг турмуш ўртоғи Гавҳарой Мамбарасул қизи.

Чол йўл қидиради. Қуйида очлик, босмачилик келтирган фалокатлардан ҳурккан каби Оқжар сойи чинқириб чопади. Узоқларда туманга бурканган емрик жамоалар, бузғун қишлоқлар.

10 Кимларнинг манфаати билан бу ерлар босмачилик этигининг оғир товонларидан шудгор каби хароб бўлган? Чол қидиради, чарчоқ кўзларидан, малол билан қанот силкиган етим мусича каби, тентираган нурлар, ялангликни гир айланадилар. Чол ўз бадбахт оиласи учун шу вайроналардан бир бошпана, бир кунлик работ, бир кечлик ҳордиқ учун ярим осойишта бўлса ҳам бир маскан қидиради.

Ниҳоят чол хотини олдига қайтиб келди.

— Кетдик.

20 Бирин-кетин қуйига тушиб кета бошладилар. Оқжардан кўтарилган совуқ қуюқ тутун буларни аста-секин ютди.

Чол бир маскан топмаган эди. Булар борар эдилар, бироқ қаерга? Бу уч жонлидан тузилган оиланинг ҳеч бирисига ҳам маълум эмас эди.

Аҳволимни сўргудай киши йўқ,
Ўз шаҳрим аро ғариб эканман*.

30 Ўз шаҳридан ғариб қувланганларнинг ҳикоялари узун бўлади. Бу оила ўз ватанидан: меҳнат тери билан кўкартирилган бахмал боғлардан, йигитликнинг олтин йиллари очилган кўм-кўк яйловлардан кўчага, яланғоч кенгликнинг хасис ўчоғига қанот-қуйруғи юлинган ожиз какқунинг боласидай қувланган эди.

40 Бу чол ўттиз етти йил батраклик қилди. Унинг кўз нурлари марварид доналарига айланиб бойвучча хотинларнинг мармар бўйинларида қолган, белининг кучи — боғу бўстонлардаги ўсмиш оғочларга кўчган, бойваччаларнинг ишрат дастурхонида лаззатли меваларга айланган, ёшлиги — ер айланган сари доиралар чизиб айланиб, бойлар хазинасига қамалган, кўркамлиги қанот-қуйруғи — парқув тўшаклар, ёстиқларга айланиб, бадавлатларнинг истироҳатгоҳида.

Чол энди кўз нурлари ўрнида — бир жуфт ялтироқсиз сув мунчоққа, куч ўрнида — ҳар икки кафтида сариқ

* Шоир Камийдан

қадоқларга, кўркамлик ўрнида — ажинли манглайга, парқув ёстиқлар ўрнида пар каби тўзғиган оппоқ соқолларга эга.

Чол батрақликнинг ўттиз еттинчи йилида иш қидириб, нон қидириб тентирашнинг ўн олтинчи мартабасида шу қирдан қуйига тушиб кетмоқда эди...

— Солижон бойвачча менинг ўн олтинчи хўжайиним бўлади. Батрақлигимнинг ўттиз олтинчи йили унинг Оқжардаги ўн таноб ерини эдим.

Кўкламда берган ваъдасига ишониб ернинг тошлоқ бўлишига қарамай тоза ҳам куч тўқдим. Экин ҳаддан зиёда бўлиб берди. Куз етиб, экин-текин йиғиштирилганда бойвачча келиб ҳисоб қилди. Оқу қорани билмаган гўл одамлар эдик. Қувончларимиз сопол пиёладай тошга тегиб, оладирган тўртдан бир ҳиссамизнинг устига бўйнимизга қарз тушди. Ёз бўйи очин-тўқин эр-хотин меҳнат қилиб, кузакда ҳар галги каби қуруқ қолдиқ. Бутун ҳосилотни бойваччанинг аравасига ортиб бериб, орқасидан телмиришар эдик. Бойвачча қарзларимизни закот ҳисобига кечган бўлди. Домулла биздан бойвачча ҳақиға дуо қилишимизни сўради. Дуо қилдик ва қупқуруқ бош билан кўчимизни шу ориқ отга ортиб, Солижон бойваччанинг даргоҳидан кўчган эдик, бироқ қаерга боришимизни, қишнинг оғир кунларини қаерда ўтказишни билмас эдик.

Теварақда бўлса, босмачилар камбағалларни тунаб юрадилар.

Ҳеч унутмайман, болам, ўша қора кунларни, ҳеч унутмайман... — дейди чол.

Гавҳарой Мамарасул қизи биринчи эридан чиққанда ота-онаси алақачон ўлиб кетан эди. Уйи йўқ, жойи йўқ юпун бева хотин қаерга борсин? Қишлоқ бойларининг уйларига кириб, ўчоқларининг кулларини олиб, болаларининг тувагини тўкиб, бу ердаги чўпни у ерга олиб қўйгиси келмаган тантиқ бойвучча оймларнинг кирларини ювиб, сарқитлари билан кун ўтказиб юра бошлади.

У ҳайитдан бу ҳайитга, тоғорада қолган бир бўлак олқинди билан сочини ювишга ботина олмас эди. Бойвучча оймлар унга:

— Нега мунча ўзингга оро бермасанг, эримизнинг ойнаси бўлмоқчимисан? Сенсиз ҳам ўзимиз уч кундош, етарлимиз... — деб изза берар эдилар. Ҳеч кими йўқ ғариб бир бева бўлгандан, унинг устида ҳар хил бўҳтонлар, иғволар тўқир эдилар:

— Гавҳар Пиёнбозорга чиқиб бузуқларга аралашиб юрар эмиш...

— Мен уларнинг бўҳтонларидан, саҳар пайтлари япроқларга қўниб қолатурган шабнамдай тоза эдим. Уларнинг юраклари, капалакдай гулдан-гулга қўниб юрувчи муҳаббатлар билан тўлганда, менинг юрагимда муҳаббат аллақачонлар учиб кетган.

10 Унинг ўрнида шу кир турмушга ва мени чулғаб олиб кундан кунга аллақайси жарнинг қаърига етаклаётган шу мурдор борлиққа ўч ва гина ётар эди. Кунлар ўтиб, соатлар чопар; йиллар тасбеҳ донасидай саналиб ўтар экан, муҳаббат, аллақимлар учун аллақачонлар ёнган юракнинг хазинасида, ёқимли тушларнинг эсдалиги каби исзиз хаёллар туманига бурканиб қолар экан, менинг учун севги, севилиш, меҳру шафқатлар унутилган. Чунки, манфаат — қорнимнинг кунда ҳеч бўлмаса чалаярим тўқ бўлиши мени бошқа кўйга солиб юборган.

20 Энг охири бу бўҳтон, бу иғволарга чидай олмадим. Қўзимни ҳаммадан — уятдан, муҳаббатдан, турмушдан четга юмдим-да, ўзимдан йигирма беш ёшлар катта бўлса ҳам Мўминжон бойнинг қароли Тешабой акани эллик беш ёшида иккинчи эр қилиб ва унинг биринчи хотини бўлиб турмушга чиқдим. Беш йил бирга-бирга эшик санадик ва энг охири Солижон бойваччанинг даргоҳидан қувланиб, шу қишлоққа келиб қолдик...— деди ўз хотираларидан Гавҳарой.

30 Гавҳаройлар Мулқобод қишлоғига келган йилнинг баҳорида ер ислоҳоти ўтказилган эди. Уларга ҳам бир ярим таноб ер теккан бўлиб, Тешабой ака кундан-кунга ишдан чиқиб бораётганлиги жиҳатидан ишнинг оғир қисми ёш хотин Гавҳаройга тушар эди. Ердан келган даромад оилага етарли бўлмаганидан, Гавҳарой Қўшчи союзининг ҳимоясида яна бошқаларнинг ерида иш-лашга ҳам қарашувга мажбур бўлар эди.

Бу оила ана шундай очин-тўқин, колхозга аъзо бўлиб киргунча, турмушнинг энг оғир кунларини яшай олди.

* * *

40 Қўқон район Мулқобод участкасидаги «Қизил юлдуз» колхозини 25 октябрда йиллик пахтакорлик планини 103 процент бажарди. Бу колхоз ҳар гектар еридан 23 центнергача пахта беради. Бу колхозда юқори ҳосил учун кураш борлиги билан амалда ва яна бундан ҳам юқори натижаларга эришиш учун кураш бормоқда. Аъзоларининг кўпчилиги эски батраклар — қароллар-

дан. Булар ҳозир тўқ турмуш учун тинимсиз чалишмоқда ва кундан-кунга порлоқ натижаларга қараб интилмоқдалар. Аъзоларнинг ҳаммаси деярли саводли. «Қизил юлдуз» аъзоларининг ярмидан кўпларига янги уйлар солиб берилган, кўпчилик сигирли, велосипедли, патефонли...

Гавҳарой Мамарасул қизи «Қизил юлдуз» колхозининг фаол аъзоларидан, шу янги уйларнинг биттасида унинг оиласи жойлашган. У колхозга 30-йилда кирди. Биринчи йил колхозда унинг орттирган нарсаси, ўткир-лашган синфий ҳис, савод ва 15 пуд буғдой, 205 сўм пул бўлди. Ўз ҳаётида, рўзгор халтасида бир кафт дон кўрмаган Гавҳарой иккинчи йили колхознинг чинакам аъзосига айланди. У илк баҳордан бошлаб эрлар билан баравар шудгорга чиқди, кузакда йнгитлардай ғурур билан ҳисса олди. 270 меҳнат кунига 4 килодан буғдой, 750 сўм пул ва мукофот учун битта қўй. Чол биринчи йилданоқ ишдан қолган. У ўттиз йил хизмат қилгани бойларнинг сарқит дастурхонидан эмас, ўзи каби бир батрак рафиқаси — Гавҳаройнинг вафоли дастурхонидан тўйиниб, умрли меҳнат отсупкасига чиққан.

Гавҳарой 32-йилда чин ударниклар қаторини ўз номи билан тўлғазган. У чинакам қут ва ҳалол меҳнат билан ҳам коллектив ҳаёт қуриш учун, ҳам синфсиз жамиятга бориш учун, ҳам ўз хўжалигини батракликдан тўқликка кўчириш учун курашади. 32-йилда унинг меҳнат кунини — 291.

Чин меҳнат орқасида орттиргани она-болали сигир, яна бир қўй ва мукофот учун колхоздан берилган янги европача уй, 50 пуддан ортиқ буғдой ва бошқалар бўлади. Гавҳарой бу йил ҳам ўз ударниклик мақомини бўшаштирган эмас. Биз унинг оиласи билан қизиқдик.

Пориллаган қўш деразадан тушган нур, уй ичидаги саккиз газли гиламни ранго-ранг товлантириб кўрсатар эди. Тахмонда бўлса, пардан ҳам юмшоқ қилиб қавилган саккизта кўрпа ва ёстиқлар... Қозикда Гавҳаройнинг байрамларга атаб олгани ипак рўмоллар билан бахмал пальтоси илиниб туради.

Оғилхонада икки сигир билан икки бузоқ, икки қўй эринибгина кавшанмоқда.

Чол Тешабой ака ошхонада ўтин, чўп қирқиб ивирсилаб юрмоқда.

Чолнинг кўзларида эски чарчашларнинг изи йўқ. У қора кечмишларнинг фалокатли хотираларини қалбига солиб, унинг устидан оппоқ соқолларини босириқ қилган. Гавҳарой бўлса, янги турмушнинг чаман боғла-

рида, ўз меҳнати билан ўсган гулларни капалакдай ис-
каб юради. Унинг қалби бўш эмас, унинг қалби бир
муҳаббатнинг ҳижронида туташади. Бу муҳаббат — ўз
колхозни, ўз янги турмушини яна ҳам юқориларга кўта-
риш учун бўлган муҳаббатдир. У ортиқ бир уюм увин-
тўдадан иборат рўзғори билан совуқ қирларнинг ялан-
ғоч бағрида, ғурубат шамолларининг мусофир ва сў-
ниқ қучоғида қаландар каби тентираб иш ва нон қи-
дирмайди.

- 10 У ортиқ бойваччалар чамани гулларининг тубига
кўз ёшларидан сув қуймайди. У тўқ ва маданий бир
оиланинг эгаси. Бу эгаликни унга пролетариат дикта-
тураси берди.

1933

ШОҲДОРОВНИНГ ОИЛАСИДА

Андижондан ўтиб Жалолобод темир йўли истиқо-
мати билан кета беришда ўнг томоннинг сўлим боғлари,
бахмал яйловлари унумли пахтакорлик далалари билан
ўралган. Ҳар икки томони қирлик, ўртаси сойлик бўл-
ган бу ер, улуғ Фарғона водийсининг кичрайтирилган
20 шакли каби кўзингизга урилади. Бу ерларнинг оқими
соф, суви тиниқ, ҳавоси ғуборсиз, шаффофдир. Водий-
нинг ғарбий этаги — Ховос станциясида томларнинг
тунукасини қўпориб, дарахтларни мажбурий салом бер-
дириб, тўнингиз баридан тортиб, дўппингизни олиб қо-
чиб зериктирувчи кучли шамол оқинларининг мурғак
ирмоқлари шу ерларда туғилиб, шу водийлардан атак-
чечакка бошлайди..

- Бу ерларнинг тупроғи тўлиқ, йўлкалари тоза бўлади.
30 Андижон ўзича анчагина саноат шаҳари. Унда бир неча
пахта заводлари, ёғ заводи ва бошқалар бор. Завод
бўлган ерда, албатта гудок ҳам бўлади. Гудоклар ода-
тан аниқланган соатларда, аниқланган сигналлар учун
чалинса-да, сиз бу водийчадан кечар экансиз, ҳеч қан-
дай вақт билан аниқланмаган, ўткир, қисқа, бироқ кет-
ма-кет чалинаётган гудокларни эшитасиз.

- Бу гудок — бу водийчадан ўрин олган катта бир
оиланинг бахтидан, толеидан дарак беради. Бу оила —
Гриша Шохдоровнинг оиласи, Гришанинг саксонлаб
40 рафиқаси, бир юз ўттизлаб ўғли-қизлари бор. Унинг бу
даражада «кўп хотинлилиги» учун бизнинг қонун бў-
йича судга бериш керак бўлса ҳам «Лочин» колхозчи-

ларига: «Ҳаммангизни иккинчи беш йиллик охирида бир эмас, иккитадан наслдор сигирли қилиб қўяман», деган ваъдаси борлиги учун ҳурмат билан яшайди..

Гриша ва унинг оиласи «Лочин» колхозчиларининг кўз қорачиқлари каби парвариш билан қаралади.

«Лочин» колхозининг 10 йиллик тарихи бор. Бу тарихнинг бошланиши йўқликдан, батракликдан давомий тўқликка ва давлатлиликка қараб боришдаги узун бир тасмадан иборат. Бошида 23 батракдан — 23 оёқялангдан артель шаклида тузилган «Лочин» колхозининг бундан ўн йил илгари битта бўлсин ориқ ғунажини, тизимчадан тортсанг йиқилатурган бузоғи ҳам йўқ эди. Бугун бўлса у, сағрисида тухум қўйсанг туратурган, қулоғигача мой битиб кетган 360 та шохли йирик молга эга. 10

«Лочин» колхозии ўзининг сут фермаси билан мақта-на олади. 360 та молининг табиий кўпайиши — ўсишидан ташқари, сут фермасидан келатурган хос даромаднинг ўзигина мавсумга 65 минг сўм. «Лочин»даги собиқ батраклар қайси усул билан шу оз муддат ичида бирданига шунча молга эга бўлдилар? 20

Бунда парда орасида сақланган ҳеч қандай «сир» йўқ. Аввали шуки, коллектив турмушни онгга сиғдира олиш керак. Коллектив яшай бошлаш ва коллектив ишининг биринчи кунндаёқ, унда кўринган ҳар бир икир-чикирни бўлса ҳам, ўз коллектив бахтинг, ўз жўра турмушинг учун яроқли эканини унутмаслик керак.

«Чўпни хор тутсанг, кўзингга тушади», дегандай, коллектив оиланинг аъзоси бўлгач, ундаги ҳар бир нарсани тежаш, ҳар бир буюмни ўз керак ўрнида ишлата билиш, қисқа қилиб айтганда, бу давлатнинг чин «сири» — социалистик мулкнинг муқаддас эканини сеза олишда, уни сақлай олишда. 30

«Лочин» колхозчилари бу ютуққа «майдалардан жаҳон яратиш» тадбирлиги билан эришди. Колхозда кўринган ҳар бир «чиқит» тўқ турмуш учун кўтарилишда бирор поғоналик вазифасини ўтади. Колхознинг умумий мулки тежалди. Қим кўринган бегона қўлида, «тутган тутганники» бўлиб кета бермайди. Бу тўғрида агар Мамажон ака билан гапиришсангиз, у сизга жуда содда қилиб айтиб беради: 40

— Эй, укам, бу колхозни чинакам колхоз қилгунча озмунча жаври жафо чекмадик. Талада ётган битта анойи чўп бўлса ҳам колхозимизга бўлсин. Ишқилиб, даромадимиз кўпайсин. Колхозимиз тўқ бўлсин, дедик. Керак бўлганда тупроқдан ҳам тилла чиқардик, — дей-

ди,— колхозга қарашли бир тепа хумдонга сотилган эди, ҳозир тепанинг ўрни очилиб яроқли бўлиб қолди. Биринчи навбатда «чиқиндилар»дан тўпланган пулдан 4 та сигир (бунинг иккитаси бузоқли соғим, 2 таси қисир) ва битта новвос сотиб олинди. Иккинчи йилга бориб сигирларнинг сони 17 га, бузоқ ғунажинлар 9 га етди. Новвос ўсиб, ишга ярайтурган бўлди.

Учинчи йилда бўлган ғунажинлар бузоқлаб, бузоқлар ғунажинланиб, қисирлар бўғозланиб, молнинг боши сал кам икки баравар ошди. Бунинг ёнига янги қабул қилинган аъзолардан умумийлаштирилган сигирлар, янгидан сотиб олинганлар кирмайди.

«Лочин» колхозининг 360 та қорамолга эга бўлувининг қисқагина тарихи шундан иборат.

Бу 360 та молнинг 130 таси соғим — бузоқли сигир, 50 таси бўғоз, бир қисми 34-йилга сигир бўлса бўла турган ғунажинлар ва буқачалардан иборатдир.

«Лочин» колхозининг мақтовли сут фермаси ўзининг ташкилий жиҳатидан ҳам яхши. Ут боши қотиб кўк-ламда бузоқлаган сигирлар сутни тобора камайтириб борувига қарамай, кунлик сут 300 литрдан ошади. Бу сутларнинг кўп қисми шаҳар ишчиларига, завод, фабрика, ясли, касалхоналарга кетади. Ўзида қолган қисмидан мой, пишлоқ, творог ва бошқа маҳсулотлар ишланиб, колхозчиларни таъмин қилинади. Сутни ишлов корхонасидаги покизалик ва тартиб суқ кирарли даражада.

Сигирлар учун ўтган йиллари солинган 200 бошли, маданий деярли даражада бўлган оғилхоналар бу йил мол бошининг кўпайиши орқасида торлик қилиб қолди.

Шунинг учун колхоз янгидан қуриладиган оғилхонани тоққа чиқариб юборилган бўлғувчи сигирлар учун мўлжаллайди. Соғимдаги сигирларнинг бузоқлари учун икки бўлимдан иборат айрим «яслилар» барпо қилинган. Соғимдаги сигирлар бузоқлар билан бирга айрим мураббияларга тақсим қилиб берилган. Ҳидоятхон, Ойсарахон, Розияхон, Асалбиби хола сингари ударник мураббияларнинг ҳар бирига 8, 9, 10 тадан сигир қарайди. Ҳар хотин ўз қарамоғидаги сигирнинг парвариши, соғлиғи, соғилиш ва бузоқларнинг аҳволига жавобгар.

Сигир янги бузоқлаган пайтда, уч-тўрт кунлик «чилла» ўтгунча мураббиялар унга айрим парваришда бўладилар. Бу пайтда бузоққа исм қўйилади. Унинг ўз исми билан чақирганда йўрғалаб келиш зехни ўстирилади. Шунинг учун ҳар қайси бузоқнинг ўз исми бор.

Оқшом пода қайтиб, соғим вақти келганда колхоз-

нинг мол қўраси ўзича жуда кўнгилли бир тус олади. Бузоқ «ясли»ларининг эшигида мураббияларнинг ёрдамчилари бўлган болалар туриб, ҳар қўшоқнинг бузоқларини навбат билан чақира бошлайдилар:

- Қоракўз!
- Олмахон!
- Юлдуз!
- Эркин!
- Безори!

Исми чақирилган ҳар бир бузоқ «тайёрман», «лаббай», дегандай думоғи билан маъраб «ясли» эшигига 10 югуриб келади ва ундан энасига боқади.

Безори исмида бўлган бузоқ ҳақиқатан безори. У на қўшоқни билади, на онасини. Қўрадаги ҳар сигир унга она. Қайси сигир бўш турган бўлса бориб эма беради. Соғилган сутни бепарвороқ қўйсангиз «ижозат» сўрамасдан бориб ичмоққа бошлайди.

«Лочин»нинг сут фермаси қанчалик жойида бўлгани билан сигирларининг кўпчилиги жайдари сигирлар.

Эндиги навбат — сигирларнинг бошини кўпайтириш билан бирга, уларни аста-аста зотли моллар билан 20 айирбош қила бориш — молларнинг сифат томонини кўтаришдир. Ҳозир шунга ҳаракатда. Наслли сигирлардан ҳозирча 10 та бор. Гриша наслдор буқа; шу катта подага кифоя қилмаганлиги учун вақтинча жайдари буқалардан ҳам фойдаланувга тўғри келмоқда.

Ферманинг қишга тайёргарлиги ёмон эмас. Ҳалигача 100 тонна шелуха, 90 тонна силос, 5500боғ турли пичан, 15 минг боғ беда тайёрланди. Булардан ташқари 1000 тоннага яқин емли илдизлар (қизилча — лавлаги) тайёрланди. 30

Фермада Акбарали Қамбаров байтария докторларининг ёнбошида «хиралик» қилиб юравериб, батарея ишларидан ҳам анчагина маълумот орттириб олди. Ёзда бузоқлар ўртасида касаллар кўрина бошлаган эди, Акбарали ўз тажрибаси билан бу касалликларни йўқота олди ва бунинг учун раҳмат эшитди.

Колхоздаги 122 хўжаликдан 27 тасининг илгаридан сигири бор эди. Бултур яна 20 тасига колхоз сигир берди. Қўкламда яна 33 хўжаликка сигир берилди, колхоздаги сигирларнинг ҳозирдаги сони 80 тадир. Тоғдан 40 пода қайтгач, қолган 42 та хўжаликнинг бир қисмига сигир улашиш мўлжалланади.

...Сиз бу водийчадан кечар экансиз, вақт ва аниқлик билан боғланмаган қисқа гудокларни тинглайсиз. Бу гудок — бу водийчадан ўрин олган катта бир оила-

нинг бахтидан, толеидан дарак беради. Бу оила Гриша Шохдороннинг оиласидир. Бу гудок — Гриша номли наслдор буқанинг ғурурли маъраши, ҳирсли ва хуморли ҳайқиришидир. У «Лочин» колхозчиларига наслдор сирлар ваъда қилмоқда.

1933

МЕҲНАТГА ҲУҚУҚ

«СССР граждaнлари меҳнат қилиш ҳуқуқига — гарантия қилинган иш олиш ва қилинган меҳнатнинг миқдори ва сифатига қараб ҳақ олиш ҳуқуқига эгадирлар.

10

Меҳнат қилиш ҳуқуқи халқ хўжалигининг социализм негизида уюштирилиши, Совет жамиятидаги ишлаб чиқариш кучларининг узлуксиз ўсиши, хўжалик кризисларининг йўқлиги ва ишсизликнинг битирилиши билан таъмин қилинади».

(СССР Конституцияси лойиҳасининг 118-моддаси)

Мирзааҳмад Қаюмовнинг ўзи нос чекмайди. Лекин унинг кекса отаси Абдиқаюм ака кашанда. Абдиқаюм ака носни кўпинча Исмалоқ гузаридаги Қурбонбой

20 ҳожи деган носфурушдан олади. Қурбонбой ҳожи носфуруш бўлса, бирорта тамаки артелининг аъзоси эмас, балки ўғринча чаканафуруш. Ҳали айтганимиздай, Абдиқаюм ака носни албатта Қурбон ҳожидан олади. Билатурган кишиларнинг гапига қараганда, у илгари кашанда эмас эди. Фақат Қурбон ҳожи носфуруш бўлгандан буён носкаш бўлиб қолди. У секин ҳассасига таяниб, Исмалоқ гузарига чиқади. «Қадрдон» носфурушнинг ёнига келади. Белбоғнинг қатидан олачадан тикилган ҳамённи олади. Мунчоқ тақилган ипларини ечади.

30 Иннайкейин, қўлини ҳамёнга тиқади. Ҳамёндан аввал 30 сўмлик, 20 сўмлик, бир червон, ярим червонлик пулларни олади. Кейин қолган ҳамёнтаги танга-чақаларни жарақлатиб қўлига ағдаради. Носфуруш бўлса, бир қўлида катта нос шиша кўтариб, харидорнинг амрини кутади. Унга бу ҳамён ва унинг ичидаги маблағлар аллақачондан буён таниш. У сабр билан, кўзини узмай юз мартаба кўргани бу пулларга қарайди. Ниҳоят, Абдиқаюм ака шунча пул ичидан битта сийқа, баъзида бир чеккаси тешик беш тийинликни ажратади-да:

40

— Қани, ҳожим, мана шунга кўпайтириб носдан беринг-чи. Лекин йириклаб, қўқалаб беринг,— дейди.

Қолган пулларни яна аввалгидай пухталиқ билан ўз жойига солиб, ёнига тугади. Абдиқаюм ака кашанда бўлгандан буён беш тийинликдан ортиқ нос олган эмас.

Лекин бирор гал бўлса ҳам янглишиб яхшироқ, кўркамроқ пул берган ҳам эмас. Доим унинг пули — муҳри кетган, тешик, ерга кўмилган, занг босган бўлади. У бу ишни жўрттага қилади. Агар ҳожи носфуруш бу пуллари «олмайман», деса, балога қолади.

— Хўш,— дейди Абдиқаюм ака,— нимага олмайсан? Бу советнинг пули бўлади-я! Совет энди ёш ҳукумат эмас. Олдин чиқарган пуллари сийқа бўлса бўлгандир. Тешик бўлса, битта-яримта ёш-яланг чочпопук ўрнига таққандир. Занг босган бўлса, бирорта тўнгуз камбағал, дунё орттираман, деб хумчага солиб, ерга кўмгандир. Бу советнинг пули. Совет ҳали, худога шукур, қарчиғайдай соғу саломат. Пули — куч. Хўш, Николаининг пули бўлганда олармидинг, унинг пули тешик бўлганда ҳам бўлаверар эди-я, тешигидан ип тақиб, бўйнингга медаль қилиб тақиб олардинг-а?! Йўқ, ҳожим, туш кўрибсан. Олавер, худди танбеҳингни бердириб қўяман.

Ана шундан кейин ҳожи чурқ этолмай, бир мириликни олиб чўнтагига солади.

Абдиқаюм ака ким, Қурбонбой ҳожи носфуруш ким, нимага Абдиқаюм ака ўз пуллари носфурушга писанда қилади? Нега уни сўз бурмаликлари билан мазах қилади, нега носфуруш Абдиқаюм акага ботиниб бир сўз айтолмайди?— Бу сир кўпларга маълум эмас.

* * *

Болаларимизни-ку яхши кўрамиз. Улар учун ҳеч нимаимизни аямаймиз. Ота-оналаримизни-чи? Албатта севаимиз. Бизлар учун жабру жафо кўрган, бизлар учун тонг азондан шоми ғарибонгача кишиларнинг ахлатларини тозалаган, бировларга бахт яратиб, ўзи бадбахт қолган ва, ниҳоят, бизларнинг юракларимизда хўжайинлар, тўралар учун ғазабни, ситамдийда, камситилганлар, четга қоқилганлар учун муҳаббатни туғдирган ва уни парвариш қилган ота-оналаримизни севаимиз, ҳурмат қиламиз.

Ҳатто эллик йиллаб умри бойлар, хўжайинлар даргоҳида бир тоқа куюк кулча учун нест-нобуд бўлган, ўз фарзандларининг тарбияси учун ҳар қандай тубанликни қабул қилган бир шўрлик ота энди, бизнинг замонамизда, хор бўладими? Йўқ. Бу Совет йигитининг виждон тарозисига сиғмайтурган бегона тошдир.

Шунинг учун ҳам Абдиқаюм ака пул билан ўйнайди. Унинг олача ҳамёнида ҳар қачон учталиқ, иккиталиқ червонларнинг қати кўчмайди.

Хўш, умрида иккита бир сўлкавойликни кетма-кет санамаган бу исқирт чол — Абдиқаюм акада бунча червон қаёқдан пайдо бўлиб қолди? Том тешдими? Ердан олтинли ўра топдими? Ёки тилла ясайтурган дуо ўргандими? Йўқ, бу фавқулодда ҳодисаларнинг ҳеч қайсиси ҳам бўлгани йўқ. Абдиқаюм аканинг Қурбонбой ҳожи носфурушга кўз-кўз қилатурган бу пулларнинг энг сўнгги бир тийинигача пешана тери билан топилган, ҳаммаси ҳам ҳалол меҳнатнинг сўлкавойлари...

10

* * *

Уйчи райони ўзининг Унҳаёт қишлоғи билан мақтана олади. Ҳатто шаҳарларда камдан-кам бўлган театр биноси, клуб, ўзининг сиртқи олий тузилиши ва ичида исталган молнинг топилиши билан шаҳардаги юқори типдаги универмаглари эслататурган кооперативи, бир неча бошланғич, битта ўрта, янги солинган мактаби, почта идораси, яслиси, туғруқхонаси, пахта стахановчилари учун солинган европача типдаги ўнлаб янги уй-жойлари, ҳар икки тарафига қўш қатор терак экилган текис тош йўли, хулласи, қатор-қатор янги бинолари билан аста-секин шаҳар тусини олиб бораётган Унҳаёт қишлоғи Уйчи районининг фахри. Бу районда Ленин номидаги, Шермуҳамедов номидаги колхозлар сингари йирик колхозлар бор. Бу колхозлардан ҳатто бутун районнинг кўрки бўлиб Шермуҳамедов номидаги колхоз яшайди. Бу колхоз ўзининг бутун еридан 45 центнерга етказиб пахта беради. Колхознинг юқори ҳосил олишдаги донғи теваракка ёйилган.

30 Шу колхознинг 2-бригадасида звено бошлиғи бўлиб Мирзааҳмад ака ишлайди. Мирзааҳмад ўттиз беш ёшда, йигитликнинг айни баҳорида. Бунинг ҳам умри тўлқинсиз, текис оққан ирмоқлардай жимжит ўтиб кетмаган. У ёш умрининг бош йилларини меҳнат тандирида куйиб пишган куюк кулча, бахил ўчоқларида зуғум билан қайнаган ёвғон гўжа билан қарши олган. У ҳали юқорида исми қайта-қайта зикр қилинган Абдиқаюм аканинг ўғли бўлади.

40 Абдиқаюм ака ўзининг Мирзааҳмад сингари тўрт ўғли ва бир қизи билан йиллар бўйи кишиларнинг эшигида батрак-қарол бўлиб ишлади. Айниқса, Абдиқаюм ака ўз хўжайинлари ичида Қурбонбой ҳожини эсдан чиқаролмайди. Унга ками ўттиз йиллар — йилига 15 сўмдан қарол ишлади. Қўлидан анчагина иш кела олатурган ўғиллари Мирзааҳмадлар бўлса ўз меҳнатларини, ўз билак кучларини қўйгали жой тополмадилар. Ер

бўлмаса, касб бўлмаса, илм бўлмаса, пул бўлмаса, ни-
ма қилиш мумкин? Чор-ночор булар ҳам оталарининг
орқасида Қурбонбой ҳожининг поёнсиз пахтакорлик,
шоликорлик ерида тонгдан оқшомгача ариқ кечиб, ўз
йигит умрларини арзимаган нон пулига сотар эдилар.

* * *

Қурбонбой ҳожининг бутун Ўнҳаёт жамоасининг яр-
мини эгаллаб ётган ер-сув, ўз савлати билан ҳатто
Наманганга донг чиқарган ҳашаматли кўргони, қатор-
қатор қўш ҳўкиз, от-уловлари колхоз мулкига айланди. 10
Унинг даргоҳида бир кун тўқ, бир кун оч, увадаларга
ўралиб яшаган батрак-қароллар, Абдиқаюм акаю Аҳ-
мадлар бу ерга хўжайин бўлиб олдилар. Колхозга
Дадабой Иброҳимов сингари дунё кўрган эски парти-
занни раис қилдилар. Энди бу ерда ўз савлатини, ўз
овозасини бутун республикага тарқатиб, Шермуҳаме-
дов номидаги колхоз яшайди.

Абдиқаюм ака қариб қолган. Унинг тўрт азамат
ўғли ҳам шу колхозда юқори ҳосилчи — стахановчи
аъзолар бўлиб ишлайди. 20

Ҳали олдидан айтиб қўйган эдик. Мирзааҳмад шу
колхоз 2-бригадасининг звено бошлиқларидан бири.
Бунинг звеносида 3 гектар ер бор. Шу ерни у бу йил
биринчи марта экмoқда. Бултур қўлига топширилган
ердан, шартномаси 18 центнер бўлишига қарамай, ўрта
ҳисоб билан 35 центнердан пахта берган эди. Бу йил
ер синовдан ўтмаган, янги топширилган бўлишига қа-
рамай, гектаридан 22 центнер пахта беришга шартнома
тузди. Ўз бригадасидаги бошқа звенолар билан 45
центнердан берувга мусобақа ўйнади. Мусобақа учун 30
ўртага ҳеч қандай гаров қўйилмади, чунки мусобақа
бу, ўз сўзи билан айтганда, қимор эмас, балки ким
тажрибакорроқ, ким астойдил ишлайди, ким ўз колхо-
зини севади, ким ўз меҳнатини қадр қилади — мана
шуларни синашиб кўришдан иборатдир. Мусобақа —
ишқ-муҳаббат ва шараф иши.

Унинг звеносида беш эр, беш хотин бор. Булар ҳам
Мирзааҳмад билан бирликда ўз билак кучларининг
қадрига етатурган кишилар.

Мирзааҳмад ака звеноси гектаридан 61 центнер 40
пахта берди. Ҳали унинг ерида терилмаган маржондай
шоналарнинг сони саноғи йўқ. У энг оз деганда гекта-
ридан 75 центнердан пахта бериш учун аҳд қилган,
ҳам бу аҳднинг устидан чиқади.

Мирзааҳмад аканинг звеноси пахтадан юқори ҳосил олиш учун курашда ҳам бунга муваффақ бўлди. У энди-ги йилда бундан ҳам кўпроқ ҳосил олиш учун бу йил кузданоқ яна жиддий ишга бошлайди.

Звено бундан ташқари қурт тутди, шоли экди. Булардан ҳам юқори ҳосил олишга муваффақ бўлди. Шунинг учун ҳам унинг звеносидаги аъзолар бу йил ўз меҳнат кунларига жуда юқори норма билан ҳақ олувни кутиб турадилар. Шоли, қора экин, боғчилик, пахта ҳамда
10 ортиқча етказиб берилган пахта учун тўланатурган устама мукофотларни жам қилганда, колхознинг бутун аъзолари ғоят юқори даромад оладилар.

Албатта, бу даромадлар уларнинг яна тўқ, яна маданий, яна бахтли яшовларига сабаб бўлади. Шунинг учун илгари йигит кучлари сариқ чақалар билан қийматланган, хўрланган, ситамдийда, четга қоқилган, Қурбонбой ҳожининг яланг оёқ батраклари бўлган Абдиқаям аканинг тўрт ўғли, бир қизи ўз меҳнатларининг қадрини биладилар. Илк баҳордан кеч кузгача пахта
20 учун, пахта юқори ҳосили учун астойдил кучларини бердилар.

Бир вақтлар Қурбонбой ҳожининг қўлида эканлигида тошдан қаттиқ бўлган бу бахил ер энди саховат қучоғини очган, чунки бунда ернинг асл хўжайинлари — колхозчилар жойлашган.

Энг камида 10 минг сўмдан даромад олатурган тўрт ўғил, бир қизнинг чол отаси Абдиқаям ака пулсиз қоладими? Улар ўзлари учун қон-ёш ютган ҳурматли отанинг қадрини билмайдиларми? Биладилар. Шунинг
30 учун ҳам Абдиқаям аканинг олачадан тикилган ҳамёнидан червон аримайди. 50 сўлкавойни Мирзааҳмад берса, 30 сўлкавойни бошқаси беради. Шу билан Абдиқаям аканинг егани олдида, емагани кетида, қариган чоғларини шоду хандонлик билан ўтказади.

Абдиқаям ака илгари хўжайиндан йилига 15 сўм олар эди. Буни унга кимдир ҳисоб қилиб берибди: кунига бир миридан тушар экан. Шунинг учун ҳам у ҳар кун шу бир мирини кўтариб, Исмалоқ гузариди ҳозир носфурушлик қилувчи собиқ хўжайини Қурбон ҳожининг олдида тушади-да, бир мириликни узатади:
40

— Ҳожим, шунга носдан чўзиб қўйинг,— дейди.

Кимдир ундан нега носга ўргангани ва нимага бир мирилик нос олувини сўрабди. Унга Абдиқаям ота:

— Мен бу кишига кунига бир миридан қарол юрган эдим. Бир мирига бўлса, беш отим нос берар эди. Менинг йигит умрим бунинг даргоҳида бир отим нос би-

лан қадрланар эди. Энди мен шу пулларни бўлиб-бўлиб, қайтармоқчиман. Тагин, менга: «Сени боққанман», деб миннат қилиб юрмасин. Уғилларимнинг бўлса умрлари, меҳнатлари ўз ҳақини топган. Уларнинг кучи бахт билан, саодат билан ўлчанади,— деб жавоб берибди.

Ҳам тўғри айтибди. Абдиқажом аканинг фарзандлари меҳнат ҳуқуқига эгалар. Уларга бу ҳуқуқни Коммунистлар партияси, Совет ҳукумати ва шу азамат Совет ҳукуматининг жаҳонда ягона бўлган Қонун асослаб берган.

10

УМРИМ ҲАЛИ КИФОЯ ҚИЛАДИ

«...Улуғ тоғларнинг катта қор кўчкиларини кўрганман, ернинг энг узоқ чуқур ўринларидан туриб, кундуз куни юлдузлар сайрини томоша қилганман. Умримнинг етмиш етти кўклами сурунка қишларнинг қақшатгувчи изтироблари билан етмиш етти баҳорим, ғариб кузларнинг фасли хазонида, тошлар устида қовжираб ўсган себарга сингари яйрамай ўтди.

Тонг пешанасига тақилган олмос каби порлоқ Зуҳра юлдузнинг мусофир бир афсонаси бор:

20

«Зуҳра аслида бир етим қиз эмиш. Бахт излаб ўрмонларга, тоғларга, улуғ дарёларга тентиган эмиш, ҳасратлари — тоғдай улуғ, келажаги — армонларда қоронғи, кўз ёшлари дарёлардай равон экан...

Бир тишлам нон, бир қултум сув, бир меҳрибон қучоқ тополмаган етим қиз — Зуҳра, ўзи учун бошлаб ердан мадад сўрабди. Ер аввало титрабди, бўронлар қўзғалибди, чақмоқлар чақибди ва, ниҳоят, қизга дағал овозлари билан осмонларни гулдиратиб айтибди:

30

— Мен сени туғдим, балоғатга етказдим. Бундан буён энди ўз тенгларинг одам болаларидан мадад сўра. Агар улар ҳам сени ўзига қабул қилмаса, ўзимга қайтиб кел, мен сени ютиб юбораман,— дебди.

Бу гапдан қизнинг баданларига титроқ турибди. Ўзи учун бир паноҳ қидириб, улуғ дарёга бориб сиғинибди. Дарё бир мавж урибди, тўлқинлар қўзғалибди, гуввос кўтарилибди ва, ниҳоят, дарё тилга кириб:

— Ҳой бахтсиз қиз,— дебди,— онанг ер сени туққанда ифлосликлар билан булғаниб ётар эдинг. Мен сени ювдим, тарадим, баданларингга нам югуртирдим, ташналигингни қондирдим, тонг пайтлари ўз мусаффо юзимни ойна қилиб, аксингни тўлқинларда тебратдим. Энди ўсдинг, балоғатга етдинг, энди ўз тенгқурларинг

40

одамлардан мадад сўра. Агар улар сенга иш, нон бер-маса, ўзимга қайтиб кел, мен сени ўз қучоғимга оламан, балиқларимга ем қилиб юбораман,— дебди.

Бу гапдан қизнинг олмадай қалби япроқ каби қалтираб, ўзи учун бир меҳрибон қидириб, қуюқ ва кўркам ўрмонга илтижо қилибди. Ўрмон аввал бўкирибди. Зулмат қаъри каби қоронғи ҳалқумини чўзиб, қизни еб қўйгудай бўлибди ва ниҳоят тилга кириб:

10 Ҳой етим қиз,— дебди,— онанг ер сени туғиб, ўртоғим денгиз сени ювганда парсиз мусича каби яланғоч эдинг. Қишда ушр, ёзда қуёшдан куяр эдинг. Мен сенга ўтин бўлдим, мен сенга соя бердим, энг ширин меваларим билан танглайингни кўтардим, шамшодларимдан тароқ қилиб зулфингни тарадим. Энди ўсдинг, бас, одамларга бор, агар улар ҳам сени қабул қилмаса, ўзимга кел. Мен сени қучоғимга оламан, ташна арслонларимга, гушна йўлбарсларимга сенинг қонингдан, гўштингдан бир зиёфат қилиб бераман,— дебди.

20 Қизнинг лабидан қон қочиб, кўзларига дунё қоронғи бўпти ва мадорсиз қолиб, кишилар олдига борибди. Кишилар: «Дарёларнинг тўлқинларини емириб, шукунларни бузиб, ўзимизга банд қилган бўлсак-да, иродамиз билан ўрмонларнинг дағдағасини парчалаб, оғочларини қўмариб, арслонларини қувлай олган эсақда, бу бошқаларнинг бахти учун бўлди. Биз ҳам бир тишлам нонга зорлармиз, агар бировларнинг бойлиги учун тер тўкмоқчи бўлсанг, бировларнинг зулм ва қамчисига чидай олсанг, сўкишлар билан теккан бир тишлам нонга қаноат қила олсанг, биз билан қол», дебдилар. Қиз хўп

30 ўйлабди. Одамларнинг бир-бировидан бўлган бу тафовутларига чидай олмабди.

Нега бир туркуми қамчинли, қолганлари ажинли, нега бир тўдасида бахт, қолганлари бадбахт, нега бир нечасининг қўлида шамшир — қолганларининг манглайида тер, дебди-да «ҳув» деб, бахт, тенглик излаб осмонга учиб кетибди.

Ҳар тонг у, уфқ этагидан туриб, ерга шу икки тўда кишиларнинг бир қисмига нафрат ва бир қисмига ҳасрат билан телмирар эмиш ва фиғон тортар эмиш.

40 Унинг фиғони — саҳар пайти хўрозларнинг қичқирувлари билан бирлашиб, жимжит субҳнинг тоза бошланишларида уйқудаги кишиларнинг қалбларига секин-секин чўкар эмиш...»

Мен бу афсонани қариб қолган йилларимнинг бадбахт оқшомларида иш қидириб, нон қидириб куни бўйи тентирашларнинг совуқ шомида, умри ожиз ва тубан-

лик билан ўтган кексалардан кўп қайталаб тингланганман.

Бу афсона менга тасалли берар эди. Ерларни қазиб, тимдалаб, дарёларга тўғон боғлаб тўлқинларини тинчитиб, ўрмонларнинг улуғворлигини йиқитиб, бир тўда кишиларга бахт яратиб берар эдик. Улар бўлса бизга бевафолик қилардилар.

Саҳар пайтлари, ҳали хўрозлар қичқирмасдан, Зуҳра қизнинг фиғонлари кишиларнинг сўқир қалбларига қуйилмасдан, хўжайинлар саодати учун далага чиқар экан, кўк қирғоқларидан ғариб овсиним Зуҳрани қидириб топар эдим, унинг порлоқ кўзлари билан кўзларим тўқнашар, унинг олтин киприклари билан киприкларим, бир-бир тўғри чизиқ устига келар эди.

Мен секин ҳеч кимга эшиттирмай туриб, Зуҳра юлдузга шивирлар эдим:

— Мени ҳам ёнингга чақир.

Менинг ҳам дунёдан «ҳув» деб чиқиб кетгум келади. Мен ҳам сендай бевафоликлар билан чулғаб олинганмен...

Зуҳра бунинг тинглар эди ва кун юришгунча мен ерда, у кўкда бир-биримизни юпатар эдик.

* * *

Мен бахтни топдим.

Мен бахтни, кўкнинг олмос кўзли Зуҳрасига бағишланган афсоналарда эмас, илгари бадбахт қилинган ўз тенгқурим одамлар ўртасида — ер юзидан топдим.

Агар мен «ҳув» десаму бевафолардан ранжиб, кўкка кўтарила олган бўлсам, кўкдан энди қўш фиғон тинглар эдингиз. Бириси, албатта, меники бўлар эди. Мен ўз бахтимни шамширликлар билан курашда, бизни бадбахт қилган бир тўда хўжайинларнинг қўлидан ўзимни ва бошқаларни озод қилишда иштироким билан топдим.

Агар мен бу курашдан безиб кўкка қочган бўлсам, ўкинчим ичимда қолар эди.

Ортиқ мени, ернинг наъраси, қўрқитишлари, дарёларнинг даҳшатли тўлқинлари, гулдурослари, ўрмонларнинг баҳайбат дағ-дағалари, арслонлари чўчита олмайди.

Мен ўзим сингари камбағаллар билан бирликда ернинг азаматини сўндириб, уни қазиб, қалбига тинтув ясаб, дарёларни кучимизга бўйсундириб, ҳар буйруғимизга мувофиқ қилиб, ўрмонларнинг қора ичкариларини ёритиб ва шу чангалзорлардан адашганларга янги йўл-

лар таклиф қилиб, ўзимиз учун бахт-толе яратишда бир тан иштирок қилмоқдаман.

Улуғ тоғларнинг катта қор кўчкилари каби тенгсизликнинг кўчкисини кўчиришда қоронғи чуқурликларда бўлса ҳам, диктатуранинг беш қиррали юлдузини кўра олишда менинг қари, мазлума, бироқ бўлдиролғувчи билагимнинг ҳам кучи синггандир. Умримнинг етмиш етти баҳори ҳали олдинда. Ўз социалистик ўлкамни ёппа кўклам қилиш учун томирларимда ҳали тетик жувонларнинг жўшқин қонлари югуриб юради. Гарчи энди қариб қолдим. Ўзимиз қурган социалистик дунёнинг эҳтиёжларидан бўлган пахта мустақиллиги учун курашда толишни ўзимизга эп билмайман.

Шу йил 31 кун ҳар куни 100 килодан пахта тера олдим. Мен яхши биламанки, шу билан мен ўзимга, келажак соғлом наслимга бахт ва бизни дунёлардан бездирган бир тўда хўжайинларга бадбахтлик яратмоқдаман.

Мен анча қаридим. Ер, сени ютаман деб, қувлагандай бўлади, дарёлар пишқириб комига судраётгандай туюлади, ўрмонлар ҳайбати билан озгин гавдамни ҳазм қилишга жазм қилгандай сезилади, бироқ бунга мен берилмайман...

Менинг исмимни бекорга Турсун қўймаганлар. Мен туражакман..., деди пахта планини ошириб бажарган ударник колхозчилар слётига вакила бўлиб келган ғиждувонлик Хайрибиби Турсун қизи.

1933

ИККИ НИДО

30 — Ҳей, одамлар!..

Сизни қаердан қидирайин?

Сизни ердан, ернинг узоқ бурчакларидан чақирдим. Жавоб ўрнига фиғондан тўлган ўлим хомушлигини тингладим. Сизни кўкдан, кенг чойшабга бурканган тиниқ кўкдан чақирдим. Жавоб ўрнига алам билан пайвандлашган қийноқларнинг гулдуриси келди...

— Ҳей, одамлар!..

Сиз қаердасиз?

Тоғлар акс садо ўрнига ўкириб жавоб беради. Дарёлар ичида чақириқларим тўлқинларнинг ҳазми бўлиб йўқолади. Бўронлар, ўз овозимдан ўзимга қарши даҳшат яратиб жавоб берадилар...

— Ҳей, одамлар! Мендан қочмангиз. Мен сизга

келдим. Сиздан паноҳ тилаб келдим. Агар сизда, меҳр ва шафқат сўзларининг маънолари ботил бўлмаган бўлса, агар занф, нотавон, йўл йўқотганларга кўмак қилиш одатингиз ҳали ҳам дилларингиздан ювилиб кетмаган бўлса, агар мендай зулм кўрган чолнинг фарёдларини тингловчи қулоқларингиз кар бўлмаган бўлса, жавоб берингиз.

Лабларим ўч ташналиги билан қовжираган. Чол кўзларимда ғазабнинг йигитланган нурлари порлайди. Уғлимни ўлдирдилар, қизимни булғаладилар, сўнг қий-маладилар, уйимга ўт қўйдилар. Мен шу қора кечанинг жимжит қучоғидан сизни қидириб келдим. Бир паноҳ қидириб келдим. Мендан қочмангиз. Мени ўз қучоғингизга олингиз!.. 10

Чол ўз чақириғига жавоб кутиб туради. Теварақда босмачилик, таловчиликнинг ўлим ва хароблик келтирган қадамлари тагида вайрон бўлган шаҳаридан қишлоғигача чуқур ҳасрат уйқусига бурканиб ётади. Мана булар, қишлоқнинг саломат қолган бинолари: масжид, қози Роби, Мансур бойвачча, Қўрчи-полвон, Мадғози-бойларнинг саройлари, зийнатли қўрғон ва меҳмонхоналари... Қамбағалларнинг уй-жойлари ер билан текисланган, ўзлари аллақайларга тарқалиб битганлар, кечанига ўз олтин тупроғи билан донг чиқарган экин майдонларда ёввойи ўтлар битатурган қўриққа айланган. 20

Чолнинг нидоси ташландиқ мадрасанинг ҳувиллаган гумбазидан нураб тўкилган ғиштлар сингари осмон кулбасига урилиб, ерга парчаланиб тушар эди.

Чол чақириғига жавоб кутиб туради. Узоқ-узоқларда йиғлагандай юрак эзувчи бир оҳанг билан ит увилламоқда. Итнинг товуши юксак осмон билан шу вайрона қишлоқ ўртасига тикилган, мунг ва ғурбатдан турғазилган бир устун сингари узун эди. 30

Чол ит овози келган тарафга қараб кета бошлади. Қоронғи кечада унинг гавдаси ерга куйиб тушган осмон камалаги сингари ярим доира ташкил қилар эди.

Ит овози тинди. Хароб қишлоқнинг «Обод» масжидидан сўфининг тонг намозига айтган азонининг паршон ва музлаган жумлалари ўрталиққа тўкила бошладилар. Чол азонга эътиборсиз кетиб борарди. 40

16 батрак ва бир хилда тепган юрак

Қуёш аламзада хотинларнинг йиғидан қизарган кўзлари каби бўртиб, буғриқиб кетган. Йўловчиларнинг от-аравалари ҳаракатидан барглари кирланиб кетган

кекса толнинг эгри-бугри бутоқларида бир гала чумчуқ, қўноқ танлаб жанжаллашади — бир кечалик қўноқ учун осойишта жой қидиради. Чумчуқлар галаси маслаҳатлашиб ётган юқори бутоқлардан қуйироқда Исмоил охуннинг кулранг товуғи ўринлашган. У бошини қуйига чўзиб масалага яна жиддий тушунмоқчи бўлиб, бир кўзини тиккан, тол тагидаги супачада кечки гўжани иштаҳа билан ичмоқда бўлган бир тўда кишиларга диққат билан қарайди.

10 Қўлидаги сопол косани ўрта бармоғи билан ялаб ерга қўяр экан бир хўрсиниб:

— Бу ердан ҳам туз-насибамиз узилган кўринади, йигитлар,— деди ўттизлардан ошган бир йигит,— «ўғри посбон бўла олмас, душман меҳрибон» деган гап ҳақ экан. Бойлар: «Босмачилар юртнинг посбони», дея оладилар, инондик. Рўзғоримиз бузилди, кўчага ташландик. Эндигина, босмачилар билан ҳисобни тугатиб, яна тинч турмушга бошлармиз, деганда, яна алданмоқдамиз. Ҳаммангизга аён, йигитлар, шу Исмоил охуннинг ерини илк баҳордан буён ишлаб, ҳосилотни нуқрадай қилиб қўлига топширдик. Бугун-эрта қиличини кўтариб қиш келаётибди. На эгнимизда бор, на бошимизда, яна кўчага ташландик. Бу кунги гўжа бойнинг қозонидан сўнгги насибамиз, душман меҳрибон бўлмас экан...

20 — Ҳа, қўйинг, хафа бўлманг энди, Абдулла ака, билагимизнинг кучи, кетмонимизнинг тиши омон бўлиб, баҳамжиҳатлигимиз бузилмаса, оч қолмасмиз,— деб юпатди ёшроқ йигит.

— Шундай-ку, кишига туриб-туриб кор қилар

30 экан-да...

Большевиклар партиясининг раҳбарлиги, Қизил Қўшин ва ишчи-деҳқонларнинг кучи билан Фарғона босмачилиги тор-мор қилинган, Шаҳрихон қишлоғининг ерларида ҳам бошқа қишлоқлар сингари деҳқончилик ишлари қайтадан бошланиб кетди. Босмачилик йиллари тўс-тўсга тарқалиб кетган қишлоқ камбағаллари қайтиб келиб, оз-кўп тириклик билан машғул бўла бошладилар.

40 Мана шундай, «тақдирлари» бир рангда бўлган 16 ерсиз, хўжалиги вайрон қилинган камбағаллардан ҳам 16 батрак бу йил икки йилдирки, аллақандай бир сабаб билан бирлашиб олганлар. Қаерга борсалар, нима иш қилсалар бирга, мол-жон ўртада яшамоқдалар.

Супачада гўжа ичмоқда бўлган кишилар шу батраklar тўдаси. Бу йил Шаҳрихон қишлоқнинг бойи —

мулкдори Исмоил охуннинг ерини экканлар. Бой эса энди кузакда буларга «оқ фотиҳа» берган.

Гурбат йилларининг кунлари — умрларидан узоқ кўринади. Киши ўз юртида ғариб экан, ихтиёр тизгинини ҳушёрлик қўлидан бой берган, зийраклик қулоғининг қўрғони (ўнговлик ҳукмрон) тарафидан қамал қилинган, узоқларни кўргувчи кўзларнинг ўткир қорачиқлари майшат — кундалик турмушнинг қоронғи пардалари билан чулганган, бошнинг эрки — турмушнинг тошдай қаттиқ тиззасида қолган бўлади.

Батрақлар Исмоил охун қўрғонидан кўчдилар. Юк энгил — битта қозон, икки қумғон, ўн олти кетмон. Ҳар кимнинг ўз тўни ва увадаси оққан кўрпа-ёстиғи.

Эшикма-эшик иш, нон қидириб юрган батрақнинг ҳаёти — шиллиққурт ҳаёти сингаридир. Шиллиққурт қайга борса уйи — ётоғи орқасида, батрақ ҳам шундай хонабардўш, уйи елкасида.

Батрақлар шони ғарибонда бой қўрғонидан кўчган эдилар. Бироқ қаерга? Бирин-кетин, оғир-оғир юриб қирликка қараб чиқиб кетмоқда эдилар.

Асаканинг ёқимли шамоли эсиб турмоқда, қуйида Шаҳрихонсой, тошлардан тошларга ҳатлаб, ботиб бормоқда бўлган қуёшнинг нурларини ўзига сингдириб оқмоқда, қаршида турган тоғларнинг баланд чўққилари, биринчи қор аллақачон тушган. Тоғ батрақларнинг сабри каби тўзим билан салобатланиб турмоқда. У узоқларда, тоғнинг ёнбағирларида — Чўнтак қишлоғи. Ўзининг шакардан ширин, зумраддан тоза узумлари, барно қизларнинг лаъли лабларидан қизилроқ, анорлари билан донг чиқарган шарбат қишлоғи — Чўнтак, босмачиларнинг бойқуш қилиқларининг қурбони бўлиб вайрон бўлган Чўнтак ётади. Аҳён-аҳёнда шу бузғун уйлар орқасидан тутунлар зангори илон каби буралиб кўкка ўрмаламоқда. Бу ерларда ҳам аста-секин турмуш қайтадан бошланмоқда.

Батрақлар бирин-кетин қирга ўрламоқдалар. Энг олдинги батрақ бошқаларга нон топиб бера бериб, куюк кулчадай қотиб кетган қўлларини, дунёда юрган эгрибугри йўлларидан кўпроқ чизиқлар тушган манглайига қўйиб узоқ-узоқларни кузатмоқда. Иш, нон, макон қидирмоқдалар. Бироқ қаерга?

Агроном Шоқаев

Пахтакорлик ишини асосан ўрганиш, уни техникалаштириш, пахта ҳосилотини ошириш ва шунинг сингари

бир қатор мақсадлар билан Ўзбекистон ҳукумати агроном Шоқаев раҳбарлигида Асака районидан бир участка ажратади. Шу участкани ишлаш учун бояги 16 батрак ишга чиқарилади.

Қиш ичи тиздан қорга ботиб зовур кавлайдилар. Парниклар тайёрлайдилар (районда парник усулини Шоқаев расм қилди, деган гаплар бор). Агроучастка тўғридан-тўғри давлатга қарашли бўлгани учун батракларнинг аҳволи яхшиланиб боради. Қишлик иш, иссиқ жой, мўл овқат таъмин қилинган бўлиши устига ҳар қайсиларининг кесилган — тайин қилинган ойликлари ҳам бўлади.

Кўклам бошланади. Агроном Шоқаев кўрсатуви билан пахтакорликнинг янги маданий шакли бўйича деҳқончилик қила бошладилар. Агроном пахтакорлиги отабободан қолиб келган «бобойи деҳқон» усулидан бир неча карралар афзал эканини пахта кўклашдаёқ ошкора қилиб қўяди. Дунёнинг турлича аччиқ-чучук тажрибаларини тотган батраклар агрономнинг техникасини зимдан «ўғирлай» бошлайдилар. Билмаган, тушунмаган ерларини бир неча карралаб сўраб, била бошлайдилар.

Кузакда агроном усули ҳақиқатан ўзини оқлайди. «Шоқаев ери» деб номланган ердан олинган ҳосилот қўлбола жайдари ердан олинган ҳосилотга қараганда бир неча марта ошиқ бўлади.

Шоқаев ишидан бўшаган батраклар олган пуллари ни жамлаб туриб, битта от оладилар. 16 батракдан ташкил топган «хонабардўшлар» оиласига ўн еттинчи аъзо бўлиб тўриқ от тиркалади.

Янги йилдан бошлаб меҳнатсиз хўжаликларни тугатиш — ер ислоҳоти бошланади. Ҳалигача бир парча бошпананинг интизорини чекиб бойларнинг чаман боғларига ҳасрат билан термилиб келган батракларга ер берила бошлайди. 16 батракнинг ҳаммаси ҳам ер эгаси бўлади.

Мирзакалон-саркор, Орифжонбойвачча, қози Робиларнинг айши ишрат сурган ерлари ҳақиқий эгалари бўлган батракларнинг қўлларига ўтади.

Биринчи йилда батракларнинг қўлида улов, пул, машина бўлмаганлигидан, бу нарсалар Қўшчи союзи тарафидан ёрдам тариқасида бериб турилар эди. Батраклар ўртасида меҳнат баб-баравар бўлганлиги ваҳидан ҳосилот ҳам баравар тақсим қилинар эди. Бироқ ҳосилотни бўлиб олишдан кўра ўзларига асбоб олиш учун кўпроқ чалишар эдилар. Шунинг учун биринчи йилнинг адоғидаёқ плуг, культиватор, сеялка ва бошқа

хўжалик асбоблари оладилар. Шаҳрихон қишлоғидаги ва бутун Ўрта Осиё колхозчилари ўртасида юқори ҳосил олиш билан донг чиқарган «Карл Маркс» колхозининг ташкил топиш тарихи худди мана шу 16 батрак ва битта ориқ тўриқ отдан бошланди.

Биринчи чигитнинг ҳосилоти

28-йилнинг декабрь ойида Шаҳрихон қишлоқ меҳнаткаш деҳқонларининг умумий мажлиси чақирилган эди. Қирғизбоевнинг торгина меҳмонхонаси одамлар билан зич тўлган, ўртада ўнинчи чироқ, одамлардан чиққан ҳовур билан хиралашиб ёнмоқда, ҳамма бир масала устида бош қотирмоқда: 10

— Колхоз!..

Ҳар ким ўз билганини сўйлайди. Бири: колхозни мол-жон, ҳаттоки хотингача ўртада, деган фикр билан шарҳлайди. Бири: колхоз бутун қўл-оёғингни ҳукуматга боғлаб бериб, қилган меҳнатнинг, олган ҳосилотнинг ҳаммаси ҳукуматники, деб тушунтиради. Бири: юқори қишлоқда колхоз бўлганлардан етти киши «худонинг ғазабига гирифтор бўлиб», қорайиб ўлганини маҳалла имомидан ўз қулоғи билан эшитганини қасам билан гапирди. Бироқ шу фикрларнинг ҳаммасидан устун бўлиб, яна колхоз бўлиш керак, деган масала ўртада ҳукмрон бўлиб қолади. Райондан чақирилган раҳбар бўғилиб-бўғилиб тушунтиради. Батраklar уни маъқуллайдилар. Энг охири мажлис колхозга кимлар киришга сўз беришига келиб тақалади. 20

Абдуллажон ака.

Мамажон.

Сотиболди.

Исомиддин.

Хонтўраев.

Отажонов.

Қобилов.

Колхоз бўлмоқчи бўлганларга бир чеккадан сўз бера бошлайдилар. Жами 18 киши. Булардан 16 таси — ўзимизнинг қадрдон батраklarимиз. Мажлис тарқайди. Эртасига тонгдан туриб ишларни расмийлаштириш, кўк-лам экин ишлари билан қишки тайёргарчиликларни бошлаш керак... Лекин тонггача икки киши пучакка чиқади. Қишлоқ якка хўжаликларидан қўшилган икки кишининг қиёмлари ўйнаб қолибди. 40

Бириси: «Бойдан тортиб олинган ерда унумнинг маъноси бўлмас эмиш, меҳнат зиёд кетар эмиш, худодан ва маҳалла оқсоқолларидан шарм қиламан» деб, бириси: «Бутун рўзғор, сигир, бузоқ, товуққача хатла-ниб ҳукуматга ўтиб кетар экан», деб колхозга кира ол-масликлари учун узр сўрадилар.

Колхоз ҳаракати тўхтаб қолмади. 16 батрак ва тўриқ от билан «Карл Маркс» колхозининг биринчи иш-лари бошланиб кетди. Батраklar қўлига ер ислоҳотида 10 берилган турли ерлардаги туморча — узук-юлуқ ерла-рини қишлоқ якка хўжаликлари билан келишиб, улар-нинг ерларига алишдилар. Яккалардан кўпчилиги Элас қишлоққа кўчирилди. Колхоз ери бир-бирига туташ, текис бўлиб қолди.

16 батрак Шўролар мамлакатининг пахта мустақил-лиги учун кураш ва шу орқали тўқ ва маданий турмуш сари боришнинг биринчи чигитларини ерга тика бош-ладилар. Агроном Шоқаевдан «ўғирланган» илм энди даркор бўлиб қолди. Бошқа колхозларнинг ери чала-кам-чатти гўнгланданда батраklar ернинг бошидан 20 оёғини ҳам маҳаллий гўнгллар, ҳам сунъий ўғитлар би-лан кучайтирдилар. Баҳорги шудгор ишлари пухта ва ҳаммадан илгари тугади. Уруғ жуда ҳам диққат ва тў-зим билан тозаланиб ерга тикилди. Ер ишларининг кўпи деярли машина билан бажарилди. Ернинг тобига қараб ҳатто бештагача чопиқ ўтказилди. Батраklarнинг шун-чалик жон куйдириб ишлаганларини қишлоқ бойлари, бойваччалари беқасам тўнни эгатга, солиб, ёнбошлаб 30 томоша қилар ва: «Шу меҳнатни бизга қилганларингиз-да ҳалигача бойиб кетар эдингиз. Ҳукумат сизга нима берар экан, кўриб турунг ҳали!», деган пичинг урар эдилар.

Куз келиб етди, жўжани санаш пайти келди, колхоз-га қарши бўлган бутун тескари ақидалар, бойлар, мул-лаларнинг бутун иғволари кул-кул бўлиб емирилди.

«Карл Маркс» колхозчилари биринчи ҳосилот йи-ли — 1929 йилда ҳар гектардан 85 пуддан пахта бериб, 34 гектар пахта майдони бўйича планни 120 процент бажардилар. Урта ҳисоб билан ҳар хўжаликка 65 пуд-дан ғалла, 750 сўмдан ақча даромад тақсим қилинди 40 (бу вақтларда даромад хўжалик бошига қараб тақсим бўлур эди), колхозга янги машиналар сотиб олинди.

Якка-ягона бўлиб колхознинг оғилхонасида қанта-рилган тўриқ отнинг ёнига яна уч от келиб боғланди.

13 кунли штаб

Душман бизнинг кўзларимиздан рўшнолик сурмасини ўғирламоқчи бўлган эди. Ҳамма ёқда қишлоқ камбағал деҳқонлари, ўрта ҳоллар ва батраklarнинг колхозга қараб оқиш тўлқинлари кучайган эди. Шу нисбатда советга қарши унсурлар, қулоқлар, бойлар муллаларнинг ҳам фаолияти кучайган эди. Булар камбағаллар ўртасида колхозга қарши ташвиқот юргизар эдилар. Уларни дин номидан қўрқитар, колхозга кирмас, катта пуллар ваъда қилар, агар ўжарлик кўрсатса, ўлдириб юборишгача кучлари етажагини сўйлаб, дўқ урар эдилар. 10

Кураш январь ойларига бориб жуда қизиб кетди. Айрим ерларда колхоз тарафдори бўлган камбағалларни ўлдириб, колхозларни талон қилиш, активларни булғаш сингари ҳодисалар ҳам рўй бериб қолди.

Ҳатто, бойлар, қулоқлар, руҳонийлар тарафидан алданган, қўрқитилган камбағал ва якка деҳқонлар партия райкомигача: «Биз колхоз бўлишга рози эмасмиз», деган сўровлар билан кела бошладилар. Қулоқлар, бойлар бўлса эски чопонга ўралиб, шу гуруҳларнинг ичига буқинар ва колхозга қарши оғзи ботирлик билан истаганларини сўйлар эдилар. Ана шу пайтда «Карл Маркс» колхозининг аксариятини большевиклар ташкил қилган 16 батрак район партия қўмитасининг раҳбарлиги остидаги жанговар штабга айланган эди. 20

Бирор ерда шу хилдаги ҳодисалар рўй бердими, дарров қизил байроқ кўтарилиб, 16 батрак шу ерда ҳозир. Қишилар орасига сингиб, айрим камбағал гуруҳлари ўртасида ҳақиқий ҳолни тушунтириб кетади. Қўсқига ўралиб, акс ташвиқот юргизаётган қулоқларнинг сирларини ошкора қилиб, керакли бўлган чораларга бошлайдилар. 30

Ана шундай қилиб, душман билан очиқдан-очиқ рўпара келиб курашувнинг ўткирлашган пайтида «Карл Маркс» 13 кун штаб бўлиб қолди. Қўл кўклам ишларига тайёрлик билан банд, қулоқ ва зеҳн душманнинг янгидан бошлайтурган тактикаси ва иғволарининг шаклини ўрганишга ва унга қарши туришга сафарбар эди. Ниҳоят большевиклар ютиб чиқдилар. Қулоқлар тарафидан алданган қишлоқ меҳнаткашлари тушуниб, колхозга қараб оқа бошладилар. 40

Бир йил бурун бўлган мажлисда минг турли андишага бориб, ишлашга кўчган якка хўжаликлардан янги «Хурсанд» номида колхоз тузилди. Районда янги бир

қишлоқ пайдо бўлди. «Карл Маркс» колхозига ҳам янгидан 15 киши аъзо бўлиб кирди. Шу билан хўжаликларнинг сони 31 га борди. Марксчиларнинг бу курашда қилган ботирликлари тақдирланиб икки от, бир талай қишлоқ хўжалик машиналари билан мукофотландилар.

Бу йил илгариги йилдан ҳам қатъий ва жиддий билан 15 гектар ерга пахта экадилар. Ерга ҳам ўзларида бўлган, ҳам агрономдан олган бутун билимларни замлаб ишлай бошладилар.

10 Бу йил ҳосилот гектаридан 125 пуддан олинди, умумий план 103% бажарилди.

Бу йил ҳам даромад хўжалик жони ҳисобига тақсим қилинган бўлиб, ўрта ҳисоб билан ҳар хўжаликка 1150 сўм пул, 71 пуддан ғалла (буғдой) тўғри келар эди. Шу йилнинг кузида теваракда қолган якка ва камбағал хўжаликларидан 49 киши ёппасига колхозга қўшилиш учун ариза берди. Шу билан хўжаликларнинг сони 80 га борди. 31-йилги ҳосилот гектаридан 135 пудга тўғри келиб, ёппа план 117 процент бажарилди.

20 Нега бизнинг донғимиз оламга ёйилган?

«Карл Маркс» колхозини 33-йилда 103 хўжаликдан иборат бўлиб кенгайган. Бу йил у ҳар гектардан 33 центнер пахта берди. Унинг пахтакорлик ишида шундай юқори ғалабага эга бўлгани Ўзбекистон жумҳуриятининг ўзида, Ўрта Осиёда, Советлар Союзидagina эмас, балки бутун дунёда машҳурдир.

30 Бутун дунё пахтакорлигидан мукамал хабардор бўлган америкалик мутахассис Харланд «Карл Маркс» колхозининг пахтасидай ишланган ва мўл ҳосил берган пахтани бутун дунёда кўрмаганини очиқ айтди. Теварак ёқдан мутахассислар келиб, колхознинг пахтакорлик ишларини текширдилар. Ҳатто баъзилари «Балки бу ернинг тупроғида бир гап бордир», деган шубҳа билан тупроқнинг таъмини ҳам тотиб кўрдилар: йўқ, айни тупроқ, айни иқлим! Бас, сир қаерда? Сир энг илгари меҳнатни тўғри тақсим қилиш ва бутун ички имкониятлардан тўла фойдаланиш, ўз ҳунарининг техникасини ўрганишда олдин кетишдадир.

40 Кузги шудгорлаш (ерни ғўзапоялардан ва бегона ўтлардан тозаланган ҳолда) ўз вақтида яхшилаб ўткарилади, ернинг атрофи зовурлар билан ўраб олинади. Гўнг ва ўғитлар, чалдивор тупроқлари куздаёқ ернинг елкасига миндириб қўйилади. Қишки суғориш ишлари кекса ҳунармандларнинг маслаҳати билан бошлаб ўт-

карилади. Ўртоқ Бауманнинг «Пахта устида йил бўйи ишлаш керак» деган сўзи бу ерда тўлалиги билан амалда. Айрим бригадаларга тажрибакор деҳқонлардан ҳосилот кенгаши раислари сайланиб қўйилган, булар ўз тажрибаларини ёшлар ўртасида кундалик иш устида ўртоқлашиб борадилар.

Чигит тозалаш бўлсин, чопиш, суғориш, териш — барчаси тажрибакорларнинг йўл-йўриқлари билан бажарилиб, биринчи куздан бошланган ер устида ишлаш иккинчи кузга уланади.

«Карл Маркс» колхозининг энг фахрий қадамларидан бири — у ўз районларини ва ҳатто айрим жумҳурияларни ҳам мутахассислар билан таъмин қилиб боришидир. Унинг кадрларидан бир қисми Озарбайжонда ҳам бор. Кадрлар тайёрлаш масаласи яхши йўлга қўйилган. Мутахассис кекса деҳқонлар ёшлар ўртасида навбат билан консультация олиб борадилар.

«Карл Маркс»да ўсишимизнинг бошқа тармоқлари учун ҳам кадрлар тайёрлаш масаласи яхши қўйилган.

Анор Хонтўраев — илгари колхознинг оддий, саводсиз аъзоси эди. У алифбе саводини чиқариш билан бирга сиёсий саводини ҳам чиқарди. Ижтимоий ишларга фаол аралашди. Бугун у колхознинггина эмас, районнинг ҳам олдинги раҳбар ишчиларидан ҳисобланади. Колхоз ячейкасида икки гуруҳ сиёсий тўғаракнинг раҳбарлигини олиб боради. Илгари аллақайси бойнинг турли сафсата ва бузуқликлари учун хос бўлган меҳмонхонада соат алланечаларгача чироқ ўчмайди. «Карл Маркс» колхозчилари ўз колхозларини большевик колхози қилиш, тўқ ва маданий турмушга қараб боришнинг мушкул илмларини ўрганадилар.

Колхозда кўпчилик партия ва комсомол аъзолари

Тўқ ва маданий турмуш учун бўлган курашнинг бошланғич натижасини собиқ 16 батракдан истаган бирининг турмушидан қиёс қилиш мумкин. Сигир, қўй, уй, патефон, ов милтиғи, радио, кўрпа-ёстиқ ва ҳоказо...

Колхозда Мамағвой деган бир собиқ батрак бор. Унинг хонадони давлатли хўжаликлардан саналади. Колхоз уни шунчалик тез давлатли қилдики, у, шу давлатликнинг айрим шартларини ҳам сингдириб ололмайди. Масалан: ўз сигирини қирда унутиб қолдиради, чунки у ҳали ҳам ўз сигири бор эканини ўзлаштира олмаган.

Марксчилар, Советлар Союзининг пахта истиқлолиёти учун курашни, юқори ҳосил учун курашни ҳамда шу орқали давлатли ва маданиятли турмуш учун курашни давом қилдираётирлар. Шунинг учун ҳам колхоз Қизил нишон билан мукофотланган.

Большевик қишлоғининг мағрур нидоси

Ҳей, меҳнаткашлар!

- Сиз шундай бўлдиролгувчисизки, сизни ерда, ернинг энг узоқ бурчакларида муташаккил ҳолда учратдим.
- 10 Сизнинг ғурур билан кўтарилган кўкракларингизда тепган дилларнинг овозини ҳар қайда — ҳар жойда тингламоқдаман, сизни кўкда, кенг чойшабга бурканган шу тиниқ кўкнинг азаматини бузган чоқларда учратдик. Пўлат қушларингизнинг ботир гулдирашидан борлиқларзага келди.

— Ҳей, меҳнаткашлар!

- Сиз ҳар қайдасиз. Тоғлар акс садо ўрнига, сиз яратган конларнинг гудоклари-ла жавоб беради. Дарёлар ичида тўлқинлар яратган кучли кемалар сизнинг қудратингиз. Бўронлар овозини сиз бино қилган гигантлардан кўчириб оладилар.
- 20 — Ҳей, одамлар!

Мен қочмадим. Мен сиз билан бирга эдим. Кураш сизнинг ораларингизни яна ўткирлаштирган; қоронғи, йўлсиз, саводсиз, алданган қишлоқ ва унинг камбағалларини давлатли ва маданий қилиш учун аллақачон юриш босланган, қулоқ солингиз, ҳаммангиз яна юқори ҳосил учун бўлган курашни давом қилдириш учун чақирилган мажлисга!

- 30 Лабларим ғалабанинг иштиёқи билан қип-қизарган, чол кўзларимда севинчнинг йигитланган нурлари порлайди. Ҳей, ўғилларим, ҳей қизларим, ҳей, янги ва бахтли оиламнинг ударник болалари, тинглангиз! Ҳаммангиз мажлисга! Мен колхозимиз қурган янги тош йўлдан электр чироқлари билан порлаган кечанинг бахтли қучоғида сизни чақириб келдим. Кечикмангиз!..

- Чол ўз чақириғига завқланиб, ўз овозининг изидан тинглаб туради. Теварақда коллектив турмуш билан қайтадан тиргизилган Шаҳрихон қишлоғи тўла ғайрат қучоғида янграб ётади.
- 40

Мана булар колхознинг янги қурган бинолари: идора, клуб, Мамажон, Исомиддин, Абдуллажонларнинг янги уйлари, ясла, болалар боқчаси...

Шаҳрихон қишлоғининг олтин тупроғи, жумҳурият бўйича донг чиқарган шу олтин тупроқ «Карл Маркс» колхозчилари қўлида ҳар гектардан 33 центнер пахта беради.

Чолнинг нидоси олтин жомга урилган пўлат мизроб сингари осмон қуббасида жаранглаб, бутун колхозчиларга эшитилади.

Чол яна бир марта мажлисга чақириб, кета бошлайди. Порлоқ кечада унинг гавдаси, куз ҳавосида кўринган Сомончи изи бўйлаб оққан оппоқ булут сингари 10 ёруғ-азамат ташкил қилади.

Чол орқасидан электр устунларга қўндирилган радио, унинг янгроқ куйлари эшитилиб туради. Бу чол «Карл Маркс» колхозининг жарчиси.

1933

УДАРНИКЛАРНИНГ ТУҒИЛИШИ

Қатта китобларда «Жон эгалари бир марта туғилади, бир марта ўлади» деган гаплар бор. Тиб илми ҳам шу даъвога тарафдорлик кўрсатиб келади. Бироқ қалин китобларнинг фалсафий саҳифалари илмнинг мушкул ифодалари ва кишиликнинг асрлардан буён яшаб келган бу ақидаларининг боши устидан ошиб, шу йилнинг кўкламида бир киши иккинчи марта туғилди. У онадан биринчи туғилиши билан бу иккинчи туғилиши ўртасида, бир ўлиш процессини кечирмасдан туғилди, яъни, оддий равишда — шу ёруғ дунёда унинг шахси тирик ва мавжуд бўлган ҳолда қайтадан туғилди.

* * *

Сулаймон Азим ўғли асли бир коранда боласи. Чиноздаги бир овулда туғилиб ўсган. У балоғатга етган кундан бошлаб кишиларнинг хизматини қилиб, кун кечириб келган. Бир муддат отаси билан бирликда бойларнинг ерида коранда бўлган, бир муддат иш қидириб, қишлоқма-қишлоқ юрган, бир муддат бир парча нонга зор бўлиб, ноилоҳ қолгач, қонун бузувчилар қаторини ўз исми билан тўлдириб юрган. Соддагина қилиб айтганда, етти гўлаҳга ўт қалаб, ўн етти тегирмон новига тушиб бутун чиққан.

Ҳар ойда икки-уч мартабалаб ҳунар алмаштириб турув, жамиятдаги турли табақалар билан танламасдан бўлган ранг-баранг алоқа вақти билан бир неча ойлаб ишсиз, пулсиз қолув аста-аста Сулаймоннинг «ўз»ли-

гига ҳам таъсирсиз қолмайди. У ўзининг бир табақага мансублигини йўқотиб, улуғ денгизларнинг тубига чўкиб бораётган ўлик шиллиққурт пўсти сингари турли синфлардан муташаккил жамиятнинг бағридан ўзи учун жой топган бўлди.

У керак бўлса бир стакан ароққа пул топиш учун қулф буза олади, қартадан бир хол (очко) етмаганлиги учун бир бутун одамни уриб майиб қила олади, ўнта сўм ваъда қилсангиз ва шу орқали ҳамма билан 10 якранг муомала қилгувчи қалбнинг ичкарисига кира олсангиз, у сизнинг тизгинсиз қулингизга айланиб, истаган ҳар қандай жиноий ҳукмингизни ижро қилиб бера олишда қурол бўла олади.

Бироқ бу қуролдан пайти билан ўзингиз ҳам омонда эмассиз. У бошқа бирининг ихтиёри билан сизнинг ўзингизга қарши ҳам шу ишни бажаришга андиша қилиб турмайди.

Унинг қалби ҳар севинч, ҳар қайғуда ҳар совуқ, ҳар иссиққа қарши каравот тепасига қўндирилган руҳ қубба 20 сингари музлаган туришни ўзгартмай тура олади.

Мана шу киши, мана шу «кишилик»нинг унда сура-тигина қолган киши, бизда — бизнинг Текстилькомбинат қурилишида қайтадан туғилди.

Бу туғилиш унинг шахси учун осон кўчмади. Йиллар занжири билан миясига, шуурига сингиб қолган одатларни енгил, шулардан бир умр воз кечиб, унинг ўрнини бошқа — кўникилмаган одатлар билан тўлғазиш жуда кучли тўзим сўрайди.

У қурилишга янги келган кунлари бу ердаги инти-30 зом, бу ердаги шараф иши учун бўлган қоидалардан ўзини мустасно санаб юрди. Бир-икки кун прогул қилиш, ишнинг энг қалтис вақтида «жиндак» ичиб қўйиб, «узр»ли бўлиш унинг олдида гўё ҳеч нарса эмас эди.

Унинг туғилишига сабаб бўлган нарсалардан бири-си — қурилишдаги қизил-қора тахталар бўлди.

Прогоулдан қайтиб ўзини қора тахтада кўрмасинми?! Аввали тушунмади, оғайнилар тушунтирдилар. Оловла-ниб кетди. «Ёзганни кўрсатинг, чайнаб ташлайман!» деб дув келиб юрди.

40 Аста-аста прогуллар камайиб, «узр»лар сийракла-ниб, унинг исми тахтанинг ҳар икки табақаси ўртасида қолиб борди.

Май ойларининг порлоқ тонгларидан биттасида Текстильстройнинг 3-участкасидаги бетончилар бри-гадаси ўз аъзоларидан Сулаймон Азим ўғлининг би-ринчи мартаба, одатга хилоф ўлароқ, ҳаммадан бир

соат бурун ишга тушганини кўриб, ҳайрон эди: бу одат бир неча кун такрорланди.

У оғир, вазмин, камсухан, ҳеч ким билан иши йўқ — бетон билан машғул эди. Унинг қалбида қандай ҳислар бир-бири билан курашади, унинг миясида бир-бирига зид қайси фикрлар пойга ўйнайдилар — ўзидан бошқага маълум эмас. Унинг хафага ўхшаб кўринган юзидан ҳеч қандай бир белги англашилмайди.

Хафта охирида бригадир, Сулаймоннинг исмини орқаворатдан қизил тахтага тиркаб қўйди. Шу кун кеч 10 Сулаймон қўлини орқасига қилиб, қизил тахтанинг олдида ўйчан-ўйчан термилиб турар эди. Ниҳоят, унинг юзларидаги ўйчанликни, кичкина бир табассумини ивир-ғивир излар бузган эди. У бир хўрсиниб олди ва қўлини юқорига кўтариб бошини қашиди. Қўли бўлса орқа тарафга қараб бир силтаниб тушди. У рабобком тарафга қараб кета бошлади.

Эртаси тонг билан Сулаймон ўзини ударник эълон қилганлиги тўғрисида бетончилар ўртасида овоза юра бошлаган эди. 20

* * *

Текстиль қурилишининг Сулаймон, сулаймонлари бор. Улар жуда кўп.

Мен айрим сулаймонларнинг қалбларидаги энг кичик ва нозик томирларнинг сесканиши, депсинишигача бўлган чуқурлигига-ча кира олишдан ўз қўпол гавдам билан ожизман. Унинг шу бригадада бригадир бўлганигача бўлган сезимлари ўз «ўз»лиги билан курашни ўқувчига сездира олиш — уқтира олиш менга жуда қийин... 30

Сулаймон Текстиль қурилишининг ФЗУ ўрнидаги бетончилар бригадасининг бригадиридир. Унинг бригадасида 19 киши ишлайди. Унинг бригадаси ҳам бригадир каби ударник бригадидир.

Бригада ўзини оқлай олди.

Сентябрь плани — 142.

Октябрь плани — 153 процент.

1933

ЎЗ ИШИНING ЭГАСИ

40

Уста Сайид шувоччининг шогирди, Шотилла мардикорнинг ўғли Зайниддин Ильич номидаги заводга биринчи мартаба келиб кирганда гангираб қолди.

85

Металлар жаранглайди, ҳаво болғалари гурсиллаб тушиб туради, подъём машинаси оғир-оғир темир, чўяндан бўлган қисмларни писанд қилмай кўтаради, каттакон чўмич юзлаб пуд эриган маъданларни кўтариб, жуда осонлик билан истаган қолипларга қуйиб юради. Токаръ (қирма) машиналар темир ғўлаларини ёғочдан ҳам жўнлик билан қириб, керакли шаклга солади. Машинага тушган ҳар деталь чинқира-чинқира техниканинг кучига таслим бўлади...

10 Зайниддинга эса ҳар бир машина ва ҳар дастгоҳ ичига минг-минг сеҳрларни ютиб юборган катта бир аждар каби қўрқувли ва муаммо бўлиб кўринади. Зайниддин бу кишиларга қарши, ичида қўрқув аралаш бир тортим сезади ва ўзининг ҳам шулар қаторида машиналарга буйруқ бериб турган ҳолда кўргиси келади.

Зайниддин Шотиллаев 23 ёшда, 12 ёшда экан чоғида отаси ўлиб ўзидан бошқа уч жоннинг ташвиши ҳам Зайниддиннинг ёш бошига тушди. «Етимнинг отаси етти

20 маҳалла» дейилганидай, ҳамма ҳар хил маслаҳатлар бера бошлади, биров дурадгорга шогирд, биров этикдўзга девонавачча, биров, самоварчига чилимкаш бўлишни маслаҳат беради. Зайниддиннинг онаси уста Сайид шувоқчида шогирд бўлишни эп кўрди. Шунинг учун ҳам бола устанинг андава, газчўп, коржомаларини кўтариб, иморат ишларида шувоқчи бўлиб ишлай бошлади. Бир рангли зериктирувчи шувоқчилик ҳунари ҳам бора-бора Зайниддиннинг жонига тегади. У «Бирорта дурустроқ ишга учрамас эканманми» деган умид билан

30 меҳнат биржасига бориб ёзилади. «Ана-мана» дейдилар. Мактабларга фаррошлик, кундалик лой ишлари чиқиб туради. Бироқ булар ҳунар эмас. Зайниддин ахир ёш — келажакда яхши ҳунар эгаси бўлишни — ҳунарманд уста бўлишни истайди. Орадан икки йил ўтиб кетади. Рўзгор бўлса қилтиллаб ўтиб туради. Ниҳоят у ўртоқларининг маслаҳати билан 29-йилда Ильич номидаги заводга қора ишчи бўлиб ишга киради. Биринчи йил заводнинг қўрасида юкчи бўлиб ишлайди, завкомларга ариза бериб, ҳунар эгалламоқчи эканини билдиради.

40 Завкомдагилар ҳам Зайниддиннинг ёш, зеҳли эканини эътиборга олиб, қуйиш цехига кўчирадилар. Унда формачи устанинг ёнида шогирд бўлиб ишлай бошлайди. Уста ўз ҳунарини ёш кадрлардан аямайтурган европалик ишчи бўлганидан, Зайниддин тез кунда унинг ҳунарини «ўғирлай» бошлади. Уч ойдан сўнг ундан цех бўйича имтиҳон олиб, дарҳақиқат, бу цехнинг «сир»-

ларини эгаллаганини иқроқ қиладилар. У мустақил формачи (формовщик) бўлиб ишлай бошлайди. «Бирор-та янги детални қуйиш топширилса, шуни ўринлатгунча, ётиб уйқум келмас эди. Тилим бошқа гапларда банд бўлса ҳам, миям ўз-ўзича шу деталнинг ҳисобини чиқариш билан банд бўлар эди», дейди у.

Зайниддин бу цехда икки йил мустақил формовщик бўлиб ишлайди. Бироқ кўнглида нима учундир бир бўшлиқ сезиб юради. Ахир у катта ҳунарманд уста бўлмоқчи. Заводнинг техникаси формовщикликдан иборат эмас-да... У, иккинчи мартаба завкомга ариза берди. Иккинчи мартабада ҳам унинг тилаги маъқулланди. У механика цехининг токарлик бўлимига шогирд бўлиб қабул қилинади. Механика цехи бошқа цехларга қараганда анча мураккаб. Ундаги дастгоҳлар ҳам бошқаларга қараганда ўзининг мураккаблиги билан ажралади. Айниқса токарлик ўткир зеҳн ва чуқур эътибор талаб қилади. Зайниддин ўз ҳунарида маҳорат эгаси бўлиш учун узоқ фурсат тинмай-тинчимай ўқийди. Кунда уч соат дарс ўқиш ва шу ўқиганларини уч ярим соат машина устида, уста ёнида амалий ўрганиш — уни бутун жиддият билан ўзига тортади.

Яқинда Зайниддин, катта доирада, турли цехларда тўпланган инженер, юқори табақали мутахассис ишчилар ўртасида ўз цехи бўйича токарликдан техника имтиҳонларини берди. Бу кун Зайниддиннинг ҳаётида энг порлоқ тарихий саҳифа бўлиб қолди.

— Кишини мутахассис ишчиларнинг салобати босиб кетар экан. Ҳаммалари менинг бераётган жавобларимга диққат билан қулоқ солиб турадилар. Техниканинг мушкул, бироқ менга таниш мураккаб саволлари ёғиб туради. Бириси дастгоҳ деталларидан, бириси бизнинг ишлаб чиқараётган асбобларга кетатурган маъданинг сифатидан савол беради. Ҳамма саволларга ҳам босиқ ва жуда эътибор билан ўйлаб туриб, жавоб бермоқдаман. Баданларим жимирлаб, аллақандай ҳузурга чўмилиб кетмоқдаман. Жавобларимни комиссия табасум билан тинглайди. Улар «Шундай шогирд тайёр қилган сизга раҳмат» дегандай устозга қараб қўядилар. Мен бўлсам жон қулоғим билан комиссиянинг оғзига тикиламан,— дейди Зайниддин, имтиҳон хотираларини гапирар экан.

Имтиҳон берган шогирдлар ичида «тубан», «яхши», «дуруст» деб баҳоланганлар кўп бўлса ҳам, Зайниддин сингари «аъло»ни олганлар кам бўлди.

Ҳозир Зайниддин — 3-разряд билан мустақил токаръ бўлиб ишламоқда. Бироқ у, имтиҳон ютуқлари олдида эсанкираб қолмади. У яна-яна ўқишни давом қилдиarmoқда. Техника ўқишини давом қилдириш билан бирликда, умумий сиёсий маълумотини ҳам оширишга жиддий уринмоқда.

Зайниддин Покровский исмидаги рабфакни муваффақият билан битирди. Ҳозир эса ҳафтасига техника ўқишида, уч кун сиёсий ўқишда давом қилмоқда.

10 У — партия кандидати. Зайниддин 30-йилдан буён ударниклар сафида. Сухбатимиз браклар тўғрисига келганда у фахр билан қўйнидан ударниклик дафтарчасини олиб столга қўйди ва:

— СССР пахта мустақиллиги учун курашувчи ударниклар сафини тўлдирамиз. Менинг шу дафтарчам ва шу дафтарчани олиш пайтида берган ваъдаларим брак моллар чиқаришга ижозат бермайди. Мен брак қилишга уяламан. Ҳар айрим деталга бир неча цехлардаги бир неча ишчиларнинг меҳнати сингган бўлади, ҳар брак шу меҳнатларга халал бериш билан заводнинг ишини муқаррар орқага судрайди, — деди.

20

Ҳақиқатан, сўнгги кезларда токарлик цехида брак мутлақо йўқолиб кетди. Зайниддиннинг юраги ҳунар ўрганишга бўлган ишқибозлик тепувини ҳали бўшаштиргани йўқ. У эндиги курашни 6—7-разряд учун, чинакам мастер бўлиш учун бошлаган. Шунинг учун ҳам у юқори малакали ишчилардан ўзига қийин-қийин ишлар топширувни илтимос қилади ва бундай иш берилганда ҳам жуда диққат билан бажаришга курашади.

30 Зайниддин қачонлардир, сеҳрли аждар, деб ўйлагани машиналарни ва дастгоҳларни ўзига бўйсундириб олди.

Уларнинг бутун ички сирларини ўрганишга муваффақ бўлди. Қичкина уста Сайид шувоқчининг ёнбошида лой тортатурган, ҳавозага ақли етмаган шогирд — бугун замон техникасининг сўнгги сўзи билан ясалган мураккаб токаръ машинаси олдида мутахассис ва техникани эгаллаган онгли бир ишчига айланди.

1933

ТУҶ ВА МАДАНИЙ

40

Октябрь инқилобининг 16 йиллик байрамига бағишланиб ёзилгандир.

Суяк суриб келган қароллик

Бўғинлардан бўғин оша келган бу қаролликнинг тарихи Еқуббекнинг Қашқар қўзғолони йилларида ўзининг йигитлик даврини кечирмоқда эди.

88

Пахта солиб қавилган байтир тўн, қизил қиримдан қўр тутилган ағдарма кўн чориқ, шох тиргакли пилта милтиқ, остида от, талонлардан қайнаган тўқ масаллиқли қозон, ботир йигит бўлиб ғазотда ёвни ўлдирсанг, «ғозий», ўлсанг, «шаҳид» кетсанг, манглайинг ярқираб бирорта чин-мочин қиз қўлингга тушиб қолса-да, динга киргизиб уйлансанг...

Агар шу ўйлар чинликка кўча қолса, давлат ўз оёғи билан остонада муҳайё-да, ота-бобонгдан суяк суриб келаётган қароллик ҳам туманли туш каби учиб, хаёл қўрғонидан кўчиб кетади. Худойберган ака шу умидлар билан Ёқуббек қўзғолонига бир йигит бўлиб қўшилган эди. 10

— Навқирон-ўспирин вақтим эди,— дейди Худойберган ака,— мен бу пайтларда Зулунбойнинг дадасида қарол эдим. Бой жуда танг киши эди. Йигирма-ўттизлаб қарол, чорикор бойнинг саман йўрғасига қилинган одамгарчиликча меҳри-шафқат кўрмас эдик. Бор-эй, деб кетаверишга бўлмайди. Жойинг бўлмаса, илминг бўлмаса, ҳунаринг бўлмаса бу ердан кетганинг билан бу бой бўлмаса, яна шунга ўхшаш бир хасиснинг тузоғига тушасан. Осмон узоқ — ер қаттиқ, ноилож яна хўжайин даргоҳида супургидай эшик орқасида бел боғлиқ, ахлатга ўтириб буйруқ кутасан. Йиллар ўтиб кетади — сенга атаганнинг қаймоғи бузилгани йўқ, деб алдайдилар. Кутасан, умр чамбарагида ўз насибанг учун на қаймоқ, на сут, балки сопол товоқда кунлик сарқит ювиндини кўрасан...— Бир хўрсиниб олиб ҳикоясида давом қилади Худойберган ота.— Бойнинг қаролларидан биз — етти киши кенгашни битта қилиб туриб, бир кечасидаёқ ғойиб бўлдик. Энг илгари бойнинг отларидан битта-битта миниб кетишни мўлжал қилган бўлсак-да, кейин маслаҳатдан айнадик. Чунки бойнинг қўли узун. Оқпошшонинг тамоми шаҳри унинг кафтидаги тангадай. Орқамиздан киши юбориб, ушлатиб келиши мумкин. Сўққа бош билан кетаверсанг иши бўлмайди. Балки ҳақ сўрамай кетганимизга қувонади. Бойнинг даргоҳидан чиққанча яёв Аравонсойни босиб, Эргаштом орқали Ёркентга, ундан Еттишаҳарга етиб йигит бўлиб ёлландик...— деди. Ёқуббек буларни жуда мақтаб қарши олган эди. У шаҳодат бармоғини тонг отар тарафига кўтариб, шу тарафда батракларни олтинли бахтлар, пояларига феруза қадалган тахтлар кутаётганини айтган эди. Батраклар Ёқуббекнинг бу ялтироқ ваъдасини гавдаланган ҳолда кўз ўнглирида кўргандай бўлган эдилар. 20 30 40

Хитой қўшини буларни — қўзғолончиларни кузги япроқларни ҳаволарга тўзғитган совуқ ел, енгил қумларни олдига солиб суруклаган даҳшатли сел каби қириб солган ва пароканда қилган эди.

— Менинг бу қўзғолондан қилган ўлжам — чап оёғимнинг синиши ва умр бўйи оқсоқ бўлиб қолишим бўлди. Гарчанд бу айбим иш устида сезиларли бирор камчиликка сабаб бўлмаса ҳам, кейинги қароллик йилларида ёлланиш ҳақини кам олувимга сабаб бўлди.

10 Ёллангувчиларни камситиб оз ҳақ тўлашга уринар эдилар,— деди ота...

Худойберган ака қайтиб келганида бой ўлган бўлиб, унинг бутун мулк-амлок, ер, қарол, бойлиги «муқаддас» қуръоннинг мерос тўғрисидаги, хусусий мулк муқаддаслиги тўғрисидаги оятларига мувофиқ ўғли Зулунбойга кўчган эди. Илондан илон, чаёндан чаён дегандай Зулунбой ҳақиқатан бойликнинг зулмига жами Зулумбой эди.

— Ойлар бўйи бошимиз ёвгон гўжадан чиқмас эди.

20 Оз бўлса ҳам жирли овқатнинг баданга фойдаси кўп экан. Гўжага мой солинмас эди. Шу жиҳатдан бўлса керак, шом чўқар-чўқмас кўзларимиз хиралашиб, ҳеч қандай шарпани илғамай қолардик. Биз йигирма-ўттизлаб шапкўр қароллар оғир-оғир, туртингувчи соялар каби қулочларимизни очиб, панжаларимизни, ёзиб, девор-тошни тимискилаб-тимискилаб кундалик ётоғимиз бўлган оғилхонанинг бурчак-бурчакларига судралиб борар, эғнимиздаги эски тўнга ўралиб, жунжиган ҳолда, эртанинг меҳнат ва қийноқ тонгларини кутар эдик.,—

30 деди чол.

Худойберган ака, мен сиз билан таништирамоқчи бўлганим қадрдон ўртоғим Юсуфжон батрақнинг отаси бўлади.

Қовун полиз чайласида пилта чироқнинг синиқ нурлари

У қора мунчоқ каби кичик кўзларини биринчи мартаба очиб, шох-шаббалардан ишком қилиб ёпилган чайлани ва бу чайлада ҳар тасодифий майин елдан ўчай-ўчай деб турган пилта чироқнинг сўниқ нурларини кўрди.

40 У қўш-қўш дояларнинг меҳрибонлиги остида адрас кўрпаларда эркаланиб ётган хонимойларнинг «ёлғизлари», «оппоқлари» сингари обрў билан дунёга келмади. У туғилганда Баҳоваддин балогардонга назр учун қора қўчқор бўғизланиб, севинч учун жар солинмади.

У кутилмаган «қадрли» қўноқ, дадасига бир неча йиллик ташвиш, онасини ишдан қўйишга сабабчи бўлиб дунёга келди ва Худойберган аканинг исқирт тўнига йўрғакланди.

Пилта чироқ бўлса янги меҳмоннинг алланарсалардан шикоят билан йиғлашларига бир неча кун тонггача ҳамоҳанг бўлиб пирпираб турди, шу билан ҳамма иш унутилди...

«Менинг ҳақим — сағир ҳақи»

Юсуфжон энасининг ортмоғидан тушгач, тўрт йилдан сўнг саккиз ёшида меҳнатга бўйинсунди. Унинг оғзидан ҳали она сутининг мазаси кетмай туриб Зулунбойваччанинг олтин даргоҳи уни ўз гирдобига тортди. Худойберган ака ўғли Юсуфжонни Зулунбойга малайликка ёллаб берган эди. Юсуфжон — саккиз ёшли гўдак, ёш оёқларига қўсқи ташландиқ, оғир чориқларни кийиб, кўклам шудгорининг ёпишқоқ лойида оёқларини ердан аранг кўтариб отбоши етаклар эди.

Ёшлар қалби қуён каби қўнимсиз. Япроқ каби қалтироқ қулоқларини титратиб, ҳар тасодифдан ўзи учун бир ўйин қидиради. Юсуфжоннинг ёш қалби ўйин эмас, ҳатто режали тегиш учун хўжайиннинг буйруғига мунтазир.

— Биз ҳам оталик-оналик меҳру шафқатдан, фарзандга бўлган жонкуярлик сезимидан маҳрум туғилмаган эдик. Баланд теракларнинг кўркам шохларига уя ясаган ожиз қарқуноқларга ҳасрат билан термиламан. Қарқуноқ жўжаси қанчалик кўримсиз, бир кесим гўшт каби паррехта бўлса ҳам, она муҳаббатидан тўлиқ фойдаланади. Она қарқуноқ қанотлари толгунча кўк кенглигидан чамбараклар чизиб ўз уясига ем ташийди. Кучсиз тумшуқлари билан қаттиқ шудгорларнинг гўдир кесаклари остидан болалари учун чуволчанг қидиради. Чинчилоқ кучи каби кичик қуш қалбида насл севгиси улуғ ёнартоғ кўркамлиги билан оловланади. Биз ожиз одамларда ўз фарзандларимизга қуш севгиси каби кичик тортим йўқ. Шу кичик жимирғак овунчоғим — Юсуфга ачиниш тўла ҳасратли кўзларим билан қарайман. Унинг эғнидаги ёш гавдасига оғирлик қилиб турган қўсқи ва аллакимларнинг ташландиқ кийим-бошлари, уддасидан чиқолмаса ҳам тиш-тирноқ билан тиришиб қилган вазмин юмушларини кўриб юрагим эзилиб оқар эди. Нима ҳам қила олардим. Мажбурият. Бир тишлам нон. Зулунбойваччанинг болалари бахмал тўнга

укпар тақиб, саман тейчада улоқ машқ қилганда, менинг Юсуфим, болаликнинг бутун шаъни шукуҳидан маҳрум, ёш бошида ажинли манглайларнинг ташвиши. Биз ҳам ўз жўжаларимизни севар эдик. Бироқ бировнинг хизмати, бойваччаларнинг манфаати бундан узоқлашувга мажбур қилар эди.,— деди ота.

Ёш Юсуфжон Зулунбойнинг даргоҳида беш йил — ўн уч ёшгача малай бўлиб ишлади. Зулунбой билан Худойберган ота ўртасида бўлган шартга мувофиқ

10 Юсуфжоннинг беш йиллик ҳақи 25 танга бўлса ҳам, Зулунбой боланинг беш йиллик кийим-боши 31 танга бўлишини даъво қилиб, Худойберган отадан яна 6 танга пул талаб қилган эди. Шу гапларни ҳикоя қила бошлаганда, Юсуфжон отасига юпанч бериб:

— Қўяверинг, ота. Бизнинг ҳақимиз сағир ҳақидан ҳам увол, ўтга тушса куймас, сувга тушса оқмас эди. Мана, охири нима бўлди? Ҳақ жойига қарор топиб, ҳақларимизни бирваракай инқилоб билан, ер-сув, мулк-давлатни ўзимизга қолдириш билан ундирдик,— деди.

20 Зулунбой еридан батракликнинг бир уюм эски-тускидан иборат кўчини орқага танғиб ортиб Худойберган отанинг рўзғори Оқгўр қишлоғига кўчган эди. Оқгўр қишлоғи шаҳарга яқин бўлганидан — шаҳар бойларидан кўпларининг айшу ишрат, боғу боғчалари шу ерга қурилган эди.

Қишлоқнинг кунқара (жануб) томонидаги қирликда Миркомилбойнинг «Боғи эрами». Ҳар ҳафта жумаякшанба кунлари шаҳарнинг казо-казолари ёнларига биттадан ойимчаларними, бесоқолларними олиб, зулукда

30 дай арғумоқлар қўшилган юшоқ коляскаларда бу ерга чиқиб келардилар.

Қўтони билан қўйлар сўйилади. Хуми билан ичкиликлар ичилади. Тахи бузилмаган шалдирама қоғоз оқчалар билан қимор бошланади. Юзлаб камбағаллар буларнинг фармонбардори. Бир тарафда Худойберган батракнинг янги хўжайини Маъдали қозининг ер-сув, боғ-роғлари. Бу ерга ҳам ҳафтама-ҳафта қучоққа сигмас саллаларнинг остида беҳидай каллалари билан шаҳарнинг уламою арконлари чиқиб турадилар.

40 Бу ерда ҳам ўз теваракдошларининг завқларига муносиб сафо ва роҳат.

Юсуфжон ўн олти ёшга кирганида Маъдали қозининг расмона қароллари сингари меҳнатнинг ҳар навига кўникиб кетди. Шунинг учун ҳам унинг йиллиги бир қўқон тилласи — 19 танга бўлиб белгиланди. Ота-бола қирнинг тепасига қилинган сўрида, бириси ўспиринлик-

нинг тонгдай тоза ва бириси қариликнинг шомдай қазо вақтларини кечира бошладилар.

Бу пайтлар Фарғонамизга пахтакорлик жуда ҳам расм бўлган йиллари эди.

Дўстлар қаерга борсам сўйлашадир пахтадан,
Пахтанинг нонини еганлар кўп розидир

пахтадан ашуласи баравж. Биз бўлсак бунга ичимиздан ги- жиниб қараймиз, дейди Юсуфжон.— Биз ҳам Маъдали қозининг ерига пахта экамиз. Пахтанинг кўриниши ях- ши. Хўжайин ўз ери билан ҳам қаноат қилмай, яна 10 ёнидаги нимча бойларнинг ерларини ҳам ижарага олиб пахта эктирган. Завод билан алоқаси катта. «Агар бу йилги ҳосилот бўлиб берса, худо хоҳласа, ўзим завод қурдираман»,— деб ниятланиб юради. Кузак келиб йи- ғим-терим бошланди. Шу йили пахтага нарх ҳам яхши чиқиб берди. Хўжайин бу йилча завод қурилмаса ҳам иккита жин машина, битта бостирма (пресс) сотиб олган. Жин машиналарининг биттаси қўл билан, бит- таси тегирмон сингари сув билан айлантирилар эди. Шу билан заводга ҳам зарурлик қолмасдан, пахтани ўзимиз 20 тозалаб, ўзимиз тайёрлаб Москвага жўнататурган бўл- дик. Бутун ишларни саранжом қилгач, Маъдали қози отам билан ҳисоб қилишди. У узун, ярим газли, кам- бар насия дафтларини қўйнидан чиқариб, чўт сола бош- лади. Мана насия дафтларининг бир варағи:

13-нчи жавза — қаролимиз Худойберган чолга бе- рилди:

5 пайса тош чой — нархи 1 танга.

Чакса оқ жугари — 3 танга 1 мири.

2 қадоқ завод ёғи — ярим сўм.

Кўйлак-лозим учун 7 газ қалами — 4 танга, 2 пақир.

Жамулжами: 2 сўм, 3 мири 8 пул.

Баъдаз:

Еттиламчи саратонда берилди:

10 қадоқ туз — 10 тийин.

2 ғалтак ип — 14 тийин.

Чакса арпа уни — 3 танга.

Жамулжами: 4 танга, 8 пул.

Шуларнинг мобайнига сойдаги эртаги бодрингдан 40 расид — 3 сўм, боқиманда — 6 пул.

Ана шундай ҳисоби ҳамдуналардан сўнг отамнинг бу- тун ёз бўйи қилган меҳнати учун 11 сўм 40 тийин пул теги- ши лозим экан. Бу пулни ҳам бой нақд беришга уна- масдан шаҳардаги дўкондан мол билан (ип, газлама,

ёғ, упа, мунчоқ ва бошқалар сингари) тўламоқчи бўлди. Бу нарсалар билан қишни ўтказиш албатта қийин эди. Шунинг учун отам онам билан бирликда ишлаш учун шаҳардаги пахта заводига тушиб кетдилар. Мен хўжайинга йиллик бўлганимдан унинг молқорасига қараш учун қишда ҳам шу ерда қолишга мажбур бўлдим. Отам учун завод иши оғирлик қилар эди. Ўн-ўн икки пудли той пахталарни кўтаришга анчагина куч ва ҳадис керак. Отам қари одам ва бир оёғи ярим ногирон

10 бўлишига қарамай Қоратегин, Маччодан келган паҳлавон ўспирин тожик болалари билан баб-баравар ишлашар эди. Энг охири оғир юк ўз оғирлигини кўрсатиб отам-онам, рўзгор ва бутун қийинлик менинг гарданимга тушиб қолди. Мен бу вақтларда ўн саккиз ёшда эдим,— деди Юсуфжон.

Оқгўр ишратгоҳининг емирилиши

Қишлоқда совет тузилган. Теваракда, елка ва белларига ўқ тўла патронтошлар осган камбағаллар айланиб юради.

20 Миркомилбой бўлса отиб ташланган. Унинг ерида қишлоқ батракларидан тузилган бошланғич коммуналар ўринлашган. Маъдали қози ҳам инқилоб йилларининг бошларидаёқ ўлиб кетган бўлиб унинг ерларини ўғиллари, хотинлари бошқарадилар. Юсуфжон ака ҳали ҳам Маъдали қозининг ерида чорикорлик қилади. Инқилобдан сўнг яланг оёқ батракларнинг кунни туғиб қолган, уларнинг гапларига ҳам сон кириб, иккита одамга гапирганда қулоқ солатурган бўлган. Юсуфжон ака ҳам энди Маъдали қозининг болалари қўлида, «ота

30 удум» бўйича йиллик бир олтинга эмас, балки ҳосилотнинг тенг ярмига шерик бўлиб чорикорлик қилади.

Турмуш сал жўнашгандай. Бу йиллари Юсуфжон ака қишлоқнинг кун юрар томонидан озгина қўриқ жойни очиб, кичкина бўлса ҳам уй солиб олади ва отаналарини бу ерга кўчиради.

Бироқ бу кенгчилик йиллари узоққа чўзилмайди. Инқилобнинг бошларидаёқ унда-бунда бош кўтарган босмачилик энди жуда авж олиб кетади. Бойлар қайтадан бош кўтариб камбағалларни яна кўпроқ эзишга,

40 камбағал батраклардан қаттиқроқ ўчлар олишга киришадилар. Қоммуналар тарқалади. Босмачиларнинг қириш-сўйиш, талонлари бошланади. Сурункасига бир неча йил давом қилган босмачилик киштикорларни

емириб, қишлоқларни бузиб, ҳамма ёқни харобазорликка айлантиради.

Бойлар яна фароғатда, босмачиларга тўла ёрдам қиладилар ва ўзларини шу билан советлардан ҳимоя қилмоққа ўйлайдилар. Сал йўлларига юрмаган камбағалларнинг уйларини талатиб, хотин-қиз, ўғилларини булғаб, ўзларини босмачиларга тутиб бериб ўлдиртирадилар.

Бироқ бу тўфон — ўчишга маҳрум бўлган шамнинг сўнги пирпираши, боши янчилган илоннинг сўнги талваса билан жон бериши бўлиб қолади. Ишчи-деҳқон болаларидан тузилган қизил қўшин маҳалладаги камбағаллар билан бирликда бу етти бошли заҳарли аждарни бир умрга қўзғала олмаслик қилиб янчиб ташлайди. Шу билан бирликда босмачиликнинг дам урғувчилари бўлган бойлар, катта ер эгалари — Миркомил, Маъдали қозиларнинг шаъни шукуҳлари тупроққа қорилади ва Оқгўр ишратхонаси емирилади.

Юсуфжон деҳқончилик бўлмаган йиллари шаҳарма-шаҳар босмачилар қаҳридан қочиб юриб, чол ота-она-20 сининг ҳаётини сақлаш учун иш қидиради.

Бу пайтда Худойберган ота олтмиш олти ёшда, Юсуфжон йигирма олти ёшда эди.

Ер ислоҳоти бошланиб кетди. Бойлар, катта ер эгалари, муштумзўрларнинг ер-сув, мол-мулклари энг аввал муштумзўрлар хўжалигининг ерида ишлаб турган батракларга бўлиб берилди.

Ана шундай қилиб, Оқгўр батраклари ерга хўжайин бўлиб қолдилар. Шулар ичида бизнинг Юсуфжон Худойберган ўгли ҳам бор эди.

Андижон район собиқ Оқгўр қишлоғида «Лочин» колхозининг тарихи ва тузилиши ана шу ер олган 22 батракдан бошланади.

Ер ислоҳотида ер олинган йилнинг кузагида Юсуфжон Худойберган ўгли уйланган бўлиб, ўн саккиз йиллик қаролликнинг хотимаси ва бахтли турмушнинг бошланиши шу кундан бўлади.

Тўқ турмуш учун кураш йиллари

Юсуфжон ака колхозга киришни мўлжаллаб юганида, унинг отасига қишлоқ имоми шундай ўғит берган эди:

— Уғлингизга айтинг, колхозга кирмасин. Аввал шуки, ер бировники, мол бировники, барибир бойлардан олинган игиликларнинг вафоси йўқ. Колхозга киргандан кейин молжон ўртада бўлади. Бора-бора хотин ҳам

ўртада бўлиб қолади, наузанбиллоҳ. Колхоз ерига қанча куч тўккани билан барибир фойдаси ҳукуматга, оқибати келиб икки бармоғи бурнида қолаверади. Худо ҳам колхоз бўлишига рози эмас. Унга тушунтиринг. Жон бечорачилик деб, хоҳлаган бойда роҳатланиб қарол юраверсин. Мен ўзим бирор бойга айтиб йиллигини оширтириб қўяман. Сиз мусулмон киши бўлганингиздан ўғлингизни шундай ношаръий ишлардан қайтаринг,— деган эди.

10 Узоқ йиллар батраклик, «жон бечорачилик» лаззатини тотиб келган Худойберган ота домулланинг сўзига эътиборсизлик билан кулиб қаради ва:

— Эй домла, замона ёшларники, камбағалчилигинг не кўйларга солмайди. Шунча вақт сизнинг гапингизга кириб битта тўним иккита бўлмади. Ёшлигимнинг навқирон йиллари алданиб ўтиб кетди. Қелинг, энди насиҳатни бошқа маҳаллаларга бориб қилинг. Ўғлимнинг ҳам ўзимдай хори-зор бўлувини истамайман. Манфаати қаерда бўлса бораверсин,— деб жавоб берди.

20 Юсуфжон колхозга кириш олдида унинг эски хўжайинлари ва уларнинг авлодлари ҳам яхши раъй кўрсатмадилар.

— Паст пастликка борадида. Асал айнимас, сариғ ёғ сасимас, зотига тортади. Отаси камбағал, паст одам эди, ўғли ҳам ўзидай киши ҳақидан ҳазар қилмайдиган паст бўлиб чиқди. Мана, колхозга ҳам кирибди,— дедилар.

30 Юсуфжон колхозга янги кириб ишлай бошлаганида, бир неча ойларгача, кузак келиб, ҳосилот йиғиштирилгунча кўнгли алланечук бўлиб юрди. «Қалай бўлар экан, худо билан хўжайинларни ранжитганим чакки бўлдида, шунча меҳнат қилдим, фойдаси ҳукуматга кетиб қолади-да, аттанг», деб юрди.

Бироқ куз натижаси домулланинг, хўжайиннинг иволарини ва Юсуфжоннинг «хомчўтлари»ни туб-тубидан барбод қилиб юборди.

40 Юсуфжон колхозга кирган йили пахтакорлик плани 97 процент бажарилган эди, план тўлдирмаганига қарамай, Юсуфжон 40 пудга яқин буғдой, икки чора шоли (ҳар Андижон чораси 5 пуд 13 ярим қадоқ), оқ жўхори ва йигирмата яхши қовун ва бўлим-бўлим олган бўнақлари билан жами 500 сўмча пул олган эди.

Юсуфжон ҳосилотни уйига ташиб келтирганда, онланинг каттадан кичигигача ўзи ўзига ишонмаган эди.

— Вой, ҳукуматинг барака топсин, худо умрини минг йиллар қилиб, иқболини баланд қилсин,— деса онаси;

— Колхоз ўзи чакки нарса эмас, бошидаёқ ўзимнинг кўнглим чопган эди,— дейди гапига улуғворлик киргизиб Худойберган ота.

Колхознинг маъносига тушуниб қолган Юсуфжон қишда ҳам бекор турмади. Жаҳду жад билан савод чиқармоққа бошлади.

Иккинчи йилнинг илк кўкламида Юсуфжон ака ўзи билан бирга хотинини ҳам ишга тортади. Эр-хотин тиришиб ишлай бошлайдилар. Бироқ орада жиндак «лекин» чиқиб қолади. Бу йили меҳнатни марка ҳисоблаш янги расм бўлган йили бўлиб, шунча ишлаганлари билан маркаларнинг баракаси йўқ. Бу ишга Юсуфжон ва Юсуфжонга ўхшаш қўл еганларнинг бир нечалари ҳайрон қолиб, зимдан колхоз ишини текшириб юра бошлайдилар. Сўнгроқ сирнинг хашаги очилади. Эски хўжайинлардан бирининг ўғли колхознинг ҳисобчилик ўрнига жойлашган экан. У атайлаб олдинги қаторда турган ударник батракларнинг маркаларини бошқалар билан алмаштириб, кам ёзиб, баъзан тамом ёзмай юрар экан.

Батраклар жанжал қилиб правлениега учрашадилар. Правление ҳам мазмунан тоза бўлмайди. Бу ерда қулоқларнинг думлари — эски савдогарлар жойлашган бўлиб, улар жанжаллашган батракларни ялқовликда, иш ёқмас, жанжалкашликда айблаб колхоздан чиқарадилар.

Колхоздан чиқарилган 13 батрак ариза билан марказий идораларга мурожаат қиладилар. Комиссия келиб текширганда, правленийнинг булганчилиги аниқланиб, тарқатилади ва қайтадан сайланади. Батраклар ва булар орасида Юсуфжон ака ҳам колхозга қайтадан кириб, энди ҳушёрлик кўзини яна ҳам каттароқ очиб, пахта мустақиллиги ва тўқ турмуш учун бўлган курашни давом қилдирадилар.

1932 йилда Юсуфжон аканинг хотини бир қути-ю чорак қурт уруғи тутади. Натижада давлатга 83 килограмм ипак бериб, меҳнат куни ва ундан ташқари ипак рўмол, калиш, бир кийимдан бахмал мукофот олади.

1932 йилда Юсуфжон ака биринчи бригада бошлигининг муовини бўлиб ишлади. Буларнинг бригадаси бўйича пахтакорлик плани 135 процент бажарилди. Юсуфжон аканинг меҳнат куни 417 ва хотинининг меҳнат куни 518. Шунинг мобайнида колхоздан 70 пуд буғдой ва 1200 сўм пул оладилар. Меҳнат кунининг кўплигиндан гап чиққанда: «Бизнинг ударник йиллар 500 кунлик бўлади» деб ҳазил отади Юсуфжон. Бултурги даро-

маддан Юсуфжон ака бир сигир орттириб олди. Уйнинг шикаст-рехтларини тузатиб, ташқари тарафдаги бўш жойга бир меҳмонхонача солди.

- Юсуфжон ака бу йил биринчи бригаданинг бригадири, 18 гектар ерга пахта эккан, планни 150 процент бажаришни мўлжаллайди. Булардан ташқари Юсуфжон ака колхознинг ҳосилот кенгашида ҳам бир тажрибакор деҳқон сифатида қатнашади. Унинг юқори ҳосил учун колхоз далаларида ўтказган маъқул тажрибаларини кўрган деҳқонлар: «Бизнинг Юсуфжон пахтанинг доктори, у шудгорга қадам қўйса, шамолдан қалтирган барглarning безгаги таққа тўхтади», деб тегажаклик қиладилар.

Юсуфжон ака бизни ўзининг чингилинг меҳмонхонасида меҳмон қилади. Отаси Худойберган ака ҳовлининг ўртасига қўйилган баланд, баҳаво сўрида остига тўрт қават якандозларни солиб, истироҳат қилар эди. Ота ҳозир етмиш беш ёшда.

- Юсуфжон аканинг учта боласи бор. Катта ўғли 20 Мўминжон билан қизи Дилором мактабга қатнайдилар. Хотини «улуғ бошини ёш қилиб» бўлса ҳам саводини чиқармоқда.

* * *

Юсуфжон оиласи ўзига тинч ва тўқ. «32-йилдан олган буғдойимиздан ҳали омборимизда бор», дейди мақтаниб Юсуфжон ака.

Юсуфжон ака ҳамма жиҳатдан тинчиган, битган. Унинг қалбида эндиги биттагина армон ётади. Бу армон шу:

- 30 — Мени ва мендай батракларни чинакам озод қилган ва ўз хўжалигимни ўз қўлимга тутқазиб, тўқ хўжаликка айланувимга сабабчи бўлган Ленин партиясига аъзо бўлиб кирсам эди ва социализм қурилишида илғор қатор билан бир сафда бўлсам эди деган умид билан тугаллайди у сўзларини.

Бунга узоқ эмас.

1933

МУКОФОТ

- Андижон район «Байналмилал» колхозини район маркази шаҳардан атиги 4—5 километр узоқликда.

Ҳамдамбой отанинг оиласи ҳам бу колхозга 30-йилдан буён аъзо. Ҳамдамбой ота колхознинг оддий ударник аъзоси, унинг хотини Ҳадяхон колхозда бригадир

бўлиб ишлаб келади. Ҳамдамбой ота ҳозир олтмиш ёшда.

У эсини таниб, унча-мунча меҳнат қилатурган бўлганига қирқ етти йил бўлди. Шу қирқ етти йилнинг қирқ бир йилини у турли бойлар эшигида малайлик, чорикорлик, қароллик билан ўтказган.

Қирқ бир йил — бу жуда узун бир умр, чағир тошлардан хатлаб чопган тоғ жилғаларининг шабнамидай покиза сувлари каби шўх-шатири тепган ёш юрак бу узун муддат занжирида сўнади. Ялдо кечаларнинг тиниқ кўкида порланган ҳулкар каби порлоқ ва ёнган кўзлар — бу узун умр ичида пирпираган, сўник шам сингари заволга яқинлашиб, хиралашади. Марвариддай ялтираб, гурунчдай мунтазам терилган тишлар йиллар тасмасида эски бинонинг нураган ғиштлари сингари уваланиб тўкиладилар. 10

Шуларнинг ҳамма-ҳаммаси билан — билакнинг кучи, белнинг қуввати, кўзнинг нури, юракнинг уруви билан у бегоналарга бахт ва толе яратиб берган. Унинг йигитлигидан ўзгаларнинг чаман боғлари яшнаган. 20

Шулар бараварига у кундалик гўжани миннатдорлик билан тотган, жугаридан пиширилган куюк кулчага интизорлик чеккан.

Эски дунё, кишиларнинг кучидан фойдаланишдангина барқарор бўлган бойлар-қулоқлар дунёси илмдан, маданиятдан, қуёшдан қўрққан шаппарак сингари қўрқитган. У дунёнинг ҳийла-макр ва алдовчи кўзлари чинликнинг нури олдида кўрмас бўлган бир нуқта устида учрашиб, киприклари бир тўғри чизиқ устига келтирувдан ҳурккан. 30

Бойлар-қулоқлар яратган дунёнинг манфаати — батрак чоракор ва қаролларнинг йўлсиз, билимсиз, маданиятсиз қоронғиликда қолувларини истаган. Агар батрак билимли бўлса, унинг кучидан фойдаланиш бойларга анча қийин бўлажагидан қўрққанлар... Бизда шундай қоронғиликда қолган кишилар борки, ўзи яшаган қишлоқларидан бошқа дунё бор эканини ақллари доираси сиғдирмайди.

Ҳамдамбой ота ҳам сўнггилар қаторида, у саводсиз бўлган, атиги 4—5 километр узоқликда бўлишига қарамай, шу узун умрда бир марта ҳам бўлса Андижонни — шаҳарни кўрмаган. Унинг кўриш доираси ўз қишлоғи ва қўшни жамоаларнинг битта-иккитасидан нарига ўтмаган. 40

Мана бу — тоғ. Ҳамдамбой ота қишлоғининг ғарбий тарафи тоғ, жуда юксак, унинг нариги тарафида яна

тоғлар бор, бораверасан, сал юрмасдан бурун ер таққа тугайди. Ундан у ёгда чегараси белгили бўлмаган бир чуқурлик бошланади. Шу тоғдан ошиб, ернинг тугалган ерига бориб, чегараси белгили бўлмаган жарнинг қир-роғига оёқ солиб ўтириш мумкин...

Мана бу — Ҳамдамбой ота қишлоғининг шимоли. Сал юрмасдан қўшни қишлоқ келади. Ундан ўтиб, яна нарига борсанг, одамларнинг айтувича, яна битта қишлоқ бор. Иннайкейин, ундан у ёғи ҳеч кишига маълум эмас. Балки, кексалар айтган ҳикоялардаги жин-ажиналар шу тарафлардадир. Балки, ер тугалиб, ваҳималарга чулғаниб ётган чегарасиз жарлар яна бошланади. Ҳар ҳолда, Ҳамдамбой отага у тараф қоронғи...

Мана бу тараф эса жануб. Қандайдир Анжан деган бир каттакон қишлоқ бор. У ернинг одамлари деҳқончилик қилмайди. Катта-катта кўчалар, чойхоналар, томошахоналар бўлади. Одамлари янги-янги кийим-бошлар кийиб шу чойхона, томошахоналарда сайил қилиб юрадилар. Уларнинг иши — кунда ҳайит.

20 Ҳамдамбой ота, албатта ўз умрида жуда кўп кишилар, кўп дунё кўрган одамлар билан суҳбатда бўлган, улардан дунёда Андижондан ҳам бошқа кўп-кўп шаҳарлар, дарёлар, тоғлар, ўрмонлар борлигини эшитган. Бироқ бу гаплар Ҳамдамбой ота тасавурида жуда узоқларда, одам боласининг оёғи етмаган йироқларда, қуюқ туманларга бурканиб, турлича ғайри табиий шаклларга ўралиб ётган «ажоба»лардан бошқа нарса бўлиб кўринмаган.

30 Ҳамдамбой ота колхозга киргунча шу фикрларида давом қилиб келади. Колхоз унинг кўз чамбарагини кенгайтиришга ёрдам беради.

Трактор, радио, турли қишлоқ машиналари, мактаб, боқча, ясли — мана буларнинг ҳаммаси Ҳамдамбой отанинг йиллар занжирида бир кичик ҳалқа ичида бўғилиб қолган онгини улғайтиришга, ўзини ўраб олган дунёни бошқачароқ шаклда тасаввур қилишига имкон туғдира боради.

40 Энди Андижон ва бошқа шаҳарлар, қишлоқнинг ғарб тарафидаги тоғнинг орқаси Ҳамдамбой ота ўйлашида, қандайдир туманга бурканиб эмас, балки равшанроқ кўрина бошлайдилар. У ерларда ҳам Ҳамдамбой сингари кишилар яшайди. Улар ҳам Ҳамдамбой ота сингари меҳнат қиладилар. Фақат меҳнатнинг шакллари турлича бўлиши мумкин. Биров темирчи, биров дурадгор, биров кийим тикувчи, биров деҳқон...

Ахир шу тракторни ҳам одамлар ишлаган, радиодан келаётган овознинг қайда бўлса ҳам эгаси бордир.

Илгари фақат қориннинг тўювигина гамида қолган Ҳамдамбой ота колхозга кирув орқасида тўла-тўла нормалар ола бошлайди. Илгари бугун еб эртасига ҳайрон бўлган кишининг уйда қоплаб буғдой, гуруч тахланиб ётади. Илгари сигир, бузоқ, қўй фақат хўжайинлардагина бўлиши мумкин, деб тушунган Ҳамдамбой отанинг ўз уйда ҳам сигир, қўйлари пайдо бўлади. Уйда эрта ва бириси кун учун эҳтиёт запасининг бўлиши, Ҳамдамбойга ўйлаш, ёшлигида тирикликдан ўйлашга «қўли тегмаган» фикрларни ечиб, зеҳн югуртириш учун анчанча бўш вақтлар қолдиради.

Ҳамдамбой ота пахтакорликнинг ота-бободан қолган тажрибаларини ўзида бир талай тўплаган киши. У колхозда ёшлар билан ўз тажрибаларини ўртоқлашади. Пахта мустақиллиги учун бўлган курашда ва шу орқали ўзини собиқ батракликдан тўқ ва маданий турмушга кўчиришга чалишади.

Ҳамдамбой ота бу йил колхозда кетмон ва суғориш ишларида ишлаб 345 марка олди. Ҳали колхозда даромад тақсимоти тугалланмаган бўлишига қарамай, бўнак тариқасида 800 килограмм буғдой, 600 килограмм шоли ва 500 сўмча пул олди. Тақсимотда у қолган ҳақини яна олажак. Бу ҳисобга хотини Ҳадяхоннинг олатурган даромадини қўшмасданоқ ҳисоблаганда, Ҳамдамбой отанинг келаси йилгача бўлган турмуши учун эҳтиёт запаси таъминлангандир. У бойлар даргоҳида қарол юрган пайтидаги, бугун еса, эртага ишсиз ва нонсиз қолиш хавфи олдида қўрқиб юрмайди. Демак, у ўзининг қолган вақтларида овқат тўғрисида эмас, ҳалигидай йигитлик кезларида уч-қирига етолмаган фикрларни ўйлашга, ҳал қилишга, билмаганларини ўзгалардан ўрганишга тўла имконият эгасидир.

У колхоз қошидаги саводсизликни битириш курсига ҳам қатнайди. Колхознинг мажлисларига иштирок қилади. Қизил чойхонада овоз чиқариб ўқилатурган газеталарга диққат билан қулоқ солади. Шулар устида ўйлаб кўради ва бу янги гапларнинг ҳаммасидан Ҳамдамбой отанинг зеҳнида оз-оз ҳисса қола боради...

* * *

Ўзбекистон Совет Социалистик Жумҳурияти — бу йил ўз тарихида биринчи марта пахтакорлик планини тўла ва ertiғи билан бажарди.

Планни бажариш шарафи — жумҳуриятнинг бутун районлари, ўн минглаб колхозлари ва миллионлаб колхозчи меҳнаткашлари ўртасида катта сайил-тўй тусини олди. Бу шарафли кун билан районлар районларни, колхозлар колхозларни ва меҳнаткаш колхозчилар бир-бирларини табрик қиладилар. Айниқса бу йил пахта учун кураш, юқори ҳосил учун кураш планини бажариш ва ортиғи билан бажариш учун кураш шараф учун кураш эканини тўлалиги билан кўрсатди.

- 10 Минглаб колхозлар бир-бировлари билан ижтимоий мусобақа ва ударниклик ишларини азамат ҳолда бутун тўлалиги билан олиб бордилар. Миллионлаб пахтакор ударниклар давлат олдида бўлган мажбуриятларни ҳам салмоқли, ҳам сифатли бажариш учун чалишдилар.

Мамлакатнинг шу қаҳрамонлари, қаҳрамонлар ичида номланган ботирларни, ударникларнинг ударнигини кўрсатиш ва улар меҳнатларининг фахрий даражасини кўрсатиш, қийматлаш кунлари келди.

- 20 11 декабрь куни Андижон райони бўйича колхозчиларнинг слётлари чақирилган эди. Бу слётга район олдинги колхозларининг олдинги ударниклари келган эдилар. Андижон театрининг катта зали колхозчи ударниклар билан тўлиб-тошган, район бўйича эришилган буюк ғалаба тўғрисида маъруза тинглашмоқда, тингловчилар ичида «Байналмилал» колхозининг олдинги ударникларидан Ҳамдамбой ота ҳам бор. У умрида биринчи марта шаҳарга — Андижонга келган эди.

- 30 Ўзга кишининг юрагига сингиш, унинг гавдасида айланиб юрган қонлар ҳаракатини, асабларнинг ғурурини сезиш оғир. Ҳамдамбой ота шаҳарни ва шаҳарга махсус бўлган бутун шаъни-шукуҳларни ва бугунги каби катта байрам ва улуғ мажлисни умрида биринчи мартаба кўрар эди.

Маъруза охирида олдинги колхозлар ва олдинги ударникларни мукофотлаш бўлди:

«Карл Маркс» колхозига — бир ҳаммом солиб берилади.

«Темир йўл» колхозига — янги бир клуб бино қилинади.

- 40 Ударниклардан «Охунбобоев» колхозидан Ашур Бадал ўғлига бир сигир мукофот.

Бир қатор номлар фахр ва мақтаниш билан тилга олиб ўтилди. Уларга мукофотлар: сигир, қўй, соат, тикув машинаси, чопон ва бошқалар...

Исми чақирилганлар юзида севинч ва ғурурнинг табассуми, музыкалар остида чиқиб, ўзларининг пахта

мустақиллиги учун бўлган астойдил курашларида мукофотланмоқдалар.

Шулар ичида ударник Ҳамдамбой ота ҳам бор... Унга бир тикув машинаси ҳадя қилинган. Музыка байрам куйини чалиб туради.

— Ҳамдамбой ота, «Байналмилал» колхозидан..,— деб чақирадилар.

Саҳнага тараддудланган, ички завқнинг ҳиссиёти билан титраган, оппоқ соқолли бир чол чиқади. Чапаклар... Машинани унга берадилар. У алланималар демоқчи бўлади. Кўзлари электр чироғининг тагида йигитла-
ниб порлайди, юзлари анордай қизариб кетган, лаблари шаббодада ўйнаган япроқдай титрамоқда — ниҳоят тилга киради: 10

— Болаларим... мен сизлардан кўп нарса ўргандим... Навқирон йигитлик йиллари хаёл қилган нарсаларни сиз менга бердингиз... Мен шу нарсани, шу машинани ҳам сизнинг ёрдамингиз билан тезда ўрганиб оламан. Бошқа машиналарни ҳам ўрганаман. Шу гапимнинг холисанлиллолигига мана шу маърузачи ўғлим гувоҳ бўлсин. Яшанг болаларим!..— Чол ўз сўзини, кучланиб кетган завқ ҳиссиёти остида тугатолмайди... У янги ишқ билан бўғилди, унинг кўзларида бу севгининг, бу қалб ҳузурининг ёшлари ўйнар эди. 20

Кўзидаги бу ёш, айтмоқчи бўлган ташаккурининг сўнгги ифодаси эди.

1933

КАТТА КУЧ

Хотин-қизлар колхозда катта куч. Бу кучни ишлатмасдан тутиб туриш — жиноятга йўл қўюв демакдир. 30
Бизнинг вазифамиз колхозда хотин-қизларни илгари чиқариш, бу кучни ишга солишдан иборат...

...Ҳар гал ҳам партиямизнинг кундалиги — менинг шахсан ижодий кундалигимда асос бўлиб келди. Шунингдек, кечагина: социалистик қурилишлар жабҳасидаги бу ютуқларимизнинг якуни ва эндиги ишларимизнинг режаси бўлган Ўзбекистон большевиклар партияси Марказий Қўмитасининг ҳисоботини ўртоқ Акмал Икромов тилидан тингладик.

Акмал ака ўз докладидан муҳим бир қисмини, савия жиҳатидан кўтарилган ва қурилишнинг ҳар бир тармоғида эрлар билан баб-баравар ишламоқда ва курашмоқда бўлган аёллар масаласига бағишлади. Ўсиб 40

бораётган колхозчи хотин-қизлар тўғрисида кўп тўхтади.

Ҳақиқатда ҳам, колхозчи хотин-қизлар Ўзбекистонда катта куч бўладилар. Ҳозир колхозчи хотин-қизлар эркаклардан ёмон ишламайди, кўп жойларда хотинлар эркаклардан ҳам яхшироқ ишлайди, кўпроқ ҳосил олиш учун планни бажариш билангина қолмайдилар, балки ишчи ўзининг заводини қандай кўрса, колхозчи хотинлар ҳам ўз колхозларини шундай яхши кўрадилар.

- 10 Мингларча хотинлар пахта учун, колхоз учун кураш намуналарини кўрсата бошладилар. Илгари хотин-қизлар фақатгина йиғим-теримдагина ишлаган бўлсалар, бу йил ҳайдовда ҳам, айниқса, чопиқда ҳам колхозчи хотин-қизларнинг иштироки катта ўрин тутди.

- Улар ишлаган меҳнат кунларини ўз дафтарчаларига ёзилиши учун ҳам курашдилар. Бизнинг хотин-қизлар орасида ишловчи ходимларимиз хотин-қизлар ўртасида ишлаш тўғрисида гапирадилар, лекин уларнинг меҳнат кунларини текширмайдилар: хотинларнинг меҳнат кунлари эрларнинг дафтарчасига ёзилар экан. Судларда хотинларнинг ишлаган меҳнат кунларини эрлари бермаётганлари тўғрисида кўп иш тўпланган.

- Ҳозир колхозда хотинлар ўзларининг ҳуқуқлари тўғрисида баланд овоз билан гапирга бошладилар, ўз эрларининг ишини ҳам бирмунча текшириб, дангасаларга қарши кураш бошладилар. Ҳакимзода номдаги колхозда шундай ҳодиса бўлган: колхозчи хотин-қизларнинг эри чопиқ вақтида кетиб қолиб, терим вақтида яна қайтиб келган ва колхозга кирмоқчи бўлган, колхозчи хотин уни дастлаб уйига киритмаган ва ҳаммадан аввал уни колхозга олишга қарши чиққан, унинг дангаса эканлигини, колхозга ва ўзининг болаларига ғамхўрлик қилмаганини айтган. Энг оғир вақтда кетиб қолиб, ҳосилни йиғиш пайтида қайтиб келганлигини кўрсатган. Хотини мажлисда эрига қарши чиқиб бундай қаттиқ гапирмаслиги учун эри уйга бориб афв сўрашга, ўзининг хатоларини бўйнига олишга мажбур бўлган.

- Биз беш йиллик орқали, феодализм ва чор мустамлакачилиги товонида хароб бўлган, йўқсилликдан гангараган қишлоқ хўжалигини қайтадан қурдик. Қоронғиликда қолган мамлакатимизни жаҳон миқёсида олдинги индустрия ва йирик қишлоқ хўжалиги мамлакатига айлантирдик ва шулар билан бир қаторда миллионлаб меҳнаткаш омманинг миясида, қалбида ўзгаришлар ясадик. Уларни социалистик жаҳонни қурувчи фаол курашчиларга айлантириб туриб, қайтадан қурдик ва бу

ҳиссадан жамиятимизнинг ярмини ташкил қилган аёллар ҳам бебаҳра қолмадилар. Улар ҳам меҳнаткаш эрлар билан бирликда ўсдилар, чиниқдилар ва буларнинг намуналарини биз VI қурултойга кенг меҳнаткаш аёллар тарафидан танланиб, сайланиб юборилган ва қурултой минбаридан шу миллионлаб меҳнаткаш аёлларни янги орзу, янги талаблари билан чиқиб сўзлаган вакилларнинг сўзларидан яққол кўрдик.

Бизнинг социалистик одам — бу катта куч, тамоман янги одам! Диннинг хотин-қизларга берган ҳуқуқларидан бир қисми шундай: 10

«Хотин, бу — эр учун тўшак. Унинг ақли ярим бўлади. Шу вайдан турмушдаги ҳар нарсада ҳам унинг ҳуқуқи ярим — ярим мерос олади. Икки хотин — бир эркак гувоҳидан тубан. Бир эркак истаганча хотин олади. Аммо хотин учун ҳатто бегона бир эркакка кўринса — тошбўрон қилиш ва ўлим минораларидан тириклай ташлаб ўлдириш билан жазоланади ва ҳоказо...»

Буюк Октябрь ўзгаришигача хотин-қизларга қараш тўғрисидаги баъзи мисолларни ахтариб ўтирар эдим, кўпчиликка маълум бўлган «Сўфи Оллоёр» номи билан шуҳратланган ва инқилобдан илгари шарият мактабларининг муҳим дарсликларидан бўлган китобга учраб қолдим. Китобда хотин-қиз, умуман мусулмон аёлларининг қандай ахлоққа эга бўлишлари ва хотин олмоқчи бўлганда қандай «диёнатли» хотин танлаш лозимлиги тўғрисида жуда кўп гаплар бор. У ерда бир ғазал шундай бошланади: 20

Ушал хотинки номаҳрам назардир,

Агар шамсу қамардир моча хардир.

Диёнатли киши қолмас балога,

Юбормас хотинни тўю азога.

Бўлар рози қаро ерга тикарга —

Қачон рози бўлур уйдан чиқарга. 30

Бу ерда хотин махлуқлардек ҳақоратланади. Ҳатто урғочи эшакка — мочахарга тенг қилинади. «Яхши эр» учун ўз хотинини уйдан чиқариш ўрнига — қора ерга тикиш афзал, деб қофия ва вазн билан баён қилинади.

Китобнинг худди шу ери кимнингдир тарафидан қоракуя билан жуда ғазабланиб, чизиб ташланган. Яхшилаб текшириб қаралганда, бу қоракуя эмаслиги маълум бўлди. Куйган бодом парчаси билан чизиб ташланган экан... Чизгувчи — бир хотин киши! 40

Қандайдир, бечора хотин (балки у жуда чиройли ёки ўта хунукдир) бир қўлида даст ойнаси билан қош-

ларига бодом куйдириб пардоз қилаётган экан. Бир тарафда эса «Сўфи Оллоёр» китобини қўйиб, юқорида кўрсатилган байтларни мутолаа қилар экан. Юраги чидамабди. Ўзи ва ўзи сингари миллионлаб хотин-қизларни дин тарафидан шунчалик ҳақоратланишига чи-долмабди ва ўз ғазабини ҳеч ким йўқ пайтда, ҳамманинг кўзидан яширин бир жойда кўрсатибди. Шу ғазабнинг ифодаси қилиб, куйган бодом қораси билан Сўфи Оллоёрнинг ифлос башарасига тамға урибдир. Шу билан

10 пардоз ҳам чала қолибдир. Мана, бодомнинг ҳали ишлатилмай улоқтирилган парчалари. Улар яна бир неча жуфт қошга қурум бўлурли. Бу яқин кечмишнинг қоронғи қучоғида унутилиб кетган, ҳатто «Сўфи Оллоёр» китобини кўтара олган номаълум отин ким экан-а?.. Бечоранинг юрагида қандай аламлари бўлгандир. Шўрликнинг кўзларида қанчалик аламли ёшларнинг заҳар томчилари ҳалқалангандир.

Хўрланиш билан қабарган кўкраги қанчалар қайғу, қанчалар эркинлик истаги, қанчалар ўч ва қанча ширин умидларнинг хазинаси бўлгандир.

20

Уни шунчалар банди этган шарият ва унинг тузуқларига қанчалик нафрати бўлгандир. Шу бечора номаълум хотин ким экан-а?

Бу хотин инқилобдан илгариги хотин. Бу номаълум хотин бизнинг жуда яқин танишимиз — балки онамиз, балки синглимиз, балки яна шундай яқинимиздан муташаккил миллионли жамиятнинг ярмиси, феодализм ва чор мустамлакачилигининг товонида ҳалокатга етишган — кечаги Ўзбекистоннинг хотин-қизлари.

Биз мана шу унутилган, чўри қилинган, қоронғи-ликда қолдирилган аёлларнинг кўпчилигини озодликка чиқариш, уларни онг-билим ва иқтисодий жиҳатдан кўтариш билан — ўз колхоз тузумимиз орқали қайтадан яратиш, социализм қурувчи катта кучга айлангандир.

* * *

«Хотин-қиз ишчилар ижтимоий корхоналарни идора қилишда ва давлатни идора қилишда тобора кўпроқ иштирок этишлари лозим (В. И. Ленин).

Қўқон район «Қизил юлдуз» колхозининг аъзоси

40 Гавҳар опа илгари ҳеч нимаси йўқ, бахил кўчанинг қаттиқ қучоғига ташланган бир хотин эди. У, ҳақоратланган, ҳайдалган, на бир мураббий ва на бир меҳрибон эгаси бор эди. У бойлар эшигида чўри юриб, тантиқ бойвуччаларнинг мойли дастурхонидан ортган сарқитларга зор эди. У колхозга кирди, колхоз унга ҳамма

нарсани берди. Онг, билим берди. У бу кун саводли, колхозда ҳосилот шўросига аъзо. Колхоз унинг ҳалол меҳнати учун тўқ иқтисод берди. Унинг бир эмас, икки сигири, икки бузоғи, икки қўйи, саккизта янги кўрпаси, бахмал пальтоси, янгича қўш деразали уйи бор. Гавҳар опани большевиклик коллективи давлатли ва маданиятли турмушга — чин озодликка чиқарди...

Шаҳрихондаги «Қизил юлдуз» колхозининг зарбдор кетмончиси Турдихон опа батрак эри ўлиб, уч бола билан бева қолган эди. Дин унга ё бир мусулмонга 10 иккинчи хотин бўлишни, ё гадойлик қилишни, қулоқ бўлса, ё ўзига ўйнаш бўлишни, ё очдан ўлишни таклиф қила олар эди.

Биз унга большевиклик қўлини чўзиб, эркин ва ҳалол меҳнатнинг намунаси бўлган колхозни, бу орқали порлоқ саодатни таклиф қилдик. Турдихон опа бизнинг таклифни қабул қилди.

У фақат 33-йилнинг ўзидагина (ўтган йиллар ҳисобига кирмасданоқ) 253 меҳнат куни ишлади... Саводини чиқариб, сиёсий тўғарақларга қатнашмоқда, катта 20 ўғли мактабда, кичик ўғли боқчада, қизи бу йил етти йиллик мактабни тугатиб, эндиги йилга ўқиш учун Тошкент техникумларидан бирортасига колхоз тарафидан юборилмоқчи.

Зулайҳо Абрам қизининг эри — дизелчи ишчи Мўрдуҳай машҳур пахтачи бой Юсуф Давидовнинг заводида, машинага чайналиб кетиб, умрлик майиб бўлиб қолган, бола-чақа ва рўзғорнинг бутун оғирлиги Зулайҳода эди. У ипакчи яҳудий бойларнинг эшигида гула кўтариб, ярим оч. ярим яланғоч тириклик ўтказарди. Синагогни 30 (яҳудий руҳоний мачитни) қарғгани учун маҳалладан уй ичиси билан ҳайдалган эди. Эри ва бир боласи кўчама-кўча тентираб очликдан, яланғочликдан ўлиб кетди... Бунга анча бўлди, энди.

Ҳозир Зулайҳо Абрам қизи Самарқанд «Хужум» ипак фабрикасида, пилла тортувчилар бригадасининг ударник бригадири. У кундан-кун ўз иши устида ҳунармандликни касб қилиш учун курашади.

Ўзбек қизи Хўжаева тоғ инженери. Тожихон Шодиева Фарғона район МТС сиёсий бўлимининг бошлиғи. 40

Ўзбекистоннинг бир қатор районлари, қишлоқ, жамоа шўроларининг раислари хотин-қизлардан.

Бир қатор энг яхши колхозларнинг раислари, ҳосилот шўросининг раислари бўлиб аёллар туради. Ўрта Осиё Тўқимачилик комбинатида биринчи навбатда 12

минг ишчи ишляяжак. Буларнинг кўпчилиги ерли хотин-қизларни ташкил қилажак.

«Хужум», «Ўртоқ», «Қизил тонг» фабрикалари, Фарғона тўқимачилиги, Марғилон ипакчилиги ва бир қатор йирик саноат марказларида 10 минглаб ерли хотин-қизлар ишлайди. Кечаги чўрилардан, кечаги ҳақоратланган, алданган, сотилган бечора мазлумалардан бугун ўз эркини чинакам эгаллай олган, эрлар билан текис ҳуқуққа эга бўлган пролетар аёллар ўсиб чиқди.

- 10 Мактабларда, клубларда, рабфакларда, факультетларда минглаб аёллар илмнинг, техниканинг, фаннинг қийин формаларини ўрганадилар. Билим чақир тошларини (гранитларини) кемирадилар.

Буларнинг жамулжами ғоят катта куч: бу совет хотин-қизлари олами.

- 20 Бироқ хотин-қизларни чинакам озод қилиш учун бўлган «Хужум» кураш ҳали сусайган эмас. Қурултой минбарида ўртоқ Икромов партиямиз номидан яна бир марта, Ўзбекистон большевикларининг, ишчи-колхозчи меҳнаткашларининг ёдига солиб ўтдики:

«Бизнинг ишимиз — хотин-қизларни колхозлар орқали, фабрика ва заводларга тортиш орқали чинакам озодликка чиқариш йўли билан бориши керак. Шу асосда биз паранжига қарши ҳам қаттиқ курашмоғимиз лозим. Агар биз хотинлар озодлиги йўлида большевикча ишласак, бизда паранжи қолмайди».

1933

ЧИН ҲУҚУҚ

Юрарга келмаса арслон мадори
Бўлар сичқонга мушук кори-бори.

- 30 Иноғомжон оқсоқолнинг қароли Бобомат ака қўш ҳайдаб туриб, пўртта учди-ўлди. Унинг устида саҳар пайтлари кўм-кўк япроқларга кўниб қолатурган шабнам қатралари мўлдирар эди. Мусаффо пешана терисининг маҳсулини ялмондай кемириб келган Иноғомжон оқсоқол Бобомат акани кўмишга, ҳеч бўлмаса энг сўнгги пайтида етти кетмон тупроқ, беш газ кафанлик бўз билан бўлса ҳам йўқлашни раво кўрмади.

- 40 Бобомат чоракорнинг ўлиги шумшуклик билан, маҳалла-кўйдан этак тутиб бир танга, икки тангалаб йиғилган ёрдам билан кўмилди.

Бобомат аканинг орқасида қолган бева хотини Турдихон ва еярман-ичарман уч етим боланинг тақдири тўғрисида гапириш ҳам қийин. Улар яланғоч табиатнинг бахил қучоғига улоқтирилган эди.

Бева хотиннинг қандай оғир турмуш кечириши тўғрисида халқ тарафидан тўқилган мақол характерлидир. Менинг бу ҳикоячам, шу бева хотин Турдихон тўғрисида ёзилмоқчи. Бироқ Турдихоннинг колхозга киргунча уч етим боласи билан бошидан кечирмаган жабри жафо, тортган қийинчиликлари тўғрисида гапириб ўтирмайман, «бева» деган сўзнинг ўзи — йўқлик, ғарибликнинг ҳайкалидай хотирасида бир ҳазин ҳис чўктиради.

Турдихон Шаҳрихондаги «Қизил юлдуз» колхозининг ударник кетмончиларидан ҳисобланади. Ёши ўттиз еттида. У бошидан кечирган кунларини сўйлаб келиб: 10

— Айланай укам, катта рўзгорнинг бошлиғи бўлгувчи кишининг катта боши ҳам бўлиши керак экан. Менинг учун ҳамма эшик ёпилган эди. Битта куюк кулча билан йўқловчи кишим йўқ эди. Хаёл чўтини олдимга қўйиб, эндиги турмушнинг сарҳисобига бориб кўрдим. Менинг ва айниқса, кўзимнинг нуридай азиз болаларимнинг бахти, келажаги колхоз билан маҳкам боғлиқ эканига инондим. Иним, Бобомат акангиздан қолган, бир вақтлар оиламизнинг нонини уддасига олган ва нондай порлоқ юзига ҳар вақт бизни интизор қилган 20

кетмонни шифтдан олиб елкамга қўйдим. Сочимни пешанамга турмаклар, этагимни липпа уриб, колхоз эшигига бордим ва ўз кучимни ундагиларга арз қилдим. Аввалига улар мендан кулишди. «Колхозга киришингизга қарши эмасмиз, лекин хотин деган нарса, нафсиламирга қараганда хотин, унинг иши колхозда жуда майда: ўтоқ, товуқларга дон бериш, сигирларни соғиш, чойдиш қайнатиш ва шунга ўхшаш, лекин кетмон — бу хотинларнинг иши эмас. Кетмон одамнинг зўрини танлайди, иннайкейин, хотин деган нарса эр кишиларнинг 30

ишига аралашса ишнинг обрўйи кетади. Ана шу, Турди опа! Сизни колхозга оламиз. Лекин ҳалигидай кетмонни қўйиб, майда ишлардан бошласангиз яхши бўлади», дейишди. Жуда хўрлигим келиб кетди, айланай, укам, — деб давом қилади Турдихон опа. — Ҳа-ҳа, дедим, ишни мендан кўринглар дедим. Биринчи йилнинг ўзидаёқ эррайим йигитлар билан якбаст туриб, кетмон чопдим. Кўп ерларда уч, пачақроқ ерларда тўрт чопиқ ўткадик. Кундан-кунга кетмоннинг ҳадисини олиб борардим. Қуёш ҳам менга ёрдамга келиб «ёлғиз уйнинг бекаси» 40

бўлиб юрган кезларимдаги гавдамнинг катлари кетиб, анча соғайдим, чиниқдим. Аввал бошда мендан кулганларни уялтирдим. Хотин-қизлар колхозда катта куч эканини улар шу йилнинг кузидаёқ очиқ тажрибалар билан ўргандилар.

Чиндан ҳам «Қизил юлдуз» колхозининг баъзи улуглари хотин-қизларнинг колхозда катта куч эканини Турдихон опа намунасидан сўнг англаган эдилар.

- Турдихон колхозга кирган биринчи йили 143 марка олди. Бу чалдиворда йиллаб аза тутгувчи йиғлоқ ва инжиқ бева хотиннинг қўлидан келатурган иш эмас, балки чин озодлик учун курашган, ўзи ҳам меҳнатда, ҳам ҳуқуқда эрлар билан бир қаторда эканини даъво қилган, шу даъвонинг исботини қўли билан бажариб
- 10 ҳаммага кўрсатолган совет гражднкаси Турдихон опанинг иши эди.

Биринчи йил ҳосилот тақсимотидаёқ Турдихон опанинг колхозга кириш олдидан қилган мулоҳазалари тўғри чиқди. Чиндан ҳам ўзи ва дурдонадай болаларининг келажаги, бахти колхоз билан ажралмайтурган даражада жипс боғлиқ экани аниқланди.

Биринчи йил Турдихон опанинг салгина илгари «сичқонлар ҳасса кўтариб юрган» рўзғори қоплаб буғдой, 50—60 килолаб гуруч кўрган эди.

- 20 Колхозга киришнинг ҳосилот олинган биринчи қиши ўтган бевалик қишлоғи каби, Турдихон ва уч паррихта болалари устидан ост тишларини ғижирлатиб, ўлим қаҳқаҳасини солмас, изғирин ва суқ бўронлар бу муштипар оилани ютиб юборишга, тўлқинларда қолган похол чўпидай аллақандай жаҳаннамнинг йўқлик чуқурларига судраш билан кўрқита олмас эди.

- Унинг оиласида қора қозоннинг тагида ланғиллаб ўт ва иссиқ уйнинг дарчасидан париллаб чироқ ва усти боши бут болаларнинг кўзларида эса тинчлик ва тўқликнинг шамчироғи ёнар эди. Беваликдан чилламиз чироқ кўрмай,— дейди Турдихон опа, тақ этса эшикка термилиб, нонга интизор бўлганимизда, йўқлашни билмаган баъзи қариндош-уруғларимиз ҳам энди ўзимизга тинч бўлиб қолганимиздан сўнг йўқлайтурган бўлишиб қолдилар. Илгари уларнинг олдида гапимнинг тариқча эътибори йўқ экан, энди ҳар гапимни жон қулоғи билан тинглайтурган бўлдилар. Қишининг сал орқасида суюнатурган нарсаси бўлмаса, бир кафт туз, бир қултум иссиқ сув учун паранжини қийшиқ ёпиниб қўни-қўшинининг уй эшикларини санаса — ити ҳам жонига тегиб қочар экан. Нон бор, ўтин бор, кийим-кечак бут, айлансин опанг,— деб давом қилади Турдихон опа,— қиш кунлари анча-анча вақтим ортиб қолди. Уйлаб турдимда, шу бекорчи вақтлардан фойдаланмоқчи бўлдим. Юрт-элат билганини десин дедиму колхозда эркаклар учун очилган мактабга — курсга қатнаб ўқий бош-
- 40

ладим. Ёши ўтган кишиларнинг: «Ҳа, биз ўқиб нима бўлар эдик, тилимиз қотиб қолган», деган гаплари роса ёлғон экан. Бу гап хушёқмасликдан туғилган бир ялқов мағимла экан. «Ҳа-ҳув» деганимча унча-мунча китобларга ҳам кўзим ўтатурган бўлиб қолди,— деди.

Турдихон опа ҳозир саводинигина эмас, балки сиёсий саводини ҳам чиқариш устида жиддий чалишмоқда.

* * *

Турдихон опанинг болалари анча улғайиб қолган. Катта қизи Турсунхон ҳозир ибтидоий мактабни тугатди. Келаси йил колхоз уни техникумга юбормоқчи. Турсунхон комсомол аъзоси. У ёзги таътилда комсомоллар бригадаси билан бирга ишлади. Онанинг сахий меҳнати, меҳрибон тарбиясида ўсган Турсунхон бу йил 97 меҳнат куни ишлади. Турдихон опанинг бу йилги меҳнат куни 253 тадир. Жами собиқ бу бева оиланинг 33-йилга меҳнат кунлари 350 бўлади. Биз «Қизил юлдуз» колхозига борганимизда ҳали даромад тақсим қилинмаган, бироқ тайёргарлик ҳисобот ишлари тугалланган эди.

Ҳар меҳнат куни учун ярим кило буғдой, 4 сўмдан ошиқ пул билан баҳоланар эди. Демак, Турдихон опа оиласи бу йилги меҳнат ҳосилотидан 1 минг 2 юз 75 кило буғдой, 1 минг 400 сўм пул олади. Бу ҳисобга колхознинг қора экинларидан келатурган даромад: шоли, макка, кўкат ва бошқалар кирмайди. Турдихон опа ўтган йилги даромадидан битта сигир ошириб олган эди.

Турдихон опа ўтган йили ўғлини тўй қилган эмиш. 2 пуд гуруч дамлаб колхозчиларга ош берган эмиш. Ўзи бу ишни биздан уялибми, «Ҳали ҳам эски урф-одатлар қучоғидан қутула олмабсиз-да?» деб қилатурган таънамиздан қўрқибми — айтмади. Биз бу гапдан сўраганимизда:

— Ҳа, айланай, укам, йилдан-йилга одамнинг ақли ўсар экан, бултурги йили анча орқада, янги турмушнинг шарт-шароитларига кўникиб, тушуниб етмаган эканман, ўша қилган ишимга энди ўзимга ўзим ҳам ҳаммадан нам тортиб шармсор бўлиб юрибман. Хатосиз киши бўлмас экан, укам,— дейди.

Турдихон опа маҳаллий ва кўпинча марказий газеталарни қўймай ўқиб туради. Кечалари аллавақтларга чироқни ўртага қўйиб, қизи билан китобхонлик қилдилар. Уйларида тикув машинаси, радио, ҳар ҳолда, маданиятнинг бошланғич керак-яроқлари бор.

Турдихон опа ўз қўрғончасининг олдига колхоздан чорак танобча ер сўраб олиб гулзор, мевазор қилган.

Эндиги аҳволлари тўғрисида гапириб келиб:

— Мен ҳеч қачон ўзимни «бева» ва болаларимни «етим» деган ном билан аташларига ижозат бермадим ва шунга курашдим. Чиндан ҳам болаларим менинг ўзимнинг эмас, балки катта коллективнинг келажаги — кўз нурлари бўлиб қолдилар,— дейди.

Балли, Турдихон опа ўзига иқтисодий имкониятни бизнинг большевик колхозларимизда олди ва шу орқада чин озодлик, чин ҳуқуқнинг эгаси бўлди.

1934

10 АРҚНИНГ ЕМИРИЛИШИ

I

Хоразм шоҳларидан Муҳаммад Аминхон қурдирган арқнинг минораси «осмон устуни» деб мақталганига арзигундай юксак. Унинг гумбазлари чегарасиз кўк бўшлиғидай кенг ва ўзининг қалбаки қуёш, ой, зуҳра ва ҳулкарларига эга.

Афсонанинг эртақларига айланган, узун йилларнинг изсиз одимлари билан кечмишнинг қоронғи қаърига кириб йўқолган Бобил қалъасининг ҳам ўз куйчилари бўлган экан. Абуаъло Маъаррий деган шоирнинг ғазаллари Қаъба деворида арабларнинг мақтанган нарсалари бўлиб илинар экан. Фирдавсийнинг дostonлари Маҳмуд Ғазнавийнинг олтин ўрдасида улуғворлик билан ўқилар экан. Нўширвон деган подшонинг тахти оёқларига юз сургувчилар бўлганидай бу ҳикоядаги Муҳаммад Аминхоннинг арки ҳам ўз куйчисига эга экан.

Арқнинг пештоқида қуёш нури билан олтин аждар каби тўлганган, кечалари Амударё каби товланган қуйидаги шеър мақтанишдай кўринган тубанликнинг, улуғворликдай сезилган пастликнинг, ботирларча гердайган қўрқоқликнинг бир намунаси қаторида ёзилган:

...Дунё тургунча, илоҳий, бу бино обод-бод,
Хонадони хисравон авлод шаҳ дилшод-шод.
Ҳар равоқидин муғанний куйласин зор андалиб,
Қумри ҳув-ҳувлаб дуоғў, сарвлар озод-зод.
Осмон юксаклиги бошин эгиб меъмorigа,
Тарҳидин боғи Эрамда сўйласин Шаддод-дод.
Ранг олиб зар хиштидин ҳар шом қизорғучи

40 шафақ,
Ложувард қомат кўтарса кўк бўлур барбод-бод.
Шаҳга ёғий бўлгучи тупроққа тенг бўлса ажаб,
Ҳар нечук ёв шиддатидан айлагай фарёд-ёд...

Олтмиш жуфт байтдан тўқилган бу шеърни арқнинг гумбазлари тагида юқори товуш билан ўқидим. Товушим деворларга урилиб қайтар, деб ўйлаган эдим.

Бироқ гавдаси кўринмаган минглаб кишиларнинг қалтироқ лабларидан учган жон ёққувчи қичқириқларни тингладим. Бу қичқириқлар гумбаз остида исёнли гулдурос билан айланадилар. Шу гумбазнинг нураган ғишлари каби майда-майдаланиб қуйига тўкилиб тушар, ерга тўшалган мрамрларни ўпар ва ҳавойи, енгил қанотларини силка-силка арkning аллақайларига сингиб йўқолар эди...

Шу гумбаз осмон юксаклиги-ла сенга бир поя,
Булултар бошинг узра бир ипак шамсиядек соя, 10
Саноқсиз шунча юлдузлар қўлингда тилла —

сармоя,
Шу ёлғон мақтаниш-ла тенглашиб шаббодая, оя,
Йиқил, эй арки истибдод, учинг, қумрилар, овора,
Тўкил, ерларга чўк, гумбаз, онанг, «Қуръон» каби
пора.

Шу мрамр зиналарнинг остида минглаб киши
пинҳон,

Очиқ ҳар бир дарича кўп қаро кўзларки йиғлар
қон, 20

Ёзилган ҳар китоб остида аждарҳоми яшрингон,
Чириб тупроққа айлансин шу иззат бу шараф ҳам
шон,

Бугун биз бирла айлансин хароботлар чаманзора,
Кўтарсин қаддини чўкмиш кишилиқ номли бечора.
Букук беллар, эгук бошлар, солар қаҳ-қаҳ кишан,
жаллод,

Тумандан бир ридо янглиғ бўғар халқимни ўч-
фарёд,

Чўзар титроқ қўлин ерларда судралгувчи одамзод, 30
Қаро кечмишларингдан тингладим минг қайғу,

минглаб дод,
Қонар кўзлар — тўкар ёш битмайин кўнгилдаги
ёра,

Севинсин токи хоқон, бўса берсин кўзи хуммора.
Шу тахтлар салтанатлар шу «шаҳид»лар, шунчалар
«ғозий»

Бу кулган ким, бу мунглар кимсасиз кимларнинг
овози? 40

Очилсин бир нафасга дафтаринг, эй қоп-қора
мозий.

Сатанг, йиғлоқ, паришон, шонли ёлғонларнинг бу
сози;

Гапирсин ўз тили-ла барча чинликларни бир бора,
Ёқилсин сўнгра бу қонли саҳифа ўтлара — нора...

II

Хоразм хонларининг одат ва маишатларига бағишланган ва хоннинг ўз яқин мирзаси тарафидан ёзилган бир тарих китобида Муҳаммад Аминхон қурдирган шу арк тўғрисида хабар бор. Хабарнинг мазмуни тахминан қуйидагича:

10 ...Муҳаммад Аминхоннинг дилига, ўтмиш хонлар сингари, бирорта атоқли бино солдириб, шу орқали узоқ-узоқ йиллар ўз отини дунёда қолдириш истаги тушиб қолди. Вазирлар, шайхул-исломлар, беклар ва шаҳар-депаранинг улуғлари билан бу тўғрида кенгашлар қилди. Хоннинг бу фикрини ҳаммалари ҳам маъқулладилар. Уламолар хоннинг сўзини қайтариш мумкин эмаслигини «Қалом ул-мулки мулук ул-калом», яъни «Шоҳнинг сўзи — сўзларнинг шоҳи», деган ҳадис билан ҳам маъкамладилар.

Нима қуриш керак?

20 Яна кенгашдилар. Ниҳоят, бир юксак арк қуришга сўз бириктирдилар: ҳалигача бўлган арклардан юксакроқ бўлсин. Зийнатда ҳам ҳаммасидан юқори бўлсин. Саҳни мармар ётқизилган, сирти нақшланган бўлсин. Хон қийналмасдан намоз ўтамоғи учун арк ёнбошида жомеъ қурилсин. Бунинг минораси ҳам ҳамма миноралардан баланд бўлсин.

Бир чеккаси Эрондан, бир чеккаси Самарқанд, Балх, Хуросондан тортиб тарроҳ, муҳандис (инженер)лар чақирилди. Улар хон кўнглига маъқул тушадиган бу аркнинг лойиҳасини ҳар қайсилари ҳар қандай тахмин билан чизиб топшира бошладилар.

30 Энг охири шу лойиҳалардан бириси хонга ёқиб тушди ва арк бинокорлигини бошламоқчи бўлиб қолдилар.

Арк бинокорлиги — ўша замонанинг энг катта қурилиши. У лак-лак ғиштлар, туман-ботмон ганч, оҳак, қум, саноқсиз уста, мардикор, от-арава талаб қилади. Хон хазинасида бўлган пул ва эҳтиёт шунча буюмларни нақд тўлаб олиб ишлатишга етмайди.

Нима қилиш керак? Ахир, хон дунёда бир умр от қолдириб кетмоқчи-ку?

40 Яна кенгаш чақирилди. Бу кенгаш тўғридан-тўғри ўрдада, хоннинг ўз кузатувчилиги остида ҳар галгидан кўра яна дабдаба билан чақирилди. Бу кенгашга юқорида айтилган катта ўринли кишилардан ташқари, ҳатто кичкина қишлоқларнинг ҳам оқсоқоллари чақирилган эди.

Зиёфат қуюқ бўлди. Зиёфатдан ташқари суҳбат ҳам қизиқ бўлди. Ҳатто хоннинг ўзи ҳам шу атоқли фуқа-

роларга мурожаатда бўлди. Энг сўнгида шундай қарор-га келдилар:

Ҳар қишлоқ ва ҳар маҳалла ўзида бўлган от-арава, улов ва мардикорларни «бегор» (мажбурий ҳашар) гарикасида бинокорлик учун сафарбар қилади. Хоразк тупроғида бўлган ҳамма ғишт кулоллик ва ганч хумдонлари арк битгунча хон ихтиёрида бўлади. Мамлакатнинг бойлари, бадавлат деҳқонлари пул, озиқ-овқат билан, мулла, уламо ва эшонлар халқни насиҳат қилиш, «тўғри йўлга йўллаш билан», фуқаролар бўлса 10 кучлари билан ёрдамда бўладилар...

Керакли бўлган майдон ажратилиб, арк бинокорлиги бошланиб кетди. Теварак-атрофдан от-аравали деҳқонлар, мардикорлар «ҳашар» учун тўплана бошладилар. Буларнинг сони беш мингдан ошар эди. Ҳашарчилар учун йигирма-ўттизлаб ерга катта қозонлар қурилган. Шулон қайнаб туради. Бироқ шулон учун керак бўлган масаллиқ ва от-улов учун лозим бўлган ем-хашакни «ҳашар»чилар ўзлари билан келтиришга мажбурлар...

Бутун хумдонлар хон ихтиёрида бўлиб, ғишт, нақш, 20 ганч пиширишдан бўшамаганликлари учун шаҳарда хумдондан чиқадиган рўзғор асбобларининг нархи кўтарилиб кетди. Ҳатто битта мустаҳаб кўза ярим олтингача борди.

Бинокорлик иши икки йилдан ҳам чўзилиб кетди. «Ҳашар» учун чақирилган деҳқонлар ва текин мардикорлар ўртасида норозилик ва хон шаънига нолайиқ сўзлар юра бошлади.

Орадан бир неча кун ўтар-ўтмас бу норозилик бошқа — яна хавфлироқ тусга кира бошлади. Бошда уламо-эшонларнинг амр-маъруфларига қулоқ солган, дўзахдан қўрқиб, жаннатдан умидвор бўлган «ҳашар»чи — оломон энди ясовул-баковулларнинг қилич-қалқонидан ҳам ҳадик олмай қўйди. 30

Хон томонидан белгилаб қўйилган саркардалардан бириси мадрikorлардан бир кишини дарралагани учун аламзада оломон тарафидан ўлдирилди. Ғазабланган оломоннинг шахтини ҳеч нарса билан — на насиҳат, на ояту ҳадис, на шопу шалоп билан қайтариб бўлмади. Бинокорликда иш сусайиб кетди. «Ҳашар»чилар ўзлари 40 учун овқат, пул, от-уловлари учун ем-хашак талаб қила бошладилар. Ҳатто оломон устабошиларни бекор қўйиб, бир ҳафтага яқин ишга чиқмади.

Хон воқеанависларни (жосусларни) ишга сола бошлади. Улар «ҳашар»чилар ўртасига суқилиб, шу тўполонни қўзғатувчи энг ёвуз душманни ахтара бошладилар.

Бир неча кундан сўнг воқеанавислар бу исённинг чинакам бошлигини хонга билдирдилар.

Бу киши шовотлик Матёқуб Ражаббой ўғли экан.

Матёқуб камбағал бир деҳқон экан. Узига олти жон қарар экан. Бир ярим йилдан буён хоннинг ҳашарида «хोलисанлилло» ишлар экан. Икки ёз бу ҳашардан бўшаб, деҳқончилигига қаролмабди. Икки боласи очликдан нобуд бўлиб, хотини ўлим тўшагида ётар экан. Энг охири жонига тегибди ва шу тўполонга бошлиқ бўлишни гарданига олибди. Шунча бўлаётган исён унинг бошчилигида давом этган экан.

Ниҳоят, ишга Муҳаммад Аминхоннинг ўзи аралашди.

1028 ҳижрий, муқобили 1619 мелодийда, бир кеч кузнинг жума куниси, хон ўз яқинлари билан жума намозини янги солинган аркнинг битмаган жомида ўтаган эди. Намоздан сўнг бутун «ҳашар»чилар йиғилдилар. Хон янги аркнинг лой, ғишт, кесаки, ганч уюлиб ётган саҳнида бир тўда тупроқнинг устига чиқиб, «ҳашар»чи фуқарога қаратиб нутқ сўзлади. Бу нутқда «хоннинг содиқ фуқароларини тўғри йўлдан чалғитиб юрган» осий Матёқубнинг бутун гуноҳларини хон ўз бармоқлари билан санаб чиқди: «Шундай ярамас, ёвуз кишиларга» энг қаттиқ жазолар берилажагини эълон қилди. Қолган фуқароларнинг осойишталик билан кори хайр ишида лом-мим демай ишламоқлари лозим эканини сўйлади.

Матёқубни қўл-оёғи кишанланган ҳолда оломон олдига келтирган эдилар.

30 Хон сўзини тугатгач, Мирғазаб чиқиб, хоннинг Матёқубга берган жазосини фуқарога эшиттирди.

Жазодан сўнг янги жоменинг юксак минораси учун хон ўз қўли билан биринчи пойдевор ғиштарини қўйди...

40 Арк бинокорлигидан олинган тарих шу билан тамом бўлади. Тарих ёзган киши Матёқубга берилган жазонинг қай хилда эканидан бир оғиз ҳам сўз айтмаган. Матёқуб ўлдирилгандан сўнг қолган фуқаро тинчлик билан ишида давом қилдими, янги матёқублар чиқиб, яна ишнинг белига тепмадиларми — бу тўғриларда ҳам жиндак бўлсин хабар йўқ. Хева шаҳрида ўтказилган қазилма ишлари натижасида амир қурдирган миноранинг тагида Матёқуб Ражаббой ўғлининг қабри топилди ва Муҳаммад Аминхоннинг ўз душманига қарши берган жазосининг шакли аниқланди.

Матёқуб тириклайин хом терига ўралган экан. Минора пойдеворига чалқанча ётқизиблиб, устига хоннинг

ҳукмномаси ўйилган мрамар тахта бостирилган экан ва унинг устидан миноранинг биринчи ғиштлари қўйилган экан.

Минора ғиштлари орасига тириклайин қўмилган Матёқубнинг жасади хом терига ўралгани, зах тепмагани ва ҳаво тегмаганлиги важҳидан тузук сақланган. Унинг жасади устига бостирилган мрамар тахта музейга кўчирилди.

Хоннинг мрамар тахтага ёзилган буйруғи тушунарли тилга таржима қилинганда шундай таҳрир қилинган: 10
«Бир исми Қаҳҳор ва бир исми Жаббор бўлган тангри номидан биз ким, Хоразм хони Сайид Муҳаммад Аминхон ибни Сайид Баҳодирхон ибни Хоқон ҳукмимиз: хон тангрининг ердаги соясидир. Хоннинг ҳар амр-фармони ни ерига етказмоқ фуқароларга вожибдир. Биз тангри номи билан бир арки олий биносига қўшиш қилган эдик. Ўз хонларини яхши кўрган фуқароларимиз ҳам кори хайрда бизга муовинатда эдилар. Фуқароларимиз ичида шайтон васвасасига тушиб, роҳи ростдан чиқувчиларга жазо бермоқ ихтиёри дасти шоҳонамиздадир. 20
Чунончи, Матёқуб Ражаббой ўғли фуқароларимизнинг осойишталигини бузиш ниятида фасод ва фиққ йўлларига кирган экан, биз унга ғазаб қилдик ва тириклайин минора тубида қолдиришга ҳукм қилдик. Токи, минбаъд келатурган одам болалари учун хонга саркашлик ва итоатсизлик қилмоқнинг жазоси ибрат бўлғай, деб муҳри шоҳонамизни босдик...»

1934

БЕЛЛАШИБ ҚОЛГАН ИККИ БРИГАДИР

Йўлдош охун Зулунов — жуда сингмал йигит. Сиз у билан умр бўйи кўришмаган, офтобда қатиқ ичишмаган бўлсангиз ҳам, биринчи учрашувдаёқ тортинмай суҳбат қила берингиз. У сизни тортинчоқлик қилишга ҳам қўймайди. Бирорта пайров билан пинжингизга кириб олиб, қитиқ патингизга қўл юбора бошлайди. 30

У Андижон район «Карл Маркс» колхозининг биринчи бригадири. Жияги энли, тепаси чўққи Қўқон дўппини қулоғига бостириб кийиб олгани учун колхоздагилар уни ҳазилкашлик қилиб «Бош бригадир» деб юритадилар. 40

Сиз Йўлдош охуннинг биринчи пайровидан қўл еб қолганингиз учун бу навбатдаги гални ўтказмаслик пайдан бўлиб, гап ота бошлайсиз:

— Уртоқ бош бригадир, — дейсиз, — сиз, ўттиз уч ёшга кирдим, дейсиз, бу жуда ўрта умр, шунча йилнинг ичида бошингиздан ҳеч қандай қизиқроқ саргузашт ўтмаганми?

У дарров гапга қофия боғлаб жавоб беради:

— Жуда кўп саргузаштлар ўтган, лекин ҳаммасини орқага ташлаб келдим...

Қолганларнинг лабида кулги кўринади. У сўзида давом қилади:

10 — Саргузаштлардан, айниқса иккитаси кўнглимга жуда жой бўлиб қолган. Ҳали-бери унутилатурган эмас. Биттаси 23-йилда бўлди, биттаси ўн йил кейин — 33-йилда бўлди.

Сиз гапнинг жиддиятга айланганини фаҳмлаб, тинглай бошлайсиз, у давом қилади:

20 — Жуда камбағал, афтода ҳоллик билан, шаҳардан қишлоққа қараб келар эдим. Устимда пахтаси оқиб тушган тўн. Бошимда қундузини куя еган телпак, елкамда минг жойидан тугун тушган ҳаммолликнинг қуроқ арқони. Оёқ ялангман. Ерга қараб, ўз ҳолимга ўзим ўкиниб, беш тангага зор бўлиб қайтиб келаяпман...

Бирданига олдимдан битта бадавлат қирғиз чиқиб қолди. Устида пиёзий чакмон, унинг устидан барра пўстин, бошида қип-қизил тулкидан тумоқ, остида учардан келган йўрға тўпчоқ, кийик даста ўрма қамчини ҳавода гувиллатиб ўйнатиб, бош устимга келиб тўхтади:

— Тўхта, йнгит.

— Ҳа, жека.

— Бизнинг эшекти не қилдинг?

30 — Қанақа эшак?

— Мундай эшекти, — дедию бояги қамчини қурғурғизиллаб яғринимга тушиб қолди. «Ҳай-пай» дегунча бўлмай, устма-уст, боши кўзимга қарамай қамчилаб, жуда ҳолдан тойдириб қўйди. Энг охири отдан тушиб ўзимнинг арқоним билан ўз қўлимни орқамга боғлаб, олдига солиб, келган изимга — шаҳарга қайтариб кета бошлади. Мен воқеанинг сирига тушуна олмай гаранг эдим. Район милициясига бошлаб бордилар. У ерда ҳам суриштириб ўлтирмай, қамаб қўйдилар...

40 Орадан уч кун ўтгач билсам, ўша бадавлат қирғизнинг туяларини етакловчи битта эшаги бўлар экан.

Шаҳардан юklarини топшириб қайтарда карвон-бошиси қурғур бир сойга тушиб ухлабди. Очиққан эшак тушовдан бўшаб, ўтлоқни пайдан бўпти — йўқолибди.

Шу йўқолган эшакни дараклаб, суриштириб юрган-да, қандайдир бир кўргувчи: «Қундузини куя еган тел-пакли, елкасида арқонли, ўспирин йигит етаклаб кета-ётган эди» деган даракни берибди. Шу нусхага мен тўғри келган эканман.

Суриштириб кўриб менинг «эшак ўғриси» эмаслигим аниқлангач, бўшатиб юбордилар. Бу 23-йилнинг кузида эди. Ишсиз эдим. Шаҳардан чиққан бой Лутфулла мах-сум, Ҳошим охун, Мирзажон аттор сингари бойларнинг эшигида қарол, батрак бўлиб юратурган бўлсам ҳам, 10 куз келиши билан бўшатиб юборар эдилар.

Қиш бўйи ҳалигидай абгорлик билан умргузаронлик қилар эдим.

Бу саргузашт хўрликнинг, зорликнинг энг юқори поғонасига тегишли.

— Иккинчи саргузашт — 33-йилда бўлди. Бу менинг бахт, виждон иш ва мақтанишим билан боғланган, — деб сўзида давом қилар эди Йўлдош охун: — Бизнинг бу «Карл Маркс» колхози Зеленский районидаги бутун Иттифоқ бўйича юқори ҳосил олиш билан донг чиқарган у «Карл Маркс» колхози билан социалистик мусобақа ўйнаган. Шартларимизга юқори ҳосил учун энг баланд ғайрат кўрсатиш билан бирга, айрим колхозчиларни тўқ ва маданий қилиш, колхозни бўлса ташкилий-хўжа-лик томонидан мустаҳкамлаш ва бошқалар кирар эди. 20

33-йилда менинг бригадамда 36 кетмончи, 4 ўсмир, 41 та хотин бор эди. 21 гектарга пахта экдим. Илк ба-ҳордан тортиб, юқори ҳосил учун ҳар нарса қилишга, бутун ғайрат ва ишончни ишга оширишга киришдим. 21 февралдан бошлаб ёппасига далага чиқдик. Маҳал-лий ва маъдан ўғитлардан режали фойдаланишга тиришдим. Колхоз ичнда бошқа бригадалар билан ўза-ро мусобақа ўйнадик. Чунончи, шу чинакам ғайрат соя-сида наряд бўйича 30 кунлик биринчи чопиқ 19 кунда бажарилди. Ерларимизнинг кўпи қирлик, сойлик, ноте-кис бўлгани учун 35 процентгина машина ишлата олдик. Мен гектаридан 19 центнер беришга шартлашган эдим. Бўш пайтларимда бригадамни йиғиб уларга ўз билган ҳунарларимдан таълим берар эдим. (Йўлдош охун ҳат-то район бўйича биринчи суғорувчилардан ҳисобланади). 40 Менинг еримда бир оз миср пахтаси ҳам бор. Хулласи калом, ғўзалар энди кўклаганда Андижон, Зеленский районнинг партия раҳбарлари билан биргаликда, мусо-бақадошларимиздан вакиллар бизнинг пахтакорликни кўриш учун келдилар.

Мусобақадощларимиз бизларнинг ерларимизни тоза ай- ланиб кўрдилар. Агрономияга оид саволларни бериб синаб кўрдилар. Еримизнинг уларникига қараганда мазасизроқ бўлишига қарамай, ишлашимиз уларга маъ- кул бўлди. Бироқ: «Серсувроқ қилиб қўйибсизлар, ҳар хонада уч донадан кўчат қолса бўлар эди, кўпроқ бўлиб қолибди», деган икки айбни топдилар. Бу гап кўпроқ менга тегарди. Чунки суғориш менинг гарданимда, менинг маслаҳатим билан бўлгувчи эди. Мен уларга сир

10 бой бермай, сипоҳгарчилик билан:

— Тўғри, лекин шундай бўлса ҳам, шартномага яна бозёфт — қўшимча қилиб 20 процент ортиқ пахта бера- ман ва сизни чақираман, — деб бирваракай айтиб кўбордим.

Улар ҳам бўш келмай, қабул қилдилар. Демак биз 19 эмас—23, улар 25 эмас—29 центнердан беришга унадик. Ана энди тортишувни кўринг. Кечалари тушим- да ҳам миям «Нима қилса мундан ҳам кўпроқ берар эканман?», деган ўй билан овора бўлиб чиқади.

20 Биз ҳам орадан сал фурсатни ўтказиб, Асакага «Карл Маркс»нинг ерини — экинини кўришга бордик. Нафсиламрга қараганда, пахтакорликни хатм қилган азаматлар экан. Ери шундай текиски, қаеридан сув ке- лишини билмайсан.

Пахтанинг кўки, қомати кўзни қамаштиради. Ер қора тупроқ, билқиллаб ётади. Биз ҳам уларни синовдан ўт- каздик. Менга уларнинг эгатни ўлчашлари ёқмади ҳам- да миср пахтанинг жойини топиб эколмабдилар, ери сал совуқтоброқ бўлиб қопти.

30 Шуларни шартта юзларига айтдим. Уларнинг номи чиққан колхоз бўлганидан, тирноқча айбни ҳам гардан- ларига олмас эдилар. Сабабларини кўрсатиб, тажриба- ларни айтганимдан сўнг қабул қилдилар.

У ердан анча янги тажрибаларни «буқтирма» қилиб, ўрганиб қайтдим. Шуларни ўз еримга ҳам ишлатдим.

Ҳайр, шундай қилиб, жўжани кузда санаш пайти келди. Ғалвирни сувдан кўтара бошладик. Шу десан- гиз, хотин-қиз, ёш-ялангни йиғиб ҳар куни сабоқ бераман.

40 — Ҳай, болалар, эҳтиёт бўл, пишганини тер, тоза тер, тез тер!, дейман. Шундай хомчўт қилиб қарасам, гектаридан 29 ярим центнерга етказиб пахта терибману план — 150 процент.

Шундан сал кам 90 проценти — биринчи сорт!

Улардан хабар олдим. Айниқса мен билан беллашиб қолган, у колхознинг биринчи бригадири Исомиддин

Норинбоев иши мени қизиқтирар эди. У ҳам бўш келмабди, азамат гектаридан 33 центнерга етказиб пахта берибди. Қойил қолдим.

Ана, иннайкейин, мукофотланиш кетди. Одамлар, оломон йиғилган, ҳали у чақирилади, ҳали бу чақирилади. «Мен ҳам бормикинман-а?» деб, баданларим жимирлаб кутиб тураман. Бирдан рўйхатда чиқиб қолдим:

— Йўлдош охун Зулунов! Пахта юқори ҳосили учун олдинги курашчига — битта беқасам тўн!

Нима дейишимни билмайман. Тўнни ярқиратиб кийиб олганман. Устимга қарайман. Ерга қарайман. Бундан ўн йил илгари бой қирғиздан еган калтагим эсимга тушиб, хўрлигим келади. «Энди кўриб қўйса эди Йўлдош охун — марди бообрўни», — дейман. Мана бу саргузашт 33-йилнинг кеч кузида бўлди, — дейди у, гап ораси қўлини чўзиб, — мулла ака, битта папиросдан чўзинг, — деган эди, 2-бригада бошлиғи унга ҳазил қотиб:

— Чекма, охун, ўрганмаган киши, бошингни айлантиради, — деди. Йўлдош охунда жавоб ҳозир:

— Бош айланса ҳам бир тутунни бурқитиб, бурундан чиқариб қўяй, дедим, — дейди.

Ўртани кулги босади. Ҳамма сал чўкканроқ бурунли иккинчи бригадирга қарайди. Йўлдош охун папиросни чека-чека сўзида давом қилади:

— Ҳа, айтгандай, яқинда колхознинг биринчи бригадири Норинбоевга лотинча қилиб дуойи салом ёздим:

— Нималарни ёздингиз?

«Ўртоқ Норинбоев, — дедим, — пахтадан мўл ҳосил беришингизга қойилман. Мен ҳам бу йил ўлмасам сизга етказиб, ошириб юборишнинг пайидаман. Бохабар бўлинг, лекин битта гап бор. Малол келмаса шуки, менинг бригадамдаги 81 кишининг ҳаммаси саводли. Яна ўқимоқда. Кўпчиликнинг янги уй-жойи бор. 87 проценти сигир-бузоқли, кўпларининг уйида чок машина, машина қўшиқ — патефон, беш-олтиталаб янги кўрпатўшак, якандоз бор. Ов милтиқдан ҳам ўн-ўн бешта топилиб қолади. Радио, электрлар бор. Хулласи, бултурги шарт юзасидан аъзоларни тўқ ва маданий қилиш учун ҳаракатимиз катта бўлди. Ҳаммамиз деярли колхозни ташкилий-хўжалик жиҳатидан мустаҳкамлаш учун умумий ишларга боғланганмиз. Ўз бригадамдан ўзим бош бўлиб учта йигитни уйлаб қўйдим. Сизда шу жиҳатлар, менинг фикримча, унчалик ўринлаган эмас экан, буни ўз кўзим билан кўриб келдим. 34-йилда яна мусобақамиз мусобақа бўлсину, шу тарафларга эътибор қилсангиз, партиямизнинг ташлаган шиори ерига мус-

тахкам ўрнаган бўлар эди. Мендан оғайниларга салом айтиб қўйинг. Жон ўртоқ, биз ҳам сизнинг тўғри танқидингизни кўтарамиз, биздан хафа бўлманг, деб сизга дуойи салом ёзувчи ўртоғингиз: Андижон район «Карл Маркс» колхозининг биринчи бош бригадири Йўлдош охун Зулунов, деб билурсиз, қўлим қўйдим».

Бу йил Йўлдош охун бригадаси 37 ярим гектар пахта экади. Чигит — 8517 номерли.

10 Колхозда ғўзапоялар тамом юлдирилган. Кузги шудгор бутун ер бўйича тугатилган, маҳаллий ўғитларнинг кўп қисми шудгор тепасига чиқариб қўйилган эди. Бу йил ер бошига бултургига қараганда анча илгари чиқилди... Биринчи ҳайдов 25 мартда тугатилган эди. Аъзолар ўртасида ишга ғайрат билан ёпишиш, интизом яхши қўйилган. Биринчи ҳайдовнинг кўп қисми плуг ва бир оз қисми қўш ҳўкиз билан бажарилди.

Йўлдош охун бу йил 35 центнердан ошириб пахта беришни мўлжаллайди.

20 Биз Андижондан Асака районига ўтган эдик. Йўл-йўлакай донгдор «Карл Маркс» колхозига кирдик. Унда биз биринчи бригадир Исомиддин Норинбоев билан учрашмоқчи эдик. Унинг шудгор тепасида эканини айтдилар. Биз қидириб борганда у ўз бригадасидаги аъзолар билан трактор учун ернинг четларини текислаш билан овора эди. Бригада хотин-қизлари ва ўсмирлари эса кўкрагини офтобга тоблаб ётган маҳсулдор ерга сунъий ўғит сочиш билан овора.

30 Салом-аликлашдик. Ўз галида Норинбоев ҳам гапга чечанлик билан Йўлдош охундан қолишатурган эмас. Унинг феъли-хўйи, юқори ҳосил олиш учун қилган нодир тажрибалари ва бу орқали олган муваффақиятларини бундан бир неча ой илгари ёзилган «Икки нидо» деган бир ҳикоячада ёзган эдик.

Унга Андижон «Карл Маркс»идаги Йўлдош охуннинг гапларини ва саломини топширдик. Норинбоев сал кулиб қўйди.

— Эй, Йўлдошимнинг боши соғ бўлсин. Тунов куни хат ҳам ёзган экан. Мен ҳам жавоб юбордим: «Агар сен гектаридан 35 центнердан ошириб пахта беришни устингга олсанг, мен 40 дан ошириб берганим бўлсин. 40 Тўқ, маданий турмуш тўғрисидаги танқидларингни кўтариб, шартингга қўшиламан. Ҳаракатингни қилавер, азамат» дедим. Ишқилиб, икки бригадир беллашганимиз беллашган.

Норинбоевнинг бу йил кўкламни яна ўткир ғайрат, чиниққан тажриба орқали яна ерга ишлаш билан қарши

олувига қараганда 40 центнер бериши ёппа-ёруғ кўри-
ниб туради.

1934

НОДИР КОМАНДИР

Суяги меҳнат билан қотган, кунлари ва тунлари эзилиш, сурилиш ва кураш билан ўтган бу ғолиб қаҳрамоннинг кекса тарихи дostonлар ва романлар яратиш учун кенг мавзудир.

Дўстберди қишлоғининг қашшоғи Парда ака бу азамат ўғлининг дийдори билан қувонган, не-не машаққатлар билан топган бир бурда қоқ нони билан уни боқиб вояга етказган. Бироқ Парда ака, орзу ҳаваси ичида қолиб, бундан 26 йил бурун ўлиб кетган. 10

Ўша вақтда бу етим ўғил 12 ёшида тул онасининг боқимида қолган эди. Тул хотин ва етим ўғил бир бўлишиб подачилик ва мардикорлик қилишди. Лекин бу билан қоринлари тўйиб, устлари ёпинчоқ кўрмади.

Ҳамма жойда, қайси бойнинг эшигида ишласа ҳам ўша оғир меҳнат, ўша очлик, бояги қашшоқликдан бошқа натижа кўрганлари йўқ. Ҳимоячисиз икки ожизнинг умри Октябрь инқилобигача шу кайфиятда эди. 20

* * *

1921 йил Чироқчи ва унинг атрофидаги районларда босмачилар бош кўтардилар. Уларнинг ваҳшийликлари борган сари ҳаддан ошди. Меҳнаткашлар ўзларининг ёзлик, қишлик юмишларидан қолдилар. Рўзгорлар таланди, уйлар ёндирилди, эл-юрт хонавайрон бўлди...

Худди шу пайтда шу босмачиларга қарши курашаётган район отрядининг сафидаги бир ёв юрак қаҳрамоннинг кураш фронтидаги диловарлиги бутун меҳнаткашлар оғзида дoston эди. 30

Мана шу қаҳрамон ўша подачи Парда аканинг еtimi Нодир эди. Нодир ака, кўнгилли равишда район отрядига ёзилиб кириб уч йилгача кунини тунга улаб иссиқ-совуқ демай босмачиларга қарши курашди. Шу пайтларда унинг овқати от устида, ётоғи тоғлар, қирлар ўнгурида бўлди.

Бу азамат йигит ўзининг арслон юраги ва курашчанлик қобилияти билан танилиб, 1924 йилда шу отряднинг командири бўлиб тайинланди ва шу кундан бошлаб Нодир командир исми билан ҳаммага машҳур бўлди. 40

1925 йилда қизил аскарлар томонидан тор-мор келтирилган босмачилар Тожикистонга қочиб бориб, Ашур Калта бошчилиги остида яна Чироқчи районига қайтиб, талон-тарож, куйдириш, ёндиришга киришдилар. Шу вақтда Нодир командир ўзининг 50 чоғли йигити билан чиқиб Ашур Калтани бутун шайкалари билан битирди.

10 1926 йил бошида еттита босмачи бошлиғи 250 та йигит билан келиб, Нодир командир ётган уйни ўраб олишга тутиндилар. Лекин уруш кўрган азамат, бу ҳужум олдида эсанкирамади, ўзини йўқотмай қаттиқ туриб отишди. Унинг 51 та йигити ўзларининг қаҳрамонликларини кўрсатиб, босмачиларнинг татавини яхшилаб савалаб, Чияли, Дурсин, Уйчин, Лангар ва Халқама қишлоқларидан қувиб чиқардилар. Нодир командир 6 йил шу тариқа курашди. Советлар ҳукуматини мустаҳкамлаш йўлида қаҳрамонона ишлар кўрсатди, ниҳоят 1927 йилда босмачиларнинг тухуми тамом қуритилиб, қишлоқлар уларнинг изидан тозалангандан кейингина у, ўз оёғини узангидан олди.

20 Меҳнаткашлар, босмачиларнинг қулфатидан озод бўлиб, советлар ҳукуматининг ёрдами билан тинч тирикчиликларига киришган вақтларида ҳам Нодир командир ўз қишлоғининг хўжалигини кўтариш учун ишлар, у хўжалик frontiда ҳам командирлик қилар эди.

1927 йилда Дўстберди қишлоқ меҳнаткашлари Нодир акани Сельсовет раиси қилиб сайладилар. У бир йил шу вазифада туриб қишлоқни гулллатиш йўлида курашди.

30 Нодир ака 1929 йилда қишлоқнинг якка хўжалик меҳнаткашларини колхозга уюштириш устида ишлади. 330 та хўжаликни бириктириб, Ворошилов исмида колхоз тузиб, унга бир йил ўзи раҳбарлик қилди, колхозни мустаҳкамлади.

Районнинг тугатилган қулоқларидан иборат бир гуруҳ, қуролли равишда ҳужум қилиб яна ҳаммани безовта қила берганидан кейин, Нодир ака икки ой шулар билан курашиб, уларни ҳам битирди. Сўнг уни, район соқчилари бошлиғи қилиб тайинладилар.

40 1932 йилдан бошлаб Чияли қишлоқ Советининг раиси бўлиб икки йил ишлади. Шу икки йил ичида Сельсоветнинг ҳамма планлари бажарилди. Шундан кейин Чироқчи жамоа советига раис бўлди. Бу ерда ҳам зўр вазифаларни бажаргандан сўнг, уни Чироқчи район ижроқўмининг раиси муовинлигига кўтарган эдилар. Кечаги совет сайловида меҳнаткашларнинг олқиш-

лари билан Нодир ака ижроқўм раиси бўлиб сайланди.

Нодир командир ҳозир Ўзбекистон Советлар қурултойи залида ўзи сингари яхшилар қаторида ўлтиради. Ўзининг ўтказган оғир кураш даврларини ўйлаб, бу бахт, шарафли кунлар учун чеккан азобларининг самараларини кўз ўнгидан кечиради ва:

— Менинг юрагимни ўзининг муҳаббати билан тўлдирган, мени ундириб-ўстирган партиям ва ҳукуматим учун курашиб бугун шу курсидан жой олганим учун бахтиёрман дейди.

10

1935

ЗАГС

Туғилишнинг ўлимга ва уйланишнинг талоққа ғалабасини аниқ билмоқчи бўлсангиз, ЗАГСга борингиз. Сиз унда жуда кўп таниш ва қувноқ юзларни учрата-сиз.

Мана бу ёш, кўк куйлаклик йигит Текстилькомбинатнинг ишчиси Шоакбар Муқимов.

Шоакбарнинг бу улуғ даргоҳга иккинчи бор келиши. Илгариги навбатда бир қайғули ўлимнинг совуқ қайдига келмаганидай, бу гал ҳам фожиали ҳижрон, алам-ли ажралишнинг оғир актига келмаган. У ЗАГСга бундан икки йил илгари келган эди. Ёлғиз эмас эди. Ёнида севгани, ишқи билан ўртангани Башоратхон бор эди. Ҳар иккаларининг ҳам юраклари бирлашув иштиёқи билан урар, ҳар иккаларининг кўзлари келажак бахтли турмушнинг интизориди порлар эди. Биринчи гал Шоакбар билан Башоратхоннинг никоҳлари шу қизил алвон ёйилган катта столнинг устида, шу қалин муқовали катта дафтарга қайд қилинган эди.

20

30

Шу катта дафтар қанча сирларни дилида жойлаган. Шу дафтар қанчалар муҳаббатнинг гувоҳи. Шу дафтар қанчалар пок, соғлом, сеvimли ёш оилаларнинг эндиги ҳаёт йўлига даричадай очилиб-ёпилган. Шоакбар Башоратхон билан бўлган тотув ва иноқ турмушнинг икки йили тўлганда, бу ерга қайта бошдан кириб келди.

Бу навбат ёнида сеvimли Башоратхон йўқ. Шоакбар бу ерда нима қилиб юрибди. Башоратхон қаерда? Нега йўқ? Яхшиликка кўринсин! Ёки икковларининг ора-ларига совуқлик тушиб қолдими? Икки йилгина илгари: «Иккимиздан биримиз ўлгунча», деб берилган ваъда бузилдими? Икки йилгина илгари ҳар икки ёш граждандларни ёнма-ён бирлаштириб кўрсатган тиниқ ойна

40

бевафолик, бадбахтликнинг чағир тошига тегиб, чилчил синдимми? Йўқ. Бўлмаса, Башоратхон қани? Нимага Шоакбар ишидан прогул қилиб, ЗАГСда айланишиб юрибди?

- Башоратхон шаҳар таваллуд (туғруқ) хонасининг иккинчи қаватида 7-уйда, 93-каравотда «бемор» бўлиб ётади. Шоакбар унга «бевафолик» қилиб, ёлғиз ўзи ЗАГСда айланишиб юрганидан Башоратхон ранжимайди. Чунки у ёлғиз эмас. Унинг ёнида кичик «Шоакбар»—
- 10 янги одам, севимли ўғилча, нинни чақалоқ ётади. Чақалоқ қўлларини муштум қилади, қовоғи босилиб тушган кичкина мунчоқдек кўзига яқинлаштиради. Очмоқчи бўлади. Юзининг тахлитлари худди Шоакбарнинг ўзи. Қуйиб қўйгандек. Қошларининг пайвасталиги Башоратхонга ўхшаб кетади. Ўзи ҳам бўлиққина, ўн икки қадоғу юз грамм—қанча бўлади? Таваллудхонада бундоқ «бемор» хотинлардан жуда кўп. Башоратхоннинг ёндош ўртоғи қиз туғибди. Бирам жазманки, ҳар иккалалари қуда бўлишга аҳдлашиб қўйдилар. Кулишдилар.
- 20

Шоакбар ЗАГС эшигидаги скамейкада навбат кутади. У ўзининг ёш оиласига қўшилган янги, учинчи аъзо, иссиқ, тотув турмушнинг биринчи маҳсулоти бўлган ўғилчани катта оила, социалистик жамиятнинг ҳисобига тиркамоқчи. Шоакбарнинг навбати ҳали орқада. У навбат кутади. Навбат кутгани учун зерикаётгани ҳам йўқ. Чунки ўғилчасига от ўйламоқда.

- «Ботир» қўяйми, йўқ, «Пўлат» бўлсин. «Азамат» қўйсам, Башоратга ёқармикан, деб ўйлайди. Ҳали ўйлаб
- 30 бир ерга тўхталгани йўқ. Ёш-ёш йигитчалар билан қизлар уялишиб, бўртинишиб, катта дафтарнинг бошига ўтадилар. ЗАГС секретари саволлар беради. Шоакбар ўз-ўзига: «Шу саволларнинг нимага ҳам кераги бор, бир-бирисини севгани яққол кўриниб турибдику...», деб дилидан ўтказади. Бугун уйланувчи, эрга тегувчилар жуда ҳам кўп бўлди. Шоакбар: «Ёпирай, буларнинг ини бузилдимми», деб мулоҳаза қилади. Иннайкейин ўзининг ҳам икки йил илгари Башоратхон билан шу ерга келгани эсига тушади.

- 40 Худди ҳозиргина ўтаётгандай, ёнида Башоратхонни қидиради. У йўқ, шундан кейин тағин ўғил тўғрисида ўйлай бошлади. Навбати орқароқда бўлган бир шотирроқ йигит келиб, Шоакбарнинг елкасига туртади:

— Ака, сизники нима?

— Туғилиш, — деб жавоб берди. Шоакбар ҳам ундан сўрайди:

— Сизники-чи?

Йигит илжайиб ёнидаги ғижим рўмолли, бурнининг учи уятдан терлаган қизни кўрсатади. Шоакбар энди гўё дунё кўрган кексалардек улуғворлик билан:

— Қўша қарингиз!— дейди. Сиз ҳам икки йилдан кейин бу ерга бир келиб қўясиз, — дейди.

Икковлари кулишадилар.

1935

КИМЕ ОПА

Тожихон — Зайниддин аканинг тўнғич қизи. Бу 10
исмни унга жуда орзи-ҳавас билан берганлар, қишлоқ имомининг этагига олиб бориб солганлар, домла китоб ағдарган. Шундай қилиб, «Тожихон» унга исми османий бўлиб қолган. Зайниддин ака у қизини жуда яхши кўрган, — қизидан ҳам кўра унинг домла қўйиб берган исми «Тожихон»ни севган ва ҳурмат қилган. Ҳамма ерда одат бўлгандай, ёш Тожихонни оиладаги бирорта киши эркалаб «жажжихон», «қизалоқ» деса, Зайниддин ака жуда ғазабланганидан:

— Узининг исми йўқми, отини роса айтиб чақирларинг. «Лақаб уйдан — ўлик гўрдан чиқади», деганлар, Тожихон деб тўлиқ аталаринг, — деган. 20

Зайниддин ака, Тожихон ҳали жуда ёш вақтида ўлиб кетди. Унинг шунчалар севган, шунчалар парвариш қилган Тожихони етим қолди. «Етимнинг отаси — етти маҳалла», деяр эдилар. Тожихонга кимлар оталик қилмади-ю, кимлар уни истаган оти билан чақирмади?

Йиллар шимолдан жанубга, жанубдан шимолга кўчган ғозлар занжиридай ўтиб кетди. Зайниддин аканинг севгани Тожихон мана энди ўз исмини ҳам йўқотди. Уни 30
эски оиласидаги бир неча қари-қартанг, чол-кампишлардан бошқа ҳеч ким «Тожихон» ҳам деб чақирмайди. Уни ҳамма «Кимё опа» деб танийди.

Тожихон Зайниддин қизи 1923 йилда муаллим Обид Қаримовга турмушга чиқди. Худди шу кундан бошлаб унинг бахтли, завқли, муҳаббатли ҳаёти бошланади. Турмушга чиққунча симни обкаш деёлмаган «қишлоқи қиз» Тожихон, эри — яна тўғриси, ўз таъбирича муаллими Обид Қаримов ташаббуси билан маҳаллада хотин-қизлар учун очилган ибтидой мактабга кириб ўқий 40
бошлайди. Бу ерда унинг «тили қотиб» қолганлиги ҳеч қанча халақит бермайди. Ибтидой мактабни 1926 йилда жуда қунт ва ихлос билан тамом қилади. Хотинидан

- шаҳар олиб беришни етти ухлаб ёдига ҳам келтирмаган Обид Каримов Тожихоннинг яна ўқишини орзу қилади. Бу орзу, албатта, Тожихоннинг ҳам кўкрагида булоқдай қайнаган бўлади. У хотин-қизлар учун очилган таълим-тарбия техникумига киради. Техникумни 1929 йилда битириб чиқади. Шу пайтларда Каримовлар оиласининг боши ҳам Маъсума ва Рифъат ҳисобига икки жон кўпайган бўлади. Астойдил йиғласанг, сўқир кўздан ёш чиқар деганларидай, совет ҳукуматининг бу
- 10 ёш граждандари — қизча Маъсума ва ўғилча Рифъат ста-оналарининг севимли ишларига халақит бермасликка тиришадилар, икки ёш болали Тожихон — қанчалардан бўён интизорлик билан кутгани — муаллималик даражасига кўтарилади. Илм деган дарёдай нарса экан, қанча олганинг билан яна кўп ҳиссаси жойидан қимирламай қола беради. Тожихон бу улуғ дарёдан техникум даражасида олган маълумоти билан, албатта қаноатланмайди. У яна кўпроқ, яна кўпроқ маълумотли бўлишни, бошланғич мактаблардаги «отин ойи»лик даражасидан кўз илғамас даражада баландларга кўтарилишни
- 20 истайди. Худди шу пайтларда Тожихоннинг қўлига қайдандир тушиб қолган «Абу Али Сино» хаёлий романи (бу роман 1889 йилда Қозонда босилган бўлиб, бунда Абу Али Сино хориқуллодлар кашф қилувчи бир кимёгар сифатида кўрсатилган) унда кимёгарлик учун чуқур бир ишқ туғдиради. Турмуш муаллими — эри Обид Каримов ҳар ҳолда кимёгарликдан кўра яна муаллима бўлиб қолишини маслаҳат беради. Оила доирасида бўлган бу маслаҳат мажлиси Тожихонни Самарқанд Олий педагогика институтига бориб ўқишга қарор чиқаради.
- 30 Шу пайтларда энди оиланинг забор дафтарчаси икки катта ва уч бола учун берилган, бу ҳолни ЗАГС ҳам, маҳалла комиссияси ҳам тасдиқ қилган бўлади.
- Олий педагогика институтини Тожихон 1933 йилда битказиб чиқди. Шундан буён у ўзини Абу Али Синонинг узоқ, бироқ жуда ҳақли ҳамшираси деб ҳисоблайди. Бир неча техникум ва юқори ўқув юртларида кимё ва биологиядан дарс беради. Тожихон шу кунларда мактабгача тарбия техникуми, Куйбишев номли ҳам
- 40 Киров номли ўрта мактабларда кимё дарси ўқитади. Ўқувчилар ўз муаллималари Тожихонни жуда яхши кўрадилар. Унинг меҳрибонлигига, билимдонлигига жуда ҳам ишонганлар. Шунинг учун ҳам унинг Зайниддин ака тарафидан орзу-ҳаваслар билан қўйилган эски исми осмонийси ҳамманинг ёдидан кўтарилиб кетган, совет студентчилиги — Тожихоннинг шогирдлари уни «Кимё

опа» деб чақирадилар. Бу исми у муҳаббат билан қозонган. Кимё опа ўз оиласини бўлдира олувчи хўжайкаси, ўз болаларининг меҳрибон онаси, турмушининг қадрдон ўртоғи, муаллими Обид Каримовнинг содиқ шериги. Лекин у шу сифатлар билан бирликда, ҳозиргисига қараганда яна катта олим, педагог бўлиб олмоқчи, шунинг учун ҳам ўз мутахассислигини ошириш учун Педакадемиянинг аспирантурасида ўқишда давом этади.

Каримовлар оиласидаги меҳмондорчиликка мен ҳам чақирилган эдим. Бу бахт мажлиси — бу саводли оиланинг ўз фарзанди Маъсума, Рифъат, Елқинларнинг йиллик таътиллари муносабати билан чақирилган эди. Маъсума Куйбишев номли мактабнинг 10-классини бутун фанлардан аъло даража билан битирди. Рифъат 4-классни, Елқин 3-классни битирди. Бу меҳмондорчилик шунинг учун чақирилган эди. Қуюққина зиёфатдан кейин оила доирасида болаларни мукофотладилар: Маъсумага — патефон, Рифъатга — танбур, Елқинга — кичик болалар дутори.

Ҳасаднинг тескариси нима бўлади? Рашкми? Йўқ. 20
Ҳавасми? Йўқ. Қизиқишми? Йўқ. Арабда унинг исмини «ғибта» дейдилар, мен бу оилга ғибта қилдим. Шу болалар, шу оила шод бўлсин.

1935

КИМСАНОЙ ТУҒРИСИДА БЕШ ҚУШИҚ

Усар ака батрак эди. Шунинг учун ҳам у ўзининг ойдин келажagini босмачиликда деб билмасди. Уни Эргаш қўрбошига йигит бўлиш учун қистадилар — кўнмади. Тангри номидан қўрқитдилар — боришга унамади. Усар ака сингари бир неча тўда батракларни хўжайини — қишлоқнинг олдинги бойи Шарифхўжа чақириб, катта пуллар, ер, ҳатто ўзининг саман йўрға отини бермоқчи бўлиб, босмачи бўлишга ундади. Усар алданмади. Босмачи бўлмади. Чунки у ўз йигитлик кучини ўзи ва ўзи сингари камбағалларнинг бахти учун сарф қилишга мўлжаллаб қўйган эди.

Лекин у бу умидга етолмади. Усарнинг ўжарлигидан қутурган Эргаш ўзининг кўнглидай қоронғи бир кечада уни отиб ўлдириб кетди. Худди шу кечанинг тонгида эса, Қимсаной туғилди; мунчоқдай кичик кўзларини очиб, бева қолган онасини, ҳали дафн қилиб улгурилмаган отаси Усар аканинг қонига бўялиб ётган гавдасини кўр-

ди. У биринчи мартаба йиғлади. Бу йиғи ҳар қайси чақалоқнинг одатий йиғиси бўлганидай бир қонли айрилиқ, бир аламли ҳижрон, бир зулм, ўлимнинг ҳам мотам йиғиси эди. Шунда Усар аканинг азасига йиғилган қишлоқ хотинлари Кимсанойни овутиб, аллалаб, шу қўшиқни айтган эдилар:

- 10 Туя ётар ўрнида,
Ханжар ботиб бўйнида.
Қизим Кимсан юпанур
Энди кимни қўйнида?
Алла, болам, аллаё,
Етим қўзим, аллаё.
Ҳали тонг отмагандир,
Юлдузлар ботмагандир,
Босмачи қиличида
Бизнинг қон қотмагандир.
Алла, қўзим, аллаё
Етим қўзим, аллаё.

- 20 Бу Кимсаной шаънига айтилган биринчи қўшиқ эди. Иккинчи қўшиқ Қўқоннинг катта Чорсусида, эски мадрасанинг нураган ғиштлири бошига етай деб турган ташландиқ бир ҳужрасида айтилган эди.

- Босмачиликнинг айни қутурган йиллари, Кимсанойнинг севган онаси очлик-юпунликда сил касали билан ўлиб кетган. Қўқоннинг бошқа қишлоқларидан босмачилар отининг туёғида Қудашнинг ҳам кули кўкка совурилди. Қўйлар қўзисидан, йилқилар қулунидан, туялар бўтасидан ажралган. Қўқоннинг хароб кўчалари, чордеворлари бир тўда етимлар, сағирлар, увадаларга ўралган боқимсиз болалар билан тўлган. Усар аканинг биттаю битта қизи, беш яшар Кимсаной ҳам шу болаларнинг ичида. У ёлғиз эмас. Унинг ўртоқлари кўп. Булар кундузлари кўчама-кўча тентийдилар, тиланадилар; сахийлардан хайр сўрайдилар. Кечаси бўлса, катта мадрасанинг вайрон ҳужраси буларга песиқ қучоқ. Ёшлик — кулги, шодлик ва қўшиқ талаб қилади. Гўдак манглайлар эса — иссиқ ва меҳрибон ўпиш. Болалар бир жуфт қошиқ чалиб, қўшиқ айтадилар. Кимсаной ҳам ҳали қотиб етмаган сучук тил билан жўровоз
- 40 бўлади:

Бек акамнинг бўз оти кўкка қараб кишнайди,
Етим қолган Кимсаной «Нон беринг», деб йиғлайди.
Бўз отнинг туёғида булутмикин, чангмикин,
Булутда ялтираган чақмоқми, қиличмикин?

Жилдир-жилдир сув оқар, сув тагидан қум оқар,
Босмачи сўйганларнинг боласини ким боқар?

Баланд-баланд тоғ ётар — тоғда қашқирлар ётар,
Йиғламагил, Кимсаной, тез орада тонг отар.

Чиндан ҳам тонг жуда тез отди. Фарғонанинг баланд-баланд тоғларида яширинган қонхўр қашқирлар туғишган, меҳрибон, ботир Қизил қўшинимизнинг зарбасига ва аламзада батрак деҳқонларнинг бирлашган кучига чидамай тор-мор келтирилди.

Хароб, бузғун қишлоқларда қайтадан жон асари кўринди, уйлар тиккайди. Ажриқзорларга айланган шудгорлардан трактор мағрур юра бошлади. Бир неча йилгина бурун номи унутилиб кетган шафқат қайтадан ўз ўрнини олди. Оила, фарзанд, насл муҳаббати қайтадан туғилди. Лекин бу оила эски мазмунни ўзгартган, у коллектив изига тушган эди. Бу катта, янги оиланинг бошлиғи бўлиб Коммунистлар партияси, Советлар ҳукумати туради. Партия ва ҳукумат эса ҳар қандай отадан ҳам шафқатлироқ, ҳар қандай онадан меҳрибонроқ, ҳар қандай бошлиқдан ғамхўрроқ. У ўз фарзанди, ўз наслини жуда севади. Шунинг учун ҳам Кимсанойлар кўчада қолмади. Уларнинг бир қисми ўқув юртларининг илиқ қучоғига, бир қисми саноат ва колхозларнинг баракали бағрига жойландилар.

Ун ёшли Кимсаной эса эски қишлоғига қайтган, янгидан қурилган коллектив қишлоқ уни жуда меҳрибонлик билан кутиб олган эди. Қишлоқда Кимсанойни қариндошларидан биттагина бева холаси қолган эди. Бутун қишлоқ, бутун колхоз эндиликда бир-бировига қариндош, Кимсаной ўз қишлоғида очилган мактабда ўқир, бўш пайтларида колхознинг ишларига кўмаклашар эди.

«Қизил учқун» колхозининг ботир йигитлари, дўндиқ қизлари осмон гумбазининг қирғоқларини жаранглатиб ўзларининг янги бахтлари тўғрисида қўшиқ айтар экан, Кимсаной бу ерда ҳам жўровоз бўлар эди. Овози пахта далаларининг жуда узоқ-узоқ қирғоқларида тўлқинланиб, доиралар чизиб тарқалар эди.

Қатор-қатор карвон — бизнинг карвондир,

Бўйнидаги маржон — қизил маржондир.

Колхоз кирмай қолган барча ўртоқнинг, ёр-ай, 40

Кўнгли тўла доим қайғу-армондир.

Оппоқ-оппоқ олтин — бизнинг кучимиз,

Очилганда нурга тўлар ичимиз.

Барчасини қўймай териб оламиз, ёр-ай,

Ҳаммамиз ҳам шунда бахтли бўлармиз.

Ун уч ёшли Қимсанойнинг уч атлас кўйлаги, бахмал пальтоси, икки дурўя кўрпаси, тагин анча-мунча нарсалари борлигини ким билади? Холаси Қимсанойнинг ўз меҳнат кунлари билан олган нарсаларини кийиб юришга ҳам қўймайди. «Шошма, яхши кунлар бўлар, тўй қилармиз, шунда киярсан», дейди. Бу нима деган гап, Қимсаной ҳали ёш-ку! Тўй нимаси? Ҳали бунга энг озида беш-олти йиллар бор-ку: унгача ипак кийимлар сандиқда бузилиб қолмайдими ёки тор келиб қолмайдими?

10 Қимсаной киймоқчи бўлади. У бундай кийимларни ҳеч кимнинг давлатида киймаган. Бу ўз ҳалол кучи. Бунда ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

Қимсаной кундан-кунга ўсиб, етилиб боради. Унинг қош-кўзлари бир вақтлар бутун теварак-атрофни алғоқ-далғоқ қилган онасининг ҳуснига ўхшаб кетади. Шунинг учун ҳам унга ҳозирданоқ уятсиз харидорлар чиқа бошлайдилар. У ер-бу ерда йигитлар орасида Қимсанойни орзу қилувчи жигарсўхталар топилиб қолади, холаси айтган «яхши кунлар» ҳам яқинлашиб қолгандай бўлади.

- 20 Қимсанойга совчи келади. Совчилар ичида сельсоветнинг мироббошиси Мели Усмоновнинг ҳам одами бор. Чунончи, Раззоқов бор. Қолхоз тузилмасдан илгари «Раззоқов» деганда бутун қишлоқ қалтираб кетар эди. Ҳали фош қилинмаган бу муштумзўрларнинг шахтини қайтаришга ким журъат қилади? Тагин худо кўрсатмасин, Усар акага ўхшатиб етимгина Қимсанойнинг жонига жавр қилиб қўйсалар нима бўлади? Иложсиз қолган хола аламини оби дийда билан ювади: «Хотин бошим билан нима қилай, арз қилсам, эшитиб қолса нима бўлади? Шўрим қурсин!...»
- 30 Ноилож, зўрлик билан Қимсанойни ўн беш ёшида эрга берадилар. Қимсанойнинг тўйи куни йиғилган ўртоқлари шу қўшиқ билан уни узатиб қоладилар:

Қўқон оша олов ёқсам — Ушда тутун,
 Бу дунёда бормикан-эй, бағри бутун?
 Бу дунёда бор бўлса-я бағри бутун,
 Қоғоздан қозон қилай, гулдан ўтин.
 Ёр-ёр-эй, эр сеники, тўй сеники.
 Остонаси чақир тошдан уй сеники.
 Ёш қиз деган — очилмаган ғунча лола,
 Ҳусн деган бўлар экан бошга бало,
 Қимсанойнинг ёшларига тўлиб-тошди
 Кечагина қўшиғига тўлган дала.
 Ёр-ёр-эй, эр сеники, тўй сеники,
 Остонаси тиканакли уй сеники.

40

Кимсаной остонаси чақир тошдан бўлган бу уйда узоқ қолмади. Мелидан ҳам, Раззоқовдан ҳам зўрроқ, каттароқ нарса бор эди. Бу — совет жамоатчилигининг идораси эди. Қишлоқ коммунистлари, комсомоллари, колхозчилари ёш Кимсанойни ажратиб олдилар. «Зўр» лар, албатта, жазоларини тортидилар.

* * *

Ўзбекистон республика хотин-қизлари биринчи қурултойи бораётган зал — юқоридан қуйига қўйилган минглаб стуллар билан худди юксак тоғнинг ён бағрига ўхшайди. Бу ён бағирда эса кўклам. Лола билан бинафша, раъно билан чучмўма ранг мусобақасини қилади. 10

Бу ўлканинг қиз-жувонлари қанчалар шўх, қанчалар ўжар, ҳар қачон бир-бириси билан ким ўзар ўйнайди. Бир-биридан ўтмоқчи, бир-бирини қувиб етмоқчи бўлади. Пахта далаларида ким кўп, ким олдин, ким тоза теришга мусобақа ўйнайди. Билим юрти, техникум, ФЗУ ларда ҳам бўлса, ким олдин билимли доно бўлишга бел боғлашади. Фабрика- заводларда бўлса, ким яхши ҳунарманд, чевар бўлишга интилади. Оилада бўлса маданийлик, тўқлик, соғлиқ учун курашади. Мана энди қурултойдай улуғ даргоҳда ҳам улар оғир, барваста, босиқ ўтира олмайдилар. Ким яхши, ким бийрон сўзлашга, қурултойга келмаган минглаб ўртоқларнинг орзуларини, ҳавасларини, иштиёқларини айтиб беришга талашадилар. Минбар уларни бақамти келтирган. Дам олиш вақтларида бўлса, ким яхши ўйнашга, ким куйлашга мусобақа. 20

Шу эркин, қувноқ, шод қиз-жувонларнинг қаторида Кимсаной ҳам бор. Бу шўх қиз ҳеч тиниб турмайди. Минбар оша саргузаштларини сўйлайди. Саҳнада бўлса пахта далаларини жаранглатгандай — зални гумбура-латиб, қўшиқ айтади. Шу қўшиқ унинг айтганларидан: 30

Дўстлар мен қўлга олдим
Чин ҳаёт сеторини,
Бир умр чертай унинг
Ширин, қувноқ торини.
Биз бу кенг, озод Ватаннинг
Яшнаган эркин қизи,
Биз билан гуллар ҳамиша
Янги дунёнинг юзи.

40

Бу Кимсаной тўғрисида ўз оғзидан айтилган бешинчи қўшиқ эди. Аслида эса бу қўшиқ — озод Ватанимизнинг ҳамма қизлари айтиб юрган қўшиқ.

1936

ИККИ ЖАНГГОҲ

Араванинг шотисидан тортиб саман отнинг қулоғига ала алвон тақилган. От устида луччак бўлиб, Тошкент ҳоқими Валлами буванинг севган қизиқчиси Шодиялла ўтирган. Арава олдида жияги бир қарич келадиган чойдишгули нусха дўппини чаккага дол қўйиб Ашур-банг тиз чўккан. Унинг олдида таги пиёладай, бўми даҳсараки қозондан катта ноғора. Унинг ёнида Қўқон якрўясидан тўн кийиб, қўзи телпакни тескарин ағдариб бошига қўйган Қодир-қуруқ чилдирма чалади. Арава ўртасида Соли-бурун минг мақом билан карнай тартади.

Булар гузар-гузаргоҳ, одамлар гичроқ йиғилган ерларга бориб, аввал машқ қиладилар, иннайкейин от устида тик туриб, Шоди-ялла сўз қилади:

.. Ҳой одамлар, боғда битган бодомлар,
.. Фафлат босиб, эшитмадим, деманглар.
 Шаҳримизнинг қари, ёшу беваси,
 Уришади Маллахоннинг теваси.
10 Ҳоқим бувам шох мойлаган қўчқори,
 Қўкча даҳа хўрозимас шунқори,
 Себзорликнинг боқиб қўйган кўппаги,
 Бешёғочга берар яхши гўппаки.
 Шаҳримизнинг отдан тортиб ити ҳам,
 Липпасида семиртирган бити ҳам,
 Ҳаммаси ҳам бугун жангга киради,
 Қўрган киши ҳангу мангга киради.
 Пахмоқ соқол, қизил тирноқ, қора қўл,
 Борай десанг, тўппа-тўғри Жанггоҳ йўл!..

30 Ана шундай қилиб, Жанггоҳда бўладиган сайилга оломон тўплаб юради. Сайидазимбой ўғилларини тўй қилмоқчи бўлди. Тўй орасида катта сайил ҳам қилиб бермоқчи бўлди. Бу сайил Жанггоҳда бўлади. Бунга шаҳарнинг машҳур қўчқорбозлари, итбозлари, хўрозбоз, беданабозлари, хуллас, айюханносчи айтгандай, агар уришадиган бўлса, ҳеч зот қолмай чақирилган.

 Уша пайтда Жанггоҳ баланд-пастлик, жар-жилғалардан иборат бўлиб, фақат юқори тарафдаги қисмидагина — бугунги Маҳсидўзлик атрофларида бир оз сайил хонлик бор. Ана шу ерда кураш ўрнидай бир доира қилинган. Бугун Сайидазимбой чақирган бу сайилда шу доира атрофини даҳа-даҳаларга бўлиниб, бир-бировига тарафкашлик қилувчи тўдалар эгаллаган. Ҳар тарафкаш тўда иккинчи тўдага ғазаб, ҳасад, ўч билан

қуролланган. Агар Себзор даҳанинг йиллар бўйи қорин едириб, шўрва ичириб боққан занжирбанд итини бешёғочликларнинг қандайдир лайча олапари енгиб қўяр экан, бу энди иснод. Себзор йигитлари бунга чидаб туролмайдилар. Кўппаклар у тарафда қолиб, ўзлари жангга кириб кетадилар. Чинакам қирғин шунда бошланади.

Сайидазимбой сайили жуда қизғин бўлар эди. Биринчи галда, бойга Маллахондан мерос қолган икки нортуя жангга тушди. Бир нортуяга шайхантахурликлар, иккинчи нортуяга кўкчаликлар дов қўйган. Ҳар икки туяни чўх-чўхлатиб икки тарафдан қўйиб юборилди. Ҳайвонлар ичида гавда билан мақтанган тева-нинг уруши ўз жуссасидай бузрук эди. Бир-бирини қопдай оғизларидан кўпикларини чиқариб тишлайди. Бир-бирини оғир гавдалари билан узоқдан келиб уради. Уртани ваҳима босган. Буларни бир-бирини ўлдирма-гунча ажратиб олиш қийин. Ярим соатларга чўзилган курашдан кейин ҳар икки туянинг башараси киши қараб бўлмайдиган даражага келган. Бирисининг бўйи териси шиллиниб тушган, иккинчисининг қорни ёрилиб, ичаклари судралиб юради. Ҳар иккови ҳам қонга бела-лашган. Бу томошадан ваҳшатгина ҳузурланиши мумкин. Энг охири Кўкча туяси бир чиғаниб, Шайхонтавур туясига бир забт урди. Унинг олдинги ўнг оёғи синиб, ерга йиқилди. Кўкча туяси унинг бошига келиб чўкди. Шу билан ғолиб саналди. Остдагиси ўлди. Оломон ичидан:

— Сўйиб олинглар, пичоққа илиниб қолсин, ҳаром кетмасин, — деган овозлар чиқиб қолди.

Туядан сўнг Валлами буванинг қўчқори билан себзорликларнинг қўчқори уриштирилди. Ҳар икки қўчқор ҳам пешанаси дўнг, шохлари қайрилиб-қайрилиб тушган. Ҳар иккисини доиранинг икки тарафидан: «Гир!» «Гир!» деб қўйиб юбордилар. Қўчқорлар чиғаниб келиб бир-бировлари билан гуср-гуср калла уриштирадилар. Валлами буванинг қўчқори еттинчи чиғаниб уришда себзорликлар қўчқорининг ўнг шохини синдириб юборди. Шох орасидан қип-қизил бўлиб ўзаги чиқиб қолди. Қўчқор шўрлик озор топган тарафига энгашиб, бошини силкиб-силкиб доирадан чиқиб кетди. Себзорликлар: «Қўчқорларни уришга қўшишда чатоқлик бўлди», деб жанжал чиқармоқчи эдилар. Лекин бир чеккаси ишга бойнинг ўзи аралашди, бир чеккаси қўчқор Валлами буваники бўлгани учун олағовур босди-босди қилиб қўйилди.

Навбат итларга келди. Тарафкашликнинг энг қизғини шунда бошланди. Бешёғоч йигитлари яхши кўпаклар боқишда донг чиқарган. Лекин Кўкчанинг сағбонликлари ҳам улардан дам емайди. Ҳар икки тарафдан икки йигит икки итни етаклаб тушди. Итлар ириллашиб турди. Ҳар икки йигит ҳам «Ғус-ғус, ол киш:», деб итларнинг ғазабини қўзғатиб турдилар. Бирданига ҳар икковлари ҳам итларнинг бўйинларидан занжирларини олиб, қўйиб юбордилар. Тарафкашлар

10 нафасларини ичларига олиб, титраб-қақшаб итларнинг ҳар бир ҳаракатини таъқиб қилдилар. Бир-икки нафас ажратиб, итларга дам бердилар. Учинчи қўшишда сал чатоқлик бўлдим, ҳайтовур, сану манга бориб қолдилар. Сану ман ёқа бўғишга айланди. Ҳар икки тарафдан учталаб-тўртталаб тарафкаш йигитлар ўртага оқиб туша бошладилар. Иш узоққа чўзилди. Жанжал каттадан кетди. Муштлашиш бошланди. Сайил бузилди. Ҳар икки тарафкаш тўда бир-бири билан қирғин қилар эди. Орада пичоқ, шашпар, таёқ кўтарганлар ҳам кўринар эди. Биттасининг чаккаси ёрилган, қўли синган, қобирғаси ичига ботган...

Ҳукумат амалдорлари, ясовуллар келиб, жанжални босдилар. Сайил тарқатилди. Бу кунги сайилнинг натижаси бўлиб доирада уч йигитнинг ўлиги қолган эди.

Бу воқеага 62 йил бўлди.

* * *

Социалистик Тошкентнинг меҳнаткашлари сайил қиладилар. Уларнинг сеvimли Жанггоҳлари ватанимизнинг шод-соғлом, азамат ўғил-қизлари билан тўлган.

30 Оқшомнинг салқинча ели қувноқ чехраларни ўпиб ўтади. Минг шамли ўн мингларча электр чироқлари гўё осмон ерга тушгандай миллионларча юлдузлар билан порлайди. «Спартак» стадиони мардликнинг, ёшликнинг, муҳаббатнинг, Ватан севгисининг намойишгоҳига айланган. Ҳар икки тарафдаги пиллапоя скамейкаларда 50 минглаб меҳнаткашлар томошабин бўлиб ўлтирадилар.

Бир тўда қизлар ким ўзарга чопадилар. Қўқон командаси билан Тошкент командаси футболда биринчилик учун курашади. Футбол тўпининг ўртадаги ҳар бир силжиши томошабинларнинг юрак тепишлари билан ўлчанади. Мана, республикамизнинг шуҳратли теннисчилари. Буларнинг ўйинлари жуда ҳам завқ, жуда ҳам қизиқиш билан томоша қилинади.

Шу томошабинлардан бир чеккада ҳассасини кўндаланг қилиб белига қўйган, шу восита билан нундай букик белларига жиндек бўлса ҳам мадор қидирган икки чол тикилиб турар эди. Буларнинг ёши саксондан ошган. Бу чоллар бундан 62 йил бурунги Жанггоҳ қонли сайлининг қаҳрамонларидан қолган сўнги нусхалар.

Ҳар икки чол ҳам эндиги бизнинг Жанггоҳга жуда суқ билан телмирар эдилар. Бу ернинг шунчалар ободлиги, шунчалар фараҳбахшлиги, меҳнаткашларнинг шунчалар севган сайилгоҳига айланганлигига унча ҳам ишонгулари келмас эди. Улар энди бу сайилгоҳда бир-бировини еб қўйишга тайёр турган тарафкашларни, қонга белашиб ётган йигитларни кўрмайдилар. 10

Севиқли Ватанимизнинг соғ-қувноқ болалари ўрта-сидаги бу даражада бир-бировига муҳаббат, яқдиллик чоллар учун қизиқ туюлар эди.

1936

ЕЗИЛМАГАН ТАРИХ

Бу воқеага энди эллик йиллар бўлган. Мамасиддиқ аканинг йигирма беш ёшли навқирон вақти. Хўжайинлар ерида тонг азондан қош қорайгунча кетмонни бўғзигача ерга ботириб ишлайди. Бўлиқ тупроқнинг олтин меваларини икки қўллаб хўжайинларга топширади. Ўзи бўлса тошдан қаттиқ толенинг бахил тақдирига бўйин эгиб, хўжайини нимаики «марҳамат» қилса, шунга кўнади, чунки бошқа чораси ҳам йўқ. Хўжайинларга бахт яратиш учун сарф қилинган ёш умрининг арзимаган лахтак, сарқит вақтларида бўлса, отасидан қолган чорак таноб томорқа ерига қарайди. Шу ерига жўхори маккайи, ҳандалак, ошқовоқ дегандай, болаларнинг оғзига тегатурган бачки — реза экинлар экиб қўяди. Кўпинча экишга экади-ю, уларнинг парваришига яна ўша очкўз хўжайинларнинг эки-чеки йўқ юмушларидан бўшаб қаролмайди. Экин экилганича ерда қолиб кетади. 20

Бу пайтларда энди амиркон пахта экиш расм бўлмаган. Рус мустамлакачи бойлари бўлсин, эндигина уйғониб келаётган маҳаллий майда буржуа бўлсин, Ўзбекистоннинг олтин тупроғидан қай даражада юқори ҳосил олиш мумкин эканини тажриба қилиб қаролганлари йўқ. Ҳали хўжайинларга пешвоз келиб, уларнинг саодатини куйлагувчи, суйканчик шоирлар ўсиб чиққанларича йўқ. Ҳали пахта бойлар учун қанча давлат, камбағал деҳқонлар учун қанчалар офат экани тўғри- 40

сида:

Пахтанинг нонин еганлар кўп ризодир пахтадан,
Кузга бориб, тўлмаган омбор тўладир пахтадан... —

шеъри ёзилгунча йўқ. Ҳамма ерда жайдари, малла ғўза экилади. Хулласи, ҳаммаёқ «осойиши баркамол».

- 10 Худди ана шу йиллари Наманганинг Дегрезлик даха, Тўқмоқ гузариди кичкинагина бир воқеа рўй берди. Бу воқеа Мамасиддиқ аканинг қўли билан унинг отамерос томорқа ерида юз берди. Мамасиддиқ аканинг бир татар ошнаси бўлгучи эди. Бу ошна билан бордикелдилари жуда қуюқ эди. Кўпинча бу йигит Мамасиддиқнинг олдига келгучи, сўзлашиб ўлтиргучи эди. Мамасиддиқ ҳам уни бир чойнак чой, бир зогора нон синдириб, меҳмон қилгучи эди.

Кунлардан бир кун шу татар йигит Мамасиддиқ акага бир халтачада беш қадоқ келар-келмас бир нав чигит келтириб берди ҳам бу чигитни жуда мақтаб кетди.

- 20 — Бу чигит бошқаларга қараганда ўн баробар ҳосил беради. Ўзи Амиркон деган жойдан келган. Амиркон деган жой — Шўр денгизнинг нари ёғида катта деҳқонлар туратурган Сайхон бир қишлоқ, деб тушунтиради. Татар йигитнинг ўзи аллақайси ўрис тўраникида извош хайдайди. Ана ўша тўра бу чигитдан бир талайини Амиркондан сотиб олган экан. Наманган атрофидаги «зархарид» ерларига шу чигитни эктирмоқчи экан. Татар йигит шундан бир амаллаб олиб, оғайнисига совға билибди.

- 30 Мамасиддиқ ака бу гапларга аввал шубҳа билан қаради. Кейин: «Ҳа энди майли-да, бир синаб кўрай, йигит кучи қаерларга сарф бўлмайди. Шунча ҳулол кетаётган умрдан яна бир тутам кетса кетибди-да...», деди-ю, ҳалиги томорқа ерига чигитни экиди. Пахтани ердан чиққан биринчи кўкиёқ ғўзаникига қараганда анча дадил, шакли ҳам бошқачароқ эди. Шунинг учун ҳам қизиқиб қолган Мамасиддиқ ака бу пахтани жуда ҳам ихлос билан яхши парвариш қила бошлади.

- 40 Ҳақиқатан, ҳосил татар йигит айтгандан ҳам зиёда бўлди. Бу «амиркон» деган жуда ажойиб келар экан. Унинг гули ҳам бошқача, пахтаси бўлса чўнг, толаси узун, умуман, бўйи ғўзага қараганда уч баробар ўсиқ. Мамасиддиқ аканинг бу ажойиб пахтасини кўриш учун Тўқмоқ гузарининг бутун фуқароси томошага келди. Ҳар ким ҳар хил фикр айтар эди. Бировлар: «Бу кофир

чигит, кофирнинг худо бу дунёсини берган», деса, яна биров: «Амиркон деган Садди Искандарнинг нари томонида, яъжуж-маъжужнинг амакибаччаси бўлади. Шунинг учун унинг пахтаси ҳаром», деган фикрни берди. Хулласи, маҳалла, кўйи гузар йиғилиб, бу чигитни ҳаромга чиқардилар. Эски мусулмонлар нима ҳам дейишлари мумкин?! Улар ҳар бир янги нарсага шарият тарозисини тикқувчи эдилар. Чунончи, бир вақтлар помидор, картошка, ҳатто карамни ҳаром, деб емагучи эдилар.

10

Шундай қилиб, Мамасиддиқ ака йиғиб олган пахта-ни ҳеч кимга сотолмаган эди. Кейин одамларнинг гапига қулоқ солмади-да, пахта-ни чигириқда чиқариб, чигит-ни кўпайтириб олиб қолди. Пахтасини шаҳардаги чопон-чурушларга текинга берди.

Орадан кўп ҳам ўтмади, мусулмонларнинг таънаю тавбалари ҳам бир чеккада қолиб, амиркон пахта расм бўлиб кетди. Амиркон деган нарса камбағал деҳқонлар нешанасининг шўри бўлди. Уларнинг бир таноб, ярим таноб ерлари амиркон пахта орқасида бойларга ўтиб кетди. Ўзлари бойлар, заводчилар эшигида умрбод банди қул, батрак бўлиб қолдилар. Оч, зор, дарбадар соялардай паришон, хўжайинлар даргоҳида судралиб қолдилар.

2)

Бойлар, тўралар, ашрафлар, ҳатто шарият амиркон пахтадан кўз кўриб қулоқ эшитмаган катта фойдалар қилдилар. Бир қоп пахта бир қоп олтин билан тенг тортилиб, бу олтинлар хўжайинлар киссасига оқа бошлади. Бу олтинлар камбағаллар оёғига оғир занжир бўлиб, хизмат қила бошлади. Ана ундан кейин суйқанчик шоирлар ҳам пайдо бўлдилар, хўжайинларга хушомадгўйлик учун пахта-ни мақтаб шеърлар ёза бошладилар:

30

Буродарлар, амиркон пахта мисли тандаги
жондур,
Анинг маҳсули гўё ҳеч туганмас давлату
кондур.
Амиркон пахтадан обрў баланд, юзлар қизил,
қондур,
Амиркон эк, амиркон эк, амиркон эк, амир-
кондур,

40

Ана шундай қилиб, бойлар учун давлат ҳам кон бўлган амиркон пахта бошқа камбағаллар қатори Мамасиддиқ учун ҳам шўришу бало бўлди. У амиркон орқасида ҳатто отасидан қолган чорак таноб ердан ҳам ажраб,

увада тўнларини орқалаб, шиллиққуртдай хонабардўш, хўжайинлар эшигида узоқ йиллар банди бўлиб қолди...

* * *

Наманган район Дегрезлик даҳадаги Бауман номидаги колхознинг 1-бригада бошлиғи бўлиб Абдуллажон Ражаббоев деган ўттиз беш ёшли бир йигит ишлайди. Бу йигит юқорида исми зикр қилинган батрак Мамасиддиқ аканинг ўғли. Чол ҳали ҳам соғу саломат. Узининг етмиш тўрт ёшини ўғиллари топган колхоз номини колхоз қаймоғига бўктириб еб яшамоқда. У ўғилларидан жуда хурсанд. У энди собиқ шиллиққурт сингари юкини орқалаб олган ғариб батрак эмас. У колхоз орқасида бахтиёр бўлган, ўғилларининг тўқ-мўл, иссиқ уйида шам шуълаларидай қариликнинг саодатли кунларини яшайди. У айниқса ўзи сингари «ғарибу бенаво»ларни шундай ёруғликка чиқарган, колхоз тузиб, уларнинг меҳнатлари — пешана терларини қадрлаган, бел кучларининг маҳсулотини ўзлари ейишларига сабаб бўлган Совет ҳукумати, унинг раҳбари бўлган Коммунистлар партиясини жону дили билан ҳурмат қилади. Ўз тили билан айтганда, ошу нон устида тинмай дуо қилади.

Абдуллажон Ражаббоев, ёш бўлишига қарамай колхознинг олдинги мутахассисларидан ҳисобланади. У ўзининг бутун агрономия илмининг ютуқларини замлаб ҳам юқори ҳосилга, ҳам ўз колхозидагина эмас, балки бутун районда, республикада юқори обрўга эга бўлди.

Унинг бригадасига 13 гектар ер берилган. Бу ерни у тўрт йилдан буён экади. Ер қўлига теккан вақтида ориқ, қисман шўр, урвоқ бўлишига қарамай, бу ерни семиртирди, парвариш қилди. Ниҳоят, ҳам ер, ҳам хазиналарини доим кишилардан яширишни севгучи бахил табиат унга бўй берди. У муттасил тўрт йилдан буён йилдан-йил ҳосилни ошириб боришда давом қилади. Бултур шу 13 гектар ернинг ҳар гектаридан 34 центнердан пахта берди. Бу йил бўлса 29 октябрда ҳар гектардан 60 центнердан тоза пахта берди. Лекин ҳали ҳам унинг пахтазорига бориб, ғўза ораларига кирсангиз, ҳали очилиб ётган, терилмаган ёки очилмаган кўсаклар маржон бўлиб ётади. Участка агрономининг хомчўтига қараганда, яна ҳар гектардан озида 25 центнердан пахта олади. Демак, бу йил у ҳар гектардан 85 центнердан пахта бериб, республикамизнинг кундан-кунга сафи кенгайиб бораётган юз центнерчилари рўйхатига фахр билан номини қўшади.

Унинг бригадасида тўрт звено бор. Звеночилар ўзаро жуда ҳам иноқ. Бригадирнинг яқин дўсти бўлган звеночи Инъомжон Низомов ҳозир ҳар гектардан 65 центнердан пахта берди. Яна 35 центнердан бериш учун курашмоқда. Албатта, бу ботир йигитнинг номи ҳам Наманганни юз центнерчиларнинг бешиги қилишга сабабчи бўлган Наманган большевиклари ўртасида, шу қаторда республикада ҳам ҳурмат билан ёдланажак.

Абдуллажон Ражаббоевнинг бригадаси каби пахтадан юқори ҳосил олишда етишган ютуқларга Наманган 10 партия, совет ташкилотларининг бевосита раҳбарлиги, кундалик ишларда етакчилиги сабабчи бўлди.

Булар билан биргаликда шахсий тажриба, агроном маслаҳатига ихлос билан қулоқ солиш, ҳар бир ютуққа ҳовлиқмай, ҳар бир камчиликка довдирамай туриш бериб, жиддият билан ишлаш, — мана буларнинг ҳаммаси шундай юқори ҳосил олувга сабаб бўлди. Абдуллажон Ражаббоев бригадасининг кузги шудгордан тортиб, теримгача бўлган меҳнат усуллари, тажрибалари тўғрисида айрим бир китобча ёзмоқчимиз. Ҳар 20 ҳолда, холис меҳнат, астойдил умтилиш кишининг ўйлаган муддаосига олиб борувчи воситадир.

Шундай қилиб, ўртоқлар, бир вақтлар камбағалларнинг бошига битган бало бўлган амиркон пахта совет даврида уларнинг ёруғ бахтлари, саодатлари, келажаклари учун воситалардан зўри бўлиб қолди. Шу кунларда Мамасиддиқ ота билан сўйлашсангиз:

— Ўғлим, бунақа серҳосил пахта Шўр денгизнинг нари ёғида бўлган Сайхон қишлоқ, яъни Амирконнинг ўзида ҳам бўлган эмас, — дейди. Ҳа, тўғри айтади, 30 бундай юқори ҳосилни дунё тарихига большевикларгина ёза олди.

1936

ШАРАФ

1. Қуёш, кетмон, нон

— Алиф, десанг-чи, тилинг кесилгур ҳароми! — деди домла.

— Аниф, — деди ит қувлаган қуёндай жавдираган Мирзабой.

— Алиф дейман!

— Аниф.

40

— Минг лаънат, сандайлардан қачон одам чиқар эди? Далада ҳўкизнинг думини тутиб юраверганларинг маслаҳат.

Тарбият қилган билан ноасл бўлмас одами,
Илки юз алвон билан ранг берсалар бўлмас
ипак, —

деди-да, домла Мирзабойни беҳи калтак билан савай кетди.

- 10 Бирсрта аъзога тикан ёки зирапча кирса, одатда уни игна билан оладилар. Лекин тикан чиқараман деб игна синиб қолган вақт ҳам бўлади. Бунда бир дард икки бўлади. Мирзабойнинг мактабга кириши ҳам шунга ўхшаган бўлган эди. Батрак Тожибой ака омийликнинг аламини жуда кўп татиган, талай жабру жафолар кўрган бўлганидан — худо унга фарзанд берса, ўқитиб муллои забардаст қилишни умид қилар эди.

- 20 «Яхши ният — ярим мол» деганларидай, шунинг учун ҳам ўғлининг исмини Мирзабой қўйди. Гарчанд, ўзи бировларнинг эшигида ярим оч, ярим тўқ умр ўтказиб юрса ҳам, ўғли Мирзабойни етти ёшга тўлдириб, қишлоқ имомининг олдига савод чиқаришга шогирд қилиб топширди. Қишлоқнинг йигирмалаб болалари имомда ўқир эдилар. Биринчи куниёқ имом Мирзабойга савод тахтадан ҳарф танита бошлади.

— Алиф, десанг-чи, тилинг кесилгур ҳароми, — деди домла.

— Аниф, — деди Мирзабой. Қолди балога.

- 30 Домла чарчагунча савалади. Шу-шу бўлди-ю Мирзабой муллои забардаст бўлишнинг баҳридан кечиб, мактабдан қочди. Мактабнинг ўзи унинг умрбод илмсиз қолишига сабаб бўлди. Яъни тикан чиқаришда ишлатилган игна синди.

Мирзабойдан «одам чиқмаслигига» ишонтирилган Тожибой ота уни меҳнатга солди. Домланинг «насиҳати»ни сал ўзгартириб, ҳўкизнинг думини эмас, бошини тутқазди. Яъни Мирзабой ҳали жуда ёш, она сутининг ҳиди оғзидан кетмаган бир пайтда Раҳматилла ҳожи деган катта ер эгаси — бойнинг поёнсиз шудгориди қарол отаси ёнида отбоши етаклаб кўмаклаша бошлади.

- 40 Жабру жафолар билан ўтган бир умрнинг ҳикояси шу ердан бошланади.

Ҳар қандай меҳрибончиликдан маҳрум, шон ва шарафдан узоқда бўлган бу шуҳратсиз батрак оиласининг кичик аъзоси Мирзабой тошдан қаттиқ тақдирнинг ҳукмига кўнди. Бошқалар саодати учун чаманлар ўсти-

риб ишлай бошлади. Йиллар пулларни туғди, кунлар — оғир меҳнат ва пешона терларини.

Мирзабой ўн уч ёшга етганда бойнинг назарига илинди. Отаси Мирзабойни қўлидан етаклаб бойнинг олдига олиб келди.

— Мен қулингиз, бу қулбаччангиз, тақсир, — деди Тожибой ака, — ҳар нимаики берсангиз марҳаматингиздан бўлади.

Раҳматилла ҳожи Мирзабойни ҳар йилга 15 сўмдан малайликка ёллаб олди. Худди шу кун Раҳматилла ҳожи Мирзабойга бир «насиҳат» қилди. Бу насиҳатни Мирзабой ҳалигача унутган эмас. Ҳожи ичкарига кириб, битта нонни қўлтиғига қисиб чиқди. Мирзабойнинг қўлидан ушлаб, ялангга олиб борди-да, осмонга ишорат қилди: 10

— Бу нима, ўғлим Мирзабой?

— Қуёш, бойбува.

— Жуда яхши. Бой Мирзабойнинг қўлидаги кетмонни кўрсатиб сўради: — Бу-чи?

— Кетмон. 20

— Ҳа, балли, — деди бой, қўлтиғидан нонни чиқариб кўрсатди. — Бу энди нима бўлди?

— Нон.

— Баракалла, баракалла, шу учта нарсани кўрдингми, ҳар учалови ҳам чамбарак келган. Бир-бировидан тафовути йўқ. Қани, айт-чи, бу нима учун шундай, бунинг сабаби нима, нима дегани?

Албатта, энди алифни калтак деёлмаган содда Мирзабой учун бу муаммога жавоб топиб бериш қийин эди. У туртинди, тили калдираб гап топиб беролмади. 30

— Билолмай қолдим, бойбува, ўзингиз айтиб беринг-чи?

Бой ҳийлагар кўзларини ўйнатиб, илжайди:

— Билмадингми, яхши, ўзим айтиб бераман. Қулоқ сол, қуёш кетмонга ўхшайди. Кетмон — нонга. Яъни сен бундан кейин эрта тонг азонда қуёш чиқмасдан бурун далага чиқиб кетасан, кучингни ҳеч аямай, қуёш ботгунча срга кетмон урасан, ана ундан кейин мана шу нон сеники бўлади. Ишламасанг — нон йўқ.

Дарҳақиқат шундай ҳам бўлди. Эрта билан кетмонни елкасига қўйганча ер бошига чиққан Мирзабой қош қорайганда қайтар ва бойнинг бахил дастурхонидан ўз толеидай қаттиқ куюк кулчага эга бўлар эди. 40

Бойнинг насиҳати унинг ёдидан ҳеч кўтарилмас эди. Шу зайлдаги якранг умр ўн йилларча чўзилди.

II. Чибинтепанинг филлари

Андижоннинг шимол томонида Майғир деган бир қишлоқ бор. Бу қишлоқнинг ерлари илгари ёппасига шоликорлик бўлган. Чивин деган жонивор ботқоқликни жуда яхши кўради. Майғир қишлоғи бўлса ҳам ўзининг жийда данагидай гуручи ҳам капалакдай улкан чибинлари билан шуҳрат чиқарган. Қишлоқ халқининг ўндан тўққизи Бухоро мадрасасининг муллабаччаларидай рангпар. Иситма-безгак бу қишлоқда «қутлуғ» дард ҳисобланади.

10 1926 йилнинг шоли ўроқ вақти эди. Оқшом чоғи. Узоққа чўзилган босмачилик, очлик, юпунлик йилларининг натижасида хароба ҳолига келган Майғир қишлоғининг онда-сонда жойларида, осмонга туташиб кетган узун-узун тутунлар кўринади.

Ҳар тутун чиққан ернинг теварагини бир туркум киши қуршаб олган. Қишилар таппи тутатиб чибиндан қўринмоқдалар.

20 Мулла Йўлдошбойваччанинг шоликорлиги юз ботмонлаб ҳисобланади. Унинг ерида бир эмас, етти тўп коранда ишлайди. Шу корандалардан бир тўпи — Тожибой отанинг оиласи. Ернинг тепасига чайла қуриб олганлар. Ўртага гулхан қурилган. Гулхан атрофига кекса Тожибой ота бошлиқ бир неча коранда йигитлар йиғилган, ўтган-кетгандан гап қувиштириб ҳангомалашмоқдалар. Мирзабой ҳам шуларнинг ичида. Гулхандан буруқсиб кўтарилмоқда бўлган аччиқ тутун энг илгари кўзларга кириб, ундан кейин буралиб-буралиб кўкка чиқмоқда. Чибинлар бўлса тутундан унчалик қўрқмай одамларнинг боши устида айланмоқдалар. Пайт топиб, ўнқов ерга найза санчмоқдалар.

30 — Жуда ҳам худо урган зўр, хира чибинлар-да, бизнинг қишлоқ чибинлари, — деди Абдусаттор елкасини қашиб.

— Етти қават қалқон тутсанг ҳам ўтказиб юборади! — деди Тожибой ота, — бунга қарши ҳафтжўш кийишдан бошқа чора йўқ.

— Тағин, жуда икки туғиб бири қолгандай, «меҳрибон иним», деб келиб чақади-я.

40 — Меҳрибонликка қолганда хўжайинимиз Йўлдошбойваччанинг худди ўзи. У ҳам худо урган зўр, ёпишқоқ. Катта-кичикни баб-баравар иним, деб мулоимлик билан атайди-ю, чақишга қолганда чибинни бир чўқишда қочиради. Ҳисобга келганда юздан тўқсон тўққизини юлади.

— Дарвоқе, — деди илжайиб Абдусаттор, — Йўлдош-

бойвачча кейинги кунларда жуда сер «иним» бўлиб қолди. Аввалги олашатирилиги йўқ. Фаҳмлаб юрган бўлсаларинг керак.

— Нафсиламр, жуда юввош тортган, тунов куни хирмон бошига келиб, «Иним Мирзабой, тўнингиз жуда исқирт бўлиб кетибди, тўн тиктириб олинг», деб 10 сўм бериб кетди. Ўзим ҳам ҳайронман.

— «Шўрлик»нинг жуда ҳам пайтавасига қурт кириб қолибди, ерининг кетиб қолишидан қўрқади-да,— деди Абдусаттор.

10

Тожибой ака боятдан бери сўзга аралашмай чапак чалиб чибин овламоқда бўлган Ҳасанбойни тўхтатди-да, суриштириб кетди:

— Хўш, ўғлим Абдусаттор, қани, сен менга қонуниятни тушунтир-чи, шу ер ислоҳоти, деган гапнинг ўзи нима бўлади? Қамбағалларга бойларнинг ерини олиб берар эмиш, дейди, рост гапми?

Корандалар ўртасида шеригидан ўзининг фаҳми ўткир, зийраклиги билан танилган Абдусаттор Холиқов тушунтира кетди:

20

— Бой деган гапнинг ўзи тўпдан йўқолар экан. Ҳамма теп-текис ўрта қўлдай бўлар экан. Бутун ерлар, сувлар, қўш-хўкиз, омов-бўйинтуруқ меҳнат қилтурган кишиларга бўлиб берилар экан. Қамбағал бўлсанг — марра сеники экан. Ҳар ким ўз кўмочига ўзи кул тортадирган замон бўлар экан. Бировга хизмат қилиш атказ бўлар экан. Худди Лениннинг китобида, шундай бўлсин, деб битилган экан. Гап шу, — деди.

— Хўш, — деди Тожибой ота яна, — чунончи, бойнинг ўз розилиги билан бўлинар эканми, ё зўрма-зўраки? 30

— Бойга қолса, адирига от бойлатмайди. Албатта, энди ҳукуватимизнинг зўри билан бўлади-да.

— Бу қандай бўлади? Шариатда, бировнинг ҳақи ҳаром, деган-ку, ҳукуватдорларимиз шу томоннинг андишасига бормадимми экан?!

— Ажаб гўл одамсиз-да, Тожибой ота,— деди Абдусаттор, — кишининг ҳақи эмиш! Йўлдошбойваччанинг шунча давлати сизу бизнинг ҳақимиз бўлмай, кимники, шариатдан хафа бўлдим-ку!

— Ҳай-ҳай, тилингни тий, ўғлим, ҳали ёшсан, жувонмарг бўлиб кетма. Қани, айт-чи, энди, чунончи, ўзинг шу ердан, шу қўш-хўкиздан олмоқчи бўласанми? 40

— Албатта оламан. Лекин битта ўзим эмас. Менинг мўлжалим бошқача. Шу ердаги коранда, қарол, батрақлардан ўн-ўн бештамиз бирга бўлиб туриб, каттароқ ерни оламиз. Бирга-бирга ишлаймиз. Нимаики ҳосил қўл-

га кирса, бегидр-ўртасидан баб-баравар бўламиз, гап шу. Масалан, мен, сиз, ўғлингиз Мирзабой, мана Ҳасанбой, шунга ўхшаганлар бир тўпланамиз-да, Йўлдошбойваччанинг ерини ўз номимизга васиқа қилдирамиз. Эндиги еганимиз олдимизда, емаганимиз орқамизда, бировга қарам бўлишдан қутуламиз.

— Шундай қилиб, мен Чибинтепанинг фили бўлман, дегин-чи? Йўқ, шошма, — деди Тожибой ота, — чунончи, мен қариб қолдим. Сенларнинг ишингга қўшилмайман. Уғлим Мирзабой бўлса, мана худога шукур, улгайди. Узининг қўлидан бемалол иш келтурган бўлиб қолди. Ихтиёри ўзида. Сенларнинг қўшоғингга қўшиладими ёки жон бечорагарчилик дегандай, битта кишигина корандагарчилик қилиб юраверадими — тўрт томони қибла.

Мирзабой икки йўлнинг ўртасида қолган эди. Ер олмай деса, камбағалчилик жуда ҳам жонга теккан. Пичоқ бориб устихонга қадалган. Олайн деса — бир чеккаси шариат, иккинчи томони отасининг бу ишга жондан розилиги йўқ. Шунинг учун ҳам, қайдам, ўйлашиб жавоб берармиз, деб қўйди.

Шундай қилиб, орадан ўн-ўн беш кунлар ўтгач, ер ислоҳоти бошланиб кетди. Абдусаттор Холиқов билан бирлашган батрак, коранда, қароллар Йўлдошбойваччанинг ер-сув, қўш-ҳўкиз, омов-бўйинтуруқларини ўзлариники қилиб олдилар. Лекин буларнинг ўртасида Мирзабой Тожибой ўғли йўқ эди. У ота насиҳатидан четга чиқолмаган эди.

...27-йилнинг баҳорида Абдусаттор Холиқовларнинг тўпи ҳукми ўз қўлларига ўтган янги ерга баҳамжиҳатликнинг қўшини чиқарганда, Мирзабой Тожибой ўғли эски тўнни елкага ташлаб, кетмонини кўтариб, чойдишини белбоғига қистириб, Майғир қишлоғидан чиқиб кетган эди.

У ўз қишлоғида ортиқ турулмаган эди. Чунки эски ўртоқлари ундан хафа бўлган эдилар. «Подадан ажраганни бўри ейди» деб уни тўнгкўз, якка писмиқликда айблар эдилар. Шундай қилиб, Мирзабой узоқ бегона қишлоқларга мардикор ишлаш учун чиқиб кетди. У бахт қидириб кетди.

III. Қайдамми?..

Мирзабой тўла тўрт йил бошқа қишлоқларда ивирсиб юрди. У Майғирга қайтганда, кетган вақтдагидан пичоқ учича ўзгармаган; тўн ўша, лекин эскироқ.

Қумғон тешик, кетмон сийқаланиб, ялтираганроқ эди. У қишлоққа келиб кирганда ола-ғовурнинг устидан чиқиб қолди. Тўполон, одамни одам танймайди. Қишлоқ иккига бўлинган. Бир тараф:

— Колхоз бўлганимиз бўлган, — деса, иккинчи тараф:

— Кўрпани ҳам катта қилиб қоплатинглар, хотинларингни ҳам колхоз қилиб юборсаларингиз керак бўлади. Дини йўқ, ҳамияти йўқ бевурдлар! — дерди.

Кўпчилик томонга Абдусаттор Холиқов бошлиқ. Булар колхоз бўлиш тарафдорлари. Озчилик томонга Раҳматилла ҳожи. Йўлдошбойвачча, Хон сўфи, Назир боққол бошлиқ. Кейингилар колхоз тўғрисида истаган бўҳтонларини тарқатмоқдалар: «Бутун моли-жон ўртада бўлар эмиш; сувни ҳам ариза бериб, сўраб ичилар экан; юқори қишлоқда колхоз бўлганларнинг тўққизтаси қаришиб ўлибди» ва ҳоказо.

Мирзабой гузарга яқинлашганда Ҳасанбой билан Абдусатторга учраб қолди. Улар билан эсон-соғлик сўрашиб бўлгач, Абдусаттор ундан сўради:

— Хўш, оғайни Мирзабой, сен қайси томонга қўшилмоқчи бўласан? Мана, юрдинг, дунё кўрдинг, анча-мунчанинг фаҳмига боратурган бўлдинг!

Мирзабой яна иккиланиб қолди. Абдусатторлар томони бўлай, деса — у томонда бутун қишлоқнинг эски бообрў одамлари. У томонга ўтай, деса — бу томонда ҳаммаси ўзи қатори яланг тўш, ҳамкетмон дўст-биродарлари.

— Қайдам!.. — деб жавоб берди:

Абдусаттор бу гапни эшитиб, жуда жаҳлланиб кетди:

— Ҳай, ўзинг қанақа одамсан ҳали ҳам «қайдам»ми?! Шунча йил шу ифлосларга хизмат қилиб нима топдинг? Энди биз томонга ўтасан, ё келган йўлингга из қайтиб, қишлоқдан чиқиб кетасан. Гап шу. Ўртада қолиш йўқ.

Бир неча кун алланечукланиб юрган Мирзабой энг сўнгида Абдусатторлар қўшоғига тиркалди. Уни колхозга кетмончи қилиб, қабул қилдилар. Бир неча ой ичида юқоридаги ола-ғовур, тўполонлар ҳам босилди. Колхозни бузишга уринган бойлар, катта ер эгалари қулоқ қилиниб, хўжаликлари тугатилди.

Колхознинг отини Будённий қўйдилар. Бунга 58 хўжалик бириккан эди. Бу вақт 31-йилнинг эрта кўклами эди.

Шоликорлик ерларидан бир қисмини қуритиб — суви-ни ташлаб, пахтачиликка айлантирдилар. Чин гапни айтган яхши. Бу йил Мирзабой яхши кўнгил қўйиб иш-ламади. Колхозга унча ишониб етмади. Хуррам-нохур-рам иккиланиб юрди. Бунинг учун бир-икки бор ошна-оғайнилари ўртасида туртки ҳам еди. Лекин куз натижаси Мирзабойнинг бутун хом хаёлларини таг-туғи билан бузиб юборди. Колхоз ўз планини ҳам пахта, ҳам шоли, бошқа қора экинлар бўйича 128 процент бажар-ди. Колхозчиларнинг даромадлари катта бўлди. Мирза-бой бутун умрида йигирма сўлкавойни бирин-кетин санамаган, бир халта буғдойни «Ўзимники» деб чираниб эгиллолмаган киши эди.

...31-йилнинг кузида бўлса, колхознинг икки араваси Мирзабойнинг отамерос қўрғончасининг эшигида тўхта-ди. Бу араваларда 9 қоп буғдой (яъни 45 пуд), 6 қоп — 24 пуд шоли бор эди. Нақдина пулдан 800 сўм кармонда эди.

Мирзабой ўз-ўзига ишонмас эди. «Ёпирай, — деяр эди — шу давлатнинг ҳаммаси ўзимникими?» деяр эди. Унинг колхозга бўлган ишончи — ихлоси жуда кучайиб кетди.

Қиши билан тек турмай кекса деҳқонларнинг олдига бориб, пахтакорлик тўғрисидаги тажрибаларини суриш-тириб юрди... 32-йилнинг жуда эрта баҳорида колхоз правлениесига ариза бериб, парник ишларини унга топ-ширишларини илтимос қилди. У ўзининг олдига чина-кам пахта мутахассиси бўлиш вазифасини қўйган эди.

— Модомики, — деяр эди у, — мамлакатимиз учун пахта керакми, пахта мамлакатимизни бошқаларга муҳ-тожликдан қутқариб, бизнинг тўқ ва маданий яшаши-мизга сабабчи бўлган асослардан биттасими — мен уни ўрганаман. Ерни истаганим ҳосилни беришга мажбур қиламан.

IV. Қаҳрамон туғилди

Майғир қишлоғининг исмигача ўзгариб кетган. Уни энди Қизил юлдуз қишлоғи деб атайдилар. Избоскан районининг бу қишлоғи аста-аста социалистик шаҳар башарасини эгаллаб бормоқда. Қатор-қатор оврупача янги солинган оппоқ уйлар, қизил чойхона, колхоз қўраси, бир неча бошланғич ва тўлиқсиз ўрта мактаблар, клуб, жамоа советининг идораси, пахта пункти, хуллас, қиш-лоқни таниб бўлмайдди. Бу қишлоқдаги бир неча колхоз-

лар қаторида «Будённий» колхози ҳам гердайиб яшайди. У қатор бир неча йиллардан буён ҳам пахта, ҳам шоли, ҳам бошқа маҳсулотлар бўйича ўз планини ошиғи билан бажариб келади. Колхозчилар ўртасида иситма-безгак деган сўз унутилаёзган. Ҳаммаларининг ранглари қизил, саломатликлари жойида. Колхозчилар ёппа сигирли, баъзилари ҳатто икки-учтадан. Ҳамма тўқ. Ҳамма маданий турмуш учун курашади. Бу колхоз ўзининг икки нишондори билан мақталади. Буларнинг бириси — Абдусаттор Холиқов. Иккинчиси — шу колхознинг оддий бригадири бўлиб ишлагувчи Мирзабой Тожибой ўғли. 10

У ўз колхозининггина эмас, балки Қизил юлдуз қишлоғининг ва бутун Избоскан районининг олдинги пахта мутахассисларидан ҳисобланади. У ўз олдига қўйган вазифасининг ухдасидан чиққан. У энди илгари: «Алиф дегин», деганда: «аниф» дегувчи Мирзабой эмас. У илм-ли агроном. Пахта доктори.

19 январда чиққан «Қизил Ўзбекистон» газетасини кўрган кишилар, биринчи саҳифада чиққан хатни ўқиган бўлишлари керак. 20

Хат Мирзабой Тожибоев томонидан жумҳуриятимизнинг қадрли кексаси, пахта устаси Файзулла Юнусов ва Сайидбоевлар номига ёзилган. Хат қуйидагича:

«Муҳтарам Файзулла Юнусов ва Сайидбоевларга Мирзабой Тожибой ўғлидан

Салом хати

Мен Избоскан район «Будённий» колхозининг биринчи бригадасида оддий звено бошлиғи вазифасидаман. Бултур пахта мўл ҳосили учун чинакам кураш асосида район билан қилинган шартнома 20,5 центнер бўлишига қарамай, ўз звеном бўйича 6 гектар ердан—ҳар гектаридан 45 центнердан пахта топширдим, звено плани 195 процент бажарилди. Даромад тақсимотида бу ҳалол меҳнатимиз ўз керакли қимматини топди. Ҳар меҳнат куни — 8 сўм 62 тийин пул, 4 ярим кило шоли ва бир қанча қора экинлар билан баҳоланади. Колхозимизда ҳатто 500 лаб меҳнат кунига эга зарбдорлар бўлганидан, ҳисобга олганда, бизнинг яна тўқроқ, яна маданийроқ яшовимиз учун қанчалик кенг имконият бор эканига шубҳа йўқ. 30

Бизнинг пахта мўл ҳосили учун олиб борган бу курашимизда шахсан менинг иштироким албатта — Большевиклар партияси, Совет ҳукумати ва кенг ишчи-колхозчилар оммаси олдида тақдирланди. Мен жумҳуриятимизнинг юзлаб пахта усталари қаторида мам-

лакати мизнинг энг олий нишони — Ленин нишони билан мукофотландим. Бу шараф, наинки менинг ўзимга, балки бутун колхозчи ўртоқларимга, бутун районга ва бир бутун республикамизга берилган шарафдир. Мен бу олий нишоннинг шарафини бутун ҳаётимда синдирмаслик учун курашмоқдаман.

- 8 январда чиққан «Қизил Ўзбекистон» газетасида сиз Файзулла Юнусов ва Сайидбоевлар ўртасида келаси йили ҳар гектаридан 62 центнердан пахта бериш учун
- 10 боғлаган мусобақа шартномаларингизни ўқиб чиқдим ва шу шартномани ўз звенодаги эркак, аёл колхозчилар ўртасида ўқиб, тушунтириб муҳокама қилишдик. Натижада сизнинг боғланган бу шартномангизга қўшиш учун ўзимизда ҳар бир восита-имконият мавжуд экани маълум бўлди. Биз сиз бошлаган бу ҳаракатга қўшилишга қарор қилдик. Ҳаммамиз пахта далаларининг стахановчилари бўламиз ва бу ҳаракатни кенгайтирамиз.

- 20 Қарорингиз колхозимизнинг умумий аъзолари ўртасида ҳам текширилди. Улар сиз бошлаган ва биз қўшилган бу ҳаракатга ҳар тарафлама ёрдам беришга ваъда қилдилар.

Ерларимиз кузги шудгордан тамом чиқди. Ҳозирдан бошлаб бутун гўнглари шудгор бошига чиқара бошладик. Чалдивор тупроқлари ташилмоқда. Зовурлар, ариқлар тозаланган.

- Демак, биз ҳам келаси йил ўз звеномизга қарашли ерларнинг ҳар гектаридан 62 центнердан пахта берамиз. Бунинг кўп қисмини биринчи сорт билан тўлдиришга
- 30 ҳаракат қиламиз.

Майли, бу ваъда, бизни озод қилган Большевиклар партияси ҳурматига ваъда бўлсин! Чунки одамзодни қайтадан қура олиш шарафи бизнинг партиямизга хос.

Ваъда сўзсиз бажарилади.

Ҳурмат билан Избоскан район «Будённий» колхозининг звено бошлиғи, Мирзобой Тожибой ўғли, 19 январь, 36-йил».

- 40 «Қизил Ўзбекистон» газетасида босилган бу хатга ҳеч бошқа сўз қўшиш керак бўлмайди. Бу хатни ёзган — Ленин нишонининг эгаси. Нишон тагида бўлса тоза, самимий маҳкам бир большевик қалби уриб туради.
- 1936.

ИККИ УМР

Сўфи Оллоёр деган бир шоирнинг «Фавз ун-нажот» деган китоби бор. Шу китобдаги бир талай масалалар

қаторида яхши ва ёмон хотин тўғрисида ҳам сўз бор.
Сўфи айтади:

Ушал хотинки, номаҳрам назардир,
Агар шамсу қамардир — моча хардир.
Агар занги бачадир кўзлари кўр,
Уйдан чиқмас эрса — бил ани ҳур.
Бўлур рози эри гўрга тиқарга —
Қачон рози бўлур уйдан чиқарга.

Сўфи бу назмни шариат исмидан айтади. Шариатда чет кишига кўринган хотиннинг қиммати — ургочи 10
эшак билан баробардир. Шариат бўйича хотин кўчага чиқса, эри тириклайин гўрга тиқишга эркили. Бу сатрлар энди шариатнинг хотинларни қулликда сақлаш учун берган қонунларидан жуда кичик бандлардир.

Шариатнинг бу қонунлари билан оч-яланғоч камбағалларнинг, батракларнинг ҳеч қачон алоқалари бўлмаган. Уларнинг хотинлари, ўсмир қизлари кундалик бир парча нон учун тошдан қаттиқ эҳтиёж орқасида кўчага чиқишга, эшик санашга мажбур эдилар. Агар даҳякка экилган бойнинг ерида батракнинг хотини эрига кўмаклашмаса, бола-чақалари қишда оч қолади. Шудгорда бўлса паранжили ишлаш мумкин эмас. Агар бева хотин бойлар, савдогарларнинг уйига бориб, тантиқ бойваччаларнинг кирини ювиб, сигирларини соғиб, ахлатларини тозаламаса — етимлари зорликдан қақшайдилар. Бировнинг хизматини қилиш учун уйдан чиқиш керак бўлади. Шариатда бўлса: «Оқсочлар, канизаклар, чўрилар, қуллар — ўз хўжаларидан қочмасликлари керак. Хўжайини улар билан нима иш қилса ҳақи бор...», дейилган. 20

Бойнинг, эшоннинг тўртталаб, бешталаб ёш хотинлари бор. Сандиқ устида қатма-қат кўрпа-ёстиқлар, сандиқ ичида юзталаб ипак, адрас, шоҳи, атлас, бахмал, товар кийим-бошлар, ирвит қутичада бўлса ёқут, олмос, зумрад кўзли зебигардон, билагузук, жеваклардан ташқари нақдина пул тайёр. Уч газли тошойнанинг тортмасида пардоз учун миср сурмаси, эрон хинаси, ҳинд элиги, рус упаси, фаранг атриёти ҳамма вақт бор. Қандукда ун, чангакда гўшт, хумда ёғ, қопда гурунч, ўрада сабзи, қўш тандир, қўш навкар бойвучча хонимларнинг истаган ноз-неъматларини пишириб келиш учун 40
қўл боғлаб туради.

Бу тантиқ хоним-ойимларнинг қиларга ишлари йўқ. Эртадан кечгача пардоз ва андоз, бир-бирларини меҳмонга чақириш, сатанглик, акабаччалик... Ишқилиб,

ҳар бор фисқу фасод, чириш-бузилиш — бекорчиликдан чиқади.

Эр — бой ўз хотинларининг ёмон йўллarga тушиб кетишидан қўрқади. Чора қидиради. Шариат худди шундай маҳалларда асқотиб ўзининг назмларини ўртага ташлайди. Хотинларни дўзах, жаннат билан алдаб, қўрқитади. Шариатнинг, шариат номидан оҳу фиғон тортгувчи Сўфи Оллоёр кабиларнинг бутун ташвиш ва қўрқитишларига қарамай, бойлар, эшонлар, савдогарлар оиласида чириш-бузилиш, турли-туман боз-бозликлар давом қилади. Шундай сатанг, тантиқ бойвучча хотинлар шаънида шоир Алмай айтган эди:

Дедим: «Қулоғингга олтин исирға тақ,
ярошур».

Деди: «Тешиклари тор, оғритар, майлигаму?»

Дедим: «Қўлингга жавоҳир узук солғил,
ярошур»

Деди: «Қўлимда сўнғак йўқ, сиқар,
майлигаму?»

20 Ишқилиб десангиз, на иссиқ ёқади, на совуқ. Тирик товоннинг ўзгинаси. Булар бузилмай ким бузилсин? Шундай хотинлар тўғрисида шоир Хилватнинг шеъри жуда характерли:

«Олмаю ўрик есам — кўнглим озар», деб сўз
этиб,

Сандуқ узра кўрпа-болишни зиёд айлар
хотин.

«Бу кеча ёр келгани йўқ», деб, қабоғини
чекиб,

30 Шамъдек равшан кўнгулларни савод айлар
хотин.

Бормайин мактаб аро, устоддин дарс олмайин,
Юз-туман маккорликни ижтиҳод айлар

хотин».

На Сўфи Оллоёрнинг, на Алмайнинг ва на Хилватнинг назмларида тавсиф қилинган хотин билан фақир-фуқаро, батрак, косиб, камбағалларнинг хотинлари, қизларининг ҳеч бир алоқаси бўлмаган. Уларнинг кўплари, бойнинг — қулоқнинг ерида эрлари билан бирга
40 қўш ҳайдаганлар, ер чопганлар, ўтоқ, ягана қилганлар. Баъзилари савдогарнинг тантиқ, чучмал хотинларининг кирини ювганлар, баъзилари косиб эрларига арқоқ-ўриш тайёрлаб берганлар, дам босганлар, дўппи тик-

канлар — ишқилиб, тошдан қаттиқ турмуш билан олишиб, камситилган, хўрланган, четга қоқилган бахтсиз оилаларини тебратганлар. Очдан ўлмаанинг иложи — қути лоямут. Юракларида эса уларни қул қилган, тубанга туширган бойлар, савдогарлар, қулоқлар, руҳонийларга қарши кучли ғазаб, ўч алангалари ёнарди. Улар зориқиб-зориқиб чинакам озодлик кунларини кутардилар.

Октябрь инқилобидан илгариги ўзбек меҳнаткаш хотинларининг ҳоли — сўнгги сатрларда ёзилганича.

Шуларнинг ўртасида қаҳрамонлар бор эди. Талантлар бор эди. Чинакам оналар бор эди. Бироқ, булар тўғрисида шоирлар, нозимлар бирор сатр ёзмаганлар. Улар малъун кечмишнинг қоронғи ичкарасида нест-нобуд бўлиб кетдилар.

Фақат большевиклар партиясигина, Октябрь инқилобини қилган пролетариатгина ўз оналари, ҳамширалари аёлларга чинакам озодликни берди. Уларнинг эрлар билан бир ҳуқуққа эга эканликларини исбот қилди. Уларда бўлган қаҳрамонлик, ботирлик ва талантни рўёбга чиқарди. Совет хотини ҳамма ҳуқуқда — илм олиш, меҳнат, истироҳат, сайлов, она — ҳаммасида, ҳаммасида ўз биродари эрлар билан баб-баробардир.

Бизда олималар бор. Бизда юрист хотинлар бор, бизда меҳнат қаҳрамонлари бор, бизда ҳатто афсонавий жумлалар сиғдирилмаган ботирлар бор, бизда, ниҳоят, келажак — коммунизм жамияти учун соғлом ўғил-қиз ўстираётган миллион-миллион бахтли оналар бор.

Ва шу совет хотинларининг чинакам эркини ҳимоя қилувчи, уни яна қулоқ эшитмаган даражаларга юксалтиришга бутун имкониятларни тайёрлагувчи меҳрибон Коммунистлар партияси бор. Уларнинг бутун қаҳрамонликларини, ботирликларини, меҳнатларини, оналикларини, гўзалликларини куйлагувчи ўз шоирлари бор.

Юксак осмоннинг асрий жимлигин
Осипенко минган аэроплан бузди.
Демченко «маҳсулот» фалсафасини
«Энг юксак ҳосил», деб қайтадан тузди.
Майнхон қўллари қўлга тегмай,
Беш юз ўн килолаб пахта тераркан,
Мавжуда илмнинг чўққиларида
Тиззаси толмайин умтилар экан,
Париллаб барқ урган Хулкар юлдузга
Энг юксак ғазаллар аталди сизга.

Чунки сиз синглимсиз, онамсиз, аммамсиз,
Чунки сиз жонимсиз, кўзимсиз — ҳаммамсиз.

Қаҳрамон ҳарбий учувчи Полина Осипенко ва Мария Демченколарнинг меҳнат унуми дostonларга арзийди. Мадина Саидова, Мавжуда Абдурахмоноваларнинг бахтли турмушлари энг яхши шеърларнинг мундарижаси бўла олади. Бундайлар бизда миллионларча. Буларнинг ҳаммасини ҳам Октябрь озодликка чиқарган, партия тарбиялагандир.

- 10 Шулардан биттаси Хайриниса Жабборова. Хайриниса опа Фарғона район Сўфон жамоа «Коммунизм» колхозининг 2-бригадаси бошлиғи. Унинг турмуши, иши, қаҳрамонлиги совет хотинлигининг шуҳратига мисол бўларли даражададир. У ҳозир қирқ беш ёшда. Бироқ унинг йигирма беш ёшгача бўлган навқиронлик йилларидан бахт номига, саодат номига арзигудай бирор шод кунни топиш мумкин эмас. У ёшлик йилларини уч газли тошойна рўбарўсида атласларга бурканиб, пардоз-андоз билан ўтказмаган. Шоирлар унинг учун шеър айтмаганлар.

- 20 Беш ёшда ота-онаси ўлиб етим қолган, бир бева кампирнинг тарбиясига ўтиб, у билан бирга баҳорда бойларнинг чигитини тикиб, ёзда ўтоқ қилиб, кетмон чопиб, кузда пахта териб, қишда оқсочлик қилиб, умр ўтказди. Ун беш ёшида ўзи сингари бир етим йигитга қайлиқ бўлди. Йигирма беш ёшида икки боласи билан бева қолди. Мана унинг Октябрь инқилобигача бўлган ҳаёт таърифи.

- 30 У чинакам эрка, чинакам озод меҳнатга Октябрь инқилоби соясидагина. Большевиклар партиясини раҳбарлигидагина эриша олди.

Инқилоб бошларидаёқ Хайриниса заводга ишчи бўлиб кирди. Меҳнатга муҳаббати кучли бўлганидан тўққиз йил ишчилик умрида ударниклик шуҳратини қўлдан бой бермади. Шу вақтда яхшилар қаторида партия сафига қабул қилинди.

- 40 Агар партия ва совет жамоатчилиги бирор граждани ҳурмат қилса, юқорига кўтарса, танласа — бу энди кўр тасодифнинг иши бўлмайди. Хайриниса Жабборовани партия ва совет жамоатчилиги 1929 йилда шонли йигирма беш мингчиларнинг биттасини деб танлаб, колхозларни мустаҳкамлаш учун қишлоққа юборди.

У бориб Қўқон район «Ворошилов» колхозининг раисини бўлиб ишлай бошлади. Бу соҳада ҳам ўзига бўлган ишончини оқлай олди. Шунинг учун у яна юқорирак,

яна масъулиятлироқ ўринга кўтарилди. 1932 йилда Фарғона округ хотин-қизлар бўлимига мудира бўлиб таъинланди.

Унинг колхозга қайтиб келиш тарихи жуда қизиқарли. Бултур айна пахта терим қизиган пайтлар эди. У район соғлиқни сақлаш бўлимининг участка инспектори сифатида Арсиф, Сўфон, Валик жамоаларини айланиб юрар эди. Юра-юра «Коммунизм» колхозининг ерига келиб етди. Шунда пахта териб юривчи хотинлардан биттаси унинг орқасидан: «Опоқ фартуқларни кийиб, 10
қўлини совуқ сувга ҳам ургиси келмайди. Қашқар ўрдагига ўхшаб таманнолик билан юргунча пахта териб кўрсайди шу ойим!» деб пичинг отади. Бу гапни эшитиб қолган Хайриниса опа кулади ва теримчи хотин олдига бориб: «Опанг ўргилсин, терган пахтанга олган меҳнат кунингни, бировга бератургандай жуда миннат қилиб қолдинг. Қани, мен билан ким ўзарга пахта теришиб кўрасанми?» дейди. Баҳс бойлашдилар. Хайриниса опа фартуғидан этак қилиб, пахта тера кетди. Уша 20
куни кечгача икки қўллаб 225 кило пахта теради. Эртасига район соғлиқни сақлаш бўлимига ишдан бўшатишларини сўраб, ариза юборади. Ана худди шу кундан бошлаб Хайриниса опа «Коммунизм» колхозининг қадрли аъзоларидан бири бўлиб қолди.

Бу йил кўкламда уни 2-бригаданинг бригадири қилиб кўтардилар. Унинг бригадаси йиллик пахта топшириш планини колхозда ҳаммадан олдин бажарди.

Пахталар чамандай очилиб турибди. Лекин териш суръати нима учундир паст. Бултур ном чиқарган теримчилар ҳам бўшашиб қолгандай кўринадилар. Кундалик теришлар 50—60 килодан ошмайди. Худди шунинг устига республикамизнинг донг чиқарган теримчиси Майисхондан мусобақага чақириб хат келиб қолди. Ортиқ жим туриш мумкин эмас. Бригадирликни вақтинча бошқа бировга топшириб, Хайриниса опанинг ўзи теримга тушиб кетди. Бир неча кундан кейин ҳар куни 500 килодан ошириб пахта тера бошлади. Бошқалар ҳам ундан ўртак олиб 200—250 килога етказиб тературган бўлдилар. Кунига 100 кило пахта териш оддий иш бўлиб қолди. 40

Хайриниса опа колхоздаги ишлардан ташқари, партия, совет ва жамоат ишларига ҳам актив қатнашади. У Сўфон, Валик, Арсиф жамоаларида партия ташкилотчиси ва Фарғона округ сайлов комиссиясининг аъзоси.

Хайриниса опа билан сўзлашсангиз у: «Мен ўзимга ва фарзандларимга ёруғ бахт, порлоқ келажакни ҳалол меҳнат билан топдим. Бу эркин меҳнатни бизга партия ва совет ҳукумати берди. Шунинг учун биз партиямизни, Ватанамизни, меҳнатимизни жону дил билан севамиз», дейди.

10 Бизнинг озод хотинларимизнинг ҳаммаси ҳам ўз эркин меҳнатини, эркин ҳаётини севади. Шунинг учун ҳам унинг қўшиқлари завқ, муҳаббат, ижод, бахт билан тўла. Мана шу қўшиқлардан бир нечагини сатр:

Дуторимнинг торлари
Қўш булбулдай

сайрайди.

Давримизнинг қўшиғин
Айтсам кўнглим яйрайди.
Колхозимнинг боғига
Тут кўчати экаман.
Доҳиймизнинг расмини
Ипак билан тикаман.

Ҳаводаги қалдирғоч
Мен ҳам сендай учаман,
Кўнгил қўйдим меҳнатга
Колхозим бўлди чаман,
Қуёш чиқар мўралаб,
Пахта гулини тараб.
Завқим ошиб кетади
Ўз меҳнатимга қараб.

20 1937

ЧОЛЛАР

СССР гражданлари қариган вақтда ҳамда шунингдек, касал бўлган ёки меҳнатга лаёқатсиз бўлиб қолганда моддий таъминот ҳуқуқига эгадирлар.

Бу ҳуқуқ ишчилар ва хизматчиларнинг давлат ҳисобига кенг миқёсда социал страхование қилиниши билан, меҳнаткашларга текин медицина ёрдами билан, кўп миқдордаги курортларнинг меҳнаткашларга фойдаланиш учун берилиши билан таъмин қилинади.

30

(СССР Конституциясининг 120-моддаси).

Бизнинг туғилган кунимиздан бошлаб қариб ўлгунимизча бахтиёр яшамоғимизга кафил бўлган Конституциямизнинг шу меҳрибон моддасини ўқир эканман, бир шеър эсимга тушади ва бир манзара кўз ўнгимга келади.

Шеър қайсидир эски бир Шарқ шоириники бўлиб, таржимаси тахминан шундай эди:

40

Қор ёғар, қор ёғар оғир, вазмин,
Ҳамма ер қайғуда, ўлим каби тин,
Шунда бир кекса чол ивирсийди,
Ҳеч ҳайиқмай бу ранжу кулфатдан!
Титраган қўллари-ла излайди,
Ризқини бир йиғинди ахлатдан.

156

Манзара шундан иборат: бола чоғларим эди. Ма-
ҳалламиздаги масжид ҳужрасида Ҳайдар Чўққи деган
олтмиш беш ёшларда бир кекса яшар эди. У болаларни
жуда севарди.

Уй-жой, хотин, бола-чақасиз, мардикорлик билан кун
кечирувчи бир чол. Икки кун ишлаб, бир кун дам олар
ва шундай бекорчи кунларда биз унинг қадрли меҳмон-
лари эдик. Кеч пайтларида бир тўда болалар унинг
ҳужрасига йиғилиб, эртақ эшитар эдик. Айниқса унинг
бир ҳикояси бу кунгидай менинг ёдимда туради.

— Болаларим, «Эшакнинг кучи — ҳалол, гўшти —
ҳаром», деган гапни биласизларми? Мана айтиб берай.
Бир бор экан, бир йўқ экан, катта бир чаманзор бор
экан. Чаманзорнинг оти дунё экан. Чаманзорда ҳар хил
ҳайвонлар, масалан: арслонлар, бўрилар, айиқлар, тул-
килар, маймунлар, қўтослар бор экан, шулар қатори
бир шўрлик эшак ҳам бор экан. Чаманзорнинг ҳукума-
ти арслон қўлида бўлиб, бўри — вазир, айиқ — қози,
тулки — закончи, маймун — савдогар, қўтос — бек экан.
Эшак буларнинг хизматида экан. Арслонга — буюртил-
ган овни, маймунга — чаман неъматини, айиққа — ўр-
мон ҳосилини, қўтосга — дала унумини эшак ташиб кел-
тираркан. Эшак булар хизматида қирқ беш йил юккаш-
лик қилибди. Охири бир кун қарибди. Хизматдан
толибди. Ундан кейин уни чамандан, арслон подшоҳ
тупроғидан ҳайдамоқчи бўлибдилар. Чўлга ҳайдалса
ўлишини билган эшак арслон подшоҳга арзга борибди.
«Шунча хизматингизни қилдим, энди сизга гўштимни
ҳам берайин» дебди. Арслон: «Мен кийик гўшти еб ўр-
ганганман, сенинг гўштинг — менга ҳаром», дебди. Бў-
рига борибди, бўри: «Эшак гўшти ейишим мумкин, ле-
кин — ёш бўлса, сенинг қари гўштинг тишимга киради»,
дебди. Ҳаммалари ҳам унинг гўштини емабдилар. Чўлга
ҳайдабдилар. Ана ўша эшакнинг исми Ҳайдар Чўққи
экан, — деярд эди-да, йиғлар эди.

Биз унинг рамзли эртагига тушунмас эдик. Ҳайдар
Чўққи бир неча кун кўринмади. Ҳужра ичидан берк эди.
Етти кун деганда ҳужрани очдилар. У ўзининг эллик
йиллик қадрдони кетмоннинг юзига юз қўйиб, вафосиз
умрини тамомига етказган эди...

* * *

Пийри бадавлатлик — эски замон чолларининг идеа-
ли эди. Бу идеал бизнинг Советлар ўлкасидагина СССР
Конституцияси билангина амалга ошди.

Бизни шундай ғолиб кунлар учун ўстирган оталаримиз, боболаримиз ўз умрларининг бахтли охирини таъмин қилинган тинч шароитда ўтказадилар. Улар ўз меҳнатларининг, бойлар, эксплуататорлар, қулоқлар билан бўлган курашларининг тотли мевалари лаззатини кўрадилар. Бунинг учун юқорида қўйилган 120-модда кафил ва бу расм гувоҳдир.

Бундай пийри бадавлат бўлган бахтиёр чоллар бизда миллионларча.

10 1937

ПРЕЗИДЕНТИМИЗ

Унинг Марғилондан Ўзганга қочиб келишига сабаб юз эллик сўм қарзи бўлди. Қарздор бўлишига сабаб отасининг ўлими бўлди.

20 Иирик жуссали, яғриндор бу йигит Абдуғани-баззознинг қароли эди. Абдуғани баззозликнинг ўзи билан қаноатланмай деҳқони ашроф деса арзигудай ер-сувга эга. Марғилон чеккасида эллик ботмонлаб ери, ўн жуфтлаб қўш ҳўкизи, қўшу қўлончилари бўлар эди. Отабоболари тўраларнинг қароли бўлиб келган, деҳқончилик она сути билан мағзи-мағзига сингиб кетган, пахтадан тортиб сирка қовоққача, жами экин-тикиннинг соҳибкори бўлган Йўлдошбой Абдуғани-баззозга жуда зарур эди.

30 Йўлдошбойнинг бой даргоҳида қилмаган ва билмаган иши йўқ. Илк баҳордан кеч кузгача бой ерида деҳқончилик қилади, қишда шаҳар тушиб, бойнинг оширтошиб ётган уй-рўзғор ишларини бажаради: сув ташийди, ўтин ёради, арава миниб вокзалдан бойнинг газламаларини дўконга келтиради, фарзандталаб оймларни Эрҳубби, Бибиубайда зиёратига олиб боради, беда қирқади, кунжара майдалайди, ҳўкизларнинг бурнига зиғир ёғ қуяди, насия ундиргани қишлоққа чиқади, меҳмонхона супуради — хулласи калом, ишдан кўпи йўқ. Бой, албатта, бу ҳаммабоп Йўлдошбойни қўлдан чиқаргуси келмайди. Уни ўзига илинжда сақлаш учун ҳар кун янги-янги воситалар қидиради.

40 — Хотин олиб бераман,— дейди.— Бу йил ихлос билан ишласанг, кузакда жийрон қашқа сеники,— дейди.— Мана бу беш газ тикни дадангга яктак қилиб бериб, дуосини ол, деган бўлади-да, Йўлдошбойнинг қарздорлик дафтарига: «Боз икки сўм», деб ёзиб қўяди. Ишқилиб, бойнинг ҳар бир «меҳрибончилиги» Йўлдош-

бойни янгидан-янги илинж ва қарзлар тўрига чулғай беради. Йўлдошбойнинг отаси ўлгани баззоз учун жуда фором важ бўлиб тушди. Қарол боланинг қўл-оёғини чамбарчас боғлаб олиш учун баҳона бўлди. Йиғидан кўзлари шишган Йўлдошбой бир кунни бой олдига келиб:

— Дадам вафот қилдилар, жавоб берсангиз, кўм-сам,— дейди.

— Қолу инна...— дейди бой.— Ҳай-ҳай, жуда соз... Йўғ-эй, чакки бўпти... Энди, иним, ўлим ҳақ. Отаси ўл- 10
маган ким бору, онаси ўлмаган ким бор? Сен, ахир, кимсан Абдуғани-баззознинг қаролисан. Уликни ўлик-дай қилиб кўмиш керак, харажатдан қочма, пул десанг иншоолло, менда топилади. Бошинг соғ бўлса, узилиб кетарсан, маъракаю хадимларини тўла-тўкис қилавер.

Йўлдош хўжайиннинг маслаҳатига кўнди, отасининг таъзия ва мовлиятларини кўнгилдагидек қилиб ўтказди. Ҳамма иш тугагандан кейин, кунлардан бир кун бой уни олдига чақирди.

— Қани, бу ёққа кел-чи, Йўлдош иним, ҳисобли 20
дўст ажралмас, деганлар, бир ҳисоблашиб қўяйлик-чи,— деди-да, узун насия дафтарини варақлаб, чўт қоқа кетди. Бир чеккада кумуш патнисга қўйилган рух савовар Йўлдошбойнинг аҳволига сурнай чалиб турарди... Чўт бир неча ўн гал Йўлдошбой ҳолига афсус дегандай «чиқ-чиқ»лагандан кейин, юз элликка келиб тўхтади.

— Атиги шу экан-ку...— деди бой. Чети гулдор оқ қоғоз чиқариб, Йўлдошнинг олдига қўйди.— Мана бу ерга бармоғингни бос!

Йўлдошбой ташқарига чиққанда бойнинг кекса қа- 30
роллари уни койиб кетдилар.

— Чакки қилибсан, Йўлдош, у оқ қоғоз вексель бў-лади. Утга тушибсан, энди бойдан ўлиб ажралмасанг, тирик қутилиш йўқ,— дедилар.

Йўлдошбой яна узоқ муддат бой даргоҳида хасдан-чўпдан хор бўлиб меҳнат қилди. Зийрак табиатли бу йигит ўзининг алданганига тез фурсатда ишонди ва кунлардан бир кун саҳарни эрта олиб Ўзганга қочди. Йўл-йўлакай:

Отаси ўлмаган ким бор,
Онаси ўлмаган ким бор,
Бировнинг юртига бориб,
Мусофир бўлмаган ким бор...—

40

ашуласини айтиб кетар эди.

«Эшагига яраша тушови» дегандай замонасига яра-

ша тақдири. Хўжайинлар ҳукмрон бўлган бир вақтда Йўлдошбой Марғилондан қочиб, Ўзганга боргани билан уни бахтли тақдир қарши олмас эди. Оқ ит ўрнига қора ит: Абдуғани-баззоз бўлмаса, Холматжонбой...

Йўлдошбой йилига икки Қўқон тиллага Холматжонбойга қарол бўлиб ёлланди. Бу даргоҳда у роса тўққиз йил — ёзда далада, қишда от-арава миниб, бойнинг хизматини қилди. Ўз ёшлигидан сўйлар экан, қисса шу ерга келганда у:

10 — Йигитлигимнинг энг дурдона йиллари — ўн тўққиз ёшимдан йигирма тўққиз ёшимгача бўлган айни куч йилларим Холматжонбойга сарф бўлган,— деб хўрсиниб кўярди.

Холматжонбой хўжайинлар ичида энг қўли қаттиғи, бахили эди. Иложини топса у қаролларининг ухлаганда тортган хурраklarидан боғда тартарак ўрнида, нафасларидан ел тегирмон айлантиришгача асқатмоқчи бўлади. Тўққиз йилдан сўнг Йўлдошбой ҳақ сўраганда:

20 — Дарбадарликда ўлиб кетмай, қўлимда ош-туз ичиб вояга етдинг, ҳали бунинг учун менга ҳақ тўлашинг керак, менда сенинг ҳаққинг қолган эмас, даъвонг бўлса қозига чақир! — деди.

Йўлдошбой хўжайинни қозига ҳам чақириб кўрди, лекин барибир ҳукм хўжайин номига чиқди. Йўлдошбойнинг бу ердан ҳам насибаси узилиб, бир бош, бир кетмон, толе қидириб водий бўйлаб йўлга чиқди. Бу вақт 1914 йил эди.

30 Фарғона бўйлаб у бормаган шаҳар, у кезмаган қишлоқ, у ёнбошламаган тепа, сув ичмаган булоқ қолмади. Баъзан кундалик мардикор бўлиб, баъзан чорикор бўлиб, баъзан пахта заводларида кип кўтариб, кундалик овқатини топа бошлади. Бироқ дарбадар ҳаёт унинг ўткир зеҳнига, зийрак муҳофазасига секин-секин, аммо жуда кўп турмуш материалларини бағишлади. Ўз ўлкасининг географиясини мукаммал ўрганди, талай одамлар билан танишди, яхшисини ёмондан ажратди.

Табиат унинг китоби, ҳаёт — мактаби бўлди.

40 1918 йилнинг кеч кузи эди. Ўз қишлоғи бўлган Жўй-бозорга қайтиб келган Йўлдошбой, шу қишлоқлик бир кишининг ерига қавс суви бермоқда эди. Эғнида малла бўз яқтак, оёғида чўқайи, увин-тўда. Бирданига ер этагидаги йўлдан босмачилар билан курашиб юрган қизил аскарлар тўдаси келиб қолди. Командир ўртоқ Обухов келиб Йўлдошбой олдида тўхтади.

— Сен кимсан?

— Йўлдош Охунбобо ўғли.

- Ҳунаринг нима?
- Батраклик.
- Босмачимсан?
- Йўқ, босмачига қаршиман.
- Бу ерларни биласанми?
- Битта бу ер эмас, бутун Фарғонани кафтимнинг чизиқларидай биламан.
- Қани, юр бўлмаса!

Қавс суви ҳам қола берди. Шу кундан бошлаб, батрак Йўлдошбой — Йўлдош Охунбобоев бўлди. Обухов 10 командирлик қилган 14-полкка проводник (йўлловчи) бўлди. Зеҳнида маҳкам сақланган Фарғона водийсининг географик харитаси босмачиларга қарши курашда, уларнинг сўқмоқ йўллардан ҳужумини кесишда ёрдам бера бошлади. Йўлдош батрак қўлида қурол билан босмачиларга қарши кураша бошлади. Қизил аскарлар сафи, кураш тажрибалари, ўзида бўлган табиий талант Йўлдош акани ўстира бошлади. Шунинг учун ҳам 21-йилда уни Марғилон шаҳар камбағаллари ўзларига раис қилиб сайладилар. Шу йили партияга ўтди, шу 20 йили ташкил қилинган «Ғайрат» қишлоқ хўжалик артелига аъзо бўлиб кирди, шу йили Марғилон уезд Қўшчи союзига раис бўлиб кўтарилди, шу йили араб алифбесиде саводини чиқарди.

Энди шу йигит батрак Йўлдошбой эмас, босмачиларга қарши курашчи, камбағал-деҳқонларга қайишувчи, уларни ташкил қилувчи коммунист ўртоқ Йўлдош Охунбобоев эди. Меҳнаткаш деҳқонлар, ишчилар ўртасида обрўси кундан-кунга кўтарилиб бормоқда, унга халқнинг ишончи маҳкамланмоқда эди. Шунинг учун ҳам 30 1924 йилда уни Фарғона область контрол комиссиясига ва Туркистон жумҳурияти Марказий Ижроия Комитетининг аъзолигига кандидат сайладилар. 25-йилда эса кенг меҳнаткашлар оммаси, ўзбек халқи ўз содиқ фарзандининг талантидан тўла фойдаланиш учун уни (Бухорода чақирилган Ўзбекистон Биринчи Шўролар Қурултойида) Ўзбекистон Совет Социалистик Жумҳурияти Марказий Ижрокомининг раиси қилиб кўтарди.

Мана, ўн беш йилдирки, ўртоқ Йўлдош Охунбобоев республикамизнинг улуғ давлат арбобларидан бири 40 сифатида халқ учун, Ватан учун партиямиз кўрсатган йўлдан адашмай хизмат қилиб келади.

Бу ўн беш йиллик курашда республикамиз таниб бўлмаслик даражада олдинга кетди. Унинг севган фарзанди Йўлдош ота ҳам бу курашда чиниқди, ўсди. У босмачилар билан кураш, ер ислоҳоти, хотин-қизлар

озодлиги, колхозлаштириш, пахта учун кураш, ички душманлар билан кураш каби республикамизда ўтказилган улуғ реформаларнинг ҳаммасида олдинги сафда, партия йўлидан четга чиқмай борди.

Йўлдош Охунбобоевни кўп кишилар «Ўрта Осиёнинг тирик қомуси» деб атайдилар. Негаки, у биргина Ўзбекистоннинг эмас, балки Қирғизистон, Қозоғистон, Тожикистон, Туркменистоннинг тарихи, халқи, ери, суви, иқлими — барчаси-барчаси тўғрисида истаган маълумотни сизга айтиб бера олади.

10

Айниқса, Ўзбекистоннинг унга таниш бўлмаган бирор бурчаги йўқ. Муболаға билан айтганда, у Ўзбекистондаги халқнинг эллик процентга яқинини танийди.

— Ҳа, эй, Шарифжон, бормисиз, звенонгиз бу йил қанча пахта берди?— дейди Ота бир йигитни Бухорода учратиб. Биз сўраймиз:

— Ота, бу ким?

— Шовот районида «8-Март» колхозининг 3-звено бошлиғи.

2) — Қачон кўрган эдингиз?

— 35-йилда.

Яна Ота бир чўққи соқол кекса билан учрашади-да, сўрашади:

— Ҳа, тақсир, ҳали ҳам бормисиз?

Биз яна кимлигини суриштирамиз.

— 1902 йилда Бешкапа қишлоғида Азайимхон эди, хўжайинимнинг хотинини ўқитгани олиб борган эдим,— деб ўзининг улуғвор жавобини беради.

30 Отага бунчалик муҳофаза қувватини турмуш тажрибалари ва халқ бағишлаган.

Йўлдош ота республикамизнинг энг олдинги пахта ва ғалла усталаридан саналади. Пахта ва ғалланинг бугунги юқори ҳосилларига эга бўлишда халқ ичидан чиққан улуғ агроном Йўлдош отанинг хизматлари кўп сингган.

Унинг шахсий ҳаёти ғоятда содда, такаллуфсиз, суҳбати эса кишини ҳеч зериктирмайдиган, шириндир.

40 Йўлдош ота дўстларига марҳаматли, душманларга беомон. Бу хислатларини, бу камтарликни у большевиклар партияси ва кенг меҳнаткашлар оммасининг тарбиясида касб этди.

* * *

Бугун Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг ташкил топганига ўн беш йил бўлди. Бу ўн беш йил мамлакатимизга ободлик, халқимизга иқтисод, ма-

даният жиҳатидан ҳаддан зиёда ўсиш совға қилди. Ун беш йиллик улуғ кураш ва ғалаба йиллари бизга халқ фарзанди бўлган минглаб, ўн минглаб таланти кадрларни тайёрлаб берди, кўп қиррали, кўп соҳали, рангоранг социалистик ҳаётимизнинг бирор участкаси йўқки, унда халқимиз ичидан танланиб чиққан кишилар ўз истеъдодларини кўрсатмаган бўлсалар. Жонажонимиз Ленин партиясининг муттасил раҳбарлиги соясида, Улуғ Октябрь революцияси соясида ижодкор халқимиз ўзида бўлган бутун кучни, зеҳни, қобилиятни тўлалиги билан ишга солади. Шу соядадирки, Охунбобо деган камбағал деҳқоннинг ўғли Йўлдошбой халқ севган давлат арбоби бўлиб етишди. Республикаимизнинг ўн беш йиллик куни — Йўлдош ота Охунбобоевнинг ҳам халқ томонидан сайланиб, халқ давлати тепасига келишининг ўн беш йиллигидир.

Президентимизга халқ самарали, узоқ умр тилайди.

1939

ЭРГАШ БОТИР РЎЗИЕВ

Октябрь кунлари туғилган фарзанд,
Метрикангдан порлар Ленин имзоси.
Ленин ва Октябрь ўлмаганидай,
Сен ҳам ўлмагайсан, эй Эргаш Рўзи.

20

Ўзбек халқининг жасур фарзандларидан бири бўлган Эргаш Рўзиев бугун ўз юртида меҳмон. У ўзбек халқининг ўз фарзандларига ёзган мактубига жавобан, фронтдаги ўзбек жангчилари номидан ёзилган хатни олиб келувчи саккиз жасурнинг бири.

Кўкрагида бир эмас, уч нишон порлаб турган, йигитлик тўфони айна қиёмига келган шу азамат билан ҳамманинг ҳам танишгуси келади. Одатда қўл бериб кўришилса, бахиллик билан эшитилар-эшитилмас қилиб, исм билан унвон ёки фамилиянинг ёлғиз ўзгинасини айтиб қўя қоладилар, холос. Бу ахир бизнинг классик хусусиятимизда бўлган «Қайси боғнинг гули, қайси чаманнинг булбули?» саволига тўла жавоб бўлиб тушмайди. Мен сизни шу йигит билан аниқроқ ва яқинроқ таништироқчи бўламан.

Эргаш Рўзиев — ўзбек элининг ватани, ватанимиз чамани, юртимизнинг гулбоғи, Фарғонанинг Бағдоди, Мадаминбек қишлоғида 1917 йилда, айна Октябрь революцияси кунлари туғилган. 1939 йилгача у Ленинободнинг Ёвва қишлоғида оддий ўқитувчи бўлган.

1939 йилда армия сафига чақирилганидан сўнг, Ғарбий Украина ва Ғарбий Белоруссияни озод қилиш ҳаракатида иштирок қилди. Бу кунларда эса Улуғ Ватан уруши майдонларида, баъзан оғир тўплардан, баъзан мерганлик милтиғидан омонсиз ва бехато ўқлар узиб, душманнинг шўрини ва бизнинг ғуруримизни булбулдай куйлаётир.

10 Бир йигитга етмиш икки ҳунар оз, деган қадим мақолимиз бор. Ефрейтор Эргаш Рўзиевнинг ҳам жанг майдонидаги ҳунарлари биттагина эмас. У аслида тўпчидир.

Рўзиев хизмат қилаётган дивизионда яксон қилинган блиндажлардан 153 таси, кузатиш пунктларидан 5 таси унинг ҳисобига ёзилган.

20 Иккинчидан — у тўпчилар ичида мерганлик ҳаракатини бошлаб бергувчилардан биридир. Яъни тўп отилиши керак бўлган навбатгача, жангчи бекор турмасдан винтовкада мерганлик қилади. Эргаш Рўзиев батарея хизматидан бўш вақтларида мерганликни ўрганди ва бошқа тўпчиларга ҳам шу ишни ўргатди. Ҳозирча унинг ҳисобида ўз қўли билан ўлдирилган 67 малъун гитлерчи бор.

Учинчидан — у ҳисобчи. Бу ердаги ҳисобчи — тинчлик вақтида бухгалтерияда чўт қоқиб ўтиратурган ҳисобчилик эмас. Истаган қуролдан ўқ узилганда албатта бирорта мўлжал қорага олинади. Хусусан, турли калибрдаги тўплардан ўқ узилганда — нишонсиз қоронғи уйга кесак отгандай отилавермайди. Ана шундай вақтларда ҳисобчи Эргаш Рўзиев фронтнинг энг олдинги 30 линияларига яшириниб боради, тўп билан емирилиши лозим бўлган душман объектларини аниқ белгилайди, сўнгра батареяга маълум қилади. Демак, тўпдан отилган ҳар бир ўқ ўз нишонига бориб тегади. Гитлернинг шўри қуриydi.

40 Тўртинчидан — у аъло даражадаги разведкачи. Разведкачилик ҳунарининг қай даражада масъулиятли, қай даражада хавфли, биз учун қай даражада керакли ва шу билан бирга ҳар бир жангчи учун қай даражада фахрли эканини совет граждaнларининг етти яшаридан етмиш яшаригача билгани сабабли тафсилотга ҳожат йўқ.

Жангчи Эргаш Рўзиевнинг Ватан уруши фронтларида кўрсатган саноқсиз қаҳрамонликларини ҳикоя қилиб бериш учун фронтнинг худди ўзида чиқадиган газеталарни ўқиб кўриш кифоя. Биз шу газеталардаги

материаллардан баъзи қисқа-қисқа ўринларни кўчираимиз.

1942 йил 10 октябрда чиққан «Ватан учун» газетасининг иккинчи саҳифаси тамоман Эргаш Рўзиевга бағишланган. Рўзиев тўғрисида хабар ёзган яқин дўсти — тўпчи, мерган М. Стариков дейди:

«Бизнинг асл ҳунаримиз тўпчилик. Бироқ душманни фақат тўп билангина уриб қўя қолмаймиз. Интиқом ҳисобимизни ошириш учун ҳар бир имкониятдан фойдаланамиз. Сўнги вақтларда овга чиқа бошладик. Октябр байрами олдидан бошланган мусобақага қўшилиб, берган ваъдамизни бажармоқдамиз. Бизга яқинда дурбин ўрнатилган мерганлик милтиғини бердилар. Биз ефрейтор Рўзиев билан бирга кечалари ов қиламиз. Немислар бир неча гал ёлғондан қўғирчоқ ҳайкал солдатлар қўйиб, бизни алдамоқчи ва ўлдирмоқчи бўлдилар. Бўлмаган гап. Немислар қанча муғамбир бўлса, биз улардан муғамбирроқмиз.

Бизнинг ҳисобларимиз кундан-кун ўсмоқда: мен 11 фашистни ўлдирдим, ўртоғим Рўзиев бўлса 15 та ўлдирди. Ҳали кўп ўлдирамиз».

Шу газетанинг 12 октябрда чиққан сонисидаги «Коммунист мерганлар» сарлавҳали мақолада коммунист Рўзиевнинг ўлдирган немислари 17 та бўлиб, бундан биттаси офицер экани ва унинг ўртоғи М. Стариков 13 киши ўлдиргани хабар қилинган.

Шундан кейин қўмондонлик бу ботир йигитни «Жасурлик учун» медали билан мукофотлади. У Октябр байрамигача тўплар орқали душманга бериладиган зарбалардан ташқари яна ўз мерганлиги билан 25 гитлерчи тўнғизни ўлдиришга ваъда берган эди, у ваъдасини ошириб бажарди. Яъни 27 малъунни жаҳаннамга юбориб, қўмондонликка рапорт берди. 1942 йилнинг декабрларида эса Эргаш Рўзиев ўз қисмининг севимли жангчиси ва донгдор мергани бўлиб танилган эди. 9 декабрда чиққан «Ватан учун» газетаси Эргаш Рўзиевни «30 немисни ўлдирган атоқли коммунист мерганимиз» деб, ғурур билан ёзиб чиқади. Орада икки кун ўтар ўтмас, шу газета ўзининг «Ғалабага бўлган ишонч ва ирода» деган бош мақоласида Эргаш Рўзиевнинг ҳисоби 38 та ўлдирилган фашистга етганини эълон қилади.

Булардан ташқари фронтда Рўзиевнинг ўқитувчилик ҳунари ҳам иш бериб қолди. У тўпчилик, ҳисобчилик, мерганликда орттирган тажрибаларига ўзининг педагоглик ҳунарини пайванд қилиб, ёш жангчиларга мерганликни ўргата бошлайди ҳамда фронт газетала-

рида бир қатор таълимий мақолалар ёзади. Шу йил январь бошларида унинг ўқи билан ўлган душманларнинг сони 60 га яқинлашиб қолган эди. Қўмондонлик 3 январь куни уни «Қизил Юлдуз» ордени билан мукофотлади.

- Фронтга қардош Мўғулистон халқидан совғалар келтирган Мўғул Халқ Республикасининг бош министри ва мўғул халқининг қаҳрамони маршал Чойбалсан ўзбек халқининг жасур фарзанди бўлган Эргаш Рўзиевни
- 10 Мўғулистоннинг олий мукофоти — «Қутб юлдузи» ордени билан мукофотлади.

Хулласи калом, бу азиз ва баҳодир ўзбек фарзандининг Улуғ Ватан уруши фронтларида кўрсатган мардона шижоатларининг бугунча якуни шундан иборат: вайрон қилинган 153 блиндаж, ер юзидан йўқотилган 5 кузатиш нуқтаси ва жаҳаннам қаърига абадий жўнатилган 67 босқинчи шайтонбачча гитлерчилардан иборатдир.

- Рўзиевнинг мағрур кўкси эса уч нишон билан порламоқда.
- 20

У яна тездан фронтга, дахлсиз ва муқаддас азиз Ватанимизни фашист мурдорлардан тамоман озод қилиш учун жангга кетади.

Сиз билан биз яқин ва порлоқ кунларнинг шоҳиди бўламиз. Ватанимиз тамоман озод бўлади. Энг сўнгги фашистгача ер юзидан қириб ташланади. Сурунка байрам кунлари бошланади. Миллион-миллион қаҳрамон фарзандларимиз омон, соғ ва зафар билан туққан ерларига қайтадилар.

- 30 Дўсту ошналарга, ботирларимизга атаб, катта зиёфатлар қиламиз. Дастурхон тўрида эса қадрли ўғилларимиз Ленин ордени ва «Олтин Юлдуз» тақиб, бизнинг кўзларимизни нурлантириб ўтирадилар. Шулар ичида мутлақо Эргаш Рўзиев ҳам бўлади.

Биз улар билан фахрланамиз, бизнинг бошимиз улар орқали кўкларга етади. Бу жуда яқин кунларда бўлади!

1943

БОЛА МЕРГАН

- 40 Кекса овчилар ўзаро суҳбат қилганда: «Овларнинг ичида энг қизиғи ёввойи тўнғиз ови, овинг барорга келиб, бир-икки тўнғизни ўлдирдингми, ана ундан кейин ҳеч қандай илвасин ҳам сени қизиқтирмай қўяди», деб айтгучи эдилар...

Балки, бу мулоҳаза ўз замонасида тўғри бўлгандир: аммо ҳозир, Улуғ Ватан уруши қизиб бораётган бир даврда, бизнинг жангчилар учун овларнинг қизиғи — фашист овидир! Ови барорга келиб, ўқи хато кетмай, бир-икки тўнғизбачча гитлерчини ўлдирган совет жангчиси, ортиқ бошқа илвасинларга қарамай қўяди; фикризикри овларнинг қизиғи — Гитлер ови бўлиб қолади.

Мен фронтда бўлган чоғимда бир талай жангчилар билан суҳбатда бўлдим, шунингдай, Ўзбекистоннинг ўзида ҳам фронтдан қайтган отпускачи ёки вакил бўлиб келган анчагина жангчилар билан сўзлашдим. Уларга бериладиган саволлар ичида албатта:

— Ука, фашистлардан қанчасини ўлдирдингиз?— деган соддагина савол ҳам бўлади. Бу саволга ҳалиги жангчиларнинг кўплари жуда оддий, жўнгина қилиб, худди «Бир стакан семичка чақдим», ёки «Тўққизта юмронқозиқни қопқонга туширдим», дегандай бемалоллик билан:

— Менинг ҳисобимда 27 та ўлдирилган фриц бор.

— 13 та блиндажни рўпарадан тўп отиб буздик. 20

— Кечаси разведкага бориб 3 та «тил»ни асир олдик...— деб жавоб берадилар.

Албатта, бу ишлар жангчиларнинг ўзлари айтгандай шунчалик осон бўла қолмагандир.

Ҳар икки томондан отилаётган ўқ ёмғирлари, жаҳаннам қуюнидай оташ ва ўлим тўфонлари, 40 даража ва ундан юқори совуқ, бўрон, изғирин, белгача ботиш мумкин бўлган қалин қор, бош устидан оғир бомбалар ташлаб турган самолётларнинг суронлари ва оддий гражданларга тасаввур қилиш қийин бўлган бир талай кулфатлар ичида гангирамай, иродани қўлдан бой бермай ўз жонини зийраклик билан омон сақлаб, қўмондонликнинг буйруғидан ташқари чиқмай, бир неча душман солдатини ўлдириш албатта осон бўлмаган.

Жангчиларимизнинг бу саволга оддийгина қилиб жавоб беришларининг сабаби шуки, уларни Ватан ўз ёвини қиришга ва муқаддас еримизни ифлос фашист галаларидан озод қилишга юборгандир. Уларнинг ҳар бири ўн, ўн беш, қирқ, эллик аблаҳ фрицни ўлдирди, техникасини вайрон қилди,— бу ишни у яна давом эттиради, яъни ўзининг муқаддас бурчини адо қилмоқда, холос. 40
Ҳар бир совет граждани ва унинг ҳар бир жангчиси бажариши лозим бўлган ишни — фашист ўлдиришни мақтаниб айтмайдилар. Яъни бизларга хос камтарлик шуни талаб қилади.

Норқўзи Дўстназаров 19 ёшга кирди. Зуваласи кичик, қорачагина келган бу ўспиринни биринчи кўрган ҳар бир киши унча ҳам менсимаслиги мумкин. Унинг Ғарбий фронтдаги донгдор жангчилардан биттаси эканини пайқамаслиги ҳам мумкин. Ваҳолонки, унинг ҳисобида 63 та ўлдирилган итбачча фашист бор. У ўз кўли билан 65 та аблаҳ гитлерчини «келмас қалъа»га жўнатган.

10 У армия сафига 1942 йилнинг июнь ойида чақирилган эди. Бундан икки-уч йил илгари бўлса Ховос район «Меҳнаткаш» колхози қошидаги мактабда ўқир ва пионервожатий бўлиб юрар эди.

Бугун бўлса, мана орадан атиги 9 ой ўтибди, у ҳар ойига ўрта ҳисоб билан еттигаю чоракдан фрицнинг бошига етиб, рапорт бергани туққан юрти Ўзбекистонга омон-эсон келибди.

У ўзининг тўққиз ойлик жанговар ҳаётидан ҳикоялар сўзлар экан, айтади:

— Мен олдинги линияга борганимдан сўнг рота командирлари ўртоқ Михин мени ўзига алоқачи қилиб белгилади. Кунлардан бир кун командирнинг бир топширини олиб кетмоқда эдим, бизнинг қароргоҳдан 400—500 метрлар нарида немислар бор эди. Икки кўзим душман томонда, окоплар орасидан ўрмалаб бормоқдаман. Немислар, битта бузилган иморатнинг тагини ковлаб ўзларига блиндаж ясаб олган эдилар. Шу блиндажнинг тепасида иккита қора кўриб қолдим. Икки немис солдати бузилган иморатнинг гиштарини блиндаж ичига ташимоқда эди. Жуда эҳтиёт билан мўлжалга олиб, ўқ

30 узиб юбордим. Уларнинг биттаси томдан қулаб тушди. Мен қувонганимдан «ура!» деб юбордим. Иккинчиси кўздан яширинди. Бу менинг биринчи овим эди. Шундан сўнг икки кунгача ўзимда йўқ қувониб юрдим. Учинчи кун ўзимизнинг Ховос районлик Бузруков деган мерган жангчи мени «ов»га олиб борди. Уша куни у — олтига, мен эса — иккита фашистни ўлдирган эдик. Сўз ораси, мерган Бузруковга ўз ташаккуримни айтмай ўта олмайман. У командирдан сўраб, мени ўз ёнига олди. Мерганликни ўргата бошлади. Кундан кунга менинг

40 ҳисобим ўлган гитлерчилар ҳисобига ўсиб бормоқда эди. Жангчилар ўртасида «Бола мерган» деб ном қозонган эдим. Бир кун Москвадан бир тўда мерганлар келиб бизга қўшилдилар. Мен улар билан бирга бўлиб олдим. Шу мерганларнинг бошлиғи ўртоқ Волхов айниқса менга меҳрибон эди. Биз улар билан ҳар куни деярли олдинги позицияларга бориб, фашист ови қилар эдик.

Кунлардан бир кун жанг жуда қизиб турган пайт эди. Ажалнинг бозори қизиган, отган сари отгинг келади. Немислар тўсатдан ҳужумга ўтиб қолдилар. Биз жангга қизиқиб кетиб, қуршовда қолганимизни пайқамабмиз, ўнгда ҳам ёв, чапда ҳам ёв. Нима қилиш керак? Ўртоқ Волхов: «Менинг орқамдан олға!» деб команда берди. Урмалаб кета бошладик. 100—120 метрлардан сўнг немисларнинг кичкина ертўласига яқинлашдик. Олдинда кетаётган мерганлардан бири блиндажга қараб кетма-кет икки граната ирғитди. Блиндаж ичида портлов бўлди. Биз беш киши кетма-кет бузилган блиндажга тушдик. У ерда уч немис ўлиб ётар эди. Биз икки автомат, бир пулемёт қўлга туширдик, бешовимиз беш томондан ўзимизга «уя» ҳозирлаб, пулемётдан, автоматдан ота бошладик. Биз у ерда уч кечаю уч кундуз очнаҳор қолиб, қуршовда ётдик. Тўртинчи кун бизникилар немисларни нарига ирғитиб ташладилар. Хулласи, гапираман деса гап кўп. Ўзбекистон Совнаркомининг раиси ўртоқ Абдураҳмонов фронтимизга совғалар олиб келганини газетадан ўқиганимда, мен ўлдирган гитлерчиларнинг саноғи 38 тага борган эди. Бироқ бу қадрли меҳмоннинг фронтимизга келишлари менинг ғайратимга ғайрат қўшди. Шундан сўнг, мен бир неча кун пайдарпай овга чиқиб, яна 27 та гитлерчини жаҳаннамга жўнатдим. Урушга кирганимдан буён ҳаммаси бўлиб 65 та аблаҳ менинг қўлимдан қора ерга жо бўлди, холос...

У ранг-баранг эпизодлар тўла ўз ҳаётини шундай содда сўзлар билан айтиб беради. 65 фашистнинг бошини гўрга тикқан бу қаҳрамон «Бола мерган»нинг ифодасида ҳеч қандай гурур, мақтанчоқлик асарлари йўқ. Яъни ёвни қириш унинг муқаддас вазифаси эди, у шу бурчини адо қиляпти, холос...

Комсомол аъзоси ва ўзи комсомол комитетининг секретари бўлган Норқўзи қаҳрамонлиги учун «За отвагу» медали билан мукофотланган. Ҳозир у Ўзбекистонда меҳмон. Ўзбек халқининг ўз жангчи фарзандларига ёзган мактубига жавоб хати олиб келган вакиллар билан бирга.

Норқўзининг ўзи бу ерда, аммо кўнгли, кундан кунга фашист галаларни ғарбга қараб улоқтираётган жасур Қизил Армиямиз билан бирга бир сафда. У худди «дадарўза»да дам олаётган лочиндай интилади, типирчилайди. Яна кўпроқ фашистларни қириш, муқаддас юртимизни малъунлардан озод қилиш учун ошиқади.

Бундан бир-икки йил бурун оқсоқолимиз ўртоқ Йўлдош Охунбобоев билан Марҳамат районида бирга эдик.

Марҳамат районида Шукурмерган деган бир қишлоқ бор. Шу қишлоқ аҳолилари Йўлдош отадан «Қишлоғимизнинг отини бошқа қўймоқчимиз» дегандай илтимос қилиб қолдилар. Шунда Йўлдош ота:

— Йўқ, сизлар Шукурмерганни танимас экансизлар, бу одам, амир Музаффар Фарғонага бостириб келганда, юзлаб босқинчининг бошига етган мерган, ўз отида қолаверсин,— деган эдилар.

- 10 Норқўзи яна фронтга қайтиб боради. Яна ўнлаб, юзлаб душманни ўлдиради. Қаҳрамон бўлади. Унинг номига қишлоқлар, шаҳарлар қўйилади. Замонлар ўтиб, келажак бўғинимиз Бола мерган шаҳрининг номини текширганда, бугунги муқаддас Ватан урушининг ўспирин қаҳрамони Норқўзи Дўстназар ўғли бутун салобати билан унинг кўз олдида намоён бўлади. Чунки, азиз Ватанимизда туғилган, Ленин партияси тарбия қилган жасур жангчимиз, фарзандимизни ҳурмат қила олиш биз совет халқларига хос хислатдир.

1943

20 МАКАЙЛИК ДҶСТ

Луқмони ҳакимдан: «Бу дунёга нима учун келгансиз?» деб сўраганларида: «Бир-иккита яхши дўст учун», деб жавоб берган экан. Бағдод районида қилган бу галги сафаримда дўст бўлса арзийдиган бир неча кишилар билан учрашдим.

Шулардан биттаси район сув хўжалик идорасининг бошлиғи Сотволди Сайдалиевдир.

- 30 Бағдод районининг бир исми «Макайстон»дир. Улуғ шоиримиз Муҳаммад Аминхўжа Муқимийнинг энг севган, азиз кўрган дўсти Мулла Муҳаммаджон ҳам макайлик эди. Шоирнинг энг яхши шеърлари унга атаб ёзилганидек, шоирнинг шеърларига музика ёзгувчи ва бошлаб куйлагувчи, ҳам композитор, ҳам хонанда бўлган Муҳаммаджон Макай ҳалигача машҳурдир. Мулла Муҳаммаджоннинг традицияси ҳали ҳам давом қилади. Макайда бир маъқул шеър қўлга тушиб қолса, дарров унга куй ишлаб, хониш қилгувчи ва Ўзбекистоннинг бошқа шаҳарларига, районларига учирма қилгувчи ўнлаб кишилар бор.

- 40 «Макайстон»— Бағдод райони Ўзбекистонга паҳлавонлар етказиб бериш билан ҳам машҳурдир. Тошкентда бўлсин, Қўқону Андижонда бўлсин, йиғилатурган катта гурунгдаги курашларда бағдодлик паҳлавонлар

обрўли ўринни эгаллаб келадилар. Улардан жуда камдан-кам кишининг яғрини ерга тегади.

Менинг мақайлик дўстим хушовоз ашулачи, ёнбоши ер кўрмаган паҳлавон. Аммо мен бу ерда таъриф қиладиган хислати бу иккиси эмас, балки унинг моҳир сувчилиги, бир инженер-ирригатор сифатида мироблигидир.

Мен бир гал сўз орасида:

— Шу уч ҳунарингиздан қайси бирини айниқса севасиз?— деб сўрадим.

10

— Қизиқ саволни берасиз-а, мулла ака,— деди у.— Ҳар ким ўз ҳунарини севмаса хор бўлади. Менинг асл ҳунарим сувчилик. Ашулачиликни сувнинг шалдиригидан, полвонликни сувнинг зўридан ўрганганман. Сувнинг садағаси кетай, нимасини айтасиз. Яқинда армиядан бир йигит қайтиб келди. Олти кун қамалда сувсиз қолган экан, шу чанқоқлик унинг миясига маҳкам ўрнашиб қолибди. Ҳар куни икки-уч қайта катта каналнинг тепасига чиқиб бир соат, ярим соат телмуриб ўтиради-да, бир ҳовуч, икки ҳовуч сув ичиб «худого шукур», дейди, қайтиб келади. Бир-икки ой дам олсин, кейин ўзимга шогирд қилиб оламан, не қилса яхши мироб бўлади, сувнинг қадрига етадиган бола-да ўзи. Ана шунақа. Бу-ку, ҳали одам боласи, жамики жондор, экин-тикин, боринг-чи, қурт-қумурсқа — ҳаммасининг онаси ер бўлса, отаси — сув...

20

Сотволди Сайдалиев — Бағдод, Олтиариқ, Куйбишев, Бувайда районларини кафтининг чизигидай биледи. Унга бу районлардаги энг сўнгги оқова ариққача маълум, айниқса Бағдод райони унинг туғилиб ўсган ери. У бу ерда ўн тўрт йилдан буён сувчилик қилиб келади. Бағдод райони асосан Сўхсой ва Катта Фарғона каналидан сув ичади. Катта Фарғона канали қурилмасдан бурун Бағдод районининг аҳволи анча мушкул эди. Бу тўғрида Сотволди аканинг ўз сўзи билан айтсак:

30

— Мен билган сойларнинг ичида Сўхдай тўнғбўй, бахил, ҳовлиқма бир сой бўлмаса керак. Тоғда қорлар эригунча, яъни июль ойларининг ўрталаригача бу системада деярли ариқлардан чанг чиқиб ётади. Қор эридимни, ана, машмашани кўра беринг. Бирварақайига бир ярим минг тегирмон сув унча-мунча тўғон-қорабураларни остин-устун қилиб босиб келади. Сўхсойнинг бу қилиғи районимизга озмунча ҳам зарар етказмаган. Илгари Сўх системасида тоштўғон қуриш, қорабуралар ўрнатиш, майда ариқларни мустаҳкам ремонт қилиш ишлари жуда бўш, ибтидий аҳволда бўлганлиги учун

40

айниқса қирғин вақтида жуда қийналар эдик. Йилдан-йилга бу қийинчиликни енгишга кураша берардик. Айниқса Катта Фарғона канали қурилишидан сўнг бебошбоқ Сўх батамом юганланди. Бошқа районларни қўя туриб, фақат бизнинг районда бу йил сув киргинига қилган тайёргарчилигимизни айтсам бўлади. 350 киши ўн беш кун ичида 15 та қорабура ўрнига 25 та ўтқаздик, 12 минг кубметр тоштўгон қуришимиз керак эди, биз буни 21 минг кубметр қилиб бажардик. Районнинг ўз

10 ичидан ўтадиган ҳамма катта-кичик ариқларнинг тақсимот системаларини тозаладик, жуда пухта ремонт қилдик. Қани энди марҳамат. Сўхсой ҳар қанча зўр ургани билан удда қила олмайди. Худди шу бугун биз ичадиган 8 ярим кубметр ўрнига 21 кубметр бўлганда ҳам занжирланган арслондай беозор, бир қатраси исроф бўлмасдан харж бўлади,— дейди.

Мен, навбати келганда мироблик тўғрисида ҳам бир оз маълумотга эга бўлиб қўяй деб Сўхсой билан Катта каналнинг сувидаги хусусиятларни сўрадим.

- 20 — Район ичадиган сувнинг тахминан 70 процентини Сўхдан, 7 процентини каналдан олади. Районимиз асрлар бўйи Сўхдан сув ичиб келгани учун унинг ери Сўх оқизиб келган тоғ қумлари; қорамой, лойқа билан қатланиб қолган. Ортиқ ана шу қатламлар бу ернинг экини учун ўғитлик ролини ўйнай олмайди. Ташналикни қондиради, холос. Фарғона канали бўлса тупроқ лойқаси билан юқори районлардан келади. Бу лойқа бегона тупроқ — «девона тупроқ» дегандай, бизнинг ер учун тамомила ўғит, атласнинг арқоғидай тахталаримизни
- 30 ялтиратиб юборади. Биз ҳамма еримиз текис, ўғитланиб, қониб қолсин учун Сўх суви билан канал сувини тўққиз жойда баб-баравар бирлаштириб оқизамиз, аммо қишдаги яхоб батамом канал гарданида. Ёзда бўлса қора экиннинг уҳда-кафилини Сўх ўз устига олади. Бизнинг районда аввал баҳордаги бир неча кунни ҳисобламаганда, сувга навбат йўқ, мана ўзингиз билан бирга юрамиз, кўрарсиз,— дейди.

- Менга шуни айтиб берсангиз,— дедим.— Баъзи кишилар, каналлар кўпайгандан сўнг этак районларда
- 40 зах кўпайиб кетади, дейдилар, шу гап ростми?

— Бўлмаган гап,— деди Сотволди ака,— кўп районларда Катта Фарғона каналидан сўнг ирригация ишларига аҳамият сусайиб кетди, зовур қазишни-ку унутиб қўяёздилар. Қўқонда илгари ҳам сув чиқармиди? Чиқарди. Лекин зовур жонларига ора кирар эди. Қўқонда зовур кавланмаганига ўзлари инсоф билан жавоб бер-

синлар, неча йил бўлди экан? Еки Пандиган даштидан нима учун сув чиқиб кетди? Каналнинг юқорисидаги захлаган ерларга нима сабаб? Ҳалиги гаплар ҳаммаси важ-корсон.

— Сотволди ака,— дедим,— анчагина эски тажрибали мироб экансиз, ўзингиз тарбиялаган яхши шогирдларингиз ҳам бордир?

— Бўлганда ҳам қандоқ,— деб жонланиб кетди,— кадрларнинг ўғил боласи бизда-да. Бор-йўғи сувни йўлга киргиладиган азамат йигитлар бизда-да. Бир ярим минг тошли дайди Сўх босар-тусарини билмай, кўлобига тортиб келганида, беш тоннали қорабураларга миниб, сув билан бирга оқадиган, истаган ерида тошқиннинг раъини шартта қайтариб, керак томонга бурадиган мардлар бизда-да. Чунончи, Мамасидиқ Мирзахолов, Эргаш Мадраҳимов, Умар Усмонов, Қирғизбой Отахоновлар чакана довурак сувчилар эмас. Булар ҳаммаси бизнинг кадрларимиз.

— Ҳаммаси ҳам ёшлардир?

— Ҳа, ёшлар... Ичларида олтмишдан ошганлари ҳам бор. 20

— Бу гап қанақа бўлди?

— Сувчилик ишида ёшлар, деяпман. Ўғиллари, укалари, қариндошлари армияга кетгандан сўнг, уларнинг ўрнини эгаллашга келган уруш орқаси қаҳрамонлари.

Тагин алланимани сўрамоқчи бўлиб, лаб тебратган эдим, дўстим менга қараб ҳазил билан:

— Мен сизни шоир, деб юрсам, миробга шогирд тушгани келганга ўхшайсиз.— Қани бўлди, отлар тайёр, сизни айлантириб келаман, қолган дарсларни далада, иш устида ўрганасиз. 30

Кечнинг соя-салқинида, ўз кўм-кўкклиги билан осмоннинг суқини келтириб, барқ уриб ўсиб ётган ғўзалар ўртасидан иккинчи Бағдод қишлоғига қараб йўл солдик. Йўл-йўлакай ишлаётган колхозчи ёки йўловчи — кимки кўринса, Сотволди акага қараб:

— Ассалом алайкум, Тўраҳон ака,— деб сўраша бошлар эди. Мен ҳайрон қолиб унга қарадим:

— Сиз менга исмингизни Сотволди деб айтган эдингиз, булар ҳаммаси сизни Тўраҳон деб атайдилар-ку, қайси бири тўғри? 40

— Иккови ҳам тўғри,— деб кулиб қўйди. Сабабини айтмади.

Кейинчалик районга тушганимда суриштирсам, колхозчилар уни эркалаб, ҳурмат қилиб Тўраҳон номи билан атар эканлар.

Набиев қишлоғига етганимизда, бир эгатни сув бузиб, ёнидаги шолипояни босибди, ундан ўтиб кўчага бемалол оқиб ётибди.

— Тўраҳон,— дедим,— ҳалиги, исрофгарчилик йўқ, деб мақталган гапга бу ҳам қўшиладими?

— Йўқ, бу нафси бузуқликка қўшилади. Кўриб турибсизки, ўтган ерларимизнинг ҳаммасида сув бемалол, интизом билан оқиб ётибди. Чанқаб ётган бирор туп ғўзани учратганимиз йўқ. Бунинг жавобгарини ҳозироқ

10 топамиз.

— Жазоси нима бўлади?

— Жазоси шуки, сув бермай қўямиз, штраф сола- миз, прокурорга берамиз.

У отдан тушиб, шудгорга кираётган ариқни қўл билан бўғди. Яна отга миниб кетдик. У гапириб борар эди:

— Ўртоқ миробнинг шогирди, сиз саратон сувининг хислатини билиб қўйишингиз керак. Луқмон айтган эдики, «Саратон сувига чўмилтирилган ўликнинг тири- либ кетмаганига ҳайронман», деб. Саратон сувидан ич- ган ғўза шонасини, гулини тўкмайди, серҳосил бўлади. Хулласи, ўлик бўлса тирилади.

20 Биз энди кўтарилиб келаётган тўлин ой нури билан бирга Самарқанд қишлоғига кириб борар эдик.

Макайлик дўстим ўз сўзини Луқмон билан тугатгани учун мен ҳам сўзимни Луқмон билан бошлаган эдим.

1944

«МОМОИИ ГИСУ НАБУРИДА»

30 (Сочи қирқилмаган момо)

Хонлар, амирлар томонидан ўз мазлум фуқароларига, фотиҳлар, музаффарлар, босқинчилар тарафидан босиб олинган ернинг халқларига, асирларга, хўжалар томонидан қуллар ва канизақларга бериладиган жазоларнинг турлари санаб битургувсиздир.

40 Қамаш, осийш, сўйиш, отиш — булар энди қонунлашган жазо чораларидир. Гитлерчи жаллодлар томонидан вақтинча босиб олинган совет ерларидаги тинч аҳолига қилинган жабр-зулм ва жазоларнинг турларини кекса тарих ўз давомида ҳеч қачон кўрмаган эди. Шунчалар хилма-хил, шунчалар мудҳиш, шунчалар ваҳшатки, саломат ақл тасаввур этишдан ожизлик қилади...

Аммо тарихий жазолардан фақат хотин-қизларгагина хос бир тури бордирки, буни «гису бурида» — сочи қирқилган деб атайдилар. Бу жазо тўғрисидаги нақллар бизга Эрон орқали ўтгани учунми ёки бизда ўтган хонлар, амирлар, форс тилида иш юритганлари учунми, ҳар ҳолда классик адабиётимизда ҳам уни форсча «гису бурида» деб ёзиб ўтадилар. Яъни жазоланган хотиннинг сочи устарада олингандай, тап-тақир қирқилади. Бу ҳақоратланган, шармисор қилинган хотин бир умр «гису бурида» бўлиб номланиб қолади.

10

Мен бу шаклдаги жазо фақат Шарққагина хосмикан, деб юрардим. Ғарбда ҳам бор экан.

Франко давлат тепасига келиш олдидаги республикачи демократ испанлар билан Франко фашист тўдалари орасида бўлган тарихий, қонли урушда бу жазо кўринди. Фашистлар Гвадалахара мағлубиятидан сўнг ғоятда қутурдилар. Босиб олган ерларидаги республикачи демократ хотин-қизларнинг кўпини отдилар, осдилар, ҳақорат қилдилар, сочларини қирқиб, «гису бурида» қилдилар.

20

Бундан бир юз икки йил илгари Бухоро амири — амир Насрулло Қўқонни тор-мор қилди. Девонаи ҳақгўй билан Қашқарга қочиб кетаётган Муҳаммадалихонни туттириб келиб сўйдирди. Муҳаммадали (Маъдали)нинг саройида бўлган тирик жонларнинг барини қилич дамидан ўтказди. Энг охири Муҳаммадалининг 14 ёшли ўғли Муҳаммадаминни ҳам олиб чиқдилар. Амир уни ҳам сўйишга буюрди. Жаллод Муҳаммадаминнинг қўлларидан кишандай бўғиб, ушлаб зеркунда ёнига етаклади.

30

Шунда Афғонбоғ саройи эшигидан яланг оёқ, паршон соч, мўйсафид бир кампир додлаб чиқди:

— Ҳой, амир, — деди, — сенинг ўчинг Муҳаммадалида бўлса, ана қурбонинг, оёғинг остида ётибди. Бу норасиданинг нима гуноҳи бор, қўй, яшасин!

Амир Насрулло жаллодларга иккинчи фармонни берди:

— Бу гису бурида, набираси билан баравар, секин-секин ўлдирилсин!

Бу момо — ўзбек халқининг севимли шоираси Нодирахоним эди.

40

Аввал — Муҳаммадаминнинг бир қулоғини кесдилар, сўнг — Нодирахонимнинг... Аввал — Нодирахонимнинг тонготардай оппоқ сочларини қонли қилич билан қирқдилар, сўнг Муҳаммадаминнинг бир қўлини уздилар...

Момо билан набира энг сўнгги нафасларигача бир-бирларига маҳзун-маҳзун термулиб, шеър ўқишдан тийилмадилар:

Бу тупроқлар кўзим қони,
Билан минг лолазор ўлса —
Бобомдир бу, момомдир бу,
Отамдир бу, онамдир бу.

Амир Насрулло бу бечора зулмдийдаларни бир ҳафтагача кўмишга ижозат бермади. Қўқон халқи етти
10 кунгача узилмас ҳалқадай Нодирахонимнинг гавдаси устида мотам тутди: «Азизим бекам, момом, шоирам, онам», деб йиғлади.

Тарих унутмайди ҳам, кечирмайди ҳам. Мулланиёз Муҳаммад:

Эй забардасти зери даст озор,
Доимо турмағай қизиқ бозор,—

деганидай «шунча фатҳу нусрат, шунча дабдаба билан» ўз юртига қайтган амир Насруллони оз фурсат ўтмай Кенагасбегим қулоғига симоб қуйиб ўлдирди.

20 Бу — тарихнинг золимдан олган муҳаққақ қасоси эди¹.

Гитлерга ўхшаган амир Насрулло жазоланди. Амир Насруллога ўхшаган Гитлер ва Франколарнинг жазоси яқиндир.

Сен Улуғ Совет давлатининг озод гражданисан. Шу улуғ халқнинг фарзандисан, шу улуғ Ватаннинг тупроғида, шу улуғ қурилишларнинг ҳар бир ғиштида, шу улуғ ва олий интилишларнинг бутун мазмунида сенинг ҳам бир қатра бўлсин иштирокинг, меҳнатинг, сидқу
30 ихлосинг, пешана теринг ва бизнинг улуғ келажакдан— тоғдан улуғроқ умид ва орзуларинг бор.

Давлатнинг қудратини, халқнинг азаматини, Ватаннинг шуқуҳини, меҳнатнинг самарасини, умиднинг истиқболини томоша қил, сев, ўрган.

Н-нчи заводга кириб борасан, у ерда малъун ёвнинг бошига ёғдириш учун кунига миллион доналаб снаряд қуяётган ўзингни кўрасан.

Бахт йўли қишлоғига борсанг, шоналаб қолган пахтангни, келажак умидлар ўстираётган меҳнаткаш, кам-

40 ¹ В амбери Г. Урта Осиё ёхуд Мовароуннаҳр тарихи; Тарихи Шаҳруҳий Мулланиёз Муҳаммад ибн Ашур Муҳаммад, Таборихи хамсан шарқий. Домла Ҳимод ўғли, Тарихи Қори Қундузий ва бошқа маъхазлар, нақллар... (Автор эскартиши.)

тар, аммо салобатли сабру қаноатни ҳунар қилиб олган қариндошларингни, «Ғалаба» номли колхозингни кўрасан.

Ишчи Тошкентни, деҳқон Избосканни, чароғбон Фарҳодни, косиб Марғилонни, табиб Шоҳимардонни, чилангар Бекободни, кимёгар Чирчиқни, соқий Катта Фарғона каналини бориб кўр, суҳбатлаш. Аммо ҳамма вақт улуғ Ватанимизнинг озодлиги учун улуғ халқимиз олиб бораётган ғолиб ва жанговар қонли уруш ёдингда бўлсин. Айниқса, келажак ғолибона ҳал бўлаётган шу улуғ айёмларда бир курашчи ё бир жангчи сифатида иштирок қилиб қол.

Йўлга чиқар бўлсанг ғалабага бўлган ишончни асосий қурол қилиб ол; Фарҳодга борар бўлсанг кирканг ёнингда бўлсин; колхозга борар бўлсанг кетмонинг елкангда; Ғарбга томон йўлинг тушса, ярқираган автоматинг қўлингда бўлсин; сартарош бўлсанг устара-қайроғингни, шоир бўлсанг қаламу дафтарингни унутма.

* * *

— Далага ҳам чиқамизми, мулла ака,— дейди колхознинг раиси Абдулла ака. 20

— Кун жуда иссиқ-ку, бир оз салқин тушсин.

— Ана холос, айниқса шу топдаги ҳалол меҳнатни кўриб қўйинг-да. Соя-салқиндаги меҳнатни мен ҳам мақтай бераман.

Уялиб нам тортиб кетдим. Йигирма чоғли қиз-жувон қуёш тиғида чопиқ ўтказаётибди.

Аҳён-аҳён шўх, шотирроқ қизларнинг бошлаган ялласи кун қизиғида эриб кетаётгандай ўрмалаб бориб, ғўзанинг соясида яширинади. 30

— Ҳорманглар-о!..

— Саломат бўлинглар!

— Ҳа, баракалла, чуқурроқ-чуқурроқ чопинглар.

Мунча кўркамдир бу меҳнатлар аро
дилдорлар,
Аҳдида маҳкам чаман юзли пари рухсорлар.

— Сиз шоир одамга,— деди Абдулла ака,— асли Нодирахоним билан сўзлашиш маъқулроқ экан.

— Нодирахоним ким?

— Момомиз. 40

Катта сада ўриклар, ёнғоқлар, терак ва қайрағочлар билан ўраб олинган кенгина бир майдон. Ўртада баланд қилиб кўтарилган супа, салқин қилиб сув сепилган. Супа атрофида шилдираб тиниқ сув оқиб ётибди.

Ҳалиги дарахтларга бешта беланчак осилган. Беланчаклар эгчилар қириб берган ёғочдан ранго-ранг қилиб безатилган. Ҳаммасининг устига докадан пашшахона ёпилган. Тўртта беланчак осойишта, бешинчи беланчакнинг пардаси кўтарилган, тебраниб турибди. Шу беш болали беланчак ўртасида оналикнинг шарафли символи бўлган бир мўйсафид кампир ўтирибди. У нотинч беланчакни тебратиб, алла кўйламоқда:

10 Осмонда пўлат қушнинг парвози бор,
Бу элнинг ўлим билмас сарбози бор,
Ухла, ўғлим, кенжатоғим, оппоғим,
Умрингнинг мард посбон шоввози бор.

Дев ошмасин бу элнинг довонидан,
Лашкарлар чоғиб ташлар товонидан,
Сен ухлаб тургунингча, қўзичоғим,
Қутуламиз алвасти ёмонидан...

— Мен бундай аллани ҳеч қаерда эшитмаганман.

— Мана бу — бизнинг беланчак яслимиз. Бу киши — бизнинг азиз момомиз Нодирахоним бўладилар, —
20 деди Абдулла ака.

— Ассалому алайкум, момо! — яқинлашиб таъзим қилдим.

— Ваалайкум салом. Пийри бадавлат бўлинг, ўғлим, келинг.

— Қичкина ухламаяпти шекилли?

— Ҳа, бир оз ғашлик қилиб турибди.

Беланчакка қарадим, қоп-қора сочлари жингала-жингала, қора мунчоқ кўзли, оппоқ-момиқ тикмачоқ ўғил бола, тепасида бегоналарни кўриб ётсиради.

30 Яна ғашлик қила бошлади. Нодирахоним уни тебратиб овунтирди. Қунботар томонга қараб:

— Қодиржон, кел, тез кел, Ғанижонга тойчоқ ола кел! Ана дадаси келяпти!.. — деди.

Бола ялт этиб теваракка аланглади.

— Қодиржон ким, момо?

— Ғанижоннинг дадаси-да.

— У бошқа бригадада ишлайдими?

— Ҳа... Йўғ-э, у урушда, ўғилгинам.

Билинар-билинемас бир сукут ўртага тушди.

40 — Онаси қани?

— Ҳу ану, сафсар шойи кўйлакли, лобар жувон — Башоратхон.

Жўрттага, бола баҳона, дийдор ғанимат, дегандай Башоратхонни чақирдим.

Уртача катталикдаги кетмонни елкасига қўйиб, принларарида марварид доналаридай тер қўйиб турган, ҳароратдан Марғилон луччак шафтоласидай оқу қизил, бўғриқиб кетган, бўла, лобар бир жувон салом бериб келди:

— Хизмат?

— Ганижонни озгина эмизиб қўйинг, соғиниб кетибди.

Ишва аралаш уялиб ерга қаради.

— Қизиқ бўпти-да, ҳозиргина эмиб олган. Ўзи шу нақа, дадасига ўхшаган шўх, ўзиқорароқ...

Мен бу ерда улуғ, меҳнаткаш, бардошли, ғолиб ва дахлсиз Ватанимизнинг шу кичкинагина бўлаги бўлган ерда, халқимизга хос меҳру шафқат, меҳнат ва садоқат, ҳусн ва вафо, ғалаба ва ишонч — барчасини, барчасини кўрдим.

— Ҳурматли момо, неча ёшга бордингиз?

— Азиз ўғлим, маймун йилиман. Бу йил маймун¹ йили. Маймун йили деган амну омон, шоду хуррамлик, фаровончилик йили бўлади, деганлар. Худо ёш берса, олти мучалга тўламан, яъни 75 бўлади шекилли, тагин ёшлар билади.

— Аллаларни кимдан ўргандингиз? Ҳеч бунақасини эшитмаган эдим.

— Айланай ўғилгинам, ўзим тўқийман. Қарилик, зерикаман. Ҳар кун бир оғиздан тўқиганда ҳам анча бўлиб қоларкан.

Мен бу муҳтарам момонинг азиз руҳида, субҳидамдай мусаффо оппоқ сочларида, нуроний чеҳрасида, мушфиқ қалбида ҳақиқий Нодирахонимни кўрдим. Унинг шу муқаддас сочлари ҳеч қачон ҳақорат қиличи билан қирқилмағай.

Унинг боши устига шамшир кўтармоқчи бўлган малъунларнинг қўли мард ўғиллари, қаҳрамон набиралари томонидан шартта узиб ташлангай!

Марғилон, Фрунзе номли колхоз.

1944 йил

ПИЙРИ БАДАВЛАТЛАР

Халқ эртақларидан бирида айтилади:

Урта яшар бир деҳқон кун қизигида шудгорда кет-

¹ Маймун деган сўз, ҳақиқатан араб луғатида тинчлик, омонлик, соғу саломатлик, фаровончилик маъносида келади. (Автор эскартиши.)

мон чопар эди. Бир ўткинчи унинг оғир меҳнатини кўриб тўхтади ва ундан сўради:

— Хўш, биродар, бу ерга нима деҳқончилик қиласан?

Деҳқон жавоб берди:

— Пахта экаман.

— Шу пахтадан қанча даромадинг бўлади?

— Минг олтин.

— Бу пулларни нима қиласан?

— Тўртга тақсим қиламан: қарзимни тўлайман,

10 давлатга бераман, рўзғоримга сарф қиламан, қарзга бераман.

— Тушунмадим.

Деҳқон тушунтириб кетди:

— Қарзимни тўлашим шуки, мўйсафид ота-онам бор, улар тарбия қилиб, мени бу вояга етказгунча озмунча машаққат чекмаганлар. Уларнинг ҳурматлари елкамда қарз. Уларни боқишим, қолган умрларининг фароғатда ўтишини таъмин қилиш учун тинмай ишлашим керак. Давлатга бераман, дедим — чунки, давлат халқнинг даромади билан барқарордир. Рўзғорга сарф қилишим — ҳамма уйда бор гап. Шарҳнинг ҳожати йўқ. Қарзга бераман, деганим — ўғил-қизларимнинг тарбиясидир. Агар мен уларни замонамизнинг асл одамлари қилиб тарбиялай олсам, бахтли бўламан. Саодатли қарилигим таъминланган бўлади.

* * *

Ҳамма миллатларда ҳам қариликдан шикоят қилувчи мақоллар бордир.

Чунончи, бизда Алишер Навоийнинг:

30 Соқол оқи ўлимга пешравдир,
Тириклик сабзаси узра қиравдир,—

байти ёки «Ҳаммадан қарилик ёмон, қарилик ўқсиз камон» мақоллари бор. Форслар «Мўйсафиди — ҳазор иллат» — «Мўйсафидлик мингта касаллик билан баробар» десалар, руслар «Старость — не радость» — «Қарилик қувонадирган ёш эмас», мазмунида мақол айтдилар.

40 Аммо бизнинг шарафли асримизда яшагувчи чоллар учун бу мақоллар ортиқ эп эмас. Чунки ўзлари эккан боғларнинг меваларини ўғил-қизлари билан баробар тотингувчи, ўзлари жангларда қон кечиб барпо қилган янги замонларнинг файзларидан янги насллар билан баб-баравар баҳраманд бўлгувчи муборак мўйсафидлар, бизнинг ота-оналаримиздирлар.

Замонасининг мўйсафидлари бўлган бу қутлуғ зотлар ҳамиша бизнинг улуғ ҳурматимиз, ўғиллик таъзимимиз ва вафодорлигимизга сазовордирлар. Биз улар олдида бўлган қарзларимизни ихлос билан адо қилмоққа ҳамиша тайёرمىз...

Жаҳонда ягона, чинакам демократик асосда бўлган бизнинг муқаддас Асосий қонунимиз — Конституциямиз қариган чоқдаги тинчлик, пийри бадавлатлик, ҳурмат ва фароғатни шу улуғ китоб орқали қонун билан таъмин қилгандир.

10

* * *

Бухоро, Самарқанд, Хива — ўзбекнинг қадим-қадим пойтахтлари бўлган тарихий шаҳарлардир. Бу шаҳарлар ўзбек архитектурасининг ўлмас ёдгорликлари бўлган ажойиб саройлар, қасрлар, мақбаралар, мадрасалар, жомелар, ҳаммомлар билан музайяндир. Уртадан беш-ўн аср ўтишига қарамай, бу олий бинолар ҳали ҳам ўз томошабинини ҳайратда қолдиради. Бу бинолардаги нақшларни сайр қилганда узоқ-узоқ юз йилларнинг хаёл аралаш кўланкасида, шу зийнатларнинг рассоми, шу муқарнасларнинг ҳайкалтароши, шу нақшларнинг наққоши бўлган ўзбек халқининг жафокаш фарзандлари кўз олдингизга келади.

20

Замонамизда қурилаётган буюк-буюк меҳнат саройлари, саккиз-ўн қаватли турар жойлар, маданият ва санъатнинг эҳромлари бўлган олий биноларнинг ҳам ҳалиги тарихий иншоотлардай зийнатли, санъатда мумтоз, гўзал бўлишини орзу қиласиз.

Аmmo сиз бу орзуга аллақачон етиб қўйгансиз. Чунки орамизда ўзбек наққошлигининг катта устозларидан, бир неча юз йиллик олий санъатни ўзининг кимё таланти билан яна ривожлантирган, ҳали барҳаёт бўлган ҳурматли бир кекса бор. У киши уста Ширин Бухорийдир.

30

Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг фахрий аъзоси бўлган бу қадрли мўйсафид ҳозир янгидан қурилаётган Академик театр биносининг ички нақшларини тугатиш арафасидадир. Озгина фурсат (балки, бир неча ойлар ичида саломатлик бўлса) сиз билан биз янги бинонинг очилиш маросимида иштирок қиламиз. Ана шунда заллар ва фойеларнинг девор ва шифтларига қилинган ойнабанд нақшларни томоша қилиб, бу катта устоднинг жаҳонларга арзигули юксак санъатига, маҳоратига, юз йилларнинг обидаси бўлган ижодига тасанно айтамыз.

40

Уста Ширин ўзининг ҳалигача яратган ижодлари, бир неча ўнлаб етиштирган истеъдодли шогирдлари билан ўзи учун ўлмас умр, барҳаёт, абадий шараф ва ҳурмат қозона олган қутлуқ кишиларимиздан бири-сидир.

* * *

10 Бизда «Мевасини е, боғини суриштирма», деган чакки бир мақол бор. Биз кўпинча ажойиб, кўрилмаган, ҳалигача урф бўлмаган ранго-ранг гулларни дасталаганда ёки бир донаси бир кило келадиган ёқутдай қизил, қай анордай лаззатли помидорларни еганда: «Қайси боғда битгану боғбони ким?» деб суриштириб ўлтирмаймиз. Мабодо суриштирганимизда эди, бир қатор агрономлар, гулчи боғбонлар қатори халқ агрономи, муқарнасчи устод — уста Сайидазим отанинг ҳам номи тилга олинган бўлур эди.

20 Уста Сайидазим ота ҳозир 84 ёшда. У Ўзбекистонда помидорни расм қилгувчи кишиларнинг бириси ҳисобланади. У бозорга биринчи помидорни бундан расо 56 йил бурун, яъни 1890 йилда олиб чиққан эди. Уша замондаги содда ўзбекларнинг помидорга бўлган муносабатлари ҳангомалардан иборат бир китоб бўлади. Помидорнинг шу тобдаги биз истеъмол қиладиган навларини топишда устанинг анча хизматлари бор.

30 Уста Сайидазим отанинг ярим асрдан буён Тошкент, Москва, Одесса, Батуми, ҳатто Лондон, Париж ботаника боғлари билан алоқаси бор. Унинг боғида қизил гулнинг бир ўзгинасидан ўттизлаб нав топа оласиз. Буларнинг кўпчилиги мамлакатимизнинг узоқ-узоқ шаҳарларидан, чет эл ботаника боғларидан келтирилган кўчатларни айирбошлаш йўсини билан пайдо бўлган навлардир.

40 Уста Сайидазим ота халқ агрономи бўлиши билан баб-баравар, халқ санъаткор усталаридан бирисидир. У муқарнас (устун каллаги) боғлашда классик меъморларнинг ҳунарини ўзида сақлаган бир чолдир. Москвадаги Қишлоқ хўжалик виставкасига борган бўлсангиз, Ўзбекистон павильонини кўргандирсиз. Шу чиройли иморатнинг зийнатли устунларидаги муқарнаслар уста Сайидазимнинг ҳунаридир.

Уста ҳали ҳам тетик. Уни йўқлаб борсангиз, ё боғида гуллар орасидан, ёки ҳовлисида етмиш йиллик қадрдони — арра, теша, бир қоп пайраҳа орасидан топасиз.

— Ҳай-ҳай, келинг ўғлим, келинг,— деб у сизни кулимсираб қарши олади.

Қари кексаларимиздан ҳозирги Биринчи матбаанинг ишчиси Абдурахмон Сойиббоевнинг матбаага ишчи-шогирд бўлиб кирганига бу йил таппа-тахт 50 йил тўлади. Ўзбекистонда матбаачилик тарихи 60—70 йилдан нарига бормайдир. Тошкентда очилган матбааларнинг биттаси Ғулом Ҳасан матбааси эди. Абдурахмон ота биринчи мартаба шу ерга шогирд бўлиб кирди. Инқилобгача тош босмада босилган биронта китоб йўқдирки, у Абдурахмон отанинг қўлидан ўтмаган бўлса!

10

Сўнгги уруш олдидан унга давлат пенсияси белгилаб, ишдан озод қилиб қўйган эдилар. Уруш бошлангандан кейин у ватанпарварлик қудратини ўз иши билан кўрсатмоқчи бўлди, ўз қадрдон дастгоҳига қайтиб келиб, фронт орқасидаги меҳнат армиясининг жанговар қаҳрамонларидан бўлиб ишлай бошлади. У ҳозир ҳам ўзининг севимли босмахонасида меҳнат қилмоқда.

* * *

1937 йилми, 1938 йилми, аниқ ёдимда йўқ. Асака районидаги Карл Маркс номли колхоз ҳар гектар ердан 33 центнердан пахта берган эди. Шунда СССРга саёҳат учун келган америкалик қайсидир бир агрономия олими ердан бунчалик юқори пахта ҳосили олиш мумкинлигига шубҳаланиб, балки бу ернинг тупроғида бир гап бордир, деб тупроқни татиб кўрган эди.

20

Мана энди бизда 33 центнердан ҳосил олиш оддий ҳодиса бўлиб қолди. Пахта ишида соҳибкор бир қатор мўйсафидларимиз халқларнинг бой тажрибаларини агрономия фанининг бу кунги ютуқлари билан боғлаб туриб, жаҳонда мисли кўрилмаган юқори ҳосилларга эга бўлдилар. Чунончи, избосканлик Қурбон ота, бухоролик Файзулла ота, поплик Мамадали оталар ҳам ҳар гектар ердан юзлаб центнердан ҳосил олишга муваффақ бўлдилар. Янгийўллик Ҳамроқул ака 520 гектар ернинг ҳаммасидан яксари 40 центнердан ошириб пахта етиштирди.

30

Хулласи калом, ажойиб, ижодкор халқ эканмиз. Ешлардан қарилари, қарилардан ёшлари ўтаман, дейди. Юқорида номлари зикр қилинган ҳурматли оталаримиз ана шу ижодкор, ўлмас улуғ халқимизнинг асл ўғилларидирлар.

40

Бу хилдаги шарофатли, ҳалол, нуроний, муҳтарам мўйсафидлар бизда минглаб, миллионлаб бор. Улар ўз вақтида халқлари, Ватанлари учун ўз умрларини, ижо-

дий кучларини, зеҳний қобилиятларини, истеъдодларини, ғайратларини, кўз нурлари, билак қувватларини аямай сарф қилдилар. Ҳали ҳам шу халқ, шу Ватан учун бақадрни имкон холис меҳнат ва садоқат учун тайёрдирлар.

Энди эса уларга истироҳат, фароғатли ҳаёт, осойишта умргузаронлик, азамат-азамат ўғиллар, қўша-қўша келинлар, набира-абиралар, янги ошёнлар, хулласи калом, пийри бадавлатлик муборак бўлғай!

10 Яша, яшамоққа ҳаққинг бор, деб ана шуни айтадилар. Чунки, бу ҳақ, бу ҳуқуқ улуғ китобимизда ёзилган абадий қонундир!

1946

КЎКЛАМ БАЙРАМИ АРАФАСИДА

«Келинни келганда кўр, сепини ёйганда кўр», деганларидай, Ўзбекистоннинг файзини, латофатини, меҳнатдаги ғурурини, ҳаётий кўркамлигини кўкламда кўринг. Икки юксак тоғ силсиласи оралиғида танбур косасидай ҳавзага эга бўлган Фарғона водийси гуллаб, чаманларга бурканиб, офтоб билан лаб ўпишиб, ҳоври кўтарилиб ётади. Сирдарё ва Фарғона канали бу танбурнинг бир қўша кумуш торларидирки, азамат халқимнинг меҳнат куйига оҳанг бериб оқади.

Водийдаги бир қатор катта-катта оғир, енгил завод, фабрикалар, комбинатларнинг бўла овози — бу ҳаёт таронасига салобат билан қўшилади. Фарҳод ГЭСнинг чароғлари водийни кундуздай чароғон қилган. Бекобод пўлатининг жарангидан ўзбек йигитлигининг овози келади.

30 Сувда олтин зарралар оқизувчи, қатралари бриллиант билан ўлчангувчи Зарафшон наҳри ва у суғорадиган водий меҳнат кўкламининг осуда фароғатида қайнамоқда. Уттиз асрнинг Самарқанди — Шарқнинг сайқали, айниқса бу кунлар жонондир, ҳаётийдир. Бу ер ўзбек халқининг университет ва институтлар шаҳридирки, ўн минглаб ўғил-қизларимиз маърифатнинг бебаҳо хазинасидан дурдоналар термоқ учун бу ерга йиғилгандирлар. Бухоро, Сурхондарё ва Қашқадарёларнинг ям-яшил ўтлоқларида миллионлаб қоракўз қўзилари лола

40 япроғидай ним пушти тилларини чўзиб, илк майсаларни кемтиб юрадилар. Катта даҳага кирган ипак қуртлари эндиги олтин толаларини чўзиш учун ям-яшил тут япроқларидан ўзларига озуқа қидирадилар.

Бепоев серқуёш Ўзбекистоннинг баракали ерида кўк-лам. Катта колхозларнинг яхлит-яхлит қарталарга бўлинган миллионларча гектар ерларида яксара унган ғўзалар, эриган фируза океанидай, тоғлар оралаб келган майин шабаданинг қўли билан қўзи барраси каби мавжланмоқда.

Бу йил Ўзбекистонда қиш қаттиқ келди. Қор кўп ёғди. Сув истаганимиздан ҳам мўл бўлади. Баҳор эса сидирға ва иссиқ келмоқда. Кўп кекса соҳибкор пахтакорларимиз бу йил Ўзбекистонда пахтадан мўл ҳосил олиншини мўлжал қилмоқдалар. Соҳибкорларнинг сўзларини агрономлар тасдиқ қилмоқдалар.

Социалистик Меҳнат Қаҳрамони кекса соҳибкор Назарали ота ўз звеносидаги йигит-қизларга қараб:

— Мана, болаларим, табиатнинг ўзи мени эплаб ол, деб турибди. Ғўзамиз қийғос униб берди. Эндиги парвариш бизники. Кузда унумнинг ҳадди-ҳисоби бўлмайди,— дейди.

У ўз нормасидан ташқари бир гектар ерга неча йиллардан буён урчишиб келаётган «барака»— қўшчаноқ пахта чигитини эккан. Бу пахтанинг вазни оғир, толаси узун, машина билан теришга ўнғай; унинг бошқа уруғларга нисбатан бир ярим ҳиссагача кўп ҳосил бериши мўмкин.

Назарали Ниёзов машҳур селекционер академик Қанаш билан аллақачондан буён дўст. Пахта майдонидаги бирорта масала Қанашнинг маслаҳатисиз ҳал қилинмайди.

Қурт боқувчи машҳур колхозчи, Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутаты Ҳурмат Тешаеванинг бутун иши инженерлар билан бамаслаҳат бўлади. У ипак қуртининг пилла ўрашгача бўлган бир ярим ойлик муддатини 21 кунга қисқартира олди. Қўрдингизми, совет кишилари, совет илми ҳатто қурт-қумурсқани ҳам иродасига бўйсундиради.

«Қизил чорвадор» колхозининг чўпони бу йилги баҳорда ҳар юз она қўйдан 121 тадан қорақўл қўзиси олади.

Самарқанднинг тоқлари кўтарилган, шоналари саноқсиз. Тошкентнинг олмалари шундай гуллаганки, Янгийўлдан шаҳаргача ёппаси чаман ичида кезасиз. Қуванинг анорлари лола ранг япроқларини ёзган. Андижон анжирининг йирик япроқлари қуёшнинг бутун мазмунини кафтига сиғдиргудай...

Хуллас, ҳамма ерда кўклам, ҳамма ерда ҳаёт. Шу кўклам дамларининг мусаффо тонги эди. Радионинг

пўлат карнайлари СССР Давлат план комитетининг беш йиллик план бажарилгани тўғрисидаги ахборотини эълон қилди. Ўзбек халқи, иттифоқдош халқлар билан барабар, бу муборак хабарни тикка туриб олқишлади. Чунки 4 йилу 3 ой муддатида бажарилган бу планда унинг ҳам меҳнат қадри — ҳиссаси бор, у ҳам пахтанинг беш йиллик планини ошириб бажарган.

Айниқса шу кунларда Тошкент ғоят гўзалдир. Ўзбекистон халқининг фахри, ғурури бўлган азамат пойтахт 10 кўчаларининг икки чети акация, дуб, лола дарахти, қайрағоч, арча ва турли-туман бошқа дарахтлар билан безалган. Хиёбонлари қуёшдаги ҳамма рангларни ўзида акс эттирган гуллар билан чаманга айланган, чулдираб оқувчи майда, тиниқ ариқларга бой Тошкент.

Тошкент — Шарқнинг ёруғ социалистик машъали. Тошкент — университет, институтлар, олий мактаблар шаҳри. Тошкент — илғор совет фани ва техникасининг бутун мазмунини эгаллаган оғир саноатимиз шаҳри. Бир талай қўшни республикалар бу ердан қишлоқ хўжалиги 20 машиналарини оладилар. Бу ерда совет замонасининг йирик иншоотлари бўлган буюк қурилишларга оғир машиналар жўнатилади. Тошкент — ўзбек тўқимачилик саноатининг маркази. Тошкент — бутун Ўрта Осиёнинг кўрки, коммунизм қураётган мамлакатимизнинг йирик марказларидан бири. У ўзига хос салобати ва кўрки билан халқлар байрами, кўклам байрами 1 Майга тайёрланмоқда. Тошкентда машҳур олимлар, донгдор ишчи стахановчилар, моҳир тўқувчилар, новаторлар, қаҳрамонлар, шоир ва адиблар яшайди. Бу ер Ўзбекистон 30 республикасининг юраги.

Қизил майдонимизда иш қайнамоқда. Юзлаб дурадгорлар минглаб пиллапоялар тайёрламоқдалар. Юзлаб гулчилар теварак-атрофидаги гулзорларни безамоқдалар. Унлаб бўёқчилар кўчаларга оро бермоқдалар. Бир неча рассом Ҳукумат Уйи атроф-кўчаларини гўзал паннолар, шиорлар билан ясантирмоқда. Эртадан кейин бу ерда мамлакатнинг донгдор эрлари, машҳур пахтакор қаҳрамонлар, ишчи стахановчилар, давлат, фан арбоблари, қўшни республикалардан ва қўшни давлатлардан келган меҳмонлар, халқаро бирдамлик, 40 тинчлик байрамини, меҳнат ва шараф, ёшлик ва навқиронлик, қудрат ва салобат, гуллар-лолалар байрамини томоша қиладилар. Бу ерда ҳар кимнинг ўзига атаб белгиланган ўрни бор.

Жаҳон бўйлаб тинчлик ва демократия учун курашаётган халқларнинг авангарди бўлган совет халқлари

ана шундай яшайдилар, ана шундай байрам қиладилар. Бу ер эса улуғ совет Ватанининг ажралмас қисми бўлган совет Шарқидир. Барча совет халқлари сингари, иши сўзи билан ҳамоҳанг, ваъдаси вафоси билан бир рангда келадиган тинчликсевар, меҳнат шиор совет Шарқининг граждандари бу ерда яшайдилар.

Қизил майдон. Бугунданоқ ўн минглаб пионерлар 1 Майда бўладиган намойишда кўрсатадиган санъатларини машқ қилмоқдалар.

1951

БУРИЛИШ

10

Уч-тўрт кундан бери Мавлон аканинг қовоқ-димоғи очилмай қолди. У бир қоп пахта кўтариб келаётган ўрта бўйли аёлни кўриши билан ўзини четга олди.

— Мавлон ака, раис сизни сўраб келган эди.

Мавлон ака индамади. Ер остидан унга бир ўқрайиб қаради-да, йўлига кетаверди.

Аёл кулди. Унинг бу кулгисини икки томони мирза тераклар билан ихота қилинган йўлда жадал кетаётган Мавлон аканинг ўзи ҳам эшитди-ю, қалин бароқ қошлари ўртасига тугунчак тушди. Юзи нордон нарса егандек буришди: 20

— Қилғуликни қилиб қўйиб яна кулади-я...

У, катта тош йўл ёқасига етганда, ёнидан пахта ортган юк машинаси сигнал бериб ўтиб кетди. Партком Парлиев кабинадан бош чиқариб, ўнг қўлини ҳавода ўйнатиб, унга алланима деди. Мавлон ака унинг нима деганига тушунмаган бўлса ҳам, бош ирғаб қўйди. Бугун колхоз бошланғич партия ташкилотининг мажлиси бўлиши керак, балки партком шу гапни унинг хотирига солмоқчи бўлгандир! Ҳар қалай Мавлон ака тушуна олмай, катта тош йўл ёқасида ғизиллаб пахта пунктга ел қувиб кетаётган юк машинаси орқасидан қараганича қолди. 30

Бригада еридан теримчи қизларнинг қўшиғи эшитилди: •

Тоғда бургут, қирда йигит ҳорманг, дейди,
Колхоз қизи пахтазорда борман, дейди,
Этак-этак пахта тердим бахтим учун,
Аҳди маҳкам мард йигитга ёрман, дейди...

Бу қўшиқни енгил куз шамоли пахтазор устидан учириб, қўшни бригада, мусобақадорлар ерига олиб ўтиб кетди. Пахтазор сахий куз қуёшида зумрад денгиздек чайқалар, теримчи қизлар эса кичик елканлардек 40

пайкалларда сузиб боришарди... Мавлон ака қўшиққа қулоқ солди. Бояги ўрта бўй, шаддод аёлнинг овози алоҳида ажралиб турарди. Чопиқ, суғориш вақтларида қулоғига хуш ёқадиган бу овоз энди қандайдир кесатгандай, беҳаё, ширасиз, ёқимсиз туюлди.

Шунча вақтдан бери бир-бирининг соясига кўрпача солиб келган Мавлон ака билан бу аёлнинг ораси яқингинада бузилиб қолган. Улар бир-бирларидан хафа. Аниқроғи, аёл Мавлон акадан эмас, Мавлон ака ундан хафа.

Гап шундоқ бўлган эди. Чигит ерга тушгандан то терим бошлангунча колхоз бўйича олдинда келаётган Мавлон ака бошлиқ 11-бригада бирдан орқада қолиб кетади. Бу гап колхозчилар оғзига тушади. Пахта йнғим-теримининг бориши тўғрисида яқинда бўлиб ўтган умумий мажлисда ҳам шу бригада яна тилга олинди. Шу куни биринчи қаторда ўтирган бригада аъзолари то мажлис тамом бўлгунча бошларини кўтаришмади. Бригада бошлиғи Мавлон Эрматов шу мажлисдан сўнг ишдан совуб, далага ҳам кеч чиқиб, эрта қайтадиган одат чиқарди. Унинг хотини Меҳрибон опа эридан андоза олиб, ишга мутлақо чиқмай қўйди.

Бригада янада орқада қолиб теримнинг суръати ҳам, сифати ҳам тушиб кетди.

Ҳар бир минут ғанимат бўлган шу кеча-кундузда колхоз правлениеси ва бошланғич партия ташкилоти колхоз ишлаб чиқаришининг ўзаги бўлган бригаданинг ана шу ҳолга тушиб қолганига муроса қилиб ўтирмади, албатта. Шошилинич суратда правление йнғилиши бўлди. Унга бригада аъзоларини ҳам чақиришди. Аҳвол қизғин муҳокама қилинди. Бригада бошлиғи Мавлон ака ўзини ҳар томонга уриб, бригаданинг шу аҳволга тушиб қолганига об-ҳавонинг ноқулайлиги ва теримчиларнинг ўзбошимчалигини баҳона қилди.

— Тўғри эмас,— деди бу сафар атайлаб орқа қаторда ўтирган коммунист Энабуш Мирзаҳакимова,— Мавлон ака нотўғри айтаяптилар, отга минолмаган нўноқ чавандоз айбни узангига қўйган экан. Ростини шу: айб об-ҳавода эмас, Мавлон аканинг ўзларида. Кейинги кунларда, айниқса ўша мажлисдан кейин далага кам чиқадилар. Хотинлари эса мутлақо теримга чиқмай қўйди. Ахир, халқимиз арғамчига қил қувват деб бежиз айтмаган. Агар у киши ҳам теримга чиқиб кунига кам деганда 50—60 килограммдан пахта териб берганларида 10 кунда 500—600, бир ойда 1,5—2 тонна пахта терган бўлардилар. 2 тонна пахта эса, бригадамизнинг

Йиллик пахта тайёрлаш планининг неча процентини ташкил қилиши мендан ҳам кўра бригадиримизнинг ўзларига маълум-ку! Энабуш охирги жумлани нима учундир раис томон қараб айтди ва индамай жойига ўтирди.

Мавлон ака Энабушдан бунақа гап кутмаган эди. Ранги оқариб кўзлари пир-пираб кетди. Сўзга чиққанлар Энабушнинг сўзини тасдиқлаб, Мавлон акани қаттиқ танқид қилишди.

Мажлисларда президиумда ўтиришга ўрганиб қолган, қатор йиллардан бери исми ҳурмат тахтасидан тушмай келган Мавлон Эрматов учун бунақа гапларни ҳазм қилиш оғир эди. 10

Эр-хотин ўртасида бўлиб ўтган нари-бери гаплардан кейин Меҳрибон опа рўмолини қия ўраб далага чиқди. Улар ўртасида нима гап ўтди, билмаймиз.

У ҳозир олтин япроқларга бурканган теракзор оралаб орқасига қайтиб келаркан, бўлиб ўтган ўша воқеани эслади. Ҳаво очиқ. Куз қуёши сарғайган япроқларда чақнайди, ярим яланғоч дарахтлар шохига илашиб қолган ипакдек майин «мезон толаси» нурли чизиқдек кўзни олади. Тиниқ осмонда ҳаққа шўнғиб юрибди. 20

Катта тош йўлдан пахта юкланган бир неча машина турна-қатор ўтиб кетди. Мавлон ака салмоқ билан қадам ташлаб бораркан ўзининг бригадаси бугун қанча пахта жўнатганини хаёлидан ўтказди.

— Қам.,—деб қўйди ўзича,—мана мусобақадош бригада бугун иккинчи пахта жўнатди. Қизларнинг гапида жон бор...

От дукури унинг хаёл ипини узиб юборди. Қаршисида от устида колхоз раиси турар эди. 30

— Мени йўқлаган экансиз, раис.

Раис отдан тушиб, кийимларига илашган пахта толаларини сидирар экан жавоб берди.

— Кечаги гаплар заррача ҳам таъсир қилмаптида. Нега кечаги терилган кўсакларни офтобга ёймай, кўрак чувиш машинасига олиб бордингиз. Нам пахта барабанга ўралиб машина тўхтаб қолди. Сизни деб 3 соатдан бери машина бекор турипти. Шунақа ҳам бўлади-ми киши?

— Унчалик эмасдир...

40

Раис қўли билан сушилка томонни кўрсатди.

— Тез бориб ўзингиз қарашиб юборинг, барабанни тозалашяпти.

Раис бригада ерига кирди. У дори сепиб барглари тўкилган ғўзалар орасидан кесиб ўтиб теримчи қизлар олдига борди.

— Ҳорманг, қизлар!

Пахта тераётган қизлар раис билан салом-алик қилишиб ўз ишларида давом этдилар. Энабуш этагидаги пахтани тут тагидаги катта шолчага тўкиб раис олди-га келди.

Бугун сельсоветнинг сессияси бўлади, хабаринг борми?

— Биламан,— деди Энабуш.— Қишлоқ Советининг депутатларига алоҳида таклиф билан кун тартибини 10 ҳам юборишипти.

— Меҳрибон ишга чиқдимиз?

Нариги пайкалда пахта тераётган Меҳрибон опа бир йўталиб қўйди.

— Ҳа, дуруст, шундоқ бўлсин синглим. Бугун қанчага етказмоқчисизлар!

Энабуш бригада қизларидан Умир Мамаева, Марзия Содиқова ва Хосият Холбоеваларнинг 150 дан 175 килограммгача пахта терганларини айтди.

— Ўзингизники қанча бўлди?

— 184 кило,— деди Энабуш.

Ҳаракат қилинлар қизлар, ишимизнинг сал мазаси йўқроқ,— деди раис,— колхозимиз район бўйича энг орқада, планимиз 72 процентга етди.

Раис қўшни ўн иккинчи бригада ерига ўтиб кетди.

Қизлар тут тагига йиғилиб, раиснинг гапини ўзаро муҳокама қила бошлашди. Уларнинг гапидан шундай маъно чиқар эди: колхоз 1175 гектар ерга чигит эккан. Бу йил давлатга 2000 тонна пахта топшириш керак. Далада пахта ҳали кўп бўлишига қарамай, райондаги 30 энг йирик бу колхоз ҳаммадан орқада. Нима гап ўзи? Ишчи кучи етарли, теримчиларга яхши имконият яратиб берилган. Орқада қолишга ҳеч қандай асос йўқ.

— Тўғри,— деди Энабуш,— айб ўзимизда, колхозимиз районни орқага тортаётган бўлса, бизнинг бригадамиз колхозни орқага тортаяпти.

Қизлардан бири гапга аралашди.

— Ўзинг ҳам Бухалима билан мусобақа ўйнаган эдинг. Сен ҳам орқада қолиб кетдинг. Бухалима эса сендан ўзиб кетди. Шунини ўйлаб кўр. Теримда бурилиш 40 ясамасанг, мусобақада ютқазининг турган гап.

Энабуш ўзининг правление мажлисидаги сўзларини эслаб:

— Тўғри қизлар! Мен орқада қолдим. Бухалимага етиб ундан ўзиб кетаман! Иккаламиз ҳам ваъдамизни ошириб бажарамиз.

Боядан бери сўзга аралашмай ўтирган Меҳрибон сўз қотди.

— Бу кишига бировни танқид қилиш бўлса бас. Бригадир ундоқ, хотини бундоқ деб кун бермайдилар...

— Сиз гапирмасангиз ҳам бўлади!— деди Хосият жаҳл билан,— ҳар қалай Энабуш сиз билан мендан кўра кўпроқ тераяпти. Ўзингиз энди 60 кило тердингиз. Энабуш айтгандек, колхоз районни, бизнинг бригадамиз колхозни, сиз эса бригадамизни орқага суряпсиз!

Меҳрибон индолмай, йўталиб қўйди.

10

Қизлар шу ернинг ўзида гапни бир жойга қўйишди. Улар ҳар кунни нормани икки-уч ҳисса бажаришга аҳдлашдилар.

Энабуш, қишлоқ Советининг сессиясида бизнинг номимиздан шундай ваъда беравер, юзингни ерга қаратмаймиз. Хўш, сизлар нима дейсизлар, қизлар?

— Гап битта.

Қизлар эгат оралаб теримга тушиб кетишди:

Этак-этак пахта тердим бахтим учун,

Аҳди маҳкам мард йигитга ёрман, дейди...

20

Кўп йиллардан бери илғорлар қаторидан жой олиб келган бу бригада қизлари бутун колхоз жамоатчилиги учун энг масъулиятли бўлган ҳозирги даврда мусобақадорларидан орқада қолганларидан қаттиқ хижолат чекардилар. Эгат оралаб жадал пахта тераётган қизларнинг ҳозирги ғайрати ёлғиз ўз бригадаларини эмас, ҳатто колхозни, қолаверса, районни хижолатдан чиқариш учун бел боғлаб, ишга киришганларини ёрқин кўрсатиб турарди.

Ер этагидан бир меъёрда гуриллаган овоз эшитилди. Қизлар ўгирилиб орқага қарашди. Кўрак чувиш машинаси ҳам ишга тушиб кетди.

30

1955

Пискент.

БАХТ НИМА?

Авалло шуки, бундай деб масала қўйиб бўлмайди. Бундай деб масала қўйиш юмалоқ жисмнинг сатҳидан марказий нуқтани қидиришдай мушкул гап. Лекин, бу савол ҳаммани, хусусан, ёшларимизни қизиқтириши табиий, ҳар кимнинг ҳаётини йўлидаги масалалардан биридир. Аммо, бу саволнинг ўзи тутқиси йўқ, ғоятда абстракт саволдир.

40

«Еш ленинчи» газетасида қарийб уч ойдан ортиқ вақт давомида олиб борилган тортишувлар шуни кўрсатдики, ҳамма ҳам шу тўғрида алланимадир демоқчи, қандайдир бир масалани ҳал қилмоқчи бўлади. Лекин ўртага қўйилган гап — абстракт бўлгани сабабдан бирор муқаррар келишув мавжуд эмас. Бу шундай бўлиши керак эди. Чунки, «Бахт нима?» деганда ҳамма ўз умиди, орзуси доираси атрофида ўйлай бошлайди. Бахт якка-якка кишиларнинг ўз ҳаётини тилакларига етишиш-

10 лари билан чегараланади.

Чунончи, бириси — ўз севганига етиша олишни бахт ҳисоблайди, бириси — олий мактабга кириб олишни, бириси — чиройли участка битиришни, биттаси — жангда қаҳрамонликни, бириси фарзанд кўришни бахт ҳисоблайди. Хулласи, дунёда одам кўп, ҳар одамнинг ўз индивидуал орзуси, ўз индивидуал бахти бўлади. Шундай «бахт»лар ҳам борки, у бировларнинг бадбахт бўлиши ҳисобига рўёбга чиқади. Яъни овчи бугун онаболали бир кийикни отиб келиб, ўзини бахтли ҳисоблаши мумкин, ваҳолонки, унинг бахти ўзганинг кўзини чиқарган эди; кийикнинг бадбахтлигига сабаб бўлган эди.

20

Хўп, ўнинчи синфдан кейин олий мактабга кириш ку бахт экан, олий мактабни битиргандан сўнг яна қайси бахт қолади? Аспирантурами, докторантурами?

Нимага Жўравойнинг бу тўғридаги мулоҳазаси бошқача? У ўнинчи синфдан сўнг заводга ишга кирди. Ҳозир олтинчи разрядли токаръ. У ўзини жуда бахтли ҳисоблайди.

30

Аслида эса, бахтли бўлишдан илгари — озод-эркин бўлиш керак. Эркин бўлиш учун табиат ва жамиятнинг бутун қонунларини билиш керак. Ҳамма халқ ҳам эркин-озод бўлишни истайди ва шунга бутун қобилияти билан интилади. Демак, меҳнаткаш халқнинг бошланғич идеали — орзуси озод бўлмоқдир. Халқ ўз бахт-саодатини шунда кўради. Халқнинг умум орзуси айрим-айрим шахсларнинг бахт йўлидаги умидларининг жамулжамидир. Ишчи, пролетариат ва деҳқонларнинг озодлик йўлидаги курашлари — синфий бахтга интилмоқ демакдир.

40

Шахс шу синфнинг бир аъзоси бўлгани учун бир бутун синфнинг бахти ўз навбатида унинг ҳам бахтидир.

«Ҳар қандай синфий зиддиятлардан, бу зиддиятлар тўғрисидаги ҳар қандай хотиралардан юқори турадиган чин инсон ахлоқи жамият тараққиётининг фақат шундай босқичида мумкин бўладики, бу вақтда синфлар ўртасидаги қарама-қаршилик йўқ қилинибгина қолмас-

дан, амалий ҳаётда унинг изи ҳам битиб кетган бўлади»¹.

Бизнинг мамлакатимизда қарама-қарши синфлар йўқотилган. Синфлар ўртасидаги зиддиятлар ҳам йўқ. Биз жамият тараққиётининг юқори босқичи бўлган коммунизм асрини яратиш учун курашмоқдамиз. Бу — халқларимизнинг ягона орзусидир, бахтидир. Биз шу олий жамиятнинг бир аъзоси бўлганимиз учун — шу бахт бизнинг ҳам бахтимиздир.

Тақдирин қўл билан яратур одам,
Гойибдан келажак бахт бу афсона,—

10

бу тўғри гап эди. «Тақдир яратмоқ», бахтли бўлмоқ учун шароит керак эди. Шароит эса эркинлик ва руҳий бойликдан иборатдирки, бу — бизда тўла-тўқис мавжуддир.

Аслида бахт — ахлоқ категориясига кириши керак. «Ҳақиқий ахлоқ — бу пролетариат ахлоқи»дир².

Меҳнатга муносабат эса ахлоқ категориясига кирди, меҳнатга муносабатдан кишининг бахтли бўлиши келиб чиқади. Демак, бу тушунчаларни сидирға, биринкетин қўйганда: бахт — ахлоқ дегани, ахлоқ — меҳнат, дегани бўлади. Ахлоқ мукамаллиги бахтга эришувнинг стимули бўлади. Бизнинг ҳозирги жамиятимизда ахлоқий мукамалликка етишув ҳам ва шу орқали жамиятга кўпроқ фойда етказиш ҳам бахт ҳисобланади.

20

Машҳур тожик шоири Рудакий, тахминан бундай дейди: ҳақиқий инсон бўлиш учун шу нарса керак: саломатлик, ўткир фикр, ахлоқ, меҳнат ва обрў. Бу ердаги обрў — меҳнат процессида эришилган ҳурмат маъносидадир. Албатта, энди, бу ерда сўз ҳар қандай зулмдан — зўравонликдан, эксплуатациядан озод бўлган меҳнат тўғрисида бораётир. Бу тўғрида юқорида ҳам айтилди.

30

Бахт — гўзал ҳаёт кечирешнинг формасидир ва шунинг билан бирга, унинг ифодаси ҳамдир. Гўзаллик эса, ўз навбатида меҳнатсиз қўлга кирмайди.

Меҳнат ва муҳаббатни қадрлаш ҳам бахт ҳисобланади. Озод меҳнат, ҳеч қандай қийинчиликлардан қўрқмаслик, руҳий бойлик, бутун қобилият билан олдинга интилиш, кучли ирода талаб қилади. Азамат ирода эса ҳар бир ёшга ҳам муяссар бўлиши мумкин бўлган олий фазилатлардандир.

40

¹ Ф. Энгельс. Анти-Дюринг, 119-бет. (Автор эскартиши.)

² В. И. Лениннинг РКСМнинг III съездида сўзлаган нутқидан. (Автор эскартиши.)

«Ёш ленинчи» газетаси саҳифасида шу баҳсга қатнашган ёшлар агар менинг мулоҳазаларимдан ўзларига жавоб тополган бўлсалар, ўзимни бахтли деб ҳисоблар эдим.

ДАРҒА

Эй замондош дўст, сен ёшсан. Улуғ Октябрь тонги отган муборак куннинг жонли овозини, «Аврора» тўпларининг садосини ўз қулоғинг билан эшитмагансан. Владимир Ильич Лениннинг ҳаётбахш, илҳомбахш сўзларини ўз оғизларидан жон қулоғи билан тинглаш сенга насиб бўлмаган.

Айт-чи, дўстим, улуғ Лениннинг ҳар бири олам-олам маъно берадиган сўзларини эшитгинг келадими? Содиқ ленинчи Йўлдош отанинг — биринчи ўзбек президенти, халқимизнинг энг биринчи оқсоқолининг суҳбатига қулоқ солгинг, Бутуниттифоқ оқсоқоли Михаил Иванович Калининнинг Бухорода сўзлаган пурҳикмат нутқини тинглагинг келадими?

Инглиз-америка қурол-яроғидан, олтинидан белига куч олиб Ватанимизни ҳароб қилмоқчи бўлган босмачиларга, халқимизни қон-қора қақшатган, гўзал қишлоқларимизга ўт қўйган, беғуноҳ келинларни, бешикдаги она сути оғзидан кетмаган чақалоқларни қиличи билан қийма-қийма қилган ваҳшийларга, миллатчиларга, ватанфурушларга қарши мардона курашиб, уларни тор-мор этган, тарих тўлқинларида кенг қулоч отолган оталарни, қаҳрамонларни, инқилобчиларни кўргинг, қаҳрамонлик симфониясини, Улуғ Октябрь тонги отгандан кейинги серташвиш дамлар, кураш ғулғуласини тинглагинг, партизан отрядларининг ғолибона «урраси»-ни эшитгинг келадими?!

Сен ота-боболарингнинг жанг ва меҳнатдаги шонли анъаналарига содиқ авлодсан, шунинг учун ҳам албатта тарихни, тақдирни ўз қўли билан яратган халқ ўғилларининг ҳикоясини, миллион-миллион, оддий, камтарин, довярак кишилардан бири бўлган азиз Инсоннинг ҳикоясини албатта тинглагинг келади. Кел, қулоқ сол, сенга шу қаҳрамонларнинг ўзлари сўзлаб берадилар.

Фарғона водийсида, катта каналларнинг сўлим, хилват бўйларида бўлгандирсан. Ҳаёт томирига ўхшаш бу муаззам дарёларимиздан далаларга, ўсимликларга, жон ғўза, жоним ғўза деб ардоқлайдиган экинимизга қон берадиган бу каналлар кўзимиздек азиз бўлса, унинг икки соҳилидаги дарахтлар худди кипригимизга ўхшай-

ди. Мана шу ҳаёт дарёларининг ажойиб дарғалари бор. Шулардан бири оддий инсон, коммунист Бузрукхўжа ака Усмонхўжаевдир.

Бузрукхўжа ёшлигиданоқ ҳар бир ишга зеҳн, меҳнатга муҳаббатли бўлиб ўсди, оқ-қоранинг фарқига ета бошлади.

1916 йилдаёқ Риштондаги майда кредит ширкатида котиб бўлиб ишлади. Ўзбек халқи 1916 йилда мардикор олишда оқ подшога қарши курашга отланганида у ҳам довораклар сафида фаол қатнашди. Улуғ Октябрь со- 10
циалистик революциясини кенг қулоч очиб, миллион-миллион меҳнаткашлар сингари шод-хуррамлик билан кутиб олди.

1924 йили, улуғ доҳиймиз Владимир Ильич Ленин вафот этган йили, Ватан бошига энг мусибатли кун тушган дамларда ўз тақдирини Коммунистик партиямиз тақдири билан чамбарчас боғлаб:

— Ҳаётимни, умримни коммунизм йўлига тикдим,— деди. Мана шундан буён қирқ йиллардан ҳам кўпроқ давр ўтиб кетди. Бузрукхўжа ака партия билетини юра- 20
гига яқин жойда сира доғ туширмасдан асраб келмоқда.

Инқилобдан кейин Риштонда камбағаллар қўмитасининг раиси бўлиб ишлади.

«Қўқон мухторияти» йиқилгач, 1918 йилда фидойи сифатида қизил гвардия сафига, гвардиячи партизан аскарлар қаторига қўшилди.

Бугунги муборак кунларимизга етиб келгунча кўп қийинчиликлар, азиятлар тортишга тўғри келди. Босмачиларга қарши мардларча курашди. То босмачиларнинг тухуми қуритилмагунча, йигирма учинчи йилларнинг ўрталаригача, елкасидан бешотарини, оёғидан кўн этигини қўймасдан оддий гвардиячи бўлиб хизмат қилди. 30
Паромонов полк командири бўлган партизанлар отрядида юраги ҳамиша ёниб турадиган, душманлардан ўч олиш иштиёқи билан тўлиб-тошган бу доворак йигитни ҳамма яхши биларди. Жангларда ярадор бўлиб, ўзи туғилиб ўсган, ўз киндик қони тўкилган шу ерни солдатнинг покиза қони билан суғорди.

1923 йил ўртасидан 1924 йил декабригача Риштон район Инқилоб қўмитасининг (Ревком) раиси бўлиб 40
ишлади. Кечаги солдат халқ ташвиши билан одамларнинг бахт-саодатини мудофаа қилиш учун кураш ичида яшай бошлади. Бағдод район ижроқўмининг раиси лавозимида ҳам ўзини кўрсатди.

1926 йилнинг гўзал баҳор фаслида, май ойида у уезд маориф шуъбасининг мудури қилиб кўтарилди. Халқи-

миз ҳали ёппасига хат-саводсиз эди. Янги мактаблар очиш, қоронғи қишлоқларда, қоронғи кулбаларда маърифат чироғини ёқиш, китоб нима, газета нималигини билмаган одамлар ўртасида маърифат гулларини тарқатиш керак эди. Партиянинг оддий жангчиси Бузрукхўжа Усмонхўжаев бу постда ҳам куч-ғайратини, меҳнатини аямасдан ишлади.

- 10 1927 йил март ойида уни область ер-сув шуъбасининг мудир қилиб кўтаришди. Эркинликка, озодликка чиққан халққа, камбағалларга ер-сув бериш керак, партиямизнинг, совет ҳукуматининг одил сиёсатини оммага тушунтириш, асрлар мобайнида ер-сувга хўжайинлик қилиб келган қулоқларни, муштумзўрларни синф сифатида тугатиш учун кураш, уларнинг қўлларидаги бойликларни ҳақиқий хўжайинларига, меҳнаткаш деҳқонларга қайтариб олиб бериш керак эди.

- 20 Коллективлаштириш даври бошланди. У ана шу фронтда, ана шу жабҳада ҳам ҳамиша, камбағалнинг бахт-саодати, деб курашди. Камбағал, ўрта ҳол деҳқонларга энг адолатли, энг тўғри йўлни — колхоз йўлини танлаб олишда ёрдам берди.

Бузрукхўжа ака Усмонхўжаев 1932 йилдан то 1940 йилгача Избоскан район совети ижроия комитетининг раиси бўлиб ишлади. Избосканликлар, бағдодликлар унинг жонбозликларини ҳали-ҳали эслашади.

- 30 Қадрдонимиз Бузрукхўжа ака 1928 йилдан бошлаб узлуксиз равишда ҳамма вақт, ҳамма ерда район партия комитетининг аъзоси, район, область советининг депутати бўлиб келди. 1927 йилда уни биринчи марта Ўзбекистон Шўролар Жумҳурияти Марказий Ижроия Комитетининг аъзоси қилиб сайлашди. Шундан бери у ҳамиша халқ хизматкори, 1937 йилдан буён Ўзбекистон ССР Олий Совети ҳамма чақириқларида депутатдир. 1946 ва 1950 йилларда СССР Олий Советига икки марта депутат қилиб сайланди.

- 40 Бузрукхўжа ака ҳамиша, қаерда ким бўлишидан қатъий назар, партиянинг оддий солдати, оддий жангчиси эканлигини юрак-юрагидан ҳис қилади. Оддий деҳқон, чорикор фарзандини шу қадар улуғлаган партия ишини, халқ ишини ҳамиша муқаддас, деб билади.

Ўтюррак коммунист халқимизнинг асрлар мобайнида сув танқислигидан чеккан азоб-уқубатларини, дарёлар бўйида яшаса ҳам бир қултум сувга зор-афгор бўлганлигини ўз кўзи билан кўрди. Шунинг учун ўзининг жўшқин ғайратини, фаолиятини, водийни яшнатиш, гулла-тиш учун серобчиликка бағишлади.

Бузрукхўжа ака жонажон партиямизнинг XVIII съезди очилиши арафасида Лоғон канали бошида турган азаматлардан бири. Ўзбек халқи Улуғ Ватан урушидан сал илгарироқ водийлар белига кумуш камар бўладиган ҳаёт дарёлари қуриш, канал қазилш, бунинг учун ўжар дарёларни жиловлашга отланди. Ана шу қутлуғ юришнинг Йўлдош Охунбобоев, Усмон Юсупов қатори етук саркардаларидан бири Бузрукхўжа ака-миз ҳамдир.

Фарғона водийсидаги етти яшардан етмиш яшаргача 10 ҳамма, билагида кучи бор азаматлар карнай-сурнай, ногора садолари остида елкаларига кетмон, қўлларига чўқмор-метин олиб канал трассасига кўчиб чиққан 1939 йилнинг пишиқчилик фаслини бир эсланг.

1939 йилнинг 1 август тонги — тарих саҳифасига, ўзбек халқи умумхалқ иншоотларини қуришга белини астойдил боғлаб чиққан кун, деб зарҳал билан ёзиб қўйилажак. Биз ўша қаҳрамонлик мазмуни билан тўлиб-тошган кунларнинг жонли гувоҳи эдик. Юраклар ҳам, буткул жон ҳам, йигитлар ҳам, қизлар ҳам, шеър 20 ҳам, қўшиқ ҳам, ҳамма нарса сафарбар ҳолатда эди. 45 кун мобайнида одамлар кечани кеча, кундузни кундуз демай, марварид тер тўкиб меҳнат қилишди. Канал биз қалам соҳибларига ҳам чексиз илҳом берди. Эсингизда бўлса керак: мен Ҳамид билан ҳаёт дарёси соҳилларида кўнглимиз дарёдек жўш уриб, илҳомланиб, қурувчилар номидан шеърини хат тўқиш учун қалам чархлаб, машғаллар шуъласида шеър ёзардик, мақола ёзардик. Халқимиз тарих саҳифасига ёзаётган зафарноманинг бирор сўзини ҳам эшитмасдан қолмайлик, деб 30 оқшомни тонгга улаб, бедор ўтардик.

Мен ана шу меҳнат байрами авжига чиққан кунларда Бузрукхўжа акани Катта Фарғона каналининг энг қийин участкасида, Избоскан районидаги Луғумбек жамоаси атрофида, тоғ ён бағридаги Еттинчи участкага командирлик қилаётганлигини кўп кўрганман.

Биринчи нишондорлар, орденлилар сафида бизнинг қаҳрамонимиз ҳам бор эди. Ана шу каналдаги маҳорати, тадбиркорлиги учун ўртоқ Усмонхўжаевнинг кўкрагига ҳам Меҳнат Қизил Байроқ ордени, Ленин ордени 40 тақилди.

Канал одамларнинг қўл кучи билан қазилди. У вақтда ҳали кунига минг, икки минг кишининг ишини бемалол қила оладиган одимловчи экскаваторларимиз, қудратли землесослар, бульдозерлар ватан заводларининг лойиҳахоналаридагина пишиб, қуйилиб келаётган эди.

Катта Фарғона каналида 17 миллион 800 минг кубметр ҳажмида тупроқ қавланди. Уша йилнинг кузагида — 20 декабрга келиб темир-бетон, цемент ётқизиш, канални техника жиҳатидан мукамал яроқли ҳолга келтириш ишлари тугалланди.

1939 йилнинг 29 декабрь куни биринчи марта сув очилди. Ташна одамлар оқиб келаётган сувдан ҳовуч-ҳовуч ичиб, шодлик ёшларини ювганлари боягидек эсимда турибди. 1940 йилда Катта Фарғона канали сувининг учи Тожикистон чегарасига ҳам етиб келди. 352 километрли каналнинг 100 километри Тожикистон зами-нида Ашт даштларига ўз елкасида нур, маъмурчилик юкни дангал кўтариб, деҳқонлар бошидан нисор этмоқда.

Бу каналнинг таъриф-тавсифини кейинроқ тагин да-вом эттирамиз. Ҳозирча гапни шу ерда тўхтатиб, Буз-рукхўжа акамининг кейинги фаолиятларига ҳам тўх-тайлик. У киши 1940 йилда Яйпан (ҳозирги Ўзбекистон) район Совети ижроия комитетининг раиси, 1943 йил 20 февралдан 1952 йил февралигача Фарғона область ижроия комитетининг раиси, халқимизнинг сув ва нур учун Улуғ Ватан урушининг энг қийин даврида Фарҳод ГЭСи қурилишида олиб борган курашида 25 минг ки-шилик катта отрядга раҳбар бўлиб ишлади.

Бузрукхўжа ака 11 орден, медалнинг кавалери. Бу нишонлар қаторида Улуғ Ватан уруши, Қизил Юлдуз орденлари ҳам бор. Бу — камтар отахоннинг жанглар-даги, меҳнат frontiдаги қаҳрамонлигининг далили.

Бир донишманд: «Дўстларинг кимлигини айт, мен сенинг кимлигингни айтиб бераман» деган экан. Буз-рукхўжа аканинг энг яқин дўстлари — Ўзбекистон оқ-соқоли Йўлдош ота Охунбобоев, Усмон ака Юсупов, Ҳамроқул ака Турсунқулов, Мелибой Абдуллаев, Сот-тихон Олимхўжаев, Назиржон Халилов сингари эл на-зар қилган кишилардир. Улар халқимиз бахт-саодати учун курашган инқилобчилар, ленинчи гвардияга ман-суб ветеранлар. Бузрукхўжа акамининг халқимизнинг бу асл фарзандлари билан аскияда ҳам, тантилиқ, сахий-ликда ҳам, меҳнат майдонидаги ўзбекча курашда ҳам 40 баб-баравар келиб, сира орқада қолмади. Замон билан, давр билан бирга одим ташлаб, инқилобий тўлқинлар-да бир томчи бўлиб жўшаверди.

Биз-ку шунча инқилобий йилларни тезгина бир-бир санаб ўтдик. Лекин шу асло унутилмас йилларнинг ойнаси, ҳафтаси тугул, бир кунининг мазмуни ўзи нималар-га тенг!

Тагин Катта Фарғона канали мадҳиясини бошлай-лик. Канал дастлаб қазилганида, 100 кубметр сув оқади, деб мўлжалланган эди. Канал трассаларида кунига 160 минг киши терлаб-пишиб, куйиб-пишиб меҳнат қилди. Совет кишиларининг лойиҳалари, режалари шунчалик дадил бўлса ҳам, меҳнатлари ана шу режалардан ҳам ортиқроқ бўлди. 7 миллион 400 минг киши кучи сарфланган 1800 коммунист, 50 мингга яқин комсомол, 3 минг инженер-техник, 1850 маданий-сиёсий арбоблар меҳнат қилган каналда мўлжалдагидан кўпроқ сув бешик-бешик тўлқинланиб оқа бошлади. 1957 йилга келиб каналларни реконструкция қилиш бошланди. Бу иш 1960 йилда тамомланди. Энди Катта Фарғона каналидан 275 кубметр сув тойчоқдек ўйноқлаб-ўйноқлаб, тўлқинланиб оқмоқда. Ана шу каналнинг ҳаётбахш сувидан 340 минг гектар еримизда гуркираб экин уняпти. Катта баҳодирнинг кичик инилари бўлганидек, Катта Фарғона каналининг Шимолий Фарғона, Жанубий Фарғона каналига ўхшаш укалари бор. Шимолий Фарғона каналидан 100 кубметр, Жанубий Фарғона каналидан 50 кубметр сув шу сахий заминнинг ташналигини қондириб, ғўзамизга, боғ-бўстонларимизга гўзаллик бахш этяпти. Эндиликда ана шу уч дарёи азимдан, уч каналдан 425 кубметр сув оқиб, 440 минг гектар ерни суғормоқда.

Ана шу каналларнинг бошида катта ҳаёт наҳрининг ўткир дарғаси бўлиб, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган ирригатор Бузрукхўжа Усмонхўжаев турибди.

...Чол ҳали бақувват. Ўзи қазиган каналлардан, ўзи ўтказган дарахтлардан баҳра олаётган инсонларни кўрса, тани яйрайди. Чол халқпарвар, оилапарвар одам. Яхши ўғил-қизларни тарбия қилиб, вояга етказди. Фақат ўз фарзандларини эмас, босмачиларга қарши кураш йилларида оғзига қум тўлдириб ўлдирилган жанговар дўстлари фарзандларининг ҳам етимлигини билдирмай, бошини силади, ўқитди, камол топтирди. Катта ўғли Эркинжон ҳам, Инъомжон ҳам ҳақиқий ота ўғли. Эркинжон — Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, Фарғона водийсидаги катта колхозлардан бири — «Большевик» колхозининг раиси. Ота ўғли Эркинжоннинг пахтачилик ишларига ҳам бош қўшиб, кўмаклашиб туради. Гарчи у бу колхозга борганида бир кетмон урмаса, бир тўғон бошини очмаса, бир этак пахта териб бермаса ҳам, лекин колхозчилар учун «Эшон ака келибди» деган сўзнинг ўзи кифоя. У кишининг ҳурматларини сақлаган колхозчилар сал оқсаб қолган ишни юргизиб юборадилар.

лар. Шундай қилиб, Эркинжоннинг колхозида, бошқа колхозларда иш сал оқсай деганида, ўша ерга ота етиб бориб, беш-ўн кун ётиб олади. Оталар сўзи — ақлнинг кўзи, деб бекорга айтишмаган. Жаҳондийда қария ўз фикрини айтади, маслаҳат беради, йўл-йўриқ кўрсатади.

Бизнинг замонамизда етмиш ёш деган нарса нима деган гап бўлибди! Яшамоқ чоғи, жаҳонни безатиш чоғидир. Нурли даврон туфайли, қарилликка сўз бермаётган Бузрукхўжа ака эл ташвиши билан, халқ тўғрисида меҳрибончилик қилиш фикри билан яшайпти.

Бултур қиш яхши келмади. Сув танқис бўлди. Бу йил Фарғона водийсида ҳалига қадар қор ёққани йўқ. Тоғларда ҳам қор кам. Ғалламиз, чўпимиз, пахтамиз, ниҳолларимиз, боғлардаги сермева дарахтларимиз, жамики жонли нарса сув сўрайди.

— Бир томчи сувни ҳам увол қилмаслик керак. Ерни тўйдирсанг — элни тўйдирасан. Ёзнинг саратонида ернинг томоғи қуруқшаб қолмаса, ғўзанинг томири намдан баҳра олиб турса, ҳосил мўл бўлаверади,— дейди миришкор деҳқон, тўғон бошида турган миробимиз.

Бузрукхўжа аканинг иккинчи бир фарзанди — Инъомжон қурувчи-инженер. У бундан илгарироқ Фарғона шаҳар Совети ижроия комитетининг раиси эди, ҳозир Сирдарё область партия комитетининг секретари.

Биз дўстимиз Бузрукхўжа акани дўстлар даврасида, оилада, набираларини елкасига миндириб ўйнаётган пайтда, канал соҳилларида, пахтазорда, фарғоналик миришкор деҳқонлар даврасида, Йўлдош ота билан 30 Езёвонда, Бўзда юганида, катта йиғинларда кўп учратганмиз. У ҳамиша камтар, ҳамиша қувноқ, ҳамиша жаҳондийда, мўйсафидларга хос донишманд.

Бузрукхўжа Усмонхўжаев уч катта каналнинг қулоғи бошида турибди. У мавж уриб оқаётган ҳаёт сувига қарар экан, бу оби ҳаётга рашки келмайди. Унинг ҳам умри одамларга, далаларга ҳаёт бағишлашда ана шу сувдек хизмат қилди, қилмоқда. Демак, «Умрим сувдек бекор оқиб кетди», деган мақол эскирди.

Биз мана шу муборак тонготарда, коммунизм қураётган жаноби инсонлардан бири бўлган бу улуғ оғамизга, Бузрукхўжа акага, Коммунистик партиянинг оддий жангчисининг 70 йиллик тўйида тағин ҳам узоқ умр, сихат-саломатлик тилаймиз.

Ҳаёт оқими тўлқинланиб, жўшиб оқмоқда. Дарға ҳамиша посбонликда. Дарға ҳамиша бедор. У эл ғамида. 1966

ПУБЛИЦИСТИКА

ТУРҚСИБНИ БИЗГИНА ҚУРДИК ВА ҚУРА ОЛАРДИК

Туркистон билан Сибирь ўртасида темир йўл солиш бундан 41 йиллар илгари чор ҳукуматининг ҳам иш планига кирган масалалардан эди. Чор ҳукумати бу йўл орқали Урта Осиёни яна ҳам чуқурроқ эзиш, Шарқ миллатларига бўлган ҳокими «мутлақлик» сиёсатини яна ҳам илдиз оттириш, Урта Осиёни капитал саноати учун бирдан-бир хом ашё базаси ҳолига айлантириш, рус капиталисти, помещчиги, дворянига қўл тегмаган хом ашё ўлкасидан арзон иш кучи, арзон хом мол, кенг бозор топиш ва шулар орқали қўшни Шарқ мамлакатларига ўз мустамлакачилик сиёсатининг таъсирини кучайтириш, энг адоғида Ҳиндистоннинг «эгаси» Англия жаҳонгирлигига Шарқда кучли рақобат олиб бориш сиёсатларини юргизишни кўзлаган эди. 10

У Туркистон — Сибирь темир йўлини қуриш учун озмунча ҳам уннаб кўрмади. Бир қатор экспедициялар ташкил қилиб, йўл қурилиши учун васоит ва имкониятларини ҳисобга олди. Бироқ капиталист давлатлари ўртасида бир-бировларига бўлган иқтисодий рақобат, Шарқ ўлкаларидан ўзлари учун манфаатли бозор қидириш тортишувлари чор Россиясининг планларини хаёл ҳолида қолдиришга мажбур қилди. Ниҳоят давр бир қатор курашлардан сўнг ўз эгалари — пролетарларнинг қўлларига ўтди. Иккам қирқ йил муаммо ҳолида қолган Туркистон — Сибирь темир йўли масаласи пролетариат диктатурасининг кучли, қудратли, узоқларни кўра олувчи кўзи олдида ҳал бўлди. Яъни Туркистон — Сибирь темир йўли бинокорлик ишлари бошланди. 20

Социализм қурилиб бораётган Шўролар Иттифоқидаги бир қанча бинокорликлар қаторига Турксиб темир йўли ҳам ўзининг Иттифоқ миқёсида туган иқтисодий ва сиёсий аҳамияти билан тиркалди. Жуда оз муддат ичида деярли бу улуғ қурилиш поёнига етди. Бунда СССР пролетариати Ленин партиясининг тўғри раҳбарлиги остида бутун куч ва эътибор билан иштирок қилди. 30

Турксиб, ўзга пайтларда сўйлаганимиз каби, иттифоқдош миллатлар меҳнаткашларининг бир-бировларига бўлган биродарлик боғланишларини яна минг қайталар мустаҳкамловчи кучли бир занжир.

Турксиб — Иттифоқ саноатини кучайтириб, Урта Осиё жумҳуриятлари ва Қозоғистонни СССРнинг илғор районлари билан иқтисодий ва маданий савияда текислик келтирувчи кучли бир омил.

10 Турксиб — Яқин қўшни Шарқ ўлкалари билан бўлган иқтисодий ва савдо муносабатларини режага солувчи, уларга Октябрнинг Шарқ ўлкаларига берган совғаларини мақтаб кўрсата олувчи фактор. Турксибнинг сиёсий, иқтисодий тарафдан бўлган манфаатлари чор Россиясининг мустамлака ва истимлок сиёсатлари асосида эмас, балки иттифоқдош ўлкалардаги турли миллат меҳнаткашларининг халқ хўжаликлари, маданиятлари, ниҳоят, социализм қуриш ишидаги биродарона иштироклари учун ва шу асосдагинадир.

20 Турксибдаги бинокорлик ишлари илгаридан белгиланган план бўйича 1930—31 хўжалик йилида тугаши керак эди. Бироқ сўнгги иш даврларида тадқиқотларнинг мўлжалдан ҳам муваффақиятлироқ чиқиши, умумий ишларда меҳнат тақсимотининг дуруст уюштирила билиниши, ўзаро социалистик мусобақа натижаларининг амалда кўриниши ва ишчи қўллар, раҳбарлар, инженер, техникларнинг ишга бўлган лаёқат, жиддият, садоқатлари орқасида муҳлатидан 17 ой илгари тугади.

30 Янгидан қурилган — ётқизилган из Луговая станциясидан Семипалатинск станциясигача 1442 километр: йўлнинг бошланиши Арис станциясидан деб ҳисобласак, Новосибирсккача 2552 километрни ташкил қилади.

Турксиб йўлида бўлган асосий ишлар 2 йил мобайнида тугади. Бундан 1928—29 хўжалик йилида умумий ишнинг 54 проценти ёки 1355 километр ерга из ётқизилган эди. Иш қизиган даврларда 55 минггача ишчи ишлади. Буларнинг кўпчилиги қозоқ меҳнаткашлари эди.

40 Бошида қилинган ҳисоб бўйича йўл ва йўлга қарашли бошқа бинокорликлар учун 209 миллион сўм сарф бўлиши тахмин қилинган бўлса ҳам, юқоридаги бир қатор муваффақиятлар чиқимни 180 миллионга камайтирди.

Йўлда юк ташув обороти, турли эҳтимолларни назарга олароқ, биринчи навбатда жуда оз тахмин қилинган эди. Масалан, 31-йилда 180 тонна, 36-йилда 2 миллион 571 минг тонна, аммо халқ хўжалиги, иқтисодий ва Иттифоқ саноатида бўлган гигант суръатлар бу

планнинг неча даража ошиб кетажagini аниқлайди. Шундайки, фақат Ўрта Осиёнинггина транспорт обороти шу хўжалик йилида 7 миллион 700 минг тонна бўлуви лозим. Бу юк Тошкент темир йўли учун максимумдан ҳам бир неча қайта оғирроқ нагрузка бўлар эди. Келаси йилда бўлса, унинг транспорт обороти 10 миллион тоннадан зиёдроқ тахмин қилинади.

Тошкент темир йўлини мана шу бажарилиши ғоят оғир бўлган юклатмалардан озод қилиш учун бирдан-бир ёрдамчи имконият — Турксиб темир йўли. Мана шу нуқта хотирда бўлғайки, бир тарафдан Тошкент — Москва темир йўли, бир тарафи Турксиб темир йўлидан оқиб келувчи ва бу икки тарафнинг ўзи Ўрта Осиёнинг ўзидан оқувчи, хулласи, ҳар икки жиҳатдан бўлган транспорт оборотини режага солиш учун Тошкент, яъни Ўрта Осиёда ҳалигача мавжуд темир йўл тифизлик қилади. Бинобарин, ҳозирданоқ бу йўлни кенгайтириш учун лозим бўлган тадбирлар кўрилмақда. Тезда янгидан Чимкент — Тошкент, Тошкент — Ковалевская шохобчалари барпо қилинур.

Турксиб темир йўли Қозоғистоннинг Сирдарё округидан Чимкент, Авлиёота ҳам тамоман Еттисув, Семипалатинск округлари, Қирғизистоннинг Фрунзе, Чу, Талас, Қоракўл, Норин районлари ва Сибириянинг Славгорский, Бобинцевский, Барнаул, Бийск округлари устидан айлантириб босиб ўтади. У ўз йўлида бўлган жойларнинг иқтисодий ҳолларига ҳам кучли таъсир кўргизади. Зикр қилинган жойларда 120 миллион мураббаъ гектар ер майдонлари бор. Буларнинг 55 проценти деҳқончилик ва чорвадорлик учун қобил ерлар. Яна шу ерларнинг бир қисмида бой ўрмонлар ҳам бор. 26-йилда қилинган рўйхатларга қараганда бу ерларнинг аҳолиси 4 миллион 900 минг нафар миқдориди. Буларнинг хўжаликларида 25 миллион 3 мингга довур жонли ҳайвонлари бор. Рўйхат йилининг ўзида 4 миллион 100 минг мураббаъ гектар экилган ерлари бўлган.

Турксиб ўзи чўрт кесиб ўтган бу ерлардаги меҳнаткаш аҳолининг хўжалигига, иқтисодига кучли мусбат таъсир бергусидирки бунинг биринчи амалий юзи ҳозирданоқ кўринмоқда.

Турксибнинг иқтисодий аҳамиятларидан яна бир улкани шулдирки, у Ўрта Осиё пахтачилигини ғалла, гўшт ва бинокорлик материаллари билан тўлиқ таъминлайди. Ўрта Осиё ўз навбатида беш йиллик хўжалик планида кўрсатилган хом пахта миқдорини етказиб

бера олиш имкониятига эга бўлиб, натижада тўқимачилик саноатимизнинг талабларини четларга бўлган хом пахта эҳтиёжидан озод қилиб, 200 миллион олтиннинг ўзимизда қолишига сабаб бўлади.

Ўрта Осиё учун ғалла тўғридан-тўғри Турксибдан келган чоқда шу топгача Кавказ, Украина, Волгадан келтириладиган 3—4 миллион пуд буғдойни четларга сотиш имкониятига эга бўламиз.

10 Турксиб орқали Или, Чув наҳрлари атрофидаги ерларни маданийлаштириш, айниқса, у ерларда шоликорлик ишларини ривожлантириш мумкин бўлади. Токи, бу шолилар билан фақат Ўрта Осиёни таъминлашгина эмас, балки бу шолиларни, гуручни чет элларга сотиш мумкин бўлади.

Яна Турксиб йўли Қирғизистон ва Қозоғистоннинг тоғлари ва «бўйдоқ» далаларида ишлатилмай ётган табиий бойликларни ишлашга кучли васоит туғдиради. Йўл устида жуда бой бўлган мис ва тошкўмир манбалари бор. Англия концессияси «Уркварт»нинг эски бир 20 ҳисобига қараганда, Риддер деган жойдаги мис манбаи ишга солинса, ҳар йили 150 минг тонна холис мис чиқариш мумкин бўлади. Бу миқдор 1913 йилда Россиянинг ҳамма конларидан чиқарилган миснинг умумий миқдоридан 4 мартаба ортиқроқ.

Бу манбаларни ишлатишда яна қулайлик шундирки, мис конлари билан бир қаторда кўмир конлари ҳам ётади. Бунда мис рудаларини ишлаш яна енгилроқ бўлади.

1927 йилда хорижий Шарқ мамлакатлари билан бўлган бизнинг мол савдо оборотимиз 20 миллион олтин сўмдан ошган эди. Турксиб бу муомалани яна кучайтиради. У ерлардан пахта, жун, хом тери, жонли молларни бизнинг тарафга кўплаб ўтказиш ва биздан у тарафга турли саноат моллари юбориш билан бу оборотнинг бир неча мартабалар улғаявига сабаб бўлади.

Хулласи, Турксиб Ўрта Осиё жумҳуриялари, Қозоғистон ва умуман Иттифоқ пролетарларининг саодати, у социализмнинг қатор қурилишлари ўртасида бир сигнал.

40 1930

ХАНДРЕЛЛАГА ЭЪТИБОР

Шўролар Иттифоқида каучук муаммоси ҳал бўлиб, ўзимиздан чиқатурган каучукка тез орада эга бўла оламиз. Гивиядаги гевея дарахти бизнинг иқлим шароити-

мизга мос келадими, 38 процент каучук моддасига эга бўлган ўсимлик тоғ сақичи нима?

Бизда каучук (резинка ишлаб чиқариладиган модда) импорт (четдан сотиб олинандирган мол) ҳисобланади. Шўролар Иттифоқида нега каучукни ўзимиз етказиб, чет элларга бўлган муҳтожликдан қутулиш мумкин эмас деган бир фикр туғилди ва бу йўлда бир қатор амалий тажрибалар ўтказилган ҳам эди. Шу баробарида «Шўролар Иттифоқи ўз каучугига эга бўлсин!», деган шиор ўз навбатида меҳнаткаш аҳолининг озмунча назар-диққатини жалб қилмай қолмади. Бунинг учун давлат тарафидан маълум фондлар ажратилди. Айрим экспедициялар ташкил қилинди. Бир қатор илмий ва тафтишот-тадқиқот муассасалари бу масалани ҳал қилиш пайдан бўлдилар. Натижада бу масала бир неча шаклларда ҳал бўлаёзди. Масалан: Бутун дунё бозорини каучук билан таъминлаб турган Гвианадаги (Англия ва Голландия мустамлакаси) гевея ўсимлиги бизнинг иқлимий шароитимизда (Озарбайжон ва Туркманистоннинг баъзи бир районларини мустасно қилганда) ўсмас экан. Бинобарин, бизнинг олдимизда икки усул қолади, бириси турли ўсимликлар ва каучук моддасига эга бўлган ўтлардан сунъий равишда каучук тайёрлаш, иккинчиси, ёввойи ўтлар ўртасидан каучук моддасига эга бўлган шундай бир ўсимликни қидириб топиш керакки, токи унинг бизга манфаати бошқаларга қараганда зўрроқ бўлсин.

Эсингизда бўлса керак, яқинда газеталарда Қозоғистоннинг қумлик районларида ерли халқ тилида «тов сағиз» номини олган бир нав ўсимликда каучук моддаси бор экани билингани эълон қилинган эди. Фан тилида «Хандрелла» деб исмланган бу ўсимликнинг томир билан танаси ўртасида буқоғи бўлиб, каучук моддалари шу буқоқда кўплаб йиғилган бўлади.

Урта Осие Давлат дорилфунунининг тажрибасига қараганда, хандрелла ўсимлиги бизнинг каучук манбамиз бўла олади ҳамда у маданий усулда тарбия қилинишга қобил бир ўсимлик деб топилди. Зеро, у биринчи йилдаёқ буқоқ солиб каучук бера олади. Таасуф, бизда хандрелланинг уруғидан запас бўлмагани учун бу мавсумда ёппасига хандрелла экиш имкониятига эга эмасмиз. Бинобарин, биринчи даврда уни кўчат тариқасида экишга мажбур бўламиз. Келаси баҳорда «Каучуконос» трести «хандреллани ўтқазиб учун шартномалар тузади ва Қозоғистон бўйича унинг уруғини йиғиш ишларини режага солиш учун 25000 гектар ерга

хандрелла ўтқазади. «Каучуконос» трести бу билан ҳам кифояланмасдан, келаси кўкламдан бошлаб фақат хандрелла ўсимлигини ўстириш ва тарбиялаш билан машғул бўлатурган йирик совхоз ва колхозлар ташкил қилади.

10 Яна шунинг билан бирликда, бошқа экинлар сингари хандрелла ўсимлигини ўстириш ва кўплаб етиштириш учун унга бўлган парвариш машиналаштирилади ва бунинг учун тараддудлар ҳозирданоқ кўрилиб кўйилган.

Бизнинг олдимизда турган масалаларнинг яна муҳимроғи моёлар масаласи, бинобарин, шу йил кузда «Каучуконос» трести тарафидан маҳаллий моёларни тайёрлаш учун курслар ташкил қилинади. Студентларни бу ишга жалб қилиш учун улар билан шартномаланади.

20 Хандрелла ўсимлигининг кенг табақа аҳоли ўртасида расмий экинлар қаторига қўшиш ва уни аҳолининг ўз моли қилиш учун Қозоғистон комсомоллар қўмитаси қарор чиқарди. Унда шундай дейилади: «Иттифоқ марказий Фирқа қўмитаси ва Меҳнат мудофаа Шўросининг кичик бир кучи саноатни кучайтириб, табиий каучукка эга бўлиш ва бизнинг резинка саноатимизни чет элларга каучук моддаси учун бўлган боғланишдан озод қилиш тўғрисидаги қарорларини назарга олиб, Қозоғистон комсомоллар қўмитаси Қозоғистонда битгувчи ҳамда ўзида кўплаб каучук моддаси сақлагучи қимматли хандрелла ўсимлиги тўғрисида қарор қилади.

30 1. Округ ижрокомлари район ижрокомлари ва қишлоқ, овул шўролари аҳолини хандрелла ўсимлиги билан таништириш учун мажбур бўлсинлар ва унинг Шўролар Иттифоқининг резинка саноати ва Қозоғистон жумҳуриятининг халқ хўжалигида қандай аҳамиятга эга бўлгани тўғрисида кенг аҳоли ўртасида тушинтирсинлар. Улар «Каучуконос» трестининг хандрелла ўсимлигини шартлаш ва ундаги буқоқларни йиғиш ишларига лозимий миқдорда ёрдамда бўлсинлар.

40 2. Ер ва қишлоқ хўжалик кооперацияси бирлашмалари, чорвачилик союзи ўз иш муддатларида хандрелла ўсимлигини маданийлаштириш ва уни яқин йилларда қумли ерларнинг асосий экини ҳолига қўйиш учун чуқур эътибор қилсинлар».

Албатта бу қарор маҳаллаларда аллақачон ўзининг амалий юзини кўрсатмишдир. Шубҳасиз, бу янги ўсимлик Шўролар Иттифоқининг резинка саноатини чет элларга бўлган қарамликдан озод қилиш ва ўзида бўлган бойликни четларга оқишдан сақлаб қолиш бараварида,

Қозоғистон халқ хўжалигининг катта қадамлар билан илгарилаши учун ғоят катта аҳамиятга эга бўлғусидир.

Қозоғистон маданиялашади. Турксиб йўли уни маданий ҳаётга бостириш учун қандай зўр аҳамиятга эга бўлган бўлса, хандрелла меҳнаткаш қозоқ учун яна зўр, яна жиддий бир маданият келтиради. Каучук учун бўлган кураш, хандрелладан ҳам манфаатлироқ бир ўсимликни топиш учун бўлган ғайрат ҳали сусайгани йўқ.

Яқинда Қозоғистоннинг Қоратов чатқолларида яна 10 бир нав ўсимлик топилди. Унинг намунасини қорнинг тагидан қазиб топганлар. Ҳали бу ўсимликнинг қандай ўсимлик ва қандай нав бўлгани аниқлангани йўқ. Бу ўсимликдан биринчи мартаба таҳлил қилиб кўрилганда маълум бўлдиким, у ўзининг таркиботида 38 процент ҳолис каучук моддасини сақлар экан. Ҳали биз бу ўсимликнинг қандай шароитда, қайси районларда кўпроқ тарқалган эканини билганимизча йўқ.

Ҳозирги вақтда «Каучуконос» трести Қоратовга айрим экспедиция отряди юборди. Мазкур ўсимликни кўплаб 20 йиғиш, уни техник анализ қилиш ва уни тоғнинг чатқол ва водийларидан бошқа ерга кўчирмак мумкин бўлиш-бўлмаслиги тўғрисида бир қатор тадқиқотларда бўлинажак. Агар бу ўсимлик устидаги тажрибалар тугаб, бизда бўлган фикрлар ҳақиқатга айланса, ҳозирданоқ айтиш мумкиндекки, у хандрелладан кўра бизга, бизнинг саноатга бир неча ўн қат фойдали бўлади. Чунки хандрелланинг таркибидаги каучук моддаси бу номаълум ўсимликка қараганда оздир. (Хандрелла таркибида 0,4 процент каучук бор, бунда бўлса 38 процент).

30 Хулласи, бизда каучук муаммоси ҳал бўлиш олдида. Биз тез орада саноатнинг бу жабҳасида ҳам тўла ютуқларга эга бўламиз. Ўзимизнинг каучугимиз бўлади.

Қозоғистон меҳнаткашлари социализм қуришда ўзларининг бу жиҳатдан бўлган ғайратлари билан ҳам олдинги сафларда бўладилар. Ҳақиқатан ўз каучугимиз орқали умр бўйи киявериб зерикиб кетатурган калишлар, автомобиль, велосипед шиналарига эга бўламиз.

Хулласи, ўз бийлигимиз ўзимизда бўлган бўлади.

1930

40

УЛУҒ ЙУЛЧИЛАР

Қолоқлик, саводсизлик, йўлсизлик туманига бурканган, мудроқ собиқ Россиядан асрий илмий кун техникасининг энг сўнгги мазмунигача эгаллаган онгли

ва планли социалистик мамлакат қура олиш жуда осон, хамирдан қил суғургандек беозор бир иш эмас эди, албатта.

Барон Врангелдан тортиб Иброҳимбеккача, мистер Троцкийдан тортиб муштумзўр Ғаффорбойгача қарши олиб борилган ашаддий синфий кураш; қишлоқ хўжалигида омочдан тракторгача, яккаликдан колхозларгача, шамли, қора чироқли сўқир ҳаётдан ГОЭЛРО планининг бажарилиши — Днепргача, кустарь темирчининг кўрасидан Магнитостройгача бўлган гигант ғалабалар фақатгина пролетариат диктатураси ҳукмрон бўлган бир мамлакатда, Ленин партиясининг сарсилмас раҳбарлиги жорий бўлган бир ўлкада, синфсиз жамият қуриш учун отланган, байналмилал баҳамжиҳатлик мустаҳкам ва чин асосларда устивор бўлган бир ердагина мумкин.

«Қуш учса қаноти куйган» Қорақум чўлларининг этагини бугун социалистик жаҳоннинг миллионлаб бошли подасию суруви чулғаб олган. Амир эксплуатацияси орқали тупроққа қоришган, қоронғиликдан адашган, унутилган ва жаҳондан бир зувала хамирдай ажралган, Помир этаклари, Бадахшон дарёлари, Вахш ёнбағирларидан қизил туғлар кўтарилган ва бутун салобати билан еттинчи шўро жумҳурияти бўлиб Тожикистон бўртиб чиққандир.

...Чоржўйдан тортиб Афғон ва Эрон чегаралари бўйлаб Красноводсккача бўлган улуғ бир майдонда СССР оиласининг ҳуқуқли аъзоси бўлиб Туркменистон жойлашгандир.

Фарғона водийсининг пахтакорликда жаҳоншумул ерлари, Мовароуннаҳрнинг олтин тупроқлари, Озарбайжоннинг ўлкамиз томирларига қора қон қуювчи нефть фонтанлари, Украинанинг дунё иқтисодида фахрли ўринда бўлган завод, фабрика ва буғдойкорлик ерлари, конлари, Донбасс шахталари, Уралнинг гигантлари, рудалари коллектив ҳукмронлигининг тасарруфи остидаги ижтимоий мулклардирки, улар муқаддас ва мудофааси бутун қувватимиз билан таъмин қилингандир. Ироқдан Мўвсал орқали, Эронни ўтиб Афғонгача ва бизнинг ғарби жанубий чегарамиз билан мустасил бўлган у тарафда Фаранг ҳукумати автойўл қурмоқдадир.

Яширинган муддао бизга маълум. Фаранг ҳукумати Туркменистоннинг чорвасига, нефтига, Тожикистоннинг тоғ бойликлари ва қурилишларига жуда суқ билан қарайди ва ўзиники бўлишини истайди; Афғондан тортиб Ҳиндиқуш тоғлари орқали Ҳинд чегараси бўйлаб Қашқаргача ва бизнинг Шарқий чегарамиз билан туташган

у тарафда англиз ҳукумати янги йўллар қурмоқда, янги ҳарбий базалар мустаҳкамламоқда. Қашқарда «мусулмонлар» ҳукумати тузиш баҳонаси билан янги интервенция ҳозирлашга уринмоқдадирки, яширилган мақсад бизга очиқ. Инглиз ҳукуматини Ҳиндистондан ажралув хавфи ва бизнинг мунбат водийларимизнинг ишқи қизиқтиради.

Япония ҳукумати Хитойнинг кўпгина қисмларини босиб олган, гўё унинг раҳбарлигида Манчжоуго (Манч-журя) давлати барпо қилинди. У ҳалидан ҳали бизнинг Шарқий чегарамиз бўйлаб мудохалалар тайёрлашни истайди. Яна маълум муддао: Япония ҳукуматига янги мустамлака — Қозоғистон чорвалари, конлари, Сибирянинг ўқ ўтмас ўрмонлари керак эмиш. 10

Ғарбий Европа билан туташган чегараларимизнинг у тарафида ҳам Украина, Донбасс, Кавказ севгиси билан ёнган, бизнинг Иттифоққа ҳар пайт мудохалага тайёр турган бир қатор жаҳонгирлик ҳукуматлари бордир. Бироқ буларнинг барисига қарамай, бу ижтимоий мулклар муқаддас ва мудофаачи бутун кучимиз, қудратимиз ва бойлигимиз билан таъмин қилингандир!.. 20

Москвадан бошланиб Татаристон, Қозоғистон, Ўзбекистон, Қорақум, Туркманистон, Кавказ, Украина каби улуг бир ҳалқада шўро автомобилларига эълон қилинган юришнинг асосий мақсадларидан биттаси ҳам, юқорида айтилгандай, жаҳонгир давлатларнинг бизга қарата тайёрламоқчи бўлган интервенцияларига қарши ўз мудофаа кучимизнинг бирлигига кўриқдир.

Жаҳонгир давлатлар тарафидан ҳалигача эълон қилинган қатор юришлар кўпчилик тасодифда фалокатга учрадилар. Швецияда қутб экспедициясининг адашуви ва хароб бўлуви, фаранг аэропланининг ер айланаси учувида қанотлари қайрилуви, Атлас денгизида «Океан» пароходнинг ёнуви ва, ниҳоят, Америка учувчиси Матернунинг ер айланаси учувида ҳалокатга учрови ва бошқалар... Буларнинг барисиди ҳам шўро техникаси уларга ёрдамга борди ва уларни қутқазди. 30

Биз шу муқтадир кучларимиздан барисига кўриқ қиламиз, «Москва — Қорақум — Москва» аталган бу юришнинг узунлиги 9000 километр бўлиб, йўл шароитлари турличадир. Шўро заводларида ишланиб чиққан автомобилларнинг сифатларини текшириш ва турли йўл шароитларида уларнинг яраб ва ярамаганликларини ўрганиш, бундан сўнгра уларнинг техникага мукамалликларини кўтариш бу юришнинг иккинчи мақсадидир. Бу узун йўл доираси — тоғ ён бағирлари, тўқайликлар, 40

тошликлар, ўлкамизнинг энг иссиқ ва оғир иқлимли йўллари ва оғир, қизгин чўллари ҳам минг километр келадик, автомобиль билан ҳалигача шунчалик узун мўлжал олинмаган эди. СССР каби катта сатҳга эга бўлган бир мамлакат учун айрим жумҳуриятлар, айрим **саноат марказлари ўртасида маданий, иқтисодий алоқани кўтаришда** автйўлларнинг тутган мавқелари ғоят улуғ.

- 10 Ер харитасида ҳалигача «оқ нуқта» — ўрганилмаган, текширилмаган ўринлар бўлиб келган жойларни ўрганиш жуғрофий-илмий ишларни олиб бориш ҳақида бундан буён бизда автйўлларнинг хизматлари катта бўлажак.

- Қорақумнинг яйловларида йирик чорва совхозлари тузилмоқда, Тожикистоннинг узоқ районларида янги конлар очилмоқда; Қозоғистоннинг қум оралиқларида қимматли руда конлари топилмоқда — мана шуларга хизмат қилиш, саноат марказлари билан икки ўртада бўлатурган алоқани мустаҳкамлаш, транспорт ишларида 20 автомобиль йўлларининг аҳамиятини, транспортнинг бошқа навларига қараганда ғоят қулай, иқтисодли, тез инкишоф қилишга замин бўлишини яна юқорилатади.

Ниҳоят, маданият масаласи. Шўролар Иттифоқи каби турли миллатлардан ташкил топган ва холиса кўпинча чочиқ бўлган бир мамлакатда автомобиль тенгсиз бир маданий қурулди, у энг узоқ бурчакларгача китоб, газета, радио, хат, хабар, маълумот, ҳаммаси, ҳаммасини етказишда энг осон усулди.

- 30 «Москва — Қорақум — Москва» автоюриши муносабати билан кўп жаҳонгир давлатлар бу юришда ўзларининг иштирок қилмоқларини сўраб биздан илтимос қилдилар, биз қабул этмадик.

Ҳаммаси бўлиб, бу юришда 20 автомобиль иштирок қилади; техниклар, шоферлар, инженерлар, кино ходимлари, илмий хизматчилар, журналистлар бўлиб, жами 94 киши бу юриш билан бирга боради.

6 июль кунини бу улуғ юришга қатнашадиган автомобиллар Москванинг Максим Горький номидаги маданият ва истироҳат боғидан йўлга қўзғалдилар.

- 40 Қозондан олинган хат ва телеграмма хабарларига қараганда, Шўро автомобилларининг нечоғли пухта ва техникада устун эканликлари ҳалиданоқ маълум бўлмоқда. Йўлчилар Қозондан Самарага қараб қўзғалдилар.

Тез кунлар ичида автомобиллар Ўзбекистон тупроғига қадам қўйжаклар, йўл-йўлакай уларни колхозчи-

лар, ишчи — меҳнаткашлар оммаси «Яхши автойўл учун, маданият учун!» шиори остида қарши оладилар. Йўл-йўлакай бу улуғ йўлчилар юқорида зикр қилинган бир қатор вазифалар билан бирликда, етиб келганлари маҳалнинг умумий ишларида: ғалла йиғим-терими, пахтакорлик ишлари, маданий ишлар ва бошқаларга ёрдам бериб боражаклар. Тез кунда навбат бизники. Ўзбекистон бу улуғ йўлчиларни қандай қарши олади:

— Мутлақо зўр эътибор ва тайёрлик билан!

1933

10

АЗИМБОЙ АКА ПАХТАНИ ҚАНДАЙ ПАРВАРИШ ҚИЛАДИ

Қўқондаги «Меҳнатобод» колхозининг 5-бригадасида бригадир бўлиб Азимбой Умарқул ўғли ишлайди. Унинг бригадаси ўтган йил гектаридан 13,6 центнер пахта шартлашиб, 22,3 центнер пахта берган, яъни ўз планини 163 процентга етказиб бажарган эди. Бу йил унинг бригадаси правление билан гектаридан 24 центнер ҳосил беришга шартлашди. Бироқ бригадир Азимбой ака гектаридан 35 центнер беришга мўлжал қилади ва бу тахминда янглишмаганлигини қўйида айтилатурган тажрибалари билан асослайди: 20

— Бу йилги кўкламда сидирға бўлган ёмғирлар чигитнинг ердан чиқувини анчагина кечиктирди. Ернинг устки қисмида пайдо бўлган қатқалоқни юмшатиб, синдириб, чигитнинг ўнғай чиқуви учун ёрдам бериш керак бўлди. Бинобарин, бригададаги хотинлар ва ўсмирларга, тахтачаларга миҳлар қоқиб бериб, тароқ қилдирдим. Шу тароқ билан ернинг устини тимдалата бошладим. Бу иш яхши натижа берди. Кўчатнинг ердан чиқишини таъминлаш билан иш тамом бўлмас эди. Ёш кўчатнинг илдиз отиб, кўкариб кетуви учун ёмғир натижасида пайдо бўлган ғўлдир кесакларни майдалаш, биринчи чопиқни йилдагидан илгарироқ ўтказиш керак эди. Шунинг учун май сйининг ўрталаридан бошлаб, ҳатто беш кунга ҳам қолдирмасдан биринчи чопиқни тугатдим. Пахта авж олиб кўтарилга бошлади. 30

Ёмғиру сел, бултурги кузги шудгорлаш пайтида, кўкламда ерга солинган ўғитларни бир ердан иккинчи ерга суриб, оқизиб, бир хил жойларни кучли, бир хил жойларни кучсиз қилиб қўйган эди. Шунинг учун ҳам бир тахта ердаги пахталарнинг кўкариши текис эмас, баланд-паст, турлича эди. Мен қирма усул билан оққан кучларни ҳамма ерга баробарлаш пайига тушдим. Зўриқ-

40

213

қан ерлардан тупроқ кўчириб, кучи оққан ерлардаги пахталарнинг тубига ташладим.

Ҳалигача менинг бригадамга қарашли ерларда тўрт мартаба чопиқ, бир тимдалаш, икки қирма ўтказилди. Чопиқ ва қирма юқори ҳосил олишнинг асосий шартларидан бири эканини менинг бригадамдаги ҳар бир аъзо жуда яхши тушунади.

10 Пахтани турли офатлардан сақловда ёввойи ўтлар билан кураш биринчи ўринда туради. Бизда бу иш қаттиқ қўйилди. Истасин ер теваракларида, истасин ариқ бўйлари, пахта ораларида бир дона бегона ўт топа олмайсиз. Биз бу ёввойи ўтлардан фойдаланувнинг янги усулини топдик. Булардан бир қисми хашак учун фойдаланилади. Лекин хашакка ярамайтурган ялпиз, какра, аччиқмия сингари ўтларни ўғит ўрнида ишлата бошладик. Бунинг учун ўша ўтлар майда қилиб қирқилади, сувга бўктириб чиритилади-да, ўғит ўрнида пахтага солинади. Бу тажрибани илгари вақтларда кексалар ҳам ишлатар эдилар.

20 Мен бу йил бир қисм ерларда янги бир тажриба ўтказдим. Бу тажрибамдан ўзим жуда мамнун бўлдим. Бир гектардан озроқ ерда пахтанинг кўриниши у даражада яхши эмас эди. Шу ерни бошқа пахта ерлари билан баробарлаштириш керак эди. Ернинг кучи оз, ағдарма ва ўғитлаш текис бўлмаган.

30 Ернинг бир чеккасига ҳовуз қазидик. Ҳовузга турли гўнглари солдирдик. Чалдивор тупроғи, эски ўра чиқитлари, чириган гўнглари аралаштириб туриб, устидан сув қуйдик. Сув билан чайқатиб, лойқалантириб, шу лойқа билан ерни суғордик. Лойқа ерга тахминан уч миллиметр ўрнаб, чўкиб қолди. Шу озғин ерни уч миллиметр қалинлигида бўлган ўғитли лойқа билан қопладик. Тажриба кучини кўрсатди. Мажмағал бўлиб ётган пахталар гуркираб кўтарила ва ёппасига нишона кўрсата бошлади. Бу ердаги пахталар ўзининг кўки ва шоналарининг мўллиги билан бошқа ердаги пахталардан яхши бўлиб кетди. Ҳозир менинг бригадамдаги ерларда шундан ҳам яхши пахта бор дейиш қийин.

40 Бригадамнинг ҳамма ерларида ҳам биринчи суғориш ўтказилди. Бир қисм ерларда иккинчи суғориш ҳам ўтказилди. Суғоришдан илгари бир мартаба қуруқ қирма, сувдан сўнг намли қирма қилинди. Бу қирмаларни ўз сифати билан ярим чопиқ дейилса бўлади. Пахта қанча кўп чопилса, қанча кўп қирма қилинса, шунча серҳосил бўлуви турган гап. Мана шунча кўп парвариш қилганлик натижаси ҳозирданоқ кўрина бош-

лади. Бултур пахталар қисман ғовлаб, бўйига зеб бергани учун шоналари кам, бўлган шоналар ҳам танасининг юқори қисмида эди. Бу йил ҳар туп пахтада ўрта ҳисоб билан 45—50 шона бор. Булардан 15—20 таси ҳозирданоқ кўсак бўлган ҳамда шоналар пахта танасининг юқори қисмида эмас, балки ердан икки бармоқ кўтарилган ўрниданоқ бошлаб тугилган.

Шунча парвариш қилинганига қарамай, баъзи ўринлардаги пахталарда унда-бунда «олапар» касали кўринмакда. Бу касал билан оғриган пахтанинг барглари сарғайиб, шоналари қуйилиб туша бошлайди. Бу касаллик нимадан пайдо бўлишини билмаймиз. Бу тўғрида агроучасткага мурожаат қилганимизда, у ҳам: «Ҳеч нима билмайман» деб туриб олди.

Бироқ ўзимизнинг тажрибамиз ва кексаларнинг гапларига қараганда, тез-тез, бир, икки қайта босиб суғоришдан сўнг бу касал йўқолиб кетар экан. Менинг бригадамга қарашли ерларнинг бир қисми оқ ер бўлганидан, ўзида намликни узоқ сақлай олмайди. Бу ерларни тез-тез суғориб туриш талаб қилинади. Бироқ бутун районда бўлгани каби, бизнинг колхозда ҳам сув камчилиги катта. Энг охири бир нимани айтиб кетувим керак,— деди Азимбой ака,— у ҳам бўлса бригадаларни туркум — звеноларга ажратиш масаласи. Марказдан телеграмма келгандан сўнг бригадани туркумларга ажратдик. Туркумларга ажратишда хотинлар, ўсмирлар ва асосий кучларни текис тақсим қилиш учун жуда эътибор қилдик. Шу баробарида туркумларга бириктирилган ерларнинг сифатига ҳам эътибор қилдик. Туркумларга ажралиш ишида масъулият, сифат учун курашда эътибор, ўзаро интизом ҳамда социалистик мусобақанинг авж олиши учун катта ёрдамчи бўлди.

Кўп ўртоқлар билан суҳбат қилганимизда: «Бу йилги ҳаво паст келди, ёгингарчилик кўп бўлди», сингари умумий сабабларни баҳона қилиб, юқори ҳосил учун курашни сусайтирмоқчи бўлиш каби кайфиятларни сезаман. Бироқ бу важлар бўлмаган гап. Мен бултур шу ернинг ҳар гектаридан 22 центнер пахта берган эдим. Бу йил 24 центнер шартлашдим. Лекин қилганимиз ҳалол меҳнат натижаларига суяниб туриб, бутун жумҳурият олдида 35 центнергача ҳосил етказишга ваъда берганмиз. Ҳеч қандай умумий сабаб бизнинг йўлимизни тўса олмайди. Менинг бригадам Ўрта Осиё бригадирлар конкурсига қўшилган. Шу конкурсда биринчи ўринда қолишимизга ишончимиз тўла,— дейди Азимбой ака.

1934

МАҚСАДГА ШАРАФ БИЛАН ЕТИШ ЙУЛИДА

Андижон тўдасига кирган районлар оиласида нима учун Шаҳрихон райони бир қадар олдинда бораётир.

Шаҳрихон райони оби-ҳаво жиҳатидан бошқа районларга нисбатан айрим имтиёзий ўринда турмайди. Ҳатто Шаҳрихон районининг замини бошқа районларга қараганда анча паст, захкаш ва ёйқидир. Унинг пахталари қўшни районларникидан олдин очилмади. Хўш, шундай бўлгандан кейин, қолоқлик ва олдингиликка нима сабаб?

10

Шаҳрихон райони пахта тайёрлашда ҳозир бултурги темпдан тенг баробар орқада бўлса ҳам (15 октябрга 35 процент), унинг бир қадар олдинда боришига сабаб шуки, район пахтанинг ялпи очилувини кутиб турмасданоқ, теримни жиддий бошлаб юборди. Сиёсий бўлим теримга чиқиш олдида синов манёври ўтказди. Бу манёвр колхозчиларнинг бир қисмида мавжуд бўлган ялпи очилишни кутиш кайфиятини битириб, етилиб очилган пахтани тезликда териш зарурлигини тушунчасига сингдиради. Одатда деҳқонларнинг кўп қисмида хотиржамлик ва бепарволик руҳи бўлади, улар ўзларича бирданига далага чиқиб кета бермайдилар. Ҳалиги синов манёври шуни ҳисобга олиб уюштирилган эди. Ҳақиқатда унинг фойдалари ҳозир кўриниб туради. Шаҳрихон районининг далаларида пахтаси теримга келиб етилган жойлар узоқ вақт теримчи кутиб қолмайди.

20

Албатта, Шаҳрихон райони фақат синов манёври билан қаноатланиб, ҳозир ишнинг энг қизғин пайтида, колхозчиларнинг ўз ихтиёрига ишониб қўйгани йўқ. Шундай бўлганда энг катта жиноят қилинган ва йиғимтерим бутунлай ўпирилишда қолган бўлар эди. Ўз вақтида бошланган ташкилотчилик иши сиёсий бўлим томонидан яна зўр бериб давом эттирилди, эттирилмакда.

30

Ҳар қайси участкага махсус масъул кишилар белгиланган бўлишига қарамай, бошида ўртоқ Қосим Сорокин бўлган сиёсий бўлимчилар тинмай колхозлардан хабардор бўлиб турадилар. Уларнинг иш усулида ҳеч бир қоғозбозлик белгиси йўқ. Ҳар куни колхозларнинг иш бошига бориб жонли раҳбарлик қилишади. Пахта териш йўллари, етилган пахта билан хом пахтанинг фарқи, отбор пахтага жирттак пахтани аралаштириш ярамаслиги, бошқа ва бошқалар ҳеч зерикилмай уқтирилади. Бу уқдириш ҳар қандай буйруқдан ўткурроқ ва тезроқ амалга ошади.

40

Бу йил совуқнинг тез тушганлиги пахтада намликни нормадагидан ошириб юборди. Пахта завод эса 7—9 процентдан ортиқ нами бўлган пахтани қабул қилмайди. Бундай пахтанинг сифати паст бўлиши билан бирга, бутун пахтанинг навини пасайтириб юбориши мумкин. Сиёсий бўлим буни колхозчиларга тушунтирди ва терилган пахтани қуригунча шамоллатиш ва офтобга ёйиш усулини ҳамма колхозларга сингдирди. Ҳозир қайси бир колхоз хирмонига борсангиз, унда уюлган пахта тўдаларини кўрмайсиз! Остига шолча, бўйралар солинган хирмон жойларида терилган пахтанинг ёйилганини ва тўхтовсиз ағдариб турилганини кўрасиз. Шунинг учун Шаҳрихон районида заводда қабул қилмай қолган ҳўл пахта оз учрайди. Ҳаммаси колхоз даласида қуритилган бўлади.

Териш, хирмон бошида торозида тортиб олиш ва терилган пахтани албатта шамоллатиб қуришти орасида конвейер усули қўлланади. Лекин бунга зеҳн солмаган одам шу конвейерни пайқай олмайди. Илгарилари ҳар бир теримчи эртадан кечгача терган пахтасини ўзи айрим жойга тўплай бориб, сўнгра кечқурун торозига торттирар эди. Ҳозир бу усул йўқ. Хирмон бошида доимий торозчи ўтиради. Ҳар бир теримчининг келтирган пахтасини дарҳол тортиб олади. Лекин тортиш олдида терилган пахтанинг сорти текширилади. Умумий хирмонга ярарлик сортдан терилмаган бўлса, айрим жойга ёйилади ва торозчининг дафтарига ҳар қайси этакдан қабул қилинган пахтанинг миқдори айрим ёзилиб боради. Отбор пахтани жирттак аралаш термай тоза терганларга меҳнат куни 15 процентгача ортиқ тўланади.

Бу усул кечқурун торозчи олдида пайдо бўлатурган тўполонларни бутунлай битирди ва энг муҳими, ҳар қайси теримчининг қанчадан пахта терганини иш вақтининг ўзида яққол кўрсатиб туради. Звено бошлиғи ёки бригадир ҳар бир белгили вақтда (масалан, ҳар 2—3 соатда) ҳар қайси теримчининг қанчадан пахта терганини звено ичида баланд овоз билан эшиттириб туради. Бундай яқунлар теримнинг давомида якка мусобақани қизитиш учун энг кучли дастак бўлди. Кечқурун йиғиб туриб торозига тортган вақтда ўзаро мусобақа ҳаракати энг оз деганда бир кунга кечикади.

Ҳозирги пайтда эса бир кун энг узоқ муддатдирки, бир кун ичидаги сустлик район бўйича катта қолоқликка сабаб бўлиши мумкин. Узларининг ва шерикларининг иш яқунларига, айниқса хотин-қизлар қизиқиб қарайдилар ва уларда мусобақа ҳаракати кучаяди. Шу-

нинг натижасида «Ленин» колхозининг 5 бригадасидан звено бошлиғи ўртоқ Олия Худойбердиева 111 килога етказиб пахта терди, иккинчи звено бошлиғи Ҳидоят Ортиқ қизи 100 килограмм терди. Найнаво жамоасидаги «Қизил Ботир» колхозининг биринчи бригадасидаги Омонхон Охунжонова (15 ярим яшар) 106 килограмм пахта терди. Шаҳрихон районининг бундай оперативчилиги ҳамма районлар томонидан дарҳол амалга оширилиши лозим бўлган осон ва унумли бир ташаббусдир.

10 Мусобақада иш натижасининг тез-тез кўрсатиб турилиши ташкилий иш учун энг катта ёрдамчи бўлади.

Пахта тайёрлашда қолақ бўлиб ётган районларда бутун ишга яроқли кучларнинг ёппасига теримга чиқмаслиги мазкур қолақликнинг биринчи сабабидир. Бундан ташқари офтоб ёйилмасдан бурун теримга чиқмаслик ҳатто олдинги колхозларда ҳам ҳукм сурадики, бу ҳам терим суръатини анча кейинга суради. Офтоб ёйилганда пахта терилса сернам бўлиб қолади, деган гап бор. Далага эрта тонг вақтида чиқиш учун вазн бўлатурган бу ҳолга қарши курашда Насриддинбек жамоаси ажойиб бир йўл топди. Ўртоқ Сорокин ҳар бир колхозга борганда икки оғиз сўз билан шу йўлни тушунтиради:

20 Шудринг фақат ярим кечагача тушади. Ярим кечадан кейин шудринг тушмайди. Шудринг туширмаслик ва пахтани намлатмаслик учун Насриддинбек колхозлари оқшомдан бошлаб ярим кечагача дала устига тутун юборадилар. Бунинг учун хас-хашаклар эҳтиёт билан ёқилади. Шундай тажриба қилинган жойларда

30 эрта тонг вақтидан теримга тушиш мумкин.

Ўртоқ Сорокиннинг бу маслаҳатли сўзларини эшитган колхозларда бу тажрибани маъқул топдилар ва ишлататурган бўлдилар. Ҳақиқатан бу тажриба илмий мутахассисларнинг кейинги тажрибаларига ҳам тўғри келади.

Шаҳрихон районининг зўр бориши лозим бўлган бир нарса борки, шу юзага чиқса унинг учун катта силжиш бўлади. Серҳосил жамоалардан Назар маҳрам, Найнаво, Чоча ва Шаҳрихон жамоаларида терим сурати паст.

40 Булар теримда район ҳисобига 8—11-ўринларда турадилар. Бу жамоалардаги колхозлар ҳосилни кўп беришда олдинда турганлари сингаритеримда ҳам олдин бўлишлари керак. Чунки уларнинг районда тутган ўринлари районда планнинг тез бажарилиши учун ҳал қилувчи ролни ўйнайди.

Шаҳрихон райони иш бошлаганда биринчи ноябр-гача планни бажаришни мақсад қилиб олган эди. Ҳозир ҳам бу мақсадга етиш учун бутун колхозчилар ва район работниклари сафарбар қилинганлар ва колхозчилар оммасида руҳ шунга қараб интилган. Ҳали кўсакларнинг олтидан бири, баъзи жойларда саккиздан бири ҳам терилмаган. Бу нарса Октябрь Инқилобининг 17 йиллигига планнинг орттириб бажарилишига бутун имконият борлигини кўрсатади. Сиёсий бўлимчилар планни оз деганда 120 процентга етказиб бажариш учун курашмакдаларки, буни амалга ошириш учун кеча-кундуз тинмай, бўшашмай ишлаш, хотиржамликни таги-туғидан қуритиш керак. 120 процент вазифа — Шаҳрихон райони учун бажарилиши мумкин ва лозим бўлган вазифадир.

1934

«ЧИЛ ҒОЗИ»

Чилғози — бу энди бир форс ва бир араб сўзидан қурилган гап. Чил (чиҳл) дегани — форсча қирқ дегани, ғози бўлса арабча, диний ниятлар, манфаатлар учун бўлган уруш — ғазавотларда қатнашиб, мусулмон диндан бошқа динда бўлганларни ўлдириб, ўзи тирик қайтган диндор жанговарга айтилади. Агар шу урушга қатнашган мусулмон ўлиб кетса уни шаҳид санайдилар.

Қачондир бу ерда бирор диний ғазот бўлган, қачондир бир неча кишининг хонаси мусулмон диндорлари тарафидан вайрон бўлгандир. Ўзлари — асир, ўғиллари қул, қул-вэчча, хотин-қизлари чўри, канизак, мол-мулклари ўлжа қаторида олингандир ва шундай қилиб, қачондир қирқ ғози «ғалабалар» билан бу ерга қайтиб келгандир. Ҳар ҳолда, бу қишлоқнинг исми Чилғози бўлиб қолган. Исфара районининг (Тожикистон) бу қишлоғига шу исм қора кечмишдан бир эсдалик қатори сақланган. Бироқ, бу ерда ёзилмоқчи бўлган нарса шу қирқ «ғолиб» ғози-га аталган бир повесть эмас.

Чилғози қишлоғи советларники. Лекин ҳали ҳам у ўзининг феодализмнинг қоронғи кунларидан қолган исми-ни сақлайди. Биз ҳали унга янги исм беришга улгурганимиз йўқ. Худди мана шу ерда янги бир ғози — мусулмон дини, мусулмон давлати учун ғазотлар уюштиришга ундовчи қирқ аксилинқилобий «ғолиблар»ни ошкор қилдик. Улар (агар ниятлари ўринласа) ҳамма динсизлар-

ни битта-битта қиличдан ўтказмоқчи эдилар. Хоналарни — вайрон, эрларни — асир, ўғилларни — қул, хотин-қизларни — чўри, канизакка айлантirmoқчи эдилар. Бойлар, савдогарлар аввалгидай — ҳукмдор, дин эса унга асосий таянч қурол, бойлар, чиновниклар, руҳонийлар, эшонлар — ҳузур-роҳатда, иззат-обрўда, ишчилар, деҳқонлар, батрақлар, косиблар, умуман меҳнаткашларимиз уларга хизматда, қўл боғлаб машаққатда, бўлиши керак эди.

- 10 Улар Совет ҳокимиятига қарши эдилар. Улар сиз ҳам бизга, яъни Советлар ҳокимиятини қонларимиз билан барпо қилган ва эндиликда шу суюмли социалистик Ватанимизнинг содиқ граждaнлари бўлган ишчилар, колхозчиларга қарши курашмоқда эдилар. Улар бизни ёмон кўрар эдилар. Чунки, биз — бу Ватандан хонларни, подшоҳларни, амирларни, босмачиларни ҳайдаб чиқарувчилармиз. Чунки, биз ўзимиз курашиб олган бу Ватандан бир умрга эксплуатацияни, зулматни, билимсизликни, йўлсизликни, харобаликни, қолоқликни,
- 20 очлик ва юпунликни, хотин-қизларнинг ҳуқуқда тенгсизлигини қулатгувчилармиз. Чунки, биз — ҳар қандай дин ҳам кишиларнинг миясини заҳарловчи афюн эканлигини англаб олган, ҳар қандай динга ўлим зарбасини бераётган, ҳар қандай руҳонийнинг ҳам капитал малайи эканини кенг омма ўртасида ошкор қилиб бораётган ва ўз социалистик Ватанимизни ёппа динсизлар ватани қилишга курашаётган ботирлармиз. Улар шунинг учун бизни қиличдан ўтказмоқчи эдиларки, биз ҳалигача олтину дин товонида янчилган кишилик дунёсини ҳеч
- 30 қачон мисли кўрилмаган бахтга, порлоқ келажакли турмушга етакловчилармиз. Бироқ, уларнинг ниятларч келиб чиқмади — феодализм ва капитализмни тор-мор келтирган, буюк Октябрь ғалабаларини устивор қилган, ички ва ташқи курашларда ғолиб келган, босмачиларни тор-мор этолган ва бузилган халқ иқтисодини социалистик асосда қайтадан қуролган, феодал қишлоқни ҳар қандай эксплуатациячи синфларни тугатган ҳолда коллективлаштирилган, ишчи-колхозчилар оммаси ўзининг ботир, енгилмас, ишончли ва суюмли соқчи органлари
- 40 билан биргаликда, бу дин ниқоби остига яширинган аксилинқилобий хуружчиларни фош қила олган ғолиблармиз.

Бу қора повесть — меҳнаткашлар суди олдида ўзларининг бутун чирикларидан сўроқ, ҳақ-ҳисоб шу қирқ чилғозилар устида боради.

Қўқоннинг «Ҳамза» театруси ишчи-колхозчилар билан тўлган. Олдинга қўйилган қора курсиларда эшон-пир Абдумуталлиб ибни Сотиболдидан тортиб унинг ўнг қўли Набижон Шариф ўғли, мулла Деҳқон Мирзақурбон сингари ўнлаб яқин халфалари жанда кийиб, соч ўстириб, турли алмойи-алжойи латталардан қуралган кийимларга ўралган йигирмалаб девона-қаландарлари ўлтиради. Юқорида эса меҳнаткашларнинг синфий ва одил суди. Айбдорлар бу суддан алдов-қалбакилик, ёлғон-девоналик билан кўз бўяб қутулиш мумкин эмаслигини яхши тушунадилар. Ортиқ бу аксилинқилобий ўргимчак уясининг сирларини яшириш мумкин эмас. Чунки, меҳнаткашлар судининг рентген нуридай ўта кўролгувчи кўзи бу сирларнинг энг майдаларигача очиб ташлашга қодир.

Шунинг учун ҳам улар ҳамма гапни рост айтишга мажбур. Бош айбдорлардан — эшон Абдумуталлибнинг ишонган халфаларидан бири бўлган Набижон Шариф ўғли ўзининг берган жавобида айтади:

— Мен қирқ беш йил имомлик қилган, мадраса, масжидларнинг вафқларини ўзимники қилиб, гафс қилиб олган ва бутун умри, тирикчилиги имоматдан, вақфдан, назру ниёздан ўтиб келган бир кишининг ўғлиман, менинг суягим ҳам шу чўзма-чалпақлар билан қотган. Совет ҳукумати меҳнаткашларни алдаб егувчи руҳонийларга қарши. Вақфлар жамоат мулкига айлантирилган. Омма ўртасида бизга ихлос боғловчи аҳмоқлар кундан-кунга камайиб бормоқда, бизнинг обрўйимиз борган сари тубанлашмоқда, даромад манбаларимиз камаймоқда. Демак, мен — бутун умри меҳнатсиз нонга ўрганиб қолган ҳаромхўр киши қандай қилиб сизни, Советлар ҳокимиятини яхши кўрай?! Мен сизлар билан жоним борича курашмоқчи эдим, бу ишда ўзимнинг ёлғиз, ожиз эканлигимни ҳам сезар эдим. Шунинг учун мен ўзим сингари аламзадаларни ёнимга тортишим ёки уларнинг ёнига бориб қўшилишим керак эди, мен бундайларни эшон-пир Абдумуталлиб қўшоғидан топдим. Эшон Муталлиб менга қараганда яна кўпроқ дунё кўрган, илгари «осойишта маъмурчилик, иззат-обрўйли» замонларнинг лаззатини олдиндан тортган, шунинг учун ҳам у Советлар ҳукуматидан менга қараганда яна аламзада, унга яна интиқомлироқ эди. Эшон Абдумуталлиб ўз вақтида Қўқоннинг машҳур эшони — Чойфуруш эшондан иршод олган бўлиб, Кўршермат, Ислом-полвон сингари машҳур босмачиларнинг мойли дастурхонларини тотган. Уларнинг эшони эди. Абдumu-

таллибнинг обрўси Совет ҳукуматидан ранжиган бутун аксилинқилобий кучлар ўртасида яхши эди. Бинобарин, мен Советларга қарши ўз курашимни эшон Абдумуталлиб қучоғида олиб боришни маъқул топдим ва келиб аввалам унга мурид, сўнгра хизматларим натижасида ишончли халфаларидан бўлиб кўтарилдим. Эшон менга ўзининг ўнг кўзига ишонгандай ишонар эди. Чунки мен у билан синфдош эдим. Қарға қарганинг кўзини чўқимас эди, — деди Набижон Шарипов.

10 Набижон ўзининг сўнги иқрорида дин ниқобига яширинган бу аксилинқилобий гуруҳнинг талай сирларини очади. У айтади:

— Биз ҳозир Яқин Шарқдаги қўшни капиталистик давлатга қочиб ўтган Кўршермат босмачи, Ожиз махсум, Оқ эшон сингари Совет ҳукуматининг ёвуз душманлари билан жуда яқин алоқада эдик. Ўзимизнинг бутун ишларимизни уларнинг йўл-йўриқлари билан олиб борар эдик. Кўршермат ҳатто 35-йилда Советлар Шарқида бостириб келмоқчи эди. Биз эса ичдан бомбадай портлаб

20 чиқиб, унга кўмаклашмоқчи эдик. Бир чеккадан Ожиз махсум ва Оқ эшонлар ўз мурид-халфалари билан кўмаклашмоқчи эдилар. Шундай қилиб, Советлар Фарғонасини ўзимизники қилмоқчи, унда мусулмон давлатини барпо қилмоқчи эдик. Худди шу мақсадда Чин ва мулла Деҳқон сингари эшонга содиқ халфалар бир неча мартаба Яқин Шарқ капиталистик давлатларида қочқин бўлган Кўршермат ва Ожиз махсумларга бу ердан хабар олиб бориб, улардан йўлланмалар келтирдик.

30 Бу йўлланмаларнинг давоми ўлароқ улар мана қандай яширин ишлар олиб борганлар. Айбдор Набижон Шарипов давом қилади:

— Биз шаҳар меҳнаткашлари ўртасида ишлашдан кўра қишлоқда ишловни маъқул кўрар эдик. Эшон Абдумуталлибнинг Қўқон, Уратепа, Қулбек, Чилғозиде — беш ерда ҳовлиси бор эди. Илгари асосий марказ Қўқонда бўлса ҳам, бундай халқ зич тўпланган бир ерда яйраб иш олиб бориш мумкин бўлмас эди. Шунинг учун марказни Чилғозига кўчирган эдик. Эшоннинг 21 халфаси Ўзбекистон, Қирғизистон, Тожикистоннинг турли

40 районларига тарқалиб борар, ундаги хўжалиги тугатилган қулоқлар, савдогарлар, маҳаллий руҳонийлар билан бирликда махфий мажлислар ўтказар эдик, бу суҳбатлар — зикр-жаҳр ниқоби остида бўлар эди. Маҳаллалардан бизга қўшилган бу кишилар секин ялқовлиги, зараркунандалиги билан колхоздан ҳайдалганларни бизга муридликка ундар эдилар. Улар воситаси билан

секин-секин колхознинг бошқа оддий аъзоларига таъсир ўтказар эдик, шундай қилиб, қулоқдан ялқовга, ялқовдан зарбдорларгача бир занжир ташкил қилиб, колхозни ичидан бузмоқчи бўлар эдик, хўжалик жиҳатидан мустақамланмаган баъзиларида биз ўз ишимизга муваффақ бўлган ҳам эдик. Чунончи, эшоннинг халфаларидан бири бўлган Эргаш Нурмат ўғли қулоқ, «Янги Фарғона» колхозига жойлаштирилган. Бу киши колхоз ичидан 25—30 мурид тўплашга улгуролган эди. Биз ўз муридларимиз бўлган колхозчи ва якка хўжаликлар ўртасида пахта экишга қарши, хотин-қизлар озодлигига қарши «Советлар ҳукумати кучсиз, тез орада у тор-мор келтирилади», деб иғволар юргизар эдик. Чилғозидаги эшон бўлса, бизга янгидан-янги топширмалар берар эди. У айтар эди: «Совет ҳукуматининг остига, ағдариш учун, лом тикилган, шу ломни кўплашиб босишгина қолди». Биз ҳар уч жумҳуриятда 8 минглаб мурид тўплашга муваффақ бўлган эдик. Буларнинг 2 минги хотин-қизлардан эди. Хотин-қизлар ўртасида ишлаш учун хотин халфаларимиз ҳам бор эди. Колхоз қишлоқларида ўтказилатурган мажлислар — «зикр-жаҳр» кўпинча кеч бошланиб, тонггача давом қилар эди. Бу билан биз колхозчиларни ухлатмай, эртаги ишга зарба бермакчи бўлар эдик. Биз ўз ишончли муридларимизни аскарларимиз, деб танир эдик, уларга келажак ғазотлардан уқтирар, келажак диний урушларга тайёрлаш учун қулоқларини пишитар эдик. Қаландарларимиз бўлса ёғочдан от ва милтиқ қилиб, омма тўпланган ерларда чопиб юрар эдилар. Бу билан биз уларнинг ёдига босмачиларни солмоқчи, тез орада улар қайтиб келажак, деб имо қилмоқчи эдик, — деди Набижон Шарипов.

10

20

30

Ўз айбининг иқрорини шу сўзлар билан тугатади:

— Агар Совет ҳокимиятини ағдаролсак, Фарғонада мусулмон давлати қуролсак, умуман, ниятларимиз ўринлана олса эди, эшон-пир Абдумуталлиб Сотиболди ўғли — амиралмуслимин, халфалар — ҳар бири бирор шаҳарга ҳоким, Кўршермат — амирлашкар, Ожиз махсум — шайхулислом бўлмоқчи эди. Бўрилар — тўқ, қўйлар — «омон» бўлмоқчи эди. Афсуски, биз сизнинг қўлингизга тушдик.

40

Шундай қилиб, душман бизнинг кўзларимиздан ҳушёрлик сурмасин ўғрилай олмади. Чилғози қишлоғида хуруж қилган янги «чил ғозилар»дан ҳозирча қўлга олинган 30 таси бутун меҳнаткашлар судининг муҳокамасида ўзларининг манфур аксилинқилобий фаолиятларидан жавоб берадилар. Уларни ишчи-колхозчининг

Ўлим зарбали ҳукми кутади. Бу ҳукм — Советлар диктатурасининг иродаси. Қолган 10 «ғози» ҳозирча судда ҳозир эмас. Бир қисми яширинган, бир қисми қўшни Шарқдаги капиталистик давлатларда қочқин.

Қайси шаҳарнинг қоронғи тақяларида чиркли чилимдан наша чекиб ўлтирган банги Кўршерматга ва қайси бир иккинчи шаҳарда меҳнаткаш омманинг инқилобийлашиб боруvidан бўш қолган жонининг хароб меҳробида якка хаёл сурган Ожиз махсумга бу хабар, яъни 10 уларнинг 30 «ғози»дан иборат эшон Абдумуталлиб шайкасининг қўлга олиниши хабари албатта етиб боради. Бу хабар албатта уларни қувонтирмайди. Улар яхши биладиларки, бу қора оқибат тез кунда уларнинг ҳам толе кўкларини булутдай босади.

Ҳар ҳолда суд давом қилади, ўртоқлар!

АБДУНАЗАР АКАНИНГ ҲИСОБИ

Қалқама қишлоқ Советининг раиси Абдуназар Худоёров ҳисоб беради.

20 — Қишлоғимиз район маркази Чироқчидан 50 чақирим узоқликда.

Шундай бўлса ҳам, район партия ташкилотининг раҳбарлиги ва колхозчиларимизнинг ёрдами билан эришган катта ютуқларимиз бор. Ютуқлар шулардан иборат, — деб Абдуназар ака киссасидан дафтарчасини олиб унда ёзилган рақамларни санаб кетди.

Бу йил биринчи маротаба 50 гектар пахта экдик. Гектар бошига тўрт ярим центнердан пахта бериш учун ҳукуматимиз билан шартнома тузган эдик, еримиз тоғлиқ бўлишига қарамасдан, агроном ёрдами билан ишлаб 30 ҳар гектардан олти центнердан пахта олдик.

Ғалла етказиб бериш планини эса бешинчи августда муддатидан илгари бажардик. Ҳукуматимизга ортиқча ғаллаларимиздан 9300 пуд сотдик. Гўшт етказиб бериш мажбурияти ҳам бажарилди. Чорвамиз ҳам кўпайди. 1933 йилда қишлоғимизда 5926 та чорва бор эди. 1934 йилда 6474 тага етди. Қишлоғимизда қоракўлчиликни ривожлантира бошладик. «Йўлли» колхозининг 1933 йилда 450 та қоракўл қўйи бор эди. 1934 йилда бу колхозда 40 қоракўл қўйлари 725 тага етди. Шунингдек бошқа колхозларда ҳам чорва кўпаймоқда. Ҳозир биз асосий мақсад қилиб советимиздаги колхозларда қоракўлчиликни кўпайтириш вазифасини олдимизга қўйдик.

Бу йил уч ярим минг гектар ердаги ғалла майдонида

Ўтоқ ўтказдик. Натижада ўрта ҳисоб билан ғалланинг гектаридан 12 центнердан ҳосил олдик.

Мана бу ютуқларни фақат колхоз тузиб қўлга киргаздик. Буни кўрган меҳнаткаш якка хўжаликлар колхозларга уюша бошладилар. Шу йилнинг кузидагина қишлоғимизда 14 та янги колхоз тузилди. Ҳозир колхоз 27 тага етди.

Қишлоғимизда янги қурилган клубимиз ва тинмай ишлайтурган радио аппаратимиз бор. Шунингдек қишлоғимизнинг марказида намунали мактаб бор. Бу йил мактаб ёшидаги болаларнинг деярли ҳаммаси мактабларда ўқишмоқда. Колхозчиларимизнинг кўпи янги уйлар солиб олаётир.

Келаси йил ҳосили учун катта тайёргарлик кўришмоқда. 100 гектар ерни пахта экиш учун шудгор қилиб қўйдик.

* * *

Абдуназар ака ана шундай ютуқлардан яна узоқ гапира олади. Яқинда Қалқама қишлоқ советида сайловлар бўлганда тўрт йилдан берли қишлоқ меҳнаткашларига раҳбарлик қилиб келган ўртоқ Худоёров яна Советга сайланган. Колхозчиларнинг янги қишлоқ Советига — раис Худоёровга берган нақазларининг ичида «Давлатли ва маданиятли турмуш қураётган колхозчиларимиз учун тегишли район ва жумҳурият ташкилотлари билан сўзлашиб, қишлоққа кўпрак велосипед ва патефонлар ҳамда шунинг сингари маданий моллар келтирсин» деган модда ҳам бор эди.

1935

АИЕМЛАРИ ҚУТЛУҒ БУЛСИН

I. Ҳайитлик

Яхши ҳам кеча беш сўмни Аффон самоварчидан танга қилдириб олган эканман. Бўлмаса бола-чақаларнинг олдида обрўйим бир пул бўлар эди. Кўчага чиқшим билан бир тўда гўдаклар қуршаб олди:

—Амати, айитлик бейинг...

—Менга ҳам бейинг...

Бир танга, уч мири, ярим сўмдан ҳайитлик улашиб, шу қувноқ хандон наслнинг қўлидан этагимни аранг қутқаздим. Болалар ҳайитликни қўлда жарақлатиб, сурнайча, хўрозқанд, отнон олишга югуришиб кетди.

II. Ҳамид сўфи нима деб ўйлаган эди?

Ҳамманикида бўлгандай Тоштрам рабобийси Солижоннинг уйида ҳам арафа куни чўзма, қуштили, чакчак, варақи пиширилган эди. Ҳайит куни бўлса, меҳмонхонада каттакон ясалган дастурхон теварагига адрас кўрпачалар тўрт қават солинган, меҳмондорчилик бадастур эди. Бир бурчакда патефон яккахонлик қиларди.

10. 1 Май — ҳайит куни: ошна-оғайнилар ҳайитлашиб келдилар. Солижоннинг уйига дўстлари — монтер Баҳром, йўл техниги Андрей Васильевич хотинлари билан кондуктор хотин Саломат Оппоқовалар келган эди.

Солижоннинг уйидаги кирди-чиқдини кўрган Ҳамид сўфи «Маърака, фотиҳахонлик бўлса керак» деб ўйлади-да, саллани каллага қўйиб, Солижоннинг дастурхонни тепасига кириб келди. Меҳмонлар бу кутилмаган «қадрли кўноқни» ҳайрон бўлиб қабул қилдилар.

20. Ҳамид сўфи бир бурчакка тизза чўкиб қироат билан: «алҳамду»ни чўзиб кетди. Ҳамма пиқ-пиқ кулади. Андрей Васильевич чидаб туролмади.

—Бу лақма қанақа ашула айтяпти?—деб сўради.

—Афсона!—деб жавоб олди. Ҳаммалари хандон ташлаб кулиб юбордилар. Ҳамид сўфи қуръонни тугатолмай, мулзам бўлиб чиқиб кетди.

III. Ҳайитда йиғламайдилар. Ёки бу ҳайитдан маҳрум қолган икки тоифа

30. Ҳайитдор гўрков билан Сувонқул қори ҳайитнинг биринчи куни каллаи саҳарлаб мозористонда эдилар. Бу икков хеш-ақрабоси ўлган кишиларни кутар эдилар, ҳаммага равшандирки, диний ҳайитларда ўлик эгалари мозористонга бориб ўлганни йўқлайдилар. Улар албатта қуруқ бормади: ҳолва-талқон, қатлама, патир — булар энди тиловат қилган қори билан гўрковники.

Бу икков ҳар бир янги қабр тепасига бориб, пешингача мунтазир бўлдилар, келгувчилар бўлмади. Гўрков қорига қаради, қори гўрковга. Ҳар икковларига энди масала равшан бўлган эди. Бугунги ҳайит чиндан ҳам шодлик, севги, кўклам ҳайити. Мусулмонларнинг ярми ғам-йиғи, мотам билан ўтадиган ҳайити эмас.

40. Шундай қилиб, бу ҳайитдан икки тоифа маҳрум қолди. Бири чўзма, чалпахўр, садақа йиғувчилар, иккинчиси гўрга қўйилган ўликларгина.

IV. Чилдирмада «Ушшоқ»

«Ушшоқ» деган сўз ошиқнинг жамъи. Бу араб сўзи. Лекин, ушшоқнинг чилдирмада чалинганини энди кўришим.

Қизил майдонга қараб оқаётган юз минглаб намоийишчи қаторнинг бели Қатортеракка келганида тўхтаб қолди. Қўмондон фармойиш берди:

—Истироҳат!

Калинин районида келган колхозчилар қатори шу ерда эди. Ударник колхозчи, пахта мутахассиси Алижон ота ўз бахтидай кулган, иштиёқидай қизгин қуёшга чилдирмасини қиздириб «Ушшоқ»ни чала кетди. 10

Қатта давра, ўртада қишлоқ клуб мудираси Салтанатхон ўйнаб турибди. Салтанатхон бугун шунақа ҳам чиройли бўлиб кетганки, агар ўз-ўзимдан уялмасам, унга севги хати ёзар эдим. (Балки унинг ҳам севишгани бордир. Бир-бирига муборак бўлсин).

Давра катта: чидаб туриб бўлмайди, Салтанатхоннинг ёнига бошқалар ҳам тушиб кетди. Ҳамма ўйнамоқчи. Чапак чаладиган одам йўқ. 20

Қаторлар тўхтаган. Қўмондон олдинга юришга фармойиш берди. Қаторнинг олди тарафи юриб кетди. Кети бўлса ҳали ўйинда. Қўмондон хафа бўлса ҳақли. Нима ҳам қиласан. Ўз қўмондонимиз, ҳайит куни. Бизни кечирсин.

V. Подачи

Қизил майдонга кира олиш бахти менга муяссар бўлди. Бошлаб кучларимизнинг кўриги ўтди. Мен бизнинг техникамизга, кучимизга шиддатимизга қойилман.

Мен-ку ўз киши, мақтанмасам ҳам бўлади. Эшитишимга қараганда, уруш, ўлим, етимлик, очлик, қон, қабр, лаънат подшоҳи бўлган Гитлер ҳам бизнинг шу кучларимизга ғазаб билан қойил эмиш. 30

Шу кучлар орасидан қизил партизанлар гуруҳи ўтди. Сочи оқарганлар, кексалар... Менинг оталарим, шу бахтлар сизнинг қонингиздан, шукуҳ — сизнинг курашингиздан. Нимага шу ғалаба сиздан олдин ўтди? — Чунки сиз ўша меҳрибон подачисизлар.

Айтинг нега менинг онам
Туғмадиган илгари,
Миллион-миллион партизанлар,
Қаҳрамонлар сингари.

40

Мен сизни биринчи инқилобнинг биринчи партизанлари бўлишингиз билан табрикмайман. Яна ҳасад қиламан.

VI. Тишқоли жанжали

Мен меҳнаткашлар оиласиданман. Оила бошлиғи бўлган онам ҳам вақтида меҳнаткаш бўлган. Оқсочлик қилган, кир ювган, болаларини тўйдирган, лекин ҳозир етмишда, оила инвалиди. Бизни боққандаги сарф қилган капиталини—насия қаторида мендан ундириб 10 яшайди. Лекин, мен шуни унутибман. Ҳаққиға беҳур-матлик қилибман, албатта энди одмироқ читдан кўйлак қилиб бердим. Рўмол, калиш олиб бердим, улуғ айёмларда охорликсиз қолмади.

Бироқ мен бу ишқ намойишларидан уйга қайтганимда у мени бир оз хафaroқ қабул қилди. Важи шуки, мен ҳайитлик учун тишқоли келтирмаган эканман. Отам раҳматли бу жиҳатини ҳам ҳеч қачон унутмаган экан. Юпатдим. Ишқилиб, ҳайитлик сўраган болалардан тортиб етмиш яшар кампиргача 20 ўзининг чинакам ҳайитини ишқ билан, қизиқиш билан, иштиёқ билан кутиб олган эди.

Эй менинг меҳнаткаш синфдошларим, айёмингиз қутлуғ бўлсин!

1935

УҲДА ҚИЛИНМАГАН ШЕЪР

Мен, республика қиз-жувонлар қурултойига бир шеър бағишламоқчиман. Шеър эркин ўлкамизнинг хандон қиз-жувонларидай қувноқ, шулардай озод, шулардай ишчан ва чевар бўлсин. Лекин Холбибининг 80 қурултойга ёзган бир хати бу шеърдан мутлақо юксак. Менинг шоирлигим, шеърим бу хат олдида ўз кучсизликларини билдириб қўйди. Шунинг учун ҳам мен ўз ёзажак шеъримни Холбибининг мактубидан сўнг, унинг тубанида ёзмоқчиман. Холбиби қурултойга ёзди (бир ҳарф ҳам ўзгартилмаган).

«Азамат республикамизнинг қувноқ ва озод меҳнаткаш қиз-жувонларининг шонли қурултойига комсомоллик саломи ва оташин табрик юбораман.

Муҳтарам қурултой!

40 Нурота районида қиз-жувонлар қурултойи тугагач, қурултойнинг қарорларини узоқ қишлоқлардаги меҳ-

наткаш қиз-жувонлар ўртасида оммалаштириш учун кетиб борар эдим. Йўлда мени беш еримга пичоқ уриб огир ярадор қилдилар. Пичоқни синфий душманларнинг ифлос малайи, собиқ эрим урган эди. Афсуски, мен бир вакил сифатида сенга етиб боролмадим. Сенинг минбарингдан туриб, ўзим сингари озод дўстларимнинг саломи ва орзуларини буюк ватанимнинг миллионли меҳнаткашларига айтиб беришдан узоқда қолдим.

Лекин бу хўрлик эмас, чунки мен айтмоқчи бўлганларимни бошқалар айтади, бундай эркин товушларни қурултой минбаридан айтгувчи—айтолгувчи юзлаб она-сингилларим, она ва дўстларим бор. 10

Мен яраландим. Лекин мен ва мен каби миллионлаб ўртоқларимга берилган бахт, ғамхўрлик менинг кўнглимни тоғдай кўтаради, узоқ умр кўришга чексиз умидлар бағишлайди. Синфий душманлар ҳар қанча талвасга тушсалар ҳам, мен ва мен каби миллионларнинг ғайратини ва жамоат учун боғланган муҳаббатларини сўндира олмайдилар». 20

Холбиби бу хатни касалхонада, беш еридан урилган пичоқнинг зарбида инграган, бемадор аламланган бир вақтда ёзиб юборди. Шундай бўлишига қарамай, бу хат юксак ҳунармандлик билан ёзилган бир неча шеърлардан яна юксакроқ туради. Бу шеър (хат) ўз мазмуни билан бу кунги меҳнаткаш ўзбек қизининг онгини, билимини, завқини, социализм ишига бўлган иштиёқ ва интилишини барала кўрсатиб туради. Бундай чевар қиз-жувонлар бизнинг улуғ ўлкамизда Холбибининг ўзигина эмас, улар миллионлаб. Шулардан бир гуруҳи бўлган қурултой вакилларининг минбар оша айтаётган сўзларига қулоқ солсанг, уларнинг иштиёқ ва муҳаббатларига бир тан иштирок қила олсанг, уларнинг сурур билан оқаётган қонларига зарра каби сингиб, уларнинг севги тўла қалбларига кира олсанг, ҳузурларини бирга-бирга яшай олсанг, шеър ёзолмай қоласан, чунки сенинг шеъринг бу севги, бу сурур, бу иштиёқ, бу умид, бу завқларнинг иродаси олдида жуда тубанликларда қолади. 30

* * *

Қурултой бораётган катта зал — юқоридан қуйинга қўйилган минглаб стуллар билан худди юксак тоғнинг бағрига ўхшайди. Бу ёнбағирда эса, кўклам. Лолалар билан бинафша, раъно билан чучмўма бир-бирови билан ранг мусобақаси қилади. Пистоқи, гўлас, қизил, пушти, бинафша, гулнор, зангори, кўк, гунгурт ҳавойи ранглар 40

кўргазмаси. Фарғонанинг шўх қизлари ёппасига гулнор шоҳи кийиб келибди. Наманганники «Фарғонадан қоламизми?» дебди-да, саккиз тепкилик хон атлас билан қурултойга бинафшадан гулдасталар совға қилибди. Хоразмнинг қиз-жувонлари тўқ қизил билан ҳамманинг кўзини қамаштирибди.

Бу ўлканинг қиз-жувонлари қанчалар шўх, қанчалар ўжар: ҳар қачон бир-бирисидан ўтмакчи, бир-бирисини қувиб етмакчи бўлади. Пахта далаларида ким кўп, тоза, **10** олдин теришга ким ўзар ўйнайди.

Билим юрти, техникум, ФЗУларда бўлса, ким олдин билимли, доно бўлишга мусобақа ўйнайди. Фабриказаводда бўлса, ким яхши ҳунарманд, чевар бўлишда бел синашади. Оилада бўлса, маданийлик, тўқлик, соғломлик учун курашади. Мана энди қурултойдай улуг даргоҳда ҳам улар оғир, барваста, босиқ ўлтирмайдилар. Ким яхши, ким бийрон сўзлашга, қурултойга келмаган минглаб ўртоқларининг орзуларини, ҳавасларини иштиёқларини айтиб беришга талашади. Минбар — улар **20** учун ҳакам. Тинч турган пайтда бўлса, уларнинг кўз қамаштирувчи кийим-бошлари ранг мусобақасини қиладди. Анор бетлари бўлса, ҳусн ким ўзарида кўнгилларнинг эркини ўғирлайди.

2 октябрь куни доклад тингланмоқда эди. Докладчининг овози бу тоғ ёнбағрига келиб урилар, лолалар, бинафшалар, раънолар жойлашган бу ёнбағир жуда тинч, осойишта эди. Қурултой вакиллари бу сўзларни қизиқиб тинглар эдилар.

Бирданига бу осойишталик бузилди. Ногаҳон бир **30** шабадани тебранган ёнбағир лолалардай, қурултой ракиллари қиз-жувонлар секин-секин қўзғала бошладилар. Шивирлаш чапакка айланди.

Нима гап?

Эшикдан севимли ўртоқ Шаҳриниса Аҳмедова кириб келар эди.

Шаҳриниса ким?

Шаҳриниса — Олтиариқ район «Дзержинский» колхозининг ударник аъзоси, район хотин-қизлари ўртасида ўз фаолияти билан танилган, пахта даласининг севгани — бир жувон. **40**

У, ўз районида бўлган хотин-қизлар қурултойида иштирок қилди. Бир талай қора кўнгил эрларнинг сирларини очди. Қурултой тугагач, қурултой қарорларини узоқ бурчакдаги хотин-қизларнинг қулоғига етказди. Ниҳоят, республика қурултойига сайланди. Йўлга чиқадиган куни синфий ётлар тарафидан қутуртирилган эри

уни ўласи қилиб урди. У қурултойга келиш ўрнига касалхонага келди.

Ҳозир эшикдан юз-кўзини дока билан боғлаб кириб келган жувон — қурултой вакиллари зориқиб кутган Шаҳриниса Аҳмедова эди.

У касалхонада ёта олмабди. Докторларнинг ижозат бермасликларига ҳам қулоқ солмай, бу ғалаба, шон-шараф, ёшлик, севинч қурултойига етиб келибди. Шунинг учун ҳам қурултой уни табрик қилади.

Мени афв қилингиз, шеър ёзолмай қолдим. Шеър 10
ёзишнинг бу галча уҳдасидан чиқолмадим, чунки Шаҳринисани қурултойга тортиб келтирган завқ кучи олдида ҳар қандай шеър ҳам тубан қолади.

1935

КИРҚ УЧ ЙИЛ БУРУН ВА КЕЙИН

1892 йил. Тошкентда ўлат. Саратон кирган. Олдинги мевалар пишиб, боғдорнинг қўли пул кўратурган вақт. Бироқ ҳўл мевани сотиш, сотиб олиш, ейиш қатъиян ман қилинган. Қаерда бир челақ чиллаки, бир сават шафтоли, бир неча бодринг, ҳандалак кўринса — эгаси штраф тўлашга мажбур қилинади, моли устига 20
энг юқори қорамой сепилиб, сўнг катта ариққа ағдарилади.

Оммага вабо маҳалида ҳўл мева ейишнинг зарарини тушунтирувчи йўқ.

Худди шу воқеалар тўғрисида ранжиган шоир Муқимий ўша вақтда бундай шеър ёзган эди:

Олма-ўрукни киши бозорга олиб келмасун,
Чунки иллатлик, еганларга балоси тегмасун,
Бир мусулмон, от тутуб, шафтоли, чилги
демасун, 30
Есалар, офат тегиб ўлор экан, тар мевалар.
...«Сотмагил» — фармойиши жандар экан,
тар мевалар.
...Сой-ариғларга сават бирлан палиска
оғдаруб,
Пишганидин бир умур безор экан тар мевалар.

Тошкентга вабо 7 июнда Жиззахдан Чиноз оша келди. Орадан ўттиз кун ўтар-ўтмас бу касал билан 64 киши оғригани қайд қилинди.

Булардан 43 киши ўлди. Бу тез тарқалувчи офат 40
Тошкентни идора қилиб турган мустамлакачилар ва уларнинг думлари бўлган маҳаллий чиновникларни ваҳимага солиб қўйди. Яна тўғриси, ҳар ишда маҳаллий

халқни ранжитиш ва уларни яна қаттиқроқ эксплуатация қилиш учун баҳона қидиратурган мустамлакачилар учун иш топилиб қолди.

Юқоридаги ҳўл меваларни сотиш, сотиб олиш, ейиш тўғрисидаги қатагон — бу баҳоналарнинг энг кичкинаси эди. Ўлкани идора қилувчилар ўлат билан курашаман, деб бир неча ошиқич фармойишлар чиқардилар. Мана булардан бири:

- 10 «Буйруқ. Вабо билан ўлган кишилар доктор кўриб, ҳақиқатан вабо билан оғриган-оғримаганлиги тайин қилингунча кўмилмасин».

Гўё тўғри бир чора. Лекин чор мустамлакачилари хўжайинлик қилаётган бир шаҳарда бу чора тамом акс натижа берди ва ерли халқни ҳақоратлаш қуролига айланди.

- Чор Россияси бундай буйруқлар чиқариб юзаки ғам-хўрлик кўрсатгани билан, аслида маҳаллий халқнинг соғлиғини сақлаш ишларига ҳеч қандай эътибор қилмас эди. (Бу умумий бюджетдан маориф ва соғлиқни сақлаш учун фақат 8 процент ажратилгани очиқ кўрсатиб туради.)
- 20 Ўша пайтда шаҳарда иккитагина доктор бор эди. Буларнинг ҳам биттаси — шаҳар кушхонаси, бозор устидан қарайтурган назоратчи эди. Ўлат вақтида «марҳамат» қилиб буларни тўрттага етказдилар. Тўрттагина киши Тошкентдай катта шаҳарда нима қилолсин!

- Вабо кундан-кунга ёйилиб бормоқда. Айниқса, ўқи-маган, оч-яланғоч, камбағал маҳаллий халқ ўртасида вабо жуда даҳшатли эди. Ўлат ҳар куни юзлаб кишиларнинг ёқасига ёпишиб ўлим чуқурига судрамоқда эди.
- 30 Ўлат бошлангандан йигирма кун ўтар-ўтмас олинган ҳисоб шуни кўрсатади:

Ўзбеклардан оғриганлар 1.462 киши. Булардан ўлганлари 1.440 киши, тирик қолганлари 22 киши.

Европаликлардан оғриганлари—417 киши, ўлганлари—217, қолганлари—200 киши.

- Албатта, бу ҳисоб ҳақиқатдан жуда узоқ. Чунки ўлганларнинг ҳаммасининг тўрттагина доктор кўригидан ўтган бўлиши ҳеч мумкин эмас эди. Уликлар ҳафталарча навбат кутиб, очиқ ҳавода ётар эдилар. Бундан яна
- 40 кўп кишилар оғримоқда, бутун-бутун, катта-катта оилалар қирилиб битмоқда эди. Шу вайдан маҳаллий халқ ўликларни яшириб бир амаллаб дуои фотиҳасини ўтказиб тўғри келган ерга кўймоқда эди.

Янги шаҳарда битта ва Эски шаҳарда битта вабо касалхонаси очилган бўлса ҳам, бунга ерли халқ касалларини олиб бормас эди. Чор ҳукуматдорлари ва ерли

чиновникларнинг қилаётган муомалалари ҳаммада ишончни йўқотган эди. Халқ орасида: «Қасалларга заҳар бериб қотираётган эмиш, ўликларни ёриб мияси, ўти, талоғини олиб қолаётган эмиш...» сингари ваҳималар юрмоқда эди.

Ерлилардан чиққан амалдорлар, ўз валинеъматлари — мустамлакачи бошлиқлар, айниқса шаҳар ҳокими Путинцев олдида ишчан кўриниш учун, маҳалламаҳалла, гузарма-гузар юриб, Тошкентга мардикор ишлаш учун келган мусофир, уй-жойсиз кишиларни, касал бўлмасалар ҳам зўрлик билан бу касалхоналарга олиб келмоқда эдилар. Булар қайтага у ерга бориб касал юқтириб ўлмоқда эдилар. Бу тўс-тўполон кам кўрингандай, шаҳар ҳокими Путинцев «уй кўриш» деган бир нарсани ўйлаб чиқарди.

Тиб «ходимлари» уйма-уй юриб, ўзбекларнинг одат ва маишатлари, соғлиққа риоя қилиб-қилмасликлари устидан назорат этишлари керак эди. Бу ҳам тўғри бир тадбир бўлиб кўринади. Юқорида айтилгандай, бутун шаҳарда атиги тўртта доктор бор эди. Уй кўриш учун жуда кўп тиб ходимлари керак. Улар қаердан топилади?

Тошкент кичкина шаҳар эмас. Фақат эски шаҳарнинг ўзидагина 400 лаб маҳалла, 20 минглаб хонадон, 200 мингга яқин халқ яшайди. Нима қилиш керак?

Путинцев бунинг иложини топди. Шаҳарнинг европаликлар қисмидаги халқ сафарбар қилинди: ялқовлик қилмаган ҳар бир киши — гимназия ўқувчисими, отпусқадаги солдатми, синган дўкондорми, кечки қовоқхоналарнинг чўталчисими — ишқилиб, ким бўлмасин, шаҳар угравадига келиб ёзилар эди. Унга офицерлардан қолган ташландиқ мундирлар кийдиран эдилар. У ёнига бирорта городской ёки миршабни олиб «уй кўргани» юра бошлар эди.

Бошида тузук иш кўринган бу қилиқ дарров ерли камбағалларни масхара қилиш йўлидаги арзон қуролга айланди.

Бояги қўлбола «тиб ходимлари» миршаб билан бирга дарвоза тубига келади. У «малакко» деб сут сотувчи Турсунбойдан ўрганган оҳанг билан қичқира бошлайди: — Пўшт! — ва ичкарига кириб боради.

Қирдан қирга яшириниб, ўлат теккан терак япроғидай қалтирайдиган маҳаллий халқ, айниқса, уларнинг хотин-қиз, бола-чақалари дағдаға билан бостириб келган «тўра»нинг даҳшати остида қолади.

—Хало есть?

—Есть, есть, тўрам!

—Кир ўра бар?

— Бор, айланай, жандирол, бор...

Бу «маданият»чилар уйларга кириб ҳаммани ҳақорат қиладилар.

Фақат, арзингни кимга айтасан?

10 Шу йиллардаги уй кўриш ҳодисалари, ҳозир 40 йилдан ошиб кетганига қарамай, ҳали ҳам ўзбекларнинг ёдларидан кўтарилган эмас. Халқ кулкичиси Абдулла Фонушчининг бу ҳақдаги машҳур жавоби ҳали ҳам гапирилади.

Бир чеккаси — чор мустамлакачиларининг халқ устидан қилган ранг-баранг зулм ва ҳақоратлари, мустамлакачи ва маҳаллий бойларнинг чексиз эксплуатациялари, бир чеккаси — камбағаллик, очлик, яланғочлик ва бунинг устига уйларни бузиб, наслларни қуритиб турган омонсиз ўлат аҳолининг жуда тинкасига теккан эди. У ғазабланган, у кунда-кунда ўлишдан бирваракайига ё ўлиш, ё енгишни истар эди. Ниҳоят халқ

20 кўтарилди.

Машҳур «Тош отар» воқеаси портлади.

Бу воқеага Тошкентнинг шуҳратли Азим вадаванги бошчилик қилган эди.

Азим вадаванг Бешёғоч даҳасининг Яланқар маҳалласидан, барваста гавдали, етмиш ёшлардан ошган бир куспарь эди. Гарчанд Азим вадавангнинг ташқи кўринишини, ёшини бу ерда эсга олиш ортиқча: чунки «Тош отар» воқеаси сўйланар экан, Путинцев ва унинг лаганбардорларининг чиркин хаёллари ўртасида Азим вадавангнинг ҳурматли жасур гавдаси кўп кишиларнинг

30 кўз олдида салобат билан босиб туради.

* * *

Энди менга озгина ёзиш мажбурияти қолди. Бугунги социалистик Тошкент ва унинг интернационал баҳамжиҳатлик руҳи билан тарбия топган янги, маданий аҳолисе тўғрисида бир неча қуруқ фактларнигина айтсам кифоя қилар.

40 Тошкент бошланғич мактабларида 64 минг ўқувчи ўқийди. 21 та юқори билим юртлари, 20 лаб техникумлар, 50 лаб илмий-текшириш ташкилотлари, буларда ўн минглаб ёш ўспиринлар маданий одам бўлишнинг мушкул шартларини, бу куннинг билимларини ўрганмоқда.

Ҳозир Тошкентдаги амбулатория, диспансер, она ва болаликни сақлаш муассасаларини ҳисобга олмаганда,

касалхоналарнинг ўзигина 3 000 каравотга эга. Шаҳар бюджетининг 70 проценти соғлиқни сақлаш ва маориф ишларига сарф қилинади — пролетар диктатурасининг ўтмишда эзилган миллатларнинг соғлом ва билимли бўлиши учун қанчалар курашаётгани мана шулардан кўриниб туради.

Чор Россияси вақтида ҳўрланган, таланган, одам-гарчиликдан чиқарилган ерли халқ — ўзбеклар, тожиклар, туркманлар — бугун ўзларининг агроном, инженер, докторларига эга.

Фақат ўзбеклардан чиққан докторларнинг ўзигина бугун бир неча ўнлаб ҳисобланади.

Булар орасида ёш ўзбек доктори Азимов ҳам бор. Бу йигит — Азим вадавангнинг набирасидир.

Ленин миллий сиёсатини тўғри амалга оширгувчи большевиклар партияси раҳбарлиги остидаги бир мамлакатда ҳам вабо, ҳам эксплуатация аллақачон ерга кўмилган.

1935

ПОКЛИК ГАРОВИ

Душманинг қумдан кичикроқ бўлса ҳам кўз юмагил,

Чунки кўр қилмоққа етгай заррадан кучсиз ҳужум.

Катта тўқайга ўт қўйиш учун гугурт чўпининг кичиклиги тўсқинлик қилолмаганидай, оёғига кирган қилча зирапча филни оқсатиши мумкин.

Қишининг ҳам кўзга кўринмаган, яширин, майда душманлари жуда кўп. Булар шунчалик майдаки, агар ўша майда ҳайвонлар, яъни бизнинг яширин душманларимиз кўриш ва таққослаш зеҳнига эга бўлсалар эди, балки заррани ўзларича «гигант» ҳисоблаган бўлар эдилар...

Биз оддий турмушда анчагина бепарволикларга йўл қўямиз. Мен, албатта, ҳар бир соғлиқни сақлаш китобининг бошдаёқ қайта-қайта айтилатурган: совуқ сув ичманг, қўл бериб кўришманг, чўмилиб туринг сингари расмона насиҳатларни такрорлаб ўлтирмоқчи эмасман.

Менингча, касаллик ва уни даволатиш айб эмас, балки илгаридан олдини ололмаслик, касал юқтирмаслик учун керак бўлган содда шартларга илгари кўни-колмаслик, бепарво қарашлик уят. Чунки бизнинг кўзга кўринмайдиган майда душманларимиз шунчалик актив, шунчалик «серфарзанд» бўладиларки, нонуштада

10

20

30

40

ичилган совуқ сув билан ичга кирган бир тоқа вабоқурти тушгача касалнинг баданида миллиардларча бўлиб кўлайиши ва «хонадон эгаси» бўлган (касал) кишини ўлдириши мумкин. Касалнинг яхшиси йўқ. Ҳар қандай касаллик ҳам олди олинмаса, даволатилмаса — кишини хароб қилиши, жамиятдан четга суриб қўйиши мумкин. Бир касалликни иккинчи касалликдан «яхши» ёки «ёмон» деб ажратиш албатта, хато.

- Биз янги, синфсиз жамият тузамиз. Бу жамиятда
- 10 кишилар тоза, соғлом бўлишлари керак. Бироқ шу янги жамиятнинг аъзоси бўлган кишилар — осмондан оёғини узатиб тушган ёки ерда қўзиқориндай кўкариб чиққан кишилар бўлмайди. Буларнинг кўпчилиги синфлар курашида иштирок қилган, эзувчилар синфи бардам пайтларда эзилишнинг мудҳишликларини ўз устларида татиб кўрган, унинг бутун жабру жафоларини бошидан ўтказган кишилар. Феодализм ва капитализм жамиятидан бизга бир талай ифлос «мерослар» қолган. Шахсий манфаатпарастлик, миллий кўролмаслик, художўйлик сингари бўлмаса ҳам, бизда баъзан изини кўрсатиб қолатурган бир қатор ирганч қолдиқлар билан бир қаторда таносил касалликлар ҳам ўшаларнинг бизга қолдирган «мероси».

Биз ўз душманларимизга қарши қанчалик ашаддий курашчан бўлсак, унинг бизга қолдиргани шу «мерослари» билан аёвсиз суратда курашамиз.

- Йиллик бюджетимизнинг салмоқликини бир бўлаги меҳнаткашларнинг соғлиқларини сақлаш учун сарф қилинади. Турли шаклдаги касалликлар билан курашиш
- 30 учун янги касалхоналар соламиз, амбулаториялар очамиз. Соғлом насл учун бўлган курашнинг жанговар кадрларини тайёрлаймиз — дорилфунунларимиз йилига минглаб ёш олим, докторларни чиқаради.

Ҳалигача турли идораларда бир неча кишилар томонидан жамиятимизнинг муҳим юмушларидан бўлган соғлиқни сақлаш ишлари ва унинг кадрларига керакли баҳо берилмас эди.

- ВКП(б) Марказкоми ва СССР Совнаркоми тарафидан шу йил 4 мартда чиқарилган қарор юқоридаги каби
- 40 парвосизликларга қарши барҳам берди. Бу қарор медицина кадрларига керакли қийматни бериши билан бирга, уларнинг маданий-маиший аҳволларини яхшилашда энг яхши асос бўлди.

...Шу муносабат билан медицина кадрларининг ўз фикрларини эшитиш учун жумҳурият Венерик касалликлар диспансерига борган эдик.

Бу диспансер Қафанов кўчасида. Бошқа касалхонадагилардай бу ерга меҳнаткашлар ҳукуматининг миллионлари сарф қилинган. Турмушдаги турли бепарволиклар орқасида касалликка дучор бўлганлар бу ерда жуда ҳам эътибор ва меҳрибонлик билан қарши олинадилар ва даволанадилар.

Диспансерда ўнбешлаб мутахассис ёш докторлар ишлайди. Булар ҳар бир касалнинг ҳатто касал бўлмасдан илгари ва касал юқтиргандан сўнг тамом соғайиб кетгунгача бўлган бутун сабабларни ўрганадилар.

10

Таносил касали билан оғриган кишилар қанчалик умидсиз, қанчалик тушкун бўлса ҳам бу ерга келгандан сўнг тамом соғайиб кетувига инонади. Чиндан ҳам қунт билан, чидам билан даволанишда давом қилган киши совет медицинаси олдида соғайишга номзод. У албатта соғаяди.

Бу ердаги касалларнинг руҳлари яхши, овқатлари етарли — ичарлари жойида, ётоқлари озода. Бироқ бу ерда кўзга чақилиб турган камчиликларнинг энг каттаси — диспансер учун берилган бу жойнинг етишмаслигидир.

20

Диспансернинг бош доктори, йигирма йиллик тажрибакор доцент Зельманович ҳар куни ўз қўл остидаги докторларга консультация бериб туради. Касаллар ўртасида илмий лекциялар ўқиб туради. Ҳар ёш доктор бирор илмий шубҳа устида доцент Зельмановичдан маслаҳат сўраб аниқлик олгандай, ҳар бир касал ҳам ундан ўз касали устида фикр эшитиб, соғайишга умидланади, яна қунт ва чидам билан даволанишда давом қилади.

30

ВКП(б) Марказкоми ва СССР Совнаркомининг 4 март қарори юзасидан доцент Зельманович айтади:

— Мен дорилфунундан докторлик дипломини олганимда ҳали ёш йигит эдим. Юрагим меҳнаткашлар кўпчилигига астойдил хизмат қилиш иштиёқи билан урар эди. Мен шунга уринар эдим. Шунинг учун ҳам мен ишимнинг биринчи йилларини меҳнаткашларнинг энг ичкарасида, феодализм ҳам капитализм чириклигининг энг оғир жабру жафосини кечирган «эски шаҳар» меҳнаткашлари ўртасида, уларнинг соғлом бўлишлари учун кураш билан ўтказдим. Бироқ менинг бу ёш уринишларим ҳар турли, эскидан қолган янглиш ақидалар натижасида керакли баҳо ва ўринни олмас эди. Мен бу қаршиликларнинг ҳаммасига қарамай, йигирма йиллик иш давримни хизмат билан баробар яна ўқишга, ўрганишга, квалификациямни оширишга сарф қилдим.

40

Яқиндагина партиямиз Марказкоми ва СССР Совнаркоми тарафидан чиқарилган қарор — жамиятимизнинг ҳуснига доғ бўлиб тушиши мумкин бўлган касалликлар билан курашдаги хизматларимизни чиндан ҳам баҳолади. Мен энди ҳам меҳнаткашлар саломатлиги учун астойдил ишлашга, ҳам ўз илмий тажрибаларимни озоишталик билан давом қилдиришга бутун имкониятларга эгаман.

Доцент Зельмановичнинг бу фикрини унинг бошқа 10 ҳамкасабалари ҳам тасдиқ қиладилар.

Чиндан ҳам бу тарихий қарор шундай квалификацияли ҳужумчи медик кадрлар воситаси билан ҳар қандай касалликлардан янги жамиятимизни пок қилиш учун гаровдир.

1935

СОВЕТ УҚИТУВЧИСИНИНГ БАХТИ

Босмачилик бир умрга қатъий тугатилди. Энг сўнги босмачи меҳнаткаш деҳқонларнинг ва севимли Қизил қўшиннинг кучидан енгилиб тоғларга қочмоқчи бўлди...

20 Лекин тоғ ҳам уларга паноҳ бўлолмади. Табиат ҳам бизга ёрдамга келди: қочқин босмачи — ўзининг бир йиғин увин-тўда йигитлари билан қор кўчкинининг тагида қолиб маҳв ва барбод бўлди. Босмачилар қўлида хароб қилинган қишлоқларда Совет ҳукуматининг чексиз меҳрибонлиги билан ҳаёт асарлари кўрина бошлади. Далаларга қўш чиқди, биринчи қишлоқ хўжалик ҳукумати ташкилотлари тузилди. Лекин ота-оналари босмачилар қиличида тўғралган, жодисида қирқилган етимлар, ўксизлар анча эди. Булар шаҳар кўчаларида, вокзалларда, станцияларда эски-тускиларга бурканиб, чувалашиб юрар эдилар.

Худди шу пайтда, яъни 1924 йилнинг бошида Тошкент Эски шаҳар маориф бўлими томонидан 3-боқимсиз болалар уйи ташкил қилиш тўғрисида буйруқ олдим. Уша пайтда «Болалар боқимсизлиги билан кураш» деган айрим бир ташкилот ҳам бўлар эди. Бу ердан яна бир ўртоқни эргаштириб, вокзалларни, шаҳарларни, қишлоқларни айланиб бола йиға бошладик. Қаттаси — ўн-ўн икки, кичиги — беш-олти ёшларда бўлган болалардан 21 тасини йиғиб Ўрдада 3-боқимсиз болалар уйи очдик. Бу болаларнинг устига 12-боғчадан ёши улгайиб қолган 11 бола бердилар. Жами 32 бола бўлди. Жуда тезлик билан болаларни чақмоқдай қилиб кийин-

тирдик. Янги каравотлар, янги кўрпа-ёстиқлар, кунига уч мартаба иссиқ овқат, бир тарафда дурадгорлик, этикдўзлик ўргамчик ҳунархоналари, бир тарафда 2 синфдан иборат ўқув синфлари, меҳрибон мураббийлар, муаллимлар...

Хулласи, мен бу ерда ўн уч йил илгариги бир интернет тарихини сўзлаб, муҳтарам ўқувчиларни зериктирмоқчи эмасман. Бу тарихни кўз олдига келтириш учун «Ҳаётга йўлланма» («Путёвка в жизнь») киносини кўриш кифоядир.

10

...Бир кун кечаси мен дежур бўлиб қолдим. Етоқ, 16 та етим маъсум уйқуда. Ўртада зангори рангга бўялган 200-чироқ ёниб туради.

Мана бу — Қарим. Тўйтепалик, ота-онаси тиф билан ўлиб кетган, ҳеч кими йўқ. Жуда беғам ухлайди. Пионер бошлиғи, «Амалдорлик»ни яхши кўради.

Мана бу — Шариф. Татар боласи, фамилиясини билмагани учун — Советский деб фамилия қўйганмиз. Жуда шўх, куни бўйи қўйиб берсангиз анҳордан чиқмайди, тинч ухлайди.

20

Холтой — Фарғонанинг Сўфон қишлоғидан, ота-онасини босмачи ўлдириб кетган, уйқуси жуда нотинч, чўчиб-чўчиб тушади, чунки ота-онасини ёшгина гўдакнинг олдида сўйганлар. Баъзида жуда қўрқиб-қўрқиб ҳикоя қилиб беради. Спортни севади.

Мана бу — Қудрат. У бизга боғчадан келган. Ана, лабини шимиб тамшаниб қўйди. Юзида кулгу асарлари бор, нима туш кўраётган экан?

Янги оиланинг бахтли болалари ухлайдилар. Ё ажаб, келажакда булардан ким ўсиб чиқади.

30

Мен уларнинг тепасида дежурман. Шу қўзичоқларнинг ҳар бирисининг руҳига кириб, келажакни тасаввур қилиб кўра бошлайман: баъзан инженер бўламан, баъзан — ҳарбий. Ҳар қанча уста муқаллид бўлганда ҳам, кишининг ўзи бўлолмайди. Мен бу болаларнинг яқин, бахтли келажакларига суқ билан қизиқаман.

Сиёҳ, қаламни олдим, дафтардан икки саҳифа йиртдим. Узун кеча. Етоқнинг бир чеккасига қўйилган стол тепасига бориб ўтирдим. Нимадир ёзгим келади. Ёза бошладим:

40

Жим-жит кеча, эшитмайди дунё қулоғи,
Оғир уйқу қанотидан учган шарпани.
Ухлар етим-ўксизларнинг иссиқ ётоғи,
Кўз-ла ташлаб эшир вазмин тушдай пардани.

Булар кимдир? Балки Байрон, балки
Галилей,
Балки ботир Чапаевнинг асл нусхаси.
Сезилади босиб келган эрта қадами,
Елкам оша юзга урар иссиқ нафаси.

Яқин, яқин, жуда яқин, тонг каби яқин,
Шу тушларда парвариш топар истиқбол,
Шу ёш — гўдак сийналарда яшринган тўлқин
Ортиқ ғурбат қирғоғида топмагай завол.

10 Тахминан шеър шундай бўлиб чиқди. Бу менинг
биринчи шеърим эди.

Мен улар билан бирга-бирга яшадим. Йиллар ўтди,
улар билан мен йироқ келажакка қараб аста, бироқ
асосий, секин, лекин дадил қадам билан борардим.

Турмуш мендан шоир ясади. Мен мактаб-маориф
дарёсидан чиқиб, Ватанимизнинг ранго-ранг ва серқир-
ра ҳаётида иккинчи соҳага кириб кетдим.

Худди шу бугун 12 декабрь Ватанимиз тарихида
олтин ҳарфлар билан ёзилажак сайлов кунида ўша эски
20 дўстларим — собиқ боқимсизлар, энди кимлар бўлган
экан, деган муҳокама билан суриштира бошладим. Бир
нечаларининг адресларини, қиладиган вазифаларини
ўргандим. Масалан:

Шариф — Советский — Болтиқ флотига «Марат» ке-
масининг тўпчиси экан.

Вали — Хоразмда прокурор.

Холтой — Самарқанддаги ўзбек миллий дивизияси-
нинг командири.

Қудрат — Ленинградда ўқиб қайтди. Сув инженери.
30 Ширинов — район газетасида муҳаррир.

Шу асарчанинг тепасига расми қўйилган Абдусамад
Туёқов эса қизил аскар лейтенанти — ҳарбий учувчи.
У рус, инглиз тилларида аъло даражада сўзлаша олади.

Булар улуғ Ватанимизнинг турли бурчакларидан
туриб ўзларини шу вояга етказган Ленин партиясининг
содиқ ўғилларини Олий Советга сайлайдилар.

Балли, совет муаллими шундай бахтлидирки, унинг
шогирди Ватанимизнинг энг юқори органларини сайлай
олади.

40 1937

Йўқ эрса эрур асру савдойи хом,
Икки йилда бир «Хамса» қилмоқ тамом.

Навоий

Ўзбек халқининг улуғ фарзанди Алишер Навоий беш катта дostonдан иборат бўлган «Хамса»сини икки йилда тамом қилгандир. Ваҳолонки, худди шундай «Хамса»ни Озарбайжоннинг улуғ шоири Низомий эллик йилда, ўзи ўзбек бўлса ҳам, Хусрав Ҳинду деб тахаллус олган шоир ўттиз йилда ёза олган эдилар.

10

Асрларнинг мазмуни халқларнинг олий ниятлари билан якунланади. Алишернинг набиралари — бугунги ўзбеклар, агар икки йил ичида хамсалардан иборат бўлган олий қурилишларни битказсалар, наажабдир? Азамат Чирчиқ шаҳри, Фарғона наҳри, Қувасой гиганти, Н-нчи заводлар — булар ҳар бири улуғ-улуғ дostonлардирки, ўзбек халқининг ижодидир.

Шу улуғ иншоотлар қатори гигант Фарҳод қурилиши ҳам ўзбек халқи бундан икки йил бурун қаламга олган буюк бир дostonдирки, унинг шоҳ сатрлари, тож фасллари ёзилиб бўлди.

20

Бу улуғ иш фақатгина улуғ халқнинг қўлидан кела олар эди, улар Фарҳод билан бирга табиатнинг бўй бермас кучига, абадиятнинг қаттиқ тошларига, мағрур тоғларнинг азаматига қарши ўз қудратларини намойиш қилиш учун ёпирилиб жўнадилар:

Анингдек тоғ сори туттилар йўл,
Ки игна солса ерга тушмагай ул.

Халқ улуғ умидлар билан тош чопмоқдан тинмас эди:

30

Бу нав, уммид бирла субҳ то шом
Анга йўқ эрди тош чопмоқдин ором.

Халқнинг қудрати олдида тоғлар паст бўларини шоир олдиндан айтган эди:

Фалакка тоғнинг гардин чиқориб,
Икки-уч кунда ўрнидин қўнғориб,
Қилиб ул тоғни чун ер била тенг,
Ариф қозмоққа ҳар ён йўл очиб кенг.

Ниҳоят халқ ўз орзусига етди. Шириннинг жамоли сув юзида кулимсираб акс этди. Фарҳод очган бу ариқ-қа «Наҳр ул-ҳаёт» — «Тириклик наҳри» ва ҳовузга эса

40

«Баҳр ун-нажот»—«Озодлик денгизи» деб ном қўй-
дилар.

Ариққа қўйдилар «Наҳр ул-ҳаёт» исм,
Фалакваш ҳавзга «Баҳр ун-нажот» исм.

Аммо бу халқнинг орзуси ва шоирнинг хаёли аср-
лар бўйи афсонагина бўлиб келди. Бу олий хаёл ва
буюк афсонанинг олтин калити бизнинг замона — со-
циалистик асримиздагина халқнинг қўлига тегди.

Тўртинчи йилдирки, Советлар мамлакатининг озод
10 халқлари партиямиз раҳбарлигида озодлик севувчи бу-
тун халқларнинг қаттол душмани — малъун фашизмга
қарши ҳаққоният урушини олиб бормоқдалар. Уруш
беқурбон, лашкар бехатар бўлмас. Наслимизнинг қай-
моғи бўлган навқиронларимиз — акаларимиз, укалари-
миз, оғаларимиз, оталаримиз Улуғ Ватан уруши фронт-
ларида жон бериб, жон олмоқдалар.

Урушнинг мусибатлари, машақатлари фронт орқа-
сида ҳам таъсир қилмай қолмас эди. Аммо совет халқи
бу маҳрумийтларнинг барчасига бардош бериб, гарчанд
20 бир бурда нонни камроқ еса ҳам, вақтинча янги тўн
киймаса ҳам, жанг майдонидаги эрлар билан бир сафда
тургандай шарафли меҳнат, биродарлик, рус халқидан
ўрганган сабру қаноат билан ғалабалар сандонида
енга олиш қиличини тоблар эди.

Қалбларимизда фашизм зулмидан юз тоғ оғирлигича
алам бўлса ҳам, биз тоғларни товонимизгача паст қил-
гувчилармиз. Урушнинг энг даҳшатли кунлари бўлиши-
га қарамай, бундан икки йил бурун афсонавий Ширин-
сойда ҳақиқий Фарҳод ГЭСнинг биринчи олтин ғишти-
ни ўрнатдик. Халқ отланди. Навоий достонида кўҳ-анбуҳ
30 бўлиб тоққа йўналган халқ бу навбат афсонадан ҳақи-
қатга айланган эди.

Фарҳодлар тоғнинг фил қалбига метин урдилар. Ши-
ринлар Фарҳодларга мададкор бўлдилар. Ун минг ўғил
ўнгдан келди, ўнг минг сулув сўлдан келди дегандай,
бутун республикамиз меҳнаткашлари улуғ қурилиш бағ-
рида камарбаста бўлдилар.

Биз қурилишда кеча-кундуз ишламоқдамиз. Биз ке-
чалаб ишлаганда, кундуз яратишимизга ишонгувчи
40 халқмиз.

Биз улуғ оиламиз. Бахтли оила нурсиз, ҳароратсиз,
муҳаббатсиз бўлмайди. Фарҳод ГЭС наслимизнинг сўн-
мас бахтига ёқилган муаззам бир чароғ бўлиб қолди.
Фарҳод ГЭС бизнинг иқтисодимизни баланд поғоналар-

га кўтаради, янгидан қураётган юзлаб заводларимизнинг гилдирагини айлантириб беради.

Сирдарё сувидан кўтарилган ҳовур асрлар ўзбек димоғини муаттар қилгандай, бу гигант қурилиш ўзбекнинг кўз қорачиғини мунаввар қилади.

Малъун ва маккор душман устидан қозонажак ғалабамизнинг арафа кунларидир. Марди майдонлар ғолиб ва музаффар шукуҳ билан қайтган дамда Фарҳод ГЭСнинг ҳашаматли аркидан кириб келиб меҳмон бўлурлар. Уларнинг манглайига ҳалол меҳнатимизнинг ғурури бўлган бу гигант қурилишнинг қуёшларини ёқиб қарши олурмиз. 10

Бу қудрат, бу нур улуғ Ватанимизнинг бахтиёр халқлари толеи абадий, абадий порлаяжак ва ҳаёт қуши шамс ул-ҳаёт бўлиб авлодларимизга хизмат қилажак.

Бори оламини тутғай меҳр нури,
Ёруғай эл кўзи андин зарури,
Қуёшким солғай олам ичра ёғду,
Етушқай пашшадин анқоға тегру.
Гуликим даҳри боғин гулшан айлар,
Насими кўз чароғин равшан айлар.
Навоий сайр этиб сўз бўстонин,
Рақамзад қилди ушбу достонин.

20

1944

ҚАЛБ ВА ҚУВВАТ

Азиз дўстларим, шарқликлар ва ғарбликлар! Шимолликлар ва жанубликлар!

Қалбим замонамнинг кўзгуси бўлди. Елғон сўз айтганим йўқ, қувватим ҳиндунинг оқ филидан ҳам зўрроқ бўлди. Зеҳнимда акс этган асрий ҳодисаларни бир тарихшунос сифатида шу қоғозларга қайд қилиб қўймоқчиман. 30

...Ҳамма миллатларнинг — кичик миллатларнинг ҳам, катта миллатларнинг ҳам тутган мавқеи бирдир ва ҳар бир миллат бошқа ҳар қандай миллат билан тенгдир.

Улуғ рус халқи, мен катта миллатман-ку, деб турмади, ўз қардошларини — ўзбек, қозоқни, қирғизни, тожикни, туркманни, қорақалпоқни ўз ҳимояси остида биродарлик шафқати билан тарбиялади, ака-укалар бўлиб кетдик. Дўстларимиз дилшод, душманларимиз ношод... 40

Бир бутун ҳиндудаги (Ҳиндистон ва Покистон деган луғатларни қабул қилгунимча йўқ) бўлиниш бир бутун улуғ ҳинд халқининг хоҳиши-ла бўлган бўлиниш

эмас. Эрон, Афғон, Ироқ ва Ажамдаги азиз дўстларим, биродарларим, рафиқларим, яъни булар нурга, яъни озодлик, бахтли турмуш учун бир инқилобга муҳтож ва мунтазир бўлиб қолибдирлар.

Мақоми золим охир бар заифон аст арзони,
Агар оташ фурӯ афтад ба хокистар диҳад
жоро!¹
(Мирзо Абдулқодир Бедилдан)

10 Наҳотки, бир етим ҳинду боланинг қўлидаги бир бурда нон, наҳотки, бир хитой бевасининг кўзидаги ёш, наҳотки, Филиппин оролларида яшагувчи бир мўйсафид қора қулнинг тонготар дуоси ёки бир рикшанинг арава-ни тортиб кетаётган вақтида қалбидан чиққан махзун нидоси бизнинг ҳаётий оламимизда акс садосиз қолса?..

Бўлмағай!

Бир англиз бойваччаси қайси бир мустамлакасидаги ўн уч яшар маъсум бир қизга тажовуз қилибди. (Ўз газеталаридан ўқидим.) Турли хулосалар чиқариб кўрдим: пул қутуртиргандир? Шу пул ўзи кимники эди?
20 Пул нима дегани? Шўхликдир, тантиқликдир, менсимангандир, эрмак қилгандир, малъундир, лаънатидир, геббельсваччадир, ирқий фалсафа назариясини онгига сингдирган ва оқибати бир фожна билан туговчи бир бадбахтдир?

Мен шарқлик бўламан! Уша қизни танимасам ҳам, ўз номусим учун, ўз иффатим учун, шарафим учун, албатта ўша бойваччага айтадиган ўчли гапим бор!

Бизнинг коммунизм қураётган улуғ социалистик мамлакатимизда, Конституциямизда пул нима, давлат
30 нима, эксплуатация нима, шўхлик, тантиқлик, менсимаслик, эрмак қилмоқлик нима, ҳаммасининг мукофоти ва жазоси аниқ сўз билан айтилган.

Конституциямиз ғоят муборак! Бутун халқимиз ва бутун миллатлар тасдиқи билан ғоятда муборак, ғоят муборакдир.

Елчинни танийман. (Бу шахснинг собиқ исми Ҳусайн Жоҳиддир. Ўзи ҳам унутмаса керак). Чунки, мен гарчанд, ўзим Константинополь — Истанбулда бўлмаган бўлсам ҳам, «Сарвати фунун» адабий доирасининг бутун
40 ижодий фаолиятдан хабардор шоирман.

Ўзида бўлмаган қудратга ишонган, қўйни пуч ёнғоққа тўлдирилган туркиялик «жанговар» афандилар ҳам

¹ Тахминий таржимаси: «Ўт ўчгач ўрнида кулгина қолганидек, золим ўрни эзилганларга қолгай (Автор эскартиши).

жиловлангандирлар, ҳам таъмакордирлар. Бир тўда кеккайган бегоналарнинг куч-қудрат ва кўмакларига ишонган турк давлат арбоблари турк халқини лақиллатиб, иккинчи жаҳон уруши вақтида фашист Германияси билан бирлашиб, Улуғ Совет давлатимиз ва халқимиз қасдига қилган хиёнатлари бизнинг эсимиздан чиққанича йўқ!

Ёлчин ҳам шу сотқин афандиларнинг ва фашист аблаҳларнинг товонини ялаб келган думчасидир.

Уларсам кўрмадан миллатда уммид эттигум 10
файзи,
Ёзилсин санги қабримда: «Ватан маҳзуну, бан
маҳзун».

Турк халқининг улуғ шоири Номиқ Камолнинг Абдулҳамид султон зулмига қарши оташин туғёнлар билан хуруж қилган руҳи бўғзингиздан тутмайдими? Қўрқмайсизми? Мен-ку озод ўзбеклардан бириман, бутун дунёдаги озодликни севувчи халқлар, шу қаторда қозоқ ҳам, ўзбек ҳам, туркман ҳам сизга лаънат ўқи-моқда: сиз сотқинсиз, сиз лаънатисиз, малъунсиз, де-моқда! 20

Хуросон ўлкалари — на Астробод, на Хирот ва бошқалари тўғрисида бизнинг даъвомиз йўқ. Гарчанд бу ер халқлари ўзбеклар билан бирга яшаган эди, ўзбеклар билан дўст ва иноқ эди. Улуғ ва муҳтарам шоиримиз Алишер Навоий таваллудига 500 йил тўлган кунда ҳам биз дўстларимизни қўноқликка чақирамиз, орамизга солинган ғовга қарамасдан ҳали ҳам катта ҳурмат қиламиз.

Буюк Алишер Навоий ўзбек халқининг улуғ мутафаккири, улуғ давлат арбоби, адиби, шоири, устози бўлган бир сиймодир. У жаҳон маданияти хазинасини тўлдирган ва бойитган инсондир. Алишер бизникидир. Шунинг учун ҳам улуғ шоиримизнинг бугун-эрта ўтказиладиган беш юз йиллик юбилейини жаҳондаги бутун демократ халқлар: улуғ рус бўлсин, белорус бўлсин, латиш бўлсин ва бошқалар бўлсин, ўз шоиримизнинг юбилейи деб ўтказадилар. 30

Шу ҳиссада, Афғонистоннинг озодлик талаб, қалби покиза халқи ҳам ўз шоиримиз, дейиши мумкин. 40

Афросиёб билан Рустам ўртасида бўлган жанжаллар бизнинг ўртамизда бўлмағай. Улуғ Фирдавсийнинг руҳини ранжитманг, пушаймон бўласиз.

Улуғ озарбайжон шоири Собир Тоҳирзода 1910 йилда Эрон шоҳи Мамадалишоҳ тўғрисида нима деган эди:

Ой олон! Мамлакати Рай сотарам,
Моғозамда топилур ҳар жура зод:
Жоми Жам, раъяти Қай, тахти Қубод.
Кима на дахлики, ман шей сотарам?!
Ой олон! Мамлакати Рай сотарам!*

(«Хўп-хўпнома»дан)

10 Вақтинча давлат арбоби бўлиб ўтган хоин, ҳозир Эронда қочқин Қавом ус-салтана ёхуд бугунги ҳақимийларнинг Мамадалишоҳдан нима фарқи бор? Улар ҳам Каёвий ва Қожорийлар тожини, 6 минг йиллик Киёмарс ва Нўширвон тожини шахсий нафсининг кўрасида эритиб, Америка долларига алишмоқчи-ку!

20 Шарқнинг буюк файласуфлари, адиблари, шоирлари Шайх Муслиҳиддин Саъдийнинг, Хўжа Ҳофиз Шерозийнинг қадамжолари, ҳатто Гёте шогирдликка ҳам арзимамайман, деган буюк классиклар (биз ҳам уларни ўз классикларимиз деб атаймиз), жаҳоний маърифатнинг яшаган ерлари, юртлари, қабрлари тошбақа тухумидан қилинган Америка порошокларининг тагида беркилиб кетмасин, хоки Мусалло, оёқ ости бўлмасин! Бунга прогрессив инсоният йўл қўймайди!

30 Ҳаётим фаровон, бахтим таъминланган бир шоирман. Уйим обод, ўғил-қизларим ўқийди, мўйсафидликдан ташвишим йўқ, омонат кассада бўлган ақчамни айтмайман. Чунки бу бизда сир сақланади. Қўшнилари билан тотувман — саломатман. 16 фарзанднинг отаси бўлдим, 70 китоб ёздим, асримиз мазмунидаги алломан, яъни улуғ социалистик давлатимизнинг паспорти қўлимда бўлган коммунист гражданман. Бизда шундай яшайдилар!

Масалан, битта оддийгина, «заифгина» (сизларда «бечора ва заиф» деган сўзлар кўп учратилганлиги учун мен ҳам жўрттага ишлатдим) совет ўзбек аёли кунлардан бир кун колхоз тузмоқчи бўлди. Фарғона водийсининг Водил районидаги чўлдан ер ажратди, канал қазиб сув олиб келди обод қилди. Бир ўзи эмас, албатта, ёнига халқ тўпланди, колхоз қурдилар.

40 Ҳозир бу қишлоқни Адолатобод дейдилар. Колхознинг бўлуғ ери, ҳосилдор боғи, хирмон-хирмон дони, дала тўла моли, 7 синфли мактаби бор, билмадимки, рўзғорларида яна нималари ва яна нималари бор? Ҳар ҳолда, нони бор, ҳуқуқи бор, ҳимояси бор, қалби бор

* Рай — Эрон, Жам — Жамшид, Қай — Қайхисрав, Қубот — Қайқубот (бу уч киши Эрон шоҳларидан).

Раъят — халқ демакдир.

ва қуввати бор. Чунки бу инсон, совет граждани Адолатхон ва бу ерлар социалистик меҳнат натижаси, эксплуатациясиз ҳаёт натижаси, ўз номи билан қўйилган совет қишлоғи — Адолатободдир.

Айтгандай, Адолатхон озод Шарқ қизи, бунинг ҳикояси М. Қозимийнинг «Қўрқинчли Техрон»идаги қизлар ҳикоясидан эмас, бу ҳаёт ҳикоясидир.

Кеча академиядан бир вазифа топширган эдилар. Алишер Навоий ва Мирзо Ҳусайн Бойқаронинг ҳаёт ва муносабатларига оид. Шунда Мўмин Мирзонинг (Ҳусайн Бойқаронинг 14 ёшли набираси) қамалгани тўғрисида сўз бор экан. Улим олди қамоғида шаҳзодалигини сийлаб, қўлига кумуш кишан солибдилар¹. 10

Эй тавба! Ўзи қамоқ бўлса, кишан бўлса, кумуш бўлди нима-ю, тилла бўлди нима, темир бўлди нима, доллар бўлди нима?..

Кишан кишанлигича қолаверади!

Биз Менделеев жадвалини ўқий олган кишилармиз. Чунки Ломоносов номли Москва университетининг шоғирдларимиз. Ҳамма металллар тўғрисида ҳам ўз зехн ва қобилиятимиз, қалб ва қувватимиз билан баҳо бера оламиз. 20

Урал тоғларининг туганмас чўянлари гитлернинг «тигр»ларидан зўрроқ эди. Лена ва Сибирнинг туганмас бойликлари Уолл-стритнинг доллар сандиғидан кўра кўпроқ ва Боқунинг нефтлари... (биз ўз сирларимизни ҳар кимга айта бермаймиз).

...Миллатлар дўстлиги тўғрисида гап кетганда ҳалигача доҳиймиз Лениндан ўта гап гапирган киши жаҳонда бўлмаса керак. 30

Ленин айниқса бечора мазлум халқларни, жумладан, Шарқ мазлумларини ҳам назарда тутган.

Шарқнинг бир қисми озоддир, яъни бу социалистик Совет Шарқидир. Қолган Шарқни ҳам озод кўргумиз келади.

1948

УНУТИЛМАС КИШИЛАР ТЎҒРИСИДА

Яқиндагина улуғ социалистик Иттифоқимизнинг бутун халқлари ўзбек халқининг буюк шоири Алишер Навоийнинг туғилгани шарафига ўтказилган юбилейни жаҳон бўйлаб тантана қилдилар. Халқимиз башарият 40

¹ «Равзат ус-сафо»дан (Автор эскартиши.)

тараққиёти тарихини илгарига суришда бошқа халқлар баробарида ҳамиша ўз улушини қўшиб келган қадим халқлардан эканлиги маълумдир. У азиз фарзандларини башарий камолотнинг ҳамма соҳаларига етиштириб бера олди. Алишер номи қаторида саналса арзийдиган биргина ўзбек халқининг эмас, балки Ўрта Осиёмизда мавжуд барча халқларнинг тенгқур фарзандлари аталиб келган улуғ зотларнинг номлари жаҳон маданиятини илгари суришда ва жаҳон маърифатининг арбоблари сифатида таниқлидир. Масалан, Абу Али ибн Сино, Махтумқули каби кўп улуғ кишилар борки, булар одам болаларини бир поя юқори кўтариш учун ўз елкаларини тутиб берган улуғ зотлардир. Шулар қаторида Зокиржон Холмуҳаммад ўгли Фурқат ҳам бор.

10 Мен бу мақоламни ўзбекнинг улуғ шоири, қўқонлик Мулла Зокиржон Холмуҳаммад ўгли Фурқатнинг вафотига қирқ йил тўлиши арафасида ёзмоқдаман. Мақолалар турлича бўлади: некролог сифатида бўлиши мумкин, биографик сифатида бўлиши мумкин. Шоирнинг ижодиёти ва баъдий яратувчилик қобилиятига қилинадиган тақриз ва танқид сифатида бўлиши мумкин ва ҳоказо... Аммо, бу мақолани худди пайт пойлагандай, яъни Фурқатнинг вафотига 40 йил тўлиши муносабати билан ўзбек адабиёти тарихида «шаҳид» ўтган бир неча шоирлар тўғрисида феодал ва чоризм давлат арбоблари, дин арбоблари томонидан қилинган зулм ва таъаддийлар тўғрисида эндиги тарих учун бир шикоятнома бўлсин, деб ёздим.

30 Ҳамиша ақл ва тафаккур бидъат ва хурофотнинг зидди бўлиб келган. Била олиш билан билмаслик бир-бирига зиддир. Искандарда инсоф бўлса эди — Дорони ўлдириб, қизини олмас эди. Чингизда шафқат бўлса эди — таслим бўлган халқни қирмас эди. Гитлерда аблаҳлик бўлмаса — бизга ҳужум қилмас эди. Инсоф ва шафқат билан аблаҳлик — бир-бирига зид, бир-бирига қиёс қилиб бўлмайдиган хислатлардир.

40 Шаҳид деган сўз диний таъбирдир. Гарчанд, мен бу сўзни чакки ишлатдим. Диндорлар томонидан ўлдирилганлар шоир, олим, мутафаккир бўлгани учун шу таъбирни ишлатдим.

Чунончи, Абу Али ибн Синонинг ўлимини табиий деб бўлмайди. Чунки уни эллик ёшида заҳарлаб ўлдирдилар. Бу заҳар бирор пиёлага аниқ эзиб берилган заҳар бўлмаса ҳам, диндор, бидъатчи, хурофотчиларнинг ва улар таъсиридаги ҳукмдорларнинг улуғ олимимиз ҳаётига бўлган муттасил суиқасдлари, туҳматлари, иф-

воларидан иборат эди. Ибн Сино шу диндорларга қарши ёзган бир рубойсида айтади:

«Сиз-ку мени динсиз дейсиз, дин деган сўзнинг маъносини мендек англамадингиз. Дин — мен ва менинг онгим демакдир. Орангизда коинотни мендек англаган киши бўлса — ким динли, ким динсиз, маълум бўлиб қолар эди».

Ўзбек халқининг буюк астрономи ва жаҳон астрономия фанига асос солган улуғ номдорлардан бири — Мирзо Улуғбекнинг ўрта аср фанатик диндорларининг ваҳшиёна суиқасди билан бўйни чоптирилди. 10

..Мирзо Улуғбек билан ҳажга ҳамсафар қилинган Амир Муҳаммадҳожининг сўзларига мурожаат қиламиз:

Самарқанддан ташқари чиққанимиздан кейин Улуғбек ўзини ғоят озод сизди, кўнгли очиқ эди, от бошини турли томонларга буриб ҳазилкашлик билан сўз айтиб борур эди. Тўсатдан орқамиздан кишилар яқинлашиб, шуларнинг ичидан бириси менинг енгимдан тортди. Салдус қабиласидан бўлган бу киши Мирзо Абдуллатифнинг (Улуғбекнинг ўғли) олдидан келган экан. 20

— Хўш, нима хабар? — дедим.

— Улуғбек Мирзони обод бўлмаган хилватроқ ерда андак тўхташиб туринг.

Подшо ҳукми бўлгани учун итоат қилишга мажбур эдим. Қамалганлик хабарини эшитган Улуғбек қаттиқ қайғурди ва чурқ этмади.

Бир харобада тўхтадик. Ҳаво андак совуқ эди. Гулхан ёқдик. Гулхандан бир учқун учиб келиб Улуғбекнинг этагига келиб тушди ва куйдирди. Улуғбек шу ўтни ўз қўли билан ўчираётди деди: 30

— Сен ҳам билдинг! (Яъни у, оловга қараб: «Менинг кўнглим ғашлигини сен ҳам билдингми?!») — деди.

Эшикдан Абдуллатиф Мирзонинг жаллодлари Аббос деган эроний бошлиқ бир неча навкарлар кириб келдилар. Улуғбек Мирзонинг устидан пўстинини ечиб, қўлини орқасига қилиб, арқон билан боғладилар. Қариган бир нокка осилган хира фонус тагига олиб келиб, тизза чўқтирдилар. Шунда Мирзо Улуғбек кўкка қаради. Манглай томонида Зухро юлдузи порлаб турар эди. 40

«Мен қуёшлар, муштарийлар, зуҳролар, яъни осмон — коинот сирини англамоқ бўлиб расад боғлаган, зиж тузган бир олим эдим, насибам бир сўник шам тагида бош бермоқ бўлди. Минг йилларга овозим дод бўлиб боргай. Дод бу жоҳил диндорларнинг дастидан! — деди.» («Равзат ус-сафо», жилд 6, саҳифа 260—261).

Ўзбек халқининг ғоят талантли шоирларидан бири бўлган Бобораҳим Машраб Намангонийни айтайлик. XVIII асрнинг бу муътабар сиймоси ўзининг дарбадарликда ўтган ҳаётида озмунча жабру жафоларни кўрдими, ҳатто ҳалигача ўқисангиз уриб турган томирдай зарб билан қалбларга сингиб борувчи унинг сатрлари ўзбек ва уйғур халқининг қўшиқларида, куйларида ҳаётий репертуарлик ролини ўйнамоқда.

10 Машрабнинг ўзи ҳам дин ва диндорлар билан ҳеч чиқишмайдиган, озод ва даҳрий табиатли бир муборак шоиримиз эдики, эшонлар, шайхлар, хонлар, беклар устидан қила келган бутун ҳаққоний ҳазил ва мутойибалари учун аштархонийлар сулоласининг охирги хони Абулхайрхон замонида дин уламоларининг фатвоси ва Балх ҳокими Маҳмуд Қатағоннинг ҳукми билан 1711 (ҳижрий ҳисоби билан 1123) йилда дорга осилди.

20 Жунайдулла махзум Ҳозиқ Ҳиротийни айтайлик. Ўзбек адабиётининг ёруғ юлдузларидан бири бўлган бу муҳтарам шахс фақат шоиргина эмас эди, балки Синодек Ҳинд, Тибет, Миср медицина илмларини эгаллаган каттакон медик эди. XIX аср бошларида Афғон дарабек ҳужумларидан қочиб, Умархон давлатига пано элитди. Узоқ муддат Қўқонда қолди. Сарой шоирларидан бўлди. Умархоннинг шахсий табиби ҳам эди. Қўқонда уйланди, жойланди. Хотиф номли шоир унинг ўғлидир.

30 Бухоро ҳукмдори амир Насрулло Муҳаммадалихон устига диний бир иғво билан юриш қилиб Муҳаммадалихоннинг бўйинини чопганда, Миён Фазл Ваҳҳоб, Акмал Тўрақўрғоний, Вола ва бошқаларнинг кўзига нил чекканда¹, албатта энди қуйидаги сатрларнинг автори бўлган Жунайдулла махзумни тирик қўймас эди:

Сазадки мири Бухоро мутъи ман гардад,
Умар ба тахти хилофат муқаддам аз Ҳайдар.

Амир Насрулло уни банди қилиб, ўзи билан олиб кетди. Йўл-йўлакай мақтанчоқлик билан Жунайдулла махзумга қараб:

— Муҳаммадалини бўғизлаб қойил қилдимми, оиласини путратиб қойил қилдимми?— деган мазмунда бир савол қилди. Шунда Жунайдулла махзум Ҳозиқ 40 Ҳиротий дафъатан шу жавобни айтди:

Буриди бар қади худ аз маломат,
Либосе то бадомочи қиёмат.

¹ Нил чекмоқ — кўз қорачиғини ситиб оқизиб юбориш. (Автор эскартиши.)

(Сен этагидаги қон қиёматгача кетмайдиган бир либос тикиб кийдинг, дегани).

Албатта, бу ачиқ сўз золим Амир Насруллога ёқмас эди.

Амир Насрулло зулмидан бир амаллаб қочиб қутула олган Жунайдулла Махзум 1847 йилда Шаҳрисабзда ухлаб ётган ерида амир Насруллонинг жосуси эронлик Аббос томонидан сўйиб кетилди. (Ростини айтганда, Эрондан чиққан аббослардан ҳам ва арабдан чиққан аббосийлар ҳамда алилардан ҳам зерикиб кетдик).

XIX асрнинг охири ва XX асрнинг биринчи чорагида яшаган қўқонлик Убайдулло Солиҳ ўғли Завқийни ҳам ўз ажали билан ўлди, дейишга ҳеч асос йўқ. Демократ шоирларимиз Муқимий ва Фурқат адабий мактабининг намояндаси, уларнинг асрдоши ва дўсти Завқий ўз таланти қалами билан диндор ва хурофотчиларнинг қилмишларини танқид қилиб озмунча азобларни кўрдими?! 10

Бу кунлар бошимизда бир саҳоб ўлса ажаб эрмас,
Муқаррардир замона инқилоб ўлса ажаб эрмас! 20

Завқий инқилобнинг бош йилларида вафот этди, ammo Улуғ Октябрь социалистик революциясининг файзи биз совет ёзувчиларига насиб бўлди.

Фактларга мурожаат қиламан: Қўқон руҳонийлари Миён Қудрат ҳазрат, Миён Шукур ҳазрат, Миррабийбой, Йўлдош қорилар Завқийни «ислом лашкарбошиси» қўлига — босмачилар қўлига топширдилар. Маҳкумларини қийнашда ўрта асрдаги боболарининг анъаналарини қайтадан тиклаган бу дин ҳимоячилари Завқийни калтак зарбидан ўтказиб, унинг бошига не-не азобларни солдилар, ҳўл тулумга ўраб зиндонга ташладилар. Босмачилар Завқийни бўғизлаш ниятига етолмаган бўлсалар ҳам, камбағалликда кун кечириб келган шоирнинг заиф жуссасидаги соғлиқни батамом йўқотишда зиндон ўз хизматини бажарган эди. Завқий Қизил Армия жангчилари томонидан озод қилинди. Заиф соғлиғи уни ўлим чангалидан қутқариб қололмади. 1922 йилда руҳонийлар шум ниятларига етдилар — Завқий вафот қилди. 30

Ўзбек совет адабиётининг тўнғичи, йирик драматург, композитор шоиримиз Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг қабри устида ҳилпираб турган қизил туғ унинг қонидан нишон беради. Ўзбек халқи шайхлар қўлида нест-нобуд 40

бўлган бу азиз шоирнинг хунини қон билан тарихга
ёзиб қўйганлар.

Муддао чўзилиб кетди. Фурқат тўғрисида мақола
ёзаман, деб сўзим шикоятга айланиб қолди.

Мўйсафид тошкентликлар Сайидазимбойни ҳам,
Шарифхўжа қозини ҳам, генерал Апреловни ҳам, Вели-
кий князни ҳам танисалар керак. Сайидазимбой Нико-
лай II нинг сотқин ялоқхўри, «почётний гражданин» —
10 зарёқа, Шарифхўжа қози — бу ҳам зарёқа, Тошкент-
нинг тўрт даҳасини сўраб турган ҳукми жорий қози,
генерал Апрелов — генерал фон Кауфманнинг ўринбо-
сари, Тошкент гарнизонининг бошлиғи, великий князь —
Романовлар хонадонининг тантиқ шаҳзодаси, Тошкент-
га қувғин қилинган.

Фурқат ўз халқини севган, рус маданиятига бутун
қалби билан берилган шоирдир. У рус маданиятини,
яъни жаҳон маданиятини ўзига ва халқига сингдириш
учун ғайрат қилган катта ватанпарварларимиздан бири-
дир. Суворов тўғрисида биринчи шеър ёзган ўзбек
20 шоиридир, гимназия, электр тўғрисида шеър ёзган шои-
римиздир.

Бу прогрессив шахсни, албатта Сайидазимбой ҳам,
Шариф қози ҳам, генерал Апрелов ҳам, фон Кауфман
ҳам қабул қилмас эди. Фурқат Шариф қози тўғрисида:

Ҳангома талаб бўлсанг
Маҳкамага йўртоқўр;
Тўрт эчкини бир лўли
Афсун била ўйнотур,—

дейди.

30 Сайидазимбой тўғрисида:

Сайидазимбойнинг лақаблари «Сийгок»,
Нимсафид жоғи — тангғулғон энгок»,—

дейди.

Генерал Апрелов ва великий князь Романов тўғри-
сида айтган шеърларини бу ерга кўчирмайман.

Гиж-гижлатилган, ҳақорат этилган, беҳурмат қилин-
ган, номи беодобга чиқариб қўйилган асабий ва ўжар
шоир улардан кулади, уларга нафратлар ёғдиради.

Тарихда шуниси аниқдирки, Фурқат отилмоқлиги
40 ёки қамалмоқлиги аниқ эди. Ўз мудҳиш тақдирини
англаган шоир қочишга мажбур бўлди.

...Узоқ йўл юрди.

На парвойи дили хуррам,
На ҳожат мустафо дини,
Менга бас — бир нафас орому
Басдир — ишқ онни.

Шу улуғ шоирнинг вафотига 40 йил тўлишини ёд-
лаб, талай гап ёзмоқчи эдим. Бироқ шарият арбобла-
рининг тарих бўйлаб қилиб келган фитнаю иғволари
қаламимга лосдай илашди. Менинг қаламим-ку шоҳ-
шаҳзода, бек-беквачча, шайх-мулло, имом, мафкураи
иғвогарлардан озоддир. Аммо шаҳид шоирларимиз тўғ- 10
рисида ўйлаганда интиқом ҳисси бу супуриндилардан
ўч олишни талаб қилади, қон қуюлиб кетади, кўз тина-
ди. Шаҳид шоирларимизнинг порлоқ сиймоси қалбимиз-
да мангу яшайди!

1948

НАФАСДЕК ТАБИИЙ, РОСТ СЎЗ

Севимли Ўзбекистонимизнинг шонли 25 йиллик бай-
рами арафасидамиз. Бу тўй покиза виждонли ҳар бир
гражданимизнинг, ҳар бир оиламизнинг, Бутун Итти-
фоқимизнинг қутлуғ тўйидир. 20

Дон, Сибирь, Украина, Қозоғистон ва бошқа ўлка-
лар, республикалар партияга: топшириқни бажардик,
ғалла плани бажарилди, қўшимча шунча миллион пул
дон топширдик деб рапорт бермоқдалар.

Бошқа планларни бажардик, балли! Аммо сўз пахта
тўғрисида бораяпти. Гап республикамизнинг олтин фон-
ди тўғрисида, экономикамиз, бахт-саодатимиз тўғриси-
да бораяпти.

Бир неча йилдирки, Ўзбекистон пахта планини ба-
жардик деган рапортни беролгани йўқ. Халқимиз ўз 30
шаънидаги бу доғни ювиб ташламоқ учун йил бўйи
астойдил меҳнат қилиб, мўл ҳосил етиштирди.

Каттакон иттифоқдош халқлармиз. Катта оиламиз-
нинг катта эҳтиёжи бир. Бир қозонга ҳам ўт керак,
ҳам сув. Хонадонингдаги файзга қардошларинг қўшган
улуш ўзинга аён. Сен улар хонадонининг файзига пах-
танг билан улуш қўшининг керак. Қарс икки қўлдан
чиқади. Биз эса ювиш мумкин бўлган хижолатдан қу-
тулмоғимиз керак.

Ез бўйи ҳалол меҳнат билан парвариш қилган ғўза- 40
ларимиз тўкин ҳосилларини кўрсатиб: «мана мен» деб
турибди. Худди шу меҳнат меваларимизни давлатга йи-

ғиб-териб топширишимиз керак. Важ-корсонга ўрин йўқ. Тортиқсиз тўй ҳам бўлмайди.

Важ кетмайди, «агар», «магар» ҳам кетмайди. Баъзи колхоз раҳбарларининг тантиғлиги ҳам эви билан бўлиши керак.

Доим бекорчилардан биттаси хотинидан: «обший виходной қачон?» деб сўрапти. Хотини: «Сиз учун ҳар кун виходнойку?» депти. «Эй хотин,— депти бекорчи,— ақалли ўша куни виждоним олдида масъул бўлмайман».

- 10 Қашқа отнинг човига саваб улоқ бошида келадиган баъзи раис акаларимиз шу кунларда бир инсофга келсинлар. Томорқадаги узум ҳозирча атанга осиб қўйилатурсин, бозор қочиб кетгани йўқ. Чунки шаҳарли харидорлар далада.

Пойтахтимиз Тошкентда — Навоий номидаги Большой театримизнинг минбари бултурги нотиқлардан узр эшитмоқчи эмас.

Планимиз бажарилади. Ўтган йилларнинг хатолари учун кечирим сўраймиз. Навоий айтганидек:

- 20 Чин ўғил айбини ато демади,
Кўрса ҳам қилганин хато демади.

Олиб турган нафасимиздек табиий, рост сўз шудир.

1949

КОММУНИЗМНИНГ АЕН НИШОНАЛАРИ

- ...Ўрта Осиё халқлари тарихида сув учун кураш доимо ҳаёт учун кураш бўлиб келган эди. Хон ва беклар ўзаро урушларида сувдан энг кучли кураш қуроли сифатида фойдаланардилар. Хева хони XIX асрнинг иккинчи ярмида ҳам қўзғолон кўтарган туркман қабилаларини уларнинг шаҳар ва овулларини сувсиз қолдириш билан жазоларди.

- 30 Ўзбек халқи ҳам асрлар давомида сувсизлик азобини чекди. Фақат Улуғ Октябрина Ўрта Осиё халқларини бойлар, беклар, хонлар зулмидан халос қилди, асрий сувсизликдан халос этди. Сув, ер халқларнинг мулки бўлиб қолди. Қисқа муддат ичида Совет Шарқининг меҳнаткашлари бўш ётган ерларни электр чироқлари чарақлаган, яшнаган боғ-бўстонларга айлантирдилар.

- 40 Фарғона водийси бундай янги ўзгаришларнинг жонли мисоли бўлиб хизмат қилади. Уни халқ энг қисқа муддат ичида қурган. Катта Фарғона канали — ўзбек

ва тожик халқларининг янги ҳаёт ва қувонч манбаи бўлиб қолган канал ўзгартирди. Ҳозир канал соҳилларида пахта ва мевадан мисли кўрилмаган ҳосил бераётган ўн минг гектарлаб пахта далалари ва боғлар ёйилиб ётибди. Қирғоқ бўйлаб халқимизнинг янги нурафшон шаҳарлари, бахтиёр янги қишлоқлари қад кўтарди.

Улуғ Ватан уруши кунларида, Совет Армияси қабих душманни, гитлерчилар Германиясини яқсон қилаётган пайтда Сирдарё соҳилларида гўзал Фарҳод гидроэлектростанцияси қурилди, унинг қудратли тўғони кўтариб берган сув асрлардан бери бўм-бўш ётган ҳосилдор ерларни суғориш учун янги канал бўйлаб Мирзачўлнинг ичкарисига қараб йўл олди. Ҳозир бу ерларда мамлакатимизга жуда зарур бўлган пахта ҳосили етишмоқда.

Совет халқи беш йилликлар мобайнида ДнепроГЭС, Фарҳод ГЭС, Катта Фарғона канали ва шунга ўхшаган юзларча қудратли иншоотлар қурди.

...Коммунизм қураётган совет мамлакати халқларининг қуввати, кучи, имкониятлари беҳисобдир. Жонажон шаҳримда менга дуч келган ҳар бир одамнинг юрагида халқ тантанасини кўраман. Кўп миллатли Ватанимиз барча меҳнаткашларининг юраклари завқ ва ифтихор билан тўлган.

Мен шу минутларда халқимнинг шаҳарлари, қурилишлари, боғлари, заводлари, университетларини колониал Шарқнинг мазлум халқлари эга бўлган нарсалар билан солиштириб кўргим келади.

Большевиктик партиянинг иродаси билан менинг жонажон юртимда опа-сингил дарёлар — қудратли Амударё ва Сирдарё халққа хизмат қилади, унга қувонч ва бахт келтиради. Колхоз тузуми деҳқонларнинг бадавлат ва тўқ турмушини таъминлайди.

Капиталистик Шарқда ҳам икки эгачи дарё — ҳосилдор водийни ташкил қилувчи Дажла ва Фирот бор. Лекин у ерда деҳқонларнинг меҳнати уқубатли ва машаққатли, уларни англиз плантаторларга фойда келтириш учун букчайиб заҳмат чекишга мажбур қиладилар. Водийдаги беҳад бойликларнинг ҳаққоний эгалари бўлиши керак бўлган оч ва қашшоқ деҳқонлар келгинди хўжайинларнинг бардош қилиб бўлмайдиган, ваҳшиёна зулмидан омон қолганларига худога шукур қиладилар.

Мен Эронни кўрганман. Бунда англиз-америка капиталистлари хўжайинлик қиладилар, бу ернинг ҳаққоний эгалари — кишоварзлар (деҳқонлар) ва маздурлар (ишчилар) эса турли ажнабий компаниялар корчалонларининг ҳуқуқсиз қулларидир.

Мана бечора Афғонистон... Иккинчи жаҳон урушидан олдин Афғонистон ҳукумати шимолий вилоятлардан бирини суғориш учун канал ўтказмоқчи бўлди. Фашист Италиясидаги алла қайси фирма уддабурролик билан бу ишга бурун суқди. У, камбағал Афғонистоннинг камбағал хазиначидан бир неча миллион рупияни қоқиштириб олди-ю, лекин канални барибир қуриб бермади.

10 ...Ажнабий хўжайинлар амр ўтказаетган, ҳуқуқсизлик тузоқлари билан чамбарчас боғланиб, қуллик меҳнатидан ва ўз туғилиб ўсган ерларида сувсизликдан азоб чекаётган халқларнинг ҳаётини тасаввур қилар экансиз, юрагинг сиқилади.

Биз социализм кишилари программаларимиз ва планларимизнинг реаллигини яхши биламиз. Агар бугун биз қудратли қурилишларни барпо қилиш ҳақида гапирар эканмиз, эртага улар амалга оширилган бўлади.

20 Ҳамма билан бирга биз совет шоирлари ҳам мамлакатимизнинг гигант қурилишида қатнашамиз. Эски Шарқнинг шоирлари ўз халқининг орзуси ҳақида фақат қўшиқ тўқир эдилар. Биз ҳаётга татбиқ қилинган орзунини куйлаймиз. Бутун дунёнинг кўз ўнгиде мамлакатимизнинг табиати ажойиб тарзда ўзгартирилмоқда. Большевиктик партиянинг иродаси ернинг географиясини ўзгартиради, янги иқлим яратади, даштларда ўрмонлар ўстиради, қадимий дарёларни янги изга буради. Совет халқи буларнинг ҳаммасини ўзининг социалистик яратувчилик ишида ўз қўли билан бунёдга келтирмоқда.

30 Мен сунъий ёмғирнинг нонини еганман. Мен, тинмас шамоллар гувуллаган илгариги саҳрода пайдо бўлган янги дарахтзорлар соясида ҳордиқ чиқарганман. Буларнинг ҳаммаси табиатни ажойиб тарзда ўзгартиришнинг натижасидир...

1960

ҚУЕШНИ ҚУТЛАБ

40 Шоирамиз Зулфиянинг «Литературная газета»даги чиқишига нималар сабаб бўлди? Зулфиянинг бу чиқиши ҳақлими? Албатта, ҳақли. Зулфия кўтарган масалани муҳокама қилиб, жамоатчилигимиз ўртасида ҳалигача давом қилаётган бу ярамас ҳолатларни бартараф қилишга киришишимиз керак.

Паранжи, кўп хотин олиш, ёш қизларни эрга бериш сингари диний-хурофий урф-одатлар ва, умуман, ҳаётимизга кириб қолган ҳали ҳам онда-сонда кўриниб қола-

турган эскилик қолдиқлари ўзбек халқининг тарихий тараққиёти йўлида туғма характерга эга эмас. Бу ярамас одатларнинг келиб чиқишида диннинг, диний арбобларнинг, хошу бекларнинг, феодалларнинг, буржуазининг, капиталист унсурларнинг роллари катта.

Ўзбек халқи умумкишилик маданиятининг ривожини йўлида ўз улуши билан қатнашган қадим халқлардан бири ҳисобланади. У кишилик дунёсига ал-Хоразмий, Ибн Сино, Навоий, Улуғбек каби улуғ зотларни етказиб бергани каби, хотин-қизлардан ҳам улуғ кишиларни етказиб берган. 10

Ўзбек халқи башариятнинг камолоти йўлида етиштирган эрка фарзандлари қатори тарихда номлари машҳур шоира, адиба, фозила, комила ва қаҳрамон қизжувон авлодларга ҳам эгадир.

Бизнинг коммунистик ахлоқ, таълим-тарбия хотин-қизларни эрлар билан баравар ҳуқуққа мушарраф қилганлар. Совет Конституциямизнинг жаҳон-жаҳон мазмунида ирқий, миллий айирмалар бўлмаганидек, жинсий айирма ҳам йўқдир. 20

Жамият, давлат тузуми, оила, ҳақ ва ҳуқуқ бутун инсониятга шериклик. Инсоният — бу эркак ва аёллардан иборат жамиятдир. Бу икки жуфт ҳаётда, меҳнатда, оилада бир-бирига меҳрибон ва вафодор бўлмаса, ҳар икки жинсда ҳам жаҳонга арзирли меҳнаткашлик, жанговарлик, оилапарварлик, ишқ ва муҳаббат бўлмас эди.

Ишқ-муҳаббат, вафо, меҳнат фалсафаларини ҳал қилишда бизнинг улуғ классикларимиз хотин-қиз ҳиссасини эрлар билан баб-баравар тақсим қилиб келганлар. Классикларимиз ўз асарларида хотин-қизлар образини илк планда кўрсатдилар. Низомийнинг «Искандарнома» достонида Нўшоба образи Искандардан кучлироқ, Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонидаги Ширин образи Хисравдан бақувватдир. 30

Ширин Фарҳодга атаб мажлис берганда, шу мажлисда қатнашган ўнта қизни Навоий шундай деб таърифлайди:

Бу мажлис ичра ҳозир ўн дилором,
Бари ҳам сарвқомат, ҳам гуландом: 40

Келиб ҳар қайси бир фазл ичра моҳир,
Маҳорат шеваси ҳар бирда зоҳир.

Бирини — ашъор баҳри ичра ғаввос,
Бирини — адвор даври ичра раққос.

Бири — мантиқ русумида рақамкаш,
Бири — ҳайъат руқумига қаламкаш.

Бирининг шеваси — илми ҳақойиқ,
Балоғатда бири айтиб дақойиқ.

Бири — тарихда сўз айлаб фасона,
Бири — ҳикмат фани ичра ягона.

Ҳисоб ичра бирининг зеҳни бориб,
Муаммода бириси от чиқориб.

10 Бу фанларда булар — бир-бирдан аҳсан,
Ўз ул фанлиқ аро ҳар қайси якфан.

Кўрдингизми, бу қизлар — ҳар бири бир фаннинг мутахассиси эди, дейди Навоий. «Духоба паранжиси бор эди, эрининг учинчи хотини эди, мушкулкушоддан қолмас эди», дейилаётгани йўқ. Яъни Фарҳод Ширинни севгани учун мардона меҳнат қилиб чўлга сув чиқарди. Зухрага муҳаббат қўйган Тоҳир Сирдарёда оқиб, дарбадарликка бардош берди. «Қора малика» сиз — чумолининг меҳнати бефойда. «Олтин малика» сиз — боларининг меҳнати бол эмас, заҳар бўлар эди.

20 Эй, мени ўзимга танига олган,
Сомончи йўлидек оппоқ она сут,
Бутун ҳаётимда — пешрав бўлдинг,
Илкимда қуввату ва қалбимда — қут!

Она, яъни бу — Ватан демакдир.

Озгина тарихдан, тарих бўйлаб хотин-қизлар бошига тушган жабру жафолардан, уларнинг қаҳрамонликларидан, ватанпарварликларидан ҳам сўзлаб ўтайлик.

30 Қутайба Бинокентни вайрон қилганда эрлар савдода эди. Хотинлар давлатни ва шаҳарни ўзлари идора қилар эдилар. Турконхотун, гарчанд аббосий халифаларнинг тарафдори бўлса ҳам, Бухоро хонлигининг маликаси эди. Машҳур ўзбек шоири Абдурашид Ватвотни хазорасплик Минглисулувхоним зиндон азобидан қутқарган. Халқларга қилган зулми учун «Ботир қассоб» деб ном олган Бухоро амири амир Насруллонинг қулоғига симоб қуйиб ўлдирган хотин — шаҳрисабзлик Валинаъмий Шошийнинг қизи Кенагасбегимдир.

40 Ўзбек халқи ўз паҳлавон, ботир оталари билан бир қаторда жасур, қўрқмас, балоларнинг кўзига тик қарай олувчи ўз оналари билан ҳам фахрлана олади.

Бу оналар барча қариндош халқлар учун онадир ёки холадир, аммадир. Чунончи, мен Шоҳруҳ Мирзо саройининг надимаси бўлган муҳтарам онам Меҳрийни ким деб атай — тожикми, ўзбекми, ҳар ҳолда бизники! Унинг эри ҳаким Абдулатиф Мирзо саксон олти ёшда эди. Шоҳруҳ Мирзо Меҳрийни шаҳзода билан «ўйнашлик»да айблаб, зиндонга қамади, оёғига кунда солиниб, зиндонда ётган Шарқ шоирасининг шу рубойисини бир ўқиб кўринг-чи:

Шаҳ кунда ниҳод сарви сиймин танро, 10
 Ин фожиа шеваист марду занро,

Афсуски, дар кунда ниҳод уро
 Ишқеки, муаззам кард сад гарданро!

(Маъноси: Подшоҳ кумушдек сарв танимга кунда боғлади, бу фожиа мамлакатимизда бўлган бутун эркак ва аёллар ўртасида жанжал ва шикоятларга сабаб бўлди. Юз эркак таъзимига арзигули менинг ишқим шу бўғовларда чириб кетишга лойиқ бўлмаса керак).

Меҳрий йнгирма етти ёшида сил касалидан ўлди. 20

Мирзо Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг набираси — машҳур шоирамиз Зебуннисобегим бир муҳаббат можароси билан жаҳондан тоқ ўтиб кетди:

Сад баҳор охир шуду ҳар гул бафарқе жо
гирифт,
 Ғунчан доғи дили мо зеби дасторе нашуд.
 Ҳар матоеро харидорест дар бозори даҳр,
 Пир шуд Зебуннисо ўро харидоре нашуд.

(Маъноси: Юз баҳор тамом бўлмоқда, ҳамма гуллар чаккага тақилиб бўлди, аммо бизнинг дилимиз доғининг ғунчаси бирорта эркакнинг чаккасига тақилмади. 30 Жаҳон бозорида ҳар буюмга харидор топилади, аммо биз қаридик, ҳануз харидоримиз топилмади).

Бобораҳим Машрабнинг синглизиси Покизахоним унинг акаси Балх ҳокими Маҳмуд Қатағон томонидан сўйдирилгандан сўнг, Наманган диндорлари тарафидан шаънида йўқ туҳматларга учратилди. Бу бечора хоними тошбўрон қилмоқчи эдилар, эътиборли понсодлардан Отақули Хушёр ҳимоясида саломат қолди.

Бугун бизнинг қўлимизда мавжуд машҳур «Машраб 40 девони» шоирнинг севгилисиси Маҳвашхоним томонидан тўпланган ва тартибга солингандир. Шоирамиз Маҳвашхоним ўзбек адабиёти тарихи учун қилган бу азамат

хизмати эвазига яна ўша Наманган диндорлари томонидан сочи қирқилди — гису бурида қилинди.

Андижонлик Раҳмонқул Тўқсобанинг қизи Комилабегим — бу шоирамизнинг тахаллуси Нодира — Умархоннинг хотини, Маъдалихоннинг онасидир. Тожик ва ўзбек тилларида ёзилган мукаммал шеърӣ девоннинг автори бўлган бу шоирамизнинг амир Насрулло томонидан сўйилганига 102 йил тўлди.

10 Худоёрхоннинг Тошкент ҳоқими Азизбачча парвоначи замонасида шундай воқеа бўлган эди:

Қалъа девори қулаб кета берди. Сув тўхтамаганда тўғонга тирик одам босиш одати-ку — машҳур... Худди қалъа деворини ҳам нурашдан тўхтатмоқ учун Абдихалил аълам, Азизлархон эшон бошлиқ муфтийлар, қозикалонлар: «Девор тагига одам бостирилсин!» деган фатво бердилар. Ойбиби онанинг ўғли Қўрғонбойни девор тагига бостирмоқчи бўлдилар. Ойбиби она бу фатвога ризолик бермади. Ғазабланган феодал Азизбачча йигитнинг бошини кестирди. Шунда ўзбек халқининг муҳтарама онаси Ойбиби она ўғли Қўрғонбойнинг қонли кўйлагини байроқ қилиб, Тошкентнинг ҳамиятли жабрдийда хотин-қизларини исёнга қўзғатди, ҳоқимнинг Ҳрдасини босди. Азизбаччани Қўқонга қочишга мажбур қилди.

30 Халқимизнинг номи ўлмас қизи Қурбонжон додхо 1865 йилдан то 1890 йилгача Помирда бир саркарда сифатида халқни ўз атрофига тўплаб, қўлида яланг қилич билан фон Кауфманга қарши туролди. Помирни таслим қилдирмади. У шу даражада жасоратли бир хотин эдики, ўғли Қамчинбек фон Кауфман томонидан асир қилиниб, дорга осилаётганда, дор тагига келиб, ўғлига хитобан:

— Хайр, ўғлим, ота-боболаринг ҳам душман қўлида нобуд бўлган. Шаҳид ўлмоқ — бизга мерос! Тўрт нафас муддати қийналасан, кейин абадий истироҳат. Сенга берган сутим оқ бўлсин! — дея олган ва отининг жилловини терс буриб, ўғлининг тортаётган азоб-уқубатларига парво қилмасдан кета олган хотиндир¹.

40 Она-карнай образи ҳам халқимиз етиштирган улур қизларнинг бири сифатида тилларда дostonдир. Бу паҳлавон хотин арава миниб, шаҳарга мош олиб келар эди. Полиция бизга номаълум бир сабаб билан унинг

¹ УзССР Фанлар академияси Тарих музейининг материалларидан (Автор эскартиши).

отини мусодара қилди. Шунда Она-карнай ўттиз пуд мош ортилган қўқон аравани ўз елкасида тортиб бозорга бора олди.

Бутун Ўрта Осиё бўйлаб қонли бир қасиргадай чоризм мустамлакачиларига қарши кўтарилган 1916 йил исёнини ўзбек ва тожик хотин-қизларининг иштирокисиз тасаввур қилиш мумкинми?! Самарқандда, Бухорода, Жиззахда, Тошкентда, Хўжандда, Қўқонда, Марғилонда, Андижонда, Наманганда, бўлган бу ўчли туғённинг асосий қаҳрамонлари бизнинг оналаримиз — 10 хотин-қизлар эди-ку!

Тошкент исёни баъзида «Хотин ёв-ёв» деб аталади. Хотинларнинг саркардаси Рузвонбиби Аҳмаджон қизи Мочалов отган ўқдан «шаҳид ўлди». Рузвонбининг «туғбардори» Зуҳра Мусамуҳаммад қизи қонга беланди.

Марғилонлик Чиннибиби Бадалбой қизи 1916 йил исёнда мингбошини калтаклаб, турмага тушди. Турмада туғди ва ўғлининг отини Лошмон қўйди.

Шариат, дин ва буларнинг арбоблари бўлган жоҳил бидъатпараст хурофотчилардан ўзбек хотин-қизларининг бошига тушган жабру жафолар саноксиздир. 20

Халқимизнинг таланти қизлари Турсуной ва Нурхонларнинг руҳонийлар томонидан қатл қилиниши ҳали ҳануз бизнинг қалбимизда қонли бир интиқомдай сақланмоқда.

* * *

Мен бу сатрларни тарихимиз бўйлаб жамиятимизнинг ярми бўлган хотин-қизлар бошига тушган фалокатларни, зўрлик ва уқубатларни эслатиш учунгина ёзмадим. 30

Совет хотин-қизларимиз коммунизмга кетаётган улуғ йўлимизда эркаклар билан бир қаторда, ҳуқуқда бўлсин, шараф ва шонда бўлсин, қадрли меҳнатда бўлсин, оилада бўлсин, ишқ ва вафода бўлсин — баб-баравардирлар.

Улуғ Ватан уруши йиллари ҳам фронтда, ҳам фронт орқасида бу шафқатли меҳрибонларимизнинг тенг кўмаклари ёдимиздан чиқмас!

Эндиги тинчлик йилларида рўзгоримиз уларнинг шерик меҳнати билан обод. Не-не донгдор завод-фабрикаларимиз, колхоз-совхозларимиз бордирки, улар ўз стахановчи аёллари билан фахрланадилар. Бизда бир нечалаб Социалистик Меҳнат Қаҳрамони бўлган хотин-қизлар бор. 40

Чунончи, 1-Далварзин совхозининг звено бошлиғи, рабочий Меҳринисо Тўйчиева, янгийўллик Яхшигул Отабоева, китоблик Момохол Мелиеваларни олайлик. Булар ахир мамлакатимизнинг олтин базаси ҳисобланган пахтакорчилигимизнинг илғорларидирлар.

- Иўқ эса, Ильич номидаги заводдан Унсиной Аҳмедова, Текстилькомбинатдан Муҳаббатхон, Маъсумахон, Раҳбархонлар, темир йўлдан Башорат Мирбобоевани айтайлик. Булар ахир деҳқончилик мамлакати бўлган
- 10 **Ўзбекистонимизни оғир саноат Ўзбекистонига айлантиришда хизмат қилаётган ўн-ўн минглаб ишчиларимиз қаторида фахрли ўринларни эгаллаган ўзбек қизлари-ку!**

Маданиятимиз, илму маърифатимиз ўзининг ўнлаб докторант, юз-юзлаб кандидат ва минглаб аспирант ва ўн минглаб студент хотин-қизларига эгадирки, булар академиямизни, олий ўқув юртларимизни эркаклар билан бир қатор асосий кадрлар сифатида гуллатмоқдалар.

- 20 **Қалб касаллари мутахассиси доктор Зулфия Умидова, ҳуқуқ фанлари доктори Халича Сулаймонова, ҳуқуқ фанлари кандидати Холида Саматова, кўз мутахассиси, медицина фанлари кандидати Зарофат Солиҳова, биология фанлари кандидати Муҳаррам Орифхоновалар...**

Ёхуд партия ва давлатимизнинг раҳбар органларида хизмат қилаётган, давлат арбоблари бўлган хотин-қизларимиз — Васида Содиқова, Олия Умарова, Турсуной Каримова, Ойдин Собирова, Бўри Омонова, Баҳри Ғуломова ва бошқалар.

- 30 **Ёхуд санъатимизнинг ва адабиётимизнинг фахри бўлган Давлат мукофоти лауреатлари Сора Эшонтураева, Ҳалима Носирова, шоирамиз ва бугунги мажлисимизнинг ташаббускори Зулфия Исропловани олайлик. Буларни ахир паранжида тасаввур қилиш мумкин эмаску! Ислол дини феодализм ва капитализмнинг чирик қолдиқлари бўлган паранжи, кўп хотинлилик, ёш қизларни эрга бериш ва турли-туман урфу одатларга қарши большевистик азму сабот билан ҳужумга турган бу азамат хотин-қизларимизнинг сафи ўн минглаб сана-**
- 40 **лади-ку!**

Паранжининг келиб чиқиши, зарарлари, бугун ким паранжи ёпинади, кўп хотинлилик кимдан мерос ва бошқа урфу одатлар тўғрисида ҳали анчагина гапирамиз.

Тўғриси айтганда, ўзбекларимиз «янги» деб ном қўйган қизил тўйларимиз ҳалигача ўз шаклини топгани йўқ. Ҳозиргиси ярамайди. Бола кўриш-ку — кишининг

умрида катта ҳодиса. Қурби етган киши қўй сўйиб, зиёфат берса ҳам арзийди. Аммо бу бизнинг «бешик тўйи» деган одатимиздан расво нарса йўқ. Машинада бешик, ногора-сурнай, чорсу, гузаргоҳда беадаб ўйинлар, ўлим-йитим тўғрисида баъзи мулоҳазалар: еттидан тортиб йигирма, йил ошигача йиғи-сиғи. Мушкулкушод, бибисешанба, отин ойи, доя хотин, фолбин, раммоллар...

Мен бу арзимаган ярамас урф-одатларимиз важдан қон-қариндошларимиз бўлган рус халқидан андиша қиламан. Биз ахир улуғ рус халқиининг ажойиб ва доно ахлоқидан, турмушидан кўп нарсаларни ўргандик. 10

Бизнинг шунча камолотимизнинг мураббийси бўлган Большевиклар партиясидан, улуғ бобомиз Лениннинг ўлмас руҳидан уяламан.

Қўшниларимиз қозоқлардан, қирғизлардан, туркманлардан, иттифоқдош қардош республикаларнинг халқларидан уяламан.

Гап шундай экан, хотин-қизларни бир мулк сифатида ақида қилган савдо буржуазияси, дин ва диндорлар тўғрисида чурқ этувчи бир сўзнинг вақти келмадими экан? 20

Тошкент, Бухоро, Андижон, айниқса, Наманганда хотин-қизларни қайтадан асоратга солиш учун бўлган диний тараддулларни не деб таъбирласак экан?

Ўзбек хотин-қизлари паранжи-чачвонни қабул қилмайди. Чунки унинг бибилари ва оналари паранжи ёпинмаган.

Оналаримиз давлат арбоби бўлган, қаҳрамон бўлган, саркарда бўлган, паҳлавон бўлган, олима бўлган, шоира бўлган, оилаларни обод қилган, бўстонлар қурган, меҳнаткаш бўлган. 30

Муаззам Конституциямизда берилган виждон эрки ҳуқуқи бугунги диндорлар томонидан сунистеъмол қилина бошланса, уларга шу Конституциямизда айтилганидек жазо берилишини талаб қиламиз. Чунки аёлларимиз Муҳаммад Зокиржон Фурқат айтганидек:

Эмуқдош, сарвқомат дўсту ғамхўр, жон аро
жоним,

Қариндошим, маликам, ишқиму тан мулки
султоним. 40

1950

ПЕШҚАДАМ ИЛИМИЗ

XX асрнинг иккинчи ярмига қадам қўймоқдамиз. Утган йилимиз меҳнаткаш халқларнинг тарихий ғалабалари билан нишонланди. Бепоен Россияда Улуғ Октябрь социалистик революциясининг ғалабаси мазлум халқларнинг инқилобий йўлларига машъал бўлди. Бизнинг паҳлавон революциямиздан илҳомланган Европанинг катта қисмидаги бир талай халқлар, Польша, Чехословакия, Венгрия, Руминия, Булғория, Албания ва Шарқий Германия халқлари ўз демократик ҳукуматларини барпо этдилар ва социалистик тараққиёт йўлига кириб олдилар.

10 Ер юзи халқлари икки лагерга бўлинган: бир томонда — ўз озодлиги, эрк ва ҳуқуқни ҳимоя қилиш учун курашга шайланиб турган, янги уруш оловини ёқувчиларга қарши, империалистларга қарши, тинчлик учун, демократия учун кураш лагерига бирлашган миллионлардир. Иккинчи томонда эса, Уолл-стрит ва Ситидан туриб ҳукм юргизаётган капиталистлар, америка-инглиз, 20 француз империалистлари ва уларнинг ёлоқхўрларидан иборат золимлар, қулдорлар, манфурлар тўдасидир...

Тинчлик, озодлик, демократия учун курашаётган халқларнинг сафини келажакнинг чинакам эгалари бўлган ёшлар армияси тўлдирмоқда.

Бизда умумий-мажбурий таълим юзасидан даъват фармойиши чиққанига 20 йил тўлди. Коммунизм қураётган кишиларимиз маданияти шу даражада юксакликларга кўтарилганки, халқимизни, ёшларимизни ибтидоий таълимнинг ўзигина қаноатлантирмайди. Ота ва оналар ўз болаларининг олий маълумотли, етук кишилар бўлиб етишишини истайдилар. Бу истакни ўринлатиш учун бизда мукамал имконият барподир. Оилада муҳтожлик йўқ, истаган мутахассисда ўқиш учун олий ўқув юртлари тайёр. Ўқиш бепулгина эмас, текин ётоқли, стипендияли, кутубхонали ва ҳоказо...

Бизда кундан-кун ақлий меҳнат билан жисмоний меҳнат ўртасидаги тафовут йўқолиб бормоқда. Шунинг учун ҳам заводдаги ҳар ишчи инженерлик ва ҳар колхозчи агрономлик даражасигача кўтарилаётир.

40 Ёшларимиздан минглаб олимлар, шоирлар, артистлар, инженерлар, ихтирочилар, учувчилар, Давлат мукофоти лауреатлари, давлат арбобларимиз бор. 22 ёшли совет йигити Сергей Никитич Мергелян физика-матема-

тика фанлари докторидир. Бу йигит яқинда Ереван ша-
ҳар Советига депутат бўлиб сайланди.

Хўш, бу сухсур йигитлардай бахтиёр бўлишни жа-
ҳондаги қайси битта ёш орзу қилмайди?! Ўз озодлиги
учун курашаётган жанговар Қурия ёшлари совет ёш-
ларидек озод ҳаёт кечириш учун жанг қилмоқдалар,
21 ёшли Ким Тол Вон командирлик қилаётган авиация
қисми бир куннинг ичида америкаликларнинг битта
«Учувчи қўрғон», 5 та «Б-29» типдаги самолёти ва
битта реактив самолётини уриб туширди. Бу жаҳон ёш-
ларининг америка-инглиз зolimларига қарши олиб бо- 10
раётган курашларидан кичик бир лавҳадир.

Америкаликлар Европа ёшларидан эндиги урушда
«тўп еми» ўрнида фойдаланиш учун жон-жаҳдлари би-
лан уринмоқдалар. Ғарбий Германия ёшларини фа-
шизм руҳида тарбиялаб, улардан армиялар тузмоқчи
бўладилар. Бу ерда Америка қулдорлари немис ёшла-
ри устидан шу даражада ҳақоратлар қила бошлади-
ларки, саломат ақл бу тубанликларни қабул қилолмай-
ди. Чунончи: Гамбург шаҳрида «қуллар бозори» очил- 20
ган. Ана шу бозорда ёш ва гўзал қизлар «ким ошди»
савдоси билан сотиладилар.

Қутлуғ, янги 1951 йилимиз бўсағасида биз ўз ютуқ-
ларимизга катта яқун ясаб, янги зафар йилларига ки-
риб келаётган эканмиз, коммунизмга томон ҳаракати-
мизни ривожлантириш учун янги режалар тузамиз,
янги истаклар билан яшаймиз, айна бир вақтда, хори-
жий мамлакатлардаги катта ва кичик дўстларимизнинг
ўз курашларида ғалаба қозонишлари, тинчлик ишини
мустақкамлашлари, қуллик кишанларини парчалаб, 30
янгича турмуш қуришларини тилаймиз.

Коммунизм асрининг пешқадам йилларидан бири —
1951 йилимиз нур устига аъло нур бўлур!

1950

УЛУҒ ҒАЛАБА

Яша пойдор бўл Ватан ва давлат,
Ҳилпира, Партия берган ол байроқ.
Ғалаба байраминг муборак бўлсин,
Тинчликка посбон меҳнаткаш ўртоқ!

Бундан саккиз йил илгари совет халқи ва унинг 40
Қуролли Кучлари Коммунистлар партиясининг раҳбар-
лиги остида Улуғ Ватан урушини ғалаба билан тамом-
лади. Совет халқи бу урушда гитлерчилар Германияси-

ни тор-мор келтириш билан ўз социалистик ватанинигина эмас, Европа ва Осиё халқларини ҳам фашистларга қул бўлишдан сақлаб қолди.

1941 йил 22 июнда герман фашистлари Совет Иттифоқига қўққисдан ҳужум қилдилар ва бизга қарши тиш-тирноғигача қуролланган катта армияларни ташладилар.

Бу уруш Совет давлатининг, СССР халқларининг ҳаёт-мамонт уруши эди. Шунинг учун ҳам бу уруш СССР халқларининг барча кучларига синов бўлди. Социализм мамлакати бу синовдан шараф билан ўтди, совет халқимиз ўзининг бузилмас бирлиги ва чидамлилигини кўрсатди, унинг дўстлиги янада мустаҳкамланди.

Қаҳрамон халқимиз ғалаба учун бутун кучини сарфарбар қилди. Катталар ва ёшлар фронтни бутун киракли нарсалар билан таъминладилар, қаҳрамонларча меҳнат қилдилар. Ватан уруши фронтларидаги жангчилар, партизанлар душманга қақшатғич зарба бердилар ва уни тор-мор келтирдилар.

20 Мамлакатимиз халқлари герман фашизмга қарши курашда ўз ҳаётларини бағишлаган совет ватанпарварлари Зоя Космодемьянская, Юрий Смирнов, Александр Матросов, Краснодардаги қаҳрамон комсомоллар ва бошқа қаҳрамонларнинг порлоқ номларини абадий эслайди.

Совет халқи ва унинг Қуролли Кучлари қўлга кiritган ғалаба туфайли Европа ва Осиёнинг кўп халқлари ўз мамлакатларида халқ демократияси давлатларини қуриб олдилар ва ҳозир социализм қурмоқдалар.

30 Совет халқи Коммунистлар партияси раҳбарлигида ўзининг шонли Қуролли Кучларини мустаҳкамламоқда ва бутун дунёда тинчликнинг таянчи бўлгани ҳолда улуг коммунизм томон муваффақият билан бормоқда. Уни бу улуг йўлдан тўхтата оладиган дунёда ҳеч қандай куч йўқ.

1953

БАЙРАМ НАФАСИ

Байрам арафасида болаларгина эмас, ота-оналарнинг ҳам қувончи буюк бўлади. Ленин ижод қилган 40 Улуғ Октябрнинг биринчи кунларида бир етим бола эдим. Ленин тарбиятида шу вояга ета олдим.

Сизларнинг ҳам, эй пахта далаларининг меҳнаткашлари, халқимиз ғурурини ўринлатмоқ учун қилаётган

меҳнатингиз эртага байрам кунин барчамизни қувонтиради.

Пойтахтимиз Тошкентнинг марказида қарнайлар чалинади, бу халқ шарафига учун. Сурнайлар чалинади, бу кичиклар қувонсин, деб. Биргина пойтахтда эмас, қадимий шаҳарларимиз — Бухорода, Самарқандда, Андижонда халқнинг улуғ байрами, тантанаси, шiori Ватанимиз кўкини гумбурлатиб, ҳаммани қувонтириб умумхалқ тўйига айланиб кетади.

Илк кўкламдан бошлаб кеч кузгача қилган ҳалол меҳнатимизнинг инаклари болаларимизнинг эғнида атласланиб, офтоб рангида товланиб турибди. Уғил болаларининг бошида, қизларнинг ёқасида қимматбаҳо қоракўл бирисига кўрк, бирисига бўрк бўлиб жилваланиб турибди. Эҳ-ҳа, пахтаимизни айтай. Жумла жаҳон либоси, омбор тўла бугдойимиз, уй ясаган гиламимиз, тўй ясаган давлатимиз, печа томлаб китобимиз, маърифат, шуҳратимиз ва миллий ифтихоримиз — мақтансақ арзийди. Бу пахтаи азамат меҳнаткаш халқимиз эккан. Ҳар бир туп ғўзамизда меҳнатимизнинг мазмуни намоён. Ёз бўйи жазирама иссиқда бир тилим ҳандалак биланми, бир кафт олча терибми, ташналикни қондириб, шуни деб тер тўкканмиз. Шунинг учун ҳар бир кўсақ — кўзимиз оқи каби қимматли.

Баъзида юртимизнинг қадим-қадим тепаларига чиқиб табиат жамолини томоша қиламан. Тепаси қорли тоғларни кўраман. Баракали Сирдарёни кўраман. Қора аждардай тўлганиб бепарво оқадиган Амударёни кўраман. Яхлит ётган, «мана ман» деган бўлиқ Мирзачўлни кўраман, Ёзёвонни кўраман. Шоирман. Саёҳат қилиб турмасам бўлмайди. Кўпинча ёш-яланглар менга ҳазил ҳам қиладилар. «Бобо, мана бу тоғни танийсизми?» дейдилар (булар, кўпинча 5—7 синф болалари бўлади). «Йўқ», дейман. «Географияни биласизми?» дейдилар. «Билгувчи эдим», дейман. «Бўлмаса бу тоғ қайси тоғ, бу шаҳар қайси шаҳар?». Ана шунда энди довдираб қоламан. Улар эса қўнғироқ тақилган қўзичоқлардай ўйноқлаб, кулгилари жаранглаб кетади. Кейин биланманки, азиз халқимиз бу ерларга пахтадан тоғ уйиб қўйибди, янги шаҳарлар бунёд қилибди.

Беш Жамбулча умр кўргим келади, Навоийдек ёза бергим келади. Бу сўзимдан «Сен ўзинг қаерда эдинг?» деманг. Сизнинг яратувчилик қудратингиз шу даражада тез суръат билан боряптики, бир умр билан сизни қувиб етиш қийин. Чунки шунчалик миллион тоннани йи-

ғиб топшираётган табаррук қўлингизда янги-янги шеърлар ёзилмоқда, 2 ярим миллион тонна пахтани териб-ку жамғариб қўйдингиз. Бу ахир, шонингиз, шуҳратингиз, обрўйингиз, ғурурингиздир.

Мен қачон 2 ярим миллион сатр билан сизни ҳурмат қила оламан, бунга бир умр етмайди. Лекин каттакон шуҳратингиз менинг ҳам шуҳратимдир. Бармоқларнинг ҳар бири вужуд билан туташдир. Каттакон халқ эканмиз, бир вужудмиз, бир жонмиз. Зеҳн-ку сизники, 10 мен — қалам ушлайдиган бармоқ бўлсам кифоя. Яъни бугун пахта териб турган, шунинг учун меҳнат қилаётган ҳар бир киши мен билан жондошдир, қариндошдир, бир бутун вужуддир.

Радиода об-ҳаво маълумотини эшитсам, баъзан қувониб, баъзан куюнаман. Бир қизимнинг қўлига чаноқ ботса ёки бир йигит от чопганда оёғи узангидан чиқса, менинг жоним оғрийди.

Сиз Китоб шаҳарлик, ҳозир саксон олти ёшга кирган Абдулла шоирни танийсиз. Ана шу ота шоиримизнинг 20 нинг қўбиз билан айтадиган бир сўзи бор:

Қиз агар жонон бўлса, хол қўйғувси хол
устина,
Мард йигитлар ўқ емайди, ястаниб ёл устина.

Нима дейки, сиз севининг демоқчиман, бахтиёр бўлинг демоқчиман, байрамларингиз муборак бўлсин демоқчиман, юзлаб тўйда табрик қилмоқчиман, бахтингизни тилаб сўз айтмоқчиман.

Тоғ-тоғ пахтани уйиб, кўзларни қамаштириб, бахтлар туташтириб, яқин-яқин кунларнинг катта олтин 30 дарвозасида турган халқмиз.

2 ярим миллион тонна! Бу ахир тоғ дегани, бу ахир боғ-роғ дегани, уйда чароғ дегани, келажагимиз жуда ҳам ярқироқ дегани. Йиғаверайлик, тераверайлик. Туз ташиган хор бўлмас, ўзга бахтиёр бўлмас. Илинмоқдан уялма, оёғинг остига боқ. Бир чигит пахтамизни увол қилмайлик. Чароғдек кўзларимиз йўлингизга мунтазир, ҳар ишни қила олган қўлингизга мунтазир.

Ўзбек аёлининг меҳр-вафоси, оналиги, оила тутиши, меҳнати тарихда айтилиб келган. Чунончи, марҳаматлик 40 Мўттихон. Тунов кун шу қиз тўғрисида Андижон газетасида ёзган эдим. Бугун «Қизил Ўзбекистон»га ёзиб турибман. У ҳозир 25 тонна пахта териб давлатимизга топширди. Яна 5 тонна териб беради. Унинг эгачисими, синглисими, избосканлик Қумрихон ўз тенгқури билан беллашиб, килолаб, тонналаб баробар боряпти. Бу ҳам

30 тонна териб беради. Ҳар битта ўзбек қизи шунчадан терар экан, юкимиз ерда қолмас. Булар фақатгина ўз бахти учун эмас, каттакон халқимизнинг яхши ниятларини рўёбга чиқармоқчи оўлган азамат қизларимиздир.

Жамбулдай беш умрни шуларнинг бахтини кўриш учун сўраяпман. Навоийдек шеърларни шуларнинг достонлари учун куйламоқчиман. Ана менинг ниятим. Еки Турсуноини айтайми? Бу қиз тўғрисида гапиришдан илгари 1916 йилда ўз уйимда бўлган бир воқеани айтишим керак. Уша йили бизнинг уйга қора чироф ўрнига керосин лампа келиб кирди. Менинг онам ҳам ўзбек қизи эди. Лекин у ўша лампани уддалаб ёқа олмаган эди. Бугун унинг набиралари, юқорида номи айтилган, Тошкент область Октябрь районидаги Пахта МТСининг механизатори Турсуной Охунова Киров номли колхозда машина билан 65 тонна пахта терди. Машинасининг ўзи шу замоннинг ақли.

Бу ақлга Лениннинг ўлмас ақли восита бўлиб, улуғ Ленин партияси ёрдамида етишдик. Том-том китоблар деганим шу қизларга атаб ёзилади.

Еинки Қорақалпоғистон республикасининг Хўжайли районидаги Ворошилов номли колхознинг звено бошлиғи Тилло Омоновани айтайлик. У ҳозиргача ҳар гектар ердан 55 центнердан берди, яна 10 центнердан бермоқчи. У Амудан сув ичади. Бир бутун Тўрткўлни Аму дарёси ювиб кетганда қорақалпоқ халқи ерсиз, сувсиз қолгани йўқ. Бугун партиямиз шу дарёни жиловламоқчи. Бу дарёдан фақатгина ўзбек, қорақалпоқ халқлари эмас, балки қўшнимиз афғон халқи ҳам ўз ташналигини қондиради... Қора аждар дейилган Аму оппоқ ёввош отга айланади. Бизнинг рўзгоримизга хизмат қилади.

Бизнинг маърифатимиз — пахта билан дейилгани рост. Қайси шаҳардан бўлса ҳам бориб пахта териб бераётган студент ўз юрти экономикасини эсдан чиқаргани йўқ. Ўз юртининг ҳавосидан баҳраманд, ўз давлатига ёрдамчи, ўз китобини ўқиб, ўз билимини ошириб, ўз севганига бирор оғиз ширин сўз айтиб, завқига хўжайин бўлиб, Ватан фарзанди эканлигини оқлаб юрибди. Шунинг учун ҳам биз шаҳарлик ота-оналар ўз болаларимизни пахта теримига юборганимиз учун қувонамиз. Қалъамиз ўз қўриқчиси билан, юртимиз ўз посбони билан. Болаларимиз омон, кўнглимиз тинч.

Етук-етук дўстларимнинг баъзиси олим, баъзиси инженер, баъзиси агроном. Шу мақолани ўқиб: «Ғафур, нега шунча кўп ёздинг, байрамга бир оғиз саломнинг ўзи етмасдими?» дейишлари мумкин. Тўғри, қолган

ярим миллион тоннани тезроқ йиғиб олиб, давлатга топширишимиз керак. Мен бу сўзни ҳаммамизнинг номимиздан ёзмоқдаман. Ҳали халқимизнинг бойлиги бўлган пахтанинг анча қисми ерда ётибди. Болаларимиз ўйинқароқлик қилиб, шу гап ёдларидан чиқмасин, демоқчиман. Эркалашни билган оталар маслаҳат чоғида сергап ҳам бўлади.

Умумхалқ ишига ҳар ким ўз ҳиссасини қўшиши керак. Олам-олам ҳосил ўз еримизда, ўз меҳнатимиз
10 меваси.

Ипак кийишни билган киши қурт ҳам тутиб кўрсин. Қоракўл бўркини севган йигит чўпонликдан уялмасин.

Ер юзини ясатаман деган киши эса, ўз меҳнатининг мевасини териб олсин. Ана шунинг учун узоқ ёздим. Мен бу хатимни бир кишига атаб ёзганим йўқ. Бу хатим бутун меҳнаткаш халқимиз учун.

Ахир ўйламоқ керак. 500 минг деган сўз — кичкина рақам эмас. Бунда 500 минг тўй ётибди, бунда қанча офтобнинг нури ётибди, ёз бўйи қилган меҳнатимиз
20 ётибди. Шунчалик неъматларни тайёрлай олган халқимиз унинг оёқ ости бўлишига йўл қўймайди. Ўз вақтида йиғиб олади.

Биринчи президентимиз Йўлдош Охунбобоевнинг бир сўзини сира эсдан чиқармайман. У кишига хизмат қилган вақтимда айтардики: «Битта нон есанг, иккита нонлик иш қилиб қўй». Шу сўзни халқимизга омонат тариқасида айтиб қўяман. Биз бу йил 3 миллион тонна пахта топширамыз. Демак, бир нонимиз икки бўлади. Ҳар бир килограмм пахтамыз бизнинг офтобимиз, нонимиз.
30 Бугун шунини йиғиб олсак, эртамыз обод бўлади. Тўйимизда, яъни қизларимизнинг қўлини ўғилларимизга туташтирганимызда карнай ҳам бўлади, сурнай ҳам бўлади, атлас ҳам бўлади, қоракўл ҳам бўлади.

Қаҳрамон деган жангда ҳам бўлади, омонлик кунларда ҳам бўлади. Сиз пахта далаларининг қаҳрамонларисиз. Сиз шунча шараф меҳнат билан халқ шуҳратини байроқдек юксак кўтариб турганингизни давлатимиз билади. Ёзда қуёш яғринингизга тушгандай бу кунги қуёшимиз Ленин орденлари билан кўксингизни
40 ялтиратса, ҳеч ким ажаб қилмайди. Ярашибди, деймиз, эгасини топибди, деймиз.

3 миллион тонна! Бу ҳазил гап эмас. Буни сиз экдингиз, сиз парвариш қилдингиз, сиз уни териб бўлай деб қолдингиз. Жаҳондай обрўй сизга бўлсин. Бугун-эрта катта пахта тўйимиз бошланиб кетади. Бу тўйга ер юзи пахтакорларидан меҳмонлар чақирамыз. Алвон-

алвон дастурхонлар ёзамиз. Ҳамма уйда, ҳамма қишлоқда, ҳамма районда — бутун республикамизда шу тўйдан қувонмаган киши қолмайди. Бир-биримизни қутлаймиз.

1959

БИЗНИНГ САЛОМИМИЗ

Тошкент Осиёнинг кўркли ўрнида
Қадим тарихи бор, муаззам шаҳар.
Ўз эрки, қудрати, жамоли билан
Қамолин оламга беролур хабар.

10

Улуғ Совет Иттифоқининг ажралмас бир қисми бўлган Совет Ўзбекистонининг буюк пойтахти севиқли Тошкент шу кеча-кундузда ер юзи халқларининг назари-диққатида турибди. Бу ердан тўрт қитъа: Осиё, Африка, Австралия, Европанинг карвон йўли ўтади. Узоқ Индонезиядан, Бирмадан тортиб Мисргача, Ганагача, Мельбурндан тортиб, Суриядан тортиб, Деҳлидан тортиб Москва орқали Брюсселгача узоқ сафарларнинг катта бекати Тошкентдир. Ҳар куни Тошкент аэродромидан ўнлаб рейсларда ҳавога кўтарилган «ТУ-104» самолёти Ханой, Деҳли, Кобул, Улан-Батор, Пхеньян шаҳарларини мўлжалга олиб парвоз қилади.

20

Ер юзидаги эрксевар халқларнинг умиди, ишончи, орзуси тинчлик, омонлик ва биродарликларнинг улуғ маркази бўлган шонли пойтахтимиз Москвадан Шарққа қараб бориладиган йўлларнинг йирик бекатларидан бири бизнинг Тошкентдир.

Бир-бирини севган ёшлар «фалон боғда учрашамиз» деганларидек, бири-бирига муштоқ бўлган йироқ-йироқ ўлкалик қадрли дўстлар «фалон вақтда, фалон соатда Тошкентда учрашамиз» деб, ваъда берадилар.

30

Бу ерда асосий ерлик халқ ўзбек, рус, тожиклардан ташқари болгар ишчиси, миср деҳқони, ҳинд рассоми, бирма давлат арбоби, Шри Ланка тўқувчиси, афғон ўқитувчисни ва бошқа-бошқаларни ҳар кун, ҳар соат учратишингиз мумкин.

Тинчлик ва омонлик, биродарликнинг улуғ пойтахти Москвамизнинг кичик асл нусхаси бўлган ўзбек пойтахти Тошкент чинакам эрк, озодлик, самимий дўстлик, бегараз меҳмондўстлик, гуллар, чаманлар, боғлар, бўстонлар, ёшлик, бардам навқиронлик, ҳур фикр, озод сўз, истак ва ҳаракат шаҳридир.

40

Ўғлимизни севсангиз тўй муборак, уй муборак, қизимизни севсангиз тилла қўнғироқли қирқ нор туя сепи тайёр, суҳбатлашмоқчи бўлсангиз салқин сойнинг лабида, сада тубида, ипак гилам устида бир сиқим ош, бир пиёла кўк чой, ипак ёлбоғли, чуст дўппили икки йигит таъзим билан сизга мунтазир.

- Бизнинг Тошкент ана шунақанги жонажон шаҳар! Яқинда бу ерда Осиё ва Африка мамлакатлари халқларининг тантанали кинофестивали бўлиб ўтди. Бу ерда
- 10 Япония, Корея Халқ Демократик Республикаси, Индонезия, Ҳиндистон, Мўғулистон, Бирлашган Араб Республикаси ва бошқа бир талай давлатларнинг санъаткорлари ўз ижодларини жаҳон бўйлаб намоиш қилдилар. Биз, Ўрта Осиё ва Мовароуқафқазли совет халқлари: ўзбеклар, тожиклар, қozoқлар, қирғизлар, озарбайжонликлар, грузинлар, арманлар, туркманлар ва бошқалар ҳам ўз маҳоратимизни намоиш қилдик. Осиё ва Африка давлатларидаги халқларнинг бу кинофестивали чинакамдан халқларнинг биродарлик, дўстлик
- 20 гурунгига айланиб кетди. Бу ерда йиғилган вакиллар ўз халқларининг чин умиди ва орзусини барала ифода қилдилар. Бу умид ва орзу ер юзининг тинчлик ва омонлик шиори эди.

Шунда, бизнинг Тошкентимиз, биргина Тошкент эмас, Ўзбекистонимизнинг ҳамма ери — энг йирик шаҳарларидан тортиб энг кичик қишлоқларигача ёппасига байрам тусини олди. Халқимиз чинакам меҳмондўстлик ҳунарини кўрсатди.

- 30 Ҳозир бу ерда Осиё ва Африка халқлари ёзувчиларининг иккинчи конференцияси давом қилмоқда. Ўз асарлари билан жаҳон халқлари ўртасида муносиб шуҳрат қозона олган улуғ шоирлар, адиблар бу ерга йиғилганлар. Қишилик руҳининг инженерлари бўлган бу ёзувчилар ўз халқларининг бутун ҳаётини кечирмаларини, жаҳоний орзу ва умидларини, ер юзида тинчлик ва омонлик, халқлар ўртасида дўстлик, биродарлик ҳақида ният ва ишончларини конференция минбаридан оламга барала айтмоқдалар. Булар ўртасида хитой халқининг адиби ва шоирларидан Лю Бай Юй, Мао Дунлар бор.
- 40 Эрксевар буюк ҳинд халқининг чин ўғилларидан бири бўлган Гопал Халдар конференцияда мағрур бошини тик тутиб нутқ сўзламоқда. Яқиндагина империализмнинг қонли панжасидан озод бўлган Бирлашган Араб Республикасининг вакили ўз қаҳрамон халқларининг мустабид жаҳонгирлар зулмига қарши олиб борган курашларининг эпизодларини айтиб бермоқда.

Дўстлар топишган, бир-бирлари билан ижодий ҳам-корлик, эндиги вазибалар масаласини ҳал қилмоқдалар.

Конференциянинг умумий руҳи ер юзида тинчлик, империализмга қарши қатъий ва сўнгги кураш, халқлар ўртасида узилмас дўстлик, биродарлик, бир-бирларига самимий беғараз ёрдам руҳида бормоқда.

Шу кунларда сеvimли пойтахтимиз Тошкент ғоятда гўзалдир. Кундузлари-ку гўзал, кечалари кундуздан афзалдир. Шундай шарафли, истиқболи ёруғ бир кунда ўзбек халқининг севган ҳажвий журнали ўзининг юз мингларча ўқувчилари, ижодий коллективи номидан конференцияга йиғилган осийлик ва африкалик барча ёзувчи, шоир, адибларга чин қалбидан салом йўллайди ва шу саломини ўз халқларига бизнинг номимиздан етказишларини илтимос қилади.

1958

МЕНИНГ ҚАДРДОНИМ

Бугун Ленин комсомолининг 40 йиллик тўйи. Қирқ йил — етук бир йигитнинг умрига баробар.

Мен 1919 йилдан бери комсомол аъзосиман. Қирқ йиллик кураш, қуриш, ўрганиш ва ўргатишдек шарафли вазибаларни амалга оширишга иштирок қилиб келмоқдаман. Иттифоқимиз бўйича 4520 номерли комсомол билети менинг номимга ёзилган.

Ленин комсомолининг биринчи наслига мансублигим билан фахрланаман. Комсомолларимиз босиб ўтган тарихий йўлни баъзан кўздан кечиран эканман, социализм қуриш йўлида сарф бўлган йилларимизнинг ярқираган манзаралари кўз ўнгимга келади.

Саводсизликка қарши кураш, ер ислоҳоти, хотин-қизлар озодлиги, электрлаштириш учун кураш, босмачи ва муштурмўрларга қарши кураш комсомол тарихининг унутилмас саҳифаларидир. Улуғ Ленин партиясининг буюк кўрсатмалари билан ҳаминша ҳар ерда ҳозир бўлган комсомол Улуғ Ватан уруши йилларининг оғир, машаққатли жангларида ҳам олдинги сафларда қон тўкиб курашди, ғалаба қилди.

Мен комсомолимиз архивини ўқир эканман, қайтадан ёшариб кетаман. Чунки биз комсомолга кирган йилларда чаласавод кишилар эдик. Аммо доҳийимиз Ленин таълимотининг муқаддас етакчилигидан баҳра олган покиза виждонимиз ва идрокимиз ўз камчиликларимизни кундан-кун йўқота борди. Камчиликларни билдирмасликка тиришардик. Ҳатто билдирмасдик ҳам.

Шунинг учун ҳам бугунги гуркираган Ленин авлодини кўриб кўзларим қувонади.

Кўзимни қувонтирадиганлар пахта далаларида тракторчи, механик-ҳайдовчи, моҳир теримчилардир. Булар Бекободда ҳам, Фарҳод ГЭСида ҳам — ҳамма жойда ҳам бор, булар пешона терини халқ ва коммунизм учун тўкмоқда.

10 Лениннинг васияти, маърифати буларнинг чеҳрасида кўриниб турибди. Эндиги коммунизм асрининг чинакам эгалари ва қурувчилари бўлган ижодкор ёш авлодимиз биз мўсафидларнинг ўғил-қизларимиз бўлади.

Шонли байрамингиз кунни бир баҳордир. Мен ана шу баҳорда сизлар билан қувонаман, яйрайман, ёшлик нафасини оламан.

1958

ИСТИҚБОЛ УМИДИ

20 Инсоннинг бугунги олий камолотларга етиб келишига ёрқин сабаблардан бириси унинг келажакка бўлган ишончи ва умидидир. Ер ўзингники, сув ўзингники, давлат ўзингники, атрофингда бўлган кишилар сен билан манфаатдош, ўртоқ, қому қариндош бўлгандан кейин келажакка бўлган ёрқин умид яна асослироқ бўлади.

Сен бугун не-не яхши ниятлар билан бир жуфт кўчат экар экансан, унинг мевасини қачон бўлса ҳам емакни умид қиласан. Мабодо умринг кифоя қилмаса болаларинг, набираларинг, ёру жўраларинг баҳраманд бўладилар, сени яхши, қутлуғ сўзлар билан эсга оладилар.

30 Биз бир дарахт экар, иморат қурам, кон топар, бирор қўшиқ ижод қилар эканмиз, бугунгинани, ўзимизнигинани ўйлайдиган кўзи тор, уфқи сиқик кишилардан эмасмиз. Бизнинг ҳар ишимиз умумхалқ манфаатини кўзда тутиб эртани, индинни, минг йилги келажакни яшнатган истиқбол умидида барпо бўлади.

Бир ўқитувчи бир синфда ўттиз болага дарс беради, ўн беш йилдан кейин эса шу ўттиз бола ўттизтадан болага дарс беради. Бу рақам йиллар ўтиши билан ўз-ўзига кўпайиб, астрономик сонларни ташкил қилиши мумкин...

40 Мен шоир кишиман. Қалбим қай анордек истиқбол умидлари билан тиқин. Умид қиламан, ишонаман, 2060 йилда ҳам, 2517 йилда ҳам менинг шеърларимни авлодларим ўқийди. Гарчанд менинг ёзганларим келажак авлод назарида ифода техникаси, мазмун соддалиги билан дағал кўриниб турса ҳам, ўқийди.

Ахир келажакнинг буюк тарихчи олимлари Улуф Октябрь революциясининг 50 йиллигини ўрганар экан, коммунизм қурилиб бўлган биринчи йиллар тарихини ўрганар экан, у ерда, бу ерда «Қизил Ўзбекистон»дами, «Пионер Востока»дами, «Муштум»дами менинг ёзганларимга ҳам назари тушиб қолар — умидим ғоят катта.

Ватандошим, қариндошим, азизим пахтакор ўртоқ! Сен-ку бугуннинг кишисан. Аммо мазмунинг, қилаётган меҳнатларинг якуни билан келажак измига тобе бахтиёр инсонсан! Чунки сен улуф Совет Ватанида коммунизм қураётган буюк армиянинг бир нафарисан! Сен давлатимизга топшираётган ҳар килограмм пахта коммунизмнинг олий биноси пойдеворига олтин кирпичликка ярайди. 10

Пахтадан фақат кийим-бош учун товаргина ишлаб чиқарилмайди, пахтадан Ватанимиз саноатининг жуда муҳим ўринларига керак бўлган юзлаб бошқа маҳсулотлар ҳам ишлаб чиқарилади.

Сен пахтани пландан камроқ берсанг миллионлаб киши кўйлаксиз қолиши мумкин. Аммо саноатчи, кинолента, совун, кунжара ва бошқа-бошқалар... 20

Сен агар пахтани пландан камроқ берсанг — мустамлака зулмидан эндигина қутилган талай-талай халқларга бизнинг ёрдамимиз тўла бўлмай қолади.

Сен агар пахтани пландан камроқ берсанг — чорва озғин бўлади, овқат ёвғонроқ бўлади, кийимларимиз кирроқ бўлади.

Сен агар пахтани пландан камроқ берсанг — ўз планини тўлдириб қўйган қардош иттифоқдош халқлар олдига ўзбек халқининг юзи қизариб қолади. 30

Бугунга келиб пахтаимиз вазнини икки миллион тоннадан ҳам ошириб қўйдик. Ҳали зиммамизда терилажак бир миллион тоннадан зиёдроқ пахта бор.

Яқинда мен республикамиз пахта ерларининг шахмат қарталарида бир неча ўн йиллаб шарафли соҳибкорлик фарзинлари бўлиб келган ҳурматли кексаларимиз — мўйсафид пахтакорларимиз билан суҳбатлашдим. Булардан баъзилари жаҳонда ягона бўлган Совет Конституциясининг меҳнаткашларга берган катта имкониятларидан фойдаланиб пенсияга чиққанлар. Баъзилари эса бепоён далаларнинг жаҳон дийда чинорларидай мағрурлик билан ўз меҳнат постларида барқарор турибдилар. Булардан бириси поплик Мамажон ота Тошматов, хўжаободлик Жўра Полвон Ғойибов, булоқбошилиқ Тоштемир ота Раҳимов, фарғоналик Солижон ота Охунбобоев, сурхондарёлик Чўли Бегимқулов... 40

Бу кексалар ёшлар муҳаббатга ишонгандек келажакка ишонч билан, далил билан, ақл раҳбарлиги билан уқтириб айтадиларки:

— Бу йил куз яхши келди, яхши давом қилади.

Гарчанд баҳорда ҳаво ноқулай келиб пахтанинг ривожланиши кечиккан бўлса ҳам далада ҳосил кўп. Ғўзалар тўқ, вазмин. Кўп ерларни ҳали совуқ урганча йўқ.

10 Ёз бўйи пахтага қилинган меҳнатнинг оғирлиги машинага тушди. Инлдагига нисбатан киши меҳнати, кўл меҳнати оз сарф қилинди. Парвариш яхши бўлди. Уғит мўл бўлди. Сув сероб бўлди. Буларнинг ҳаммаси мўл ҳосилга гаров бўлди. Агар вақтдан ютқазганлигимизни ҳисобга олинмаса ҳосил бултургидан кўп. Терим кечикди. Бултургига нисбатан 500 минг тонна орқадамиз.

20 Терим машинаси пахтакор деҳқоннинг жонига оро кирган йирик воситалардан бири бўлди. Ҳозиргача 300 минг тоннадан кўп пахтани машинада териб олишимиз эндиги йилларда буткул машина теримига ўтишимиздан далолат беради.

Хўш, биродарлар! Шунча имкониятлар қўлимизда мавжуд экан, нега териш суръатини кучайтириб, зиммамизда қолган вазифаларни тезликда бажариб тўй-томошаларни бошлаб юбормайлик!

Хусусан шаҳарли меҳнаткаш биродарларимиз ўз пахтакор биродарларига теримда холис хизмат кўрсатмоқ учун тайёр турганлари бир вақтда ўзимиз сусткашлик кўрсатамиз!

30 Модомики, пахта бизнинг миллий ифтихоримиз, миллий ғуруримиз экан, пахта истиқболимизнинг олтин қозиғи экан, уни охирги кўсаккача тездан йиғиб-териб жонажон Ватанимизнинг хазинасига топширишимиз керак.

Коммунистик партиямиз Марказий Комитетининг 13 декабрдаги Пленумига планларни, ваъдаларни юз фойиз бажариб, бу олий минбарда ёруғ юз билан ҳисоб беришимиз керак.

40 Республикамизнинг барча саломат, қўлидан иш келадиган гражданларига бир неча кунлик виждоний сарфарбарлик эълон қилиш керак.

Бу сўзлар қариб бораётган бўлсалар ҳам, Ленинга тенгдош умр эгалари бўлсалар ҳам, келажакка — истиқболга — коммунизмга ишонган, уни олий қувончлар, умидлар билан кутаётган мўйсафидларимизнинг сўзлари.

Мен ҳам шу мўйсафидлар орқасида эргашиб бораётган оқсоқол бир шоир бўлганим учун уларнинг сўзини

тасдиқлайман ва қўшиламан. Агар, бирор янги сўз айта, десангиз, шу хатни яна бир бор бошидан ўқиб бераман.

1960

ХАЛҚИМГА ТАБРИК

Эртага улуғ шодиёна кун. Эл-юртга озодлик, бахт-саодат бахш этилган кун! Улкан мамлакатимиз меҳнаткашлари, бутун прогрессив инсоният Улуғ Октябрь социалистик революциясининг 43 йиллигини байрам қиладилар. Октябрь байрами янги жаҳон байрами, инсониятнинг порлоқ истиқболи байрамидир. Неча асрлар меҳнаткашлар дунёси ҳаёт учун, эрк учун, мангу бахту саодат учун эзувчиларга қарши мардонавор курашдилар. Бу кураш Улуғ Октябрнинг шонли ғалабаси билан чамбарчас боғлангандир. Ҳа, шундай. Октябрда балқиган қуёш миллион-миллион кишиларнинг истиқбол йўлини машъалдек ёритди.

Шонли Октябрнинг ғолибона байроғи 43 йилдан буён мағрур ҳилпираб турибди. Бу ол байроқ янги социалистик тузумнинг барқарор куч-қудратини, абадий нашъу намосини бутун дунёга намойиш қилмоқда.

Шу улуғ айём кунларида Октябрь революцияси тантанаси учун олиб борилган шиддатли жанглари, Россия пролетариатининг, мамлакатимиз халқларининг босиб ўтган қаҳрамонона шонли кураш йўлларини яна бир марта хотиримизга келтирамиз.

Тошкент шаҳарининг революцион пролетариати ҳам шу ҳаққоний йўлдан бориб, улуғ Ленин партиясининг енгилмас азми билан чор самодержавиесига қарши қўзғолон кўтарди, Тошкент пролетариати Улуғ Октябрь революцияси кунларида Тошкент учун бўлган жангларида қатнашиб, Ленин байроғи остида туриб муқаддас Ватанни контрреволюционерлардан, оқ бандалардан, миллий буржуазиядан, реакцион руҳонийлардан қўлда қурол билан омон сақлаб қолди. Пойтахтимиз Тошкент, бутун Туркистон ўлкаси ишчи-деҳқонлар ва солдатлар ҳокимияти қўлига ўтди. Завод-фабрикалар — ишчиларга, ер — деҳқонларга, тинчлик — халққа бўлди.

Муттасил курашлардан иборат бўлган Улуғ Октябрнинг 43 йили мобайнида буюк Ленин партиясининг раҳбар байроғи ҳамиша бошимизда ҳилпираб турди. Чор Россиясининг мустамлакаси бўлган, эзилган, қоронғиликда қолган, йўлсиз, нурсиз, саводсиз, оч-юпун Тур-

кистон ўлкасида Советлар ҳокимиятининг тантанаси бошланди. Қозоғистон, Қирғизистон, Туркменистон, Тожикистон, Ўзбекистондан иборат миллий социалистик республикалар бугун бутун кўркемлиги билан Шарқнинг машъали бўлиб турибди. Ўзбекистон, фақат деҳқончилик республикасигина эмас, балки саноати ва маданияти гуллаб-яшнаган республика ҳамдир.

10 Биз пахтакор халқмиз. Бу йил 3 миллион 170 минг тонна пахта берамиз. Шундан Тошкент области ҳиссасига 500 минг тонна пахта тушади. Биз ҳозироқ зиммамиздаги бу вазифани 300 минг тоннадан ошиқроқ қилиб бажардик. Қолган қисмини ҳам тез фурсатда охириги кўраккача териб олиб, давлат омборларига топшириш учун ғайрат-шижоат билан меҳнат қиламиз.

20 Бизнинг пахтамыз машиналарда терилмоқда. Пахтачилигимиз учун керак бўлган ҳамма машиналар — ер ҳайдовчи трактордан тортиб терим машинасигача, сеялкадан тортиб кўрак чувиш машинасигача ҳаммаси Тошкент ишчиларининг, Тошкент заводларининг маҳсулидир.

Тошкент республикамизнинг илм-фан, маданият ўчоғидир. Ўзбекистон Фанлар академияси ҳам Тошкентда жойлашган. Йирик олимларимиздан Қори Ниёзий, Ҳ. Абдуллаев, М. Алтунин, Л. Ошанин, М. Уклонский, Орлов, Г. Кошевников, Л. Мирошхина, О. Содиқов, С. Юнусов, И. Мўминовларнинг адреси ҳам Тошкентда.

30 Тошкентимиз ўзбек санъати ва маданиятининг ҳам марказидир. Бу ерда Ҳалимахон, Сорахоним, Тамарахоним, Юнус Ражабий, Шукур Бурхонов, Олим Хўжаев, Комил Ерматов, Лутфихоним, Ойбек, Комил Яшин. Абдулла Қаҳҳор, Уйғун, Сергей Бородин, Михаил Шервердин, Собир Абдулла, Ҳабибий яшайдилар. Бу нодир талантлар Октябрь самараси, уларни Ленин партияси ардоқлади, тарбиялаб камолот босқичига кўтарди. Эндиликда ҳур, серқуёш республикамизда, она-Ватанимизнинг улуғ аҳил, жонажон оиласида минг-минглаб ана шундай етук кишилар коммунизм чамани сари бутун эл-юрт билан дадил қадам ташлаб бормоқдалар.

40 Шундай улуғ айёмда — байрам тонготарида, халқимиз шодиёнаси кунда, қадрли дўстлар, биродарлар, Тошкент областининг меҳнаткашлари сизларни келаётган улуғ байрамнингиз билан табриклайман.

ИНТЕРНАЦИОНАЛ ТАРБИЯ ТУҒРИСИДА

Ҳозирги даврда, яъни социализмнинг коммунизмга ўсиб чиқиши даврида совет меҳнаткашларида, ёшларимизда коммунистик ахлоқ нормаларини, принципларини тарбиялаш, уларни коммунизмнинг актив қурувчилари қилиб тарбиялаш идеология соҳасидаги вазифаларимизнинг энг муҳими бўлиб қолмоқда.

Партиямизнинг XXI съездида бу масала коммунизм қуриш ишининг энг актуал масалаларидан бири эканлиги алоҳида қайд қилиб ўтилди. Съезд материалларида кўрсатилганидек, кўп давлат функцияларининг аста-секин онглилик асосида вужудга келган турли ижтимоий ташкилотлар қўлига ўта бориши коммунистик ахлоқ тарбиясини кучайтириш, марксча-ленинча дунёқараш ва коммунистик хулқ принципларини кенг меҳнаткаш омма онгига сингдиришга асосланган бўлиши лозим.

Партиямиз Марказий Комитетининг 9 январдаги «Ҳозирги шароитда партия пропагандасининг асосий вазифалари» деган қарорининг мазмуни ҳам юқорида кўрсатилган масалаларни амалга оширишга қаратилгандир.

Коммунистик ахлоқнинг энг муҳим принципларидан бири ёшларни интернационализм, халқлар дўстлигини мустаҳкамлаш руҳида тарбиялашдир.

Чунки интернационализм, халқлар дўстлиги Совет ҳукуматининг қирқ йиллик ривожланиши жараёнида шаклланган ва коммунизмни қуришда энг муҳим маънавий омиллардан биридир.

Шунинг учун ёшларда ватанпарварлик, инсонпарварлик, социалистик мулкка онгли муносабат, меҳнатсеварлик, коллективизм принципларини тарбиялашни интернационал тарбиясиз тасаввур қилиш ва амалга ошириш мумкин эмасдир.

Интернационал тарбия — бу Иттифоқимиздаги ёшларни миллати, тили, хизматидан қатъи назар совет давлати, Коммунистик партия, коммунизм қуриш ишига содиқ қилиб тарбиялашдир. Уларнинг қайси миллатга мансуб бўлишларидан қатъи назар марксизм-ленинизм дунёқараши асосида умумий коммунистик принципларни амалга ошириш йўлида бир отанинг болалари, она-Ватаннинг ҳар жиҳатдан тенг бўлган фарзандлари қилиб тарбиялашдир.

Интернационализм масаласининг энг муҳим томони ҳар бир миллатнинг тарихий шаклланган хусусиятла-

рини ҳурмат қилиш, уларнинг умумий коммунистик қурилиш ишига хизмат қилувчи, бу ишни осонлаштирувчи миллий томонларини, анъаналарини назарда тутишдир.

Интернационализм принципи национализмга, миллатчиликка тамоман зиддир, аммо бу барча миллатларнинг тенг ҳуқуқда бўлишлари асосидагина мавжуд бўлиши мумкин.

10 Шунинг учун ҳам интернационал тарбия деганда — миллатларнинг ўз она тиллари, маданиятлари, меҳнаткаш халқнинг асрлар давомида шаклланиб келган яхши, ижобий урф-одатларини қўллаб-қувватлаш, ривожлантириш орқали тенг миллатлар ўртасидаги дўстликни мустаҳкамлаш, уларни марксизм-ленинизмнинг умумий принциплари атрофига, Коммунистик партия атрофига уюштириш, уларни коммунистик жамият қурувчилари қилиб етиштириш назарда тутилади.

20 Совет Иттифоқи кўп миллатли ва социалистик жамиятни дунёда биринчи бўлиб қурган мамлакат, шунинг учун интернационал тарбия ҳам давлатимизнинг ички қудратини оширишда, мустаҳкамлашда ҳамда Совет ҳукуматининг бошқа мамлакатлардаги меҳнаткашлар билан дўстлик, ҳамкорлик муносабатларини мустаҳкамлашда катта аҳамиятга эгадир.

Мен ҳозирги шароитда, бизнинг Ўзбекистон шароитида интернационал тарбиянинг айрим масалалари ва шу соҳадаги айрим камчиликлар устида тўхтамоқчиман.

30 Мактаб — коммунистик ахлоқ принциплари, жумладан, интернационал тарбияни амалга оширишнинг энг муҳим ва асосий воситаси, ўчоқларидан бири. Мактабларда таълим олаётган болаларимиз ўз она тили ва адабиёти билан бир қаторда, бошқа миллатларнинг, хусусан, буюк рус тилини, маданиятини яхши ўрганмоқдалар, мактабдаги таълим-тарбия болаларни миллий тафовутидан қатъи назар, бир коллективда дўст ва иноқ, ҳар қандай миллий сарқитлардан озод коммунистик ёшлар қилиб тарбияламоқда.

40 Маълумки, болани тарбиялашда оила таъсири ҳам жуда катта. Шунинг учун оила ёшларни коммунистик ахлоқли, интернационализм руҳида тарбиялашда мактабнинг энг яқин ёрдамчиси бўлмоғи зарур. Ҳозирда асосан бу масала тўғри йўлга қўйилган, мактабларимиз оила билан бирга иш олиб борадилар.

Аммо, афсуски, айрим ҳолларда баъзи оилаларда айрим эски диний қолдиқлар, миллий чегараланганликнинг баъзи кўринишлари сақланганлиги туфайли интернационал тарбияга зарар етказилади.

Айрим ота-оналарнинг қолоқлиги, қарияларнинг таъсири натижасида бола миллий одатлар ниқоби остида диний, эски зарарли урф-одатлар руҳида тарбияланиш ҳоллари учрайди. Бизда қариялар, уларнинг ҳаёт тажрибалари ниҳоятда ҳурмат қилинади. Лекин айрим ҳолларда баъзи қарияларимиз бу ҳурмат ва ўз обрўларини суистеъмол қилиб, ёшларни мактаб ва интернационал тарбия қилинишига тўғри келмайдиган ишларни бажаришга, уларга нотўғри одатларни сингдиришга уринадилар. Ёшларни бошқа миллатларнинг одатларига салбий муносабатда бўлиш, яхшими, ёмонми ўз одатларини улуғлаш руҳида тарбиялайдилар, рўза тутиш, никоҳ ва тўйнинг ярамас, янги совет оиласининг мустаҳкамланишига ҳеч қандай фойдаси бўлмаган урф-одатларини бажаришга мажбур қиладилар. Булар эса соғлом ҳаётга, боланинг ўқишига, кундалик ижтимоий меҳнатга, коллективизм принципларига зарар келтиради.

Айрим мактабларда таълим-тарбия ишига яхши эътибор бермаслик, ўқувчиларнинг шахсий ҳаётлари билан ўз вақтида яқиндан танишмаслик натижасида боланинг соғлом руҳий ҳаётида баъзи жароҳатларнинг вужудга келишига, таъсирчан онгининг ифлосланишига йўл қўйилади.

Педагогикада маълумки, болада яхши хислатларни тарбиялашдан кўра, унда пайдо бўлган ёмон хислатларни йўқотиш бир неча бор қийин ва мушкул ишдир.

Ўзбек халқи бошқа халқлар қатори ўзининг ажойиб хусусиятларига эга. Бу хусусиятлар асрлар давомида тинчлик, адолат учун золимларга қарши кураш жараёнида шаклланиб, ривожланиб келган ва бу хусусиятлар янги ҳаёт қуриш, коммунистик ахлоқли бўлиш учун яқиндан ёрдам беради, ўсимлик экиш, гул, музика, соф ҳазилкашликни яхши кўриш, ўртоқчилик, ҳашар, меҳнатда ўзаро ёрдам, меҳмондўстлик, ширин, ёқимли муомала каби халқимизнинг одатга ўхшаб қолган фазилатлари коммунизм қуришимиз учун ёрдам беради. Коммунистик ахлоқни мазмунан миллий колорит билан бойитади. Бунга ўхшаган одатлар бошқа халқларда ҳам кўпдир. Бу хусусиятлар умумий меҳнаткаш омманинг манфаатларини амалга ошириш, коммунизм қуриш мақсади йўлида фойдаланилса коммунистик ахлоқ шаклланишининг маънавий миллий манбаларидан бўлиб хизмат қилади.

Аммо, ҳозирда, диннинг ва дин ходимларининг маънавий турмушнинг барча томонидан фойдаланишга ин-

тилиши — диний урф-одатларни миллий традиция, миллий хусусият номи билан сақланиб қолишга уринишига эътибор бермоқ, уларга қарши кескин кураш олиб бормоқ ва интернационал тарбия принципини амалга оширмоқ учун барча имкониятлардан фойдаланмоғимиз лозим.

10 Демак, интернационал тарбиянинг биздаги, бизнинг шароитимиздаги муҳим вазифаларидан бири — диннинг таъсирига қарши, диний сарқитларга қарши кескин кураш олиб боришдир. Шунини айтиб ўтиш керакки, бу масалани, интернационал тарбияни амалга оширишда диний дунёқарашнинг зарарий масалалари бадий адабиётда шу вақтга қадар ўз ифодасини топгани йўқ.

Шунга боғлиқ ҳолда ёшларнинг оила қуришдаги интернационал тарбиясига оид бўлган масала устида ҳам икки оғиз сўз айтмоқчиман.

20 Маълумки, бизнинг жамиятимизда оиланинг мустаҳкамлиги, соғломлиги, ижтимоий меҳнатни тўғри йўлга қўйиш, жамият манфаатларини амалга ошириш катта аҳамиятга эгадир. Коммунистик асосга қурилган соғлом оила, инсонга руҳий саломатлик, ижтимоий меҳнатда куч ва қудрат, руҳий кўтаринкилик, ташаббускорлик бағишловчи, унинг бахт ва саодатли бўлишини таъминловчи бутун омилардан биридир. Бундай оилада эрхотин бир-бирини севади, ҳурмат қилади, бир-бирига ёрдам беради.

30 Бизда социалистик жамият шароитида бир мақсад атрофига жипслашган, умумий дунёқарашга эга бўлган, моддий ва маънавий ҳаёти бир бўлган турли миллат ёшлари бир-бирларини севишлари ва шу асосда оила қуришлари табиий ҳолдир. Оила қуриш масаласида умумий коммунистик идеал, соф инсоний муҳаббат ўрнига миллий фарқни ўртага суриш, унга эътиборни кучайтириш, интернационал тарбияга, демак, коммунистик ахлоқ тарбиясига, коммунизм қуриш ишимизга катта зарар келтиради. Бу диний ахлоққа миллатчилик кайфиятлари ёрдам беради. Айрим оилаларимизда, ҳатто маданияти анчагина юқори турган ўқимишли оилаларда ҳам турли миллат вакиллари оила тузилишига 40 салбий қарайдилар, ўғил-қизларига, яхши кўрса ҳам, кўрмаса ҳам фақатгина ўз миллатларидан куёвга чиқиш ёки уйланиши лозимлигини уқтириб борадилар.

Агарда икки миллат вакили оила қурган бўлса, бошдан оқ бу оиланинг мустаҳкам бўлмаслигини ҳал этиб қўядилар ва бундай оила аъзоларига бир-бирларидан совушлари учун таъсир эта бошлайдилар. Бундай ота-

оналар, ўртоқлар, қариндошлар меҳнатда илғор онгли бўлишларига қарамай, ўз хулқлари билан, бундай оилага муносабатлари билан объектив равишда ўзлари коммунистик тарбия принципига зарар етказадилар, айрим ҳолларда, икки ёш оиласининг бузилишига, бир жиҳатдан икки ёшнинг бахтсиз турмушига сабабчи бўладилар.

Маълумки, бизнинг бадий адабиёт воқеликни акс эттириш орқали бадий образлар ёрдамида халқимизни коммунистик руҳда Ватанимиз ва партиямиз ишига содиқ қилиб тарбиялашда катта воситалардан биридир. Шундай экан, биз ёзувчилар кундалик ҳаётда бундай кичик бўлиб кўринган, аммо катта аҳамиятга эга бўлган масалаларни ёритиб, адабиёт ёрдамида халқда коммунистик ахлоқ, интернационализм руҳини тарбиялашда партиямизга яқиндан ёрдам беришимиз зарур.

Ҳозирги ўзбек совет адабиётида бу масалалар ниҳоятда етарсиз даражада акс эттирилмоқда.

Шуни ҳам айтмоқ лозимки, ўзбек совет адабиётида социалистик саноат темаси кам ишланмоқда. Республикамиздаги ишчилар ҳаёти ўзининг тўлиқ ифодасини топганича йўқ. Ҳолбуки, республика ҳозир йирик индустрияга эга бўлган республикалардан бирига айланди, турли миллатларнинг ишчилари, жумладан, ерли халқдан етишиб чиққан кўплаб ишчи, мастер, инженерлар завод-фабрикаларда самарали меҳнат қилмоқдалар. Ишчиларнинг турмуши, интернационализм ғоясининг тантанасини кўрсатувчи ажойиб социалистик саноатдаги ишчиларимиз ҳаётини адабиётимизда кенг акс эттириш, халқимизда коммунистик ахлоқ, интернационализм ғояларини тарбиялаш учун бой материал беради. Бу материалдан мақсадга мувофиқ равишда фойдаланиш эса эскиликнинг мудҳиш қолдиқлари, диний сарқитларга қарши кураш учун кенг имкониятлар туғдиради.

Биз адабиётчиларнинг вазифаси — кундалик ҳаётимизнинг муҳим масалаларидан бири бўлган коммунистик ахлоқ масаласи, жумладан, интернационал тарбия масаласини ўз асарларимизда кенг ёритиш ишига катта эътибор бериш, ҳар қандай зарарли қолдиқларни кескин қоралаш орқали давлатимиз ва партиямизнинг коммунизм қуришдаги олға сурган принципларини халқ оmmasига етказиш, ёшларни коммунизмнинг ҳақиқий курашчилари қилиб тарбиялашда олдинги қаторда туриб иш олиб боришдир.

ҲАММА ҲАЁТ ИНСОНЛАРДЕК...

Ҳамма ҳаёт инсонлардек нафас олиб турибман. Оилам бор, фарзандларим, набираларим бор. Ноним кўп ва бутун нози-неъматлар дастурхоним устида. Муҳтожликни билмайман, чунки ҳалол пешона тери меҳнатим бор.

10 Бизнинг оилада ҳеч ким ҳеч кимни сўкмайди, талашмаймиз. Қўшним мендан ҳатто туз сўраб чиқмайди, у ҳам ўзига тўқ. Эшигимиз очиқ, ўғри йўқ. Қийимларимиз уч-тўрт сидирға. Болаларимиз ахлоқли, тўй кўп.

Дам олишдан олдинги кун уч-тўрт, тўрт-беш тўйларга таклиф қилинаман, бориб улгура олмайман, азиз фарзандларимдан, бўлгувси келин-куёвлардан узр сўрайман, чақирганликлари учун ташаккур мактубим албатта боради.

20 Жавоб мактубларни ярқираб турган Ватанимнинг кўп томонларига юбораман. Чунончи, Олмаота, Боку, Фарғона, Ленинобод, Нукус, Хоразм, Киев, Иркутск шаҳарларига ҳам илиқ сўзларим, ташаккур сатрларим етиб боради. Демоқчиманки, мен бутун ватандошларимга қариндош бўламан. Уйлаганлари, сўйлаганлари, ҳаётий умид ва орзулари шериклик, бир хил бўлмаса эди мени бунча сийламаган бўлур эдилар.

Ўзбекда бир мақол бор: «Қарс икки қўлдан чиқади». Қорақалпоқ мақоли бор: «Суймаганга суйкалма». Биз совет халқлари бир-биримизни суямиз, қарсимиз ҳар икки қўлимиздан чиқади.

30 Улуғ доҳиймиз Владимир Ильич Лениннинг жаҳоний орзулари азиз мамлакатимизда мутлоқ амалга ошди ва жаҳон бўйлаб қудратли қадам билан юриб бормоқда.

...Аммо нега энди шир яланғоч болалик бир негр Америка миллиардерини тўйғазсин! Нега Қоф тоғларидаги бриллиант Рокфеллер келини бўйнида маржон бўлсину, уни қазиб олғувчи ғариб калтакесак есин? Нега Тинч океанда Форднинг набиралари, келин-кеватлари олтинланган яхтада кезсину Эрон нефтчилари шахта авариясида кўмилиб кетсин? Нега Уолл-стритнинг бойваччаси Марселда ҳарам қурсин-да, Сан-Францисконинг дарё лабида кир юувчи қизи квартира ҳақи 40 тўламаганлиги учун кўчага ҳайдалсин. Буни ноҳақлик, дейдилар.

Биз катта Шарқдан бўламиз. Биз бутун Осиёмиз, Африкамиз. Ер юзидаги меҳнаткаш халқларга меҳрибонмиз. Чунки ўзимиз меҳнаткашмиз.

Бизда гадолик, бешафқатлик йўқ.

Улуғ устодим Алексей Максимович Горький: «Одам деган сўзнинг ўзидан ғурур оҳанги келади», деган эдилар. Бизда инсонларнинг қадри рангида эмас, ирқида эмас, миллатида эмас.

...Мустамлакаларнинг халқлари эркисиз ва қуллик шароитида яшашни хоҳламайдилар.

Жабр-зулм ва деспотизмнинг ҳеч қандай кучлари умри тугаган мустамлакачилик тартибларини сақлаб қололмайди.

Яъни кишилар кишининг ҳақиға яшамайди.

Бир халқнинг мамлакатадаги бойлик иккинчи зўравон мамлакатга ташиб кетилмайди. Киши кишига қул бўлмайди.

Яхши ҳамки, Ленин партияси замонининг тонг отарида туғилганман. Менинг авлодларим қуллик сўзини ўтмиш тарих китобидан ўқиб ўз боболарининг тақдирига ачинишлари мумкин, холос. Биз яшаб турган давр ажойибдир. Мустамлака мамлакатлари ва халқларига мустақиллик бериш — замон талабидир.

1960

БАЪЗИ ОИЛАВИЙ ГАПЛАР

Биздаги ҳамма оилалар аслида бир-бирига ўхшайди. Деярли ҳамма оилани оталар-оналар, ўғиллар, қизлар, келинлар, бирга туриб қолган қариндош-уруғлар, набиралар ташкил қилади. Оча, бибили, бобо, катта боболи, қўш келинли, невара-чеварали, катта, кўримли оилалар бўлганидек, бир эр, бир хотин, бир ўғил, бир қизлик кичик оилалар ҳам кўп. Ун, ўн беш жон бир қозондан ош сузиб, бир дастурхон атрофида нон синдирадиган улкан оилалар бўлганидай эр-хотин бола, бақра кўргунча бир-бирига мўлтайиб, битта нон, тўрт чақмоқ қанд билан нонушта қиладиган кичик оилалар ҳам бўлади.

Ҳамма оилаларнинг ҳам нияти бир-бирининг нусхаси. Ҳамма оила ҳам тинч, тотув, омон, тўқ, меҳр-шафқатли, озода-соғлом, кенг, фаровон, қўни-қўшнилар билан иноқ, қариндош-уруғларга самимий борди-келдили, ғийбатсиз, қувноқ, меҳмондўст, қарзсиз, чўғига қараб яшайдиган режали-исрофсиз, меҳнатсевар, давлат, жамият қонунларига итоатли яшашни орзу қилади ва шунга интилади. Шу хислатларнинг ҳаммасини ахлоқ дейдилар. Ҳамма оилаларнинг нияти ҳам шу. Дуруст, ҳамма оиланинг интилган нияти, мақсади, ахлоқи шу.

Аммо оилаларимиз юқоридаги мазмунлар жиҳатидан бир-бирларига ғоят ўхшасалар ҳам, тузилиш, удум ва бошқа аллақанча томонлардан бир-бирлари билан фарқ қиладилар. Ҳар оиланинг жуда майда, илғаб бўлмас даражада кичик бўлса ҳам ўзига хослиги бўлади. Чунончи, бир оилада меҳнат шароитлари уйқудан эрта туриб, эрта ётишни талаб қиладиган бўлса, бу нарса одатга айланиб қолган бўлса, иккинчи оилада, аксинча, кеч туриб, кеч ётиш одатга айланган бўлиши мумкин.

- 10 Бир оилада сабзавот кўп истеъмол қилинса, иккинчи оилада дон-дун кўп ишлатилиши мумкин. Бир оилада йиғиб, ҳафтада бир марта кир ювилса, бошқа оилада пеш тушганни пеш ювиш одат бўлиши мумкин. Икки оила аъзолари ҳатто жисмоний тузилиш жиҳатидан ҳам фарқли бўлади. Бир оиланинг турар жой саҳни кенг, оқин сувли, сердарахт бўлса, бошқа оила иккинчи, учинчи қаватли иморатда яшаши мумкин. Бир оила шаҳардан четроқда, қўни-қўшнисиз, иккинчи оила гавжум ерда, эл-юрт ўртасида яшаши мумкин. Бир оила тез-тез меҳмон чақириб, тез-тез меҳмонга бориб, тарс-тўполон яшашни севса, иккинчи оила мавруди билан йилда бир-икки меҳмон чақириб, осойиштароқ яшаши мумкин. Бир оила ўта маданий, иккинчиси ўртача, учинчиси бошланғич бўлиши мумкин. Лекин, бу тафовутлар, бу ўзига хосликлар синфий қарама-қаршилиқлардан эмас, албатта.

- Биздаги жамият тузумининг ҳозирги этапида меҳнат ҳақлари бир текис эмас. Олимлар, ёзувчилар, санъат арбоблари, юқори малакали ишчилар ва бошқаларнинг меҳнат даромадлари оддий ишчи, колхозчи, ўқитувчи ва врачлардан кўра кўпроқ. Шунинг учун ҳам уларнинг яшашлари устдан қараганда тум-тароқлироқ кўринади. Бу, бугунча шундай...

- Ана энди десангиз, ана шу бир-биридан бир талай майда-чуйда бўлса ҳам жиддий, баъзан ғоятда жиддий фарқ қиладиган оилалар табиат ҳукми билан бир-бирларига қуда бўладилар. Бир-бирларига қиз берадилар, қиз оладилар. Қиз олиб, қиз бериб, куёв-келин қилишнинг энг олдинги шартларидан бири ва яғонаси ҳар икки ёшнинг бир-бирларига бўлган чинакам муҳаббатларидир. Муҳаббат нима? Бу масалани айтиб бериш бу мақоланинг вазифасига кирмайди. Аммо, шуниси борки, ота, она, ўртага киши қўйиб совчи юбориб, ўғилларига қиз қидирганларидан кўра йигит-қизларнинг ўзлари бир-бирларини топганлари маъқулроқ. Ота-онага кунни-кунни келганда таъна-тавбаси, маш-машаси

камроқ бўлади. Лекин «бир кўрганда ошиқ бўлдим, сен қизга...» дегандай, ҳали қуйилиб етмаган, дунёнинг борди-келдисидан беҳабар ёшларнинг қўнимсиз, тўсатдан келиб қолган «муҳаббатлари» кўпинча поёнсиз, тез совийдиган бўлгани учун ота-оналарнинг дунё кўрган маслаҳатлари, рағбатлантиришлари ёки тийишлари жуда ўринли бўлади. Уғилга номуносиб қиз, қизга тенг бўлмаган йигитдан ва булар ўртасида тўсатдан пайдо бўлиб қолган «оҳ, куйдим», деган фаслли муҳаббатдан фарзандларни ҳар томонлама тушунтириб тийиш жуда зарур бўлади. 10

Қуда, қудағайлар бир-бирларига эскидан танишбилиш, ошна-оғайни бўлсалар яна яхши бўлади.

Болаларни турмушга чиқарганда, уларнинг бир умрга янги онла қуриб, бола-бақра орттириб, тиниб-тинчиб кетишларини назарга олганда ҳар икки томоннинг ҳам соғу-саломатлиги катта ўрин тутаети. Бу ахир умр савдоси деб бекорга айтилмаган. (Савдо сўзининг бир талай маънолари бор. Савдо — олди-сотди маъносида, савдо — қора кун маъносида — бошимга савдо тушди дегандаги каби, савдо — тақдир маъносида, бу ердагиси шу маънода). 20

Келинг, энди гапни чўзиб ўтирмай, не-не орзу ҳаваслар, тўю-томошалар билан ота-онага ҳам, қариндошуруғга ҳам, йигитга ҳам ёқиб тушган келин, қутлуғ хонадоннинг эшигидан сизнинг уйингизга — янги хонадонга келиб кирди. «Остонаси олтиндан, уй сеники ёр-ёр...»

Ҳурматли ота-оналарга, яъни шу келган келинга қайнота, қайнона бўлмиш дўстларимизга маълум бўлсинки, бу бола ҳали ёш, дунё кўрмаган хом, ўз ота-онасининг бағридан узилиб, сизнинг хонадонингизга, сизнинг оилангизга чинакам, бир умрга аъзо бўлиб келди. У энди сизнинг астойдил ўз болангиз. Туғиб ўстирган фарзандларингиз билан бир ҳуқуқга эга болангиз. Кечагина ўз ота-онасининг қучоғида эркин юрган бир фарзанд сизга фарзандликка келди, сизни отам деб келди, сизни онам деб келди. Сиз уни бағрингизга олинг, эркаланг, парвариш қилиб, яхшиликка унданг, ёмонликдан қайтаринг, болам денг, бўтам денг. У туғилиб ўсган оиладаги бир талай урф-одатлар, удумлар, ўзига хосликлар сизнинг оилангиз традицияларига балки ўхшамас, янги болангиз учун ҳали ётдир. Тўсатдан унинг ётсиранишларини ёмонликка жўйманг, камчилик деб ҳисобламанг. «Шу ёшга кириб самовар қўйишни билмас экан», деманг, у яшаган Понғозий қишлоғида 40

қумғон қайнатишади, ўргатинг, зеҳнли бола, ўрганиб кетади.

- Бир профессорнинг қизи оддий журналист йигитга турмушга чиқди. Профессор хонадонида бир ўғил, бир қиз — тўрт жон эдилар. Отаси катта мояна олар эди. Журналист оиласи кўпчилик — етти жон (куёв йигит билан бирга беш бола). Отаси ўқитувчи, йигит оз ҳақ олиб ишлайди. Келин бу оиллага дарров кўникиб кетмаслиги мумкин. Отасининг уйидаги кенг имкониятлар
- 10 бу ерда чегараланган. Ойига крепдишин кийиб бўлмайди. Катта меҳмонлар чақириш ҳам мумкин эмас. Ана шундай ҳолатда келин болага яхшилаб, ўқинига тушадиган қилиб тушунтириш керакки, ота-она ўз боласига тахт ясатиб бериши мумкин эдию, бахт яратиб беролмас эди. Ота-онанинг оиласи ҳар қанча кенг, мўл бўлгани билан қиз бола у ерда умр бўйи қари қиз бўлиб ўтириб қолмайди-ку! Бахтни ҳар ким ўз қўли билан яратиб олади. Демак, келин бола, ўз қўшгани билан қўша қариб, ўз миёна оиласини ота хонадони савиясига, балки
- 20 ундан ҳам юқори поғонага кўтариш учун тиришмоғи керак. Ҳамма орзуларнинг зинапояси кишининг ўз меҳнатидадир.

- Ёки, ўн, ўн беш жонли, ўртача даромадли бир оиланинг қизи кам жонли, сердаромад бир оиллага келин бўлиб тушди. Қиз бола ўз уйидаги шовқун-суронлардан, анчагина бетартибликлардан тўсатдан жим-жит, саранжом-саришта бир муҳитга келиб қолди. Биринчи даврларда зерикиши мумкин. Тез-тез ота-она, ака-укаларини соғиниб, ота уйига серқатнов бўлиши мумкин. Янги оиладаги ўта озодагарчиликлар унинг дўлвор табиатига ёқмаслиги мумкин. Ургатиш керак, сабр қилиш керак, кўникиб кетади.
- 30

- Кўп қайноналарнинг табиатида кеккайиш, ҳукмронлик, келин ёқтирмаслик хислатлари бўлади. Бу қайноналар айвоннинг тўрида тўрт қават кўрпачада парқу болишга ёнбошлаб, қўш-қўш келинларга иш буюриб, кайвоний хотин бўлиб ўтиришни ёқтирадилар. Келин шўрликларнинг бирорта қилган ишлари уларга ёқмайди. Утирса ўпоқ, турса сўпоқ, гап-сўз, бачканабозлик.
- 40
- Гарчанд бундай қайноналар илгариги замонда бўлар эди, дейилса ҳам бизнинг замонда ҳам анчагина учраб туради. Бу яхши эмас. Аслида уй ишларини ҳар ким ўзи учун қилади. Қирингни ўзинг юв, ёнига кекса отанг, ёш қайнонангнинг кирини ҳам қўшиб ювсанг раҳмат эшитасан.

Бир қозонда пишган ошдан қўшин тўяди, деган гап бор. Ўзингга пишираётган овқатингни бир оз кўпайтирсанг, чолларнинг олқишини оласан. Одамзод учун озодагарчилик туғма хислатдир. Кийим-бошинг, рўзғор асбобинг, ҳовли-жойинг қанча озода бўлса ҳамманинг ҳам таби равшан бўлади. Кишилар соғлом бўлади.

Оиладаги расвогарчиликларнинг биттаси сан-салорликдир. «Ҳовлига сув сепиш Раҳимқулнинг вазифаси» деб, жазирамада ўтираверсанг ҳам табинг!

Менга қолса, катта оилаларда ўғил-келинлар икки-уч йилдан сўнг бирор бола кўргач, яъни оила тутишининг ҳамма фазилатларини ўзлаштирганликлари ва ўз ҳолларича уй эвлашга ҳам моддий, ҳам фаросат жиҳатидан қурблари етадиган бўлганларидан сўнг ажратиб қўйган яхши. Ҳар нарса ўз ўрнида, катталар иззат-ҳурматда, ёшлар хизматда бўлган бўлади.

Ҳурматли редактор!

Журналингизнинг бир қатор номерларида Зийракхон имзоси билан чиққан «Хатингизни кутамиз» сарлавҳаси остида эълон қилинган материалларни ўқидим. Унда қандайдир Муҳаббат деган яхши келиннинг хуш қилиқлари баён қилинади. Уни кўргани келган эгачи-сингиллари, мактабдош ўртоқлари унга «Муҳаббат, сен эскича келин бўлиб қолибсан» деб таъна ва масхара қилганликлари айтилади-да, Муҳаббатнинг шу қилиқлари эскиликми? деган мунозара бошланади.

Гап бундай:

Эскилик билан янгиликнинг чегараси қаерда?

Аслида ҳар бир янгилик эскиликларнинг ўзга шаклдаги давомидир. Инсоннинг мақсади нур — ёруғлиқ эди. Тараша ёқилган гулхан чироқ, пилта чироқ, керосин чироқ, электр чироқлардан мақсад қоронғуликни енгиш эди.

Энди эса, атом чироғи учун курашмоқдамиз. Мақсад-ку, битта экан, эскиси қайси бўлдию, янгиси қайси?!

Кийим-бошдан мақсад, аслида бошқа ҳайвонларга нисбатан вужуди ожиз, териси юпқа одамзод боласини, ёзда қуёш ҳароратидан, қишда совуқдан, шамолдан сақлаш учун ўйлаб топилган гап. Бошланғич кийимлар ишланмаган теридан эди. Кейин-кейин каноп, ошланган тери, пахта, жун, ипак, вескоз, нейлон-пелон, шишалардан кийим-бош бўла бошлади. Аслида ҳаммасининг ҳам мақсади биринчи мақсаднинг ўзи. Энди ранг, бичиқ, фасонларга келсак, бу кишиларнинг эстетик завқлари учун. Ўзбек қизи атлас, шоҳидан хушбичиқ кўйлак кияди, ҳинди қиз шу ипак материяни тикиб ўтирмай

ўралиб қўя қолади. Хитой қизи нилга бўялган бяздан гуппи ва чолварни маъқул кўради, эскимос қизи терини минг рангга бўяб зийнатланади, негр қизи лунги тутиб, яланғоч баданига бўёқ суриб гўзалланади. Хўш, энди бу кийимларнинг эскиси қайси-ю, янгиси қайси?!

Фаровон ҳаётда яшаб турибсан. Иқтисодингга жабр бўлмайдиган истаган материяни ол. Истаганча нухани танла. Танангга озор бермайдиган бичиқ билан тикдир. Содда бўлсин, кўркам бўлсин, чидамли бўлсин, арзон бўлсин. Лекин атрофингдаги жамоатнинг урф-одатларига зид келадиган бачканачиликдан қоч. Кулги бўлма. Вассалом. Қутлуғ бўлсин!

Ейиш-ичиш ҳам шундай.

Мошхўрда эскилик-ку, боршч янгилик эмас. Ҳар ҳолда, ёз куни кавуш калишдан қулайроқ ва маданийроқ. Бу гаплар-ку шундай-а, аммо урф-одатларимизда сақланиб қолиниши керак бўлганлари кўп бўлганидан, бутунлай ирғитиб ташланиши лозимлари ҳам тўлиб ётибди. Чунончи: янги келин эрталаб уй ичидагилар билан саломлашиб, кўришиши яхши. Аммо ҳаммага бирма-бир ергача эгилиб салом бериши бўлмайди. Янги келиннинг қўлидан чой ичиш мазза бўлади. Аммо келин шўрлик ҳар пиёла чойни ўрнидан туриб, олиб бориб таъзим билан бериши бўлмайди.

Одатларимиз ичида энг пастарини дастшуй билан қўл ювдиришдир. Ун, ўн беш чоғли киши дастурхон тепасида чордона қуриб ўтирар эмиш-да, бир киши елкага сочиқ, бир қўлида обдаста, бир қўлида дастшуй билан навбатма-навбат ҳамманинг қўлини ювдириб қўяр эмиш. Йигирма беш сўмга битта умивальникни олиб, устунга қоқ, ёнига сочиқ, совун қўй. Қўлини ювиши зарур бўлган киши шол эмас, бод эмас, дик туриб қўлини юва беради. Дастшуй хону беклар замонидан қолган, одамни хўр қиладиган пастарин одат.

Кечқурун ҳовли супурма, дегани қош қорайганда кўрмай қолиб супуринди ичида майда-чуйдалар супурилиб кетмасин дегани; маъқул гап. Аммо бошинг оғриси кинна солдир дегани — ваҳшийлик.

Эшикдан бирор мўйсафид ёки азиз меҳмон келганда ҳамма ўрнидан туриб қарши олгани яхши. Бу биргина келиннинг вазифаси эмас.

Хулласи, турмушимиздаги эскича дейилган урф-одатларимизнинг асли келиб чиқишларини, моҳиятларини ўрганиб, яроқлиларини яроқсизларидан ажратиб, ажратилганларини такомиллаштириб, турмушга татбиқ қилишимиз керак.

Ака-укалар уйланиб, уй-жой қилганларидан кейин бошқа-бошқа турганлари яхши. Шунда ёш овсинларнинг бир-бировларига ҳурматлари ошади.

Оила аъзолари ўртасида бошқаларнинг бахтига кунлашув, ҳасад туйғуларини бутунлай йўқотиш учун курашиш керак. Бунинг ўрнига ҳавас уйғотиш керак. «У нега шундай бўлди?», эмас, «Мен нега ундай бўлолмас эканман», деган тушунчани тарғиб қилиш керак. Агар келин олий мактабни битказган бўлсаю, куёвнинг маълумоти тубанроқ бўлса шунда кўп келинчакларимиз кеккайиброқ кетадилар. 10
Ҳуқуқда текисликни унутиб, ўз эрларини камситадилар. «Сен ишласанг, мен ҳам ишлайман, кирингни ўзинг юв, болангни ўзинг боқ» дейишгача бориб етадилар. Қайноналарини бўлса, ҳеч менсимай «ўқимаган, чурук уй хотини, маданиятсиз»... деб атайдилар. Бир бурчакка увададай тиқиб қўйгилари келади. Бу ярамайди. Культурний — маданий кишилар бундай бўлмайди. Илму маърифат дегани кишининг қалбини равшан қилмоғи керак бўлса, буларнинг билганлари ич қоралик бўлиб қолади. Ахир ўша 20
қайнона шўрлик сен яшаган бу замонда ёш эмас, унинг ёшлигида билим олмоқ мумкин эмас эди. У сенга тенгдош бўлганда таъна қилсанг бўлар эди, жигарим.

Келинг, энди, гапим чўзилиб, ёзганларим ахлоқ дарсига айланиб, тахири чиқиб кетадиганга ўхшаб қолди.

Ҳаммамиз ишлаб турган ишхоналарда меҳнат соатлари анча қисқариб, келинларимизнинг ҳам уйга, болабақрага, кексаларга хизмат учун ажратган вақтлари узайиб қолди.

Аслида «янгича келин», «эскича келин» деган гап 30
йўқ. Келин бўлгандан кейин келин-да! Ўз фарзандимиз, оиламизнинг аъзоси. Ўз уйи, уй рўзғори, ўзи яшаб турган жамияти. Ана шуларга нима муносиб бўлса шуни қилсин. Замондан четда қолмасин. Есин-ичсин, кийсин, қандини урсин. Ахир ҳа демай, ували-жували бўлади. Ўзи ҳам келин кўради. Экканини ўради. Иззат-ҳурматда бўлади. Умр деганни олтин қозиқ билан бирор соатга ҳам тўхтатиб қолиб бўлмайди.

1960

ВАТАНИМ—ЎЗБЕКИСТОН

40

Шарқий ва жануби-шарқий чегараси олам томи ҳисобланган юксак Помир тоғларининг ҳаммиша баҳор этакларига, Қирғизистон республикасининг ям-яшил ёнбағрига бориб туташган, жанубий Тянь-шань тоғла-

ри билан ўралган, Тожикистон билан, Афғонистон ва Эрон давлатлари билан қўшни, чегарадош бўлган, ғарби тарихда Оксус — Жайхун деб машҳур Амударё билан, Туркменистон республикаси билан, бора-бора Амунинг ҳар икки қирғоғини ўз қучоғига олган Хоразм воҳаси билан мукаммаллашган, шимоли Орол денгизи ва Қозоғистон республикаси билан минглаб километрда муттасил ёндош бўлган, территорияси ярим миллион — квадрат километрга тенг бўлган ерларни эгаллаган ўлкани — Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси деб атайдилар.

Мен ўзбек шоириман, бу менинг она-Ватаним бўлади.

Бу ўлкада иқлим ўртача, сув мўл, ер унумдор, қуёш нури етарли. Тоғлари, тоғ ораликлари, ўрлари-қирлари, адирлари, текисликлари, Орол денгизи ва икки азамат дарё — Сирдарё, Амударё қирғоқлари, дельталари табиий емишларга, ўтлоқларга, ёввойи қушларга, ов ҳайвонларига, балиқларга ғоят бой. Шунинг учун ҳам бу ерлар инсониятнинг қадимий масканларидан бири бўлиб келган. Бунинг учун Бойсун тоғидаги Тешиктош ғоридан ва Самарқанд ёнидаги Омонқўтон ғоридан неандерталликларнинг мозорлари, скелетлари топилиши гувоҳлик бера олади.

Сўнги, юқори палеолит ва мезолит даврида кишиларнинг тўхтаб жойлари Самарқандда 1939 йилда ўтказилган қазилмаларда топилди. Бу ерда топилган бир талай тош қуроллар Ўзбекистоннинг бир талай территориясида ибтидоий одамлар яшаганидан хабар беради.

30 Ўзбекистон жанубида — Зараутсойда юқорида зикр қилинган даврларга оид тошга чизилган биринчи расмлар топилди. Бу расмларда ов манзаралари тасвирланган. Янги тарихдан 3—4 минг йиллар илгари Амударёнинг оқавасида яшаган халқларнинг Қалтаминор маданияти деб машҳур осори атиқаларида ёғоч ва қамишдан қилинган ҳавозали турар уйлар, балиқ ва ҳайвон суякларидан турмуш, зийнат ва ов қуроллари топилган. Хоразмда Тозабоғёнда топилган мозорда юқоридаги асрларга оид бронзадан ишланган турмуш, зийнат, уруш ва ов қуроллари топилган.

Эрамиздан 2 минг ва 1,5 минг йил илгари деҳқончилик маданияти ривожланиб боргани Ўзбекистон территориясининг кўп ерларида ўтказилган қазилмалардан маълум. Бу ерларда планлаштирилган экув майдонлари, мукаммал суғориш системалари — каналлар, ариқлар мавжуд бўлган. Бу замонда рангли сопол идиш-

лар, гиштар вужудга кела бошлайди. Эрамиздан минг йиллар бурун темир даври бошланди. Бу замонда энди деҳқончилик, чорвачилик, меҳнат тақсимоти гуруҳлари барпо бўлади.

Эрамиздан илгариги биринчи минг йиллик ўрталарида бу территорияда қулдорлик асосига қурилган Бақтрия, Хоразм, Суғд давлатлари ташкил топа бошлади.

Ўзбекистон тарихимизнинг беш юзинчи йилларига келиб, бу ерларни Эрон давлатининг Аҳманий сулоласи босиб олади. (Бу босқинга қарши курашда у Эрон шоҳи Доро I томонидан раҳмсизларча бостирилади). 10
Ўз навбатида аҳманийлар зўравонлиги Искандар Зулқарнай қўшинлари томонидан бостирилади. (Эрамиздан илгариги 329—327 йиллар.) Бу ерлар унинг қарамоғига ўтиб, бу ерда Грек-Бақтрия давлати ташкил топади ва ҳоказо ва ҳоказолар.

Мен юқорида айтганимча, бошдан кечирилган тарихлардан бир неча шошилинич абзацлар келтирдим. Мен бу справкаларни, тарихимиз билан танишиб қўйинг, деган мақсадда ёзганим йўқ, балки биз ўзбеклар ҳам ер юзидаги анча бошқа халқлар қатори жуда қадимий халқлардан ҳисобланамиз, демоқчиман. Бали, ўзбеклар қадимий халқ. Бунга Геродот ҳам, бир талай Хитой манбалари ҳам, тарих ёдгорликлари ва бошқалар далилдир. 20

Бу ерларда, бу ерда яшагувчи халқлар тарихда бир неча бор чет элликлар босқинига дучор бўлдилар. Булардан энг машҳури VII асрдаги араб истилосидир. Араб халифалари ислом динини тарқатиш баҳонасида бу ерларнинг деярли ҳаммасини эгалладилар. Минг 30
йиллар мобайнида вужудга келган халқ маданиятини, халқнинг ота дини бўлган шаманизм, зороастризм, христианликни, бир қадар обод шаҳарларни ер билан яксон қилдилар. Бу ерлардаги ҳамма моддий бойликларни таладилар, Арабистонга олиб кетдилар.

Араб истилосидан сўнг энг даҳшатли давр мўғул ўрдуси томонидан бошланган ваҳший юриш эди. XIII аср бошларида Ўзбекистон шарқи-шимолидан бостириб келган бу қуюн ўз йўлида учраган ҳамма моддий, маънавий маданиятимизга оид бойликларни ер билан яксон 40
қилар эди. Чоч (ҳозирги Тошкент), Самарқанд, Бухоро, Урганчдай энг маданий бой шаҳарларнинг кули кўкка совурилган, бутун бойликларимиз ўғирланган эди. Қари демай, ёш демай, бу ерда яшовчи халқлар Чингизхон қўшинлари томонидан қиличдан ўтказилар эди. Ислом дини тарихида Чингиз авлодларининг ҳукмрон-

лиги бу ўлкаларда сўнгги бир неча асрлар давом қилди.

Бу территорияда яшагучи халқларнинг ўз атрофларидаги қўшни халқлар билан қадим-қадимдан савдо алоқалари бўлиб келган. Хитой, Ҳиндистон, Эрон, Арабистон, Сурия, Русь билан мунтазам савдо карвонлари алмашлаб турилган.

- Хусусан, тарихда «Ипак йўли» деб ном қозонган, Хитой пойтахти Пекиндан Фарбга томон бошланиб, Ўзбекистоннинг йирик шаҳарлари — Андижон, Марғилон, Хўжанд (ҳозирги Тожикистон составида), шимол томон шаҳарларидан — Чоч, Самарқанд, Бухоро орқали Эронни ўтиб Румога, Румодан Европанинг кўп шаҳарларига, ҳатто Мадридгача борган катта савдо карвон йўли бу территорияда яшовчи халқларнинг иқтисодий, маданий ривожланишларида ғоятда катта роль ўйнаган. Ҳозирги Ўзбекистон территориясида яшовчи халқлар қадимдан буён бир неча қўшни халқлар билан яқиндан алоқада бўла бориб, уларнинг маданиятларини аста-секин ўзлаштира келганлар ва ўз навбатларида, ўз маданиятларини қўшни халқларга ёйганлар.

- Янги эранинг биринчи йилларида Бухорода, Самарқандда, Хоразмда илм ва маданият юксак поғоналарга кўтарилди. Медицина, математика, фалсафа, адабиёт, астрономия, археология ва бошқа соҳадаги илмлар ўз замонасига нисбатан, бошқа халқларга қараганда анча юқори турди. Бу ерда етишиб касби камол топган улуғ олимлар Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Ал-Хоразмий, Замаҳшарий, Абдурашид Ватвот, Форобий каби зотлар жаҳон маданиятининг бир неча поғона юқори кўтарилишига, инсоният зеҳнининг ривож топишига сабаб бўлдилар. Ўз замонасининг йирик архитектура анъаналарини барпо қилдилар. Бухорода Масжиди Нуъмон, Сомоний мақбараси, Минораи Калон, Хоразмда Нажмиддин Кубаро мақбараси, Марв, Самарқанд қадимий иншоотлари шулар жумласидандир. Карвон йўллари бўйлаб, савдогарлар учун қурилган работлар, қудуқлар, сардобалар, карвон саройлар ҳам шулар жумласидандир.

- 40 Бир замонда савдогарчилик билан бирга қосиблик, майда ҳунармандчилик ҳам юқори даражага кўтарилган эди. Мис, кумуш, қўрғошин, темир каби металлларни қазиб олиш ҳам йўлга қўйилган эди. Бу замонда шарқий Европа, Русь, Скандинавия давлатлари билан алоқа мустаҳкам эди.

Ниҳоят, Темур империяси ҳукм сурган замонда (1370—1405 йиллар) ҳозирги Ўзбекистон территорияси шу империя составида эди. Темур ўз пойтахти қилиб Самарқандни танлади. Темур ўзи босиб олган ўлкаларнинг бойликларини ўз ватанига ташиб келиш билан бирга, у ерлардаги етук олимлар, уста ҳунармандлар, ажойиб архитекторлар, наққошларни ҳам ўз юртига олиб келди. Буларнинг усталиги, назорати остида Темур замонасида ажойиб архитектура намуналари рўёбга келди. Самарқанддаги Шоҳизинда ансамбли, Гўри Амир, Бибиҳоним мадрасаси, Туркистон шаҳридаги Аҳмад Ясавий мақбараси, Темур кўприги, Шаҳрисабздаги Ишратхона, Бухоро ва бошқа шаҳарлардаги бир талай мадраса, масжид, минора, карвонсарой ва бошқалар шу замонанинг меваларидир.

Хусусан, Улуғбек (1409—1449 йиллар) замонасида илму маърифат, астрономия, математика юқори поғонага кўтарилди. Али Қушчи. Қозизода Румий, Жамшид ибн Масъуд ал-Қоший каби буюк астрономлар ташаббуси билан Самарқанд яқинида расадхона барпо қилинди ва «Зижи Курагоний» деб ном олган астрономик тақвим ва юлдузли осмон каталоги ишлаб чиқилди. Бухоро ва Самарқанддаги Улуғбек мадрасалари, бир неча масжидлар, Чилстун деб ном олган сарой ва бошқалар шу замоннинг архитектура ёдгорликларидир. Айниқса, Темурнинг чевараси Ҳусайн Бойқаро замонасида адабиёт, наққошлик санъати юқори поғонага кўтарилди. Лутфий, Саккокий, Отойи ва ўзбек классик адабиётининг асосчиси Алишер Навоий, хаттот-рассом Беҳзод шу замонда яшаб, ижод қилди. Темур ва ундан сўнг авлодлари ўртасида бўлган тахт учун талашувларда империя аста-секин қулай бошлади. Бир талай узлуксиз қирғинлар, талашувлар, биродаркушликлар натижасида бечора ўзбек халқининг қони дарё-дарё оқиб, мамлакат анча айрим хонликларга ажралди. Шарқда Фарғона водийси ва Тошкент вилоятини ўз ичига олган ҳолда — Қўқон хонлиги, ўрталикда Самарқанд, Бухоро, Чоржўй, Шаҳрисабз ва бошқа шаҳар вилоятларида — Бухоро хонлиги, шимолда Урганч, Туркман ерлари, Хива, Қорақалпоқ ерларини ўз ичига олган — Хива хонлиги пайдо бўлди. Шайбонихондан енгилган Бобур Мирзо Ҳиндистонга қочиб, Улуғ мўғул империясини ташкил қилди. Бу тарафларни мукамал ўрганмоқчи бўлганлар Геродот, Хитой қўлёзмаларига, Марко Поло, Клавихога, Вамберига, Наршахийга, Табарийга ва бир та-

лай бошқа-бошқа тарихчи олимларнинг асарларига мурожаат қилишлари мумкин.

Ана шу уч хонлик ташкил топган кундан бошлаб, қарийб, уч аср мобайнида минг йиллар бўйи кашф қилинган йирик маданиятимиз заволга учради. Халқ бир томондан — дин ва дин ҳомийлари эшонлар, муллалар, иккинчи томондан — бойлар, катта ер эгалари, мулкдорлар, хонлар, амирлар, беклар томонидан аёвсиз даражада эксплуатация қилиниб, жаҳолатда, қоронғиликда қолдирилди. Асрий маданиятимиз ер билан яксон бўлди. Халқнинг 98 проценти саводсиз, хароба уйлар, очлик, яланғочлик, номусбарбодлик, зулм тааддисининг тантанаси, яъни феодализмнинг ирганч исканжасида инграб, XIX асрнинг биринчи ярмига чиқиб келди.

Кейин Россия империяси, чоризм бу территорияларни ўзига қўшиб ола бошлади. 1865 йилда Тошкент — Ўзбекистоннинг шимолий йирик маркази Россияга қўшилди ва секин-аста бошқа территориялар ҳам Россияга қўшилади. Шундан бошлаб, Ўзбекистон тарихида янги давр бошланди. Яъни русларнинг илғор иқтисодий, маданий таъсирлари бу ерларга кириб кела бошлади.

Урта Осиё — қадимги Туркистон территориясида яшагувчи халқлар: қозоқлар, қирғизлар, тожиклар, туркманлар қатори ўзбекларнинг ҳам янги тарихи Ленин партияси, Коммунистлар партияси раҳбарлигида барпо қилинган, рус халқининг ишчилари ва меҳнаткаш деҳқонлари фидойилиги билан вужудга келтирилган Улуғ Октябрь социалистик революцияси кундан бошланади.

Улуғ революция фақатгина рус халқини эмас, балки унинг биродарлари бўлган бир қатор кичик миллатларни ҳам чинакам озодликка етказди. Ўзбек халқи ўз эзувчилари — хонлар, феодаллар, заводчилар, катта ер эгалари — кулаклар, эксплуататорларнинг зулмидан, занжиридан озод бўлди.

Ленин бошда турган Коммунистлар партияси, рус биродарларининг самимий қўллаб-қувватлаши натижасида, Октябрнинг биринчи кундан бошлабоқ, ўз социалистик давлатлари, муҳрлари, байроқларига эга бўлдилар. Завод-фабрика — ишчиларга, ер — меҳнаткаш деҳқонларга олиб берилди. Озодлик, илму маърифат, асрий маданиятнинг биринчи гуллари бизнинг Ватанда япроқ ёза бошлади. Биринчи даврларда Шўроларни мустаҳкамлаш учун қонли курашлар олиб бориб, миллатчилик, чет элларга сотқинлик, босмачилик, очлик, бузғунчилик билан курашдик. Катта жанглардан сўнг булар

енгилди. Мамлакатнинг ички ободлиги, халқ маърифати, ер интизоми, феодализм қолдиқларига қарши кураш, хотин-қизлар озодлиги учун ҳужум маъракаларини бошлаб юбордик.

Ер ислоҳоти ўтказдик, саводсизликка қарши кураш ўтказдик. Колхоз-совхозлар туза бошладик. Миллий чегараланиш натижасида қозоқ ҳам, тожик ҳам, туркман ҳам, қирғиз ҳам, ўзбеклар ҳам ўз миллий республикаларига эга бўлдилар. Қадим-қадим эзилиб келган биздек халқларнинг ўз тақдирларимизни ўзларимиз ҳал қилиб олмоғимизга буюк имкониятлар туғдириб берди. 10

Ўзбекистон республикаси Улуғ Октябрнинг 42 йиллик тарихи давомида мисли кўрилмаган юқориликларга кўтарилди.

Ўзбекистонда биринчи мартаба 1922 йилда Ленин декрети билан Ўрта Осиё университети ташкил топди. Илму маърифатга чанқоқ халқларнинг фарзандлари бу ерга оқиб кела бошладилар. Ленин путёвкиси билан бу ерга келган рус олимлари — бизнинг муаллимларимиз ўз илмларини бизга ўргатишга киришдилар. Аста-секин фаннинг ҳамма соҳасида миллий кадрлар етишиб чиқа бошлади. 20

Ҳозир Ўзбекистонда 40 га яқин турли соҳадаги юқори институтлар бор. Ўзбекларнинг ўз Фанлар академияси бор. Юзлаб фан докторлари, минглаб фан кандидатлари, ўн минглаб етук олимлар — бир вақтлар қолақ бўлиб келган ўзбекистонлик халқларни илму маърифатнинг яна юқори чўққиларига кўтариш, шу билан бирга халқимиз ва Ватанимизнинг иқтисодий, маданий савиясини жаҳондаги илғор халқларга етказиб олиш учун курашмоқдалар. Юзлаб олий ўқув юртлари, минглаб тўлиқ, ўрта ва бошланғич мактабларда миллионлаб болалар замона илмини ўрганмоқдалар. 30

Ўзбекистон, асосан, пахтакор республикадир. Отабобларимиздан қолган бу мерос муқаддас ҳунаримизни мисли кўрилмаган юксакликларга кўтардик. Мамлакатимизнинг гигант совхозлари, йирик колхозлари, замонамизнинг илғор агротехникасидан фойдаланиб, ишчилар, деҳқонларнинг унумли меҳнати соясида жаҳонда мисли кўрилмаган ҳосил олишга муяссар бўлдик. Бизда ҳар гектаридан 40, 50, 60, ҳатто 100 центнерга етказиб ҳосил олгувчи пахта усталари минглаб топилади. Биз шу жорий 1960 йилда ўз ерларимиздан 3 миллион 200 минг тонна пахта олиш учун курашмоқдамиз. Пахтакорликнинг ҳамма жараёни механизациялаштирилган. Ерга чигит тушишдан бошлаб, йиғиб-териб ол- 40

гунгача бўлган ҳамма меҳнатни машина бажаради. Бу машиналарни ўзимиз ишлаб чиқарамиз. Яъни, Ўзбекистон биргина аграр республика бўлиб қолмай, илғор индустриал ўлка ҳамдир.

Ўз пахтамизни бир талай ўз пахта тозалаш заводларимизда ишлаймиз. Ўзимизнинг қудратли Текстилькомбинатимизда тўқиб, ранг бериб чиқарамиз. Тошкент Текстилькомбинати Иттифоқимиздаги йирик корхоналардан бири ҳисобланади.

- 10 Пахтамиз учун зарур бўлган ўғитларни ўзимиз ишлаб чиқарамиз. Чирчиқ шаҳрида (бу шаҳар янги қурилган шаҳар) бўлган йирик Химкомбинат керак бўлган ўғитни етказиб беради. Химия заводлари биргина Чирчиқда эмас, мамлакатимизнинг бошқа шаҳарларида ҳам бор.

Ўзбекистон иқтисодининг асосийларидан бири — бизнинг ипакчилигимиздир. Биз ССР Иттифоқимизда энг кўп ипак бергувчи республикамиз, ўз ипагимизни ўзимиз ишлаймиз. Марғилон, Самарқанд ипак комбинатларимизда ўз ипагимиздан ўзимиз қимматбаҳо матолар, атласлар, шоҳилар, крепдешинлар ишлаб чиқарамиз.

- 20 Жаҳон бозорига энг аъло нав қоракўл териларини етказиб бергувчи ҳам бизнинг Иттифоқдош республикадир. Сиз ери, кўчалари асфальтли, қатор-қатор, қават-қават иморатли, бир миллиондан ошиқ аҳолига эга бўлган шонли Тошкентимизга келинг. Бу ерда ўнлаб театрларимиз бор. Ўнлаб олий ўқув юртларимиз, ўнлаб паркларимиз бор. Ажойиб йигитларимиз, гўзал ва билимдон қизларимиз билан суҳбатда бўлинг. Йирик

- 30 индустриянинг маркази бўлган бизнинг пойтахт йигирманчи асрга ярашиқ шаҳардир.

Андижонга боринг, Марғилонга, Қўқонга, Самарқандга, Бухорога, Янгиқўрғонга, Урганчга, Хивага, Нукусга боринг.

Ўзбекистон республикаси ўз кўмирига, ўз нефтига эга. Бухорода яқинда топилган газ кони ўз запаси билан дунёда биринчи ўринлардан бирини эгаллайди. Рўзғоримиз, йирик корхоналаримиз тез кунда ўз газимиз кучи билан юра бошлайди. Бухородан бошланган газ

- 40 йўли Самарқанддан ўтиб, Тошкентга яқинлашиб қолди. Бизда бир талай йирик янги шаҳарлар қурилди. Оҳангарон, Олмалиқ, Бекобод, Янгиер, Чирчиқ шундай шаҳарларимиздандир.

Оҳангарон республикаимизнинг — кўмир кони, чилангари, Бекобод — элекtrimиз, пўлат қуйишимизнинг оташ кўраси, Чирчиқ ва Олмалиқ — кимёгар, кончилар

ватани, Янгиер — пахтачилигимизда янги перспектив майдон.

Дарвоқе, бир қатор қўриқ ерларни ўзлаштириш учун тинмай курашмоқдамиз. Мирзачўлни эгаллашни улуғ Ленин бизга васият қилган эди. Биз буни амалга оширмоқдамиз. Ёзёвон қўриқларини эгаллаб, бир неча ўн колхозлар барпо қилдик.

Бизнинг қишлоқларга келинг, қатор-қатор кетган гўзал уй-жойлар, клублар, театрлар, чойхоналар, шифохоналар, молхоналар, омборлар, ҳамма йўл асфальт, 10 четлари кўркам дарахтлар, салқин хиёбонлар, оқин-оқин сув тўла ариқлар, каналлар. Биз каналлар чиқаришни, ер тузишни севамир. Катта Фарғона канали, Тошкент канали, Наманган канали, Самарқанд канали, каналлар, каналлар, юз минглаб янгидан очилган ерлар. Бизда электрик нури мўл, шаҳарларимиз, шаҳардаги оғир саноатимиз, қишлоқларимиз, хонадонларимиз зўравон ГЭСларимиз кучи билан доимо ҳаракатда, доимо равшан.

Хуллас, биз иттифоқдош, орқадош халқлар билан 20 бирга улуғ Коммунистик партиянинг раҳбарлигида коммунизм қуриш учун кундан-кун олға бормоқдамиз.

Янги тарих, деб мана буни айтса бўлади.

1960

ТИНЧЛИК УЧУН КУРАШ — БАШАРИЯТ ИШИ

Биз инсонлар ер юзи фарзандларимиз. Ер юзи нознеъматлари ҳалол меҳнат қилувчи, эл бахтини ўйловчи инсонларга хосдир. Биз совет кишилари ҳамма вақт ер юзида мустаҳкам тинчлик барқарор бўлиши учун курашиб келганмиз, бундан буён ҳам қаттиқ туриб курашамиз. Ранг, ирқ, миллат ажратиш бизнинг ахлоқимизга 30 сиғмайди, бизга ётдир. Олижаноб инеоний фазилатларни биз улуғ доҳиймиз Владимир Ильич Лениндан ўрганганмиз.

Бугун 1 сентябрь, қувноқ, бахтли болаларимиз қадрдон мактабларига борадилар. Болаларим тинчини бузиб, мактаблар томига бомба тўшлашни кўзлаётган ғарбдаги қутурган империалистларга тик қараб, ифвога йўл қўймаслик учун ўзимни солдат деб ҳисоблайман. Мен партия ва ҳукуматимизнинг давлат мудофаасини 40 мустаҳкамлаш учун ҳақиқий ҳарбий хизмат муддатларини ўтаган солдатлар, матрослар, сержантлар ва старшиналарни запасга бўшатишни вақтинча кечиктириш

тўғрисидаги тадбирини қўллаб-қувватлайман. Болаларим бахти — менинг бахтим, болаларим сиҳати — менинг сиҳатимдир.

Мен-ку 60 ёшдаги қари одамман. Лекин бир йигитдан қолишмайдиган куч-қувватим ҳам бор. Мамлакатим, халқим хизматига тайёрман. 43 йил хизмат қилган қаламим юртимнинг ташқи душманларини ва гўзал ҳаётимизга, халқимнинг асл фарзандларига туҳмат қилаётган баъзи ички ғаразгўйларни фош этади... Уларни

10 қалбимдан лаънатлайман!

Улуғ халқим, жонажон Коммунистик партиямиз омон бўлсин. Ватаним гуркираб яшнасин!

1961

ҲАММА ДАЛАГА!

Пахтакор ўртоқлар! Муҳтарам ота-оналар, опа-сингиллар, ака-укаларимиз ва биродар ҳамкасбларимиз! Биз сизларга мурожаат қиламиз!

Жонажон партия раҳнамолигида аниқ мақсад билан илгари одимлаб бораётган ҳамиша ғолиб совет халқининг улкан планлари кучга кириб, кишиларимиз қалбидан, тилак ва орзуларида, иш ва амалларида, ҳис ва туйғулари, маънавий ҳаётларида дадил куртак ёзиб, мўъжизакор ғунчалар очмоқда. Бунинг аён нишонларини биз ўз республикамиз тимсолида, сиз ота-оналаримиз, опа-сингилларимиз, ака-укаларимиз қўлга киритаётган зафар тантаналарида, Самарқанд пахтакорлари, Хоразм шоввозлари, Қорақалпоқ ва тошкентлик дўсту ёронларимизнинг далаларда етиштирган мўл ҳосиллари тимсолида аниқ ва равшан кўриб турибмиз. Мирзачўл

20 ерларини ўзлаштириш, шоҳи сўзанадай гўзал, бағри кенг республикамиз ерларига чипта ямоқдай соя солиб турган бу ерларни гуллаб яшнаётган боғи-роғларга айлантириш йўлида қилинаётган бу олижаноб ишда, партиямизнинг азми иродасида яққол кўриб турибмиз. Пахтачилик соҳасида қўлга киритаётган ютуқларимиз жуда улкан ва қувонарлидир. Биз партиямиз Марказий Комитетини ишонтириб, мамлакатга 3 миллион 200 минг тонна «оқ олтин» беришга аҳд қилганмиз. Бу бизнинг умумхалқ ишига, шонли етти йилликка қўшаётган буюк

30 ҳиссамиз бўлади. Бу бизнинг интернационал бурчимиз, Ватан олдидаги муқаддас вазифа ва мажбуриятимиздир. Катта довонлар ошиб ўтилди. Планнинг қарийб 90 проценти қўлимизда. Ватанпарвар пахтакорларимиз мам-

лакат омборларига 2 миллион 840 минг тоннага яқин «оқ олтин» тўқди. Хоразм пахтакорлари аллақачонлар маррадан ўзиб кетган, самарқандликларнинг меҳнат зафарлари дoston қилса арзигулик. Қорақалпоқ биродарларимиз ҳам об-ҳавонинг ноқулай келишига қарамай маррага тезроқ етиш учун зафар отини қамчиламоқда. Тошкент области ҳам яқинда рапорт бериш тарадду-дида. Лекин ҳали далаларимизда, қирларимизда, янги ўзлаштирилган бўз ерларимиз олтинзорларида «мени териб ол» деб турган тонна-тонна гавҳар доналаримиз 10 ётибди. Ўзбек элига шон-шуҳрат келтирган, пахтакор деб донг тараттирган олтин пахтамининг ҳали териб олинмаган анчагина қисми бизга муштоқ. Куз фасли хўп тантилик қилди. Табиат совет кишиларининг куч ва иродасига, ғайрат ва шижоатига тан берди чоғи. Баракалла олтин кузимиз — тўкин-сочин фаслимизга! Аммо бобокалон қиш фасли табиатдан ўз ҳақини талаб этмоқда. Эшиқларимиз қопқасини қоқмоқда. Мана унинг нишонлари — биринчи қор. Ҳалол меҳнатимиз мукофоти ўлароқ бизнинг йиғиб-териб олишимизни кутиб турган 20 қанчадан-қанча пахталаримиз қор остида қолиб кетиш хавфида. Булар бизнинг ўз пешона терларимиз, улар бизнинг оромимиз, қувончимиз, бахтимиз ва ифтихоримиз. Ошарда ошимиз-у, еярда нонимиздир, чеккамизга таққан гулимиз-у, ҳамёнимиз тўла пулимиздир. Тўю уйимизнинг кут ва файзи ҳам шу пахта. Пахта қанча кўп бўлса, юртимиз шунча обод, кўнглимиз шунча шод, хонамиз чароғон, рўзғоримиз фаровон ва давлатманд бўлади. Куни кеча ўз ишини тамомлаган Ўрта Осиё республикалари, Озарбайжон ССР ва Қозоғистон жанубий 30 областлари қишлоқ хўжалик ходимлари кенгашида пахтага берилган ғоят баланд баҳо бежиз эмас. Пахта қанча кўп бўлса, Улуғ Ватанимиз шон-шавкати, мудофаа қудрати шунча ортиқ ва мустаҳкам бўлади. Шоир айтганидек:

Азиз ватандошим, ёдингда бўлсин,
Сен тинчлик ишига сафарбар зотсан.
Майли иғволардан ой ҳам тутилсин,
Шу постда солдатсан, токи ҳаётсан.

Она тупроғимиз ўз сийнасида
Бизга бағишлаган кўмиру металл,
Пахта ва ғаллалар хазинасида
Тинчликнинг ишига қўямиз ҳайкал.

40

Уран атомларин қуввати бизда,
Ҳар чаноқ пахтанинг мазмунидадир.
Олтин ранг чиройли шу тўкин кузда
Кундалик теримнинг якунидадир.

- Ҳа, азиз биродарларимиз, сиз ахир ҳар бир туп, ҳар бир чаноқдаги қуввати атомларга тенг пахтани етиштиргунча озмунча меҳнат чекдингизми, озмунча кимёгарлик қилдингизми? Неча-неча тунларни бедор ўтказиб, ўша пахтани худди ўз фарзандингиздай авайлаб-ардоқлаб парвариш этдингиз, вояга етказдингиз. Худди ўз фарзандингиздай унга меҳр қўйиб умид кўзларингизни тикдингиз. Шудгорда ётган ҳосил сизнинг ана шу меҳрингиз, умидингиз, ўз пешона терларингиздир. Сизнинг пешона терларингиз гўё бир мўъжизадай «оқ олтин» гавҳарига айланган. Сиз чиндан ҳам мўъжизакор кучга эга бўлган миришкордирсиз. Сизнинг ана шу ҳалол меҳнатларингиз эвазига она-ер тақдим этган олий мукофот — мўл ҳосилингиз яна сизнинг ўзингизга мунтазир. Бу сизнинг омадингиз, республикамиз омади,
- 20 ҳаммамизнинг ризқ-рўзимиз, обрўймиздир. Қим ўзи ризқи-рўзисидан, обрўйдан, омадидан юз ўгиради? Ахир бу нон тепкилик бўлади-ку. Бу ўз меҳнати, ўз шон-шуҳратини оёқ остига ташлаш билан баробар эмасми?! Сизга нима бўлди, Андижоннинг девкор азаматлари, ахир пойганинг олдида бораётган эдингиз-ку?! Бағри жавоҳирларга кон Фарғона нега бу қадар сурьатингиз пасайиб, судралиб қолдингиз, қани у аввалги ғайратингиз?! Эй донишмандларининг донғи оламга кетган бухоролик пахтакорлар, сизларга нима бўлди?!
30 Ҳамманинг кўзи сизларда-ку, отни қамчилаш пайти келмадими, ахир?!

- Ҳа, азиз ватандошлар! Азиз ота-оналар, фидокор опа-сингил, ака-укаларимиз, терим отини янада қамчилайлик. Оби ҳаво ғанимат кунлар бизни кутиб турмайди. Шу долзарб вақтларда ҳеч кимнинг лоқайд қараб туришга ҳаққи йўқ, ҳақимиз йўқ, ўртоқлар! Бизнинг иш натижаларимизни партиямиз кузатиб турибди. Бу бизга янада ғайрат ва шижоат бағишлаши керак. Модомики, далаларимизда олтин пахталаримиз ўз халоскорини
- 40 кутиб ётар экан, қайси юрак, қайси виждон бунга бифарқ қарай олади? Теримчи ўз этаги, механизатор ўз машинаси, санъаткор ўз санъати, ёзувчи ўз қалами билан бу умумхалқ ишининг жонкуяр иштирокчиси бўлмоғи керак. Қўш орденли республикамизнинг 3 миллион 200 минг тоннасига барча баробар ҳисса қўшмоғи ло-

зим. Азиз дўстларимиз, она-Ватанимиз, улуғ партиямиз олдида юзимиз шамгин бўлиб қолмасин. Шарққа машъалдай жамол кўрсатаётган баркамол республикамизнинг шуҳратига шуҳрат қўшилсин. Барча имкониятларни ишга солайлик. Пахтамизнинг сўнгги кўсақларигача йиғиб-териб олишга белни маҳкам боғлайлик!

Ҳамма далага!

Маррага етай деб қолган карвондай
Умид манзилининг чароғи яқин.
Меҳнатни яқунлаб шонли дамларнинг
Завқини ҳозирдан куйлайди оқин.

10

Пахтакор қудрати, шону шарафи
Сўнгги тонналарга қолди мунтазир,
Яна бир чиғаниб, умтилиш пайти
Шу бугун, шу соат, шу минут — ҳозир.

1961

ПАХТАКОР ДУСТЛАРИМГА

Олтин куз фаслининг ёқимли офтоби Ватанимиздаги ҳамма ерда баб-баравар қўли очиқлик билан саховат нурларини сочиб турибди. Дала-тузнинг баракали кенгликларидида кундалик ҳаётимизнинг забардаст қалби уриб турибди. Бунчалик тўкин кузни яқин ўртада кўрганимни эслай олмайман. Йиллар-ку йиллардан яхши, ўтган ҳар йил коммунизм қуриш йўлидаги улуғ курашимиз тарихида қалъалар очган қаҳрамонлар номи билан бир қатор — бир ғишти олтин, бир ғишти кумушдан қурганимиз гигантларда ўзини қайд қилиб, шону шуҳратимиз орқа таянчи бўлиб қолади.

20

Аммо бу йилги йил бошқача келди. Бу йилнинг мазмунини шу сўзим бағрига сиғдира олиш қўлимдан келмас. Бу йил — бизни коммунизмга олиб бораётган шонли етти йиллигимизнинг учинчи йили. Бугун эса коммунизм қураётган шонли етти йиллигимизнинг бир минг ўнинчи куни. Бу йил Партия XXII съезди номидаги жаҳонда биринчи гигант — Волгадаги ГЭСнинг ишга тушган йили. Бу йил — одамзод тарихида инсоннинг юлдузлар оламига учган йили. Бу йил — шонли Ленин партияси — Коммунистик партиямизнинг XXII съезди чақирилган йил. Бу съездда коммунизм асрининг улуғ Программаси, яъни инсониятнинг бахт-саодат программаси тасдиқ қилинадиган йил.

30

40

Ҳой, ватандошларимиз, биз қандай бахтиёр одамларимиз. Ҳайқириб айтаман, саодат асрининг бахтиёр граждандари, ватандошларим! Биз коммунизм асрини қурувчилар ва шу асрда яшовчиларимиз. Юз минглаб йил ерда яшаб келган бутун одамзод орзу қилиб етиша олмаган замонани биз қурдик ва унда яшайпмиз.

10 Яшамоқ — умр кўриш маъносидаги яшамоқ, сени чулғаб олган моддий оламнинг заррадан қуёшгача бўлган мазмунини англаб яшамоқ, яъни моддий оламнинг узилмас, ишчан бир бўлаги бўлиб яшамоқ, кўрмоқ, эшитмоқ, сезмоқ, англамоқ ва шулардан хулоса чиқармоқ қандай яхши!

Умр фурсатларнинг жамулжамидир. Фурсатлар ўз эгасидан уни бекорга ўтказмасликни талаб қилади. Машҳур ўзбек шоираси айтганидек:

Модомики дунёга келибсан,
Ўздин унга бир нишон этиб кет!

20 Ураллик ишчилар, донбасслик шахтёрлар, қўриқ ер очувчилар, Сибирни эгаллагувчилар, боқулик нефтчилар, олимлар, инженерлар, биз ўзбек пахтакорлари айрим-айрим ҳолда, коллектив-коллектив бўлиб, улуғ коммунизм иморатининг бинокорларимиз. Умрдан ўтажак ҳар фурсат учун қудратли қўл билан ҳайкал қўйгувчи кишиларимиз.

30 Шонли партиямизнинг олий даргоҳига — XXII съездага ҳар бир халқ ўз зиммасига тушган меҳнат қадр-ҳиссасини тўла-тўқис бажариб боради. Айрим ишчи, айрим колхозчи, айрим фан арбоби бу улуғ айёмга бирорта ажойиб новаторлик билан, бирорта кашфиёт билан, етилмаган маррани ўзиш билан боргуси келади.

Ажойиб куз. Тўкин куз. Ўзбек халқининг миллий ифтихори бўлган пахтамиз бу йил ўз ҳосили билан қалбимизни эркалаб турибди. Сону саноғи бўлмаган катта ҳосил тезроқ мени йиғиб ол, дегандай. Биз бу йил 3 миллион 200 минг тонна пахта беришимиз керак. Буни албатта бажарамиз. Чунки тожиклар «Яхши келадиган йил баҳоридан маълум бўлади», деганларидек, далаларимиз хазинасидаги ҳосил шундан далолат бериб турибди.

40 Биз шонли партиямиз съездига ўз пахтамиз билан борамиз. Яъни съезд очиладиган кун — 17 октябргача қутлуғ ишимизда яна бир неча довон ошиб, юзимизни офтобда ювиб, ғурур билан борамиз.

Азиз ватандошларим, ҳурматли пахтакор дўстларим, мен сизнинг мўйсафид шоирингизман. Ҳар йили ҳам

пахтамиз тўғрисида бир-икки бор қадрдонларимга му-
рожаат қиламан. Менга шунчалик обрў берган, жаҳон-
даги ҳамма орзуларимга етказиб қўйган улуғ партия-
нинг, халқимнинг умумий ишидан четда қололмайман.

Дўстларим, фурсат гачимат. Халқимизнинг бахт-
саодатига, маданиятига, маърифатига, илмига асосий
пойдевор бўлган пахтамизни тез йиғиб-териб олайлик.
Вақти бўлган ҳар бир қари-ёш, ҳар бир аёл-эркак уму-
мий ишимизга ёрдам берсин. Тез орада ёгин-яшин кун-
лари бошланиб қолиши мумкин. Унда иш оғирлашиб 10
кетеди. Қуёшли кунларнинг минутларини бекорга ўт-
казмай далага чиқайлик!

Куни кеча ўз шарафли ишини тугатган Ўзбекистон
коммунистларининг XVI съезди олий минбарида берил-
ган ваъдалар ёдингизда бўлсин!

Улуғ пахтазоримизнинг минг-минглаб гектар ерла-
рида пахта баргларини тўкиб бўлдик. Мингларча терим
машиналарида Турсуной Охунованинг эгачи-сингиллари
бўлган барно-барно қизларимиз, келинларимиз, Мели-
қўзи Умрзоқовнинг қурдошлари бўлган азамат ўғилла- 20
римиз, куёвларимиз аллақачон машина теримини бош-
лаб юбордилар. Маърифат, фан, техника — пахтакор-
нинг энг яқин дўсти экани амалда кўришиб турибди.
Яқин йиллар ичида пахта ишини қўл меҳнатисиз бошдан-
оёқ машина бажарадиган бўлади. Хонаси келганда,
завқим тўлиб-тошиб турибди, бир гапни эсларингизга
солиб ўтай.

Бибиларимиз, оналаримиз эсингиздами? Улар билган
техника чарху чиғирдан нарига бормас эди. Чунончи,
менинг Рокия бувим самоварнинг ўтхонасига сув қуйган 30
экан. Ана шуларнинг қизлари, набиралари бугун Текс-
тилкомбинатда, Сельмашда, Фанлар академияси инсти-
тутларида, терим машинасида ғурур билан ўтириб руль
буриб, ишламоқда.

Боболаримиз, оталаримиз эсингиздами? Еғ-жувоз,
бўз-дўкон. Хоразмнинг чиғириғи, қўқонарава... Ана тех-
ника? Уларнинг ўғиллари, набиралари осмонда учяпти,
дарёда сузаяпти, атом реакторини юргизаяпти. Албатта
тинчлик мақсадида. Буларнинг ҳаммасини Ленин қур-
ган замона бизга берди. Ҳамма билганини яширмай биз- 40
га ўргатиб келаётган улуғ рус халқига ташаккур айтиш
керак!

Андижонлик, самарқандликларнинг шу кечаю кун-
дузда терим ишида кўрсатиб турган ғайратлари респуб-
ликаимизнинг ҳамма областларига намуна бўлиши ке-
рак. Дуруст, Сурхондарё, Хоразм областлари ҳам учин-

чи-тўртинчи ўринда кетяпти. Тошкентликлар эса бухоролик ва фарғоналиклардан ўзиб кетдилар. Аммо баъзи областлар, у-бу деб, об-ҳаво баҳоналари билан орқада қолмоқдалар.

Ёдингиздан чиқармангки, партиямизнинг XXII съезди очилиш куни яқинлашиб қолди. Биз, съезд очилишига 2 ярим миллион тонна пахта берамиз деб ваъда берганмиз. Бугунга қадар давлат омборларига 1 ярим миллион тонна «оқ олтин» тўкилди. Демак, ҳозирги суръатимиз қониқарли эмас.

10

Биз пахта ерларимизнинг ҳаммасида, ҳамма областларда, ҳамма районларда, ҳамма колхозларда, ҳамма совхозларда кунига оз деганда икки ярим-уч процент пахта теришимиз керак. Шунда ваъдамизнинг устидан чиқамиз.

XXII съезд инсоният тарихида биринчи маротаба коммунизм асрининг Программасини тасдиқ қиладиган съезддир. Бу съездга тортиқ қилинадиган ҳар бир нарса покиза, ғуборсиз, ҳалол бўлмоғи керак.

2)

Биз ҳам шу 2 ярим миллион тоннани аъло сортга топширишимиз мумкин. Бунинг учун пахтани хирмондан ташишни қоп-қанорсиз бажаришимиз керак. Бу деганим, бизда қоп-қанор етишмайди, деганим эмас. Республика-миз лубкорлари каноп етиштириш планини муддатидан илгари 134 процент қилиб бажардилар. Бир йиллик каноп маҳсулотимиздан қирқ йиллик пахтаимизни ташиб оладиган қоп-қанор тайёрлаш мумкин. Канопга боймиз. Гап шундаки, қоп-қанор билан ташиганда қанорни тўлдириш, ортиш, қанордан тўкиш ва бошқаларга қўшимча вақт кетади. Ундан кейин канопнинг ҳам пахта сингари толалари бор. Бу толалар пахтаникига нисбатан йирик, қўпол. Пахтани қанорга тиқишда, бўшатишда, ёриб бўшатишда канопнинг толалари пахтага араллашиб қолса сифат бузилади. Текстиль машиналарининг ишлашига зарар етади.

30

Ия, шоиримиз шу гаплардан ҳам хабардор эканми, деманг. Ахир пахтачилик ҳаммамизнинг ота касбимиз. Биз ҳам пахтанинг нонидан оила боқамиз.

Азиз ватандошларим, бахт-саодат карвонини етаклаб бораётган, бизни коммунизм сари олиб бораётган шонли партиямизнинг XXII съездига шону шарафлар бўлсин!

40

Съезд минбаридан, бизнинг номимиздан сўз айтувчи азиз фарзандларимиз — бизнинг делегатларимиз партия-миз съездини ишонтирсинларки, она-Ватанга бу йил 3 миллион 200 минг тонна «оқ олтин» етказиб берамиз деган сўзимизнинг устидан албатта чиқамиз ва мамла-

катимиз халқлари олдидаги буюк интернационал бурчимизни шараф билан бажарамиз.

1961

БОШИМИЗ КҶККА ЕТДИ

Осмонга учмоқ, юлдузлар сирини билмоқ, айниқса, ўз туққан планетамиз — Ерни мукамал ва бир бутун ўрганмоқ инсониятнинг минг-минг йиллардан буён орзуси бўлиб келди. Инсон деган олижаноб зот бир ишни орзу қилса, шу орзуси йўлида минг-минг қайталаб уриниб, янглишиб, ҳалокатларга учраб бўлса ҳам ўз 10 мақсадига етади.

Осмонда қушларнинг сайрига ҳаваси келиб минг йиллар учиш иштиёқида ўртанган инсон интила-интила, ниҳоят учолди, учганда ҳам қандай учолди денг. ўн минг метрлаб баландликда соатига минглаб километр тезликда якка-якка эмас, бирваракайига юзлаб, икки юзлаб уча олди.

Дарёларда, океанларда балиқлар сузганини кўрган, нега мен сузолмайман, нега мен сув тагида юролмайман, деб ўксинган инсон табиат унга бахш этмаган бу 20 хислатни ўз ақли, идроки, илми, маърифати билан эгаллай олди. У ҳозир истаган денгизда, хоҳлаган океанда, юзларча метр чуқурликда катта тезлик билан океанлар ҳокими бўлган китлардан, акулалардан тезроқ ва эпчилроқ суза олади. Унинг учун на денгиз ости рифлари, Муз океанининг таглари тўсиқ бўла олади. Юлдузлар сирини билмоқ бўлган тинмағур инсон шу юлдузларга етиб олиш, ўз қўли билан ушлаб, ўз кўзи билан кўриб, ўз оёғи билан шу юлдузлар устида юриш арафасида турибди. 30

Улуғ олим К. Циолковскийнинг бутун айтганлари бизнинг совет замонамизда кундан-кунга чексиз ўсиб бораётган совет маърифати, совет илми соясида рўёбга чиқмоқда.

Кеча «Восток-3» космик корабли осмонга учирилди. У онахон планетамизнинг бошига олтин чамбарлар ўраб айланиб юрибди. «Восток-3» космик кораблида совет халқининг жасур фарзанди, жонажон Коммунистик партиямизнинг содиқ ўғли Юрий Гагарин, Герман Титовларнинг сафдоши Андриян Николаев учиб юрибди. 40

Биз, совет граждандари ўз жонажон Партиямизга шу улуғ айёмда яна бир бор ташаккур айтамиз.

Совет техникаси, илми ва маърифати яшасин! Қосмос кораблларини қурувчи олимлар, инженер, ишчилар сизларга шон-шарафлар бўлсин!

Омон бўл, жасур фарзандимиз Андриян Николаев! Тез соатларда азиз Ёримизда соғ-саломатлик билан дийдор кўришайлик!

1962

ҚАРИНДОШ ЭЛНИНГ ДЎСТОНА БАҒРИДА

10 Мен Қозоғистонни кўп вақтлардан буён яхши билан. Ёшлик кезларимда ҳозирги Чимкент областининг Қоплонбек қишлоғида ҳам турганман. Чимкент, Сайрам, Тулкибош, Жамбулда бир неча бор бўлганман. Қозоғистон пойтахти Олмаотага бўлса ўн марталаб келиб-кетганман.

Аммо марказий Қозоғистонни аввал кўрмаган эдим. Қарағандани, Темиртовни, Қўриқ ўлкасининг маркази Целиноградни, эл оғзида афсона, сулув Кўкчатов бағрини ўз кўзим билан кўришни кўпдан буён орзу қилардим. Қозоғистон саноати билан қишлоқ хўжалигининг 20 асосий маркази бўлган Қарағандани кўришни Олмаотага етиб келганимиздан бери орзиқиб кутдим.

Республиканинг азамат қадамлар билан олға кетган экономикасини, бир пайтлар харита сатҳида бўлмаган Қарағанда, Темиртов сингари социалистик шаҳарларни бевосита кўрмай туриб, қардош қозоқ халқининг қаҳрамонона меҳнати ҳақида чуқур мазмунли асар ёзиш мумкин эмас. Кўпдан орзу қилган ниятимга муяссар бўлдим. Қарағанда шахталарида бўлиб, Ватанимизга қора олтин етказиб бераётган шахтёрлар билан суҳбатлашдим. 30 Чўян ирмоғи оқиб турган Темиртов домналарини кўрдим. Забардаст, серғайрат металлурглар билан, коммунизм муҳташам қасрининг пойдевор тошини қўяётган комсомол ўғил-қизларим, ёш дўстларим билан учрашдим.

Довруғи жаҳонга машҳур бўлган Қўриқ ўлкасининг мардонавор меҳнаткашлари билан бўлган учрашувимиз менда унутилмас таассурот қолдирди. Асрлар бўйи ҳувиллаб ётган бепоён дашту чўлларда олтин буғдой денгизини мавжлантириб, элимизга қут-барака бахш 40 этган жасур ватанпарвар ёшларнинг фидокорона меҳнати—биз ўзбек қаламкашларини чексиз завқлантирди, илҳомлантирди.

Ўзбек халқида: «Бир кун туз ичган жойингга қирқ кун салом бер», деган мақол бор. Биз қардош қозоқ ерида бир эмас, бир неча кун меҳмон бўлдик. Энди шу сафаримиздан олган таассуротларимизни ўзбек халқи-га, китобхонларимизга етказиш зиммадаги бурчимиз-дир.

1962

ТЕРИМ ИШИДА — СЕНДА БИР, МЕНДА БИР

Шу кечаю кундузда патнис билан айтиладиган катта ашулани шундай деб бошласа бўлади: 10

Меҳнат айлаб ёз бўйи, эй дўстлар, келди йиғим,

Қаттакон техникадек севгонидан айрилмасин.

Лекин бу ашуланинг «ваянго» си йўқ. Вақт қисталанг. Ашулани меъёрига етказиб икки-уч баланд авж билан, «Дод-э, колхозчилар омон бўлсин», деб чўзиб ўтирадиган бўлсак, вақт ўтиб кетади.

Дала-тузни қуллобига тортиб Турсуной Охунованинг сафдошлари—механик-ҳайдовчи онахон қизларимиз ўзлари миниб олган терим машиналарининг ҳар бири билан оз деганда 150—200 тоннадан пахта териш учун айқириб меҳнат қилмоқдалар. 20

Механизаторликнинг эндиги ё келаси йилги кандидатлари чевар, бийрон, бахтли, гўзал, ёқимли, лобар меҳнатсевар теримчи қиз-жувонларимиз кунига 100—200 килолаб гарду ғуборсиз, кўнгилларидай оқ пахта-ларни толеларидай баланд хирмонларга олиб келиб тўкмоқдалар, ўрта кузнинг нимтатир салқин шабадаси, буларнинг шон-шараф куйида айтган яллаларига майин создай жўр бўлмоқда. 30

Андижон лочинлари, Фарғона шунқорлари, Тошкент бургутлари, Самарқанд, Бухоро, Сурхондарё, Қорақалпоқ қарчиғайларининг улуғ азму саботлари олдида тонгларнинг, оқшомларнинг, соатларнинг, фурсатларнинг фарқи йўқ. Нима қилиб бўлса ҳамки, ҳарна янги бир тоннанинг хирмонга бориб қолгани, янги юз кило-нинг терибли қолгани фанимат.

Шарафли республикамизнинг шимолида қутб юлдузидай ярқираб турган машъалимиз Хоразм областининг колхозчи теримчилари, совхозларнинг идрокли ишчилари соҳиб чангал ҳумоюн қушларидай меҳнатнинг шараф чўққисиди тийрак турибдилар. 40

Экув вақтининг энг масъулиятли пайти апрель ойи бўлгани каби, терим вақтининг энг ҳал қилувчи ойи октябрдир. Бу ойда териб олиб, қўлга киргизилган пахта сифати аъло бўлади, чигити тўқ бўлади, толаси узун бўлади, қуруқ бўлади, тарози босадиган бўлади. Текстиль саноатимизнинг жонгинасини киргизадиган пахта шу ойда терилган пахтадир.

10 Бу ой кунига беш мартадан осмонга қараб «Ҳулкар кўндаланг чиқса ундай бўлади, Чўлпон юлдуз ёнбошга оғса бундай бўлади, ота-боболаримиз ундоқ деганлар, бундоқ деганлар» каби фол очишларни ёқтирмайдиган ой.

Фол ҳам, истиқбол ҳам ҳозирча, бугунча ернинг ўзгинасида. Шу ердаги ҳосилингни териб ол, давлатга сот, планингни бажар, хотиржам бўл, ана ундан кейин каптарбознинг ўғлидек хоҳлаганингни осмонга қарай-вер!

20 Бу ой — машина терими ўз зиммасига олган 500 минг тоннани тўқис-тугал териб оладиган ой. Машина теримига атаб дефолиация қилинган далаларимиз қалин қор ёғгандай оппоқ очилиб ётибди. Нима етмайди? Машиналарми? Механизаторларми? Вақтни ўтказмай тез йиғиб олиш керак, ахир. Раис акамдан жавоб бўлган-ку. Райондаги катталар ҳам «Ҳа, бўл», деб туришибди.

30 Ёшликда суқтойроқ бўлсам керак, онам билан тўйга борганда кўзимни дастурхонга тикиб, гоҳ ҳолвадан, гоҳ попукдан, гоҳ қатламадан, гоҳ сомсадан «Олиб беринг», деб қистай берганимда, онам сонимни қаттиқ ўймалаб «Ола қол болам, ола қол», деб эркалаган бўлар эдилар. Ҳали ҳам баъзи антимеханизаторларнинг машина теримига бўлган муносабатлари шунга ўхшаб кетади.

—Мана, жойларимиз тайёр, дефолиация қилинган, машиналар ҳам, механизаторлар ҳам бор, теришаверсен, биз қарши эмасмиз, — дейишган бўлади. Буниси энди — «ола қол болам, ола қол». Лекин аслида:

— Шу, қўлда терилганда дурустроқ бўларди-да, — дейдилар. Буниси энди — «сонни чимчилаш».

40 Йўқ амакижонлар, пахтакорлигимизнинг бу йил бўлмаса яна йил, яна йил бўлмаса утта йил бутун процессини машиналар бажарадиган бўлади. Машинага қарши чиқиш — электр чироққа қарши чиқишга ўхшаган консерваторларни уялтириб, янгилик ўз табиий ва қонуний оқимида давом қилаверади.

Ерни тўрт кеча-кундуз айланиб чиққан совет космик кемалари эндиги навбатда ойга бориб айланиб келмайди, деб ким айта олади? Олам тараққиёт олами-ку! Бугунги

рекорд деб ўтирган мўлжалларимиз — эртанинг марраси бўлиб қолиши мумкин. Терим машиналарининг янада мукамал комбайнлари чиқар, булар пахтакор деҳқонларимизнинг ҳамма талабаларига мутлақо жавоб берадиган бўлар. Пахтамизни юз фоиз машинада териб олиш кунлари икки-уч йилнинг иши-ку. Бунинг учун баъзи консерватор табиатли кишилар юзларида хайрихоҳлик кўрсатиб, орқаворатдан риёкорлик қилиб юрмасалар ҳам бўлади.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг, 10
бу йилги мавсумда 550 минг тонна пахтани машина билан йиғиб оламиз, деган сўзи мутлақо амалга оширилади. Бошқа сўз бўлиши мумкин эмас!

Гап муддатда. Кечани кеча, кундузни кундуз демай, ёгин-сочинсиз кунларни ғанимат билиб, техника қувватмиздан тўла-тўкис фойдалана билишимизда.

Келажакни яхши кўрган киши машинани яхши кўради. Бунга бизнинг ёшларимиз ўртасида техникага кундан-кун ўсиб бораётган ҳаваснинг ўзи далил бўла олади. Хусусан қизларимиз ўртасида «Рулга ўтираман, пахта терим машинасини юргизаман», деган ҳавас бундан эллик йил илгариги бувиларимизнинг: «Кошки эди менинг тиллақошим бўлса», деган ҳавасидан кўра юқорироқ.

Кундан-кун ажойиб, мураккаб машиналар ихтиро қилинмоқда. Ўзи ҳисоб қиладиган машина, ўйлайдиган машина ва ҳоказо ақлли машиналар...

Машинани — темир-терсақларни ўйлайдиган, ҳисобдон қиладиган кишининг ақлидир. Терим машинасини ҳам инсонлар ўзи ўйлаб чиқарган. Ўзи юргизади. Демак, 30
ҳамма ерда кишининг меҳнати, ақли ҳукмрон.

Қўл билан терувчилар ҳам шарафли кишилардир. Уларнинг ғоятда катта, бебаҳо меҳнатлари ҳамиша шон-шарафга сазовордир. Биз механизаторларимизни қанчалик сийласак, ҳурмат қилсак, оддий теримчиларимизни ҳам шунчалик ҳурмат қиламиз, сийлаймиз.

Ўзбек халқининг зиммасида 3 миллион 350 минг тонна пахтани йиғиб-териб олиб давлатга сотмоқ мажбурияти турибди. Бу мажбуриятни ҳал қилувчи шу пахта ҳосилини етказолган шу меҳнаткаш кишиларнинг 40
ўзгиналаридир, Бизнинг республикада пахта иши «Сен шаҳарлик, мен қишлоқлик, сен деҳқон, мен ишчи, сен чўпон, мен студент, мен муаллим, сен бригадир, сен табелчи, мен олим», хулласи «Сен хўжаю мен сайид», деган тафовутни билмайди. Республикамиздаги қўлидан иш келадиган ҳар бир граждани халқимизнинг шараф

иши, миллий ғуруримиз бўлган пахта ишини ўз иши деб билади.

Айниқса, тўйин-тўқ, баракали октябрь ойининг имконияти бўлган ҳар бир соатидан, дақиқасидан пахта ишимизнинг бажарилиши учун фойдаланишимиз керак.

1962

ҚАЛБ БУРЧИ

10 Дала-тузда тўкин кузнинг салқин, эркин ҳавоси нафасларни эркалаб айланиб юрибди. Тип-тиниқ осмонда қадрдон қуёшимиз одамзодга ва одамзод меҳнатига бўлган қадим-қадим меҳрибонлик, ундиргувчи ва тарбиялагувчи саховат нурларини тўкиб турибди.

Сўзни лирикасиз бошлаб айтганда, жонажон Ватанимиз Ўзбекистоннинг ҳамма ва ҳамма ерида олтин куз барқ уриб турибди. Об-ҳаво тинч. Совуқ, изғирин ва бошқа меҳнатимизга халал берадиган бирор офат йўқ.

20 Йил бўйи тер тўкиб қилинган катта меҳнатимизнинг чўнг маҳсули қалбларимизни қувонтириб, «Мен хазинани бўламан!», дегандек далаларимизни тўлдириб ётибди. Ҳар биттасининг шаънига ғазаллар девони битса арзигули не-не барно қизларимиз, билагининг мускуллари қурч битиб кетган, яғринидан офтоб балқиб турган, панжаларида пўлатни қумдай эритиб юборадиган паҳлавон йигитларимиз — механик-ҳайдовчиларимиз, совет илму фаннинг мўъжизалари бўлган терим машиналарида кунга уч-тўрт тоннадан «оқ олтин» териб давлат хазинасига тўкмоқдалар.

30 В. И. Лелин асос солган Улуғ Октябрнинг ҳозиргача 45 йили давомида ўсиб-улғайиб вояга етган онгли, виждонли, меҳнатсевар, муҳаббатли, Ватанга, партияга чексиз садоқатли колхозчи деҳқонларимиз, совхозларимизнинг ишчилари, шаҳарлик меҳнаткашлар, ўғил-қизларимиз шу мужассам ҳосилда ўзларининг бахтларини кўрадилар, келажакларини кўрадилар, яъни коммунизмга кетаётган порлоқ йўлимизни кўрадилар. Шунинг учун ҳам халқимизнинг битмас-туганмас бойлиги бўлган пахтаимизни йиғиб-териш олиш учун ўз жонларида, ақл-идрокларида виждонларида ва вужудларида бўлган ҳамма куч-ғайратларини терим ишига сарфлаб, кунига 40 200—300 килограммдан пахта териш, хирмонга тўкмоқдалар.

Биз пахтани «оқ олтин» деймиз,
Хўш, ўзи олтин дегани, нима дегани?

Олтин дегани конлардан, дарёлардан, сочма қумлардан йиғиштириб олинадиган сариқ бир металл, зангламайди, кислоталар таъсиридан қўрқмайди. Кўп металлларга нисбатан эриши қийинроқ, вазни оғирроқ. Аммо бу металл капиталист оламининг худоси саналади. Буни аниқроқ англаш учун Алексей Максимович Горькийнинг «Сариқ иблис шаҳри» асарини ўқиш кифоя. Бу металлдан бизнинг давлатда ҳам керагидан ортиқроқ топилиб қолар. Металл бўлгандан кейин, металл сифатида sanoатимизнинг баъзи шохобчаларида зарур бўлиб туради. Аммо «оқ олтин»-чи, пахта-чи, бунинг мазмуни сариқ металлдан юқорироқ туради. 10

Совет Иттифоқига кирган қардош республикаларнинг ҳар бири шу каттакон шериклик рўзгоримизнинг керак-яроғини ўз имкониятлари доирасида етказиб берадалар. Қозоғистоннинг чорваси, миллиард-миллиард пуд буғдойи, қора ва рангли металлари, Озарбайжон ва Татаристоннинг нефти, Днепр, Куйбишев, Волгоград ГЭСларининг энергияси, Сибирнинг туганмас бойликлари, шулар қатори бизнинг пахтамиз, ипагимиз, қоракўлимиз, луб экинларимиз, ер ости бойликларимиз, РСФСР ва Украинанинг беҳад машиналари ва ҳоказо ва ҳоказолар. 20

Муазам Совет давлатимиз шу даражада бойки, унинг на хом ашёсига, на ишлаб чиқарган маҳсулотига ҳадду ҳисоб бор. Булар тўғрисида гапирмоқ бу мақоланинг вазифаси ҳам эмас, вазифаси бўлганда ҳам менинг қўлимдан келмайди.

Ўзим пахтакор халқнинг фарзанди бўлганим учун ота-бобом касбини биламан. Шуни яхши биламанки, ўзбек халқи миллион-миллион пахта етказиш билан Ўлуғ Иттифоқимиз рўзгорига катта ҳисса қўшган бўлади. Бизнинг пахтамиздан биргина совет граждани эмас, балки кўпгина қўни-қўшни қардош давлатларнинг граждани ҳам кийим-бош кияди. Яқиндагина озодликка чиққан Африка мамлакатларининг бир қисми ҳам бизнинг пахтамиз газламаларидан кийим кийишни севади. Пахтамиз чигити мой демак, совун, бошқа-бошқалар демак. Пахтадан етмиш икки хил ва ундан зиёда буюмлар ишлаб чиқилар экан. (Буниси мутахассисларга ҳавола.) Менинг ва менга асрдош дўстларимнинг кўпгина шеърлари пахта ва пахтакорларга бағишланганлигининг сабаби ҳам шунда. 30

Гап шундай экан, пахта йиғим-терими айни долзарбига келиб турганда халқимизнинг бутун эътибори ерда ётган дурдоналарни ярим чигит қолдирмай йиғиб-териб 40

олишга сафарбар бўлиб турган кунларда, каттакон гланзимиз ярмидан ошиб, икки миллион тоннага етай деб қолганда айрим шахсларнинг «бўлса бўларчилик» кайфиятларини нима деб ифодаласа бўлар экан?

* * *

Ўзбекистон партия ва ҳукуматининг Мурожаатини коллектив бўлиб ўқиб чиқдик. Республикамизнинг қатор-қатор ютуқлари тўғрисидаги сатрлар хонадонимизга равшанлик киргизди. Мағрур туриб эркин-эркин **10** нафас олдик, қувондик. Ахир, нега қувонмайлик! Шуктуқлар бизники бўлганидек, шу ютуқларни келтирган каттакон меҳнатда оздир-кўпдир бизнинг ҳам ҳалол, беминнат қадр-ҳиссамиз бор...

Мурожаатда номлари зикр қилинган машъалларимизга самимий ташаккурларимизни эълон қиламиз. «Баракалла ватандошларимиз», деймиз.

Аммо Мурожаатнинг пахта йиғим-терими ишидаги камчиликлар ва унга сабаб бўлаётган айрим ташкилотлар ва шахслар тўғрисидаги қисми бизни қаттиқ ўйлантириб қўйди. Наҳотки, йил бўйи ақл, идрок ва меҳнат сарф қилиб етиштирган бебаҳо ҳосилимизга **20** нонкўрларча муносабатда бўлувчи шахслар бизнинг орамиздан топилса? Наҳотки, ўз бахти, толеи, истиқболи, маданияти кўркамлигини кўра-била туриб уни оёқ ости қилувчи кишилар бўлса! Наҳотки, инсоният зехнининг мевалари бўлган ажойиб ақлли машиналаримиз — терим машиналаримиз керагича бутун фойдаланилмаса ённки чала ишлатилса!

Транспорт воситалари ҳам киши ақлининг меваларидир. Бу машиналар инсоннинг оғир меҳнатини **30** енгил қилади. Йўлини яқин қилади. Инсон ўз ақлини ўзи миниб юрган ХХ аср бу. Инсонни космосга учирган ҳам унинг ақлидир.

Машинага консерватив муомалада бўлувчи кишилар библиларининг чарху чиғирғини, боболарнинг эшак қўшилган мойжувозларини эсларига олсинлар, пахта-мизни хом-хатала, нам ва ифлос қилиб тантиқлик билан терувчи ва нест-нобуд қилувчи кишилар **40** Улуғ революциягача ота-боболари беш газ фирромбоқи бўзга зор бўлганини ва яқтаклари устма-уст тушган рангоранг ямоқлардан, бир олқинди совунга зор бўлиб ювилмай пўстакка айланганини ёдларидан чиқармасинлар.

Ўзбекларда «Чўпни хор тутсанг, кўзингга тушади», деган мақол бор. Неъматларга ношукурчилик қилмайлик!

Об-ҳавонинг шунчалик сийлаб туриши ғайимат. Кузнинг шу файзли кунларидан унумли фойдаланиб, терим машиналарини жадал суръатлар билан ишга солайлик. Колхозчи деҳқонлар, совхоз ишчилари, шаҳардан кўмакка чиққан меҳнаткашларнинг терим ишида бўлган суръатларини янада тезлаштирайлик. Ҳамма имкөн ва воситалар 3 миллион 350 минг тонна пахтани ёнғиб-териб олишимизга гаров бўлсин!

Республикамиз хўжалигидаги кўп соҳаларда деярли йиллик планни бажардик. Қисманларини бажариш олдидамиз. Пахта планимизни бажариш эса партия-мизнинг XXII съезди бир йиллигини ва Улуғ Октябрь революцияси 45 ёшга тўлиши ва ниҳоят етти йиллик планимизнинг тўртинчи йилини улуғлашдек халқимизнинг ҳурматига бир символ бўлиб қолади. 10

Шараф билан бошлаган ишимиз шараф билан бажарилиши учун бутун халқимиз сафарбар бўлсин!

1962

САРҲИСОБ

Ким эдинг ким бўлдинг,
Не бор азиз жонингда,
Эй дил, бергил сарҳисоб!

20

Баъзан-баъзан ҳовлим саҳнида айланиб, қўлимда гулқайчи, гулларнинг ўсиғини, тоқларнинг бачкисини, янги кўчатларнинг қуриган шохчаларини қирқиб юрман. Кўзим, қўлим шу эрмаклар билан банд бўлса ҳам, хаёлим тамоман бошқа кечинмалар билан машғул бўлади.

Баъзан-баъзан иш столим устида ҳам шундай ҳолат рўй беради. Сиёҳдоним аёло сиёҳ билан тўла. Бир даста оқ қоғоз устида янгигина, ялтираган пўлат пероли қаламим турибди. Ниманидир ёзгим келади, жуда кўп ёзгим келади, қизиқ ёзгим келади, аёло ёзгим келади. Кутилмаган нарсаларни ёзгим келади. Қаламимни олиб, уни-буни чизган бўламан, шакллар, бир умр яшамаган кишиларнинг суратлари, зоологияга маълум бўлмаган ҳайвонларнинг қиёфалари чизилаверади, чизилаверади. Рақамлар, қандайдир формулалар... Кейин бу саҳифа мижиқланиб, корзинкага тушади. 30

Кўзим, қўлим нимадир қилаётгандай, аммо зеҳним тамоман бошқа нарсалар билан банд. 40

Бугун ҳам шундай ҳолатдаман. Атрофимни чулғаб олган олам-олам ҳодисалар, гигант-гигант янгиликлар,

қурилишларнинг океанлардай қулоғим тубида ўшқириб турган симфонияси, девор дармиён мактабнинг икки ярим минг болалар товушидан мураккаб гурроси, асфальт кўчадан ўтиб кетаётган минг-минг машиналар, ёш-ялангларнинг қийқириғи, кулгуси, хуллас, миллиондан зиёд нуфузли катта шаҳарнинг йигирманчи асрда ўсиб бораётган совет Шарқига хос, жонимга туташ музикаси бутун мазмуни билан миямда такрорланмоқда. Нимадир ёзмоқчиман. Сарҳисоб бермоқдаман...

10 Қирқ беш йил! Йигитликдан ўрта ёшга ўтаверишнинг дарвозаси йўқ. Қирқ беш йил, Улуғ Октябрнинг биринчи кунидан шу дамгача ота-онам бўлган ўзбек халқининг босиб ўтган йўлини сарҳисоб қилиб кўрмоқдаман. Чунончи, бу маҳаллаларнинг исми «Қўғирмоч маҳалла», «Говқуш» («Хўкиз сўйган»), «Тиконли мозор», «Қоратош», «Қўрғонтеги», «Мўркон кўча», «Эшак маҳалла», «Ялангқари»—ана шулар маҳалланинг исмлари эди. Бу кўчаларнинг ёппа исмини «Гадойтопмас» кўчалар ҳам дейилар эди.

20 Тароқда қолган хотинлар сочини биласизми? Шунинг учини ва охирини топиб бера оласизми? Шу ишни қилолсангиз, мазкур маҳаллаларнинг у бошидан кириб, бу бошидан чиқиб кета оласиз.

Қозоғистоннинг Туркистон шаҳридан тортиб бутун Тошкент ва қишлоқларни ичига олган ҳолда бўлган собиқ Сирдарё музофотининг каттакон территориясида ўзбеклардан чиққан, руслардан «свидетельство» (шаҳодатнома) ололган биттагина эмчи бор эди. Бу эмчи гоҳ отда, гоҳ эшакда, гоҳ туяда, гоҳ у разъезддан бу разъездга қизил вагонларда юриб, бечора халқ болаларини чечакка қарши эмлагувчи муҳтарам Юсуфхўжа қори ака деган зот эди. Бу зот ўз хизматларига ҳақ олмас эди. 30 Ҳозир бу кишининг ўғли лирик шоиримиз Шукрулло бўлади. Аҳмад Дониш, Муқимий, Фурқатлар каби Шоюсуф қори акалар ҳам мустамлака замонанинг зулматларида битта шам ёқиб бўлса ҳам халқ кўзига нур етказмоқчи бўлган кишилардир.

Биринчи жаҳон урушининг ўрталарида фронт томонидан вагон-вагон опоркалар кела бошлади. Опорка 40 дегани этикнинг қўнжи кесиби олинган бош қисми демакдир. Бу опоркалар урушда ҳалок бўлган солдатларнинг оёқларидан ечибми, кесиби олинган этикларнинг опоркалари эди. «Тиконли мозор» маҳалласининг камбағал косиблари Жалил ака, унинг ўғли Кабир, Йўлдошбегим ва бошқалар шу опоркаларга зийлик қўйиб, қаяш ўрнига сотардилар. Арзон эди, пухта эди.

Ҳеч бўлмаса хуфтонгача меҳнат қилиш учун нур керак эди. Увадачилар вокзалдан, катта заводлардан гаровозларни, вагонларни, машиналарни артиб ташланган мойли увадаларни келтириб сотардилар. Пилик қилиб ўраб, чироқ қилиб ёқар эдик. Шокарим деган старъёвшик (бизнинг тилимизда утилчи)нинг қўлига қаердандир битта эски граммофон тушиб қолган экан. Тўртта-бешта синиқ пластинкаси ҳам бор эди. Бу пластинкаларда Ҳамроқул қори, Тўйчи Ҳофиз, Содирхон, Нетайхонларнинг ашулалари ёзилган эди. Шу граммофонни кечқурунлари қўярди. 10

Ҳозирги ўқувчилар менинг гапимга ишонсин. Ишонмаса келиб «Кўрғонтеги» маҳалласидагилардан сўрасин. Санталатхон деган чиройликкина ёш хотин граммофонга ишқибоз бўлиб, тегирмончи эридан чиқиб, Шокаримга теккан.

Мен яшаган маҳалланинг атрофидаги ўнлаб маҳалларда иккита эр болалар мактаби, битта қизлар мактаби бор эди. «Кўрғонтеги»даги эрлар мактабининг муаллими Ҳасанбой домла менга «Алифбе»ни ўргатган ҳурматли муаллим — анча тараққийпарвар одам эди. Иккинчиси, Шамши домла кўп баджаҳл, чаласавод одам бўлган. Қизлар мактабининг отинойиси Хайринисо отин деган кампир бўлиб, менинг туққан бибим (отанинг онаси) бўлади. Кенг хушфёъл, ўн саккиз ўғли, бир қизи вафот этганда ҳам «дод» демаган, фақат қолган қутган биз каби етим набиралар билан ва ўқувчи қизлар билан юпаниб қолган умрини шукур билан ўтказётган бир ожиза эди. Ун маҳалладан уч мактабда юз чоғли бола ўқир эди... Бу ўтмиш гапларни мен шунчаки, ҳозирги умримизга қиёс учун ўйламоқдаман. 20 30

Эндиги умримда ҳозир яшаб турган ободлик, илму маърифат, нур, китоб, ноз-неъмат, кишиларнинг кишиларга бўлган иззат-ҳурмати замонасида ҳаддимдан ошиб кетмай, манмансираб кетмай, чин инсонга хос камтаринлик гурурга айланмасин учун эсимга солиб ўтмоқдаман.

Улуғ Октябрь революциясининг қирқ олти йиллиги арафаси қунларида турибмиз. Улуғ Совет Иттифоқи деб аталгувчи каттакон давлатимизнинг узилмас бир қисми бўлган менинг республикам — Ўзбекистон бутун Шарққа машъал деб ном олган бир ўлкадир. Ун миллионга яқин аҳолисининг етти ёшдан юқориси саводлидир. Бу ерда Фанлар академияси бор. Иккита Давлат университети бор. Уттиз икки олий ўқув юрти бор. Ун мингдан зиёд 40

бошланғич ва ўрта мактаблар, мингдан зиёд техникум ва бошқа илму маърифат ўчоқлари бор.

- Ўзбекистон давлат нашриётларида ҳар йили чиқадиган китобларнинг номлари минглардан зиёд, тиражлари бир неча миллион нусха бўлади. Чунончи, шулар ичида кэминанинг ҳар бир китоблари оз деганда ўттиз минг нусхада босилади. Марказий ва область газеталаримиз, марказий журналларимизнинг ҳар бири икки юз минг, уч юз мингдан кўпроқ тиражга эга. Ҳар бир мол харидори бўлса кўпроқ чиқади. Демак бизнинг китоб, газета ва журналларимизнинг харидорлари, яъни ўқувчилари миллион-миллион кишилар эканки, тиражимиз ҳам шунга мувофиқдир.
- 10

Ўзбекистон йирик қишлоқ хўжалиги ўлкасидир. Биз бу йил давлатга 3 миллион 350 минг тонна пахта берамиз. Ҳозир қарийб икки миллионини йиғиб топшириб бўлдик. Қолганини ҳам тез орада йиғиб-териб олиш учун бутун ўзбек халқи сафарбар бўлиб турибди.

- Бу йил биз давлатга 15 минг 311 тонна пилла сотдик, 2) миллион-миллион қоракўл тери, миллион-миллион тонна лаб олма-узум, сабзавот маҳсулотлари, кишимиш, ўрик, тамаки ва ҳоказо ва ҳоказолар топширдик.

- Қизиғи шундаки, бу ерда гап биз ўзимизнинг баракали ердан нималар етказиб олганлигимизда эмас, инсоният ҳаётига лозим бўладиган шу маҳсулотларни етказиб бераётган кишилар тўғрисида боряпти. Оддий меҳнаткаш колхозчи деҳқондан бошлаб агроном, ирригатор, тракторчи, терим машинасининг рулида ўтирган механик-ҳайдовчи, зоотехник, мелиоратор — ҳамма-ҳамма кадр, ўрта маълумотдан тортиб фан докторигача бўлган кадрлар, ўз кадрларимиз шу 45 йиллик революцион ижод қилгувчи, қургувчи умримизда туғилиб ўсган ўз совет кишиларимиз.
- 30

Ўзбекистон ўз пахтасининг анчасини ўзи тўқиб чиқаради. Тошкент Тўқимачилик комбинати бутун Совет Иттифоқининг кўрки бўлган улкан корхонадир. Бу ернинг шонли ишчи синфи ўзи тўқиган миллиард метр газламалари билан миллион-миллион инсонларни кийинтиради.

- 40
- Ўзбекистон йирик индустриал республикадир. Ўзига керак бўлган машиналарнинг кўп қисмини ўз гигант заводларида ишлаб чиқаради. Чунончи, «Ташсельмаш» машиналари республиканинг ички эҳтиёжи учунгина машиналар ишлаб қолмай, бир неча чет қўшни давлатларни ҳам машиналар билан таъмин қилади.

Электр энергияси ўзимиздан чиқади. Янги ГЭСлар-

нинг лойиҳалари қоғоздан амалга ўтган. Цемент ўзимиздан чиқади, прокат ўзимиздан чиқади (етмай қолса Темиртов узоқ эмас). Бизда кўмир ҳам, нефть ҳам бор.

Ўн йилларча аввал бир таноб, ярим танобдан ибораг тартибсиз боғу чорбоғлар ўрни бўлган ерда Чилонзор деган катта турар жой массиви қурилди. Бу массивни жонажон Москвамизнинг Черёмушкасига ўхшатиш мумкин. Бир неча ўн минглаб квартирали бу катта массивни шаҳар ичида шаҳар деса бўлади.

Тағин нималарни қиёс қилсам экан, тағин нималарга сарҳисоб берсам экан? 10

Улуғ Октябрнинг 45 йиллиги мобайнида қад кўтарган индустриал химик, илму фан шаҳарчаларимиз— Чирчиқ, Бекобод, Олмалиқ, Оҳангарон, Ленинск (Асак), Навоий, Беруний, Улуғбек, Янгиер, Гулистон — шуларни ёзайми?

Бир чеккадан эсимга келганини ёза берсам, Шарқ шоирларининг муболағаси билан айтганда, ер юзидаги япроқлар қоғоз бўлиб, дарёлар сиёҳ бўлиб, қамишлар қалам бўлиб, юлдузлар санок тоши бўлганда ҳам умрим кифоя қилмайди-ку! 20

Бу 45 йилнинг маҳсули камолотнинг шахмат тахта-сида пиёдани фарзин қилди. Чор Россиясининг энг қо-лоқ мустамлакасини XX асрнинг йирик социалистик республикасига айлантирди. Шарққа машъал қилди.

Булар-ку, 45 йилнинг маҳсули.

Шонли Ленин партиясининг инсоният Программаси-ни ёзиб берган XXII съезидан бугунгача ўтган бир йил ичида республикамиз коммунизмнинг темир-бетонлардан иборат мустаҳкам асосини қура бориб, янгидан-янги ютуқларга эришди. Олмалиқ мис саралаш фабрикаси, Оҳангарон цемент заводи, Фарғона нефтни қайта ишлаш заводи, Фарғона азотли ўғитлар заводи каби ажойиб корхоналар шу ўтган бир йилнинг маҳсулидир. Шу бир йилнинг ичидагина Тошкентнинг ўзида 25 та ўрта мактаб қурилиб битказилди. 30

Фаннинг турли соҳаларида юзлаб ўғил-қизларимиз фан кандидати, фан доктори олий илмий даражаларини эгалладилар.

Партиямиз XXII съездининг тарихий оламшумул қарорларини омма ўртасига яна кенгроқ тарқатиш йўлида юзлаб, минглаб номда китоблар чиқардик... 40

* * *

Мен сарҳисобга бориб ўтирибман, телефон жириглаб қолди. Қандайдир чет эллик бир меҳмонни аэро-

дромда кутиб олиш учун бизнинг оиладан ҳам бир киши чиқиши керак экан. Қандай қилдим? Беш ўғлимнинг бирортаси ҳам уйда йўқ. Катта ўғлим файласуф, Ўзбекистон Фанлар академиясининг Фалсафа ва ҳуқуқ институтининг директори. У ишда. Иккинчи ўғлим физик. У ҳам институтда. Икки келиним ва учинчи ўғлим аспирант. Улар ўқишда. Тўртинчи ўғлим 11-синфда ўқийди. Бугун заводда практикада. Бешинчи ўғлим ҳам заводда. Қандай бўлди, редакцияда бўлса шу мақоламни

10 кутиб ўтиришибди. Бунинг устига бугун телевизорда чиқишим керак. Бу сизга Шокаримнинг граммофони эмас. Яхшиси, «Тошкент ҳақиқати» газетасига телефон қиламан. У ерда ишловчи журналист қизим Олмосхон чиқа қолар.

* * *

...Қалбим тўла ҳаяжон билан, кўзимда қувонч ёшлари ва покиза виждон билан шу сарҳисобим якунида, Владимир Ильич, Сизга ва бизни кундан-кунга коммунизмга яқинлаштириб олиб кетаётган Сиз ташкил қилган Коммунистик партияга ва унинг Марказий Қомитетига ташаккур айтаман.

1962

ДЎСТЛИК НЕЪМАТЛАРИ

Гиладек чаманоро бу Ватанимда нималар йўқ! Ёш ошиқ бўлсанг баҳор чоғи севгилинг билан дала-қирга чик: лола тер, чучмўма тер. Севганинга муҳаббат қўшиғини ўқи! Муҳаббат — бахтдир. Оталари қиз аямайди, оналар ўғил, Бахт оиласида тўйин умр ғоятда ширин. Ҳар бир келинимнинг жамоли — китобдир, ҳар бир

30 ўғлимнинг камоли — офтобдир. Офтоб ва китоб, агар меҳнат бўлмаса, бемазмун бўлиб қолар эди.

Тошкентимиз кўп миллатли шаҳардир. Аҳолиси бир миллиондан ошади. Ғоят тотув яшаймиз. ЦЕКАмизнинг, Олий Советимизнинг ҳам адреси Тошкентда. Пушкин кўчаси, Чехов кўчаси, Лермонтов кўчаси, Абдулла Тўқай кўчаси, Шота Руставели кўчаси, Абай кўчаси, Низомий кўчаси, Навоий кўчаси, Муқимий кўчаси, Фурқат кўчаси... Хоҳлаган номерга ҳат ёзинг, менга келиб тегади. Яъни Тошкентнинг ўз мазмунида миллатлар биродарлигининг мазмуни бор. Не-не янги қурилган кўчаларимиз борки, қардошларимиз, дўстларимиз номига мунтазир. Ўртоқлар шунча кўпки, ҳатто кўча етишмайди.

Биз партия XXII съезди ва Марказий Комитетнинг ноябрь Пленумида халқимиз раҳнамози — партиямиз сўзини эшитдик. Шунда нима қилсак халқимиз янада бахтлироқ бўларкин, деган мазмунни тушуниб олдик. Халқимиз бор, куч-қудратимиз бор. Еримиз, сувимиз бор. Имкониятимиз бор. Демак, моддий иқтисодимиз мустаҳкам.

Бойликларимиз, бисотимиз беҳисоб. Бир дастурхон устидаги неъматларнинг турларини ўйлаб кўрсанг, ўзинг кўрмаган, билмаган минг-минглаб биродаринг, 10 қардошингнинг иштирокини сезасан. Бу буғдойни ким экдию қайси тегирмонда ун қилинди, қайси новвойхонада ёпилди, қайси сотувчидан олдинг. Бу жуда кўп ҳисоб, шунчаки, кўзга кўринган нақд ишларни эслашинг. Яъни ҳар бир бежоқли дастурхонда қардошлик оиласининг тузи бор, кўмири, ўтини бор. Қайдадир, қаердадир бир қардошинг — танимаган, билмаган қардошинг, лекин албатта қариндошинг, қондошинг, баданингга ҳарорат, вужудингга қувват, кўзингга нур, зеҳнингга шуур бериб турибди. Шунчалар камтарин шеърларинг билан 20 унинг меҳнатига далда берганинг сингари, у ҳам сенинг қалбингга далда бермоқда.

В. И. Лениннинг Мирзачўл тўғрисида чиқарган Декретлари амалга ошди. Бир қатра симобдек титраган қалбим билан сенинг улуғ даҳонг олдида кичик шогирдинг сифатида айта оламанки, Ўзбекистон сен истаганингдек гулгун бўлди.

Қарши саҳролари хаёлдан ҳам кенгдир. Истиқболим мазмунини мен ўз еримда кўраман. Бугун-ку яхши, эрта ундан ҳам яхши. Пойтахт — Москвага бирор муносабат 30 билан делегат бўлиб борсанг, бошингда тилла ранг қорақўл қалпоғинг бўлса, ёқанг сур қорақўлдан бўлса, бутун қардошлар танийдиларки, сен Сурхондарёдан келибсан, қорақўлчи азаматсан.

Қиз яхши! Келин яхши, куёв яхши. Қийиниб юрсин, товланиб юрсин, атласларга бурканиб юрсин улар. Бу менинг Фарғонанинг ипаги бўлади. Фарғона ипак комбинатида тўққиз миллат (балки ундан ҳам кўпдир) инженерлари, механиклари, атлас тўқувчилари ишлайди. Саккиз тепки атласга жило бера олган машинасоз 40 рус ишчисига шон-шарафлар бўлсин!

Бухоро деган номни кўп олимлар таржима қилиб кўришган. Мен шоир кишиман. Менга шу сўзни ўз истаганимча изоҳлаб беришга ижозат берилсин. Бух — «будда», оро — мазмуни «безатилди», демакдир. Жами — тангри безатган шаҳар демакдир. Уни тангри безата

олмади, инсон безатди. Ўзбек, тожик халқлари безатган. Унинг жамоли, безатилиши бизнинг замонда — коммунизм замонида янада кўркам бўлди. Бухоро — Газли — Урал деган сўзни ҳамма ерда эшитасиз. Ҳой, ўзбек ўртоқ, сенинг пахтазорингга машиналар Уралдан келади. Урал тоғларининг метин бағрида эритилган темирлар сенга машина бўлиб келади. Пахта далаларинг-да меҳнатингни осон қилган шу машиналар сенинг қардошинг — Урал ишчиларининг сенга совғаси. Сен ўз газинг билан гигант мартенларнинг ўчоғига оташин нафас берасан. Бухорони, бутун Ватанни ҳимоя қилиш-да, Гагаринни осмонга учуришда, Кубани ҳимоя қи-лишда рус ишчиси турибди. Шуни қалбингда сақла, ўртоқ!

10 Ҳалол киши учун, яъни ахлоқи мустаҳкам киши учун истаган эшикнинг зулфинидан қоқишга ижозат. Мен андижонликларни гоят севаман. Бу севги, меҳру муҳаббат, ишқу садоқат, жонажонлик, қардошлик сев-гисидир. Шунинг учун ҳам Андижондаги ҳамма эшик
20 чехрамдек очиқ.

«Ипак йўли» дегани Пекиндан Римгача бўлган узун йўлдир. Қадимий карвон йўли шу ердан ўтган. Анди-жон бош бекат бўлган. Бу шаҳарга ўзбек ҳамиша ҳур-мат билан қарайди. Тарих тарихлигича қола турсин. Аммо Андижон бугунги мазмуни билан — пахтаинг ко-ни, ғурур ва ифтихоридир. Ўзбек пахтачилигини юрак ургунча мақтай оламан, аммо Андижон пахтакорини эсламасдан ўта олмайман.

30 Биз пахтакор ўзбекмиз. Ватан сўраганича пахта ет-казиб бера оламиз. Қўриқ ерлар очамиз, пахта экамиз, дур сочамиз. Ленин васиятларини бажо келтириб, Гу-листондан Жиззах, Орол денгизигача бўлган саҳрони гуллаиб турибмиз. Миллион-миллион бош қорақўл қўй-ларининг барраси тўлқин-тўлқин нури билан кўзлари-мизни эркалайди.

Мен ўз Ватанимни кезган чоғимда бегона эмасман, сайёҳ эмасман. Иш билан кезаман, яхши ният билан кезаман. Мен асакалик ишчига, хоразмлик пахтакорга не билан ёрдам қила оларканман, деган ният билан
40 кезаман.

ХІХ асрнинг ўзбек шоири Фазлий айтганидек:

Ой касби нур қилмас, то офтоб кўрмай...

Менинг халқим рус халқи таълимотини олмаганда, офтоб нуридан баҳраманд бўлмаган, бебахт осиелик бў-либ қолар эди.

Мен Тошкент тўғрисида ёзмоқчи эдим, сўзим узоқ чўзилиб кетди. Тошкент демак — бутун Шарқда машъал демак. Бу ернинг биринчи чироғини Ленин ёқиб берган. Шу чироқлар тагида оқшомлари қизларим куёвларимни севган, куёвларим қизларимни севишган. Мен мўйсафид эса соқолларимни силаб бу бахтимга ташаккур айтганман.

Биз ўзбеклар қайси иморатни қурмайлик, қайси мактабни очмайлик, бари бир. Ленин мактаби, Ленин Таш-ГУси, Ленин кутубхонаси, Ленин кўчаси, Ленин кана- 10 ли, Ленин шаҳри...

Владимир Ильич, Сиз бизнинг қонимизга сингиб кетгансиз. Инсоният ақлининг жамулжами бўлган Владимир Ильични сизлаймиз.

Бахтим бор эканки, шу замонда яшаб турибман!

1962

ҲАЁТИМИЗ ЙЎЛДОШИ

Партия ва буюк Ленин бундан эллик йил муқаддам «Правда»нинг вазифаларини айтиб бердилар, унинг 20 характерини аниқлаб ва таърифлаб, коллектив пропагандист, агитатор ва омманинг ташкилотчиси эканлигини аниқ кўрсатдилар. «Правда»нинг ажойиб, революцион, жанговар, ҳужумкор порлоқ фаолияти чоризмни ва капитализмни ағдариш учун, улуғ Октябрь ғалабаси учун, социализм ва коммунизм тантанаси учун курашнинг буюк тимсолидир. Ленинча анъаналарнинг маънавий вориси бўлган «Правда» коммунизм учун курашнинг умумхалқ ишига садоқат билан хизмат қилмоқда. У совет кишиларининг коммунистик онгини оширишда 30 фоят катта роль ўйнамоқда. «Правда» сочган уруғлар миллион-миллион оддий кишиларнинг қалбида униб-ўсиб мева берди.

«Правда» ўз нигоҳини ҳамisha социалистик қурилишнинг асосий марраларига, ҳаётимизнинг асосий йўлига қаратиб, халқимиз олдига беҳисоб катта ва кичик проблемаларни қўйиш билан бирга, истиқболнинг беқиёс-лиги, кенг қанот ёзишнинг завқи билан катта ишларга бошлади. «Правда» совет кишиларини ленинча партиямиз теварагида жипслаштирди ва қаҳрамонликларга от-лантирди. «Правда» совет кишиларини ягона оила руҳи- 40 да тарбияладикки, бу руҳ кўп миллатларнинг дўстлиги ғоясини ўзида мужассамлаштириб, уларни қон-қардошлик узилмас иплари билан чамбарчас боғлади. «Прав-

да» халқнинг ҳамиша содиқ дўсти бўлиб келди, турмушни зийраклик билан кузатиб борди, янгилик куртакларини сира ҳормай-толмай қидирди ва жанговарлик билан қўллаб-қувватлади, партиянинг овозини, унинг доно чақириқларини, йўл-йўриқларини халққа етказиб турди ва бу чақириқлар, бу йўл-йўриқлар қаҳрамон совет кишиларининг партия ишига, келажакка бўлган буюк интилишига, садоқатига айланди.

- 10 «Правда» чор Россиясининг чекка мустамлака ўлкаси — собиқ Туркистонда революцион ҳаракатни ривожлантиришда ғоят катта роль ўйнади. «Правда» тўфайли Туркистон ишчиларининг онги ўсди, мазлум миллатлар — меҳнаткашлар оммаси активлашди.

Совет кишилари «Правда» ярим аср мобайнида босиб ўтган чинакам қаҳрамонона йўлга баҳо берар эканлар, совет матбуоти шонли анъаналарини вужудга келтирган партия ва В. И. Лениннинг ғоят донолиги ва узоқни кўра олганлигига такрор ва такрор қаноат ҳосил қилдилар, фахрланадилар.

- 20 Биз, ёзувчиларга «Правда» ҳамиша энг яхши дўст бўлиб келди. «Правда» бизга бебаҳо ёрдам берди, ёзувчиларнинг кучларини бирлаштирди, ҳаётга яқинроқ бўлишни, янгиликни пайқаб олишни ва унга йўл очишни ўргатди, халқро тараққиёт йўллари ва қонунларини, сабабларини тушунишни ўргатди, замонамиз тарихини ёзишни ўргатди. Ватанимизни мисли кўрилмаган даражада социалистик асосда қайта қуришда актив иштирок этишга ёрдам берди, янги тарихий вазифамизни тушунишимизга ва социалистик реализм ижодий методининг моҳиятини чуқур ҳис қилишимизга кўмаклашди.

Ҳар тонгда «Правда»нинг янги сонини қўлга олиб ўқиш миллион-миллион совет кишиларининг энг яхши одати ва фазилати бўлиб қолди, зотан, «Правда» бизни коммунистик ҳаёт билан, илҳомбахш шодиёна меҳнат ва улуғ муваффақиятларимиз билан яқинроқ таништиради.

- 40 Коммунизм қурилишининг улуғвор программаси билан қурулланган совет халқи ижодий меҳнат қилаётган ҳозирги пайтда матбуот хусусан катта роль ўйнашга даъват этилгандир. Биз, Ўзбекистон ёзувчилари, қардош газетамиз «Правда»ни — ҳаётимизнинг донишманд йўлдошини — унинг шонли юбилеи билан қувона-қувона табриклаймиз ва «Правда»нинг Ленин васиятларига ҳамиша содиқ бўлишига ва Совет Иттифоқи Коммунистик партиясининг XXII съезди томонидан қўйилган улуғ-

вор вазифаларни амалга ошириш учн курашда ўз жанговарлигини оширишига ишонамиз.

1962

ХАЛҚЛАР ИРОДАСИ ЗҶР КУЧ

Шу кеча-кундузда ер юзидаги барча ақл-идрокли халқларнинг кўзи яна Москвага қараган. Чунки Москва тинчлик ва омонликнинг, халқаро биродарликнинг, асл меҳнатнинг, беғубор муҳаббатнинг тимсоли демакдир. Москвада ер юзида тинчлик ва батамом қуролсизланиш жаҳон Конгресси бошланади.

10

Кейинги ярим асрда урушлардан, зулму бедодликлардан, умумий қирғинлардан, очарчиликдан, етимлик ва харобликдан инсониятнинг тинкаси қуриди. Биринчи жаҳон уруши бошланган 1914 йилдан буён ҳалигача бирор кун йўқки, жафодийда планетамизнинг қайсидир бирор ерида қутурган капитализм ва империализмнинг беҳаё ифвогарчилиги билан қон тўкилиб турмаса.

Иккинчи жаҳон урушида гитлерчи фашизм галаларини шонли Совет Армиямиз тор-мор келтирди. Инсоният шу билан бутун зулмга, зўравонликка барҳам берилди, деб умид қилган эди. Афсуски, бундай бўлиб чиқмади. Фашизмнинг барбод қилинишида ўз ҳалоқатини яққол мушоҳада қилган Америка ва Англия империалистлари ваҳимага тушиб қолдилар. Йўқолган «куч»ни тиклаш учун минг хил авантюрани бошлаб юбордилар. Жанубий Корея, Жанубий Вьетнам, Конго, Ангола ва бошқа ерларда олиб борилаётган ифво Америка капитализмининг қатъиян фашизм йўлига ўтиб олганлигидан далолат бериб турибди.

20

Айрим-айрим кишилар оилани, оилалар жамиятни ташкил қилади. Ер юзида бирор жамият, бирор халқ йўқки, Америка ва Англия империализмининг қутуришидан ташқари ўз хоҳиши билан урушни истаган бўлса.

30

Мен шарқлик шоирман. Ҳзимнинг она Шарқим бўйлаб кўп саёҳат қиламан. Кўп оилаларда меҳмон бўламан. Кўп кишилар билан сўзлашаман. Мана, Тошкентдаги Мебель фабрикасининг қизил ёғоччи мастери Павел Андреевич Чубарь. У биринчи жаҳон урушида бир оёғидан ажраган. Ҳзи ясаб олган ёғоч протезга кўникиб кетган. Улуғ Ватан урушида икки ўғли — Иван билан Андрейни армияга жўнатди. Иван уйланган, унинг бир қиз ва ўғли бор эди. Андрей эса бўйдоқ эди. Жанг-

40

да Иван қурбон бўлди. Андрей инвалид бўлиб қайтди. Унинг чап қўли билан ўнг кўзи йўқ. Мебель фабрикасида Иваннинг ўғли кичкина Павел бобосига ёрдамчи.

Мен гапни чўзиб ўтирмай. Шу Павел Андреевичнинг ўзи айтсин:

— Нет, дорогой! С нас уже хватит!— деди у.— Биз учинчи урушни хоҳламаймиз. Мен оилам инвалидлар уяси бўлиб қолишини истамайман. Павелим-ку зўравон, ақлли бола. Аммо унинг ақл ва қудрати уруш учун эмас, қон тўкиш учун эмас, янги ҳаёт қуриш учун, кўп жафоларни бошидан кечирган оиламизни қайтадан тиклаш учун, коммунизмга етаклаб бориш учун керак бўлади.

Шундай муштипар кишилардан бири 83 ёшли Ҳамрохон Саримсоқова деган муҳтарам ўзбек онасидир. Унинг катта ўғли ўзбек интеллигенциясининг йирик намояндаларидан бири — машҳур тилчи Муҳиддинхон Хайруллаев эди. У Ватан уруши frontiга кетди. Акасининг орқасидан Ҳамрохоннинг кичик ўғли — Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтининг студенти Жўрахон ҳам кетди. Ватан учун ҳар иккалалари ҳам қурбон бўлдилар. Азамат она йиғлагани йўқ. Ичидаги қайғусини бетига тептирмади. Билиб билмасликка сола қўйди. У ўз набиралари оиласида шуларнинг жамоли билан ўзини овутиб катта ёшни яшамокда:

— Йўқ, энди, болагиналарим, менинг бардошим тугаган! Бундан ортиғини кўтаролмайман. Тилим айтмаганда ҳам, дилим айтиб қўяди. Энди уруш бўлмасин!

30 Мен бу ерда миллионлардан икки кишинигина айтдим. Урушлардан жабру жафо тортмаган бирор оила топилармикан?

Хиросима ва Нагасакининг яралари ҳали битгани йўқ. Қирилганларку қирилиб кетди. Аммо радиацияда қолган бечоралар ҳали ҳам Токио, Москва касалхоналарида уқубатлар ичида шифо излаб ётадилар. Инсониятқу шунча жафоларни бошидан кечирди ва кечириб турибди. Аммо Америка империалистлари инсоният тақдирини яна таҳликага солмоқдалар. Улар қатор-қатор атом бомбаларини портлатиб, тирик жоннинг нафас манбаи, ҳаёт манбаи — атмосферани заҳарламоқдалар. Чўчиб қолган кишилар ҳар оқшом, ҳар тонг, ҳар соат, ҳар минут осмонга боқиб даҳшат кутади... Инсон ўзининг бор-йўқлигига шубҳа билан қарайди.

Москва!

Ёлпасига ва батамом қуролсизланиш Жаҳон тинчлик Конгресси инсонларни ўз туғма қудратларига ишонтира олади. Тинчликсевар инсонлар бир мушт бўлиб тугилсалар — Америка капиталистлари бошлиқ жаҳон империализмини янчиб ташлайдилар. Зулматнинг ўрнини нур эгаллайди, халқлар иродаси — зўр куч. Тинчлик иши ғалаба қилади. Биз совет халқлари бунга қаттиқ ишонамиз.

10

1962

ҚУЕШ БОЛАЛАРИ

Яшаб турган оламимизнинг беҳаду бепоён бойликлари кишиларнинг ижодкор меҳнатлари самарасида, худди шу кишиларнинг ўзлари учун емак, ичмак, кийинмак, зеб-зийнат, уй-жой ва бошқа керак-яроқ буюмларга айланади. Бир кафт буғдой ерга сочилиб, кўкариб униб чиққунча, дон бўлиб тегирмонга тушгунча, нон бўлиб дастурхонга келгунча минглаб меҳнаткаш қўлидан чиқади. Ярим грамм темир рудаси кондан қазилиб домнада эритилгунча, пўлат бўлиб қуйилиб, игна бўлиб ясалгунча бир-бирини етти ухлаб ёдида кўрмаган неча-неча ишчи гуруҳларнинг қилни қирққа ёрадиган назаридан ўтади.

20

Бету қўл артиладиган битта рўмолчанинг саргузаштини кузатиб кўрайлик: чунончи, бу рўмолчанинг эришарқогини ташкил қилган пахтанинг чигити қайсидир бир пахта тозалаш заводида тайёрланган эди. Бу уруғлик фалон шофернинг машинасида «Янги ҳаёт» колхозига, 7-бригадага берилди. Бригаданинг ери фалон механизаторнинг Харьков заводидан чиққан тракторида ҳайдалиб, «Ташсельмаш»дан чиққан сеялкада экилди. Мардонқул экди, Хайринисо ягана қилди, Эшмат суғорди, Пётр Алексеевич культивация қилди, Хван Люба «ХВС» машинасида териб олди. Тўқимачилик комбинатида фалончи ип қилди, фалончи тўқиди. Фалончи бўяди ва ҳоказо...

30

Хуллас, рўмолча рўмолча бўлиб сизнинг юз-қўлингизни силагунча неча-неча ўнлаб дастгоҳларда айланиб келган. Шу дастгоҳларни кимлар юргизган эди. Сиз танимайсиз. Лекин шуниси аниқки, уларнинг ҳаммалари ҳам сизнинг дўстларингиз эди. Ёки сизнинг ўзингизни олайлик. Фаразан сиз кичиккина бир фабриканинг

40

тугма ясовчи мастерисиз. Ўз дастгоҳингизда сиз кунига 50 минг тугма яшашингиз керак. Ахир, 50 минг тугма дегани 10 минг кўйлакни обод қилади. 10 минг кишининг жомаси сизнинг бир кунлик меҳнатингиз билан безанади. Битта тугма узилса ҳам киши хижолат чекади.

10 Сиз ахир ўн минг кишининг яланғочлигини яшириб турибсиз. Кунига 50 минг, бир ойга қанча бўлади-ю, бир йилга қанча. Бу энди биттагина якка-ёлғиз сизнинг дастгоҳингиз маҳсулоти. Бундай тугма машиналар озми, ахир? Шу тугмалардан тирик инсонлар фойдаланади. Булар минг-минг, миллионча инсонлар. Сиз уларнинг бирортасини ҳам танимайсиз. Лекин улар сизни ўз дўстлари деб биладилар, сизга ташаккур айтадилар.

Инсонлар ҳар дам, ҳар нафасдаги тириклик эҳтиёжларида ана шундай кўринмас, аммо ғоятда зарурий воситалар билан бир-бирлариға жипс боғлангандирлар.

20 Якка-якка кишилар Робинзонлар эмасдирки, турмушдаги ҳамма заруриятни ўзлари бажара олсалар, Робинзонлик бўлмаган гап, уйдирма чўпчак.

30 Биз жаҳон мисли кўрилмаган чинакам интернационал давлат қура олган совет кишиларимиз. Бу ерда 150 хилча тилда сўзлашувчи, юздан ошиқ катта-кичик миллат меҳнаткашлари тенг ҳуқуқли, бир бутун халқни ташкил қилади. Бу азамат халқ ўз Ватанида коммунизм қурмоқда. Бу халқларнинг покиза ахлоқини аввал бошлаб Ленин ва Ленин партияси тарбия қилган. Шунинг учун ҳам буларнинг онги, шуури миллий тафовут, ирқий айирма, диний анъаналарнинг сарқитларидан тамоман пок.

40 Ҳаммамиз бир жону бир тан бўлиб, бир оила бўлиб ўзимиз қураётган шу олий жамиятнинг ҳамма эҳтиёжларини тўқис-тугал бунёд қилмоқдамиз. Миллиард-миллиард пуд дон, миллион-миллион тонна темир, кўмир, газ ишлаб чиқаришда сариқ ирқдан бўлган Совет Шарқининг қозоғи, қирғизи, ўзбеги, туркмени, рус, украин, белорус ва бошқалар, ота-боболари мусулмонми, христианми, маъжусими бўлган халқларнинг болалари ҳеч қандай ранг ва диннинг тафовутига бормай, минглаб шерик дастгоҳ устида эртамингни яратмоқдалар. Бу улуғ халқнинг умиди, орзуси, келажаги бирдир. Улар бу олий жамиятни — коммунизмни ўзлари учун, ўз авлодлари ва келажаги бўғинлар учун қурмоқдалар.

Қурил ороларидан Болтиқ денгизи қирғоқларигача, Шимолий Қутбдан Туркменистоннинг Қаҳқа қишлоғигача, қуёш шарқдан чиқиб ғарбга томон 12 соат мобай-

нида босиб ўтадиган каттакон қитъаи замин — бизнинг муаззам Ватанимиздир. Ана шу улуғ Совет Ватанининг ҳамма бойликлари, имкониятлари шу ерда яшовчи биродар халқларнинг мафаатлари учун теп-текис хизмат қилади.

Улуғ мамлакатимизда ишлаб чиқариладиган ҳамма хўжалик маҳсулотлари умумхалқники, тенг шерикликдир. Уралнинг бутун металл запаси, Озарбайжон, Татаристон, Бошқирдистоннинг нефти, Бухоронинг газидир, Волганинг, Енисейнинг, Амурнинг туганмас электр қуввати, Украина, Қозоғистон, Сибирнинг ғалласи, Урта Осиёнинг пахтаси — ҳаммаси-ҳаммаси Советлар оиласи катта хўжалигининг эҳтиёжларини таъмин қилади. Яъни ҳамма бойлигимиз халқникидир. Биз ўз халқимиз эҳтиёжидан ошиб қолган моддий бойликларимиз билан империализм зулми остида эзилган, мажруҳ бўлган, кам тараққий қилган бир неча мамлакат халқларига ҳам ёрдам бериб турамыз. Бу ёрдамларимиз холис, ҳеч қандай рўпара манфаат кўзда тутилмаган инсоний муруватдан иборатдир. Демак, улуғ Совет Ватанида етишадиган ҳамма бойликлар энг аввал ўз халқининг, сўнг умумбашариятнинг эҳтиёжларини таъмин қилади.

Гарчанд Россия Федерацияси, Украина, Қозоғистон, Қирғизистон, Ўзбекистон, Тожикистон деган ўз туғи, байроғи, ўз муҳри, ўз Конституциясига эга бўлган озод республикалар аталсак-да, маълум жуғрофий чегараларимиз ҳам бўлса-да, бироқ манфаатимиз умумий бўлганлиги учун ўз республикамиз қобиғи ичида чегараланиб қолмаймыз. Бирор қардош республика аҳил рўзгоримизга қўшадиган ўз ҳиссасини мукамал бажаришда қийинчилик чекадиган бўлса, дарров унга ёрдамга шошиламыз, ишчи керакми, мутахассис керакми, механизм керакми, ер-сув керакми, яйлов керакми, ўртада бўлишамиз. Бунинг учун қардош Қозоғистон республикасининг ўз еридан 3 миллион 600 минг гектарини ўзбекларга холис тортиқ қилганлиги мисол бўла олади.

Урта Осиёнинг пахтакор ерларида «Россельмаш»нинг машиналари ҳайқариб юрибди. Урта Осиё республикаларининг пахтаси улуғ халқимизни янги кийим-бошга буркаб турипти.

Ватанимизда яшаб турган 250 миллион чамали халқимизнинг ҳар бири истаган ерида яшашга қонуний ҳақлидир. Истаган ўзбек Москвадами, Владивостокдами, Туркманистоннинг истаган еридами, яшаши мумкин. Шунингдек, истаган белорус Бухородами, Байрамалидами, Нахичевандами, Томскдами бемалол ўз Ва-

тани, ўз уйидек яшаши мумкин. Яшашга-ку яшаши мумкин, аммо лекин энг биринчи шарт халқ учун бирор фойдали меҳнат билан банд бўлиши, атрофидаги кишилар билан иноқ ва дўст бўлиши, халқларимиз ўртасидаги манзур бўлган урф-одатлар ва ахлоқ нормасидан чиқмаслиги зарур.

10 Гигант-гигант колхозларимиз, совхозларимиз, саноат марказлари турли миллатлардан ташкил топган қардош халқларнинг ҳамжиҳатлиги билан, иноқлиги ва завқли меҳнатлари билан яшнамоқда. Шаҳарларимиз ҳам миллатлар биродарлигининг жамулжамидан иборат катта-кон бир оиладек обод ва фаровондирлар. Сирдарё областида ўзбек, рус, қозоқ, қирғиз, татар, корейс, тожик — хулласи 33 миллатнинг фарзанди бир ота-онанинг болаларидек ҳамжиҳат меҳнат қилиб, янги ерлар очиб, Мирзачўлни ўзлаштириш тўғрисидаги Ленин васиятларини бажо келтириб, совхозлар, колхозлар, Янгиер, Гулистон, Бекободдек катта шаҳарлар барпо қилиб пахта ишида, чорва ишида, саноатда мўъжизалар ярат-
20 моқдалар.

Тошкент тўқимачилик комбинатида ўттиздан ортиқ миллатларнинг ишчилари ленинча дўстлик матосини тўқийдилар. Кўп озод ўлкаларнинг инқилобий байроғи шу ерда тўқилган алвонлардан қилинади. Инсонга оғани, қондош-қариндош, меҳрибон, азиз дўст эканлигини бизнинг совет кишиларининг қалбидаги намойишдан кўринг.

30 Бизда меҳнат қилиш ҳуқуқи, илм олиш ҳуқуқи эркин бўлганидек, севмак, севилмак, муҳаббат, оила қурмоқ ҳуқуқи ҳам эркиндир. Балоғатга етган ўғил-қизларимиз ўз ҳаёт йўлдошларини танлашда ихтиёрлидирлар, «Уй-қу жой, муҳаббат чирой танламас» дейилганидек, бир миллатнинг ўғил-қизи иккинчи миллатнинг ўғил-қизига бемалол уйланиб, оила қура олади.

— Сен нега корейсга уйландинг, сен нега русга эрга чиқдинг,— деб таъна қилувчи кишилар бизда учрамайди. Бу-ку шундай, албатта. Аммо доно ёшларимиз ҳар бир ишга тутиниш олдидан, ҳар бир яхшиликни бошлаш олдидан ўз ота-оналарининг, ўзларидан улуғ жаҳондий-
40 да кишиларнинг холис маслаҳатига қулоқ соладилар, кўрсатган йўл-йўриғига итоат қиладилар. Ёшлар ўртасидаги миллий биродарликнинг бутун шукуҳини томоша қилмоқчи бўлсангиз, университетларга боринг, институтларга боринг, уларнинг бирорта қувноқ кечаларида иштирак қилинг.

Совет халқларига хос инсонпарварлик, дўстлик, ҳамкорлик фақатгина ўз Ватанимиз доирасида чекланиб қолмайди. Биз жаҳондаги ҳамма халқлар билан ҳам миллий, ирқий, диний фарқларга риоя қилмай тинчликда, тотувликда, ҳамкорликда, бир-бирига кўмаклашиб дўстлик билан яшашни истайдиган қодир ва улуғ халқимиз. Буни бизнинг айниқса Африка, Оснё, Латин Америкасидаги мазлум халқлар билан бўлган дўстлигимиз, шафқатимиз, уларга қилаётган биродарлик йўсинимиз ойдин кўрсатиб турибди.

10

Кейинги ҳафта ичида бизнинг халқлараро қанчалик дўстликпарвар халқ эканлигимизни Венгрия-Совет дўстлиги кўрсатиб берди. Уртоқ Янош Қадар бошлиқ Венгрия партия ҳукумат делегациясининг СССРга келиб кетиши, уларнинг бу ерда халқимиз томонидан дўстлик иззат-обрўсида кутиб олиниши қалби очиқлигимизнинг намоиши бўлди. Машҳур тожик классиги Рудакий айтганидек:

Жаҳоннинг шодлиги йиғилса бутун
Дўстлар дийдоридан бўлолмас устун.

20

Биз бу улуғ инсонпарварликни, биродарлик, дўстликни Ленин таълимотидан, Ленин партиясининг бизга берган тарбиясидан, улуғ рус халқидан ўрганганмиз. Халқимизнинг енгилмас қудрати дўстлигимиз туфайлидир. Биз қуёш болаларимиз. Биз дўстлик туфайли кучлимиз, бахтиёрмиз.

1963

ДУСТЛАР, ЭНДИ ТЕРИМГА!

Йил бўйи тер тўккан пахтакор йўлдош,
Терим субҳидами бўлсин муборак.
Олтин хирмонингга нур тўкиб қуёш,
Меҳнатнинг кўрки-ла, бўлсин муборак.

30

Бепоён Ватанимизда бағри кенглик, саховат, тўкин чочинликнинг тимсоли каби ёзнинг баракали пайнови, кузнинг биринчи куни бошланди. Ҳиндиқуш тоғларининг шимолий ён бағирларидан, Уш, Жалолобод, Андижоннинг жавоҳир сандиқдай хазиналар тўла ерларидан тортиб ўзбекларнинг кўз қорачиғи бўлган Фарғона водийси бўйлаб, Чимкент, Сайрамнинг ҳаётбахш ерларидан, Тошкент, Сирдарёнинг бўлиқ текисликларидан, олтин 40
жилоли Зарафшон қирғоқлари — Самарқанд, Бухоронинг мазмундор замини, Ҳисор этаклари, Вахш ва Аму-

331

дарёнинг ҳар икки қирғоғи, машъал областимиз Хоразм ҳамда Қорақалпоғистоннинг ялакат мағиздай тиқин кўкси, Регар, Саройқамарнинг онахон бағри, чўлда ҳаёт томири ҳисобланган Қорақум каналининг унумдор сувлоқлари, Мурғоб водийси, Ашхобод, Марви шоҳи жаҳоннинг зар тупроқлари, ўйноқи тўлқинли Каспий денгизининг баҳайбат қирғоқларигача учу қирсиз фаровон қитъаи заминда бутун Ўрта Осиё халқларининг ғурури, ифтихори, шарафи, иқтисоди ва маданиятининг якуни

10 бўлган туганмас бойлигимиз — «оқ олтин»имиз — пахта терими бошланди.

Бу йил кўклам асов келди. Кутмаганда ёмғир ёғди, кутмаганда дўл ёғди, қаттиқ шамол ва бўрон эсди, кўп ялангликларда эндигина униб чиққан ғўза кўчатларини ялаб-юлқиб кетди. Икки-уч қайталаб чигит эккан ерларимиз ҳам бўлди. Аммо, Мичурин бобо айтганидек, биз табиатга муте бўлиб қолмадик, унинг ваҳший кучини ўз қудратимизга бўйсундирдик. Мана энди не-не йиллар насиб бўлмаган, орзугина бўлиб келган каттакон ҳосилга эга бўлдик. Бундай ҳосилни ўз давлатини, ўз партиясини севган, ўз меҳнатини қадр қилган, ўз келажагига ишонган, ҳамиша бир ёқадан бош чиқариб, бирдамликни қўлдан бой бермаган, замонавий илм-маърифат, техникага эга, етук билимдон, тотув халқгина қўлга кирита олар эди.

20

Гарчанд ўзбекларни Ўрта Осиё пахтакорларининг отахони, устоди деб атайдилар. Бу-ку, бизга хуш келади, тўғри. Аммо бу йил Тожикистонда, Туркменистонда (айниқса ипак пахта), Қирғизистонда, Қозоғистоннинг жанубий пахтакор районларида шундай катта ҳосил етиштирилдики, бу мўмай давлатни нобуд қилмай териб олишгина унвонларни ҳал қилади. Ким устод, ким шоғирд — шунда айтамыз.

30

Ўзбекистоннинг кўп областларида, кўп районларида ҳозирданоқ терим бошланиб кетди. Сурхондарёнинг Термиз, Денов районлари, Бухоронинг, Гиждувоннинг, Ромитаннинг, Самарқанднинг неча-неча колхозлари аллақачон қизил карвонлар уюштириб, пахта тайёрлов пунктларининг ланг очиқ дарвозаларидан кириб кела бошладилар. Бу хушxabарларни эшитганда кишининг бағри кенгайиб, нафас олиши енгиллашади. Вужудида эркаланишдай бир жимирлаш, ҳузур-ҳаловат ҳис қилади киши.

40

Азамат областимиз, ўзбек пахтакорларининг манман деган отахонларининг макони, илм-маърифат билан халқ билимдонлиги эгизак бўлиб кетган Андижон об-

ласти пахта далаларини айланиб чиққанингизда кишиликка раво бўлган бир манманлик ғурури пайдо бўлади. «Мен пахтакорман, пахтакор бўлса менчалик бўлади-да», деворгинг келади. Гектарлар, гектарлар, ҳар гектарда саксон минг ва ундан зиёд кўчат, ҳар кўчатда ўн-ўн иккита ва ундан зиёд ғоз тухумидай, ана очилай, мана очилай деб турган тиқин пахта. Зеҳнинга тасанно, меҳнатингга тасанно, ҳосилингга тасанно, андижонлик пахтакор дўстлар! Офатлардан омон бўл, кучингга куч қўшилсин. Сўнгги граммгача бехатар териб ол! 10

Мен каттакон совхозларни, уч-тўрт минг гектаргача пахта экадиган азамат колхозларни, қирқ-қирқ беш центнердан кам ҳосил олмайдиган бригадаларни мақтамай қўя қолай, кичкинагина, ниҳояти 1200 гектар ерга пахта экадиган Янгиқўрғон районидаги «XXII партсъезд» колхозида бўлдим. Раис Юсуфжон Бобохонов ёш кадрлардан, бу йилгина раисликка сайланган. Ўзи мутахассис механизатор. Барака топгурнинг пахтаси шундай бўптики, дўплини ерга қўйиб ўйлаб ўтирмай, фол очмай, хомчўт қилмай бемалол қирқ центнердан беради, деса 20 бўлади. Кичкинаси шундаю, каттасига тўзим берсин.

Бирон қўшни республикага саёҳат қилиб қолсангиз,— Кавказгами, Болтиқ бўйгами, Сибиргами, Узоқ Шарққами,— «Қаердан бўласиз?» деб сўрайдилар. «Фарғоналикман», десангиз кифоя. Фарғона деганда бутун Ўзбекистоннинг мазмуни қўш муҳрли паспортдай маълум бўла қолади. «Ўҳ-ҳў», дейдилар. «Сизда мевалар кўп-а?» Ана ундан кейин оғзингизни кўпиртириб мақтаб кетасиз: «Бизнинг Фарғонада узумларнинг етмиш икки хили бор. Анжирларнинг кичкинаси — мураббо тарелкадай. Марғилон луччак шафтолисининг биттасига эри-хотин тўяди. Тарвуз пўчоқдан қайиқ қилиб кўлда сузса бўлади. Қовун еганда Олтиариқнинг минерал сувидан ичиб-ичиб турмасангиз лабингиз лабингизга ёпишиб қолади. Қизларимизнинг маржони гилосдан, узугининг кўзи олчадан». Хулласи, «Мақтанишга мусофирчилик яхши», дегандек, так-такка тўхтамай кета берасиз. Аммо пахтаси бу йил мақтамасангиз ҳам мақтагудек. 30

Мен ўзим чала қўқонликман. Қўқон группа районларининг бир неча йилдан бери пахта планини бажаролмай келишлари шохига урсанг, туёғи сирқирайди, дегандек менинг ҳам шаънимга оғир келиб юрар эди. Аммо бу йилчи, бу йил ёмон кўздан сақласин. Шундай ҳосил бўлганки, гап бу ҳосилни йиғиб-териб олишда, йиғиб-териб нобуд қилмай давлатга топшириб ололсак, 40

«Ака, биз қўқонлик бўламиз», деб кеккайсак бўла-
веради.

Мисол учун Қиров районини олайлик. У йигирма йил мобайнида атиги биргина йил пахта планини бажара олган эди. Биз газетачилар бутун даласини айланиб чиқдик. Шундай хулосага келдикки, қани, хўш, бу йил бажармаса қачон бажаради, шунча ҳосил бўла туриб, бу йил бажармаса қачон бажаради?

10 Бу йил марказ областимиз — Тошкентнинг юки енгил. Бир қатор районлар янги ташкил топган Сирдарё областига қўшилди. Ўз шаънига, салобатига ярашиқ планни бажара олади, деган мутлақо ишончдамиз.

Қозоқ қардошларимизнинг олий ҳиммати билан ўзбек оғаларига пешкаш қилинган каттакон ер қитъалари сабаблардан бири бўлди-ю, Сирдарё областини ташкил қилдик. Бу областнинг муборак тупроқлари Лениннинг муқаддас назаридан ўтган ерлардир. Ленин васиятларига ҳамиша амал қилувчи заҳматкаш халқимиз кундан-кун бу бедов саҳроларни, кўчма қум-биёбонларни қа-
20 дам-бақадам ўзлаштириб, қўриқ очиб, маҳсулдор экин-зорлар, ерда жаннатсимон боғ-бўстонлар барпо қилмоқда. Бу янги ташкил топган Сирдарё области республикамиздаги ҳамма меҳнаткашларнинг нури дийдасидай азиз тутилади, ардоқланади. Марказимиз Тошкентдан тортиб ҳамма областларимиз, ҳамма шаҳарларимиз Сирдарё обод бўлсин деб моддий-маънавий ёрдамини аямайдилар. Бу область донгдор раҳбар ходимлар билан, жаҳондийда пахтакор устодлар билан, азамат пахтакорлар билан, етук агрономлар, билимдон
30 механизаторлар билан, техника билан, ўғит билан — бутун имкониятлар билан керагича таъминланган. Биз бу янги областимиздан энг юқори ҳосил кутмоқдамиз. Бу умидимизнинг олтин қозиғи бўлсин, деб бир мисолни айтишимиз мумкин. Облаstdаги биргина Қиров ишлаб чиқариш бошқармасининг ўзи бу йил юз минг тоннадан ортиқ пахта беради. Облаstdаги икки колхоз — Сирдарё районидаги «Ленинград», Янгиер районидаги «Коммунизм» колхозлари: бу йил ўз еримиздан унган пахтанинг саксон процентини машинада териб оламиз,
40 деб, бутун республика пахтакорларини мусобақага чақирди. Мана буни ҳиммат дейдилар.

Пахта-ку бўлишга бўлган. Бу ердаги ноз-неъматларни айтинг. Гулистон, Янгиер районларида «дониёр», «олапўчоқ», «шакарпалак», «кўкча», «чўғари» қовунларини айтинг. Тилими тилингизни тарс ёради. Бу ернинг қовунлари Фарғона водийси бўйлаб Душанбагача, Тош-

кентдай азим шаҳрдан бошлаб Самарқанду Бухорога-
ча, Омск, Свердловскдан бошлаб Кремлгача, борингки,
бутун жумлаи жаҳонгача машҳур, тарвузи ҳам ончунон.
Ошқовоқдан сомса еган кишининг умри қирқ йилга
узаяди.

«Боёвут»у «Далварзин»нинг узумлари, шафтолила-
ри, кечки олма-ноклари. Бай-бай, мақтай берсам ишим
қолиб кетади.

Жўхориларни айтмайсизми. Устига чиқиб тўйга ча-
қиргудек бўйи бор. Тўрт-бештадан отнинг илигидек 10
сўталари бор. Буни еган сигирнинг сутидан қаймоқ маза
келади, гўштидан — асал. Любовь Лининг жўхориси,
деймиз. Тўғри, қойил қилиб қўйган. Аммо Сирдарёнинг
жўхориларини ҳам камситиб бўлмайди.

Ана шундан кейин, битта қовунни бирор ар-ар те-
ракнинг тагида коса қилиб еб ўтириб ўйлаб кетсанг,
ёпирай, шу ер қадимий Мирзачўлми, шулар Мирзачўл
сахросида битган меваларми, инсонларнинг инсони, до-
ҳийларнинг доҳийси, улуғ пешвоси устозимиз Владимир 20
Ильич Ленин шунчалик узоқни кўролган экан-да, дей-
сан. Ахир Мирзачўл ерларини обод қилиш автори би-
ринчи шу киши бўладилар-ку. Ўзбекистонда ҳамма
виждонли халқлар номидан ташаккур бўлсин, устоз
Сизга!

Мен бутун областлар тўғрисида обзор ёзмоқчи эмас-
ман. Кўрган-билган мутахассис, номутахассис дўстлар,
эшларимнинг, биродарларимнинг аниқ сўзларига қара-
ганда, Самарқанд, Бухорода ҳам, Хоразм, Қорақалпо-
ғистонда ҳам, Сурхондарёда ҳам пахта ғоят мўл бўл-
ган. Кўп кекса билагон қадрдонларим билан сўзлашган 30
нимда улар: «Бу йил пахта йили бўлди, бунчалик етук
ҳосил яқин ўртада бўлмаган эди, ишқилиб, гап — нобуд
қилмай, тўкилиш-сочилишига йўл қўймай, бепарволик
қилмай йиғиб-териб олишда», дейдилар.

Баъзи область раҳбар ходимлари билан сўзлашгани-
мизда, «Планни Улуғ Октябрь байрамининг 46 йиллиги-
га бажарамиз, деган мўлжалимиз бор», дейдилар. Яхши,
муваффақият тилаймиз. Ҳар ҳолда, бу йилги шиоримиз
терим ишини ноябрь охирлари, декабрь каби совуқ,
ёғин-яшинли, машаққат кунларга қолдирмай, саранжом 40
қилиб олишдир!

Бунинг учун ҳамма имкониятлар мавжуд. Ун икки
мингдан зиёд «зангори кема» суворийлари — жонажон
сингилларимиз, қизларимиз, йўлбарс нафасли йигитла-
римиз — механизаторларимиз ўз терим машиналарининг
штурвалларида дадил, командирнинг амрини кутган

танкчилардай теришга тайёр турибдилар. Ҳар бир механизатор бу мавсумда оз деганда 70—80—100 тонна пахта йиғиб топшириши керак.

Бу йил меҳрибон давлатимиз пахтанинг нархини оширди. Оддий колхозчининг қазноғи дон-дун билан тўлиб-тошиб ётибди. Демак, колхозчи ўзи ёз бўйи тер тўкиб қилган бу чўнг меҳнатининг ҳосилини тез йиғиб-териб олишдан ғоятда манфаатдор. Иложини топса келин-кеват, бола-чақа, чол-кампири билан мумкин 10 қадар тез теришга, кўп теришга ҳаракат қилади. Шаҳарлик меҳнаткашлар ҳам ўз пахтакор дўстларини армонда қолдирмайдилар. Керагича теримчи кучлар билан ўз колхозчи қардошларига ёрдамга борадилар.

Йилшунос кексаларнинг узоқ йиллар мобайнида тажрибадан ўтказган ҳисоб-китобларига қараганда, бу йил куз яхши келармиш. Гарчанд биз об-ҳаво маълумотларини илм-фан тадқиқотларига асосланган маълумотлардан олишга ўрганиб қолганмиз. Лекин халқ донишмандларининг фикрларига ҳам қулоқ солиб қўйиш ода-20 тимиз йўқ эмас.

Хулласи, азиз биродарлар, меҳнаткаш дўстлар, мен бу гапларни сизларга ташвиқот учун ёзаётганим йўқ. Ҳаммамиз ҳам халқимиз бойлиги бўлган пахтадан манфаатдормиз. Кийган кийимимизни қўя берингу, еганичганимизда, кўрган-кечирганимизда, илм-маърифатимизда, маданиятимизда, тўй-ҳашамларимизда, хонадонларимизда, чироқларимизда — ҳаммасида, ҳаммасида ўз пахтаимизнинг моддий мазмуни ётибди.

Пахтакор ўртоқ, улуғ кунларинг муборак бўлсин, 30 терим айёмлари қутлуғ бўлсин, омон бўл, биз сенга ёрдамчимиз:

Каттакон ҳосилнинг ботир жарчиси,
Тонготар қопқасин тубига келди.
Бахтли айёмларнинг шод хабарчиси,
Марди майдонларни ундаб қўй энди.
Бугун қилинажак қийин юмушни
Эртага қолдирманг, тортмасин маҳтал.
Теримдай куч талаб, қунт талаб ишни
Бутун халқ ёприлиб қила олур ҳал.

40 1963

ЖОН, АНДИЖОНИМ

«Бу йил — пахта йили бўлди», деганлари рост чиқиб турибди. Республикаимизнинг плани тўқсондан ошиб кет-

ди. Колхоз-совхозларнинг ери ҳали қўл тегмагандек, машина ораламагандек пахтага тўлиб ётибди. Колхозчилар бўлсин, совхоз ишчилари бўлсин, механизатор, теримчилар бўлсин, шаҳардан чиқиб борган ҳашарчилар бўлсин — бутун Ўзбекистон заҳматкашлари бу туганмас бойлигимизни шу қисталанг, ғанимат кунларда мумкин қадар тез, мумкин қадар покиза, тўкмай-сочмай йиғиб-териш олиш пайида. Кундалик сводкаларда кўз қувонтирувчи баракали кўрсаткичлар шундан далолат бермоқда. Республикамиз эндиги ҳафтани этаклатиб 3 миллион 566 минг тоннадан иборат пахта планини сўзсиз бажаради. 10

Юқорида биз: «Бу йил — пахта йили бўлди», деганлари рост дедик. Пахта йили бўлганлиги табиатнинг бизга қилган марҳаматидан эмас, бу ўз меҳнатини улуғлаган, ўз ҳунарини севган ўзбек пахтакорининг йил бўйи қилган ғоят зўр меҳнатидан, пахтакорлик ишларимизнинг асосини яна кўпроқ техникага боғлаганлигимиздан, кимёгарларимизнинг пахта ери учун керак бўлган озиқ моддалари — ўғитларни беҳаду беҳисоб етказиб бериб турганликларидан, давлатимизнинг пахтакорларга қилган меҳрибонлиги ва шафқати натижасидан, дейиш керак. Бўлмаса, кўклам анча беқарор, беқўним келган эди. Узлуксиз шамол, дўл, ёмғирлар натижасида кўп майдондаги мурғак ғўзалар нобуд бўлган, анчагина ерларга чигитни қайта-қайта экишга тўғри келган эди. Шунчалик қийинчиликларга қарамай, ҳозир қўлимизга нақд кириб турган шундай катта ҳосилни етиштиришни энди ижод дейдилар, маҳорат дейдилар, дўстларим. 20 30

Ижод ва маҳорат тирик инсонларга хос хислатдир. Бу улуғ ҳосилни етказиш инсонларнинг ақл-идроки ва қўл кучи натижасидир. Биз ҳар бир ғалаба тўғрисида сўзлар эканмиз, шу ғалабани тиз чўктириб қопқа тубига олиб келадиган улуғ инсон тўғрисида сўзлашимиз керак.

Бир туп ғўзадаги 15 кўсакда 60 грамм пахта етишгунча қанча назардан ўтадию, қанча қўлда парвариш топадию, қай ўғлон ва қизнинг меҳрибон жамолини кўради. Эҳ-ҳе, осон бўптими! Ахир, ҳар гектар ерда оз деганда 80 минг туп ғўза бўлади. Ана, ҳисобига етиб олаверинг. 40

Шунинг учун ҳам мен бу мақоламда пахтакорлик ишимизнинг асл боиси бўлган азиз шахслар, инсонлар тўғрисида кўпроқ гапирмоқчиман. Бизни бу ғалабаларга етказган кишилар, раис ака Эшматовдан тортиб

оддий теримчи қиз Маҳбубахонгача бўлган асл меҳнат-каш пахтакорлардир.

- Республикамиз пахта планини ғалаба билан яқунлаш арафасида турибди. Сурхондарё областидаги пахтакор қариндошларимиз куни кеча ўз планларини бажариб, ғалаба рапортини бердилар. План тўлди-ю энди нима иш қолди, деб ҳамма иш тақа-тақ тўхтатиб қўйилгани йўқ. Дала-тузни тўлдириб ётган қолган пахталарни сўнгги граммигача йиғиб-териби олиш, республикамиз шон-шуҳратини яна улуглаш учун далада қайноқ терим иши давом этмоқда. 110 процент нима эмиш, 115 бўлади, ундан ҳам ошади!

- Бугун эса республикамизнинг кўрки, обрўси, устоз пахтакорларнинг она-Ватани — Андижон области пахта планини бажарди, у давлатга 772 минг тоннадан зиёд пахта топширди. Бу ерда ҳам план тўлдию, жомакор ечилди эмас, бутун тарихида энг юқори ҳосил олиш билан шуҳрат қозонган отахон пахтакорларимиз — андижонликлар бу йил ҳам ғоят баланд ҳосил етказганлар. План тўлгани билан Андижон ерларида ҳали пахта демаганинг қалашиб ётибди. Шу мўл ҳосилнинг эндиги қолганларини ҳам сўнгги чаноғигача йиғиб-териби олиш ўзбек халқининг иззатига иззат, обрўсига обрў, давлатига давлат, рўзғорига баракат, илмига ривож, бахтига бахт қўшади. Майли-да, Избоскандаги бирор колхознинг бирор бригадасидами, ё Чустнинг энг чет бир участкасидаги бирон ердами, қайсидир бир қизимиз тўрттагина чаноқдаги пахтани териби этагига солса, бу, энди 3—4 ғалтак машина ип дегани, бир бутун устбошининг чокини тикиби чиқишга етади. Бу — Ўзбекистон экономикасининг миллиард-миллиардидан кичик, кўзга илғамас бир бўлагини ташкил қилса ҳам, «Ҳа, деган туяга мадор», дегани шу бўлади.

- Андижон пахта планини бажарди! Андижон республикамиз планининг қарийб 22 процентини беради. Гектаридан салкам 30 центнердан ҳосил берувчи Андижоннинг пахтакор ери ўз соҳибкорлари — устод пахтакор эрлардан, агрономлардан, сувчилардан, механизаторлардан ғоят миннатдордир. Ергина эмас, бутун ўзбек халқи бу доно кишилар билан ғурурланади, уларга ўз ташаккурини айтади. Андижон ҳақиқатан олтин балдоқдаги зумрад кўз каби бебаҳо бир ердир. Бу ернинг тарихий анъаналари каби ўтиб кетган улуг зотлари, боғ-бўстонлари, етти иқлимга шуҳрати кетган узумлари, анорлари, тилими тилингни тарс ёрадиган қовунлари, бағрингни баҳордай кенгайтириб юборадиган адирлари,

қирлари, қора тўрдан келган хипча белли сўзамол қизлари, жувонлари, яғрини карк терисидан қилинган қалқонсимон йигитлари, паҳлавонлари, Майғири, Куйганёри, Марҳамати, Хўжаобод, Шаҳрихони, Асакаси, ўрқирни босиб ётган буғдой-арпаси, донлари, ҳар биттаси қуёшсимон олтин баркашдай қизариб пишган сачратма холли седанали нонлари, шом-оқшом эрта демай, кеч демай дўстларини кутиб олишга тайёр ноз-неъмат тўла баракали дастурхонлари... Уҳ-ҳу, мен Андижонга хосликнинг ўндан бирини ҳам айта олганим йўқ. Бу бизнинг 10 Андижон бўлади.

Андижонликларнинг лафзи ширинлигини айтмайсизми! Ҳатто Бобур Мирзо ҳам Навоий тўғрисида сўз очганда «Алишернинг тили Андижон шеvasига яқиндир, асарларини Андижон тилида ёзибдир», деган мазмунни беради. Гап бу ерда Андижон тили тўғрисида кетаётгани йўқ. Бу ерда гап майда-чуйда хислатлар йиғилиб келиб, халқнинг умумий характерини белгилашда боряпти. Андижонликлар ўжар, абжир, бир сўзли, айтганини қиладиган, ваъдага вафоли, ботир халқ. 20

Мен юқорида, ҳамма ишни инсон ҳал қилади, деган мазмунда гап айтдим. Шу сўзимда туриб, Андижон областидан шунчалар кўп, шунчалар юқори ҳосил олишнинг сабабкорлари бўлган кишилар тўғрисида бир неча мисоллар келтирмоқчиман.

Гарчанд андижонлик пахта ботирлари тўғрисида сўз борар экан, бу ердаги юз минглаб кишилар тўғрисида алифбе тартибида қари-ёшликларини назарга олиб, бир чеккадан ҳаммани айтишим керак бўлади. Унда етти қомусдан каттароқ от кўтарим китоб пайдо бўлар эди. 30 Лекин бир полиздаги қовуннинг сифатини аниқлаш учун шу полиздаги ҳамма қовунни чақмоқлаб кўриш шарт эмас, ёки бир қозон ошнинг туз татимини билишга шу қозондаги ошнинг ҳаммасини еб кўриш шарт эмас, қошиқ учи бир қултум кифоя. Демак, бир-иккита азамат қадрдонларимнинг меҳнатдаги шон-шарафлари, фидойиликларини айтиб бера олсам, Андижон пахтакорларининг умумий хислати ва характери келиб чиқади.

Шу йил 28 октябрда сешанба куни Хўжаобод бош- 40 қармасига қарашли «Ленинград» колхозида бўлдим. Бу ерга боришимнинг сабаби бор эди. Биринчи сабаби, колхоз пахта планини 102 процент қилиб бажарган экан, шуни табрик қилишим керак. Иккинчидан, шу колхозни ўттизинчи йилларда биринчи марта ташкил қилган, ўттиз йиллаб шу колхозга раис бўлиб келган

қадрдон дўстим, кекса соҳибкор пахтакор Жўра полвон Ғойибовни кўриб, саломлашиб, эсон-соғлиқ сўрашиб келиш эди. Бундай кексалардан Ўзбекистонимизда кўп кишилар бор. Булар пахтачилигимизнинг ривож топиб келаётган биринчи йилларида кўпчилигимиз илмсиз, саводсиз, агротехникадан беҳабар, ер ишлаш учун ҳеч қандай техника воситалари йўқ, ер ҳайдашда ҳўкизларнинг роли биринчи ўринда турган вақтлар, маҳаллий ўғитлардан бошқа кимёвий ўғитлар танобига бир халта, 10 дегандек жуда оз, кўзга тўтиё, яна шундай йилларда пахтачилигимиз доврўғини оламга ёёолган колхозларимизнинг ташкилотчилари, ўз замонасида энг юқори ҳосилга эришган пахта фронтининг партизанлари, революционерлари бўлган зотлардир.

Едимда: 30-йилда Асакадаги Карл Маркс номли колхозга қандайдир бир америкалик агроном келган эди. Уша йили колхоз ҳар гектаридан анча мўл ҳосил олган эди. Бундай ҳосилга ишонмаган ҳалиги агроном: 20 «Буларнинг ерида айрим хусусият бормикан?», деб бир чимдим тупроқни олиб, обдан текшириб, ҳатто еб кўрган эди. Бу кексалар ана шундай кексалар, табаррук бу кексаларимизнинг бир қисми отставкадаги генераллардай кўкракларини орденлар билан ярқиратиб, қарликнинг фароғат умрини яшамоқдалар. Бир қисмлари ҳали ҳам пахта фронтининг олдинги сафларида туриб, навқирон наслимизга ўрнак бўлмоқдалар. Поплик Мамажон ота шундай, намуна бўла оладиган мўйсафидларимиздан биридир.

Муҳтарам ўқувчи, сиз ҳойнаҳой Революция музейига 30 киргандирсиз. У ерда ички урушлар, Колчак, Деникинларга қарши қаттол кураш йилларида иш кўрсатган, Царинин, Ростов-Донларни озод қилган тўпларни, гаубицаларни кўргандирсиз. Бу тўплар олдидан киши жўнликча ўтиб кетолмайди, ўша жанг кунлари кўз олдингизга келади. Қалъалар олган ўша замбаракларнинг уввос гумбурлашлари қулоғингизга келгандай бўлади. Қалбингизда ўша тарихий аслаҳаларга ғоятда зўр ҳурмат уйғонади. Оҳиста таъзим билан шапкангизни қўлга оласиз. Бу кексаларимиз ҳам шундай таъзимга 40 сазовор мўйсафидлардандирлар.

Ана энди, «От ўрнини той босади», деганларидай Жўра полвоннинг ўрнини ўғли Холмуҳаммад Жўраев эгаллаб турибди. У олий маълумотли агроном. Даланинг бутун ишини деярли машиналар бажаради, минерал ўғитлар керагидан зиёда. Колхоз 30-йилларнинг колхози эмас, колхозчилар ҳам 30-йиллардаги чаласавод-

лик курсини битирган колхозчилар эмас, олди фан кандидати, охири 10-синфни битирган кишилар бу ерда эгаллик қилади. Электр, газ, водопровод, радио, телефон, почта, кутубхона, кино, ҳаваскорлар театри, қўш-қўш ўн йиллик мактаблар, клуб, ясли, болалар боқчалари, физкультура майдони, шинам-шинам озода янги хонадонлар.

Бу албатта биргина «Ленинград» колхозига хос эмас, Ўзбекистоннинг энг чеккасидаги қишлоқдан тортиб ҳамма ерда гап шу.

10

«Ленинград» колхозини мен борган куни 1500 гектар ернинг ҳар гектаридан 32 центнердан пахта берган эди. Далада ҳали ҳосил кўп. Колхознинг Мамадтурсун Сангулов, Дадажон Темиров, Эргаш Ҳатамов, Одил Қозоқов сингари ўртоқлар бошлиқ илғор бригадалари ҳар гектар ердан 40 центнергача пахта топширишга ваъда бердилар. Умуман, колхоз бўйлаб яна 1000 тонна пахта учун кураш бормоқда. Бу дегани — 1500 гектарнинг ҳар гектаридан 35 центнердан бўлади, дегани. Бу колхознинг ўз фарзанди, ажойиб механизатор теримчи қизи Фотима Умаралиева бор. У ҳозиргача 155 тонна пахта териб топширди. Ёки чевар теримчи қизларни айтайлик. Рўзихон Муҳаммадҷонова 15 минг килограмм, Сотқиной Солиева 12 минг килограмм, Тожибархон Бўриева 10 минг килограмм пахта териб топширдилар, ҳали ҳам теримда давом этиб турибдилар. Ахир, шундай фидойи, астойдил жон билан пахта ишига қайишган кишиларнинг сўзларига ишонмай бўладими? Булар, яна қўшимча 1000 тонна топширамыз, дедиларми, албатта топширадилар.

20

30

Энди, бирор ҳафсалалироқ ёш романчи-ёзувчи учун битта тема айтаман. Мана буни роман қилса бўлади, повесть қилса ҳам бўлади, ажойиб сюжет («Ўзинг нега ёзмайсан?») десалар, «Қариб қолдим», деган баҳонам бор).

Олтинқўл районида райком комсомолининг биринчи секретари бўлиб чуваккина қиз ишлар эди. Уша қизни ўтган йили кўкламда Андижон бошқармасининг Марказий Фарғонадаги «Янги турмуш» колхозига раис қилиб юбордилар. Қизи тушмагур шу колхозга келдию колхознинг юраги бўлиб қола қолди. Марказий Фарғона ери янги очилган қўриқ ер бўлишига қарамай, шартномада гектарига 14 центнердан пахта берилур, дейилишига қарамай, қизгина колхозчиларни ўз атрофига уюштириб, астойдил ишлаб кетди. Қузга бориб ҳар гектаридан 25 центнердан пахта олишга муваффақ бўлдилар. Қол-

40

хозда жуда катта тўй бўлди, бу тўйнинг устига яна тўй қўшилиб кетди, яъни колхоз раиси бўлган қиз Тошхон Ҳожикосимова шу колхознинг агрономи Салимжон Ражабовга турмушга чиқди.

Бу йил-чи? Бу йил мен борганимда колхоз ўз планини 150 процент бажариб, колхозчилар пахта теришда давом қилар эдилар.

10 Баракалла, мана бунда сюжет дейдилар. 10—15 кун вақтни аямай шу колхозга чиқиб борилса, яхшилаб ўрганилса, манман деган ажойиб роман ёзиб бўлмасмикин ёки дoston ёзиб бўлмасмикин?

Энди, Марҳамат бошқармасидаги «Правда Востока» колхозига ўтайлик. Раиси Зокиржон Собиров. Бу колхоз 2550 гектар ерда пахта етиштиради. Мен Андижонда юрган вақтимда улар планни 120 дан ошириб, гектаридан 36 центнердан пахта топширган эдилар, яна 3—4 центнердан пахта териш топшириш ниятлари бор эди.

20 Пахта териш машинасининг ҳайдовчиларини пахта даласининг чинакам гвардиячилари деса бўлади. Чунончи, республикамизга маълум ва машҳур марҳаматлик Мамажон Дадажонов ҳозиргача 300 тоннадан ортиқ пахта териш топширди. «Савай» совхозидан Воҳиджон Жўраев 260 тона, Хадича Киреева 150 тонна, Янгиқўрғондаги «Октябрь» колхозидан Қарима Аҳмедова 150 тонна, Хўжаободдан Мамажон Исроилов 180 тонна пахта териш топширдилар. Бундай азаматларнинг номларини санайверсам газетада бошқа гапга ўрин қолмайди. Мана, булар пахтачилик ишимизнинг пўлатдан
30 қуйма девори, темир-бетон устунлари, ақл-идроки ва истиқболи. Буларнинг бунчалик жонкуяр, билимдон, астойдил меҳнат қилишларига сабаб ўз келажакларига ишонганликларида. Пахта иши — ўзбек халқининг жон иши, виждон иши, иқтисоди ва маърифати эканлигини англаганликларида. Булар учун ҳеч қандай тарғибот ва ташвиқотнинг ҳожати йўқ. Керак бўлса, улар сизни синф партасига ўтқазиб қўйиб, агрономиядан дарс бера оладилар, керак бўлса истаган куни пахтачилик ишидан,
40 юқори ҳосил важдан, меҳнатни ташкил қилиш ва бошқалардан кандидатлик диссертацияси ёқлай оладилар.

Ўзбекистоннинг ҳамма областларида бўлганидек, Андижонда ҳам ёш авлоднинг ёш кадрларнинг азамат қудратларига, кучларига, билим-маърифатларига ишониб, хўжалик ишимизнинг асосий тизгини шуларнинг қўлига бериб қўйилган ва жуда ҳам тўғри қилинган. Ахир ком-

мунизм қураётган ва коммунизм асрида яшайдиган шуларнинг ўзи-да, шуни улар яхши билдилар.

Андижонликларнинг карвони саодат юкини ортиб, умид манзилга етиб келди. Аммо бу билан олдимизда турган чўнг вазифалар тамомига етди эмас. Ҳали жонажон республикамиз ўз зиммасига олган вазифаларни бажаришдай шарафли кун турибди. Бу ғалаба кунига унчалик узоқ қолгани йўқ. Юқорида айтганимиздек, эндиги ҳафтанинг этакларига бориб, бу улуғ маррани ҳам эгаллаймиз. Ана ундан кейин республика бўйлаб осмон гумбазининг қирғоқларини титратган каттакон тўй-томоша, нашъу намо кунлари бошланиб кетади. 10

Андижон пахтакорларининг эндиги вазифаси ерда бор энг охири грамм пахтагача йиғиб-териб олиш ва республикамизнинг бутун иттифоқдош қардошларимиз ўртасида улуғвор обрўсини яна ҳам ошириш учун умумий планга ҳисса қўшишдан иборатдир.

Бугунги ғалабангиз муборак бўлсин, азиз ўртоқлар, эртанги ғоятда зўр тантанали улуғ айёмларни ҳозирданоқ қутлаб қўйишга ижозат беринг! 20

Кундан-кун обрўйингиз ошсин, меҳнатингиз баракали бўлсин, келаси йил ҳосили учун курашга тайёрланинг!

Келинчак висолин кутган йигитдай
Шарафли айёмга халқим мунтазир.
Пештоқда тилла хол қизил барқутдай
Эртага пешвоз чиққанмиз ҳозир.

Яхшиликлар учун қовоқ учади,
Хушxabар сўраймиз ҳар йўловчидан.
Қарвон илдамлаб олға кўчади,
Қораси кўринар уфқ учидан. 30

Халқимнинг ғалаба соати яқин,
Яшайди эртамик, индинимиз ҳам.
Пахтакор дейилган улуғ ном ҳаққин
Батамом оқлаймиз шон ила кўркам.

1963

ЗАМИННИНГ ВА ЗАМОННИНГ МАЗМУНИ

Пахтакор азизим, ҳорма, омон бўл!
Меҳнатинг маррага етди ниҳоят,
Ғолиб азаматсан, қувна, хандон бўл,
Шунчалик бўлади ижод, маҳорат.
Йил бўйи кўрсатган қунгу тадбиринг,
Қудратинг Ватанга зар қуйиб қўйди. 40

Бриллиант бўлолди ҳар қатра теринг,
Миллион-миллионлардан тоғ уйиб қўйди.

Бағримиздай кенг, қалбимиздай шўх, жонимиздай ишчан, зеҳнимиздай ўткир, ақлимиздай тийрак жонажон республикамиз ўз зиммасига олган пахта планини тўлатўкис бажарди. Яъни, у 3 миллион 566 минг тоннадан иборат ғоятда катта, зўр бурчини ошиғи билан адо этиб, ой жамоли билан офтобни қарши олди.

10 Улуғ Иттифоқимиз оиласига бирлашган қардош-қариндошларимиз ўртасида юзимиз ёруғ, обрўмиз етукдир. Биз меҳнатимизнинг шахмат тахтасида пиёдани фарзинга чиқазолган халқмиз.

Улуғ етти йиллик планнинг бешинчи йили бўлган 1963 йил Ўзбекистон учун ғоят унумли, баракали йил бўлди. Биз бу йил деярли хўжалигимизнинг ҳамма соҳасида олган мажбуриятларимизни бажардик. Пилла планини муддатидан илгари ошиғи билан ўринлатиб, партиямиз Марказий Комитети ва давлатимизнинг ташаққурига сазовор бўлдик. Ғалла етиштириш плани ҳам шундай бўлди. Қорақўл етиштиришда-ку, бизга етар киши йўқ. Ва бошқа соҳаларда ҳам шундай бўлди.

20 Пилла планимизни бажарганимизда партиямиз Марказий Комитети ва СССР Министрлар Советидан бизга ёзилган табрик хатида пахта планини ҳам шундай муваффақиятлар билан бажаришингизга ишонамиз, дейилган мазмун бор эди. Биз, ўзбек пахтакорлари жонажон партиямизнинг ва давлатимизнинг бу ишончларини оқладик. Пахта планини ошиғи билан бажардик. Кеккаяверсак бўлади. Тағин ҳам анча босиқ, оғир, ўзини тута билган халқ эканмиз. Бўлмаса-чи, босар-тусаримизни билмай, катта аммамизни сансираб чақиримиз, «Янгиер» папиросидан «Люкс»га ўтворишимиз, кирзовой этикни бурчакка улоқтириб, тумшуғи ингичка туфли кийворишимиз ҳеч гап эмас эди. Босиқлик яхши, босиқлик!

40 Бизнинг барқ уриб, қадам-бақадам коммунизмга кетаётган мамлакатимизда каттадир, кичикдир, ҳар бир ишни одам, тирик жон, инсонлар ҳал қилади. Бухоро газини Уралгача етказиб борган, Бухоронинг олов нафасини Ватанимиз кочегаркасига уфурган, Амудан канал очиб, Бухоронинг қақроқ чўлларини боғу бўстонга айлантираётган, Мирзачўл, Ёзёвон даштларини, Сурхон, Қарши саҳроларини Ватанимизнинг жавоҳир сандиғига, энг юқори ҳосилли пахта ерларига айлантираётганлар — бариси кишидир, тирик инсонлардир.

Биз бу йил пахтадан юқори ҳосил олдик. Бу ҳосил табиатнинг бизга қилган меҳру шафқатидан, «худойи таоллонинг иноятидан», осмондан оёғини узатиб тушган қуту баракадан эмас, балки, мамлакатимиздаги миллион-миллион заҳматкашларнинг ақлу идроки, тинимсиз меҳнати, ижодий маҳорати самарасидир. Пахтачилик ишимизнинг беҳаду бепоён маҳсулдорлигига энг биринчи сабаблардан бири — юқори агротехника билимдонлиги, машина, кимёвий ўғитлар, сув масаласининг ҳал қилинишидир.

10

Бизнинг колхозчи деҳқонларимизнинг асосий кадр мояси оз деганда ўрта маълумотга эга кишилардир. Бизда юқори малакали агрономлар, агротехниклар ғоятда кўпчилик. Булар ерга чигит тушгандан теримгача бўлган ҳамма даврга масъул кишилар.

Биз ер ҳайдашни — тракторда, чигит экишни — сеял-каларда, ер ишлашни — культиваторларда, пахта теришни — терим машиналарида, умуман, пахтакорлик ишимизнинг юздан тўқсон ишини машиналарда бажарамиз. Машина колхоз хўжалигининг ғоятда зўр мадад-кори, суянган тоғидир.

20

Чирчиқ, Қўқон, Самарқанд, Фарғона шаҳарларидаги энг зўр химия комбинатлари пахта ермиз учун зарур бўлган кимёвий ўғитларни — пахтанинг энг зарур озукасини керагидан зиёда етказиб берадилар.

Қатта Фарғона каналидан тортиб Аму-Бухоро, Қарши каналлари, сув омборларигача йигирма беш йил муттасил қуриб келаётганимиз сув иншоотлари пахта-мизнинг йўғон қон томирларидир.

Шу тўрт асосий воситалар устида эса: «Манаман, аканг қарағай!» деб инсон турибди.

30

Севимли республикамизни тўққиз азамат ўғилнинг отаси — полвон отага ўхшатса бўлади. Андижондай, Сурхондай, Хоразмдай, Сирдарёдай, Қорақалпоқдай ўғиллари бор ота дард қолармиди? Андижон области умумий планнинг 22 процентдан кўпроқ пахтасини бериб, қаторда дангал яғрин ташлаб турибди. Сурхондарё, олдинги ўғил ўзим бўламан, дегандай куч кўрсатмоқда. Хоразм, машъал эдим, машъал бўлиб қолавераман, дейди, рост айтади. Сирдарё кенжа ўғил бўлса ҳам «Қўчқор бўлар қўзининг пешонаси дўнг бўлур», деганларидай бўладиган йигит эканлигини кўрсатиб қўйди. Тошкент, Фарғона, Самарқанд тўғрисида нима ҳам дердик, булар не-не мақтовлардан ўтиб, «Барака топинглар!» деган хуш ёқадиган гапларни эшитавериб, қулоғи пишган областлар.

40

Кўклам экин кампанияси, ягана, биринчи культивация, узлуксиз парвариш, чеканка, ҳашаротларга қарши кураш, суғориш, ўғитлаш, ҳосилга ҳосил қўшиш даврларида чинакам фидойилик ишини кўрсатган миллион-миллион меҳнаткаш, ором билмас колхозчиларнинг, совхоз ишчиларининг, механизаторларнинг, миробларнинг, агрономларнинг, бригадирларнинг, раис акаларнинг шарафли меҳнатларини эсимиздан чиқарганимиз йўқ.

10 Бу йилги кўклам асов келди, бўрон бўлди, дўл ёғди, ёмғир қуйди, сел келди, минг-минг гектар ерларнинг чигитини қайта-қайтадан экдик. Попдаги кўклам фожиаси ҳамманинг эсида. Шундай бўлишига қарамасдан, попликлар Фарғона областида учинчи бўлиб планларини бажардилар. Юқорида айтганимиздай, попликларнинг бу мардонавор ишига на табиат, на «худойи таоло» марҳамат қилгани йўқ. Ҳаммасига меҳнаткаш колхозчиларнинг ўз қунти, гидроки, матонати, маҳорати сабаб бўлди.

20 Биргина попликлар эмас, ўзбекистонлик барча пахтакорлар пахта ишини ўз ишлари деб биладилар. Пахта Ўзбекистон иқтисодининг олтин миҳи, пахта шоду хурамлик, тўй, барака, ободончилик, бойлик, илму маърифат ва тинчлигимизнинг асосий сабаби. Шунинг учун ҳам шунчалик ғалабаларга етишиб турибмиз. Буни, шаҳарлик бўлсин, қишлоқлик бўлсин ҳамма граждандан билади.

30 Мен шу халқнинг шоириман! Менинг ҳам кундалик ҳаётим республикамнинг ҳаёти билан чамбарчас боғлиқ. Пахта ишини қанчалик кўкларга кўтариб мақтасам, бу энди қисман ўз-ўзимни ҳам мақташ бўлади. Агар ёзолганим умумий ишимнинг ривожига бир баҳя бўлса ҳам манфаат етказса, ўзимни бахтиёр санайман. Сизнинг бу шарафли меҳнатингиз, чинини айтганда, коммунизм қураётган замонамизнинг ҳам ва сизга она-Ватан ҳисобланган шу муқаддас заминнинг ҳам асл музмунидир!

Азиз пахтакор дўстим, катта ғалабанг муборак бўлсин! Ҳамиша шундай бахтиёр кунлар сенга ёр бўлсин! Доимо юзинг ёруғ бўлсин, ҳар қандай ваъданинг устидан чиқмаклик сенга одат бўлсин!

40 Уфқда алвон ранг бир қизиллик бор,
Ғолиб Ватанимнинг байроғидир бу.
Пахтакор ўғил-қиз гулдек беғубор,
Кўзим равшанлиги, қароғидир бу.

Янги йил тонгини кутмоқлик учун
Бу бўлур маҳорат, бу бўлур якун.

Ленин авлодининг енгилмас кучи,
Эндиги замону заминга мазмун!

1963

ФАРҒОНАМНИ ҚУТЛАЙМАН

Учраган ўзбекдан сўрасанг агар:
— Қалбингда қай ўтлуқ, гавҳар ягона?
Еқут лаб тебратиб, беради хабар:
— Бебаҳо Ватаним, гўзал Фарғона.
Жаҳоннинг истаган бурчига бориб,
Фарғона номини тилга олсанг бас.
Тизма тоғ авжидан офтоб ёриб,
Дил зарбин тезлатар мисоли нафас.

10

Эски табобат китобларида дилни мунтазам, руҳни эркин, кўзни равшан, зеҳни тиниқ, вужудни соғлом қиладиган воситалар деб шуларни айтилади: юлдузли осмонга қараш, оқин сувни сайр этиш, кўкаламзорларни томоша қилиш, гўзалларнинг жамолига термулиш, яхши дўстлар билан суҳбат қилиш, ҳалол, унумли меҳнатга одатланиш — мана шу воситаларнинг ҳаммаси ҳам менинг Фарғонамда бор.

20

Фарғона деганда қандайдир бир лирик завқланиш, меҳрибон она қучоғида эркалангандай, ҳузур-ҳаловат, орқа суянчиғинг катта тоғ тургандай, ўз-ўзингга ишонч ҳислари кишини чулғаб олади.

Яқинда бир неча студент қизларимиз Кубага қилган саёҳатларидан қайтиб келдилар. Шулардан бири Латифахон айтади:

— Гавананинг паркларидан бирида юрар эдик. Фарғона дўппили бир қорача йигит, унинг ёнида эса Тошкент чамандагул дўпписини кийиб олган бир қизни учратиб қолдик. Бориб танишдик. Булар Қўқон механизация мактабида ўқиб келган Куба ёшларидан экан. Шунда Фарғонамизга жуда ҳам меҳрим ошиб кетди, соғиниб кетдимки, қани энди...

30

Тўғри, Кубанинг ҳам иқлимини Фарғона иқлимига ўхшатишади. Ҳиндистоннинг Кашмир вилояти ҳам иқлим жиҳатидан Фарғонанинг худди ўзгинаси эмиш. Уша ар-ар тераклар, ёши юзга кирган чинорлар, pista-бодомлар, олма-узумлар. Аммо, «Ҳар кимники ўзига, ой кўринар кўзига», деган эканлар, биз ўз Фарғонамизни жонимиздан яхши кўраимиз. Бу ерда ота-боболаримиз, аждодларимиз неча минг йиллаб нашъу намо суриб кел-

40

ган. Бу ерлар миллат бўлиб ташкил топишимизнинг, илм-маърифат, маданиятимиз, кун кўришимизнинг асл она бешиги бўлган ерлардан бири.

Бугун, худди шу бугун у яна жамоли жаҳоноросини офтобларда жилвалантириб, шабнамларда ювиб, бўйи етган қизлардай, жамол билан назаримизда турибди. Чунки Фарғона бугун Ватан, партия олдида ўз зиммасига олган 462 минг тонна «оқ олтин»ни давлат хирмонига тўкиб планни бажарди.

- 10 Тан бериб айтиш керакки, рақамлар қоғоздагина тилсиздирлар. Амалда-чи, бир тонна пахтани ер кўтариб, чигит экиб, йил бўйи парвариш қилиб, ҳосилга киргизиб, ердан йиғиб-териб олгунча озмунча зеҳн, идрок, ақл-маърифат, қўл кучи, машина, ўғит, маблағ, асаб сарф бўладими? Ҳар килограмм пахта ҳосилида ўнлаб кишининг — софдил, ҳалол меҳнаткашнинг чўнг пешона тери бор.

- 20 Биз ўзбекистонликлар ота-бободан мерос — шарафли пахтакорлик ишини камолга етказиб, энг юқори ҳосил етиштирувчилар бўлиб олдик. Бу йил 3 миллион 566 минг тонна пахта етказгунимизча саккиз ёшдан саксон ёшгача бўлган ҳаммамиз меҳнат қилдик. Йил бўйи меҳнат қилдик. Ҳамма шон-шарафлар, қутловлар шу меҳнаткаш халққа бўлсин!

- 30 Пахта бир экиб, бир мартагина териладиган жўн экинлардан эмас. Фарғона республикамизда пахта етказишда тоши оғир областлардан иккинчисидир. Шу вазмин юкни тайёрлаган миллионлаб меҳнаткашларнинг қай бирисининг отини айттай? Эски шоирлар таърифи билан айтганда, буларни номма-ном зикр қилиб, мақтаб чиқиш учун Фарғонадаги ҳамма ёғочлар қалам бўлса, ҳамма сувлар сиёҳ бўлса, ҳамма япроқлар қоғоз бўлса ҳам етмайди-ку? Демак, бир-иккиталарини айтиш шу улуғ ва қутлуғ хонадондан хабар бериш билан баравардир.

Шу йил ёз бошида турк шоири Нозим Ҳикмат билан унинг уйида суҳбатлашиб ўтирганимда, деворда 9—10 ёшлардаги бўлагина боланинг расмини кўриб:

— Нозим, бу ким?— дедим.

- 40 — Бу ўғлим Мамад, у онаси билан Туркияда қолган. Мен унинг жамолидан, у менинг меҳримдан узоқда. Унинг ҳар олти ой, бир йилда расми келиб туради. У менинг кўз олдимда фоторасмлар орқали ўсиб бормоқда, лекин сўнгги етти йил ичида фотосини ҳам олганим йўқ,— деб маъюсланди.

Мен ундаги бу айрилиқ алангасини пасайтириш учун:

— Демак, ўзбекча оти Мамажон бўлар экан-да, Мамажон деганларнинг энг зўри Попда, ўзбек халқининг фахрли отаси Мамажон ота борлар,— дедим.

Нозим бирдан қувониб кетди:

— Ҳа, ҳа... Мамажон, менинг Мамажоним. Мамадга менинг жоним қўшилса Мамажон бўлади. Бундан кейин мен уни бир умрга Мамажон деб атаганим бўлсин,— деди.

10

Ана, улуғимиз Мамажон ота, сизнинг исмингизни табаррук сановчилар еримизнинг у тарафида ҳам бор.

Мамажон ота ўзбек кексаларининг кўркидир. У пахтакорларга қилган мурожаатида: «Ҳой пахтакор, ўз касбингни улуғла!» деган шиорни ўртага солди. Ҳамма ота йўлидан кетди.

Кексалар-ку, бизда шунақа (қуйида яна битта кекса тўғрисида гапим бор, ўқиб бораверинг-чи...)

Ёшларни айтинг. Биз келажакка ишонган улуғ халқимиз. Шунинг учун ҳам ёшларга эътиқодимиз катта. Улкан-улкан ишларни уларга ишониб топшириб қўяверамиз. Чунки эскилар айтгандай эндиги кунлар бизнинг чироғимизни шулар ёқади. Давомчиларимиз шулар. Фарғона областида кўпчилик колхоз раислари, ўз планларини дўндириб ташлаган совхозларнинг раҳбарлари билимдон ёшлардан. Поплик донгдор механизатор, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, СССР Олий Советининг депутаты Мелиқўзи Умрзоқовни айтайми, Фарғонанинг турсунойчилари, механизатор қизларим Маҳбуба Насриддинова, Қимёхон Тўрақулова, Ҳикматой Мамажоноваларни айтайми!

20

30

Ўзбек қизи шундай мураккаб машинанинг штурвалини буриб ана шунақанги хизмат кўрсатяпти, деган гапнинг ўзидан бутун революциямизнинг мазмунини, кишилар онгида шунчалик инқилобий ўзгаришлар ярата олган Ленин таълимоти қудратини, жонажон партиямиз пешволигини баралла кўриб турибмиз.

Механизатор ўғлонлардан Қурбон Кенжаев, Ислон Тўронов кабиларнинг номларини зикр қилишнинг ўзи биздек кексаларнинг белига мадор, қалбига далда, кўзига нур бағишлайди. Омон бўлинг чароғларим, дегингиз келади.

40

Фарғона водийсини кезиб юрибман. Боиси бор. Мен бу ерга бекорчиликдан ўйнагани келганим йўқ. Қатор-қатор дўстларимизни ғалабалар билан табрик қилгани келганман. Шоир киши бўлганим учун Фарғонага хос,

дилимга ёққан бир неча ажойиб воқеаларни ёзмоқчи-ман. Аммо, бу ажойиб ҳодисалар кишининг афзаллигини, киши меҳнатининг мўъжизалар яратган қудратини куйлаш учун шунчалар кўп материалларга эгаки, қайси биридан гап бошлашни билмай қоласан. Шойи-атлас магазинига кириб қолган келинчақдай қайси нухса, қайси тўпдан ўлчатишни билмайсан.

Ҳа, майли, бир-иккитасини айтай.

10 Ленин васиятларини тўла-тўқис бажаришга аҳд қилган совет халқи — ўзбеклар, Марказий Фарғонани ўзлаштиришга киришдилар. Ленин даҳоси ўз қудратини намойиш қила бошлади. Ваҳший табиатнинг чангалидан қадам-бақадам озод қилиниб, экин майдонларига айланиб бораётган бу бўлиқ ерлар ҳозир боғу бўстонларга айланиб кетган.

Бу ерда ҳам тупроқ, ҳам дил шод бўлиб,

Уфқдан тонготар олади бўса.

Кошки улуғ доҳий барҳаёт бўлиб,

Ўзи эккан боғидан олмалар узса.

20 Лекин Ильичнинг миллион-миллион фарзандлари бу навқирон ерларнинг чинакам эгалари бўлиб олам қурмоқдалар.

Марҳум отамиз, ~~Ўзбекистон~~ оқсоқоли, биринчи президентимиз Йўлдош ота Охунбобоев Марказий Фарғона ерларини ўзлаштиришга бел боғлаган инқилобчи партизанларимизнинг олдингиларидан эдилар. Ана шунда кунлардан бир кун десангиз, бир тўда қари-қартанг, ёш-ялангларни етаклаб қадимий «Йўқолган қишлоқ»ни қидириб юрар эдилар.

30 Қадим-қадим замонларда Ёзёвон ерлари обод ерлар экан. Қишлоқлар бўлган экан. Кейин-чи, хону бек, амиру амалдорларнинг ўзаро бемаъни уруш-талашларида сув йўллари бузилиб, хўжаликлари барбод бўлиб, деҳқонлар чилнинг боласидек теварак-атрофга тирқираб кетиб, онда-сонда кампирларнинг тишидай ҳақкам-дуккам пахса деворлар, бойўғлихона, чалдиворга айланиб кетган экан. Кейин бу ерларнинг исми халқ оғзида «Йўқолган қишлоқ» деб ном олган экан.

40 Охунбобоев бошлиқ бу халқ шу қишлоқни қидирарди. Йўқ, қидирмас эди. Бир бутун халқ номига қишлоқлар йўқолиши иснод бўлади, ана шу иснод бўлмасин учун, шу ерларда янги қишлоқлар, янги шаҳарлар бунёд қилиш учун режа тузарди. Чунки Катта Фарғона канали халқнинг чегара билмас қудрати билан 45 кундай қисқа муддат ичида қазиб битказилган эди. Ёзёвонга бир неча ариқлар очилиб, шарқираб сувлар оқа

бошлаган эди. Ёзёвонни ўзлаштирмоқчи бўлиб юрган бу кишилар содда, калтафаҳм Сафар бўзчилар эмас, қўлларида реал имкониятлари бўлган совет кишилари эди. Булар айтганларини қилгувчи кишилар. Ана шулар Ёзёвоннинг катта картасидан эндиги колхозлар, совхозлар, қишлоқлар, шаҳарлар ўрнини белгилар эдилар. Шунда бу ерга эндигина очиб келтирилган бир тегирмон сувга етар-етмас кичкина ариқнинг лабига Йўлдош ота биринчи бўлиб 5—10 та кетмон дастадек тол суқиб:

10

— Мана, бу энди, дўстларим, бошланиши, эндиги боғу бўстонларни обод қилиш ва яратиш сизларга вази-фа бўлиб қолди,— деган эдилар.

Худди шундай бўлди. Шунча тарихий гапларнинг ёдимга тушишига яна бир чиройли сабаб ҳам бор. Мен самолётдан Фарғонага тушганимда эски қадрдоним, туғишган акамдан зиёда, ўзбек халқининг камтарин, заҳматкаш фарзанди Эшон ака (Бузрукхўжа Усмонхўжаев) кутгани чиққан эканлар. Бошим кўкка етиб кетди. Шундай улуг одамнинг чеккан заҳмати учун хижолат ҳам тортдим. Фарғонамизнинг — совет Фарғонасининг тирик тарихи бўлган бундай кексалар бизда табаррук саналади. Ахир, Эшон ака Катта Фарғона каналини қазувчилардан бириси, Ёзёвонга сув келтирган мироблардан, янтоқларга қирон солиб, миллион туп тутлар, олма-ўриклар, узумлар, бодомлар, чинорларни ўстирган отахон, тинмагур бир зотдир. У ҳозир ҳам меҳнат йўрғасининг қайиш жиловини бировга бериб қўйгани йўқ. У шу улуг, азим дарёнинг — Катта Фарғона каналининг тўғонбошиси, водиймизнинг йўғон қон томири бўлган каналимизнинг «бош врач», билимдон Абу Али ибн Синоси бўлиб, шарафли хизмат постида асрдийда қайрағочдай, ажойиб фарзандларининг бошига кўланка солиб забардаст турибди.

20

30

Ана шу «Йўқолган қишлоқ» ўрнида янги қишлоқлар пайдо бўлди. Булар йўқолмайдиган коммунизм қишлоқларидир. Яъни абадият қишлоқларидир. Бу ерда жуда кўп колхозлар бўлиб, шулардан бири 5—6 йиллар муқаддам ташкил топган Карл Маркс номли колхоздир. Бу колхозни ташкил этган ва шу ерда яшаб меҳнат қилиб юрган 13 миллатдан иборат интернационал коллектив тамоман янги кишилардир. Буларнинг гидроки, зеҳни, дунёга қараши, ўзаро муносабати коммунистик одоб-ахлоқда кўрсатилганидек мукамал. Бу ерда Тинчлик, Меҳнат, Озодлик, Тенглик, Қардошлик ва Бахт-саодат барқарордир. Ахлоқларига яраша урф-

40

одатлари, турар жой ва маишатлари ҳам тамоман янгидир.

Колхоз қишлоғида ҳамма хонадон янги. Кўчалар асфальт. Ильич чироғи ярқирайди. Радио, телефон, телевизор, мактаб, клуб, қироатхона...

Ота эккан толлар нима бўлди, дерсиз? Уларнинг ҳар бир доираси тегирмон тошидек бўлиб, улкан соя-салқин гигантларга айланиб кетган. Шу толлар соя солиб турган майдон асфальтланиб, катта намойишгоҳга айланган. Байрам кунлари йиғинлар шу ерда ўтади, баъзи кунлари кечқурунлар Ильич чироқларининг нурларида ёш-яланглар шу ерда ўйин-кулги қилишади. Майдоннинг номи ҳам Охунбобоев майдонидир.

Бу ерда Карл Маркс номли колхоз бор.

Колхоз аввалига бригада бўлиб, 5 гектар ер очиб, иш бошлаган эди. Бригада колхозга айланди. Ер минг гектардан ошиб кетди. Бу йил колхоз аъзолари 920 гектар майдоннинг ҳар гектаридан 25 центнердан ошириб ҳосил олдилар. Мен борганимда терим давом этар эди. Бундай колхозлар Марказий Фарғонада жуда кўп.

Бугуннинг шиори инсонларга зарур бўлган ҳамма маҳсулотларни, ҳамма яхшиликларни инсоннинг ўз қўли билан яратилишига қаратилган. Айрим звено, айрим бригада, айрим область, ҳатто бутун республикамизнинг ҳам улуғ шон-шарафига сабаб бўлиб турганлар тирик инсонлардир. Ўз меҳнатини улуғлаган заҳматкаш кишилардир. Шулардан бири Карл Маркс номли колхознинг камтарин механизатори Родион Эргашевдир.

Бу йиғитнинг ажойиб саргузашти бор. У аслида рус. Улуғ Ватан уруши йилларида душман қамалида қолган қаҳрамон Ленинграддан кўчирилган етим болалар ичида Родион ҳам бор эди. Унинг асли ота-оналари қаттол жанг кунлари курашларда ўлиб кетган эдилар. У Тошкентга келтирилди. Уни Шоаҳмад ака каби бир мўйсафид, фарғоналик кекса Эргаш ота от орқасига миндириб, уйига олиб келди. Ўз ўғли қилиб домовойдан ўтказди. У шу оиланинг фарзанди бўлиб қолди. Шу бугундан бошлаб Родион учун етимлик мазмуни унутилган эди. У янги оиланинг туққан эрка ўғли бўлиб яшай бошлади.

Ёзёвонда ер очилиб, кишилар кўчиб келган чоғда Эргаш ота ҳам оиласи билан Ёзёвонга кўчиб борди. Карл Маркс номли колхозни тузувчилар қаторида ўзи ва ёнида ўғли Родион ҳам бор эди.

Чол ўлиб кетди. Оила бошлиғи, колхознинг обрўли аъзоларидан бири бўлиб Родион қолди, уни боқиб ол-

ган онаси ҳам қариб, кўзи ўтмасланиб қолган. Агар Родиондан Ленинград томонларга қайтмайсизми, деб сўрасангиз:

— Ленинград ҳам Ёзёвондек ўз ватанимиз. Совет кишисини ҳамма ерда ҳам шу шарафли меҳнат кутиб турибди. Барибир эмасми? Энди қариб қолган кампирни ўкситиб қаерга ҳам борардим? Хотиним, бола-чақаларим шу ерда бўлса. Келинингиз ҳам механизатор, шу колхозда ишлайди,— дейди.

Улар — эр-хотин шу мавсумда 193 тонна пахтани 10 машина билан териб катта хирмонга тўқдилар.

Шу ерга келганда Ватан урушининг биринчи йилидаёқ ёзган «Сен етим эмассан» шеърим эсимга тушиб кетди:

Сен етим эмассан,
Тинчлан, жигарим,
Қуёшдай меҳрибон
Ватанинг, онанг
Заминдай вазмину
Меҳнаткаш мушфиқ,
Истаган нарсангни

20

тайёрлагувчи

Халқ бор — отанг бор,
Чўчима, жигарим.
Ўз уйингдасан.
Бу ерда

на ғурбат,

на офат,

на ғам.

Бунда бор

30

ҳарорат,
муҳаббат,
шафқат

Ва меҳнат нонини кўрамиз
баҳам.

Худди шеърда айтилгандай бўлди. Фарғона ери отадай меҳрибонлик қилди. Фақат «Тинчлан, жигарим» деган сатрни:

Ватанинг шарафи,
Халқинг шарафи,
Ўз озод ерингда
Ишла, жигарим,—

40

деб тузатиш керак бўлади, холос...

Область шарафини улуғлаган кишилар юқоридаги зикр қилинган кишиларгина эмас. Буларнинг бузилмас сафи миллионлаб меҳнаткашларни ташкил қилади.

Дуруст, Фарғона-ку пахта тайёрлаш планини бажарди. Шону шарафлар бўлсин! Аммо шу шон-шарафни биз бутун республикаemizга хос қилиш учун меҳнат қилишимиз керак. Бунинг учун нақд ғалабалардан ҳовлиқиб кетмай, ерда турган бой ҳосилни сўнгги граммига-
10 ча йиғиб-териб, республикаemiz шон-шуҳратини, обрўсини кўкларга кўтарайлик.

1963

«УЗР»

Бухоролик азиз пахтакор дўстларим, катта ғалабаларингиз муборак бўлсин!

Қадим Бухоронинг қон, ёш билан ёзилган саргузаштга тўла тарихий ерлари бизнинг замонда сиздек ажойиб меҳнатсевар, доно колхозчи деҳқонлар қўлида ўз қадрини топди. Беҳаду-беқиёс эътибор қозонди. Сизларнинг
20 ютуғингиз ҳар бир соф виждонли совет гражданининг қалбини офтобдай равшан қилади. Сизларнинг ғалабангиз ҳамма ўзбекистонликларнинг уйини обод қилади, рўзғорига файз, барака, зеҳнига дадиллик, бахтиёр, порлоқ истиқбол йўлига кетаверишда далда беради, яшанг, биродарлар!

Аммо сизнинг ҳузурингизда айтадиган икки оғиз «узрим» бор. Бу узрим бирон гуноҳимдан кечирим сўраш эмас, яъни эскилар айтгандек, «узр бадтар аз гуноҳ»лардан эмас. Бу узр, икки дўст уришганда бир-
30 бирига таъзим билан айтиладиган кечирим сўраш қабилдан.

Уқигандирсиз, бундан бир неча муддат илгари (бултур ва бу йил) «Қизил Ўзбекистон» газетасида бир-икки марта бухоролик дўстларимдан гинахонлик қилган эдим. Гинахонлигим ўринли эди: «Ҳар йили пахта терими вақтида Бухоро ҳовлиқиб олдинга ўтиб олади, ҳамма яхши гаплар унинг шаънига айтилади: бухороликлар илғор, бухороликлар байроқни олиб кетди, деган мақтовлар бўлади. Терим ярмидан ошдим, 60 процентга
40 етдим, Бухоро сусайиб кетади, байроқни ҳам бошқа областлар илиб кетади, кейин, Бухоро қолоқ, Бухоро байроқни олдириб қўйди, деган гаплар юра бошлайди. Бу гаплар газеталарга ҳам чиқади. Хўш, бухороликлар

қачонгача шу тарзда ишлар эканлар, бир марта машъал бўлдингми, машъал бўлиб қолишга тириш, номинг илғорлар сафига ўтдимми, илғорлик байроғингни қўлингдан берма».

Бу гапларни ёзишга албатта менинг ҳаққим бор эди. Утган бир-икки йил Бухоронинг ҳосил йиғинидаги кўрсаткичлари худди мен танқид қилган тарзда бўлиб борган эди. Бовар қилмаган кишилар газеталарни, сводкаларни титкилаб кўрсинлар.

Лекин бу йил бундай бўлмади. Бухороликлар бир бошлаган суръатни бўшаштирмай танқидлардан кейин хулоса чиқариб, зўр ғайрат ва матонат билан ишладилар. Ниҳоят шу шарафли кунларга келиб етдик. Ҳамма билади, Бухоро қадим айёмлардан бери пойтахт бўлиб келган тарихий бир ер, фиръавнлар замонаси билан бўй ўлчаша оладиган эски тарихга эга. Не-не фозилларнинг, олимларнинг, шоирларнинг маскани. Унинг қадимги шуҳратларини ҳеч ким ёдидан чиқармайди. Аммо кўз кўзга тушганда «Отанг ким?»— деб сўрамас эканлар. «Қасбинг нима?»— деб сўрар эканлар: 20

На ҳол иладир, на мол иладир,
Мудом улуғлик камол иладир.

Бухоро ишчи-деҳқони ўз замонасидаги шу камоли билан ўз тарихини ўзи яратаётган совет халқларидандир.

Пахтанинг тақдири, ундан юқори ҳосил олишнинг йўллари тўғрисида гап борганда, кўпинча ўлиб кетган марҳум пахта усталари тилга олинар эди: «Шулар бўлганда эди, гектар бошига 30 центнердан, 35 центнердан пахта олган бўлур эдик, ундай-бундай», дейишади. Тўғри, биз кекса ва ўтиб кетган машҳур пахтакор устозларнинг эришган муваффақиятларини ғурур билан тилга оламиз, уларнинг тажрибаларини ўз билганларимизга зам қиламиз, бухоролик устозлардан Файзулла Юнусов, Улфатбиби кабиларнинг руҳини ҳурмат билан эслаб ўтамиз. 30

Аммо, «Эллик йилда эл ўзгаради», деган мақол бор. Одамлар навбат-банавбат, бирин-кетин орқада етишиб чиқаверадилар. Классик шоиримиз Фурқатга, у Қашқарнинг Еркент шаҳрида мусофирчиликда юганида Муқимий билан Нисбатий деган шоирнинг вафоти тўғрисида хабар борган экан. Фурқат шунда ўз-ўзига ва ўртоқларига тасалли бериш юзасидан. 40

Муқимий, Нисбатий ўлди, демишсан, ўлса ўлмишдур,
Малул ўлма, жаҳон холи қолурму ҳеч расолардан,—

деб ёзган экан. Тўғри, пахтакорлик ишимиз ҳам кундан-кунга етишиб чиқиб келаётган ёш ақли расолардан холи эмас. Улар минг-минглаб катта отрядни ташкил қилади. Масалан, Ғиждувон ишлаб чиқариш бошқармасидаги Ленин номли колхознинг раиси Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Қизибби Хусайнова бошчилик қилган колхозни олайлик. Бу колхоз 1300 гектар ернинг ҳаммасидан 30 центнердан ҳосил ола олди. Бу ҳосилнинг бир қисми ипак пахта. «Нарпай» совхозида бригада

- 10 бошлиғи ҳам ўзи механизатор, яна бир қизимиз Розия Қаттаева гектаридан 35 центнердан ҳосил кўтарди. У ўзи минган «зангори кема»сида 80 тонна пахтани териб берди. Бу қиз ВЦСПСнинг XIII съездига делегат бўлиб борди ва у ерда ВЦСПС пленуми аъзолигига сайланди.

Ёки Исҳоқ Холиқовни олайлик. У Вобкент бошқармасидаги «Ленинобод» колхозининг раиси. Бу колхозда 1368 гектар ердан 30 центнердан ҳосил олдилар, ўтган йилга нисбатан ҳосилдорликни гектаридан 11 центнерга кўпайтирдилар. Колхоз меҳнаткашлари пландан ташқари 1000 тонна мажбурият олган эдилар. Уни ҳам тўлдирдилар, терим давом этиб турибди.

- 30 Назарова деган механизатор қизларимиз ўзлари минган терим машина бункеридан 100 тоннадан ошириб пахта тўқдилар. Мана булар, энди «замона холи қолмас бир нафас ақли расолардан» дегани бўлади.

Насриддин Пўлатов деган йигит ҳам шундайлардан. У Ромитан бошқармасидаги «Ўзбекистон» колхозида Тюпко ва Турсуноилар ташаббусига қўшилиб, ўзининг 40—45 центнердан ҳосил берадиган илғор бригадасини қўйиб, қоқоқ бригадага ўтиб ишлади. Қоқоқ бригада ҳосилини эса, 15 центнердан 31 центнерга кўтарди.

- 40 «Ромитан» совхозидан Муяссар Барноева, Бухоро бошқармасидаги Охунбобоев номли колхоздан Чинни Назарова деган механизатор қизларимиз ўзлари минган терим машина бункеридан 100 тоннадан ошириб пахта тўқдилар. Мана булар, энди «замона холи қолмас бир нафас ақли расолардан» дегани бўлади.

Ёшлар-ку, ҳамма ерда олдинги сафга ўтиб кетяпти. Замона шуларники бўлгандан кейин нима ҳам дейсиз. Аммо кексалар ҳам бўш келмайди. Поплик муҳтарам отахонимиз Мамажон ота Тошматовнинг сафдошларидан Жўра бобо Ҳасанов Ғиждувон бошқармасидаги Карл Маркс номли колхозда бригада бошлиғи. Унинг бригадаси ҳар гектаридан 35 центнердан ҳосил кўтариб «манаман!» деб турибди.

Мен-ку «узр» айтяпман, узримни мана шундай кишиларнинг олдида айтаётиман. Бундайлар Бухоро областида минг-минглаб бор. Лекин шунга таъкидлаб қўяйки, янаги йил ҳам аввалига танқид қилиб, кейинига узр айтиб юрмай. «Этни тирноқдан ажратиб бўлмайди»

деганларидек, не қилса ҳамки, ўзингизнинг шоирингизман. Сизнинг бахтингиз — менинг бахтим, сизнинг умидингиз — менинг умидим. Ҳаммамизнинг шарафли ҳалол меҳнатимиз — жонажон республикамизнинг шоншарафи ва обрўси.

Яна бир марта катта ғалаба билан чин қалбимдан табрик қиламан, дўстларим!

1963

ЯША, АЗИЗ ТОШКЕНТИМ!

Шарафли республикамизнинг улуғвор пойтахти, она шаҳримиз муаззам Тошкент. Узоқ йиллар, асрлардан буён ота-боболарим, аجدодларим туб қўйиб, палак ёзиб умргузаронлик қилиб келган она юртим, муқаддас хонадоним Тошкент. 10

Бутун салобатинг, бутун кўркамлигинг, заковатинг, билимдонлигинг, қаҳрамонлигинг, ажойиб кишиларинг, қишинг, ёзинг, кечанг, кундузинг билан қалбимга ҳақ бўлиб қолган жонажон Тошкентимсан.

Бебаҳо Тошкентимиз, наҳоринг кундуздан
шан, 20

Меҳнаткаш, мунис, ўртоқ, қадрдон, дўст,
эмакдош.

Қиши — ёз, кузи — баҳор, туни кунидан
равшан,

Лондон, Париж, Румога алишмайман, кўҳна
Шош.

Муқаддас Совет элин
Машъалисан, бахтисан,
Шарқда ёруғ дарича,
Ўзбек пойтахтисан. 30

Дашти Қипчоқнинг жануб этақларидан бир чеккаси Оҳангарон дарёсини босиб ўтиб, Қурама ва Мўғултоғ чўққиларигача, бир томони шарқдан Чирчиқ дарёсининг икки қирғоғи бўйлаб Чимён тоғларидан бошлаб, ғарби Сирдарёнинг ўнг қирғоғигача ёйилиб кетган неъмат тўла бу алвон супра — Тошкент текисликлари деб аталади.

Бу буюк ер қитъасида пойтахтимиз муаззам, меҳнаткаш пролетар Тошкентнинг бўй-бўй ўғиллари бўлган йирик саноат марказлари — Чирчиқ, Оҳангарон, Олмалик, Янгийўл, Бекобод шаҳарлари қад кўтаргандир. 40

Дуруст, Тошкент ва унинг болалари юз мингларча

ишчи-пролетарлар билан, йирик машинасозлик заводлари билан, миллиард метр газлама берадиган Тўқимачилик комбинати, 100 минг тонналаб ўғит берадиган химкомбинатлари, миси, кўмири, пўлати, академияси, олий ўқув юртлари, олимлари, инженерлари, докторлари, файласуфлари билан машҳурдир.

Аммо унинг шуҳрати республикамиз экономикасининг олтин калити бўлган пахтададир.

10 Тошкент области ўз пахтаси билан ғурурланса арзийди. Бугун у 320 минг тонна пахта топшириб, ўз зиммасига олган муқаддас бурчини бажарди. Бугун у ўз қардошлари — ғолиб пахтакорлар — Сурхондарё, Андижон, Фарғона, Хоразм, Бухоро колхозчи, совхозчи пахтакорлари билан бўй ўлчашиб турибди.

Тошкент областининг яна бир ортиқлиги — лубкорлигидир. У бу йил планини беҳаду бепоён орттириб, мамлакатга 264 500 тонна каноп топширди.

20 Саноатимиз учун зарур бўлган бу ноёб маҳсулот ҳам Тошкент область меҳнаткашларининг шонига шон қўшди.

Тошкент области пахтакорлик ишида донғи кетган машҳур кишиларнинг ватанидир. Турсуной Охунова ҳам, Валентин Афанасьевич Тюпко ҳам Тошкент областида туғилиб ўсган, шу ерда етишган ижодкор, новатор механизаторлардандир. Турсуной Охунова бу йил шериги билан бирга 346 тонна пахта териб топширди. Области-миз ажойиб одамлар, гвардиячи азаматлар билан машҳурдир. Яллама қизи деб шуҳрат қозонган Турсуной Раимова, Саодат Гулаҳмедова каби қизларимиз, Ридван Чки, Мансур Армонов, Мустафо Чачи, Аҳмад Алибеков каби механизатор-теримчиларимиз халқимизнинг чинакам, асл фарзандларидир.

30 Юқори Чирчиқ бошқармасидаги «Правда» колхозининг бригадири Николай Коригин ўз ерларининг ҳар гектаридан 53,5 центнердан пахта топширди. «Политотдел» колхозчи ҳам 560 гектар ернинг ҳар гектаридан 45,5 центнердан «оқ олтин» йиғди. Мана бунни энди, дўстларим, чинакам фидойилик, чинакам ижодий маҳорат, дейдилар.

40 60 га кирган киши камида 50 йиллик ҳодисаларни ўз кўзи билан кўрган, шу ҳодисалар ичида бир тан иштирок этган гувоҳ қатори киши бўлади. Гувоҳлик бериб айта оламанки, пахтакорлигимиз тарихида республикамиз бўйлаб, шу қатори Тошкент областида ҳам зўр ҳосил олинган ва бу йилгидай шону шарафли, баракали йил бўлган эмас.

Бу албатта, табиатнинг бизга қилган марҳаматидан эмас, пахтакор колхозчиларимизнинг ўз вазифаларини ғоятда ҳурмат қилганликларидан, ўз ҳунарларини улуғлаганликларидандир.

Бу йил биз катта ғайрат кўрсатиб, Тошкент денгизини қурдик. Бу катта сув иншооти Оққўрғон ва Бўка районларини сув танқислигидан қутқазди. Айниқса, Оққўрғон районида юқори ҳосил олишнинг воситаларидан биттаси бўлди. Оққўрғон райони бугунгача пландан ташқари 10 000 тонна пахта бериб, планни 120 процент 10 бажарди.

Раҳмат, тошкентлик қариндош-уруғларимиз, азиз биродарларимиз, пахтакор ўртоқлар!

Терим ишида колхозчиларга ғоят катта кўмак етказган шаҳарлик меҳнаткашлар, студент, ўқувчиларга ҳам беҳаду бепоён ташаккур!

Сизга ҳамиша ғалаба ёр бўлсин, азиз қардошларимиз!

1963

САМАРҚАНД САЙҚАЛИ

20

Машҳур форс-тожик классик шоири Абулқосим Фирдавсий ўзининг «Шоҳнома»сини ёзиб тугатганига бир минг эллик йилдан ошди. Фирдавсий дostonининг донг қозонган қаҳрамонларидан бири Афросиёбдир. Афросиёбнинг асл исми Алп Эртунгадир, Маҳмуд Кошғарийнинг луғатида шундай ёзилган. Ҳеч қандай балолардан қўрқмаган, ўз муқаддас ватанига босқинчиларнинг қадамини йўлатмаган, ҳамиша ўз ери, ўз эли қайғусида бўлган бу Алп — афсонавий қаҳрамон образини ҳамиша Самарқанднинг меҳнатсевар, баҳодир, ватандўст, меҳрибон, вафоли, аёлманд, боғбон, бинокорлик ошиғи, заҳматкаш халқида кўриш мумкин.

Самарқанд ўзининг қадим баҳодирлари билан қанчалик машҳур бўлса, буюк давлат арбоблари, шоирлари, олимлари, мусиқийшунослари, шахматчилари, заргарлари, улуғ рассомлари, бинокорлари, ҳайкалтарошлари билан ҳам қадим-қадимдан машҳурдир. Самарқанд жаҳон астрономия илмининг илк мударрисларидан бўлган машҳур классик математик, астроном Мирзо Улуғбек, Али Қушчи, Қозизода Румийларнинг ватандир. Улуғбек мактабида тайёрланган, унинг расадхонасида асоси қўйилган Зижи Курагоний дейилган тақвим

неча асрли астрономия илмининг ишонган жадвали бўлиб келди.

Алишерни Навоий қилиб етиштирган, мавлоно Абдурахмонни Жомий қилиб тарбиялаган, уларнинг зеҳнларига бошланғич лирик жилоларни бахш этган Самарқанднинг юлдузли осмони, эриган зумраддай зилол ва ҳаётбахш ҳавоси, Улуғбек қурган тўрт минорали мадрасанинг маърифат тўла устодлик кўркемлиги ва ўрта аср Самарқандининг маҳобати ва салобати бўлди.

- 10 Самарқанд мадрасаларида ўрта асрга хос илм-фан дарси ўқитилар эди. Жаҳонга машҳур минглаб олим, фозилларнинг мураббийси бу мадрасалар ўз замонасининг чинакам университетлари эди.

Ишқу вафоларнинг «Хамса»син ёзган
Жомий, Навоийнинг асрий нидоси.
Ҳали гумбазлардан гўнғирлаб келур
Олимлар баҳсининг акси садоси.

- 20 Аммо сўнгги асрларда Убайдуллаи Аҳрорий (Хўжа Аҳрори Валий) сингари фанатик диндорларнинг хуружи, бирор аниқ мақсади бўлмаган амирзодалар, бекваччаларнинг ўзаро биродаркушлиги натижасида, рўйи замин сайқали бўлиб турган Самарқанд ғариб тушкунликка учради. Улуғбекнинг қуёшдай порлоқ боши диндорларнинг жаҳолат шамшири билан кесилди.

Улуғбек юлдузлар сирин фош этиб,
Сўнуқ шам олдида тақдим этди бош.
Маърифат офтоби ўчмакни билмас,
Топталмас тупроққа тушса ҳам қуёш.

- 30 Самарқанд ўз тарихида талай фожиаларни бошдан кечирди. Искандарнинг қўшинлари уни бузиб-ёриб истило қилдилар. Қутайбанинг мужтаҳид, дин тарқатиш баҳонасида келган лашкари ғишт устида ғишт қўймай Самарқандни бузди, талади. Чингизнинг ваҳший ўрдуси Самарқанд ерини тухум қўйсанг бир томони Булунғурдан кўрингудай теп-текис ялангликка айлантирди, эркаклар қатли ом қилинди, хотин-қизлар чўриликка, асирликка ҳайдалди.

- 40 Манглайнинг бир ажин касб этолгунча
Минглаб жафоларни кечирди бошинг,
Зижи Курагоний секундларида,
Кўп карра тутилди кўкда қуёшинг.

Лекин Самарқанднинг меҳнаткаш, бинокор, қаҳрамон, ватандўст халқи ҳар навбат ҳам жангу жадаллар-

дан кейин ўз муқаддас ватанининг жамолини илгаригидан кўркамроқ турғизишга тиришар эди.

Бу гапларнинг бариси тарихларда такрор-такрор ёзилган. Мен тарихчи эмасманки, айтилганни айтиб, донолик кўрсатиб вақтингизни олсам. Лекин шуниси аниқки, бутун ўзбеклар, бутун Урта Осиё халқлари, хусусан, тожиклар, туркманлар бу қадим пойтахтнинг ўтмишини, тарихини ғоятда севадилар, ҳурмат қиладилар. Самарқанд билан фахрланадилар. Утмиши нима эмиш, тарихи нима эмиш, биз ўз Самарқандимизнинг бугунини, бугундан яна порлоқроқ бўлган эртасини севамиз. 10

У ўзининг бугуни билан қалбларимизга яқин, жонимизга туташ, эмакдош бир ўлкадир. У ўзининг тарихий обидалари билан ярқираб, бутун ер юзи халқларининг таважжуҳини ўзига тортиб туради. Ҳар йили ўн минглаб сайёҳлар жаҳоннинг энг узоқ бурчакларидан бу музей шаҳримизнинг томошаси учун келадилар. Уларни Самарқанднинг тарихий салобатигина эмас, бугунги кўркамлиги ҳам ўзига тартади. Узун-узун, озода, кенг асфальт кўчалар, юз ёшли чинорлар, сарв арғувонлар, қайрағочу болутлар ўсиб ётган ям-яшил хиёбонлар, майдонлар, ўнлаб олий маърифат ўчоқлари, СамГУларда ўқиб турган ўн минглаб толиби илм студентлар, қизи йигитдан афзал, йигити қиздан гўзал, соғлом, шижоатли, онгли келажак насл. Бу ерда ўнлаб миллатнинг ўғил-қизлари камол топмоқда. Буларнинг ақл-идроки ирқ, дин ва миллатчилик палидликларидан тоза, ажойиб авлод. 20

Самарқанд атроф қишлоқларига чиқинг! Ургут тоғ ёнбағирларидаги нашъу намони томоша қилинг, Оҳакли ҳавосидан баҳраманд бўлинг, Зарафшон сувларидан ҳовучлаб-ҳовучлаб ичинг, Боғишамол узумларига тўйинг. Омонқўтон тоғларида ўсадиган равоч қон босими — гипертониянинг асл дорисидир. Ҳалигача гипертонияга қарши бор дориларнинг кўпи равочдан тайёрланади. Кўкламда шунга тўйинг, сиҳатлигингизга биз кафил. Тоғларда битадиган пиёзи анзурийни айтмайсизми! Яхшилаб сиркада тайёрланган бу неъмат турли витаминларга бойдир. Склероз, хафақон, меъда оғриқларининг давоси шудир. 30 40

Самарқанднинг бепоён ўр-қирлари ўз ғалласи билан машҳурдир. Самарқанднинг сариқ мағиз бугдойдан пиширилган, ҳар биттаси ойбаркаш нусха пўлотий, осийи нонларини еганмисиз? Бу бир бола кўтарим нон-

ларнинг чеҳраси шу нонни ёпган гўзалларнинг юзидан акс олибдир.

- Самарқанд ўз пахтаси билан ҳам республикамизнинг илғор областларидан ҳисобланади. У бу мавсум 343 минг тоннадан ортиқ пахта топшириб, ўз планини ба- жарди. Бу йилги баҳор ғоятда оғир келди. Балойи қазо- дай дўллар, кучли ёмғирлар, бўронлар пахтамининг жонига жабр қилиб юборди, ер билан яксон қилди. Минг-минглаб гектар ердаги гўзаларни қайта-қайта
- 10 экишга мажбур бўлдик. Хусусан, Нарпай, Каттақўрғон, Иштихон ерларида уч қайтадан экилган жойлар ҳам бўлди. Битта Нарпайнинг ўзида дўлдан, селдан шикаст- ланган 12 минг гектар ер аҳволига одам йиғлағудай ҳолатда эди. Ҳатто июннинг ўрталарида ҳам чигит экилган ерлар бўлди. Алп Эртўнга авлоди бўлган хал- қимиз ҳеч қачон довдираб қолмайди. Қаҳрамонликни қўлдан бой бермайди. Чунки шу халқнинг қудратини уюштирувчи, уни етаклаб борувчи улуғ Коммунистик партияси бор. Партиямиз, давлатимиз дармондан қолган
- 20 колхозчи деҳқонларга ёрдам беришга ҳамиша тайёр эди. Куч билан, машина билан, уруғлик билан, ўғит билан, маблағ билан уларга ёрдамга шошилди. Ҳамма ерда коммунистлар, ишчи бригадирлар ташаббусни ўз қўлларига олдилар. Қаҳрамон халқ офатларга қарши курашда енгиб чиқди, пахталаримиз кўнгилдагидек ўса бошлади. Гўзалар бўлиқ бўлишига қарамай, ҳосил кеч етилди. Бу ерларда ҳосил тўплаш ҳам кеч, ҳам куч бўлди. Узунакай бу фасл ҳар бир соғлом кишининг фик- ри-зикри пахтада эди. Ҳатто сентябргача ҳам ҳосил тўп- лаш учун курашилди. Шунинг учун ҳам терим кечикди.
- 30 Чунки, республикамизнинг баъзи областлари сентябрь ойи охирида 50 процентга етиб қолганларида Самар- қанд эндигина 10—11 процент тера олган эди. Област- да суръат фақат октябрнинг иккинчи ярмидан кейин кўтарилиб кетди. Икки, икки ярим, ҳатто уч процентга етказиб пахта топширилган кунлар бўлди.

- Терим ишида колхозчи деҳқоннинг чинакам мадад- кори бўлган терим машиналарининг бебаҳо хизмати яққол кўринди. Область бўйича 42 минг 250 тонна пах- та машинада терилди. Нарпай ишлаб чиқариш бошқар- масидаги Киров номли колхоз аъзоси Суяр Етолмасов машинада 180 тонна пахта териб берди. Теша Қўзибоев бошлиқ бригаданинг 50 процент пахтаси машинада те- рилиши натижасида пахтанинг таннархи икки баравар пасайди. Бригада гектаридан 24 центнер ўрнига 34 центнердан ҳосил йиғиб олди.

Ҳамма ерда ҳам пахта кўп эди, аммо теримчи куч етишмасди. Ана шунда дўст дўстга ёрдамга келди. Самарқанд, Каттақўрғон шаҳарларининг аҳолиси, минглаб студентлар, ишчи посёлкалари, ғаллакор хўжаликларнинг меҳнаткашлари етиб келдилар. Уларнинг бу ватанпарварлик, фидойилик ишларига ташакур айтмасдан бўладими?

Терим ишида биргина самарқандликларнинг ўзи эмас, қардош областнинг меҳнаткашлари ҳам ёрдамга келди. Ўз планини бажариб бўлган Андижон областининг механизаторларидан 215 паҳлавон келди. Буларнинг ичида машҳур механизатор Манноп Жалолов ҳам бор эди. У самарқандликларнинг 102 тонна пахтасини териб кўмаклашди. Теримчи механизаторлардан Суяр Етолмасов, Манноп Жалолов кабиларнинг сафи бу ерда жуда кучли эди. 10

Эпчил теримчи қизлардан, ўғиллардан Иштихондаги «Коммунист» колхозидан Шодмонхўжаев, Фрунзе номли колхоздан Шарофат Ўсарова, бошқа колхозлардан Шоҳи Шодиева, Бувиш Хайруллаева, Сожида Иноятова каби барно қизларимиз теримда 3—4 мавсум нормасини бажардилар. 20

Бу йил шунча қийин шароитларга қарамасдан, область бўйича пахтанинг умумий ҳосили ўтган йилларга нисбатан гектарига 4,4 центнер кўп бўлди. Пастдарғом ишлаб чиқариш бошқармасидаги «Чимбойобод» колхозини 30,2 центнердан пахта олди. Нарпайдаги Карл Маркс номли, Киров номли, Охунбобоев номли, Куйбишев номли колхозлар кўкламдаги машаққатларга қарамай, ҳар гектаридан 27—30 центнердан ҳосил кўтаришга муваффақ бўлдилар. Кўпгина илғор бригадалар 35—40 центнерга етказиб ҳосил ололдилар. 30

Юқорида зикр қилинган гапларнинг яхлит мазмуни ҳеч қандай қийинчиликлар олдида довдираб қолмайдиган катта, улуғ халқнинг дадил руҳидан далолат бериб туради. Биз гўзал Самарқандимизнинг яна ҳам гўзалроқ, яна ҳам офтобрўя равшанроқ, яна ҳам жаҳон ичида сайқалроқ, машҳурроқ бўлиши учун курашаётган улуғ совет халқларимиз. Самарқандимизнинг чинакам сайқали бизнинг баракали ва бериё меҳнатимиздандир. 40
Коммунизмга кетаётган бу халқнинг раҳбари улуғ Ленин партияси бўлади. Ҳамма шон-шараф шунга бўлсин!

1963

УЛКАМИЗГА НАЗАР СОЛГАНДА

Апрель.

Водийлар ва адирлар, тоғлар ва бепоён чўллар апрель ойида айниқса ранг-баранг ва покиза бўлиб товланади.

Бу йилги апрелда В. И. Ленин туғилган куннинг тўқсон учинчи йиллигини нишонламоқдалар. Доҳий туғилган кунга юз йил тўлишига атиги етти йил қолди, гарчи унинг ўзи қирқ йилдан бери орамизда бўлмаса

10 ҳам, аммо абадий барҳаёт бўлиб, бизнинг ҳамма ишимизга раҳнамолик қилмоқда, ўзи яратган улуғ Коммунистик партиянинг коллектив ақл-идрокида ва коллектив меҳнатида ҳамиша қатнашиб келмоқда ва унинг васиятлари бизга абадий маслаҳатгўйлик қилмоқда. У планетамизни янгилашдан иборат улуғ ва илҳомбахш ишни бошлаб берди, энди бу иш унинг чизиб берган мунтазам режаларига тўла мувофиқ равишда тобора кенгаймоқда, чуқурлашмоқда ва кучаймоқда.

Улуғ Совет Иттифоқи ўзининг зўр ғалабалари билан

20 буни намойиш қилмоқда. Ўрта Осиё халқларининг тақдири мисолида бу нарсга исбот бўлмоқда.

...Ҳар биримиз ўз халқимизни, ўз республикамишни яхши биламиз, ўз республикамизнинг ҳамма жойини кўрганмиз. Биз ўз республикаларимизда туғилдик, вояга етдик, ўз юртимизга оташин муҳаббат ҳислари билан ўсдик, шу ерларда биринчи марта қўлимизга қалам олдик, ўз қаҳрамонларимиз билан, сўнгра эса ўз китобхонларимиз билан учрашдик.

Ҳар бир киши ёшлигидан ўзига таниш бўлиб қолган

30 жойларда: ўзбек — Ўзбекистонда, қирғиз — Қирғизистонда, тожик — Тожикистонда, туркман — Туркменистонда қадам ташлаб юрса, ҳамиша ҳузур қилади.

Лекин бугун биз, тўрт республиканинг тўрт ёзувчиси қўлни қўлга бериб, ўзимизни жуда катта ва баланд тоққа чиққан кишилар деб тасаввур қилсак, бизнинг кўз олдимизда гўзал Тошкентдан тортиб жанубдаги Кушкагача, оромбахш муздек сувга тўлиб оқаётган Текис сойдан Каспий денгизигача чўзилган бутун Совет Ўрта Осиёси гавдаланади.

Бундан ҳам кўра илҳомбахш манзара бўлиши мумкинми ахир! Биз Чу, Фарғона, Ҳисор водийларида одамлар қўли билан яратилган ложувард дарёларни кўра-миз, кунботар томонга қараб Қорақумнинг шарқий қисмини кесиб, Ашхободни четлаб оқиб ўтадиган ва Туркменистон Бокуси деб номланган Небитдоғга яқин-

лашиб қолган ҳаёт дарёсини кўрамиз, инсон қудрати билан яратилган денгизларни, гидроэлектростанцияларни, шаҳарларни, ҳамма жойни қоплаб ётган электр линияларни, йўлларни, заводларнинг корпусларини, трубаларини, вишкаларни, кечаги чўлларда пайдо бўлган экинзор далаларни ва боғларни кўрамиз. Булар етти йиллик планда ёзиб қўйилган режаларнинг ёрқин ифодасидир, булар партиямиз Программаси амалга оширилаётганини кўрсатувчи яққол далиллардир.

Биз ҳаммага, шу жумладан бизнинг ютуқларимиздан шубҳаланаётган кишиларга ҳам, бизнинг республикаларимизга келинглар, биз нақадар ривожланиб тараққиёт йўлидан бораётганлигимизни, нималарга эришаётганлигимизни ўз кўзларингиз билан кўринглар, деб баралла айтмоқдамиз. Зотан, чет мамлакатлардан республикаимизга келаётган меҳмонлар жуда кўп, совет тузуми, Ленин идеялари нақадар ҳаётбахш эканлигини Ўрта Осиё республикаларининг муваффақиятларидан кўра яхшироқ агитация қиладиган нарса йўқ деб, уларнинг очикдан-очик айтган гапларини кўпларимиз эшитганмиз. 10 20

Шу муваффақиятларни тасдиқламоқ учун биз ҳақиқатан ҳайратда қолдирадиган жуда кўп фактларни, саноатимиз, қишлоқ хўжалигимиз ўсганлигини, кадрларимиз, маорифимиз, матбуотимиз равнақ топганлигини кўрсатувчи жуда кўп рақамларни айтиб беришимиз мумкин. Лекин буларнинг ҳожати бормикин? Зотан, ҳар қанча улугвор бўлса-да, шу рақамларнинг ўзи ҳам биздаги ўзгаришларнинг ҳаммасини, қудратимизнинг бутун моҳиятини тўла-тўқис ифодалаб беролмайди! 30

Масалан, шу нарса маълумки, Ўрта Осиёда аҳоли жон бошига бир йилда 800 киловатт-соатдан кўпроқ, яъни Туркиядагига қараганда ўн барабар кўп, Покистондагига қараганда 80 барабар кўп электр энергия тўғри келади. Лекин шу рақамлар ҳам биз фойдаланаётган электр энергия ғоят кўплигини тўлиқ ифодалаб бера олмайди. Бунинг сабаби шуки, Днепр ҳам, Волга ҳам, Обь ҳамда Ангара ҳам ўз қувватининг бир қисмини бизга, Ўрта Осиёга бериб турибди, бизга хизмат қилмоқда. Худди шунингдек, Амударё ва Сирдарё суви билан етиштирган ноз-неъматларимизни биз Россияга ҳам, Болтиқ бўйи, Кавказ республикаларига ҳам ва Сибирь аҳолисига ҳам етказиб бермоқдамиз. 40

Лекин ҳар бир халқимизнинг кучига куч ва ғайратига ғайрат қўшаётган яна бир бошқа жуда катта қув-

ват бор. Бу шундай қудратки ва зўр қувватдирки, бу қувват халқимиз қалбининг ва ақл-идрокининг, юраги ва билакларининг энергиясидир. Бунинг номи — пролетар интернационализмидир, халқларнинг ленинча дўстлигидир.

- Фарғонада буюк канал қуриш учун халқимиз кетмон кўтариб ишга тушганида, Хўжанднинг ўн минглаб тожиклари фарғоналикларга ёрдамга келиб, бу каналнинг энг қийин участкасини — Пошшаота деган жойдан
- 10 ўтадиган қисмини қазилар бизга топшириб қўйинглар, деб илтимос қилишди. Норин билан Қорадарё ўртасидаги участкада ўн минглаб қирғизлар ўз отлари ва арвалари билан келиб ишладилар. Фарғона канали қазиланган вақтнинг ўзида Чоржўй туркманлари ва Сурхондарё ўзбеклари Ҳисор водийсига бориб, канал қазиланган тожикларга ёрдамлашдилар. «Халқлар дўстлиги» деб ном берилган Қайроққум ГЭСини айтмайсизми! Мирзачўлни ўзлаштиришда қилинган ишларни айтмайсизми! Норақ гидроэлектростанцияси қурилишини айтмайсизми! Бу қурилишда 30 дан кўпроқ миллат кишилари ишламоқда. Юксак шеърят мадҳига сазовор бўлган бундай мисолларнинг сон-саногии йўқ!

- Биз, Ўрта Осиёнинг тўрт ёзувчиси ана шу баланд тоғдан қарар эканмиз, унинг таниш ва азиз манзарасини очиқ кўрамиз, лекин республикалар ўртасидаги чегараларни сира фарқ қила олмаймиз. Бухоро — Урал газ магистрали Ўзбекистондан Туркменистонга, Қорақалпоғистондан Қозоғистонга қаердан ўтади? Икки республика ўртасини харитада ажратиб турган, лекин ерда
- 30 ном-нишони бўлмаган чизик қаерда? Кечагина чўлу биёбон бўлган шу ерларда биргаликда барпо қилинган боғлар ва экинзорларга кўзингиз тушганида, шу чегара чизигини топишни удалай оласизми?

- Бу чегара чизигини топиш қийин, чунки у орани бўлмайди, балки бирлаштиради, жипслаштиради, улуғлайди, чунки бизнинг ўзимиз шу ишларнинг жонли гувоҳларимиз ва ижодкорларимиз. Зотан, партиянинг Программасида донишмандлик билан ёзиб қўйилганидек, иттифоқчи республикалар ўртасидаги чегаралар ўзининг илгариги аҳамиятини тобора йўқотаверади.
- 40 КПСС Марказий Комитетининг ноябрь Пленумидан кейин Ўрта Осиёда тузилган КПСС Марказий Комитети Ўрта Осиё Бюроси, Ўрта Осиё хўжалик органлари партиянинг XX съезидан кейин бошланган тарихий даврда ҳаммамиз, баъзан ўзимиз унчалик сезмаган ҳолда ҳам, рўёбга чиқарган ишларимизни амалий равиш-

да мустаҳкамлаб берди. Бу эса коммунизмнинг моддий-техника базасини вужудга келтиришга, 1963 йилда 4 миллион 834 минг тонна пахта бериш учун олиб борилаётган курашга, заводларнинг цехларида, қурилишларда, лабораторияларда янги муваффақиятлар учун олиб борилаётган курашга қўшаётган ҳиссамизни кўпайтиришга имкон беради.

Сойлар қўшилиб, азим дарё бўлади. Бинокорлар бир-бири билан қўшилиб, бир-бирларига ёрдамлашиб, ҳавозаларни ва иморатларни тез баландга кўтардилар. Буларнинг ҳаммасини ўзимиз кўриб турибмиз. Лекин шу вақт ичида Ўрта Осиё халқларининг ҳаётида шундай тарихий силжиш бўлдики, бунини бошқа ўлчов билан, одамлар кўнглининг ҳаракати билан ўлчаш мумкин. Бизларнинг тақдиримизда, Ўрта Осиё халқларининг тақдирида, маданиятида, урф-одатларида ҳаммиша муштарақ нарсалар кўп эди. Янги турмуш ҳам традицияларимизнинг энг яхши жиҳатларини ўзига сингдириб, ҳаммамиз учун умумий бўлган маънавий қиёфани тўлатқис вужудга келтирди, ғоявий бирлигимизни биринчи ўринга чиқариб қўйди.

Республикамиз пахтакорларининг, тўқимачиларининг, бинокорларининг, нефтчиларининг учрашувлари нақадар ишчанлик билан ўтаётганлигига ва мунтазамлигига ҳаваслансак арзийди. Умумий вазифаларни мана шундай биргаликда муҳокама ва ҳал қилишдан яхшироқ нарса борми? Биз, ёзувчилар, санъат арбоблари ҳам бир-биримиз билан тез-тез учрашиб турадиган, тажрибаларимизни кўпроқ ўртоқлашадиган бўлиб қолдик (бунини тағин ҳам кўпайтириш ва самарали қилиш керак!) Бизни ҳаммадан кўра кўпроқ қувонтираётган нарсаси шуки, ҳаммамиз бир идеяга хизмат қилмоқдамиз, халққа яхшироқ хизмат қилишга интилоқдамиз, Ўрта Осиё республикаларининг адабиёти ва санъати эски формаларни тезроқ тарк қилиб, шаклан янгиланиб бормоқда, такомиллашмоқда ва ҳатто миллий формалар бир-бирига яқинлашмоқда, биз яратаётган маънавий бойликлар тобора интернационал характер касб қилмоқда.

Янги Бухорони қуилайман

40.

Кўҳна Бобиллардан анча қарироқ
Муаззам кечмишли кекса Бухоро.
Фиръавинлар шомидан ҳийли олдинроқ
Тонг отган ерлар бу — уфқлар аро.

Қадим тарихига айласам гузар
Ҳар бир кафт тупроқда тентир хаёлим,
Бу тарих қачондир бир ёниб, сўнган
Фаромуш шам каби ўчишга маҳкум.

Бир умр учишни билмаган элнинг
Эндиги тарихи, келажаги бор.
Бу ерда бошланган ҳар бир янги йилнинг
Мазмуни тупроқдай сахий, беғубор.

10 Янги Бухорода янги тарихни
Эндиги авлодлар қилдирур давом.
Меҳнату идрокнинг, дўстлик, тинчликнинг
Ажойиб асри бу, хулласи калом.

Истиқбол бу ерда коммунизмдир,
Биз уни қурамыз, шунда яшаймиз.
Бу Ленин бахш этган янги тузумдир
Муттасил қуёшли кунда яшаймиз.

Дўстлар билан Бухоро томон учиб кетмоқдамиз.
Қуйида илк кўкламнинг ҳаётбахш қадамидан излар.
20 Қарнаб тоғларининг ям-яшил этакларида ўзбек халқининг
катта кимёгарлик маркази — Навоий шаҳрининг
азамат кўркамлиги бошланади.

Манғит хонлари замонасида унутилган ғариб бир
жой — Қармана ўрнида халқимиз гигант индустриал
Навоий шаҳрини барпо қилди. Навоийнинг индустриал
мазмуни ўзбек халқининг умумий хўжалигида ўз кучини
кўрсатиб турибди. Бир неча ўнлаб баланд трубалардан
пушти, зангори, тўқ сариқ, мовий рангда бурқсиб
турган тутунлар ўзбек пахтакорларининг, ғаллакорларининг,
30 чорвадорларининг маҳсулдор ерларига ҳаёт
эликсири — жон дориси — минерал ўғитларни тайёрла-
моқдалар. Бу ерда ўзимизнинг Газлининг газидан хаёл-
га келмаган синтетик матолар: нейлонлар, капронлар,
силонлар ва бошқалар ишланади. Бу ерда Иттифоқи-
миздаги энг катта ГРЭСлардан бири қурилмоқда. У ўз
электр қувватини Ашхободдан Тошкентгача бера олади.
Ҳу, анаву... (самолёт учиб, Ғиждувонга ўтиб қолди,
қолган сирларни айтмасликка баҳона бўлди). Мана
бу Ғиждувон ерлари. Уйқудан уйғонаётган паҳлавонлардай
ҳансираб, гурсиллаб кўкламни қарши олаётибди.

40 У пахтачилигимиз ишининг қудратли қалъаларидан
биттаси. Юзлаб оғир тракторлар ер бағрини чок қилиб
ўрмалаб юрибдилар. Мана бу Самарқанд ва Бухоро ер-

ларининг йўғон қон томири бўлган меҳрибон онахонимиз Сирдарё ва Амударёларимизнинг синглиси Зарафшон дарёси. У ўзининг маллақўзичоқнинг баррасидай кўклам тўлқинларида еримизга бахт-саодат юкини оқизиб келаяпти. Зарафшон сувларининг ҳар қатраси эритилган олтин, эритилган олмос порадан қимматлироқдир. Ҳазрати Бедил

Ва-гарна дар раги токаст мавжи саҳбоям

(Менинг тонготарларда ичадиган шаробим бу кўклам тоқларнинг томирларида мавж урмоқда) деган 10 эканлар...

Энди миллион тонна пахталаримизнинг, юз минг тонналаб ғаллаларимизнинг мазмуни Зарафшон қатрала-рида оқиб келмоқда. Мана бу ерлар — жонажон қизимиз, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Қизбиби Хусанова раислик қилаётган Ленин номли, Турсун Салимовдай баҳодирларимиз бошлиқ бўлган «Тошработ», Қувват Турсуновдай азаматимиз бошқариб турган «Пахтаобод» ва бошқа колхозларнинг ерлари, боғу бўстонлари. Пахтадан энг юқори ҳосил шу ерлардан олинади. 20 Бу ернинг ипақларидан миллионлаб қизнинг жамоли равшан тортади. Бу ернинг битта анорини сиқиб ичган, бир бош узумини ғужумлаб еган киши дард кўрмай юз ёш умр кўради.

Самолёт ҳаёлдай тезлик билан Бухоро устида дав-ра ола бошлади. Бир томони Қогон, бир томони Қоракўлга қараб кенгайиб бораётган социалистик янги Бухоронинг қатор-қатор уч-тўрт қаватли янги бинолари, янги саноат марказлари, микрорайонлари билан, бу бизники, биз қурганмиз. Ана бир чеккада бахилнинг кўн-глидай тор ерда кўҳна Бухоро арки, Регистон билан, 30 Мирараб, Масжиди калон ва уларнинг кўк гумбазлари, қорахонийларнинг лайлак уяли миноралари билан эски ва ўрта аср Бухоросининг оламга машҳур тарихий ёдгорликлари... улар бизнинг файзли кунлардан бебаҳра эмас. Йиртиқларини ямаймиз, тўзиганларини тузаймиз. Беруний институтининг ардоқли қўлёзмаларидай ҳур-мат билан сақлаймиз.

Ҳамма ерда кўклам нафаси. Ҳарорат, ишқ, меҳрибонлик ва ҳаёт. Кишиларнинг чеҳрасида ҳам, ёш-ялангнинг қаҳ-қаҳасида ҳам, кийган кийимларида ҳам, кўча-куйдан ҳам нимтатир кезиб юрган бинафша ҳиди — ҳаёт ҳиди! 40

Кишиларнинг муомаласида, суҳбатида ғоятда етуклик, билимдонлик, олижаноблик, меҳрибонлик ва илтифот барқ уриб туради. Буларнинг бариси халқнинг

юксак маданияти ва маърифатидан далолат беради. Бундай хусусият Қўқон, Урганч, Самарқанд халқларида ҳам мавжуддир. Баъзилар эски пойтахт бўлган ерларнинг кишилари шундай бўлади, дейдилар, балки бу шундайдир. Аммо, кўпроқ бу гаплар илм файзи, дейилса яхшироқ. Не қилса қадим Бухоронинг қирқлаб мадрасаси, 30 минглаб талабаси бўлган. Бу мадрасаларда схоластик бўлса ҳам таъзим-тавозе ўргатилган. Ҳозир эса, Бухорода ўнлаб ўрта мактаб, ўнлаб техникумлар, кечки мактаблар, педагогика институти, политехника институтининг филиали, халқ университетлари, филармония ва клублар ва ажойиб қироатхоналар ва бошқа бир талай маданият ўчоқлари мавжуд. Бу ерларда бир неча ўн минглаб ёшларимиз тарбия оладилар. Уларнинг хушахлоқ бўлмоқликлари шу илм-маърифат файзидандир.

* * *

Бу йил Амударёдан очилаётган каттакон Бухоро канали ишга тушади. Беруний Аму демак Вахш демак, 20 Вахш демак сув тангриси демак, деган эди. Шу вахший аждарнинг кичик ўғли бўлган Бухоро канали бизнинг қўлларда асов отдай жиловланиб Қоракўл яйловларни босиб, Зарафшон билан туташиб, яна янги ва минг гектарга яқин ерларни суғоради. Ҳозир бу каналда минглаб заҳматкашлар ишламоқдалар. Бу ишчилар ўртасида Газли — Урал иншоотини қурган ва Урал кочегаркасидан ёрдамга келган қанчадан-қанча ишчилар бор. Хусусан, ерлик халқ — сувсизликнинг бутун жабру-жафосини бутун тарихлар бўйи, улуғ дарё лабида 30 хушқираб қолган бухороликлар қаттиқ фидокорлик, катта умидворлик билан қурмоқдалар.

Бутун республикамиз пахта планини шон-шараф билан бажарди. Қатор областлар қаторида Бухоро области ҳам ўз ваъдасини шараф билан адо этди. Биргина пахтадан эмас, Қоракўл тайёрлаш ҳам, ипак, жун тайёрлаш ҳам планга нисбатан ортиғи билан бажарилиб, беҳад қувончларга, чексиз шону шарафларга эга бўлди.

40 Азамат етти йиллик планининг олтинчи йили бўлган бу ҳосил мавсуми яна чўнг вазифалар билан бизга мунтазир турибди. Бу йил давлатга 315 минг тонна пахта, 2 минг тонна пилла, 5742 тонна жун, 760 минг дона Қоракўл тери ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етказишимиз керак. Республикамининг ва областимизнинг бултур қозонган юксак обрўсини яна ҳам

юқориноқ кўтаришимиз учун бутун имкониятлар бизда мавжуд.

Партиямиз Марказий Комитетининг декабрь ва февраль Пленумларида кўрсатилган йўл-йўриқлар асосида химия ҳаётимизга кенг кириб боради. Пахтачилигимиз, умуман, қишлоқ хўжалигимиз маҳсулдорлигини ошириш учун комплекс механизацияни бош қилиб олдик. Фан ва илғор тажриба мактаби умумхалқ университети талаба ва толибалари юртимиз кўркини янада олий чўққиларга олиб чиқиш учун курашмоқдалар.

Хўп азиз дўстларим, бу гапларнинг ҳаммаси қоғозда силлиқ ёзилиб борапти. Ҳамма меҳнатнинг, ҳамма маданиятнинг, ҳамма тирикликнинг, моддий бойликларимизнинг манбаи инсон турибди-ку! Ажойиб заҳматкаш инсоннинг тиним билмас фидойи, холис меҳнати турибди-ку. Ҳамма нарсани кадрлар ҳал қилади, деган сўз бекорга айтилган эмас. Бултурги ва ундан аввалги бутун ғалабаларимизнинг темир-бетонлардан қуйилган чўнг стунларидай паҳлавон кадрларимиз, ажойиб пахта устозларимиз, билимдон механизаторларимиз, кўзи ўткир миришкор сувчиларимиз, Турсунойнинг дугоналари бўлган Обида, Чинни Нарзиева, Мукаррама, Розиядай механизатор қизларимиз ҳал қилди. Булар бизнинг кадрларимиз. Бултур пахта ишида ғиждувонлик Самандар Ҳомидов, Араш Мадрасулов, ромитанлик Яхши Наврўзов, Насриддин Пўлатов, вобкентлик Исоқ Холиқов, қорақўллик Шарофат Баракаева, Субхон Одилов, бухоролик Теша Салимов, навоийлик Умаров, чорвачилик ишида икки олтин юлдуз эгаси Жабой Балиманов, Мусалама Муқимова, Тўй Қораев, Ш. Кузембаев, пиллачилик ишидан давлат мукофоти лауреати Ҳурматой Тешаева, Ҳамро Олимова, Субҳида Шодиева ва шу сингари бир неча юзлаб ажойиб кадрларимиз ҳаммиша ғалабамизнинг карвон бошиси бўлиб келмоқдалар.

Лекин бир нарсани аниқлаш керак. Кишининг ўрта умри 70 йил ҳисобланса, шундан 25 йили ёшликка олиб ташланса, қолган 45 нинг оз деганда 25—30 йилида ўз меҳнатини шарафламоғи керак. Ўз эгаллаган мавқеидан оғишмай, силжмай туриб бормоғи керак. Киши ўзининг бир-икки йиллик ва бир марта қилган жасорати эвазига қаҳрамон бўлиши мумкин. Лекин киши бу мавқеини йиллар оша камолга етказиб, кўркамлантириб, аъло чўққиларга етказиши керак.

Шогирдлар дил уйининг даричаси, демишлар. Шогирд қанча кўп бўлса, дил уйи шунча равшанроқ бўлади. Йиллар яшарган узоқ умр натижасида эгалланган

туганмас тажрибаларимиз, ҳаётий билимдонлигимизни фарзандларимизга, шогирдларимизга, эндиги наслга аямай ўргата борайлик.

Биздаку ибтидоий ва олий таълим давлат ва халқ ишидир. Аммо, халқ тажрибаларини авлодларга мерос қолдирмак етук устодларнинг, халқ қаҳрамонларининг муқаддас вазифасидир.

10 Кундан-кун доно, донишманд, билимдон, юксак тажрибага эга бўлган, халқ иши учун қўйилган жонажон кадрларимиз кўпая берсин. Ҳаммамиз ёппасига муқаддас вазифаларимиз тепасига!

* * *

Кекса шоирингизман. Ишонаманки, бу йил тўкин кузда, жонажон Республикамиз ва Ўзбекистон Қомпартиямизнинг шонли 40 йиллик тўйи кунларида сиз қадрдонларимиз, қон-қардошларимизнинг пахта ишида бўлсин, пилла ишида бўлсин, чорва ишида бўлсин, ҳамма-ҳамма соҳада катта ғалабаларга эришасизлар, мен эса Бухорога келиб, бу юксак ғалабаларингизни қутлаб,
20 янги асарлар ёзиб кетаман.

1963

НОЗ-НЕЪМАТЛАР ҚОРҲОНАСИ

30 Не хушдир, йил бўйи кун ўрта пайти
Укроп, помидорли серпиёз шўрва.
Жонингга қуввату руҳингга дармон,
Янги картошкадан пишган қўғурма.
Ошқовоқ мантуси, карам дўлмаси,
Қатиғу саримсоқ билан лаззатли,
Қийма тўлдирилган болгар қалампир
Димлама бақлажон каби иззатли.
Қуёш тиғ урганда, чинор тагида
Эриган новвотдай бир коса қовун.
Танангни яйратиб, ҳордиқ чиқариб,
Меҳнаткаш вужудинг ростлайди тобин.

Бу энди шунчаки назм. Катта сўзимга тушиб олгунча, зинапоя бўлармикин дегандай ростмана сўзларни вазнга ва қофияга солиб чиқдим.

40 Сўз Наманган бошқармасидаги Тельман номли сабзавотчилик колхози устида боради. Сабзавот колхози деганда мазмун кичрайиб қолгандай. Бу ерни сабзавот етиштириш гиганти, қозонга тушишга мунтазир турган масаллиқларнинг азамат дастгоҳи, сиҳат-саломатлик

фабрикаси, бутун ҳарфлар жадвалидаги витаминларнинг нақдина хазинаси, тўйинчилик ва фаровонликнинг тимсоли, минг-минг аёлманд оилаларнинг бугуни, ҳозир, эртаси, орқа таянчи, запаси-заҳираси деса бўлади.

Бу ерда сўз шу барака дастурхонини безагувчи камтарин соҳибкорлар, маърифатли агрономлар, соқийдай мироблар, раисдан тортиб усти-боши мазутли механизатор, қўли қадоқ, зеҳни ўткир оддий колхозчилар тўғрисида боради. Бу боғ-бўстонлардан йўл олиб сизнинг мўл-кўл дастурхонингизга етиб келган ноз-неъматлар шуларнинг қўлидан чиқади. Бу — шуларнинг баракали меҳнати натижаси. 10

Муқаддас Наманганимизнинг баракали олтин тупроғи, қадимий жуғрофия китобларида қайд қилинган «иқлими чорўм»—«тўртинчи иқлим»нинг ҳаётбахш офтоби, Тянь-Шаннинг мўйсафид манглайдан оқиб келган Норин дарёсининг нўшдори каби зилол сувлари, шифобахш водиймизнинг жонга роҳат майин шабадаси ва буларнинг устига энг зарури, сабаби аввал бўлган тинмағур инсоннинг узлуксиз ва онгли меҳнати, давримизнинг инсон онгига берган олий маърифати шу жамғармаларни сизнинг назарингизга пешкаш қилиб қўйди. 20

Пиёзнинг думини мард қирқсин, деган ўзбек мақоли бор. Сиз бир боғ барра пиёзни, бир боғ укропни, икки бош саримсоқни, учта бодирингни, олтита помидорни, битта аччиқ қалампирни тўғраб, палов олди шакароб тайёрламоқдасиз. Шу неъматлар сизнинг тиғингизга бўйин бергунча колхоз сабзавотчиларидан Тошпўлат отанинг кўз нуридан ўтган, Абдураҳимжоннинг йигитлик кучидан бир тутамини ўзига шимган, Дилбархон Аминованинг жамолидан ранг кўчирган. Сизга таниш бўлмаса ҳам, қон-қариндош бўлган колхозчи меҳнаткашлар сиздан ҳеч нимани аямаган. Бу колхозчи меҳнаткашлар тонг ёрир-ёримас ишга чиқадилар. Кўкаламзор устига тўкилган шабнам, Чортоқ томондан эсиб турган майин шабада, Помир чўққиларида бош кўтарган алвон ранг шафақ буларга пешвоз чиқади. Меҳнат қилиб турган участкаларигача етаклаб боради. Буларни эрта уйғотган, эрта меҳнатга тарғиб қилган қудрат ўз иштиёқлари, ўз муҳаббатларидир. Чунки булар шу меҳнатда ўз саодатларини, ўз бахтларини, ўз келажаklarини аниқ кўрадилар. Бу ерда меҳнат роҳат билан ҳам оҳанг, ҳосил дил билан қофиядош, тонг онг билан ундошдир. 30

Зарурият билан излаб топиш — ижод дастурхон, қозон-товоқ устида ажойиб мазмунларга, ажойиб шакл- 40

ларга эга бўлар экан. Яъни ота-боболаримиз яшаган ғариблик замонларида нонушта қоқ нон, қайноқ сув, тушлик эса ёвғон — пиёва шўрва, мабодо топилса мошқовоқ, кўпинча кечқурунлари тамаддиқ «худога шукур» деган тасалли билан ўтар эди.

- Бизнинг замонада кишилар ўз меҳнатлари маҳсулига ўзлари эга. Нонушта оқ нонсиз, қаймоқсиз, қўймоқсиз, қандсиз, салатсиз ўтмайди. Тушлик бўлса, турлитуман шўрвалар, иккинчиси қуш, қўй, мол гўштларидан
- 10 пиширилган овқатлар, кечки бўлса норин, палов, чучвара, манти, лағмон. (Дунёда капалакнинг тури билан овқатнинг турини ҳеч ким санаб охирига етказолмаган). Ҳа, хўп, шунча-ку ноз-неъмат сенга муҳайё экан, е, тўй, жонинг соғ бўлсин. Аммо тўқлик шўхлик келтиради деганларидай овқат пиширган ҳар пазанда шу овқатга бирор янгилик киритмоқчи, ижод қилмоқчи бўлади. Йигитларимиз тўпланиб ош қилганда шоир бўлиб кетадилар, бирор қизимиз ўз пиширган овқатининг тузидан, сувидан, ўтидан янглишса, «Ҳамрохоннинг қўли
- 20 бемаза» деган таънага қолади.

Озиқ-овқатларимизга тушадиган бу турли-туман сабзавотлар овқатнинг хурушигина, зийнатигина эмас, нақдина вужуд учун зарур бўлган куч ва қудратдир.

Тельман номли колхоз бултур тўрт ярим минг тонна помидор, 2 минг тоннага яқин карам, бир минг тоннага яқин бақлажон, бир талай сабзи, пиёз, лавлаги, аччиқ қалампир, болгар қалампери, кабачки ва бошқа сабзавотлар етказиб берди.

- Бу йил 7 минг тоннага яқин помидор, бир ярим минг
- 30 тоннадан кўпроқ карам, минг тоннага яқин бақлажон, кўплаб сабзи, пиёз ва бошқа кўкатлар етказиб беради. Бу йил колхоз ҳаммаси бўлиб 11 минг тоннадан ортиқроқ маҳсулот тайёрлайди.

Энди бу маҳсулотларнинг чўғини чамалаб кўриш учун қуйидаги оддий солиштирама калит бўлади. Яъни, минг тонна помидор дегани бир миллион килограмм бўлади. Урта оила тўрт жон ҳисобланса, бир тонна помидор билан тўрт миллион киши бир кунлик шўрвани лаззатли қилиб ичади. Колхоз эса юқорида айтилганидай 11 минг тонна маҳсулот етказиб беради. Қоғозқалам қўлингизда, бу ёғини ўзингиз ҳисоблайверинг.

- 1820 гектар ерда маҳсулот етиштирадиган колхоз меҳнаткашларининг саховатли маҳсуллари биргина сабзавот билан чекланиб қолмайди. Уларнинг бобо деҳқонлигидан баҳраманд бўлган меҳнаткашларимиз ташакур айтадилар. Негаки, бу корхонада инсон ошхонасига

зарур бўлган ҳамма жамғарма тайёрланади. Колхоз меҳнаткашлари йилимиз бошидаёқ 760 центнер гўшти тайёрлаб, ҳаммадан олдин эл олдидаги мажбуриятларини бажардилар. Қирқ минг дона тухум бердилар (учтани чақсанг қуймоқ тайёр). 100 гектардаги шопи-поядан 40 центнердан шопи тайёр бўлади. Булар серқуёш республикамиз тўйига катта тўёна!

Почча отанинг жамбилу райҳон ўсиб ётган ёнбағирларида, Наманганнинг гулларга тўлиб ётган боғ-бўстонларида, райҳон, ифор ҳидли адирларида юзлаб қутилардаги асарлари салтанатининг миллион сонли аскарлари сизнинг тилингизни чучук қилиш учун минг-минглаб килограммлаб бол йиғиб ётибди. 10

Кулсаларинг кулаверинглар, ўқувчиларим. Холис сўз билан шуни айтаманки, Наманган қизларини яхши кўраман. Ипакка ҳам ўхшайди, нурга ҳам ўхшайди, олмага ҳам ўхшайди, гилосга ҳам ўхшайди, гулга ҳам ўхшайди. Рассом табиат бутун маҳоратини шу қизлар нусхасида машқ қилиб кўргандай. Олмалари ҳам, гилослари ҳам, бир юз қирқ навли узумлари ҳам, анорлари ҳам ширинлиги қизларнинг сўзларига, шароби илтифотига, сиркаси жаҳлларига ўхшайди. 20

Ия, ҳозир-ку олча фасли. Унута ёзибман. Наманган олчасига атаган шеъримдан икки тўртлик келтираман:

Наманган қизларин лаълин лабидай,
Мунча шифолисан ёқут олуца,
Абу Али Сино «ал-Қонун»ида
Сиҳатлик бобининг туб мазмунича.
Упичга тўймаган бўз ўғлон каби
Оғиз-бурним қонаб ўта берайми?
Қип-қизил тилимга келганин мақтаб
Данагин ажратмай юта берайми?..

30

Бу азамат хўжалик қондош-қариндош дастурхонига беш юз тонна гилос, олча, олма, узум, анжир, хурмо, шафтоли, анор, беҳи, бодом, ёнғоқ тўкади.

Ҳар бир олма муҳаббат рамзидир, ҳар бир жуфт анжир соғломлик боиси, ҳар бош узум қон ва жигар табиби, бир дўппи гилос, бир чўнтак ёнғоқ бахтиёр авлодимиз — болаларимизнинг кўча-кўйни тўлдирган қаҳқаҳаси, қувончи, ҳар битта анор юз қизиллиги, ҳар бир ҳовуч бодом йўтал шифоси, лафз ширинлиги. 40

Тасанно, азизларим, колхозчи биродарлар. Сиз етиштирган тўрт юз қирқ минг дона қовун-тарвуз бизга гоят манзур ва жон озуқаси.

Энди ота-боболаримизда «ёғ ичиб, яланғоч ётибман»

деган гап бўлгувчи эди. Биз-ку, ноз-неъматлар ичида ёр ичиб яшаймиз. Яхши овқат билан тўйинган киши кўркам кийим-бошлар ҳам кийиши керак. Тельман номли коллективга бирлашган меҳнаткашлар 30 000 килограмм пилла топшириш арафасида туришибди. 5 400 килограмм жунни тайёрлаб қўйдилар. Бу дегани қизларимиз атлас кияди, йигитларимиз — шивёт костюм.

10 Чунки, биз шон байроғини қизил ипакдан тўқиб, олам уфқига кўтара олган кишилар. Энг аввал ўз ҳаётларида, кишилараро муносабатларида, онгу маърифатларида, жаҳоний тушунчаларида қандай кишилар?

Шу кишилар ким ўзи?

Булар — улуг социалистик революциямизнинг офтобидан баҳраманд бўлган каттакон Совет Шарқининг ажралмас кичик бўлаги ва унинг эркин ақл, озод меҳнатдаги халқлари, Ленин партияси раҳнамолик қилиб турган Совет Иттифоқининг граждандари.

20 Тельман номли колхоз — интернационал колхоз. Бу ерда ўзбек, рус, қирғиз, қozoқ, татар, тожик, озарбайжон, корейс фарзандлари бир тан, бир жон бўлиб ака-ука, қуда-қудагай бўлиб ишлайдилар.

Колхоз фақат мева-чева, сабзавот, ғалла, балиқ, парранда гўштигина етказиб бермайди. Атроф жавонибдаги хўжаликларга юқори малакали кадрлар ҳам етиштириб беради (гарчанд сабзавот-мевалар билан одамзодни қиёс қилиш муносиб бўлмаса ҳам).

30 Аввало шуки, колхознинг раиси, дўстимиз Юнусали Йўлдошев ҳам шу колхозда нашъу-намо топган, у раҳбарлик даражасига кўтарилиб, етук агроном, билагон раҳбар кадрлардан бири бўлди.

Тошкентдаги ТИИИМСХнинг ректори С. Пўлатов, «Узсельхозтехника» Фарғона бўлимининг бошлиғи инженер У. Исомхонов, Янгиқўрғон районидаги «Ленинчи йўл» колхозининг агрономи Э. Нурматов каби ўнлаб мутахассислар шу колхоз аъзолари эдилар.

40 Ҳар бир бўлган воқеанинг сабаби хамиртуруши бўлади. Бу олим кадрларни етиштирган хамиртуруш — колхоздаги 2 та ўрта, 5 та саккиз йиллик мактаб, оиладаги ота-она таълими, тарбияси, юксак ахлоқ, озодлик, меҳр-вафо, муҳтарам ўқитувчилар, асрдийда мўйсафидлар, шкаф тўла китоблар, меҳнатга бўлган муҳаббат, кишиларнинг кишига чинакам биродарлик ҳисси бўлса керак.

Колхоз азаматлари республикамиз Компартияси Марказий Комитетининг меҳнаткашлар моддий-маданий шароитини яхшилаш юзасидан белгилаган жуда кат-

та, оқилона тадбирларини амалга ошириш йўлида катта ишлар қиляптилар.

Шунчалик давлатни бизга бахш этган
Халқимиз бирлиги беҳад яшасин.
Шунча маърифатни дилга нақш этган
Ленин таълимоти абад яшасин.

1964

АССАЛОМ, ДУСТЛАР!

(«Ленин йўли» газетасининг ўн мингинчи сони муноса-
ти билан)

10

Киши тафаккурин етук маҳсули —
Лениннинг идеяси, Ленин китоби,
Ленин таълимоти, Лениннинг йўли
Инсонлик уфқининг сўнмас офтоби.

Озодлик йўлида жон чеккан одам
Лениндан ўрганди кураш таълимин.
Шўрлик манглайларда тонг отиб кам-кам
Қалбларга сингдириб Лениннинг илмин,

Ярим аср мобайни Ватанимизда
Янги бир оламга қўёлдик асос,
Коммунизм номли чаманимизда
Инсонлик ҳуқуқи инсонларга хос!

20

Чиндан ҳам Совет Шарқи деб аталган бизлар
учун: ўзбеклар, тожиклар, туркманлар, қozoқ, қирғиз-
лар учун Ленин пешволигида, Ленин ташкил қилган
улуғ Коммунистик партиянинг йўлбошчилигида барпо
қилинган ва ғолиб келган Улуғ Октябрь социалистик
революциясининг оламаро ҳаётбахш роли ғоят катта-
дир. Гарчанд Урта Осиё халқлари тарихий қадим ва
ғоят маданий халқлар бўлсалар ҳам, ислом динининг
реакцион сиқиги остида, амирлар, хонлар, бекларнинг
ўзаро биродаркушлик, принципсиз қирғин жанглирида,
маҳаллий феодаллар ва катта ер эгаларининг аёвсиз
эксплуатацияси натижасида ва, ниҳоят, чор мустамла-
кчиларининг қиёс билмас эксплуатациялари оқибатида
бу маданиятимиз ер билан яксон бўлган эди. Қорни
тўйиб овқат еёлмаган омма эса ўз тарихи, ўз мадания-
ти тўғрисида ўйлашдан ожиз эди.

30

Ана шундай оғир кунларда Ленин, Ленин партияси
қўлимиздан тутди. Озод бўлдик. Уз давлатимиз, ўз

40

конституциямиз, ўз байроғимиз, ўз муҳримизга эга бўл-дик. Ўз маданиятимиз тўғрисида қайғура бошладик. Янгича илм-маърифатга, маданиятга, адабиёт ва санъатга асос қўйиб, аста-секин ривожлантира бордик. Омоч-бўйинтуруқдан иборат қолоқ деҳқон хўжалигимиз машиналашган гигант қишлоқ хўжалигига айланди, йирик колхоз-совхозларга эгамиз.

Ориқ сутсиз эчкини эслатадиган бўзчи дўконлари ўрнида Тошкент тўқимачилик комбинати сингари улкан саноат корхоналари қурдик. Ўзбекистон республикаси барваста бир йигит ёшидек умрида машиналашган қишлоқ ўлкасигина эмас, йирик индустриал мамлакатга ҳам айланди.

Бизнинг юз минглаб тиражли, минглаб номдаги китобларимиз бор. Бизнинг миллионлаб тиражли юзлаб газета-журналларимиз бор. Ана шундай газеталардан бири «Совет Ўзбекистони», «Правда Востока», «Коммуна»лар қатори Ўзбекистон Коммунистик партияси Самарқанд область «Ленин йўли» газетасидир. Бу газетанинг кеча, ўн тўртинчи июлда чиққан нусхаси — ўн мингинчи (10 000) сонидир. Ўн минг нусха газета, тўрт саҳифадан қирқ минг саҳифа бўлади. Ҳар саҳифа катта варақдаги китобнинг тўрт бетига, яъни бир юз олти миш минг (160 000) бетга баробардир. Бу — демак, ҳар қайсиси минг бетли бир юз олти миш том китобга — қомусга баробардир.

«Ленин йўли» газетаси чиқа бошлаганига қирқ икки йил тўлди. Дарҳақиқат, қирқ икки йил мобайнида «Ленин йўли» газетаси улуғ доҳимиз В. И. Лениннинг ва жонажон Коммунистик партиямизнинг доно идеяси ва жаҳонни қайта қуриб бораётган, коммунизм асрини барпо қилаётган енгувчан сиёсатини кенг меҳнаткашлар оммаси ўртасида ёймоқда, заҳматкаш халқимизнинг онгини ташкил қилишда, уларни партиямиз атрофига мустаҳкам уюштиришда, миллатлар ўртасида, қондошлик, қариндошлик, тенглик, биродарлик, тотувлик принципларини ўрнатиб боришда ва жаҳонда тинчлик учун кураш шиорини кундан-кун қўллаб-қувватлашда беҳаду бепоён хизмат кўрсатди.

Унинг саҳифаларида узоқ муддат мобайнида улуғ Совет давлатимизнинг кундалик сиёсати, жаҳоний воқеалар, турли-туман душманлар билан бўлган ўтли курашимиз, ҳамини ғолиблигимиз, кундан-кунга Ватанимиз қудратини ва жамолини кўркамлаштириб бораётган гигант қурилишларимиз, узоқ ўтмиш, кечагина кечмиш, бугун юз бераётган тарихимиз, гуркираб ўсиб

бораётган иқтисодимиз, саноатимиз, қишлоқ хўжалигимиз, хусусан, илмимиз, адабиётимиз, санъатимиз ва бошқа соҳалардаги минг-минглаб материаллар ўз мазмунлари, ўз ҳажмлари, ўз кузатган мақсадлари билан мутлақо минглаб қомусдан юқорироқ турадилар.

Газеталар орқали шонли Коммунистик партия ҳар куни, ҳар соатда кенг меҳнаткашлар оммаси билан сўзлашиб, уларга йўл-йўриқлар кўрсатиб кўмаклашиб, йўлбошчилик қилиб туради.

«Ленин йўли» газетаси ўз навбатида республикамизнинг муқаддас ва муборак отахон газеталаридан бирidir. Чунки унда Акмал Икромов, Йўлдош ота Охунбобоев, Садриддин Айний, Абдурахмон Саъдий, Ҳамза Ҳакимзода, Ҳамид Олимжон, Абдусалом Деҳотий, Ойдин Собирова, Раъно Узоқова, Амин Умарий, Ҳасан Пўлат, Саид Назар сингари кўп-кўп азиз кишиларимизнинг имзолари бор. 10

«Ленин йўли» газетаси Самарқанд шаҳрида чиқади. Маълумки, Самарқанд Ўзбекистон республикасининг Ленингради, яъни илму фан, маърифат, маданият, олий ўқув юртлари, университет шаҳридир. Газета ҳам ўз йўлига кўплар учун университетлик, улуғ муаллимлик ролини ўйнаган. Пединститутларда, СамДУнинг тил ва адабиёт факультетларида илгарилари ўқиб таълим олган ёки ҳозир ўқиётган студентлар ўртасида шу газета орқали ўз талантини синаб кўрмаган одам кам топилади. Шунинг учун ҳам газета даргоҳидан озмунча ўткир журналистлар, адиблар, шоирлар етишиб чиқмаган. 20

Муҳтарам шоир ва адибларимиздан Уйғун, Миртемир, Асқад Мухтор, Назармат, Музайяна Алавия, Сами Абдуқаҳҳор каби ўнлаб соҳиби қаламлар шу газета саҳифаларида ўз машқларини камолга етказганлар. 30

Каминалари ҳам ўз ижодий юксалишида «Ленин йўли» газетасининг камарбаста ходимларидан бири бўлиб келган. Ҳозир ҳам шундайдир.

Хулоса қилиб айтганда, газетанинг адабиётимиз ва санъатимизнинг ривожини йўлида ҳамини қилиб келган меҳрибонлиги ва ғамхўрлиги чексиз ташаккурларга сазовордир.

Олимларимиздан Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг президенти Убай Орифов, вице-президент Иброҳим Мўминов, профессор Воҳид Абдуллаев, шунингдек, Нуриддин Шукуров кабиларнинг газетанинг ривожини ҳақида қилган хизматлари оз эмас. 40

Бугунлар севиқли юртимиз жонажон Ўзбекистон ССР ва Ўзбекистон Компартиясининг 40 йиллик тўйи

арафасидадур. Шундай улуғ айёмда газета ўзининг ўн мингинчи сонини намоёниш қилди. Газета ўзининг қутлуғ исми «Ленин йўли» деган номга ҳамиша содиқ қолди ва доимо Ленин йўлидан — партия йўлидан адашмай, узоқ йиллар халқимиз бахт-саодатини ёрқин куйлаб туришига ишонамиз.

10 Шундай қутлуғ кунда биродарларимиз, касбдошларимиз бўлган редакция коллективига, 1905 йилда чиққан «Самарқанд» газетасининг редактори, революционер Морозов номидаги босмахона ишчиларига чин қалбимиздан сиҳат-саломатлик, узоқ ижодий умр ва ҳамкорлик тилаймиз!

Донишманд бошимиз баланд осмон,
Ҳар саҳифа китоб билим демакдир.
Биз очган заррада бир бутун жаҳон
Маърифат, Лениндан бизга кўчган нур.

20 Нур демак партия иродасидир,
Ер юзи халқларин иқболи шунда.
Не бахтдир дўстларга ассалом демак
Шундай улуғ айём, ёп-ёруғ кунда.

1964

КЕЧА ВА БУГУН

Хатира амма чархи билан кунига ярим қадоқ ип йигира олар ва шу қўшиқни айтар эди:

Чархим таноб ташлайди,
Бир балони бошлайди.
Қуриб кетсин ғич-ғичи,
Ғариб кўнглим ғашлайди.

30 Хатира аммаларнинг ипини олиб, Аширмат-макки бир ҳафтада бир энлик ғирромбоқи бўз тўқир ва ўзига-ўзи нақл ўқир эди:

Билмаганлар дер: Аширмат-макки роса бўз
тўқиётир.
Э, воҳки, мен педаль, бўзчи олам хўп тешиб
чўқиётир.

Этикдўз халфа-косиблар жинчироқнинг исиди тонг-отар ишлаб, мана шундай хиргойи қилишар эди:

Ер қаттиқ, осмон йироқ,
Дил тўла нола, фироқ.

Кўзларни шилпиқ қилди,
Лаънати бу жинчи роқ.

Жўравой ака яхши ниятлар билан ярим таноб ерига пахта эккан эди. Чигиртка келди, гармсел урди, дўл ёғди, бунинг устига ўлпон чиқди. Шундан сўнг «Бор-а», деб Жўравой аканинг ўзи ҳам ўлиб юбора қолди. Шунда хотини мана шундай деб йиғлаган эди:

Дегчадаги гўжамиз пишганича йўқ эди,
жигарим,
Қирқ йил ишлаб тўйиб ош ичганича йўқ эди, 10
жигарим.

Жўравой аканинг чоракам бир таноб ери бор эди. Бутун қишлоқда бир пой хўкиз, хўкизнинг ёнига ўзи қўшилиб хотини қулоқлик ушлаб шу қўшиқни айтар эдилар:

Эшоним деб эшагимдан айрилдим,
Тирикчилик важҳи қолмади дармон.
Мададкорим ҳам ишончим сен ўзинг,
Илдам, илдам, чуқ-ҳа, хўш-ҳа, хўкизжон.

Мўмин сариқ қора безгак бўпти-ю, табиб: «Балиқ 20
гўшти енг» дебди. «Ўғил-чи?» деган экан: «У дарёда чўмилсин», дебди. Чинозда балиқ ҳам кўп, дарё ҳам. Ота-бола «Ҳайё-ҳу» деганча эшакка мингашиб, тўққиз кеча, тўққиз кундузу тўққиз соатда аранг Чиноз деган юртга кириб боришибди. Қайтишда етимгина ўғлон яёв қолиб, ночорликдан ушбу байтни айтибди:

Йўлчиликнинг ҳолини йўлда йўловчидан
сўранг,
Отим ориқ, рангим сариқ, етолмайман,
войдод-эй!

Хатира амманинг қизи Саломатхон Текстилькомбинатнинг 30
йигирув цехида саккиз соатли иш вақтида тонналаб ип йигирди ва шу қўшиқни айтади:

Бошимдаги чимматни
Ташлаганим ташлаган.
Комбинатимда ишлаб,
Яшнаганим яшнаган.

Унинг набираси тўқувчи Аҳмадали Аширматов 60
станокда ишлаб, бир кунда икки-уч норма бажараётир ва ашуласи ҳам баравж:

Широка страна моя родная, 40
Много в ней лесов, полей и рек.

Я другой такой страны не знаю,
Где так вольно дышет человек.

Тошкентдаги оёқ кийим фабрикасида машиналар ҳам электр қуввати билан юриб турибди. Бу ерда, Ильич лампочкалари шуъласида ишлаётган пойафзалчиларнинг яллasi мана бундай:

- 10 Гулга тўлган, нурга тўлган Ватаним,
Ташвиш нима, нола нима билмайман.
Халқимга пойафзал мўл-кўл бўлсин деб,
Доим илғор сафда туриб ишлайман!

Жўравой аканинг ўгли камолга етганда Ленин номили колхоз бириктирилган МТСда мана шундай оғир трактор билан кунда 10 гектар ер ҳайдаб, шу ашулани айтгани-айтган:

Утро красит ярким светом
Стены древнего Кремля.
Просыпается с рассветом
Вся Советская земля.

- 20 Жўравой аканинг катта ўгли, республикамиздаги катта колхозлардан бирининг раиси Аҳмадали Жўрабоев партия, халқ, Ватанга берган ваъдаси бўйича 1917 гектар ердан 50 центнердан пахта бермоқчи. Пахталари терилаётир. Терим машиналарининг гуввосидан, теримчи қизларнинг чуввосидан завқланиб шу байтни ёздим:

Тақдирни қўл билан яратур одам,
Ғойибдан келажак бахт — бир афсона.
Саодат инсоннинг ўз ҳунаридир,
Тақдирнинг қудрати эмас баҳона.

- 30 Мўмин сариқ дунёдан ноумид кетган бўлса ҳам қайғурмаса бўлади. Унинг кичик ўгли Лочин Мўминов яқинда самолётда чинозлик бир касални тўққиз соатда даволаб келди. Касал бўлган киши соғайиб, Лочин Мўминовга икки сатр шеър билан телеграмма берибди. Телеграмма ҳам тўққиз секундда Тошкентга етиб келибди. Телеграмма бу турур:

Толе берган партиям, ҳур диёрга ташаккур,
Озод Ватан фарзанди — шифокорга ташаккур!

1964

ҚИРҚ ЕШДАГИ ҚИРЧИЛЛАМА ЙИГИТДАЙ...

Қирқ ёшдаги қирчиллама йигитдай
Етук ақлинг, кўркам бўйинг баркамол,
Ленин партияси яшнаб боради,
Кундан-кунга қуёшдай балқир жамол.
Озоду, тинч, биродарлик маскани
Меҳнатобод менинг Ўзбекистоним.
Тиниқ кўкда бутун Шарқнинг машъали,
Ер юзига манзур боғу бўстоним.
Тенг ҳуқуқли қардош эллар қатори
Ўз муҳрли, ўз байроқли, қонунли.
Пахтакор деб аталгувчи улуғ халқ,
Ҳамма иши энгиш билан якунли.

10

Йигирма бир-йигирма икки ёшлардаги, бир қатра симобдай беқарор, бир лахча чўғдай юраги ёлқинли, отилиб борган ўқдай назари тез, жайрондай илдам, чинордай кўркам, қоядай яғринли, сўзи тигдай ўткир, касаллик ва офатлардан омон, ЦЕКА комсомолнинг дастёри, Шўро ҳукуматининг жондан севган йигит граждани, чарчаш сўзи ёт бўлган сергак комсомоллар эдик.

20

Совет Иттифоқининг биринчи президенти, ҳамма халққа баб-баравар меҳрибон отахон оқсоқолимиз Михаил Иванович Калинин Тошкентга келганларида билагига қизил лента боғлаб кўчада интизом сақлаганлармиз. У киши собиқ Эски шаҳарнинг бир саройида митинг ўтказдилар. Шунда олинган бир фотосуратни ҳар замон кўриб қолсам, чуқур хаёлларга шўнғиб кетаман.

Михаил Иванович Калинин бир айвондан туриб сўз-лаяптилар. Қуйида салла, тўнли эрлар, паранжига бурканган хотинлар, болохона панжарасидан яланг оёқ, йиртиқ бўз иштонини осилтириб ўтирган ўғил, қиз болалар, минг-минг оломон у кишини тинглапти.

30

— Таажжуб,— дейман,— шулар қирқ йил бурунги ўзбекларми? Шундай увин-тўда эдикми?

Яна бир суратда Михаил Ивановичнинг ёнларида савсар телпакли, беқасам тўнли, кўкси очиқ ятакли, бели белбоғли, оддийгина мўйлов-соқолли, содда кўринса ҳам ақлли экани чеҳрасидан балқиб турган бир деҳқон йигит турибди. Бу киши ўзбек халқининг биринчи президенти, ҳурматли отахонимиз Йўлдош Охунбобоев эдилар. Шу йили ҳозирги Свердлов номли театр биносидан Михаил Иванович бизга Ленин сўзини, партиямиз сўзини тушунтирган эдилар. Биз ўз республикамизни

40

тузиб, Йўлдош отамизни президент этиб сайлаган эдик.

Мана энди шу гапларга қирқ йил тўлди. Қирқ йил мобайнида жонажон республикамиз не-не кураш ва ғалаба йилларини ўз бошидан кечирди. Йигирма тўртинчи йилга келганда босмачиликни асосан тугатган эдик. Лекин, унинг оқибати — бузғунлик, вайронгарчилик, болалар боқимсизлиги, очлик-яланғочлик билан кураш вазифаси бор эди. Аста-секин вайроналар обод бўлди. Боқимсизлар интернатларда, детдомларда ўз меҳрибон мураб-

10 бийларини топдилар. Очлик тўйинчиликка айланди.

Учинчи сурат Самарқанднинг Боғибаланд қишлоғидан. Мана бу турган эр-хотин катта қулоқлардан Мамашариф оқсоқолнинг батраги Остонақул ва унинг хотини Топилдиқой. Уларга бугун ер ислоҳотидан етти таноб ер, бир қўш хўкиз, етти ботмон ғалла, икки пуд чигит уруғ, бир қўй, қозон, товоқ, қошиқ теккан. Шу мулклар ҳужжатини уларга топшириб турган киши яна ўша қадрдонимиз Йўлдош ота Охунбобоев бўладилар.

Мени, бир талай ўртоқларимни, сингилларимни ва

20 уларнинг саводли ўртоқларини ЦК комсомол саводсизликни тугатиш — ўқитувчиликка сафарбар қилди. Биз етти ёшдан етмишгача дегандек, ёппасига саводли бўлиш учун курашар эдик. Мен Тиконлимозор маҳалласининг хонақосида курс очган эдим. Қиш бошларида ўқувчиларим 10, 15 тадан ҳарф таниб қолган эдилар. Бир кеч доскага «д», «р»ни қўшиб ёздим. «Бу нима?» деб сўрадим. Жавоб бергувчи бўлмади. Ҳарфни танисалар ҳам қўшилганда нима бўлишини билмас эдилар. Мен уларга: «Бу дир». Қани, бараварига «дир» денгларчи», дедим. Улар «баробар» деган сўзни ҳам «дир»га

30 қўшимча деб ўйлаб, беш минутча: «Баравардир, баравардир...» деб такрор қилардилар. Менинг тўхтатганимга қулоқ солмас эдилар.

Бугунги 31 институтимизни, университетларимизни, минглаб ихтисослашган ўрта мактабларимизни, ўнг минглаб бошланғич мактабларимизни ва, ниҳоят, Фанлар академиямизни ўша замонларга қиёс қилганимда, қулоғим тагида чаласаводлар курсининг чуввоси «Қим эдингиз ким бўлдингиз?» дегандек ғурур беради.

40 Хотин-қизлар озодлиги учун паранжига қарши ҳужум йиллари ҳам беқурбон ўтмади.

Бугун, ўша, биринчи паранжи ташлаган, куйган паранжиларнинг гулханида келажакнинг порлоқ нури билан юзи қизарган бувиларимиз, оналаримиз, опаларимизнинг қизлари давлат арбоблари, министрлар, фан докторлари, инженерлар, врачлар, оламга донғи кетган

механизаторлар, дипломатлар бўлиб ўзбек қизининг шон-шарафини офтобдай ярқиратиб турибдилар.

Алқисса, бу қисса ғоятда узун. Қирқ йиллик тарихимизни бир бетли мақолага сиғдириб бўлмайди. Пантуркист миллатчилар билан, шовинистлар билан кураш, қулоқлар билан кураш, чет эл айғоқчилари билан кураш, ички ва ташқи душманлар билан кураш... Ҳамиша бизнинг ғалабамиз бўлиб яқунланган бу курашларнинг ҳар бир боби ўнлаб докторлик диссертацияси ёзиш учун кифоя қилади.

10

* * *

Сиҳат-саломат, баркамол бир кишининг қусурсиз тафаккури билан кунни эрта Тошкент, Ҳукумат уйи ва унинг олдидаги Қизил майдонни тасаввур қилмоқдаман.

Ана, Владимир Ильич Лениннинг Шарққа қўл узатиб турган юксак ҳайкали. Трибунада эса партиямиз ва республикамизнинг раҳбарлари, донгдор эрлари, машҳур хотинлари, қадрдонларимиз турибдилар. Қуйида узлуксиз Жайҳун оқинидай тўлқинли долғалар билан катта гулханнинг олов тилидай минг-минг байроқни салқин куз ҳавосида ҳилпиратиб совет халқи — Ўзбекистоннинг интернационал граждандари ўтмоқда. Энг аввал ҳарбий парад — бу енгилмас қудратимиз намойишидир. Ана, қишлоқ хўжалигигина эмас, шу қирқ йиллик ўсиш ва ривожланиш тарихида йирик индустриал қудратга ҳам эга бўлган улуғ республикамизнинг ишчилар синфи ўтмоқда. Биз ҳозир қишлоқ хўжалигимизга ва оғир саноатимизга керак бўлган ҳамма машинани ўзимиз ишлаб чиқарамиз. Биз ясаган машиналар бизгагина, ўз республикамиз учунгина эмас, қардош республикаларга, бир талай қўшни социалистик давлатларга ҳам хизмат қилади. Мамлакатимизнинг асосий иқтисодий базаси бўлган пахтачилигимиз ер кўтариб, чигит қадаб, пишган пахтани териб олгунча, ғўзапояларни йиғиштиргунча юз процент меҳнатни машинада қилади.

20

30

Ана шу машиналарни ижод қилган инженерлар, техниклар ўтиб бормоқда. Мана булар эса шу машиналарни ясаб, юргизиб берган рабочий кишилар. Пролетариат Тошкентнинг фахрли граждандари. Мана булар Тошкентнинг ўғил-қизлари бўлган ёндош шаҳарчаларнинг байрамга етиб келган фарзандлари: Оҳангарон кочегаркасининг кўмирчилари, Олмалиқ хазинасининг кончилари, Чирчиқ ва Навоийнинг кимёгарлари, энг

40

юқори ҳосилнинг сеҳргарлари, Янгиер шаҳрининг чўлни бўстонга айлантирган азаматлари, Бекободнинг чилангарлари, Фарҳод ГЭСининг нур отига минган чақинқадам шерлари, Газлининг зангори олов машъалдорлари тўлқин орасидан тўлқиндай ўтиб бормоқдалар. Мана булар жаҳонга доврўғи кетган аждод-аждодининг ҳунарини чўққисига етказган, жаҳонда энг юқори ҳосил олиб, 3 миллион 600 минг тонна «оқ олтин»ни ғоятда тез фурсатда йиғиб-териб давлатга топшириб келаётган 10 ўзбек пахтакорлари. Мана булар атлас жило билан товланиб келаётган ўзбек халқининг ифтихори бўлган ипакчи опахонларимиз, қизларимиз.

Халқ ўтяпти. Сайхундай беором, қут-баракали тўлқин билан халқ ўтаётибди. Қирқдан ошиқ миллатли бир тўкис оиланинг аъзоси бўлган Совет Ўзбекистонининг халқи ўтаётибди.

Ана булар — мамлакатимизнинг ақлу идроки, илму маърифатининг орқа таянчи бўлган олимларимиз. Замоноамиз ва замондошларимизнинг бугунги ҳаётини 20 аниқ ёзиб келажакка ёдгор қолдирадиган шоирларимиз, адибларимиз, журналистларимиз.

Республикамиз қирқ ёшга кирди. Шу қирқ йил мобайнида партиямизнинг содиқ дастёри бўлган «Муштум»чилар ҳам шу колоннада бор. Сурхондарёдаги узунқишлоқлик оддий колхозчи мухбирларимиздан тортиб, редакциянинг масъул котиби, машинисткасигача шу қаторда ғурур билан бош кўтариб кетяпти.

Халқ ўтяпти, совет халқи ўтяпти. Улуғ айём кунлари ўз халқининг шунча бахтиёр кўрмак катта толе-ку.

30 Республикам, жонажоним Ватаним,
Коммунизм наҳорига етолдинг.
Қирқ йиллик тарихингни шон билан,
Меҳнат билан, зарҳал билан битолдинг.
Қардош халқлар даврасида минг йиллар,
Бир вужуднинг мучасидай эсон бўл.
Улуғ Ленин партиясини йўлбошчинг,
Кундан-кунга илгарила, омон бўл!

1964

40 БИЗ ЎЗБЕГУ АФҒОНЛАР..

Биз ўзбегу афғонлар жуда қадим дўст халқлармиз. Бир-бирига туташган қўшни сарзаминда яшаймиз.

Афғонистонга боришимга шарқимизнинг буюк мутафаккири, шоири Мавлоно Абдурахмон Нуриддин Жо-

мийнинг туғилганига 550 йил тўлиши сабаб бўлди. Шу жашнга бағишлаб Афғонистон ҳукумати ҳам катта адабий-илмий симпозиум ўтказмоқчи бўлибди. Афғонистон Матбуот министрлиги мени симпозиумда иштирок этишга таклиф қилган эди.

Менинг улуғ давлатим бу сафаримни ғоят маъқулади. Лекин тўйга тўёнасиз бориш одобдан эмас. ЎзССР Фанлар академиясининг Беруний номидаги Шарқшунослик институти ва А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти илмий ходимлари билан биргаликда 10 совға тайёрлашга киришдик.

Шарқшунослик институтида мавлоно Абдурахмон Жомийнинг 346 та ўз қўлёзма мактуби сақланади. Улардан 336 таси Алишер Навоий номига, 10 таси Ҳусайн Бойқаро номига ёзилган хатлардир. Бундан ташқари Жомий асарларидан турли замонларга хос 500 га яқин турли кўчирма нусха мўътабар қўлёзма ҳам бор. Шулардан иккиси Жомийнинг ўз қўлёзмаси, бир қисми шоирнинг замондоши бўлган котиблар асл нусхалардан кўчирган қўлёзмалар, қолганлари кейинги турли тарихларга эга. 20

Хусусан, Жомийнинг бизнинг хазинамизда сақланган дастхатлари жаҳон миқёсида уникал, мислсиз нусхалар ҳисобланади. Мазкур мактубларни Алишер Навоий ўз қўли билан тартибга солиб, қалин қоғозга ёпиштириб, альбом шаклида қолдирган. (Сўз навбати келганда таъкидлаб ўтиш керакки, бу альбом эндиги адабиётшунос ва тарихчилар учун биз билмаган ажойиб фактларни очиб беришга шубҳамиз йўқ, улар ўз тадқиқотчисини кутиб ётибди.) 30

Биз шу мактублардан 60 та муҳимининг фотокопияларини тайёрладик. Жомийнинг ўз қўлёзма асарларининг ҳам биринчи ва иккинчи бош дебоча саҳифаларини, охири тарихи ёзилган саҳифаларининг копияларини олиб, ҳаммасини чиройли альбом шаклида бир муқовага жам қилдик.

Бу албатта афғон адабиёти ва адабиётшунослари, айниқса Жомий асарлари билан шуғулланувчи илми адаб аҳллари учун бебаҳо пешкаш эди. Бундан ташқари Шарқнинг икки буюк классиги Абдурахмон Жомий ва Алишер Навоийнинг тарихий дўстликлари, ижодий ҳамкорликлари ҳақида катта бир доклад тайёрладим. Ўзбек совет ёзувчиларининг форс, урду, ҳинд ва бошқа шарқ тилларига таржима қилинган асарларидан, улуғ мамлакатимиз воқелигини кўрсатадиган бир неча бадий альбомлар ва ҳоказолар олиб, ўтган йилнинг 18. 40

ноябрь куни «ИЛ-18» осмон кемасида Кобул томон учдим.

Ёшлигимизда маҳалламизнинг домласи, сўфиси бизнинг онгимизда авлиёларга ихлос уйғотиш учун «Худонинг суюкли бандалари бўлган авлиёлар бир зумда мағрибдан машриққача бора оладилар, авлиёга икки дунё бир қадам» деярдилар. Бизнинг замонга келиб на авлиё қолди, на уларнинг каромати. Энди АВИАга икки дунё бир қадам бўлиб қолди.

10 Қуйида азиз республикамнинг азамат пойтахти пуштиранг тонготар билан мени кузатиб қолди. Хув, анави тикка қаламдек илғаниб турган телецентр минораси, қайсидир заводларнинг юксак трубалари ашаддий кашандалардай тутун бурқитиб қолди. Хув анави кумуш уқа Чирчиқмикан, Сирдарёмикан? Ҳа дегунча фарсаҳ-фарсаҳ илгарилаймиз. Хув анави ойна парчаларидек ялтираётган ерлар шолиторликлар бўлса керак. Самолёт дурустроқ қарашга ҳам фурсат бермай жануб тоғлари тепасига чиқиб улгурди. 5000... 6000... 7000... 8000 метр!..

20 Қуйида Ҳиндикушнинг ғарб томон узанган этаклари. Ер куррасининг манглайн бўлган тоғлар миллиард йиллик ҳодисот оламдан, тинкаси қуриб, энсаси қотгандек пешонасини тириштириб, қор босган хира кўзларини кўкка тикиб хап ётибди.

Ана Панждан ҳам ўтдик. Стюардесса қиз микрофон орқали аввал рус, кейин инглиз тилларида йўловчиларни афғон ерига қадам қўйганликлари билан табриклади.

Афғонистоннинг шимол томон ерлари бўлса керак. 30 Қумлар, қумлар... Аҳён-аҳён ясси томли, пахса деворли қўрғончалар. Анавилар тепалармикан, адирлармикан? Ёнбағирларда ширмон юзидаги седаналардай қора нуқталар — булар ҳойнаҳой қўй сурувлари. Афғонистон тилла тўлқинлари билан чўл барханларини эслатадиган, кумуш жилвалари билан симобий Панжнинг майда гажакларини ёдга соладиган ажойиб сур қоракўл терилари билан жаҳон бозорида машҳурдир. Бу қора нуқталар ҳойнаҳой ўша қоракўл қўйларининг сурувларидир.

Самолёт кабинасининг манглайда «Чекилмасин!

40 Белингизни камар билан боғланг!» деган чироғ ёнди. Самолёт баркаш тақлид таъзим доираси чизиб пастламоқда. Қуйида катта шаҳар — Кобул. Мен бу шаҳарнинг бирон кўчасини ҳам танимаيمان, қад кўтарган бу бинолар нима эканлигини ҳам билмайман. Кўпчилик йўловчилар иллюминаторларга ёпишиб, қуйига қарайдилар.

Ерга қўндик. Самолёт юра бориб, аэропорт биноси олдида тўхтади. Ҳозирги замон услубида бетон ва ойналардан қад кўтарган икки қаватли бу ажойиб, маданий бинони совет инженерлари афғон инженерлари билан биргаликда қурганлар.

Аэропортда мени Афғонистон матбуот министрлигининг масъул ходими ва совет элчихонасининг масъул секретари кутиб олдилар.

Навбатдаги расмийатлардан кейин икки четида қайрағочлар саф тортган кенг асфальт кўчадан физилланганча шаҳарга йўл олдик. Машинанинг гоҳ ўнг, гоҳ чап деразасидан қарай-қарай етти километр юргач, қандайдир бир бино олдига келдик. Бу матбуот вазоратининг янги қурилган клуби экан. Бу бино икки қаватли бўлиб, қуйи қаватида катта мажлислар зали, яна икки кичик зал бўлиб, бириси баъзан зиёфатхона вазифасини ҳам ўтаб турар экан. Иккинчи қавати меҳмонхона тарзида қурилиб, ўн икки хонадан иборат. Ҳар қайсида ётоқ ва ваннахоналари бор. Шуларнинг бирисидан мен тура бошладим...

Кобулнинг энг машҳур, тарихий ва муқаддас кўчаларидан бири Майванд деб аталади. Бу кўчадан тарихда икки мартаба 1842 йилда ва 1919 йилда тиш-тирноғигача қуролланган инглиз босқинчилари ҳайдаб чиқарилган.

Ислом динида расм чизиш ва ҳайкал йўниш, умуман, жонли нарсаларни тимсол келтириш ман қилинади. Шунинг учун ҳам ёв устидан қозонилган бу икки ғалабага атаб икки монументал стун ўрнатилган.

Афғон хотин-қизларининг жасорати тўғрисида кўп тарихий ҳикоялар бор. Шулардан бириси машҳур ўзбек классиги Фурқатнинг Бомбайдан Тошкентга ёзган хатида ҳам баён қилинади. Фурқат ёзади: «Маланкан деган мавзиёда ўн минг чоғлиқ афғон халқи бирлан инглиз лашкари орасида муҳориба бўлуб, афғон халқи шикаст топган вақтда афғон хотунлари эрлари қўлидин уруш асбобларини олиб, яқбора ўзларини инглиз лашкарига уруб, бир ярим соатда инглизларга шикаст берибдурлар».

Яна бир Малола деган афғон қизи тўғрисида ажойиб ҳикоят бор. Бу оқшом Малоланинг тўйи эди. Қиз келинлик сарупоси ва безаклари билан ясанган эди. Шунда инглизларга қарши жанг олиб бораётган афғон қўшинларининг чекинаётганлиги ҳақида хабар келиб қолди. Малола ўша заҳотиёқ келинлик либосларини йигитлар кийими билан алмаштириб, бошидаги қизил

дуррасини таёқ учига боғлади. Тўйга йиғилганларни эргаштириб чекинаётган қўшин олдига ўтди.

— Қа па майванд ке шаҳиднашве,

Хўдой чо лолия бенангай та де сатина!—

деган қўшиқни ҳайқириб айтганича душман томон бос-тириб борди. Унга эргашган халойиқ душман ҳужумини енгиб, уни орқага қайтарди. Ўз доирасида Жанна д'Арк бўлиб жасорат кўрсатган Малоланинг пушту тилида бўлган бу қўшиғи: «Агар сен Майванд кўчасидан
10 душманни ҳайдаб чиқармасанг, ё шу ерда шаҳид бўлмасанг, тангрига қасам бўлсинки, сенинг ҳаётинг умринг қора доғи бўлиб қолади» дегани.

Майванд кўчаси шундай муборак, тарихий кўчадир.

Афсуски, шу кўчанинг икки четидаги дўконларнинг кўпчилигида «Маршалл плани» юзасидан АҚШнинг эски-тускилари сотилади. Бу албатта, афгонларга хайрихоҳ ҳар қандай кишининг нафсига тегади, ранжитади. Мен ўз малолимни афгон муаллимларидан бирига айтиб кўрдим. У мени юпатди:

20 — Ранжиманг, устод Ғафур, биз ҳам сизнинг фикрингиздамиз. Ҳозир бу латта бозорни бир пасқамга кўчириш учун ҳаракат бормоқда,— деди.

— Шояд!

1964

МУЯССАР

Бирор оилада бийрон, сўзамол, шоиртабиат, ҳозир-жавоб фарзанд етишиб чиқса-ю, ота-оналари болаларига нисбатан ўз замонасининг гўлроқ кишиси бўлсалар халқ дарров унга:

30 — Жойида, қарқиноқдан булбул чиқибдику,— деб дарров ўз ҳукмини чиқаради, қўяди.

Драматург шоир Шоасқар Тамкинни ва унинг рафиқаси Башоратхонни қарқиноқ деб камситиб бўлмагандай, булбуллар деб кўкка ҳам кўтариб бўлмайди. Бир ғув каптардай бир оила ошиёнида ўз тириклигини ўтказиб келаётган росмона совет граждани. Ана шуларнинг оиласидан десангиз битта булбул чиқиб қолди.

Одоби, бийронлиги ҳаммага маъқул бўлган бу қиз 14 ёшли Муяссардир. У Тошкент, Октябрь районидаги
40 Аброр Ҳидояттов номли 14-мактаб, 7-синфида аълочи бўлиб ўқийди. Бу қизни ҳаммангиз танийсиз, яна тўғриси Тошкент телестудиясининг тўлқинлари етиб боролган ҳамма кишилар танийдилар.

390

Бу қизни Сизга аниқроқ танитишдан олдин болаларимизнинг ўқиши ҳақида тўхталиб ўтишим керак. Бизнинг мактабларимизда ўқиш программаларининг маъзи жуда ҳам тўқ. Ўқувчи болалар максимум нагрузка билан ўқийдилар. Кунига 6 соатлик дарсни оилада 6 соат тайёрлаб бориш керак. Оз деганда 3—4 соат мияга дам бериш учун бола ўйнаши, кулиши керак, оз деганда 8 соат ухлаши керак. Кўриб турибсизки, 7, 8, 9-синф болалари учун сутканинг ҳатто соатлари ҳам камлик қилади. Шуларнинг устига болага қўшимча вазифалар топшириш унинг зеҳнига, ақлига ва жисмоний ҳолатига малол келиши мумкин. 10

Қачонлардир менинг ўғилларим ўйнаб юрсин учун 5—6 та каптар билан битта урушқоқ кучук олиб келган эдим. Бирданига 2 ўғлимнинг кўзи кўкка битиб, кечки ош вақтида ҳам уйда бўлмайдиган бўлиб қолдилар. Дарслардаги аъло баҳолар қаерда дейсиз, ўзлаштириш насайиб кетиб, ўқитувчиларнинг таънасига қола бошладим. Дарров каптарларни учуриб юбордим, итни далага жўнатдим. Йўқ, кейин секин-секин ўғилларимнинг баҳолари кўтарилиб ўз ўрнига кела бошлади. 20

Муяссарни биринчи марта телевизорнинг зангори экранида кўрганымда дадасидан ранжиган эдим.

— Ҳо, Шоасқар, бу нима қилганинг, қизинг Муяссар мактабда дарсларини қиладими, телевизорда булбули гўёлик қиладими? Болагинанинг мурғаккина жонига жабр-ку.

Дадаси индамай бориб қизининг кундалик дафтари-ни олдимга қўйиб қўйди. Унда Муяссар ҳамма фандан «5» баҳо олиб ўқиётгани кўриниб турарди. 30

Сиз телевизор зангори экранида «Оталар сўзи, ақлнинг кўзи»да, «Юлдузча», «Қизил галстук»да ва радио-даги «Пионер эрталиги»да доимо чиқиб турадиган оз-фингина, оқишдан келган, заъфарон сочли қизчани танирсиз, шу — Муяссар бўлади.

Гарчанд балоғатга етмаган ҳофизнинг овозига баҳо бериб, унинг келажагидан хабар бермак доно кишининг иши эмас. Аммо Муяссарнинг шу топдаги талантига, яна тўғриси талантнинг хамиртуришига баҳо бериб, бу қизимиздан келажакда йирик саҳна устаси чиқса керак деб умид қилиш мумкин. 40

Сиз ҳам яна диққат билан телевизорни кўриб борингчи, муҳтарам ўқувчилар, балки фикримга қўшиларсиз. Аммо, мен Муяссарга ўқувда бўлсин, оилада бўлсин, жамоат ўртасида бўлсин, ўзининг севган теле-

МЕНИНГ ВАТАНИМ

Хиндикуш тоғларининг бахмал ғарбий этакларидан тортиб уч тарафи тоғлар билан ўралиб ётган жавоҳирлар сандиғи — Фарғона водийси, Мўғултов чўққисидан Чимкат этакларигача, ўнгида Чимён, чапида Сирдарё ўраб олган саноат ва қишлоқ хўжалигининг баракали 10 бўстони Тошкент текисликлари. Бу ерлардан «Темирқоққа»гача, Сангзор қирғоқларигача ёйилиб кетган, оламга машҳур Мирзачўлни ҳам ўз ичига олган улуғ ва бадавлат, мағзи тўқ Сирдарё ерлари. Жиззахдан ошиб Бахмал, Зомин, Пахтаорол, Булунғур, Зарафшоннинг икки қирғоғи бўйлаб ноз-неъматларга тўлиб ётган Самарқанд ерлари, Бухоронинг олтин саховатли бўлиқ ўру қирлари, Сурхондарё ва Қашқадарёнинг ердаги жаннат мисол боғу бўстонлари, Амударёнинг ўнг қирғоғигача ёйилиб ётган каттакон қитъаи замин — Амударё 20 этакларида дарёнинг ҳар икки қирғоғини нурларга чўмиб ётган қадимий Хоразм ва Қорақалпоқнинг бебахо воҳалари — менинг Ватаним, Ўзбекистоним бўлади! Бу ерда ўн миллиондан кўпроқ турли миллатнинг фарзандлари: ўзбеклар, руслар, қорақалпоқлар, тожиклар, татарлар ва бошқалар бир оиланинг аҳил ва баҳамжиҳат ўғиллари бўлиб ҳаёт қурмоқдалар. Эртаги мунаввар коммунизм асрининг моддий ва маънавий замини ни яратмоқдалар.

Уҳ-хў... Бу ўлкада нималар йўқ! Улуғ Октябрь 30 социалистик инқилобигача бир-икки майда мастерскойлардан бошқа ҳеч нарсага эга бўлмаган Ўзбекистон ўзининг қирқ йиллик такомили йўлида бугун саноатнинг юзлаб шохобчаларини ўзида бирлаштирган оғир индустрияга эгадир. Металлургия дейсизми, кимё саноатими, нефтни қайта ишлов, машинасозлик ва бошқалар...

Республикамиздан ташқарида ҳам Тошкент қишлоқ хўжалик машинасозлик заводи, Чирчиқ электрокимё комбинати, Тошкент мебель заводи, Тошкентдаги тўқимачилик машинасозлиги заводи, Андижон машинасозлик заводи, Тошкент тўқимачилик комбинати ва бошқалар маълум ва машҳурдир. Республикамизда етти мингга яқин саноат корхоналари мавжуд бўлиб, улар-

дан бир минг уч юзтаси йирик саноат марказлари ҳисобланади.

Кимё саноатининг республикамызда истиқболи ғоят порлоқдир. Биз ўз қишлоқ хўжалигимизга керак бўлган маъдан ўғитларни ўзимизда етиштиряпмиз. 1970 йилга бориб олти миллион тонна маъдан ўғити етиштириш мўлжалимиз бор.

Газ саноати ҳам ғоятда йирик қадамлар билан одимламоқда. Шу йил Бухоро газидан Урал кочегаркасини таъминлашга муваффақ бўлдик. 1965 йилда йигирма 10 миллион кубометр газ олиш мўлжалимиз бор.

Электр қуввати ишлаб чиқариш ҳам кундан-кунга ўсиб бормоқда. Бу йил ишлаб чиқарган электр қувватимиз саккиз миллиард киловатт-соатга тўғри келгандир.

Бундан қирқ йил бурун Ўзбекистон деҳқончилиги ғоят хароб ва қолақ аҳволда эди. Деҳқон хўжаликларининг қўлида бир юз ўттиз беш мингта ёғоч омор, бир минг бир юзта темир омордан бошқа ҳеч вақо йўқ эди. Қатта ер эгалари — қуроқлар миллионлаб майда деҳқон хўжаликларини бешафқат эзиб келар эдилар. Сув ҳам шу қатта ер эгаларининг ихтиёрида эди. Октябр социалистик инқилобидан кейингина Коммунистлар партияси раҳбарлигида ўтказилган ер-сув ислоҳоти қуроқ хўжаликларни тугатиш, коллектив хўжаликлар барпо қилиш натижасида Ўзбекистон ерлари ўз хўжайинларини топиб олди. Ҳозир бизнинг қишлоқ хўжалигимиз ер юзидаги илғор хўжаликлардан ҳисобланади. Ҳозир Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида юз мингга яқин трактор, йигирма мингга яқин пахта териш машинаси, 30 ўттиз мингдан зиёд юк автомашиналари, уч мингдан ортиқ ғалла ўриш комбайнлари ишлаб турибди.

Биз ўз еримизда энг бошлаб пахта, қано, бугдой, жўхори, узум ва турли-туман мевалар, сабзавот ва полиз экинлари экиб етиштирамиз. Ипак қурти тутамиз, чорвачилик қиламиз, балиқ овлаймиз.

Лекин, бизнинг қишлоқ хўжалигимиздаги асосий ўринни пахта эгаллайди. Бу йил биз давлатга уч миллион 600 минг тонна «оқ олтин» сотишимиз керак. Миллионлаб колхозчилар, ўн минглаб механизаторлар, 40 шаҳарлик ишчилар ғайрати натижасида шу улур ва шарафли вазифани бажариш арафасида турибмиз.

Пиллачилик ишимиз ҳам Иттифоқда биринчи ўринда туради. Утган йили ўн етти минг 400 тонна пилла топширдик.

Иттифоқда каноп экувчи ягона республика биз бўламиз. Ер юзида ҳам, Ҳиндистондан кейин, каноп етиштурувчи бизмиз. Яна бизнинг республика ўзи етказадиган қорақўл терилари билан ҳам жаҳонга машҳурдир. Бизда деярли ерларимиз суғориладиган ерлар. Сувга ўч халқмиз, каналлар қозишни, сув омборлари қуришни яхши кўрамиз. Ҳалигача қурган каналларимизни бир-бировига уласа, ер куррасининг белбоғидан уч марта айланиб чиқиши мумкин. Ана шу каналлар, сув

10 омборлари туфайли Владимир Ильичнинг бизга қолдирган машҳур васиятларига амал қилиб, Мирзачўл саҳросини, Езёвон чўлларини қадам-бақадам эгаллаб, қўриқ очиб, боғу бўстонларга айлантирмоқдамиз. Экин ерларимиз йил сайин юз минг гектарлаб кенгаймоқда. Бу ерларда янги шаҳарлар бино қилмоқдамиз. Янгиер ва Навоий шаҳарлари мана шундай шаҳарлардандир. Дарвоқе, шаҳарлар тўғрисида.

Бир қирчиллама бир йигитнинг бўлиқ умри — қирқ йил ичида жуда кўп шаҳарлар қурдик. Чирчиқ, Оҳангарон, Бекобод, Улуғбек ва бошқалар...

20 Катта чорвачилик заминимиз бор. Гўштимиз ўзимиздан чиқади. Шу йил ғалла экиб планни икки юз эллик фоизга етказиб бажардик. Нонимиз бутун.

Иқтисоди шунчалик маҳкам бўлган халқнинг илму маърифати, маданият сиҳат-саломатлиги, тирикчилиги, кун кўриши қандай деб сўрарсиз, албатта. Уз Фанлар академиямиз бор. Унинг бир неча ўнлаб илмийтадқиқот институтлари бор. Етти мингдан зиёд мактабимиз, саксон тўртта махсус ўрта ва ўттиз битта олий ўқув юртлари, шу жумладан икки дорилфунунимиз бор. Республикамизда саксон тўққизта газета, қирқ олтита журнал нашр этилади. Буларнинг тиражлари бир неча миллионлаб ҳисобланади.

30 Ўн тўққизта профессионал, ўттизта бадий ҳаваскорлик театрлари бор. Ўн бешта музей, уч минг тўрт юзта қироатхона бор. Буларда ўн саккиз миллиондан зиёд жилдли китоб бор.

40 Халқ соғлиғини сақлашга миллион-миллион сўмларни аямаймиз. Саксон беш минг ўринли касалхоналаримиз, уч юз элликта туғруқхона, олти юзта хотинлар ва болалар консултацияси, икки минг икки юзта болалар боғчаси ва бошқа бор. Биздаги олий маълумотли тиббий ходимлар ўн тўрт мингдан ошиқ, ўрта маълумотли тиббий ходимлар эса, қирқ беш мингдан зиёддир.

Бизда ўртача умр аллақачон етмиш ёшдан ошиб кетди. Ана шуларнинг ҳаммасини жамбаст қилиб сарҳи-

соб берган киши шу ўлканинг граждани бўлганлиги учун ич-ичидан қувонади.

Яшна, менинг бахтиёр ўлкам улуғ Иттифоқимизнинг ажралмас ўн беш фарзандидан бири бўлган, Ленин йўлидан борган ва Ленин партиясининг узлуксиз йўл-бошчилигида коммунизм қураётган Ватаним — Ўзбекистоним!

1964

ЎРНИМИЗ ЖАНГОВАР САФДА!

Азиз ўртоқлар! Биз серқуёш Ўзбекистоннинг адабиёт арбоблари, пахтачилик усталарининг республикамиз қишлоқ хўжалиги меҳнаткашларига қарата ёзган мурожаатномасини зўр ҳаяжон ва фахр билан ўқиб чиқдик. 10

Ҳозир уфқдан уфққа туташ кенг майдонларда улкан пахта ҳосили учун шиддатли жанг кетяпти. Ҳар вақтдагидай, олдинги саф пешқадамларники. Улар бу йил мамлакатга 3 миллион 650 минг тонна «оқ олтин» топширамиз деб жонажон Ватан ва партияга берган сўзлари устидан чиқиш муддаосида вақтларию кучларини аямай, кунларни тунларга улаб мўл ҳосилга замин яратмоқдалар. 20

Лафзи ҳалол ва мард пахтакорларимиз тупроқдан олтин ундириш йўлида озмунча меҳнат қилишмади. Аммо ҳали қилинадиган ишлар оламжаҳон. Бу йил табиат инжиқлиги ҳар йилгидан ўтиб тушди: кўклам оғир келиб, сув танқислиги ортиб, аҳвол қийинлашиб кетди. Ҳозир каттадан кичик — ҳамма бу йилги ҳосил ташвишида. Биз адабиёт ва санъат ходимлари ҳам шу ташвишга шерикмиз. Бошқача бўлиши мумкинми! Ахир бизлар ҳам КПСС Марказий Комитети март Пленуми ва Ўзбекистон Марказий Комитети XVII пленуми чизиб берган қишлоқ хўжалигини юксалтиришнинг буюк режаларини амалга оширишда фаол иштирокчилармиз-ку! Бизнинг ҳам фикру зикримиз, ташвиш-ўйларимиз ҳосил учун жон куйдираётган шонли халқимизники билан бир-ку! 30

Ҳозирги долзарб кунларда биз пахтакорларга алоҳида эътибор кўрсатмоғимиз даркор.

Биз, ёзувчилар, олдимизда турган вазифанинг нечоғли муҳим эканлигини яхши англаймиз. Меҳнаткаш халқимизнинг мардона курашларига, юрак амрига амаллий ишлар билан жавоб беришга ўзимизни чоғлаймиз. Бу кунларда ҳар бир шоир, адиб ва драматург ўзини 40

пахтакорлар сафида деб билади, «оқ олтин» учун умум-халқ курашига баҳоли қудрат ўз улушини қўшади.

Биз барча маданият арбобларининг шарафли бурчимиз ҳозирги зарбдор ва машаққатли кунларда табиатдан марҳамат кутмай янги шонли ғалабага замин ҳозирлаётган кишилар қаторида бўлишдан иборат, деб ҳисоблаймиз.

- Кейинги вақтда кетма-кет ёзувчилар бригадалари пахтакорлар ҳузурига отланмоқдалар. Уларни ҳозир
- 10 Бухоро, Қашқадарё областларидаги колхозларнинг дала шийпонларида, Фарғона водийсида, Зарафшон бўйларида, қадимий Хоразм пахтазорларида учратиш мумкин. Пахтакорларнинг зафарли меҳнатини куйлаш, уларни янги ютуқларга илҳомлантириш, қийин кунларда кучларига-куч қўшиш ёзувчи, шоирларнинг жонажон ишидир. Ёзувчиларимиз Улуғ Октябрнинг 50 йиллигига, В. И. Ленин туғилган куннинг 100 йиллигига бағишланган, КПСС Марказий Комитети март Пленуми руҳи билан суғорилган йирик асарлар устидаги ишларини
- 20 қизғин давом эттирмоқдалар. Бу янги йирик асарларнинг айрим парчалари билан китобхонлар танишдилар. Шу билан бирга республикамиздаги газета ва журналларда, радио, телевидение орқали меҳнат фронтида юз бераётган кундалик воқеаларни акс эттирувчи адабий лавҳалар, очерклар, ҳикоя ва шеърларни кўпроқ бериб бориш зарур ишимиздир. Шунингдек, ёзувчилар коллективимиз яқин вақт ичида пахтакорлар ва қишлоқ хўжалик меҳнаткашларининг ажойиб ишларига бағишлаб икки тилда асарлар тўплами чиқариш ҳаракатида.
- 30 Кўпгина янги шеър, ҳикоя, қисса ва романларини дала меҳнаткашлари, ҳаётига, уларнинг меҳнатдаги изла-нишлари ва жасоратларига бағишлайдилар.

Ёзувчиларнинг илҳомбахш бадий сўзлари колхоз радиолари орқали, қишлоқ ва посёлкалардаги клуб саҳналари, дала шийпонларида ҳам янграб туриши лозим.

- Ёрқин ва ҳаққоний бадий сўз — қудратли кучдир. У миллионлаб кишиларни илҳомлантириш ва зафарлар сари рағбатлантиришга қодир. Шунинг учун биз ўзбек
- 40 маданиятининг барча арбоблари — артистлар, композиторлар, рассомлар ва кино усталарини бу кунларда ўз халқи орасида, қаҳрамонона ишлар амалга оширилаётган жойларда бўлишга чақирамиз. Завқли қўшиқлар, ҳозиржавоблик билан айтилган аския ва ҳазиллар, дилрабо куйлар, таъсирли кино ҳикоялар — санъат бисоти-

миздаги бор жавоҳирлар ҳозирда меҳнат фронтининг олдинги марраларида бўлсин, деймиз!

Шундай қилиб, бизнинг ижодимиз ҳозир республикамизда қайнаб, тўлқин уриб турган меҳнат оқимига кучли ирмоқлар бўлиб қўшилиб кетсин. Ўз халқининг жигарпоралари ҳисобланган санъат ва адабиёт аҳли шу қаҳрамон халқига, улуғ даврига ҳар вақт муносиб иш тутсин!

«Мард майдонда синалур» деган ҳикматли гап бор. Фахр ва ғуруримиз бўлган «оқ олтин» бойлигини оширувчи дала баҳодирлари олдида юзимизни ёруғ қилиб, бу йилги хирмонга барака киритишда муносиб ҳиссамизни қўшайлик!

Баҳодир халқимиз, улуғ Ватанимизга хизмат қилишдан кўра шарафлироқ ишимиз йўқ!

Ёзувчилар, артистлар, рассомлар, кино ходимлари! Жонажон партиямизнинг, илғор пахтакорларимизнинг

—Ҳамма пахта учун курашга!—деган жанговар чақириғига барча меҳнаткашлар билан бир ёқадан бош чиқариб: «Лаббай!» деб жавоб берайлик!

1965

ҚАҲРАМОНЛАР ЎЛМАЙДИ

«Ҳамроқул Турсунқулов вафот этди» деган нохуш хабардан қалбларда туғён кўтарилди: «Йўқ! Йўқ, қаҳрамонлар ҳеч қачон ўлмайди, ўлиши мумкин эмас!» деди юраклар, идроклар, эътиқодлар.

Номи ўлкалардан-ўлкаларга ўтган, қитъалардан-қитъаларга кўчган Ҳамроқул ака ўзи учунгина яшамади, балки у бошқаларнинг бахт-саодати учун мардонатор курашган, бу кураш йўлида минглаб кишиларни сафарбар эта олган қаҳрамонгина эмас, шу билан бирга, мамлакатимизнинг энг биринчи миришкор деҳқони, социалистик деҳқончилик қаҳрамонларининг отахони, халқ қаҳрамони, катта адабиёт қаҳрамони ҳам эди. Бундай ёрқин сиймолар мангу яшайди, кишилар қалбида доим илҳомбахш нур бўлиб қолади, эртаги куннинг уфқида истиқбол сари чорлаб туради, тиллардан-тилларга, қалблардан-қалбларга олов солиб ўтади. Ёўлчиларга йўлдош бўлади, элдошларга қўлдош бўлади, одамлар унинг ҳаёт йўлидан ўрнак оладилар, унга эргашадилар, ўз ҳаётларини уникига пайванд қилиб яшагилари, унинг сингари бошқаларга ўрнак бўлгилари келади. Ҳамроқул ака кишилар қалбига ана шундай

асло сўнмас аланга ёқа билган метин характерли, олижаноб қалбли, теран фикрли, ўнлаб китобларга ёзса арзигудек қахрамонимиз эди. У ажойиб табиатли одам эди. У эл-юрт бахти учун ҳар қандай машаққатларга тайёр, вақти келса қаттиққўл, вақтида сахий, одам-охун ва ҳотам киши эди. У чин маъноси билан коммунист раҳбар, меҳрибон ўртоқ, донишманд оқсоқол, юзлаб шогирдларга устоз камтарин киши эди.

10 Ҳамроқул Турсунқулов ўз ақлини танибдики, бир нафас ҳам ўзини халқ орзу ниятларидан, курашларидан четда тутмади.

—Унинг босиб ўтган фидокор ҳаёт йўли ҳақида қанча-қанча мақола, очерк, ҳикоя, рисола, қисса ва қалин-қалин китоблар ёзилди. Буюк Ватанимизда унинг нуруний сиймосини акс эттирмаган бирорта газета ва журнал йўқ десак муболаға бўлмайди. Фақат бизнинг Ватанимиздагина эмас, унинг номи чет эл меҳнаткаш деҳқонларининг тилларида ҳам неча-неча бор такрор қилинади. Бу ажойиб характерли одам ҳақида ҳали 20 ҳамма гапни айтиб улгурганимиз йўқ эди. Бу ҳақда ёзиш жуда мураккаб ва шу билан бирга шарафли бурч ҳисобланарди. «Яшашнинг туб маъноси бошқаларга ўрнак бўлиш ва уларнинг бағрида меҳнат қилишдир» дер эди бу доно одам. Унинг бошқаларга ўрнак бўлишлиги жасоратида, инсонийлиги ва одампарварлигида эди. Ана шу инсонпарварлиги бу оташ қалб одамининг қўлига қурол тутқазди, революция жанглирида олдинга чорлади, халқ бахт-саодати учун не-не машаққатли йўллардан олиб ўтди. Нур тўкилган кўчаларда 30 ўзидек меҳнаткаш, истиқболини совет тузумида кўрган деҳқонларга бошчилик қилди. Уларнинг шодлигида ўз қувончини, қайғусида ўз қайғусини, бахтида ўз бахтини кўрди.

Ҳамроқул Турсунқулов ҳаётининг мустақил бошланган йилларидаёқ халқимизнинг отахони Йўлдош Охунбобоевнинг иссиқ меҳридан баҳра олди, доимо унинг бағрида бўлди, унинг жанговар ҳамроҳи ва издоши эди. Ўз ҳаёт йўлини шеърӣ жанговарлик билан бошлаган оловнафас Ҳамза Ҳакимзоданинг сафдоши эди, унинг 40 билан маданиятимиз тарғиботчиси ва ҳимоячиси даражасига кўтарилди. Унинг маданий инқилоб соҳасидаги шарафли хизматлари тарих дафтарыда нузли қарорлар билан порлаб турибди.

Ҳамроқул Турсунқуловдан «отанг боласи бўлма, одам боласи бўл» деган сўзни тез-тез эшитиб турардик. Бу унинг ҳаёт фалсафаси эди. У мана шунга амал қил-

иб ҳаёт бошлаган ва сўнги нафасигача содиқ бўлиб қолган киши эди. Ер ислоҳотидан тортиб колхоз қурилиши, муштумзўрларни синф сифатида тугатиш жабахасида олиб борган мардонавор хизматларидан тортиб майда хўжаликни йириклаштириб, бадавлат хонадонга айлантиришгача сарфлаган меҳнатининг барчаси бу эътиқоднинг тимсоли бўла олади. У Йўлдош Охунбобоев кўмагида юриб тез орада катта кўламларда ўйлайдиган киши бўлиб қолди, деҳқонларнинг билимдон маслаҳатчиси, сирдоши, дўсти, ғамхўри ва отахонларидан бирига айланди. Ундаги бу хислатлар булоғининг кўзини очишда Йўлдош Охунбобоевнинг хизматлари катта. Ўз навбатида республикамизнинг оқсоқоли бу зарбадист кишидаги идрокни, қобилиятни, закони ўз вақтида сезиб олди ва уни катта ҳаёт йўлига бошлади. Мана бугунги кунларда кўриб турибмизки, Охунбобоев Қовунчи билан Занги ота ўртасидаги «зоғ учмас» ерни унга кўрсатиб, «бу ерлар меҳнат севган деҳқонники, унинг остида олтини бор, меҳнатинг билан рўёбга чиқариб ол» дегани бежиз эмас экан.

Албатта, бу ерларни нурга ва гулга тўлдириш осон бўлмади. Ботқоқларни қуриштиб, дўнгликларни йўниб, чуқурликларни тўлдириб танобма-таноб ер очиб йилдан-йил камол топиб бордилар. Меҳнат зое кетмади. Оддийгина Ҳамроқул исмини олиб юрган киши аввал Ҳамроқул акага, кейинчалик Ҳамроқул отага айланди. Бу ҳаммаси унинг билимидан, тажрибасидан, бургут бўлиб узоқни кўра билишидан, шер бўлиб ҳамла қилишидан яққол кўриниб турарди. Деҳқоннинг онги кўзида, деб билган Ҳамроқул ака, аввало деҳқонга ўз тажрибаларини намойиш қилиб кўрсатар, уларда ишонч ҳосил қилар, сўнгра оммавий тусга айлантириб юборар эди. Оммавий тусга айлантириб юборишдан олдин эса ўз фикрини сафдошлари, меҳнатдошлар фикрлари билан таққослаб кўрарди, уларнинг розилигини оларди. Унинг баъмаслаҳат иш тутиш хислати одамларда унга чуқур ихлос ва ҳурмат уйғотди.

Ҳамроқул Турсунқулов бамисоли улкан дарё эди. У ирмоқ бўлиб ниҳолни, ариқ бўлиб дарахтни, анҳор бўлиб далани эмас, дарё бўлиб водийни суғоришни, — демакки ўз колхозинигина эмас, районини, областини, республикадаги пахтачиликнинг тақдирини ўйлаб иш кўрарди. Пахтакорларимиз уни «бобо деҳқон» дейишлари бежиз эмасди. Пахтачиликнинг ва умуман деҳқончиликнинг ривожига доир бирор тадбир бошланса ва ёки янгилик ҳақида гап борса, не-не деҳқонлар аввало

ана шу Ҳамроқул аканинг фикрини кутишар, унинг фикрига қараб андоза олишар эди.

Ўзбекистонда сув учун курашнинг бирон жабҳаси йўқки, унда Ҳамроқул Турсунқуловнинг ҳиссаси қўшилмаган бўлса. У халқ қурилишларининг ташкилотларидан ва жонбозларидан бири эди.

10 Улуғ Ватан уруши йилларида оташин ватанпарвар Ҳамроқул Турсунқулов халқимиз билан бир нафас, бир жон бўлиб ғалабамизнинг яқинлашувида ўз меҳнати ва тажрибаси билан талай ҳисса қўшди. Унинг колхозида етказилган юқори ҳосил, вақтинча фашист босқинчилари босиб олган ерлардан кўчириб келтирилган кишиларга бошпана бериш, уларнинг ғамини ейиш, уларни кундалик ҳаёт жараёнида тарбиялаш соҳасидаги хизматлари ҳамон эсимизда.

Ҳамроқул Турсунқулов пахтачиликда жуда кўп янгиликларни расм қилди.

20 Бу янгиликларни турмушга татбиқ қилиш ва унинг самараларидан баҳраманд бўлиш ҳазилакам куч-қувват, тажриба ва сабрни талаб этмади. Хулласи калом, қишлоқ хўжалигимизнинг кўп прогрессив янгиликларининг колхозида куртак отиб гулга кириб, бутун республикага тараларди. Ҳамроқул ака пахтачилик илмининг мударриси бўлса, унинг колхозини новаторлик мактаби бўлиб қолган эди. Унинг мактабидан дарс олгани, сўнгра бу тажриба илмларини ўз хўжаликларига татбиқ этгани кимлар келмасди! Қўшни колхозлардан, атроф районлардан, қардош халқлардан келиб кетган деҳқончилик ишқибозларининг ва янгилик тарафдорларининг рўйхатини санаб чиқсанг китоб бўлади.

30 Ҳамроқул Турсунқулов раҳбарлик қилган колхознинг номини ўз саҳифаларида қайд қилмаган газета ер юзида кам бўлса керак. Чунки, республикамизга келган меҳмонларнинг кўпчилиги хоҳ қирол бўлсин, хоҳ бош министр бўлсин, хоҳ ёзувчи, хоҳ журналист, хоҳ маданият арбоби бўлсин унинг «зиёрати» га боришни қандайдир бир фазилат ҳисоблардилар. Ҳамроқул ака улар билан суҳбатлашиш учун сўз топар, уларни ўз қобилияти, тажрибаси, туриш-турмуши билан қойил қолдирарди.

40 Ўз навбатида бу сайёҳлар блокнотларига ёзиб олган фикрларини ўз юртларида эълон қилардилар.

Ҳамроқул Турсунқуловнинг колхозида бўлган ҳинд адиби Амрит Рай бундай деган эди: «Мен ана шу одамни кўрганимда ва у билан дилкашлик қилганимда, кўз ўнгимда совет кишисининг характери яққол гавдалана-

ди. Ҳамроқул Турсунқуловнинг тақдири бутун ўзбек халқининг тақдиридир. Бу одамнинг шахсий сифатларидан мен қаттиқ таъсирландим. Унинг меҳмондўстлиги, сахийлиги ва очиқ кўнгиллилиги юрагимда сўнмас нур бўлиб қолди».

Худди шунингдек, Жазоир публицисти Анри Алленнинг фикри ҳам жуда диққатга сазовор. У, «социализм инсонни қандай қилиб ўзгартирди, деган саволга Ҳамроқул Турсунқулов сиймосида жавоб топдим» деган эди.

Шундай қилиб, Ҳамроқул Турсунқулов ўзи раислик қилган колхозни орқали ўзбек деҳқончилиги, ўзбек ҳаёти, ўзбек колхозни, ўзбек тупроғининг таърифини тиллардан-тилларга кўчирди. Совет тузумимизга, совет деҳқончилигимизга минг-минглаб меҳнаткаш деҳқонларнинг ихлосини оширарди. Шундай қилиб отахон деҳқон, билимдон раҳбар Ҳамроқул Турсунқулов республикамиз довуғини бутун дунёга таратган ва кўз-кўз қилган халқ фарзандларидан бири эди.

Ҳамроқул ака халқ маслаҳатгўйи, нозик дидли санъат мухлиси, қалам аҳлининг яқин дўсти ҳам эди. У ўзининг ёрқин сиймоси билан қанчадан-қанча асарларимизга илҳом бахш этибгина қолмасдан, ёзувчилар билан яқиндан ҳамкорлик қилиб турарди, уларнинг муваффақиятларидан қувонарди. Шў йилнинг баҳор кунларида юртимизда меҳмон бўлган рус ва украин ёзувчиларини Ҳамроқул ака ўз колхозида кенг қучоқ очиб, мамнуният билан кутиб олган, чўлда гулистон яратган кўп миллатли колхозчи меҳнаткашларнинг ажойиб ютуқларини самимийлик билан ўртоқлашган ва ҳаяжонга тўлиб шундай деган эди: «Биз меҳнат соҳасида мўъжизалар яратаётган эканмиз, бунга совет миллатларининг мустаҳкам дўстлиги, қардошларча иттифоқи, самимий оға-инилиги туфайлигина эришяпмиз. Ана шу дўстликнинг самарасини куйлаш, жаҳон халқлари олдида кўз-кўз қилиш сиз, сўз усталарининг шарафли бурчингиздир».

Биз унинг номи билан фахрланамиз, биз ундан умрбод миннатдоримиз, унинг ҳамиша тирик сиймоси халқимиз қалбида мангу яшайди, унинг сиймоси ажойиб китобларнинг монолит образи бўлиб қолади.

Биз ўзбек ёзувчилари унинг образини яратишда халқимиз олдида қарздоримиз.

1965

КЎП ТИЛНИ БИЛИШНИНГ ХОСИЯТИ

Ҳаётда биттагина тил билган киши биттагина бўлиб қолаверади. Икки тил билган кишини икки киши, уч тил билган кишини уч киши ва ҳоказо... дейиш мумкин. Бизнинг совет ёшлари кўп миллатли, кўп тилли оилада яшайдилар. Уларни чулғаб олган муҳит интернационал руҳдадир. Улар жуда ёшликлариданоқ ўз она тилларидан ташқари, айниқса улуғ рус халқининг тили билан сўзлаша бошлайдилар.

- 10 Рус тили ўз навбатида уларнинг иккинчи она тилиси ҳисобланади. Бизнинг республикамиз шароитида ўсиб бораётган ёшларимизнинг деярли 90 дан ошиқ проценти ҳар икки тилда ўз она тилисидек бийрон сўзлаша олади. Ёшлар нима эмиш, кексаларимиз ҳам чалакам-чатти бўлса ҳам айтмоқчи бўлган гапларининг мазмунини русча тушунтира оладилар. Демак, рус тили иккинчи она тилимиз бўлиб қолганлиги рост ва ҳаётий.

- 20 Энди республикамизнинг Чуст, Поп, Риштон, Зоҳидон, Самарқанд, Бухоро ва бир талай бошқа жойларидаги ёшларимиз уч тилда — она тилларидан ташқари ўзбекчани, русчани, тожикчани бемалол англаб, ёзиб, ўқиб, муддаоларини суҳбатдошларига тушунтира оладилар. Шунингдек, Тошкент областининг қозоқлар билан туташган ерлари аҳолиси, Фарғона, Андижоннинг қирғизлар билан туташган ерларида яшовчилар, Хоразм, Қашқадарё ва Сурхондарёларнинг туркманлар билан қушни ерларидаги кишилар мукамал ўзбекча-қозоқча-русча, ўзбекча-тожикча-русча, ўзбекча-туркманча-русча гаплаша оладилар. Демак, идрокли ёшларимизнинг кўпчилиги уч тил эгасидир.

- 30 Руснинг катта тилини билиш — олий мактабларда маърифат дарбозларининг ёшларимизнинг қалбига яна кенг йўл очишга восита бўлишидан ташқари Ғарб билан муносабат боғлашда ҳам устозлик ва тилмочлик ролини ўйнайди.

- 40 Рус тилини яхши билган киши Қурил ороллари-дан Ғарбий Европа қопқасигача, энг юқори шимол Ёкутия, Мурманскдан тортиб Жанубдаги Қушкагача бўлган беҳаду бепоён Ватанимизнинг территориясида яшовчи ҳамма халқлар билан бемалол яйраб муомала қила олишга имконият беради. Ватанимиздагина эмас, деярли ҳамма социалистик мамлакатларда: Руминияда, Болгарияда, Чехословакияда, ГДРда ва бошқа мамлакатларда рус тилини билган киши лол қолмайди.

Шунингдек, тожик тилини яхши билиш ҳам Советлар Шарқидан ташқари катта Шарқ билан алоқа боғлашда, чунончи, Эрон, Афғон, Покистон, Ҳиндистоннинг бир қисмидаги каби форсигўй (форс тилида сўзлашадиган) ярим миллиарддан кўп халқлар билан қийналмай алоқа боғлай олишнинг зинапояларидан бириси бўла олади. Озарбайжон тилини яхши билиш Туркия халқлари билан муомала қилишга восита бўла олади.

Бизнинг Ватанимиз Ҳиндистон халқлари билан ҳам-соядир. Қўшниларимизнинг тилларини ўрганиш ер юзи халқлари билан муносабатимизни яқинлаштиришга сабаб бўлади. 10

Бизга қўшни мамлакатларнинг кўпчилигида инглиз тили доминионлик қилади. Инглиз тилини билиш дунёдаги кўп мамлакат халқлари билан бир-биримизни тушунишимизни ўнғайлаштиради.

Кўп тилни билиш ўзини маданий киши деб ҳисоблашни орзу қиладиган ҳар бир хушфаҳм ёш киши учун фарз. Инглизча, немисча ёки французча, ёки итальянча билиш дунё маданияти хазинасига йўл очади. Шу тилларни билмаслик илғор фан, техникани ўрганишда анча мушкуллик туғдиради. 20

Шекспирни, Байронни, Шиллерни, Флоберни, Гюгони, Гётени, Дидрони, Дантени оригиналда ўқий олиш — бу жуда катта фазилат-ку!

Фикримча, ёшларимизнинг кўп тил билиши уларнинг ахлоқига мусбат таъсир кўрсатади.

Демак, Тошкент шаҳар ота-оналар съезидига йиғиладиган менинг қадрдон отахон, онахон дўстларим ўз фарзандларининг ўз она тиллари бўлган ўзбекча, русча, тожикча, қозоқча ва бошқалардан ташқари яна кўпроқ тил ўрганишга эътибор берсалар, ёшларнинг маърифат йўлларидаги интилишида чекаётган машаққатларига кўмаклашсалар, уларнинг ахлоқий мустаҳкам киши бўлиб етишишлари учун ҳам курашган бўладилар. 30

1965

ГАЛАБАМИЗ ДЕБОЧАСИ

Ажойиб қадим Тошкентимиз бор. Бундан 23 ярим аср бурун Шарққа юриш қилган македониялик Искандар бу шаҳарга бостириб киришга ботинолмай, жанубидан ўтиб кетган. Хўжандда шаҳар мудофаачиларининг қарши ҳужумига дош беролмай орқага чекинган. 40

Тошкентимиз Искандардан ҳам минг йиллар қариқроқ шаҳардир. У Бухоро, Самарқанд, Афросиёб, Қува,

Андижон, Термиз, Урганч каби қадим шаҳарларимиз билан расо қоматга эга кўҳна ва муқаддас пойтахтларимиздан биридир.

Дуруст, шаҳарларимизнинг ва унда яшаб келган халқларнинг жуда эски, мазмунларга бой: бир саҳифаси зардан бўлса, ўн саҳифаси қон — ёш ва машаққатлардан иборат тарихи бор. Лекин улар ўз ҳақиқий тарихларини Улуғ Октябрь революциясидан сўнг бошладилар.

- 10 Босиб ўтилган қарийб ярим асрлик бу тарихий замонни мабодо тарозуда ўлчаш мумкин бўлса, қадимий эллик асрни ҳам боса олгудай чўнг салобатли, баракали ва маъноли вазнга эгадир.

Эллик йилда эл ўзгарар, деган халқ мақоли бекорга айтилган эмас. Бу эллик йил ичида халқларимизнинг хулқ-атвори, моддий ва маънавий салмоғи, дунёга қараши, эртадан умиди, ҳатто сиҳат ва саломатлиги тубдан ўзгарди. Бу энди момақалдироқдан қўрқадиган, граммофоннинг ичидан одам қидирадиган, самоварнинг

- 20 ўтхонасига сув соладиган бўзчилар, бўйинчачилар, мешкоблар, кафшдўзлар, дастмояси ўн тангадан ошман баққоллар, сўфилар, ювғучилар авлоди эмас.

Булар академиклар, фан докторлари, инженерлар, шаҳар қурувчилар, медиклар, космонавтлар, кимёгарлар, математиклар, физиклар, тўқувчилар, етук ишчилар синфи, совхоз ишчилари, колхоз деҳқонлари, янги ер очувчилар, ажойиб механизаторлар, бебаҳо агрономлар, ер тузувчилар, мироблар жамулжами улуғ устод Владимир Ильичнинг таълимини олган ва бево-
30 сита мураббийси Коммунистлар партияси бўлган жаҳонда ягона бахтиёр авлоддир. Булар ўз шаҳар ва қишлоқларини ўз дидларига, ўз кун кўриш шароитларига мослаб қайтадан қурмоқдалар. Булар эртани ўз қўллари билан яратадилар ва шу ерларда ўзлари яшайдилар.

Қайтадан қурилиб, тобора коммунизмнинг илғор шаҳарларидан бирига айланиб бораётган, халқларимизнинг ғурури — ифтихори ва мунаввар пойтахти бир миллион бир юз минг аҳолига эга ҳашаматли Тошкентимиздир. Бу ер оғир саноатимизнинг маркази, бу ерда ер юзи халқларини бир сидра кийинтира олгудай газлама тўқувчи Текстиль комбинатимиз бор. Пахтасинику ўз деҳқонларимиз етиштиради, машинасини Тошкент заводининг ишчилари қуради. «Ташсельмаш» заводининг ишлаб чиқарган сеялкаларидан тортиб икки, тўрт, саккиз қаторли пахта терадиган, кўсак чувийдиган жамики

қишлоқ хўжалик машиналари оламга машҳур. Бу заводларимиз фақатгина Ўрта Осиё республикаларинигина эмас, Кубадан Хитойгача, Чехословакиядан Ҳиндистонгача бўлган кўп қўшни давлатларни ушбу машиналар билан таъмин қилиб келади. Фақат машиналар билангина эмас, Чирчиқ шаҳридаги кимёвий ўғитлар комбинати ҳам Ўрта Осиё республикалари билан бирга жаҳонга шуҳрати кетган гигант комбинатлардан бирidir. Бу ернинг ишчилар коллективини ҳам юқори ҳосилмизнинг шериги деса бўлади.

10

Республикамиздаги янги-янги ташаббуслар Тошкентдан бошланади. Чунончи, Валентин Тюпко, Турсуной Охунова каби механизаторларимизнинг колхозчи деҳқон меҳнатини энгиллаштирадиган қуту-баракатли ҳаракати Тошкент областидан бошланган. Пахта илмини ўрганиш учун бутун дунёдан шогирдлар бизнинг жонажон республикамизга, аввало Тошкентга келдилар.

Бу шарафли меҳнатда теримчи «зангори кема»ларнинг ижодкори — инженерлар, икки юз мингга яқин Тошкент пролетариатининг бевосита кўмаги ва иштироки деб шуни айтилади. Гарчанд, бу йилги пахта мавсуми оғир келди, сув кам, кун ғоятда иссиқ бўлди. Иссиқда урчийдиган ҳашаротлар ҳам кам бўлмади. Лекин ўз шарафли ишининг мағзи-мағзи мазмунига тушунган деҳқонларимиз умидсизликка тушмадилар. Бирор кун, бирор соат бўлса ҳам пахта ҳимоясини ва пахта тарбиясини бўшаштирмадилар. Буларнинг ғайрати устига давлатимиз томонидан узлуксиз берилиб турган турли моддий ва маънавий кўмаклар — ўғитлар, химикатлар ғоят катта мадад бўлди. Яқин йиллар ўртасида мисли кўрилмаган ғоят юқори ҳосил олишга бутун республика бўйлаб муваффақ бўлдик.

20

30

Бугун Тошкент область пахтакорлари 311,2 минг тонналик планни 35 кунлик қисқа муддат ичида ҳамма областлардан илгари бажарди. Ҳали терилмаган пахта юлдуздай чаман-чаман очилиб ётибди. Терим давом этмоқда.

Бу суръатли терим ишида, хусусан, теримчи механизаторларимизнинг баракали меҳнатлари умумий ишимизга катта хисса қўшди.

40

Чунончи, Оққўрғон районининг кўпчилик колхоз ва совхозлари аввал бошлаб машина теримига суянаяптилар. Тошкент областида бир кунда 4—4,5 процентга етказиб пахта тайёрланган кунлар ҳам бўлди. Бундай юксак кўрсаткичга қандай эришилди, деб сўрарсиз! Бу-

нинг сирини нимада? Ҳаммаси машинанинг қудратидан бўлди. Ҳар куни тайёрланган пахтанинг 60—70 проценти машина териб турганда ҳашарчиларга чикора? Дуруст, биз бу ерда шаҳарлик студент, ишчи, хизматчиларнинг колхозчи дўстларга кўрсатган мурувват ва меҳрибончилигини камситмоқчи эмасмиз. Улар чинакамдан катта куч. Лекин келажакда пахтанинг изми машина ихтиёрида, тошкентликлар ана шуни кўзлаб иш тутдилар ва ютдилар.

- 10 Гигант хўжаликлардан Ҳамроқул Турсунқулов номи колхоз, Абдулла Ортиқов раҳбарлик қилаётган «Ленинизм» колхозини, икки марта Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Ким Пен Хва раислик қилаётган «Полярная звезда» колхозини, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Абдуҷамил Матқобулов раислик қилаётган «Қизил Ўзбекистон» колхозини ва бошқа йирик пахтакор хўжаликлар бу йил 15—20 кун, ҳатто бир ой илгари маррага етдилар.

- 20 Ажойиб «зангори кема»ларнинг моҳир капитанлари бўлмиш шер ўрмовли йигитларимиз, тадбирли ва оқила қизларимиз шаънига дostonлар битилса арзийди. Мен бу ўринда Оққўрғон районидаги «Ўзбекистон ССР беш йиллиги» совхозини пахтазорларида терим агрегатларини гулдиратаётган Абдураим Орзиқулов, Амед Амедчик, Сарвар Жоналиев, 2-«Оққўрғон» совхозини меҳнат қилаётган Виктор Василий, Илья Хван каби неча ўнлаб, юзлаб «пўлат от» суворийлари меҳнатини назарда тутяпман. Уларнинг ҳар бири шу кунларгача бункерлардан 140—150 тоннадан ошириб «оқ олтин» тўкишди.

- 30 Ҳозиргача хирмонга қарийб 10 тоннадан пахта тўккан Оржоникидзе ва Бўқа районлик Гулнора Ҳақимова, Хадича Бўронбоева, Ҳабиба Қаримбекова, Ойниса Исмоилова сингари чевар-чечан она-қизларимиз, жавоҳиримиз, қут-у баракамиз — пахта териб олишда ҳамон ибрат ва намуна кўрсатаётирлар.

Тошкент области-ку ўз зиммасига олган вазифасини бажариб маррага етди ва терим ишини давом эттирмоқда. Тошкентликлар ўз улуғ номлари «пойтахт область» деган улуғ номга муносиб ғалабага эришдилар.

- 40 Тошкент областининг ғалабасини қолган областларимиз ғалабасининг ва жамулжами шонли республикамиз ғалабасининг деб очасидир. Эртаги байрам кунларининг илк арафасидир.

Офарин, азиз дўстлар!

1965

406

ЗАМОНДОШЛАР

Замонлар ўта беради. Узлуксиз оқиндай насллар орқасидан насллар келаверади. Боболар ўрнини оталар, оталар ўрнини болалар, устодлар ўрнини шогирдлар эгаллайверади. Инсоният ҳамиша олдинга томон интилади. У умид ва армонлар, янгиликлар, қулайликлар томон қадамба-қадам силжиб боради. Ёруғлик ишқибози бўлган одамзод нур томон интилиш билан пилта чироқдан электр чироққа, мана энди атом чироққа етиб келди. Қушга суқи кирган киши бугун овоздан тез учади, юлдузларнинг кўзни мафтун қилган жамоли уни космосга учирди, бугун-эрта эса Ойга етиб боради. Сўнгра яна нариларга, Марсга, Венерага ва бошқа юлдузлар, бошқа оламларга... Хулласи, инсон тадрижий тараққиёт қонуни билан яшайди. Устоддан шогирдлар ўзмасайди, замон, фикр, фалсафа, техника, маданият, кун кўриш бир нуқтада қотиб қолган бўлур эди. 10

Ота-боболаримиз бир таноб ердан балли деганда беш пуд (80 килограмм) жайдари пахта олар эдилар. Бу бизнинг ҳисобда гектаридан 4 центнер дегани. Шунга ҳам шукур қилар эдилар. Нега ҳам шукур демасинлар, ер ишлаш учун омочу кетмондан бошқа техник восита бўлмаса, моли бор деҳқонларнинг ерига унча-бунча гўнг тушгани билан минерал ўғит тўғрисида ҳатто тушунча ҳам бўлмаса, ҳар хил пахта зараркунандалари — турли-туман ҳашаротлар қазойи осмоний, балойи ноғиҳоний деб талқин қилинса, сув кўзнинг ёшидай танқис бўлса, чор-ночор така қиладиган еринг худонинг даргоҳи, об-ҳавонинг марҳамати бўлади-да. 20

Бизнинг замонда-чи? Бизнинг замонда гектаридан 40—50 центнердан ҳосил олиш кўпчилик деҳқон хўжаликлари учун ёппа одатга айланиб қолган. Ҳатто бир бутун районлар шундай ҳосил олади. 35—40 центнердан ҳосил кўтаргувчи Хоразм сингари илғор машъал областларимиз бор. 30

Айтгандай, сўз устод ва шогирдлар тўғрисида эди.

Шогирдлар қалб уйининг чароқларидир. Шогирдлар қанча кўп бўлса, кўнгил қафаси шунча равшанроқ бўлади. Ҳар бир инсофли устод ўз муборак умрининг дурдона якунлари деб шогирдларини ҳисоблайди. Шогирд қанча етук бўлса, устодидан минг варақ ўтоқ, ижодкор бўлса — замоннинг кўркидир ва ўргатувчисининг бош узра жиғали бўркидир. Утоқ шогирдини менсимаган устод орқада қолганидан беҳабар кишидир. 40

Улуғ Октябрь иқилобидан ҳалигача ўтган қарийб 50 йиллик муаззам давр мобайнида халқимиз ғоятда ўсди. Аввало унинг иқтисодий-маиший турмуши буткул яхшиланди, юқори поғоналарга кўтарилди, онги, маърифати, дунёга қараши аъло даражага етди.

Буюк мамлакатимизнинг туман қиррали хўжалигида бирор соҳа йўқдирки, уни ўз халқимиз фарзандлари — ўз кадрларимиз эплай олмасалар. Ҳамма ерда ўз кишиларимиз, ўз мутахассисларимиз, қўлбола доно кадрларимиз бор.

Устод ўз шогирдлари билан ғурурланганидай устодларнинг устоди улуғ доҳиймизнинг ўлмас руҳи ва у ташкил қилган Коммунистик партияси ўз етиштирган миллион-миллион аслзод кадрлари билан ғурурланса, баҳаққийла арзийди.

Ўзбекистон пахтакорлари ўз ерларидан жаҳонда мисли кўрилмаган юқори ҳосил оладилар. Бу ҳосиллар ҳамиша аъло навларда — тоза, беғубор, чидамли, узун, нафис, ингичка толали бўлади. Бу ҳосиллар текстиль саноатимизнинг жони деса арзийдиган даражада соз бўлади.

Пахта ҳосилини шу оғирлиққа етказилгунча, шу аъло навга етиб келгунча, кашф қилингунча минг-минг устод пахтакорларнинг умрлари сарф бўлган.

Булар халқимизнинг жонажон фарзандлари, халқ ишининг чинакам фидойилари бўлган жаҳонга машҳур отахонимиз, доно агрономимиз Йўлдош ота Охунбобоев, Оқсой плугининг ижодкори Деҳқонбой ота, шахмат усулида экишни биринчи кашф қилган Маллабой ота, республикамызда бир талай йирик қурилишлар, саноат марказлари, Катта Фарғона канали, Каттақўрғон сув омбори сингари устун-устун сув иншоотларининг автори, ташаббускори, дарғаси Усмон Юсупов, замонамизнинг энг йирик пахтакори, уч марта Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Ҳамроқул Турсунқулов, машҳур селекционерлардан С. С. Канаш ва Ақром Дадабоев, халқ агрономларидан мислсиз пахта усталари Назарали Ниёзов, Файзулла Юнусов, Иброҳим Раҳматов, Шарифбобо Ҳамроев, ғиждувонлик Улфатбиби, чеканкани ўйлаб топган Роза опа Назирова, пахтакорлар оқсоқоли Жўраполвон Ғойибов, Тоштемир ака Раҳимов, Мамажон ота ва бу ҳисобга ёзувчининг фаромуш хотирлиги сабаб бўлиб кирмай қолган бошқа юз-юзлаб соҳибқирон кадрдонларимиздирлар.

Бу азиз кишиларнинг бир гуруҳлари ўз шарафли ва-

зифаларини мукаммал адо қилиб, абадий истироҳатга уландилар. Бир гуруҳлари ҳали ҳануз ҳам ўз устодлик курсиларида барқарор яшаб турибдилар.

Балли, бу инкор қилиб бўлмайдиган табиат ҳукмидир. Умр этагини турмушлаб, олтин қозиққа қоқиб, тўхтатиб бўлмайди. Лекин замона ҳам ўз илғор кишиларидан бир нафас холи қолмайди. Отлар ўрнини тойлар эгаллайди, устодлар ўрнини шогирдлар, ўз навбатида ўша шогирдлар ҳам устод бўлиб қоладилар ва уларнинг қоим мақомлари — шогирдлари етишиб чиқади, 10 умр давом қилаверади...

Бугун республикамиз хўжалигининг ҳамма соҳалари ўз кадрларига эгадир. Хусусан пахтачилигимизнинг ўз полковниклари, генераллари бор. Булар баҳори ҳам, кузи ҳам одатдагидан ярим ой илгари келадиган ерларнинг соҳибкорлари — «Савай» совхозининг директори ёш, талантли агроном, СССР Олий Советининг депутати Узоқбой Саримсоқов, Мирзачўл ерларининг ўшқирган арслони — Боёвут районидаги «Коммунизм» колхозининг раиси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Турсунбой Латипов, Бағдод районидаги «Большевик» колхозининг раиси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Эркин Усмонхўжаев, шу Фарғонадаги «Коммунизм» колхозининг раиси, Совет Иттифоқи Қаҳрамони Мамадали Топиболдиев, Наманган районидаги «Партия XXII съезди» колхозининг раиси Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Ҳасанбой Соҳиббоев, Хўжаободдаги «Ленинград» колхозининг раиси Холмамат Жўраев, Амударё районидаги Крупская номли колхоз раиси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Ойим Қамолова ва бошқалар, пахтачиликни 30 комплекс механизациялашнинг энг муҳим звеноси бўлган йиғим-теримни механизациялашнинг жанговар курашчилари, янгилик шунқорлари бўлган Турсуной Охунова, Валентин Тюпко, Жавод Кўчиев, Манноп Жалолов, Қурбон Кенжаев, Мамажон Дадажонов яна бир неча ўнлаб, юзлаб пўлат от суворийлари...

Бу устод пахтакорлар, етук соҳибкорлар мазкур отларнинг фарзандлари ва давомчиларидирлар. Булар ҳали ёш, эндигина ўттиз билан аранг эллик ёш ўртасидаги айни кучга, ижодга, етук тафаккурга тўлган паҳлавонларимиз, қатордаги норларимиз, умумий ишимизда энг оғир ҳиссаларни ўз елкаларида кўтариб келаётган ботирларимиз, суянган тоғларимиз, катта эл меҳнатини уюштирувчи ташкилотчиларимиз — ғурури-

миз бўлган, азиз, аммо камтарин, бебаҳо ленинчи авлодлар, кадрларимиздирлар.

Республикамиз вақтга тайёрлаш планини бажариш арафасида турибди. Шундай улуғ айёмда буларни ёзмай, кимни ҳам ёзасан, киши.

1965

ҚУЕШ ОИЛАСИГА САЛОМ

10 Меҳнат, меҳнат деймиз,
 Меҳнат нимаЙмиш,
 Ҳар битта меҳнатда
 Мазмун бўлмаса?
 Меҳнат бемазмундир
 Оқибатида
 Бахту саодатдек
 Якун бўлмаса.

20 Катта планларни, катта чамаларни ўз имкониятини,
 ўз қудратини тўғри ҳисоблай олган халқ чизади. Биз
 етти йиллик планининг аниқ рақамларини ёзганда ўз
 қудратимизга, ўз имкониятимизга ва улуғ партиямиз
 атрофида бирлашган улуғ халқимизнинг бардамлигига
 ишонган эдик. Етти йиллик план ортиғи билан бажари-
 рилди. Бирорта вергул ҳам хато қилингани йўқ.

30 Каттакон қудратни
 Чамалаш учун
 Каттакон идрокнинг
 Маркази керак.
 Қўрсатдик халқимиз
 Идрокин, кучин,
 Чунки бир томирдир
 Ақл ва юрак.

40 Етти йилликнинг сўнгги, 1965 йилида Ўзбекистон
 халқлари 3 650 000 тонна пахта берамиз, деган эдилар.
 Биз бу планни қарийб 4 миллионга етказиб бажардик.
 Мен минг қиррали хўжалигимизнинг биргина соҳаси —
 пахтамизни айтяпман, холос. Темир-чи, кўмир-чи, эҳ-ҳа
 230 миллионлик каттакон халқнинг ўзига ярашиқ кат-
 та қозони, катта рўзғори бор. Мактаб болаларнинг ўн
 икки варақли дафтарида тортиб Венерага учирилган
 ракета ҳам шунинг ичига киради.

Тинч биродарликда, бахту саодатда фаровон ўтаётган шу ҳаётда яшаб туриб, ҳар нафасга ташаккур айтгинг келади.

* * *

Ўтган ҳафта Ўзбекистон ССР Олий Советининг навбатдаги сессияси бўлиб ўтди. Бундаги асосий масала республика давлат бюджети эди...

Демак, янги беш йиллик план бошланди. Демак, ҳар кун ўз аёнлиги билан, ўз ичига сиғдирган мазмуни билан қадам-бақадам бизни коммунизмга яқинлаштириб 10 бормоқда.

Совет кишисининг бир фазилати шуки, у қуръа ташлаш, фол очишга ўрганган эмас. Чунки унинг эртаси, индини, бир йилдан кейини, ўн йилдан кейини аниқ ва аёндир.

Қирқ беш йиллар муқаддам Владимир Ильич Ленин ўзбек халқининг истиқболи хусусида қайғуриб, Мирзачўлни ва Ёзёвонни эгаллаш ва обод қилиш тўғрисида декретга қўл қўйган эди. Ахир, бу аниқ ва реал эканку! Демак, Ленин партияси раҳбарлик қилаётган халқ- 20 нинг иқболи, истиқболи ана шундай аниқдир. Шунинг учун ҳам биз фолни, қуръани ёмон кўрамыз.

Ўз келажаги ўз қўлида бўлган каттакон халқимизнинг янги куни, Янги йили муборак бўлсин!

Ман-ку Тўқимачилик комбинатимизнинг миллион метр газламаси тўғрисида сўз айтмай қўя қолай, аммо бир покиза, бутун дастурхон тўғрисида шу сўзим бор: шу дастурхон минглаб эриш ва арқоқ иплардан тўқилган (эриш дегани бўй ип, арқоқ дегани эн ип). Шу минг-минг иплар тўқнашиб ўтган жойларда миллион- 30 миллион кўзанақлар пайдо бўлган.

Агар Ватанимизни катта дастурхонга ўхшатсак, миллион-миллион хонадонлар бир-бирлари билан эриш-арқоқ бўлиб, худди шу кўзанақлардай жипс боғланиб кетган ва алоқадордирлар.

Ҳалиги дастурхоннинг бирор кўзанагига шикаст етса — унинг кўрки кетади, бутунлигига путур етади.

Мен улуғ совет оиламизнинг миллион-миллион хонадонларини ва унда яшовчиларнинг путурсиз ва қусурсиз, ҳамиша соғ-саломат бўлишларини орзу қиламан. 40

Қуёш оиласи ичра еримиз

Аниқ ва муҳаққақ ўринга эга.

Қуёш фарзандлари бўлган халқимиз

Салом, дер, эй улуғ Партиям, сенга.

ВАТАНДОШЛАРИМГА ТАСАЛЛИ

Баъзи мунажжим олимларнинг фикрича, қуёш системасига қарашли планеталардан Миррих — қари, Ер — ўрта ёш, Зуҳро — ёш сайёра эмиш. Марс чарчаган, унда ҳаёт йўқ даражасида, сув ва кислород ғоятда оз, ошини ошаган, ёшини яшаган бўлиб, Ерда эса тирик жонлар (ўсимликлар ҳам шуларга киради) яшамоғи учун бутун имкониятлар мавжуд, қирқ ёшида қирчиллаган йигитдай барқ уриб турган ўз эрасида яшаётибди. 10 Венера — Зуҳро эса ҳали ҳарорат 400 даражадан паст тушмаган, кўп моддалар эриган ёки буғ ҳолида ёппаси вулқонлар пишқириб турган, демак, ҳаёт ҳали бошланмаган бир даврини кечириб турар экан. Бу хабарларни бизга Марс ва Венерага томон учирилган Совет ва Америка космик ракеталари етказиб берди.

Шундан қиёс қилиб айтиш мумкинки, бизнинг Еримиз ҳам миллиард йиллар илгари Зуҳро ҳолатида бўлган ва миллиард йиллар сўнг қариб, Марс аҳволига келади. Демак, Еримиз данаги — ядросидаги тамоман 20 эриган ҳолатдаги магмаларда тинчлик барқарор эмас. Ер қаъридаги бу улуғ қудрат баъзан катта вулқонлар шаклида, янги тоғлар вужудга келиши шаклида, ер қобиғининг ҳалидан-ҳали қабариб, тўлқинланиб туриши натижасида турли-туман катта-кичик зилзилалар шаклида намоён бўлиб турар экан. Ер қаъри ҳали тинчиган эмас. Бунга миллиард йиллар керак экан. Тинчиса — Ерда ҳаёт тугар экан. Атмосферанинг иссиқ-совуқ шамол-бўронлардан иборат ғоят азим кучи натижасида ер устидаги ҳамма бўртмалар — тоғлар, тепаликлар 30 увалиб кетиб, Еримиз бильярд соққасидай сип-силлиқ бўлиб қолар экан...

Еримизда ҳар куни деярли бирор жойда ер қимирлаб туради. Тинч ўтган кун йўқ ҳисоб. Тарихда даҳшати, келтирган харобаликлари ва қурбонлари билан кишиларнинг ёдидан минг йиллар мобайнида ҳам чиқмай келаётган вулқон отишмалари ва зилзилалар кўп бўлган. Чунончи, 1023 йилда Токиода бўлган зилзилада 140 000 киши ўлган. 1556 йилда Хитой зилзиласида неча юз минг одам қурбон бўлган. 1883 йилда Ява билан 40 Суматра ороллари ўртасида вужудга келган Кракатау вулқонининг овози 3 минг километрдан эшитилиб турган, кучли денгиз вулқонидан тўлқинланган океан сувлари 36 минг кишини ювиб кетган. Вулқондан отилиб чиққан лава тўзонлари 80 километр баландликка кўтарилиб, бир неча йилларгача ҳаводан қурум кетмаган, осмон ҳа-

миша қон рангли шафаққа бурканиб турган. Шулар орасида Италияга қарашли Неаполь яқинидаги қадимий Помпея шаҳрининг фожиаси айниқса ўқинчлидир. Эрамизнинг 79-йил, 24 августида (бундан 1887 йил илгари) Везувий ёнар тоғи ҳаракатга келиб, дунёда моддаларнинг оташ эритмасини осмонга пуркай бошлади. Гарчанд даҳшатли лава оқини Помпея шаҳрини босмаган бўлса ҳам, лекин осмондан ёққан етти-тўққиз метр қалинликдаги қайноқ кул шаҳрни босди. Каттакон, чиройли, ҳаёт қайнаб турган ҳунармандлар ва савдогарлар шаҳри бузилиб-ёрилмаган ҳолда кулга кўмилиб кетди. Сўнгги 200 йил мобайнида (1748 йилдан бошлаб) бу шаҳарни кулдан тозаламоқдалар. Мен бу музей шаҳарда 1962 йилда бўлдим. Шаҳар 2000 йил муқаддам қандай аҳволда бўлса, шу аҳволда турар эди. Кул ичида худди гипс қолипда тургандай ўша замон одамлари ва ҳайвонларининг сўнгаклари гарчанд этлари эриб кетган бўлса ҳам, тирик вақтдаги гавда шакллари лава кулидан ясалган бу қолипларда аниқ кўриниб турарди. Бир қадимий ҳаммомга кирдик. У ерда эр-хотин бўлса керак, шундай қолипларга ўралиб қолган экан. Эркагини «бу қолипнинг ичида одам бўлган» дегандай, оғиз қисмини синдириб очиб қўйибдилар. Бу синиқдан навқирон бир йигитнинг садафдай тишлари кўриниб турибди.

Вулқон кулидан тозаланган бу шаҳарнинг кўчаларига мрамар ётқизилган экан. Мрамарларда қадим замон аравасининг дўнгалак излари бор, ўша замон водопроводидан ҳали ҳам сув келиб турибди. (Фақат ичиш қатъиян ман қилинган). Хонадонларга кириб кўрдик. Ажойиб танобий ҳовлилар, нақшу нигорли хоналар: меҳмонхоналарда хонадон эгаларининг тош портретлари, деворларда Искандар (Александр Македонский) замонасининг жанговар эпопеясида лавҳалар, қатор-қатор ҳунармандлар ва савдогарларнинг дўконлари, майхоналар, маишатхоналар. Шаҳар-ку, бундан 2000 йил аввал қандай бўлса, шундай турибди, ammo ўз замонасининг аҳолиси йўқ. Уларни тарих унут қилган, улар эса бу буюк фожиани унутганлар...

Энди ўз еримизда ўтган баъзи бир зилзила фожиаларини айтсам, булардан бири 1868 йилда Тошкентда воқе бўлган эди. Бу ҳам анчагина кучли, 6—7 балл даражасида бўлиб, анчагина иморатлар шикаст еган, аҳоли талайгина зарар кўрган эди. Чоризмнинг Тошкентни забт этганига эндигина уч йил бўлгани учун рус ҳарбий-граждан маъмурияти ўзига тегишли биноларни

қуриб улгурмаган эди. Туркистон ўлкасининг генерал-губернатори фон Кауфманнинг қароргоҳи (ҳозирги Ленин майдони ўрнида) ҳам катта брезент чодирларда эди. Бу ерда Зарафшон водийсини забт этиш учун қизгин тайёргарлик кетарди. Зилзиладан қўрққан фон Кауфман шошиб чодирдан чиқмоқчи бўлганида арқонга илашиб йиқилган ва оёғини синдирган, шунинг учун Зарафшон юриши бир ярим ой кечиккан.

10 Узбекистонда бўлиб ўтган зилзиладан энг кучлиси — 1902 йилдаги Андижон зилзиласидир. Шу зилзила замонасида мактаб ёшида бўлган ҳурматли кекса шоиримиз Муҳаммад Зокиржон Ҳабибий бундай дейди:

— Мен қўқонқишлоқликман. Эрта баҳор эди. Қўчалар лой. Рўза кунлари бўлгани учун бир қисм халқ саҳарлик ошларини еб ухлаган, намозхонлар уйғоқ. Бирданига ернинг тагидан кучли гулдурос овози келди. Ер икки-уч қаттиқ тебраниб, деярли бир минут ичида қишлоқ теп-текис бўлди. Чанг ҳавони тўсиб, қоронғилик босди. Оту қорамоллар арқонларини узиб, ҳовлию қўраларга, далаларга қараб қочар эдилар. Сон-саноқсиз итлар тинмай ҳуларди. Қишлоқнинг катта ариғи чайқалиб-чайқалиб, ўзанини ўзгартиб оқа бошлади. Қишлоқда тўртта уй қолган эди. Уларнинг ҳам деворлари тушиб, синчлари кўтарилиб турарди. Синч бўлмаган уйлар таппа-таппа босган, баъзи қўш синч, сермих уйлар бир-икки силкишда кесаклари тушиб, яна бир қаттиқ силкиганда отилган қафасдай беш-олти метрга учиб бориб, қочиб кетаётганларни босган. Бу гап динчиларга тоза ҳам бўлиб берган, «Гуноҳи кўп эди, иморат қуллаб бориб босди», деган гаплар юрган. Баъзи босган томлар тагидан тирикларнинг мадад сўраган овозлари келиб турган. Тирик қолган халқ ёрдамга келган. Бўйра, бордон, қамишлардан Тентаксой лабига қапа қилиб ўлтирган. У ердан-бу ердан йиғилган дону дунлардан оқсоқоллар шулон қайнаттириб юртга тарқатиб турганлар. Қимирлаш бир неча кунлар давом этган. Шу қишлоқдан гула кўтариб Андижоннинг бошқа қишлоқларини ҳам қиёс қилса мумкин.

40 Андижон зилзиласи тўғрисида дўстим Абдулла Қаҳҳорнинг «Тошкент жамоли» деган мақоласини ўтган ҳафта ўқидингиз. У ерда ўша замон шоирларининг шеърларидан ҳам мисоллар келтирилган. Шунини тўлдириш учун Муқимийнинг:

Жон бошига зилзила қасд айлагач,
Тарихин ақл деди: «Дариғ Андижон,—

деган шеърини кўрсатиш мумкин. «Дариф Андижон» сўзидан абжад ҳисоби билан зилзила йили чиқади.

Шу йилдаги ер қимирлашнинг шиддатли кучи ва заминнинг силжитиш қудрати тўғрисида Хартум қишлоқлик Абдулғафури Узунсоқол деган шоирнинг:

Олти таноб қадрича майдону чорбоғ
Ўз ўрнидин отилди, бориб тушди кўп

йироғ,—

деган ваҳимали шеъри ҳам йўқ эмас.

Менинг ўша замон рус маъмуриятига туҳмат қилишга ҳаққим йўқ. Зилзиладан жафо чекан халққа қандай ва не миқдорла, нималар билан ёрдам берганлигини билмайман. Ҳар ҳолда давлат, ахир, ўз фуқаросининг оғир аҳволига озми-кўпми ёрдам бергандир, албатта. Аммо шуниси маълумки, том тагида қолганларни қазиб олиш учун, яроқли иморат ускуналарини, рўзғор анжомларини, бисоту бағални тупроқ тагидан чиқазиб олиш учун кетмон, бел сингари асбоб-ускуналар етишмас эди. Ана шунда Андижон йигитларидан асл таги тошкентлик Нуъмонжон деган киши Тошкентга келиб, етти арава кетмон, бел, майда қозон, чойнак-пиёлалар олиб бориб андижонликларга улашади. (Бу одам атоқли драматургимиз Комил Яшиннинг отаси бўлади.)

Яна бир кучли зилзила 1927 йили Наманганда бўлди. Хусусан, 1948 йили 6 октябрдаги Ашхобод зилзиласи бутун бир шаҳарни бузиб, халқини нотинч қилиб кетди. Бу икки воқеа яқин ўртада ўтганлиги учун кишиларнинг эсидан чиққани йўқ, бинобарин, гапни чўзиш ҳожат эмас.

...Икки ойдан буён Тошкентда ер қимирлаб турибди. Шунисига шукурки, борган сари кучи кетиб, даҳшати пасайиб, яхши кунлар яқинлашаётганлигидан далолатлар бериб турибди. Шояд...

Бош омон бўлса дўппи топилади. 26 апрель тонготари ва ундан кейинги икки-уч кучли силкинишлар натижасида рўй берган вайроналик ва талафотлар энди такрор бўлмас.

Ҳой, дўстим, яхши ҳам биз шу замонда, Советлар замонасида, улуг Лениннинг миллатлар биродарлиги, қон-қардошлиги таълимоти камолга етган замонда, кишилар онгида дўстлик, қардошлик чинакам ахлоқий норма қаторига кирган замонда яшар эканмиз. 26-даги зилзиланинг майда тўлқинлари ҳали тинмасданоқ партия ва ҳукуматимизнинг раҳбарлари бизнинг ҳолимиздан хабар олдилар. Советлар Иттифоқи деб аталган

230 миллионли халқ бизга ёрдамга оёққа қўзғалди. Улуғ пойтахтимиз Москва, Ленинград, Киев, Минск, Боку, Душанба, Тбилиси, Ереван, Олмаота эшелон-эшелон қурилиш материаллари ва озиқ-овқатлар билан йўлга тушди.

Тошкентлик бир кекса билан сўзлашиб қолдим:

- Э, болам, аслини ўйлаганда,— деди у,— Некалай бизни алдаган экан. Ҳамма солган иморатларининг усти ялтироқ бўлгани билан ичи қалтироқ, ҳаммаси кесакдан, хом ғиштдан қилинган иморат экан. Битта зарбга чидамай тутдай тўкилди-я. Советский иморатларни қара, бурнига пашша қўнганча парво қилгани йўқ. Гердайганча қаққайиб турибди...

- Чиндан ҳам, зилзиладан шикаст кўрган иморатларнинг кўпчилиги хонлар, беклар замонасидан ва Николайдан қолган иморатлар. Энди биз бу ерлар ўрнида ўзимизнинг янги социалистик Тошкентимизни қурамиз, қурганда ҳам Шарқнинг муносиб машъали бўлган Тошкентимизни қурамиз. Бу ерда юксак-юксак Москва, Ленинград, Киев, Минск, Олмаота кўркам кўчалари бўлади. Яна ўша миллионлаб аҳолимиз тинч, тотув, биродар, бир-бирларига шафқатли ва меҳрибон, меҳнатсевар, шоду хандон ҳаётларини давом эттирадilar.

- Совет халқи деганимиз ажойиб халқ экан. Утган 50 йилни-ку қўя қолай. Кейинги 25 йилни олайлик. Иккинчи жаҳон урушининг ўзида 10 миллиондан зиёд йигитимиз — халқимизнинг қудрати ва қаймоғи қурбон бўлди. Минглаб шаҳаримиз, ўн минглаб қишлоғимиз ер билан яксон бўлди. Совет кишилари ўзларига хос жасорат ва матонат билан, меҳнатсеварлик билан, жабру жафоларга беролган бардошлари билан шаҳарларимизни, қишлоқларимизни қайтадан, аввалгисидан ҳам муҳташамроқ қилиб қайтадан бино этдилар. Гарчанд бу Ватан урушида фашизмни тор-мор келтириб, инсониятни бу кулфатлардан озод қилган жангда шаҳид кетган қаҳрамонларимизнинг хотираси ёдимиздан абадий ўчмаса ҳам, оналаримиз уларнинг ўрнини тўлдириб қўйдилар. Емирилиш устидан қурилиш ҳоким бўлган мамлакатда, бири ўлса, юзи туғиладиган юртда — абадий истиқбол

- 40 ана шундай порлоқ бўлади.
- Тошкентлик ватандошларим, мен ўз шаҳрим аҳолисининг балоларга бардош берадиган жони билан, тузуми ва тўзими билан, ғишт қуйиши ва бино кўтариши билан, чумолидай ўзидан оғир юкни орқаси билан юриб бўлса ҳам ўз инига тортиши билан, иноқлиги ва иттифоқлиги билан, дўстпарварлиги ва меҳрибонлиги

билан ва, ниҳоят, етук илму маърифати билан фахрла-
наман. Ахир улар, афсонавий бўлса ҳам, Нуҳнинг тў-
фон қиссасидан тортиб, инсонсевмас худонинг жаҳан-
намигача бўлган қиссаларни, Америка лаънатилари
Хиросима ва Нагасакида ёққан ажал гулханларини,
гитлерчи фашистларнинг еру осмон тоб келтиролмаган
жиноятларини, не-не тўфонлар, қасирғаларни, хуллас,
тарих-тарих бўйлаб инсоният бошига тушган бутун
кулфатларни ўқиб, эшитиб, кўриб, бошдан ўтказиб ях-
ши биладилар.

10

Олам-олам қиёсдир, шу фожиаларга нисбатан Тош-
кент фожиасини қиёс қилиб кўрганда ҳар бир мукам-
мал инсон ўз-ўзига тасалли бера олади:

Бир минг балодан омон қолган бош,
Ярқира, манглайим, мисоли қуёш.

1966

ТОШКЕНТ ОҚШОМИ

Шу номда бир газета чиқадиган бўлди. Биргина оқ-
шом эмас, кун бўйи ташаккур.

Янги газетанинг янги ходимлари: «Ирим учун бир
нима ёзиб беринг» деб тиқилинч қилиб қолдилар. Ҳам-
маси ҳам ўз қўлимизда тарбия топган йигитчалар.

20

Йигитнинг раъйи қайтгунча, шайтоннинг бўйни узилсин.
Шогирдларимнинг ҳурмати учун кеча оқшом қуйи-
дагиларни машқ қилиб қўйдим.

Йилнинг ҳар тўрт фасли тўрт туман зебо,
Бир-биридан сўлим, дилкаш, беғубор,
Товуспар кўкламнинг жомаси зебо,
Биллур пораларда қуёш балққан қор.
Ёзнинг иссиғидир қуёш бешиги.
Ҳиндистон филин ҳам терлатолган дам,
Кузнинг дастурхони учмоҳ эшиги,
Анорлар гулхани ёноқларда жам.

30

Ана шу тўрт фаслнинг ҳар куни бизнинг азиз Тош-
кентимиз оқшомини томоша қила келган киши, сиҳат-
саломатлик билан, ҳасса ушламай жуда узоқ яшайве-
ради. Саксон тўртга кирганда ўз яшаб ўтказган минг
ойлик умрига атаб тўй қилиб беради.

Ҳовли саҳнига йигирма икки патир сиғадиган катта
тандир қурилади. Колхоздан етти арава ғўзапоя сўраб
олинади. Етти пуд гуруч элитадиган катта даҳсараки,
дошқозон ўрнатилади. Самоварчи Анвар чўлоқнинг сак-
киз челакли катта еамовари қайнатилади. Бир кило оқ-

40

пар қора чой, бир кило 95-кўк чой, ярим пуд қанд, манглайи оқ тамғали қора қўчқор сўйилиб, ўз тенгқурлари, маҳалла-кўйи, гузар, қариндош-уруғлар чақирилиб, юртга ош берилади. Азонгача тарақ базм. Даврада — Тамарахоним. Юнусвой «Қора кўзим»ни чўзиб туради. Биронтанинг бурни қонаса ман жавобгар.

Тунов оқшом Анҳор қирғоғида битта оби нонни уви-тиб, ботиб бораётган қуёшнинг сувдаги майда тўлқинларда жилваланган шуъласини кузатиб ўтирар эдим.

- 10 Юз қадамча нарида, утта қирғоқда, мажнунтол тагида бир жуфт қумридай кукулашиб ўтирган бир жуфт ёшга кўзим тушиб қолди. Жуда ҳавасим келди, байт:

Бевафо умр экан, ўтди-ю, кетди,
Сувда қалқиб борган қизил олмадай.
Тонг ўтди, кун ўтди, оқшом ҳам етди,
Шу фурсат мазмунин шимай ҳолвадай.

Агар манов шўх қиз ўз йигити қулоғига шивирлаган сўзидан чорак жумласини менгинага шивирласа, агар шу икки навжувон ўз кулгиларидан икки пардасини

- 20 менга ҳадя қилсалар, 72 бандли шеърни шу оқшомда сайраб турган тўрғай тингунча ёзиб берардим. Ана шу катта шеърдан нақдгина бир ғазали шу бўлур эди:

Оташин ишқдан тўлиқдир доимо жоним
менинг,
Соядек ёнимда ёндош дўстим-илҳомим менинг.
Шом қуёшин шуъласидан бу тўқилган тўр
эмас,

Зар балиқлардан умидвор ташлаган домим
менинг.

- 30 Бу ғазални ёдлаб олу гулни уз, чаккангга тақ,
Мингта ошиқ, мингта маъшуқларга инъомим
менинг.

Умринг тонгин, кун ўрта чоғини хўб
куйладим,
Нурли мисраларни кутгай бахтли оқшомим
менинг.

Юзга кирмак мўлжал олсанг, сабр қил юз
йилгача,
Қирқ ўғил-қизга бибидур гул-гуландоним
менинг.

Тошкент оқшомин ёзиш ният эди, хуллас
калом,

- 40 Шеър ёзмоққа фаранг Ғафур Ғулом номим
менинг.

1966

418

ИЛОВАЛАР

РАМАЗОНИ ШАРИФ, ХИЗР БУВА НИМА БЕРДИ?

Оч юриб кетмон чопиш, қўш ҳайдаш жуда қийин. Деҳқон ёшлари рўза тутадилар. «Рўза тутиб ишла-сам — худо экинимга барака беради», дейдилар. Лекин, бир кунда ҳайдалиб битадирган ер уч-тўрт кунга суд-ралиб кетишига қарамай, «худонинг берадирган бара-каси» тилагида рўза тутиб ишлайдилар.

Рўзанинг фойда-зарарига тушунган ёшларимиз, ўз-лари тутмасликлари билан бирга бошқа ўртоқлардан ҳам шуни талаб этмакдалар. 10

Андижон округ, Наманган район, Фирвон қишлорида ўсган ёш батрак Ҳожимирза Қирғизбой ўғли рўза тўғ-рисида шундай деди:

23-йили ўн беш ёшда эдим. Қишда ёгингарчилик ях-ши бўлди. Пахтадан у вақтларда унча яхши фойдала-на олмас эдик. Шунинг учун баҳорда бутун қишлоқ деҳ-қонлари қайроқ буғдой экдик.

Отам, мен яна бир киши бўлиб, уч пуд буғдой сепдик.

Кун жазирама иссиқ. Шу экиш вақтида «улуғ айём кунлари» — рамазони шариф келиб қолди. Отам диний руҳда тарбияланган онгсиз деҳқон эди. «Рўза тутиб, Хизрни ёдлаб ишласак, худо экинимизга барака бера-ди», деб мени ҳам рўза туттирар, Хизрни ёдлатар эди. 20

Куннинг иссиқлигига қарамасдан рўза тутиб ҳар куни ўн икки-ўн тўрт соат ишлаймиз. Ҳар куни қўш бошини етаклайман. Кундузи ишлаб чарчаганимдан саккиз кун саҳарликка туролмай қолдим. Шундай бўл-са ҳам, отам худонинг қаҳри, экиннинг оз унум бериши-ни ва Хизрнинг назаридан қолишликдан қўрқиб рўза туттирар эди. 30

Шундай қилиб, бир ой ишладик. Уттиз кундан сўнг борсак экин жуда яхши ўсган. Яна йигирма кундан сўнг ўриб кетишга чамалаб қўйдик. Шунисини ҳам айтиб ўтиш керакки, деҳқонлар ҳеч бир йили бунчалик куч сарф қилиб ишлаганлари йўқ эди. Лекин экиннинг ях-ши бўлганини ортиқ меҳнат сарф этганлигидан кўриш-

мади, ҳаммасини «Рўзанинг шарофати, худонинг марҳамати» дейишди.

Йигирма кундан сўнг келсак, бутун буғдойларнинг дони йўқ, сомони қолган. Ҳамма донини каламуш еб кетибди.

Буғдойнинг яхши бўлишини ортиқ меҳнат сарф этилгани, ёмғирнинг кўп ёққанидан кўрмаган деҳқонлар, ҳосилнинг каламуш еб кетишини ҳам худодан кўришди. Кўзларидан дув-дув ёшлар оқизишиб: «Биз рўза тутдик, Хизрга сиғиндик, ҳеч бир гуноҳ қилганимиз йўқ эди», дейишар эди. Шунинг билан бирга «Бу ҳам бўлса худонинг ўз бандаларига қилган меҳрибончилиги», дейишиб ўзларини юпатар эдилар.

Уттиз кун рўза тутиб, Хизрга сиғиниб ишладим. Бир тийинлик ҳосил ололмадик. Бунинг устига уч ой касал бўлиб ётдим.

24-йил рўзада Хизрдан, худодан ва отамнинг эзгу насиҳатларидан тамом ажралиб, Сардоба қишлоқ комсомол ячейкасига бориб комсомол сафига ўтдим ва шу йилдан бошлаб халқ мактабида ўқишга бошладим: уч йил биринчи босқичда, бир йил иккинчи босқичда ўқиб, бу йил билим юртига келиб кирдим. Бугун рўзанинг домлалар, имомлар, бойларга фойдали, ишчи-деҳқонлар учун зарарли эканини биламан. Рўза тутиш, Хизр, худога сиғиниш, имомларга назр бериш билан ерни серҳосил қилиш мумкин эмас. Ердан яхши фойдаланиш учун машиналаштириш, агрономларнинг маслаҳатлари бўйича ишлаш керак.

Бутун қишлоқ ва шаҳар меҳнаткаш ёшлари ўртоқ Ҳожимирзадан ўртак олишлари керак.

1928

БУ АҲВОЛ ИШГА ВА БОШҚАРИШГА ЗАРБА БЕРАДИ

Наборчилар ҳам одам боласи, уларни ҳаддан зиёд қийналишликка йўл берилмасин!

Жойлардан келадиган оригиналларни (асл нусха) ўқиб бўлмайди, таржимачиларнинг нўноқлиги ишлаб чиқаришни орқага силтаб наборчиларни асабий қилади.

Ҳалигача фикр берилмаган бир масала бўлса — ул ҳам оригиналлар (асл нусхалар) масаласидир. Ҳаммага маълум, шу йил 15 майда Самарқанд шаҳрида чақирилган тил имло конференцияси ўзбек адабий тили, имлоси ва бошқалари устида ўз қатъий қарорларини чиқариб ўтди. Бу қарордан қарийб тўрт ой ўтган бўлса ҳам, ҳалигача буларнинг турмушдаги қўлланилиши қони-

қарли эмас. Ҳар ким ўз имлоси, ўз билармонлигидан қолгами йўқ. Айниқса матбаага тушиб кўпчиликнинг назар-диққатига ташланадиган асарлардаги бояги бош-бошдоқлик жуда ҳам жонга тегди.

Ўзбек пахта союзи, Ўзбекбирлашув, Меҳнат шуъбалари, Хотин-қизлар шуъбаси, умуман айтганда, кўп идора ва ташкилотлар ғайри муайян вақтларда, компанияларда ўзлари тарафидан турли-туман адабиёт, чақириқ, эълон, деворий газет, брошюралар нашр қиладилар.

Уша чиқарадиган нарсаларни бостириш учун бирор матбаага берадилар. Лекин, бостириладиган матннинг кўпинча асли русчадан таржима қилинган бўлганидан таржимончиларнинг ҳаддан зиёд саводсиз, нўноқ, тил-имло қоидаларидан хабарсизликлари орқасида бояги буюм копток сингари бош-оёғи йўқ, думалоқ муаммо ҳолига айланади. 10

Тил имло қоидаларига риоясизликдан ташқари ўтакетган бадхатлик матбаадаги наборчи, мусаҳҳиҳ ва наборчилар бошлиқларининг бора-бора асабий касалликка мубтало бўлишларига сабаб бўлади. Оппоқ қоғоз устига устабузармон таржимачилар тарафидан ёзилган хатларни кўрганда, «ё эналари чизмакаш экан, ё бўлмаса сиёҳдонга пашша тушиб қоғоз устида муқом қилибдур» деган фикрга келасиз. 20

Ўзбек пахта союзи таржимачилари билан «Ўзбекбирлашув» таржимачилари ўртасида бўлган фарқ игна билан хуржун ўртасидаги тафовутча бор. Масалан: бириси русча бир жумлани «бутун ширкатларга айтадурки пахта союзи, тракторларнинг ремонт талаблари тўғрисидаги...» деса, иккинчиси «пахта союз, товариштво-ларнинг ремонт талаблари тўғрисида тракторларнинг...» деб жумла тўқийди. 30

Имло қоидаларидаги бемаънилик яна-яна наборчилар ва мусаҳҳиҳларнинг водийни ҳайратда бармоқ тишлатишга мажбур қилади. Масалан: русча «кулак» деган сўзни бир таржимачи «қулок» деб, иккинчиси «кулоқ», яна бириси «кулак», ўтаси «куланг» ва ҳоказо... деб ёзади. Шунинг сингари «ф» билан «п»ни, «ҳ» билан «х»ни, «нг» билан «ни»ни фарқига боролмайдиган таржимачилар тўлиб, тошиб ётади. Мана шу жумлани кўринг: «Эй деҳқон! Сен фақат фахта кўмита орқали хўжаликдаги чуф-чорлар билан ўзбек кустарак сотиб куф янги вермиш оласан», бай-бай қандай маъжун. 40
Аслида «Эй деҳқон! Сен ўз хўжалигингдаги яроқсиз (суяк эски пахта сингари) буюмларни пахта ширкатлари орқали ўзбек госторгга сот! Сен ундан олган пул

мобайнига кўп янги рўзғорбоп нарсалар сотиб оласан» деган бўлса керак. Имлодаги саводсизлик баралла кўриниб турибди.

Холис айтиш керакки: шу тил, имло билан кимга нима дейилмакчи, шу нарса матбаага борганда, ундаги наборчи мусаҳҳиҳларни қандай қийнар экан. Битта «Ўзбекторг сотиб...» деган муаммо устида маъносини тушуниш учун улар неча кишига мурожаат қилар эканлар. Шунга қанча иш соати бекорга сарф бўлар экан.

- 10 Бу ҳам майли, шу плакат, янги деворий газета, брошюра қишлоққа чиққанда қайси деҳқон шундан ҳе мирилик баҳраманд бўлар экан, ким ўқиб бу лаҳжага тушунар экан! Ёинки шу буюмни дунёга чиқариш учун сарф бўлган таржима ҳақи, матбаа харажати, қоғоз ва бошқаларга сарф бўлган червонлар қайси... Умуман айтганда: Ҳалигача бўлиб келган шу хўжасизликка барҳам бериш керак. Матбаага буюртма бериб, бирор асар нашр қилмоқчи бўлган ташкилотлар мутлақо таржимонларни саралашга эътибор қилсунлар, уларнинг ҳали
- 20 ўз ишларидан илгари саводлари бор-йўқлигини аниқласинлар, иннакейин таржима.

Бу ёқда, наборчиларнинг ҳам жонига жабр қилиб матбаада ишлаб чиқаришни орқага силташдан фойда йўқ.

1929

ЧИН УҒИЛЛАР ПАРАДИ

Тинч турмуш билан социалистик қурилишни илгарилатиш учун узоқ-яқин нотинч қўшниларнинг аврондан фариғбол унига қарамасдан ётиш керак бўлмайди. Бизнинг

- 30 ўғилболагарчиликларимиздан биттаси ҳам ҳар икки томонни қўлга ола билишимизда, яъни бир тарафдан — қишлоқ хўжаликларимиз бўлсин, саноатимиз бўлсин, олдинга қараб ўсишда давом қилса, иккинчи тарафдан — нотинч қўшниларнинг рақамдай айнаб турувчи нотанти авронга қарши ўзимизнинг қўриқлаш кучларимизни ҳам шай қилиб қўйганмиз.

- Агар бизнинг осмонни қалпоқ қилиб кийиб олган пўлат қушларимиз, саноқсиз аэропланларимиз: ернинг киндагини зириллатиб юборувчи темир туёқли танкаларимиз, қоронғи кечада қора бахмалда ўрмалаган чумолининг қора кўзини нишонга олувчи тийрак қизил қўшинимиз бардам бўлмасайди — шунча улугвөрлик

билан социалистик қурилишни илгарилатиш учун қўярмидилар.

Даланча ҳавосини кўкка ўрлатиб, коллектив дала-ларнинг уфқларини жаранглатиб пахтанинг учинчи чопиғига кетмон ураркан, ҳув... узоқлардан, кўз нури йўл-йўлдан дам олиб борувчи йироқлардан зумрад кўкнинг қуёш бота турган ўрнидан симобдай ялтираган полопон қушларнинг бошимизда давра олганини кўрасиз. Бу қушлар қайсидир ёнбағирдан ўлакса қидирган бургутлар эмас, қуён қалбини тимдалашга човут солган калхат эмас, бу қушлар коллектив рўзғорларда бирлашган меҳнаткашларнинг, оғир саноатларда қайнашган ишчиларнинг, пролетар диктатурасининг қарчиғайдай ўткир кузатувчилари.

5 сентябрь куни кеч билан Ўзбекистон ударник колхозчиларининг биринчи қурултойи вакиллари ҳурматига ҳарбий қисмларнинг паради ўтказилган эди. Парад Қизил майдонда, Ўрта Осиё ҳарбий округининг бошлиғи ўртоқ Дибинко, Ўзбекистон Марказий ижроқўмининг раиси ўртоқ Охунбобоев тарафидан қабул қилинди. Қизил майдон шаҳар меҳнаткашларидан барпо намойишчилар ва колхозчи вакилларнинг зич ҳалқаси билан ўралган эди.

Парад бошланди. Осмондан ўргатилган каптарлар каби шўх, бироқ юрак шовиллайтурган ўйинлар кўрсатиб аэропланлар айлана бошладилар.

Ана бириси — қанотларини йиғиштиргандай шовиллаб қуйига тушиб кетди. Бириси — баланд қайрағочдан ажралиб, шамол аксига кўчган ёлғиз япроқдай пирпирлаб айлана бошлади, яна бириси ҳаво бағрини пармалашга тутинди.

— Марайим дейман, бу аэропланларнинг ичида одам борми, азаматларнинг юрагини қара, бу юракли йигитни қайси она туғиб ташлаган экан?!

Йигитларимиз ҳам ўлмасин, тозаям ҳадисини олибди-да.

Бир тарафда ерни чўян бурни билан қазишга тайёр тургандай, судратма оёқларини шалдиратиб танкчилар колоннаси ўта бошлади. Музлаган халқумларини те-варакка чўзиб, СССР тинчлигини бузган душманни «ютаман» дегандай замбараклар.

Қолхозчилар юракларидан гуркираган севинч ва олқиш «ура»лардан зинапоялар қилиб, осмонга аэропланчилар олдига кўтарила бошладилар. Осмон ударниклари билан ер ударникларининг бирлиги.

Текис-тартибли, сипоҳигарчиликнинг бутун қондасини ўрнига қўйиб пиёда ва отлиқлар қатори ўта бошлади.

Отлиқлар ичида ўз ўғли Акбарни кўрган колхозчи Масовур ота ўғлини чақириб, эсон-соғлиқ сўрашмоқчи:

— Яхшимисан кўзим Акбар,— демоқчи бўлган эди, бироқ унинг лабларидан сўз эркисиз қанотланиб учди ва:

— Яшасин қизил аскар!— бўлиб оралиққа тўкилди.

Ҳамқишлоқ, ҳамколхозлардан бириси Масовур отадан сўрай бошлади:

10 — Анови Акбар эмасми ота, ўзи-ўзи. Етилибди йигит.

— Бу менинг ўғлим,— деди фахр билан ота,— агар бирор нима бўлса-ю, уруш бўлгундай бўлса, орқасидан ўқ еса оқ қиламан, менга урушда ўқ емайтурган, еганда ҳам кўксидан ўқ еган йигитгина чин ўғил бўла олади.

Шу темир интизом билан пўлат қадамларини ташлаган ботир йигитлар социалистик ватан, пролетариат диктатурасининг мудофааси учун ҳеч вақт оқ бўлмаяжак.

20 Бунга оталаримиз ишонсин.
Биз мамлакатнинг чин ўғилларимиз.

1933

ДНЕПР ГЭС ФАШИСТЛАРГА НАСИБ БУЛМАДИ

Тенгдоши бўлган Фарҳод ГЭС ҳам малъунларга насиб бўлмагай. Уни улуғ ўзбек халқи қурди. У шу халқнинг бахт кўеши бўлиб, ўз манглайида порлагай.

Бу қурилиш ўзбек кўз қорачиғини мунаввар қилгусидир. Сирдарё сувидан кўтарилган ҳовр аср-асрлар ўзбек думоғини муаттар қилган эди.

30 Кадрлар масаласи. Ўзбек инженерлар, техниклар, комсомол-ёшлар, колхозчи деҳқонларнинг фидокорлиги. (Пахта ҳам бор). Утган йилги портлатиш ва Сирни янги йўлга солиш. Шириннинг ўзи қурилишда бўлди — уруш йиллари бўлгани учун Фарҳодлар жангда эди. Ширинлар тош билан, табиатнинг оғир зулми билан олишдилар.

Ҳокимият саноатсиз, оғир техникасиз бўлмайди. Савлат бошқа, салобат бошқа. Ҳар кечалаб ишлаганда кундуз яратишимизни билар эдик. Қиш ва ёз.

40 Сепоя.

Ерни шунчалар чўнқир қазийдиларки, балчиққача бордилар. Бутун республика ишга тушди. Самарқанд, Бухоро, Сурхондарё. Ёшлар ички захиралар саккиз

юз минг куб тупроқ. 12000 куб тош ковлади. 137000 бетон ётқазди.

Тўғон.

Ширинсой қурилиши. Қуйи Бўзсув, Салор ГЭС, Тошкент меҳнаткашлари олдида нур, ўтин, чароғ, муҳаббат бўлсин. (қайнонанинг сўзи).

Шаҳар барпо қилинмай.

Ўлжа — улуғ урушларда ғолиб халқлар ўлка олади. Биз рус этагига ёпишиб олганимиз учун ҳам шунча ўлжа олиб қолдик.

10

Фарҳод биз. Экономикамизда бизнинг фабрика-заводларнинг филдирагини айлантирадиган даста буни ҳам биз ўзимизда тайёрладик.

Техникасиз озодлик ёлгон гап.

Улуғ беш йилликлар. Олий ҳокимиятнинг баробар қўли бу маҳоратнинг асосига биринчи олтин фиштни қўйди.

Йўқ эрса эрур асру савдой хом,
Икки йилда бир «Хамса» қилмоқ тамом.
(Навоий).

20

Биз шу торгина ерингиз ўртасида. Одамлар ёнида-миз дедик ва шу одамлар саодати учун...

ДнепроГЭС қурилиши одамзод бошига машъала бўлур дердик ва меҳнатимиз билан ўлкалар ёп-ёруғ бўлди.

ЯНКИЛАР, УИИНГГА ЯУҚОЛ!

Қадим Шарқнинг катта бир қисми бўлган бизнинг Урта Осиё халқлари араб халқи билан минг йиллар мобайнида яқин муносабатда бўлиб келган.

30

Ҳар икки халқнинг энг йирик маданияти, илм-урфони бир-бирини тўлдириб, бир-бирига кўмаклашиб тараққий қилган.

Илму маърифатда, фалсафада устодларнинг устоди бўлган Урта Осиё олимлари Абу Али Синомизнинг, Беруний ва Ал-Хоразмийларнинг кўп асарлари араб тилида ёзилган.

Араб адабиётининг йирик асарлари «Алиф лайло ва лайло», Маъаррий шеърлари бундан бир неча юз йиллар илгари ўзбекларга ва тожикларга маълум эди. Хусусан биз ўзбеклар араб халқини Осиёнинг бошқа халқлари сингари ўз қариндошларимиз деб биламиз. Қадим

40

карвон йўлининг катта манзилгоҳлари бизнинг Ватани-
миз устида эди.

Демак, карвон қатнашининг ҳар бориш-келишида
бир талай халқларнинг маданияти билан таниш эдик
ва, ўз навбатида, ўз маданиятимиз маҳсулларини бу
карвонга қўшиб юборар эдик.

Демак, қариндошимиз, қўшнимиз араб халқлари-
нинг тўйида тўйлашган, куйида куйлашган, мунгида
мунглашган ўзбек халқимиз.

10 Кун икки кеча Ливанга Америка агрессорларининг кал-
лакесарларга хос ёвузлик билан қилган босқинини эши-
тиб бутун Ўзбекистон халқи чексиз ғазабга келди.

Катта қадимий шаҳарларимиз — Тошкентда, Самар-
қандда, Бухорода, Хивада, Андижонда, Наманганда
минглаб ишчилар, колхозчилар, олимлар, студентлар,
зиёлиларнинг оний митинглари бошланиб кетди.

Йиғилган граждандар ўртасидан чиққан нотиқлар
халқимизнинг юрак сўзини ифодалаб, Америка золимла-
рига, лаънати агрессорларга чексиз нафрат ва лаънат-

20 ларини баён қилмоқдалар.

Америка империалистлари эркесвар араб халқини
қул қилмоқчи бўлади. Тўймағур империалистлар юз
йиллар мобайнида муаззам Шарқимизнинг бойликлари-
ни таладилар, юз миллионлаб халқларни ваҳший зул-
матнинг, қонли эксплуатациянинг текин қулларига ай-
лантирдилар.

Йўқ, жаноби олийлар, Шарқ энди уйғонган...

Урта Осиёимиз қирқ бир йилдирки, эркин ва озоддир.
Энди эса социализмнинг Шарқдаги машъалига айлан-

30 мишдир.

Йўқ, жаноби олийлар! Жаҳондаги эркесвар халқлар
бундан буён сизга қул бўлмайди.

Бугунги Ливанда, Байрут қопқаларида ўт пуркаб
ётган Америка ҳарбий флотининг аждарҳолари Ливан
ва Ироқ нефтини ёқиб, океан орқасидан сузиб бу ерга
келди. Америкалик миллиардер нефть қироллари Ироқ
ва Ливандаги туганмас нефть бойликларини босиб
олиб, шу нефтлар қуввати билан нефтнинг чин эгалари
бўлган араб халқининг бошига кулфатлар ёғдирмоқчи,
40 жаҳонгирлик доирасини яна кенгайтирмоқчи бўлади.

Совет ҳукуматининг Яқин ва Урта Шарқдаги воқеа-
лар муносабати билан чиқарган баёноти Ўзбекистон
меҳнаткашларининг ҳам чин юракдан чиқариб айтган
сўзлари бўлди.

Хусусан, баёнотда «Совет ҳукумати АҚШ ҳукумати-
ни араб мамлакатларининг ички ишларига қуроли ара-

лашишини тўхтатишга ва ўз қўшинларини Ливандан дарҳол олиб чиқиб кетишга қатъий даъват қилади!» — дейилган сўз бутун совет халқларининг сўзидир.

— Ливандан қўлингни торт!

— Ироқдан қўлингни торт!

— Янкилар, уйингга йўқол!

ЧИНАКАМ ТАРИХ

Уч-тўрт кундан буён муттасил қуйиб турган ёмғур қўшнимиздаги транскиосканинг қаеригадир озгина зарар етказган экан, кеча оқшом соат 9 дан 12 гача уйда чироғ ёнмади. Шаҳардаги кўпчилик оилаларда сутканинг шу соатлари кечки меҳнатнинг баракали пайти ҳисобланади. 10

Ота-оналар ишдан, йигит-қизлар институтлардан, ёш-яланглар мактабдан қайтган бўладилар. Кечки овқат ўтиб, бир оз истироҳатдан сўнг, яна ҳар ким ўз машғулотига тутинади. Оталар кўзойнакни тақиб газет-журнални қўлга оладилар. Студентлар ҳар ким ўз бурчагига бориб китобга шўнғийди. Ёшлар эса дарс тайёрлайдилар. Ёки — делают уроки. Оналар эса электрик дазмол билан ёки эрта тонгда барвақт кетатурганларнинг нонушталаридан бир қисмини тайёрлаб қўйиш учун электрик плитка ёнида машғул бўладилар. 20

Шундай қалтис бир вақтда электрнинг ўчиб қолиши чакки. Бир нафаснинг ичида хонадонга ваҳима аралаш маъюслик чўкиб қолди.

— Оббо, эртага физикадан зачётимиз бор эди,— деди студентлардан бириси.

— Ёниб қолар,— деди онаси.

Қоронғуда ярим соатча ғовур-ғувур сўзлашиб ўлтирдик. Чироғ ёнмади. Ёш болалар қўрқа бошладиларми, зерикдиларми, ҳар ҳолда: 30

— Опа, дарсимни қилолмадим, мени эртага тезроқ уйғотинг, ҳозир ётаман,— деди битгаси, унга бошқалари қўшилди. Учта майда болани олиб кириб ўринларига ётқиздилар. Улар қоронғудан ҳадиксираб кўзларини чирт юмиб олган эдилар. Тездан ухлаб қолдилар.

— Бирор нарса топиб ёқсангизчи, шамми, пилта чироқми, жуда ҳам дийда хира бўлиб кетди-ку,— деди отаси. 40

— Кампирнинг оёғига парафин компресс учун келтирилган шамлардан қолгандай эди, ошхонадаги буфетга қўйгандай эдим, қараб кўрайчи...

Студент қиз гугурт чақиб турди, онаси шамни топиб ёндирди. Стол устига келтириб ўтказди. Шу озгина нурнинг тепасига ҳаммалари йиғилишиб келдилар. Шам милтираб жуда оз ёруғлик сочар эди. Шамнинг шўъласида ҳалигина қирчиллаб турган отанинг юзи тўсатдан 20 ёш қариб қолгандай сўлғун, хўмрайган кўринарди. Бир соатча олдин нимпушти қалпоқли настолний лампада дарс тайёрлаб ўлтирганда шафтоли гулидай гўзал кўринган студент қизнинг юзи энди ойимқовоқдай сарғайиб кетган эди. Ота энди газета ўқий олмасликка кўзи етган, шунинг учун ҳам кўзойнаксиз. Ҳамманинг боши столга энкайган, бир-бировларини туслай олмас эдилар. Айниқса ота ўз болаларини илғамай янглишар эди. У кулиб қўйди:

— Эссиз-эсиз бизнинг ўтган умримиз. Биз тополсак пилта чироғ ёқардик. Шам қаерда эди. Ҳаром ўлган молнинг ёғидан қуйилган шамни эритиб ош қилиб еганлар бўлар эди. Ҳозир энди мана ҳисоблаб кўрайлик. Бу уйда юзталик, сиз дарс тайёрлай турган уйда 20 ҳам 100 талик, болаларникида 75 талик, ошхонада 50 талик лампочка ёнади. Плитка билан дазмол ҳам ҳар бири 600 дан 1200 шам кучига эга қувват олади. Демак, биргина бизнинг хонадонда ҳар оқшом оз деганда бир ярим минг шам кучига эга электрик ёниб турар экан. Сиз ёшлар бунинг қадрига етишингиз керак...

Қоронғунинг суҳбати ҳам ўзига муносиб, қоронғу темаларда бўлар экан. Ота ўз ёшлигидан, ўз бошидан кечирганларидан оғир-оғир ҳикоя қилар эди...

Тўсатдан ялт этиб чироғ ёниб кетди. Уй нурга тўлиб, 30 кўзлар қамашиб кетди. Кўнгилларга ўз-ўзидан бир қувонч тўлди. Рухлар енгилланди, ҳамма бир хўрсиниб олди.

— Ёнди-я,— деди онаси, шамни жиркангандай пуф деб ўчирди.

— Бўмасамчи,— деди студент.

— Энди ўчмайди,— деди қиз.

Отанинг ҳикояси чала қолиб, ҳамма ўз бурчагига, ўз машғулотига тарқалиб кетди...

* * *

40 ...Ана худди шундай. Ялт этган нури билан қоронғу кечаларни бир умр равшан қилган ўчмас чироғ каби, зулматлар орасидан тўсатдан барқ урган чақмоқ каби Улуғ Октябрь социалистик революцияси ўзбек хонадонига кириб келди. Гарчанд биз яшаб турган моддий оламда ҳеч бир ҳодиса кутмаганда, тўсатдан юз бер-

майди. Аммо, Урта Осиё халқлари учун, шулар қатори ўзбек халқи учун ҳам капитализмнинг оғир, машаққатли даврини бошдан кечирмай туриб, шундай улуғ социалистик революцияга мушарраф бўлиш нақд бахт бўлди. Бунга Ленин сабаб бўлди, бунга Ленин партияси сабаб бўлди, бунга революцион рус пролетариати сабаб бўлди. Агар Совет Шарқидаги халқларнинг тақдирлари рус пролетариатининг шу порлоқ тақдири билан чамбарчас боғлиқ бўлмаганда эди, агар биз, Ленин раҳбарлигида рўёбга чиққан Улуғ Октябрь социалистик революциясининг тарихий файзларидан бебаҳра четда қолганимизда эди, ҳали ҳанузгача жуда оғир кунларда қолган бўлар эдик.

Майда-майда хонликлар, бекликлардан иборат паршон, тарқоқ бир ўлка. Эзилган, хўрланган, ҳар томонлама эксплуатация қилинган, номуси топталган, саводсиз, қоронғуликда қолган, йўлсиз, раҳбарсиз бир халқ. Бу қора кунларни ғира-шира бўлса ҳам тусманлаб кўриш учун 1920 йилгача давом қилган Бухоро ва Хива хонликларининг бутун фожиасини, бутун разолатини эслаш, ўқиб кўриш мумкин. Бу хонлар, амирлар, беклар, феодалларнинг ўз саройларида, сарой ташқарисида халқ ичида қилган бутун номаъқулгарчиликларини, беодобликларини эслашдан киши хижолат тортади ва шу муддатдаги замонни тарих деб аташга киши андиша қилади — уялади.

Дуруст, талант — «табий» экан. Талант кишининг «зотида» ҳам бўлмаги шарт экан. Бу-ку биз тан бермай турган бир мулоҳаза, мабодо талант табий бўла қолганда ҳам Аброр Ҳидоятлов ўз таланти билан кечмиш замонда нима қила олар эди, ким бўла олар эди?!..

Ехуд (бу ерда номлари айтатурган дўстларим мени кечирсинлар) Ҳалимахоним, Сорахоним, шунчалик олам-олам талантлари билан ким бўла олар эдилар?!..

Аброр Ҳидоятлов бугун СССР халқ артисти, СССР Давлат мукофоти лауреати, Ҳалимахоним, Сорахоним ҳам шундай. Буларнинг тенгсиз ижодлари фақат Ўзбекистонда, фақатгина улуғ Ватанимиз СССРдагина эмас, балки мамлакатимизнинг ташқарисида ҳам катта шуҳратга эга.

Боринг-чи, ўзим тўғрида ҳам айтақолай. Мен шоир киши. Агар Октябрь революцияси бўлмаганда эди, мени ва мендайларни Ленин партияси тарбия қилиб, қўлига қалам тутқазиб қўймаганда эди, мен ким бўла олардим?! Шоир бўла қолганимда нима ёзар эдим-у, шеър кимга керак эди?

Энг аввал шуки, шоир бўлиш учун савод керак, саводли бўлиш учун иқтисодий бардамлик керак. Мен буларни қаердан топар эдим? Революциядан илгариги шоирлардан кўпларини шахсан танийман ва уларнинг фожиали ҳаётларини, бўғилган ижодларини яхши биламан-ку! Ёки мендаги «талант», идрок бирортанинг кўзига тушиб, бирор миссионер ўзига ўғил деб атаса, ким бўлиб чиқишим мумкин эди?

10 Ҳозир Ўзбекистонимизда 40 чоғли олий ўқув юртлари бор. Бу ерларда ўн минглаб ёш талантлар, ёш ижодкорлар ўқимоқдалар. Бу ерда кунни эртанинг инженерлари, химиклари, физиклари, медиклари, файласофлари, адиблари, шоирлари етишмоқдалар.

20 Қачонлардир, увада тўннинг ямоғидай бўлиниб-бўлиниб ётган сувсиз қақроқ ерларда гигант совхозлар, колхозлар, коммунизм асрининг олий агрономия илми фэйзи билан, давримизнинг юксак техникаси воситаси билан, шу илм ва техниканинг ўзига етук баркамол кадрлари билан жаҳонда мисли кўрилмаган юқори ҳосил етиштирмоқдадирлар. Биз ахир Ўзбекистонда ҳар гектар ердан ёппасига 30 центнердан юқори ҳосил берамиз. Бу жаҳон рекорди деган сўз.

30 Бундан 50 йиллар бурун 100 мингга етар-етмас нуфузли яланғават, чувалган пайпоқ ипидай эгри-бугри, гадойтопмас кўчалар, савдогарлар, ханнодлар, масчиту-хонақолар, қаландархонаю, такиялар, миллий низолар шаҳари бўлган Тошкент бугун миллионча аҳолига эга оғир саноат шаҳрига, гигант комбинатлар, олий ўқув юртлари, юксак бинолар, асфальт кўчаларга эга, порлоқ социалистик пойтахт, миллатлар биродарлигининг тимсоли бўлган улуғ шаҳарга айланди. Унинг ҳар тўрт ёнбошида эндигина картада қайд қилинган Бекобод, Оҳангарон, Чирчиқ, Янгийўл шаҳарчалари келиб қўшилдилар.

40 Булар индустриал Ўзбекистоннинг бириси гигант кочегаркаси — нури, чароғи, бириси туганмас кони, бириси қувват ва дармони, бириси пахтанинг маконидирки, бу ерларда Ленин партияси тарбия қилган ўн минглаб ўзбек пролетарлари коммунизм қуриш йўлида ҳормай-толмай ишламоқдалар.

Улуғ Совет Иттифоқимизнинг ажралмас бир қисми бўлган Ўзбекистон Ленин йўлидан бориб, ўз мамлакатимизда коммунизм қуриш учун бутун имкониятларга эгадир.

Мана буни тарих дейдилар.

Ўттиз олти йиллик қисқа муддат ичида ўтган бу замонни бизнинг чинакам тарихимиз деса арзийди.

ИШОНЧНИ ОҚЛАЙЛИК, УРТОҚЛАР!

Бепоеън Ватанимизда бағри кенглик, саховат, тўкинчочинликнинг тимсоли каби ёзнинг баракали пайнави, кузнинг биринчи куни бошланди. Қирқ ёшли қирчиллама кишидай аёлванд, серфарзанд, катта рўзғор эгаси — куйди-пишди, жонкуяр июль ойининг охирги кунлари.

Йилнинг энг узоқ кунлари ўтди. Кун-кунига бир минутлаб, икки минутлаб бўлса ҳам қисқариб бормоқда. Кун сайин минутларнинг қиймати ошмоқда. Чиллаки, даройилар фарқ пишган, колхоз ишкомларининг кўрки бўлиб турибди. Хусайни, буваки каби катта узумлар ҳам сув олиб қолди. Эртапишар қовунлар пайкаллардан узилиб, хонадонларга кирди.

1963 йилнинг иккинчи ярмидамиз. Ўтган ярим йилликда қўлга киритилган ютуқларимиз ғоятда каттадир. Пилла планини вақтидан илгари ошиғи билан бажариб, жонажон партиямиз Марказий Комитетининг олқишига сазовор бўлдик. Қоракўлимизнинг йиллик плани ҳам шод-хуррамлик билан бажарилди. Гўшт, тухум ва бошқа маҳсулотлар етиштириш ярим йиллик планларимиз ўринлади. Ғаллакорларимиз катта ғалабани қўлга киритдилар. Бундан ғоятда мамнунмиз.

Теварак оламга — Советлар Иттифоқининг граждани деган катта ғурур билан кўз ташласанг, бағринг осмондек кенгайиб кетади. Шу улуғ оиламизнинг ўз номига яраша каттакон рўзғори ҳам бор. Иттифоқдош халқ ўн беш республика граждандарининг шу катта рўзғорни тебратиш юзасидан ўз зиммаларига тушган қадр-ҳиссалари бор. Бириси кўмир, бириси темир, бириси нефть, бириси ғалла дегандек, бизнинг Ўрта Осиё республикаси зиммасига, биринчи навбатда бизнинг шарафли республикамиз Ўзбекистон зиммасига, Ўзбекистон меҳнаткаш ишчи-деҳқонлари зиммасига пахта етказиб бериш вазифаси насиб бўлгандир. Биз ўзбекистонликлар бу йил уч миллион 566 минг тонна пахта етказиш кафолатини елкамизга олганмиз. Минг бор айтилганидек, яна эслатиш мумкинки, биз етти пушти пахтакор ўтган деҳқони ашрафларнинг авлодимиз.

Бундан ўн-ўн беш йиллар илгари пахта ерларимиз оз, агротехника билимларимиз паст, сув танқис, минерал ўғитлар камчил, экишдан теримгача бўлган ишларнинг

кўпи қўл кучи билан бўлиб келган йилларда ҳам, гектаридан 35—40 центнергача аъло нав пахта етказиб бериб, шараф байроғини қўлда тутиб келган пахтакорлармиз. Не-не пахтакор кексаларимиз кўкраклари орденлар билан ялтираб, совхоз, колхоз далаларининг кўрки бўлиб фароғатда яшамоқдалар. Машҳур Шариф бобони, Жўра полвонни, Ҳамроқул акани ким танимайди.

Энди-чи! Кундан-кунга пахта ерида машинанинг 10 қудрати олдин босиб бормоқда. Ерни ҳайдаш, экиш, культивация қилиш, суғориш, ўғитлаш, ҳашаротларга қарши кураш, ёввойи ўтларни йўқотиш, қисман терим қудратли техникамизнинг ва химиямизнинг қўлида. Далаларимизда офтобдек ярқираб онг, билим, маърифат раҳбарлик қилади. Кундан-кунга пахтакорларнинг оғир меҳнати енгиллашиб бормоқда.

Бу йил пахтанинг нархи ошди. Ғалла истаганча. Демак пахтакор, оддий колхозчининг манфаати кўпайди ва пахтакорлик ишига рағбати ўсди. Бундай шафқат ва 20 меҳрибонлик учун Ўзбекистон меҳнаткаш пахтакорлари жонажон Коммунистик партия ва Совет ҳукуматидан ғоятда миннатдордирлар.

Ҳаммага маълумдирки, Ўзбекистонда бу йил кўклам яхши келмади. Узлуксиз ёмғир, шамол, дўл, сел... Бир неча ўн минг гектарлаб ерларда бир-икки қайталаб чигит экишга мажбур бўлдик. Қайта экилган ерлардаги ғўзалар омон қолган ерлардаги ғўзаларга нисбатан анча ёш. Шу ёш ғўзаларни июль, август ойлари ичида мумкин қадар юқори эътибор билан парвариш қилиб, 30 серҳосил ғўзаларга етказишимиз керак ва ҳамма ерда эса нақд фурсатларнинг тизгинини қўлга олиб, ҳосилга-ҳосил қўшишни кучайтиришимиз керак. Сувдан унумли ва тежаб фойдаланайлик. Қари-ёш мутахассис миробларимизнинг тажрибаларини умумлаштирайлик. Жаҳондйда миробларимиз ёш сувчиларимизга ёрдам берсинлар.

Кўп деҳқонларимиз авж олиб ўсаётган ғўзаларимизни кўриб хотиржамликка йўл қўймоқдалар. Биз эндиликда кўсакларнинг кўпайиши ва уларнинг тўқ бўлишини таъминлаш учун курашишимиз керак. Биз июль, 40 август ойлари ичида беш-етти граммлик кўсаклар учун курашайлик.

Республика бўйлаб пахта ишига бир назар солганда, кўнгилга мадад берадиган кўп яхшиликларни кўрасиз.

Не қилса, Андижон области бу йил ҳам ўзининг пешқадам мавқеини эгаллаб турибди. Чунончи, Наманган

ишлаб чиқариш бошқармасига қарашли хўжаликлар ушбу ҳосил йилида юз минг тонна пахта бериш мажбуриятини олган. Ўз мажбуриятини ошириб бажара олади деб умид қилиш мумкин. Марҳамат районидаги «Правда Востока» колхозининг ғўзалари ҳам ҳозирнинг ўзидаёқ ғоятда умидли. Андижон областида юз-юз минг гектар ерлардаги ғўзаларнинг шу кеча-кундузда кўрсатиб турган нашу-намози андижонликлар ўз зиммаларига олган катта мажбуриятни сўзсиз бажарадилар деган умиддан далолат бера олади.

10

Лекин шунга қарамасдан мусобақадош областлардан ва қардош республикалардан келган ўзаро текшириш бригадаларининг кўрсатишича, областда ўн саккиз минг гектар ердаги экинни ўт босиб ётганлиги, Учқўрғон ишлаб чиқариш бошқармасидаги баъзи колхозларда ҳозирданоқ культивация тўхтатилганлиги, бошқарма хўжаликларида мавжуд чопиқ тракторларининг 55—60 процентидан фойдаланилмай ётганлиги маълум бўлди. Бу фактлар, албатта, хотиржамликка ижозат бермайди.

20

Тошкент области бу йил мутлақо планини бажариши керак. Бу областдаги Оққўрғон ишлаб чиқариш бошқармасига қарашли Димитров номли машъал хўжалик, «Ўзбекистон ССР беш йиллиги» совхози (директори: Ёртоқ Иброҳимов), биринчи Оққўрғон совхозининг биринчи бўлими, Урта Чирчиқдаги Охунбобоев номли (раиси Рўзиматов), «Ленин йўли» (раиси Эсонали Усмонов) колхозларининг гуркираб ўсиб турган ғўзалари кишини ишонтира олади. Шундай бўлишига қарамасдан ҳали жуда катта камчиликлар бор. Тошкентлик пахтакорлар ғўза қони — сувдан ёмон фойдаланмоқдалар. Ғўзанинг ашаддий душмани — бегона ўтларга қарши кураш ҳам яхши уюштирилмаган. Сизларда ғўзанинг ризқиға шерик бўлиб, унинг овқатини тортиб олиб еб ўсиб, семириб ётган бегона ўтли майдонлар бор.

30

Қорақалпоғистон автоном республикаси, Хоразм ва Самарқанднинг қатор колхозларида ёш ғўзалар кўп. Пахтакорларнинг энг аввалги вазифалари бу ғўзаларни яхши ривожланган ғўзалар қаторига етказишдир.

Хусусан, бултур республикамизнинг машъал области даражасига кўтарила олган Хоразм шу илғорликни қўлдан бой бермаслик учун июль, август ойлари ичида фидокорлик билан мўл ҳосил учун курашмоғи керак.

40

Сурхондарёликларнинг ташаббусига бутун Урта Осиё пахтакорлари тасанно айтмоқдалар. Улар бошлаган бу ватанпарварлик ҳаракати ҳамма пахтакорларнинг ўзи иши бўлиб қолиши керак.

Андижон, Хоразм ва Сурхондарё областлари шаънига айтилган мақтовларни афсуски, Бухорога айтиш қийин. Чунки, бу ерда авжи паст ғўзалар 30 минг гектардан ошади. Суғориш сифати ёмон. Уша-ўша бостириб суғорилмоқда.

- Пахта иши билан дили ўртанган ҳамма куйди-пишди кишилар ҳам Бухоро областидагиларнинг бир характериға ҳайрон қоладилар. Неча йиллардирки, теримнинг биринчи кунларидан бошлаб Бухоронинг довуғи
- 10 оламини босиб кетади. Газеталарда ҳам, радиода ҳам, нотиқларнинг нутқида ҳам «Бухоро олдинда, Бухоро илғор, Бухорога тенглашинг, бухороликларга ура!» шиорлари янграйди. План 45—50 процентга борарбормас ҳовлиқишларнинг попуғи пасайиб, «Бухоро орқада, Бухоро қолоқ, бухороликлар байроқни қўлдан бериб қўйди» деган ундовлар эшитила бошлайди. Қачонгача шундай бўлаверади. Бу йил ҳовлиқмай, ўзни босиб иш олиб бориш керак. Шунинг учун ҳам июль ойи ичи ва августда ҳосилга ҳосил қўшиш мақсадида
- 20 бутун имкониятлардан фойдаланиш керак.

Юқорида айтиб ўтилган ҳамма ютуқ ва камчиликлар бошқа областларга ҳам, янги область Сирдарёга, кекса область Фарғонага ҳам хосдир.

- Пахтакор ўртоқлар, мен агроном эмасманки, ўз ишингизни ўзингизга ўргатсам. Лекин пахта иши ўзбек халқининг шараф иши. Бизнинг иқтисодимиз, маданиятимиз, ошимиз-нонимиз, кийим-бошимиз, китобимиз, офтобимиз, йигитларимизнинг кўркамлиги, қизларимизнинг зеболиги, кексаларимизнинг фароғати, қалбларимизнинг ҳарорати пахта билан бевосита боғлиқдир.
- 30 Менинг насибам ҳам, мадорим ва ижодим ҳам шуларга эгизакдир. Нима қилсакки, пахтаимизнинг ҳосили кўп бўлсин дейман, тез пишса, тез терилса дейман. Иложи бўлса, ноябрь, декабрларгача терим иши чўзилиб кетмаса дейман.

- Ҳа, дарвоқе, терим, теримчи механизаторларимизни ҳам эслаб қўяйлик. Барака топкур Турсуной ва Мелиқўзилар, уларнинг сафдошлари машина теримида катта маҳорат кўрсатиб оғир ишимизни ғоят енгиллаштир-
- 40 моқдалар. Яқин келажакда теримдек оғир меҳнат тамоман машиналашишига ишончимиз комил. Албатта шундай бўлади.

Аммо ҳозир машина терими бизни қаноатлантирмайди. Ҳолбуки, терим машиналари бизда истаганча бор. Турсунойчи ва мелиқўзичиларнинг рўйхатлари кун-

дан-кунга ошиб боришига қарамасдан машинада терилаётган пахтанинг проценти кам ошмоқда.

Катта мажлисларнинг минбарларида, газеталарнинг бош саҳифаларида, радиоларда ҳадеб-ҳадеб мақтанаверадиган механизаторларимиз ҳозирданоқ терим тайёргарлигини кўриб қўйишлари керак. Рўйхатлардаги ҳар бир механизатор, теримчи тўсатдан катта кетмай, ҳеч бўлмаса 50—60 тоннадан пахта териб берганларида ҳам, эҳ-ҳе меҳнатимиз озмунча енгил торган бўладими?

10

Хулласи, пахтакор ўртоқлар, республикамиз Ўрта Осиё республикаларининг пахта ишида етакчисидир. Қардош республикаларга устод бўлиш учун номимизга ярашуқ илғорликни қўлдан бой бермайлик. Июль ва август ойлари мутлақо ҳосилга ҳосил қўшиш ойлари бўлиб, бу йилги ғалабамизни ярақлатсин!

Партиямизнинг мажбуриятларни бажаришимизга ишончи катта. Шу ишончни оқлайлик, ўртоқлар!

ТОШКЕНТ ЎРТА ОСИЕНИНГ...

Тошкент Ўрта Осиёнинг қадимий шаҳарларидан бири- 20
си. У Искандар замонасидан илгари бор шаҳар эканини тарихчилар қайд қиладилар. Бир ривоятда бундан тўрт минг йил илгари Афросиёб томонидан Шаҳнишин («Шаршинтепа» — Чигатой дарбозасига яқин ерда, ҳозир ҳам харобалари бор) тепа қазилган¹.

У ўз ўрнини узоқ асрлар мобайнида ғарби жанубдан шарққа, ёхуд жанубдан шимолга қараб 30—40 километрлаб кенгайтирган, ёхуд кўчирган бўлиши мумкин. Тошкентнинг асл исми Чочдир. Чоч — Хирмон ўрни маъносидир. (Тошкентдан 10 километрча жанубда ҳо- 30
зир ҳам «Чочтепа» қишлоғи бор).

Сўнгроқ Чоч Шошга айланади. Шош — Тошкентнинг кейинги расмий исми бўлиб, хонлар замонидагина эмас, ҳатто инқилобгача бўлган васиқалар, ҳужжатларда ҳам Шош деб қайд қилинади. Шоирлар, адиблар, шуҳратли кишилар ҳам, чунончи «Мулла Турдикул ноиб — Шоший» деб имзо чекдилар. Охирги асрлардагина Шош — Тошга айланади; Тошкент атала бошлайди. Кант, канд, кент, кенд — форсий ҳам қишлоқ, ҳам шаҳар маъносида, яъни Тош қишлоқ. 40

Ўзбек ерлари Россияга қўшилмасдан бурун шаҳримизнинг ҳозирги шарқий қисми (янги шаҳар) ўрни экин

¹ Брокгауз ҳам Ефрон қомуси, 32-том, 701-саҳифа.

жойлар, сув чиқмас қўриқ, дашт ерлар экан. Ҳозирги Тарас Шевченко, Ф. Энгельс кўчалари ўрнида катта Қўқон йўли бўлиб, йўлнинг бир чеккасида иккита бордондан ясалган дўконча бўлар экан. Бу дўконда Аҳмад дўлвор билан Туёқвой исмли иккита кал каллапазлик қилар экан.

10 Секин-секин бу ерлар обод бўлиб, янги тош йўллар очилиб, икки чеккасига дарахтлар экилиб, қатор-қатор кўчалар, магазинлар, пассажлар тушиб, чиройликкина шаҳар ҳолига келиб қолибди. (1880—1890 йиллар).
Бир томони...

ЖУДА ҲАМ КАТТА ВАТАНИМИЗДА

Жуда ҳам катта Ватанимизда баракали куз бошланди. Миллиард-миллиард пуд ғалламиз кети узилмас карвонлар билан элеваторларга қуйилмоқда. Украина, Қозоғистоннинг шакарпазлари қанд қозоннинг тубига ўт қўйиб юборганлар.

20 Ўзбекистон, Туркменистон, Озарбайжон, Тожикистон ва бошқа республикаларда тоzza ҳам бўлиб берган пахта терими бошланди.

Қирда чорвадорларимиз кузак кутади.

Минг-минг колхознинг соцгородокларида колхозчилар учун атаб солинаётган уй-жойларнинг томи ёпилмоқда.

30 Ҳатто қуёш ҳам у бошидан бу бошига бир сутка дам олиб ўтатурган улуғ Ватанимизнинг сонун-саноқсиз шаҳарларида, районларида, қишлоқларида миллион-миллион ўғил-қизларимиз, минг-минглаб ўқув юртларини болари уясидай гуриллатиб ўқишларини бошлаб юборганлар.

Баракали кузнинг биринчи кунлари. Олти ой ёз қилинган меҳнатнинг олтин ранг маҳсули нақд қўлга киратурган кунлар. Мезон юдузлари тик келган. Гўё қутлуғ йилнинг буюк тараддуси. Унинг бир палласида бизнинг шону шарафли меҳнатимиз, бир тарафида маҳсулимиз ётади. Чўпон қўчқорларга қарайди. Ҳу демай қирқ куяк.

40 Шарбатлар тўкиб ётган водий. Хоразм воҳасининг бепоеън боғу бўстонларида тилларанг, қаҳраборанг узумларнинг минг тури осилган. Тилими тилингни минг тилим қилган қовунлар — кузги қовунлар ўз юкини боғламоқда, тўрламоқда.

Қуни кеча мамлакатимизнинг минглаб мактабларида, юзлаб институтларида ўқишлар бошланди. Мил-

лионли армия — бизнинг ўғил-қизларимиз мамлакатнинг юксак чўққиларига етиш учун ғайрат билан янги ўқув йилини бошлайдилар.

Баракали кузнинг биринчи кунлари. Миллион-миллион тонна пахта ҳосили ерда.

Пахта далаларида терим бошланди.

УЛУҒ ДУСТЛИК

Бани одам аъзои як дигаранд,
Ки офариниш зи як жавоҳаранд.

Таржимаси:

10

Инсон болалари бир-бирларининг
қардошларидирлар,
Чунки улар яратилишда бир моддадан
яратилгандирлар.

С а ь д и й

Виходной кунларидан бири. Тошкентнинг ёқимли баҳор олди ҳавоси. Майда болаларни етаклаб, савлат тўкиб сайр қилиб юрамиз. Болаларнинг бири мандарин егуси келади, яна бири олма. Соат учда уйда ош пишиши керак. Сабзи, редиска, гурунч олишимиз керак. 20
Тошкентни кўпинча ҳазил билан «Тошган» ҳам дейдилар. Қолхоз бозорига кирдик. Бу ерда нима десангиз топилади. Мана бу узун қатор сабзавот, мана буниси эса мева бозори, анави қаторда эса дон. Неъматлар ҳам кўп, қаторлар ҳам. Энг аввал болаларни хурсанд қилиш керак. Бир мўйсафид қозоқ чақирди:

— Келақол, чироғларим, мана бу Олмаотанинг апорти. Яқиндагина Ўзбекистон халқига қозоқ халқи совға қилган Бўстонлиқ районининг меваси.

Халқларимизни доимий равишда олға ундаётган, 30
қаҳрамонликлар сари йўллаётган энг катта кучлардан бири — халқларимизнинг ўзаро метиндай дўстлиги, биродарлигидир. Шу дўстлик, шу биродарлик туфайли биз доим енгамиз, биз доим ғолибмиз!

Ўзбекистоннинг экономикаси ва маданияти мисли кўрилмаган даражада ўсди, совет даврида географик қиёфаси ҳам ўзгарди, ҳатто республика бўйлаб бир қанча янги шаҳарлар пайдо бўлди. Янгийўл, Чирчиқ, Асака, Олмалиқ кабилар худди «шундай» навқирон шаҳарлардандир. 40

Мана, Олмалиқ. У умумий ер сатҳидан бир неча минг метр баландликда... Чотқол тоғининг этакларида.

Эрта баҳор қуёшининг нурларига чўмиб турган бу шаҳар, узоқдан қарасанг, олмосдай ярқираб кўзни қамаштиради. Ундаги қават-қават ойнаванд гўзал уйлар, асфальт йўллар, хиёбонлар кишида дарҳол ёқимли ҳислар уйғотади.

- Аммо ҳақиқий гўзаллик бу шаҳар аҳолисининг турмушида. Бу шаҳарда қайси миллатдан йўқ дейсиз! Дам олиш кунлари бу шаҳарнинг серқатнов кўчаларига назар солсангиз, бундаги тотув ҳаётни кўриб, бутун борлигингиз билан қувонасиз. Бу ернинг аҳолиси асли қурама бўлиб, кейинги вақтда янада турлилашган ва кўпайган. Бунда сиз ўзбекни ҳам, тожикни ҳам, қозоқни ҳам, қирғизни ҳам учратасиз. Улар қўлни қўлга бериб, бир ёқадан бош чиқариб, қисқа муддат ичида катта саноат аҳамиятига эга бўлган Олмалиқ шаҳарини барпо қилганлар. Бу ерда сиз рус қизига уйланган ўзбек йигитини ҳам, тожик йигитига турмушга чиққан ўзбек қизини ҳам, қозоққа қуда бўлган қирғизни ҳам — бари-барини кўрасиз ва уларнинг онгидан миллат ва ирқ белгиларига қараб ажралиш тушунчалари йўқолиб кетаётганини сезасиз!

- Ўзбек халқининг бошқа халқлар билан дўст бўлиб яшашга интилиши қадим даврлардан бошланган. Ўзбеклар тожик ва қозоқ, туркман ва қирғиз халқлари билан қадимдан дўстдирлар. Улуғ ўзбек шоири Алишер Навоий билан Абдураҳмон Жомий ўртасидаги дўстлик ўзбек ва тожик халқи ўртасидаги дўстликнинг энг ёрқин симболидир. Бу дўстлик золимларга қарши, чет эл босқинчиларига қарши оғир курашларда асрлар давомида мустаҳкамланди. Ўзбеклар билан тожикларга бир-бирини тушуниш учун ҳеч қачон таржимон керак бўлмаган. Абулқосим Фирдавсийнинг «Шоҳнома»сини ўзбеклар қадимдан ўз она тилидаги асардек севиб ўқиб келадилар, тожиклар эса Алишер Навоийнинг «Хамса»сидан Жомий асарини ўқигандек завқ оладилар. Бу дўстлик традициялари совет даврида камол топди, халқларимиз бир-бирларини янада яхши, яқин тушунадиган бўлдилар. Садриддин Айний ўз асарларини ҳам тожикча, ҳам ўзбекча ёзар эди. Мирзо Турсунзода янги поэма ёзса, уни фақат тожик ўқувчилари эмас, ўзбек ўқувчилари ҳам талашиб ўқийдилар. Шунингдек ўзбек совет ёзувчиси Абдулла Қаҳҳор янги роман яратса, у дарҳол тожик ўқувчисининг ҳам мулкига айланади. Чунки бизнинг халқларимиз бир мақсад билан, бир ирода билан яшайдилар.

Ўзбекистон Олий Советининг сессия депутатлари ўз олий минбаридан Қозоғистон Олий Советининг Мирзачўл ерларининг бир қисми ва Бўстонлиқ районини Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасига топширганини эшитиб, чексиз хурсандлик ва миннатдорчилик ҳислари билан оёққа турди, ўз қозоқ дўстининг олижаноблигига, тантилигига қойил қолди. Бу нарса шуни кўрсатадики, халқларимиз чексиз бир-бирларини севадилар ва ҳурмат қиладилар. Бу ҳурмат, бу муҳаббатнинг ҳаммасига сабаб шуки, халқларимиз улуғ Совет 10
Иттифоқи Коммунистик партияси раҳбарлигида бир-бирларига абадий ишонч ҳосил қилганлар. Биз бу ютуқларнинг ҳаммасига Коммунистик партиямиз сиёсатига оғишмай амал қилганимиз, ўзаро тотулигимиз, дўстлигимиз орқали эришдик. Биз ҳамма халқлар билан дўстликда яшашни истаймиз. Дўстлик бўлса, тинчлик ҳам бўлади. Тинчлик бўлса, ҳамма халқ ўз турмушини яхшилаш шароитига эга бўлади. Ўзбекистонда ўнлаб миллатлар яшайди. Уларнинг ҳаммаси ўз турмушидан мамнун. Уларнинг ҳаммаси учун эса улуғ рус тили иккинчи она тилидир. 20

Ҳар йили республикамиз пойтахти Тошкент шаҳрига чет давлатлардан юзлаб-минглаб меҳмонлар, турли делегатлар келиб кетмоқда. Меҳмондўст халқимиз уларнинг ҳаммасини юксак иззат-ҳурмат билан қарши олмақда ва ўз эришган ютуқлари билан таништирмоқда. Тошкент фақат Ўзбекистоннинг эмас, умуман Совет Иттифоқининг энг катта саноат марказларидан бирidir. Бунда Иттифоқ аҳамиятига эга бўлган, дунёга донғи кетган Текстилькомбинати, қишлоқ хўжалик 30
машиналари заводи, вагон-ремонт заводи ва ҳоказолар бор. Улуғ Октябрь революциясига қадар ўзбек халқи бундай катта саноат корхоналарини тушида ҳам кўрмаган эди. Улуғ рус халқининг ёрдами билан ўзбек халқи ўзининг кучли саноатига эга бўлди. Бу нарса республикада қишлоқ хўжалигини, айниқса, пахтачиликни ривожлантиришга катта имконият яратди. Ўзбекистоннинг шаҳарларида ўнлаб институтлар, университетлар ва техникумлар бор. 1943 йилда тузилган Ўзбекистон ССР 40
Фанлар академияси халқ хўжалигини, ўзбек маданиятини ривожлантиришга ҳар томонлама ёрдам бермоқда. Ўзбек халқининг мана бундай улкан ютуқларини кўриб, дўстларимиз беҳад қувонмоқдалар, тажрибаларимиздан ўрганмоқдалар, душманларимиз эса хафа бўлмоқдалар.

ВАРИАНТЛАР

ОЧЕРКЛАР

УЛУФ ВОЛГА

(7-бет)

Оқ жўранинг болалари (корректур):

7-бет 21 зиқ кўнгилларга/сил кўнгилларга

8-бет 1 қоладилар/толадилар

9-бет 10 тайёр... Бу/тайёр. Қирғоқдаги ошхона хизматчиларига ўхшаш хомуза тортиб юриш йўқ. Пароходда овқат нархлари ҳам қирғоққа қараганда арзон. Бу

УЛ ҚУРТАҚ БИЛАН БИРГА ТУҒИШГАН ЭДИ

(10-бет)

Янги йўл, 1928, № 6:

- 10-бет 2 Уша кун Сайидазим/Сайидазим
5 Оилада саодатли бир қиз дунёга келди/бир оиланинг саодатли қизи бўлиб дунёга келди
7 Бу қизалоқ Сайидазим аканинг биттаю-битта арзандаси эди/Сайидазим аканинг биттаю-биттаси, арзандаси эди ул
8 Шунинг учун унинг оти Турсуной эди/Шунинг учун Турсуной эди оти унинг
20 У чоғлар Шарқнинг/У чоғлар кечанинг улуғвор наъраси Шарқнинг
34 интернатга/9— интернатга
- 11-бет 5 кўнгилсиз ўтар эди/кўнгилсиз чиқар эди
12 Кечагина саҳнамизда/Қичкина саҳнамизда

Янги йўл, 1928, № 6; Оқ жўранинг болалари:

- 19 Сораойлар ўзбекнинг саҳнасини гуллатувчи ёш артисткалар. Улар/Сораойларни кўра олган эдик. Турсуной, Замираой, Сораойлар ўзбек саҳнасини гуллатувчи ёш артисткалар, улар
22 жонлантириб, томирларда, кўзларда ҳаяжон/жонлантирар, томирларда ҳаяжон, кўзларда телбалик

Оқ Жўранинг болалари:

- 10-бет 9 Дунёга биринчи қадамларини қўйгандаёқ ёт/Қора кўзларини кенг очиб дунёга биринчи тушуниш назарларини ташлаган кундаёқ ёт
13 кўзларини сотиб олдилар/кўзларини қон — ёшлар ичида жовдиратиб, сотиб олдилар

- 16 Бу вақт аср кўрган/Гарчанд Турсунойнинг сотилган бу вақти аср дийда
- 20 У чоғлар/Октябрнинг улуғвор наъраси
- 22 комиссияларига/комиссияси ва бошқа шу ишда ишти-роклари бўлган кишиларга
- 23 Турсуной терговчи Гулмухамедов сингари ҳақсевар/
Турсуной ҳақсевар
- 11-бет 5 театр/театру ва умуман кўнгил очар кечалар
- 14 Ҳасан сартарошлар/Ҳасан акалар
- 15 фиғонини/шўх қилиғи ва фарёдли фиғонини
- 18 уч-тўртта ўз сингилларимиз/уч-тўрттагина
- 25 акс эттирар, кўнгилларга юпаниш, завқ, эркаланиш совға қилар эди/акс эттирар эди.
- 26 Хотин-қизлари номидан фарёд/хотин-қизларнинг тимсол мужассамаси бўлиб фиғон
- 39 қонга беланган ҳолда, ўлик гавда/қонга беланган ҳолда, шўх ва куйчан кўҳлик лаблари бир умрга юмил-ган ҳолда, ўлик гавда
- 12-бет 8 ташладилар./ташладилар. Устини амаллари каби ахлат билан беркитдилар.

ҚОЗОҚ ДАЛАСИНИНГ БИР ЖУФТ ҲАЙДАР ҚОКИЛИ

(12-бет)

Қўлёзма нусха:

16-бет 18 деп турер/деп журер

Қўлёзма; Оқ жўранинг болалари (корректур):

14-бет 15 кўз илғамас бахмал/кўз илғамас, поёнсиз бахмал

«Оқ жўранинг болалари» (корректур):

12-бет Сарлавҳадан олдин: Турксиб темир йўлининг очилиши муносабати билан

22 бир тавақали/икки табақали

13-бет 10 Одамларнинг қадри/Одамнинг қадри

14 нималардан ёзиш/нималардан қандай ёзиш

14-бет 1 Шарқ меҳнаткашлари/Улар, яъни Шарқ меҳнаткашлари

5 пролетари билан қўлга-қўл/пролетари билан қўлма-қўл

25 Туркистон — Сибирь йўлида/Туркистон — Сибирь темир йўлида

15-бет 10 отлиқ-яёв икки юзлаб/отлиқ-яёв ҳатто икки юзлаб

11 манзиллардан/мазгиллардан

24 диққатини/назари диққатини

32 манбаи қаерда эканини/манбаи қайда эканин

23 асрли ғуборлар/асрли гард-ғуборлар

16-бет 2 мингизебе/мингизедиде

7 жалғандекен-ов/жалғанлағанкен дув

11 барлиғимиз/баримиз

4 «Турксиб солинади екен» деб/Турксиб солинармус деб

5 Сўдан бери/Сўндан дайн

18 керувондан/карвонлардан

18 деп турер эди. Энди билсек, бу сўздери тук ўтирик

екен,— деб яқиндагиларига/деб келер эди. Айтбасам у

гаплардинг бариси жалған экан,— деб ёнидагиларга

12 тушунтириб бердик/тушунтириб бордик

33 сайланди/тузулди

- 34 очик деб эълон қилди/очик эълон қилди
 17-бет 7 жаҳонгирлик асосига ≈ Турксиб феодал, ҳатто патриархал/Турксиб жаҳонгирлик асосига ≈ феодальный, ҳатто-патриархальный
 11 қаторига олиб борувчи/қаторига судраб олиб борувчи
 15 партиянинг бош йўлидан бир қисмининг амалий ифодасидир/партиянинг генеральный чизигидан бир қисмининг амалий юзи

ТЕНТАКНИНГ БАЛОҒАТИ (17-бет)

Қизил Ўзбекистон, 1930, 17 октябрь:

- 17-бет сарлавҳадан олдин: Колхозлашдирув ва ҳосилотни йиғув кунига бағишланадир
 39 пайҳон/ёйган
 18-бет 19 Андижоннинг/Анжоннинг
 15 чақиримлаб чиқиб/чақиримлаб шимолга чиқиб
 16 энди қайтадан қурилган/қайтадан қурилгандан сўнг... исм қўйилган
 20 Дарабекнинг/Дадабекнинг
 22 қон ёшлари билан қазилиб/қон ёшлари қазилиб
 24 деҳқонлар қайта-қайтадан/деҳқонлар тарафидан қайтадан
 24 ишлата бериб/ишлатила бериб
 44 режали/режани
 19-бет 1 ўрта деҳқонни/ўрта ҳол деҳқонни
 6 қурувни/қуришни
 5 Омонжар/Омонжарда
 5 Жумбоғиш/Чимбоғиш
 39 бошидан оёғигача қирғоқлари/бошдан-оёғида бўлган қирғоқлар
 43 мўлжалланади/ўйланадир

ҚУЗИМИЗ УТҚИР

(20-бет)

Қизил Ўзбекистон, 1930, 18 декабрь:

- 20-бет 41 дейди уни ким кўрса/дегинг келади
 11 гапини тугатиш учун/сўзини тугатиш учун
 12 йиғловига ачинмади ҳам, тескарисига унга:/йиғлоққа:
 14 деб савол берди ва сўзида давом қилди:— Аввал/Аввал
 15 иккинчи шуки, сиз/иккинчи шуки, янглишмасам, сиз
 44 «Ғар қариса парихон бўлади», дегандай, илгариги/Илгариги

*Қизил Ўзбекистон 1930, 18 декабрь;
Оқ жўранинг болалари:*

- 20-бет 27 қийиқни/қийиқни-ку,
 45 ўзини тутолмай/сўзини ҳам тугатолмай
 21-бет 15 Йўлдош ота/Йўлдош ака
 22-бет 1 ҳамма келган/келган
 2 эшитишга/эшитиш учун
 19 дув этиб/гур этиб

ИРГАНИШДАН — ИҚ СЕВИШГА

(23-бет)

1 қўлёзма нусха:

- 24-бет 6 шўр балиқдан ҳам илгари ирганиб юрар эдим, кейин-кейин/шўр балиқ билан ҳам иш шундайроқ бўлди. Илгари ирганиб юрар эдим, кейин-кейин
18 карам бўлса/карам
35 қоқ нон билан умочдан/қоқ нон билан гўжа, умочдан
39 Дастурхончи қишлоғида/Дастурхончи деган қишлоғида
- 27-бет 1 колхоз моллари/колхознинг моллари

БАДАЛ-НОВЧА АФСОНА ҚАҲРАМОНИ

(27-бет)

Машинак нусха:

- 28-бет 30 Азамат кепчикларнинг/Азамат-кичикларнинг
29-бет 20 уни нина/уни бир нима
30-бет 19 Ошхонанинг/Грамафон ошхонанинг

*Машинак нусха; «Муштум», 1932 йил № 3;
«Кулги ҳикоялар»:*

- 28-бет 7 ҳалигача кўрилмаган бир хил/бир хил, ҳалигача кўрилмаган
12 у мато устасига/у матога ранг берган устага
33 1882 йилнинг рамазони/1882 йилнинг (бундан 50 йил илгари) рамазони
- 29-бет 17 эшитилмоқда эди./тингланмоқда эди. Ана шу пайтда оқарднинг бошланғич ва ҳозиргига қараганда техникаси, парсахларча тубан бўлган шакли ихтиро қилинган эди.
- 30-бет 16 экан», деб/экан коски», деб

Машинак нусха; «Кулги ҳикоялар»:

- 27-бет 23 яшаш усулларини/яшаш ва кун кўрув усулларини
24 кўп қизиқ/жуда қизиқ
28 электрикнинг/электрнинг
33 сизнинг назари-диққатингизни ўзимизга тортишга муваффақ бўла олмайман, чунки бу усулда суръат ва ихчамликдан бар силкиган воқеий бир афсона ёзишнинг ўзи ҳам/сизнинг кўз илғовларингизни ўзимга тортувини бажара олмайман. Негаким, бу янгилик — тезлик ва тежамдан бар силкиган кечмиш бир афсонанинг ҳикоя қилишнинг ўзи ҳам
38 бир фасли/бир бўлими
39 радио доврўғи/радио тезлиги
- 28-бет 13 хуллас, ўзи кўп хуш рангу устаси фаранг эмиш/эмниш.
19 «хушвақт» читдан/«хушвақт»дан
24 оддий ва ҳеч қандай талабгорга ҳам манзур/оддий талабгорга ҳам ҳеч қачон манзур
26 ўтиб кетди/ўтиб кетдилар
27 «чидаганга чиқарган», трико/«чидаганга чиқарган», сандип трико
30- бир-бирларини қувлаб чиқарила берди/бир-бирлари орақасидан чиқавердилар

- 31 Мирёқуб-қовоқнинг шухратини/Мирёқуб қовоқларнинг шухратларини
- 29-бет 8 сайилдаги ажойботлардан/сайилдаги бутун ажойботлардан
- 13 найновроқ/новчароқ
- 24 супрадай-супрадай танга/супрадай-супрадай оқ танга
- 28 жин-ажина ҳам тумтарақай қочади/жин-ажинага ҳам сичқоннинг ини минг танга
- 30 Ана шу савол ажойботнинг/Ана шу саволгина ажойботнинг
- 30-бет 2 қулоқлик/қулōқлик (наушник)
- 10 анчагина сабаб/хийли сабаб
- 23 неваралари қирқ хурма сутни мўмай/набиралари қирқ хурма сутни ундан мўмай
- 30-бет 42 бўлиб тингланди./бўлиб тингланди. Ва жуда қатъий инондимки, биз унда афсона бўлиб қола олмаймиз. Биз бизни янчимоқчи бўлганларни янчиш учун давримиз техникаси билан қуролланамиз. 50 йилни 5 йилга, 100 ни 10 йилга қисқартамиз. Чунки биз партиямиз изидаги миллионларча Нурматлармиз.

Муштум; 1932 йил, № 3:

44 енгмоқчи бўлганларни/янчмоқчи бўлганларни

Асарлар-59:

- 27-бет 21 қизиқтирарли/қизиқарли
- 29-бет 15 ўйнатяптими/ўйнаятими
- 16 эшитилмоқда/тингламоқда

ҚУТАРИЛИШ

(36-бет)

Машинка нусха:

- 14 Амуга айланадилар/«Аму» бўлиб айланадилар
- 38-бет 28 сувдай босиб/ёв босиб
- Машинка нусха; «Қизил Ўзбекистон», 1933, 10 июнь.*
- 40-бет 9 феодализм қолдиқлиги/феодализм қолақлиги
- 41-бет 38 термилиб-термилиб, ерга қараб ўйламоқда эди./термилиб-термилиб қўйган эди. Келгувчи бўлса сочини қўли билан тўзгитиб ерга қараб ўйламоқда эди

Машинка нусха:

- 37-бет 17 Меҳнат аҳли энг/У энг
- 38-бет 8 сув олиш учун ҳар/сув олиш ҳар
- 12 Доморуд каби наҳрлар бирлашадилар-да/Доморут бирлашадилар-да
- 41 конкурентлари бўлиши-ла/конкурентлари бўлишида
- 45 орқа суянчиқлари/орқа суянчлари
- 39-бет 15 тўланадиган мояналарни беришни/тўланатурган моҳиёналарни
- 40-бет 3 ички курашларда/ички кўринишларда
- 43 Аму бўлса бир қултум/Аму бўлса бовил бир қултум

- 43-бет 8 кўкка қулоч ота бошлади/кўкка қулоч отиб ўса бошладилар
- 44-бет 1 Э, сиз ҳали/Эса ҳали
- 45-бет 38 хўрликлар/истихор
«Қизил Ўзбекистон», 1933, 10 июнь:
- 36-бет 29 бир метрга кўтарилган: эски бўйрадан — стол-стулга, сандалдан — печкага, похол тўшакдан — каравотга, зах ердан — тахта полга, қора чироқдан — электргача бўлган кўтарилишларнинг ўрта ҳисоби бир метр. Бу воҳанинг/Жуда кўп юқорига кўтарилган: Бу воҳанинг
- 37 ижтимоий савияларини кўтаришда инқилобий кўмакда бўлди./савияларини юксалтирди.
- 39 Мен уларнинг тенглигини/мен уларнинг иккисини
- 44 меҳнаткашлардай ҳар атрофда/меҳнаткашларида ҳам атрофлича
- 37-бет 1 Меҳнат аҳли/У
- 36 воҳанинг айрим шаҳарларида/воҳанинг кўп шаҳарларида
- 38-бет 5 мажбуриятида қоладилар ≈ Чўққиси/мажбуриятида қоладилар. Чўққиси
- 11 Доморуд каби наҳрлар/Зумруд ирмоқлар
- 39-бет 46 Давлатбой ернинг устки қисмидан/Давлатбой ер юзидан
- 40-бет 29 эгадир. ≈ Аму бўлса бир қултум/эгадир. Аму бўлса ўзича бир қултум
- 41-бет 1 шабада очди-да/шабада тарафидан очилди-да
- 43-бет 3 қура бошладилар. Двигателга муносиб/қура бошладилар. Двигателнинг занг босганлигига қараганда узоқ муддат зах ерда қолганлиги ёхуд кўмилганлигини тахмин қилиш мумкин эди. Двигателга муносиб
- 44-бет 20 31-йилнинг баҳорида/Шу йилнинг кузидаяқ
- 45-бет 37 Хоразм ерини суғорувига/Хоразм ерини кўп қулайликлар билан суғорила бошловига

СИЙМ-МУРҲ ҚАНОТИДА

(45-бет)

I машинка нусха:

- 47-бет 10 тиқилиб келдилар/тиқилиб кетдилар
- 26 силкиниш, яна/силкиниш, яна бир интилиш, яна
- 29 деразадан/даричадан
- 33 Ҳаво/Ҳавойи
- 34 аэропланларимиз/аэропланимиз
- 41 оила/аъло
- 48-бет 2 бузғувчи бир/бор кучи билан биз
- 4 сузиб олмоқчи/узиб олмоқчи
- 28 елар эди/чопар эди

I, II машинка нусха:

- 46-бет 4 қилич қоши каби/қоши каби
- 6 Аэропланларимиз кўтариш/Аэропланимиз кўтарилиш
- 48-бет 37 учраганларида/учрашларида
- 49-бет 14 Ер ишлари халқ комиссарлигидан/Деҳқончилик комиссариатидан
- 20 тоғларнинг саной ёнбағирларида/тоғларнинг ёнбағирларида

Қизил Ўзбекистон, 1933, 18 август:

- 45-бет 43 бир километр/ердан бир километр
46-бет 6 ёнбошлаб, ҳасад билан/ёнбошлаб, ерни тамошо қилган
қарчигайларга ҳасад билан
13 керакли хаёлларидан/безакли хаёлларидан
23 гавдаси учди/гавдаси билан учди
23 У семурғда эмас, балки/У семурғда учди. Эски афсона-
ларнинг семурғида эмас, балки
47-бет 10 Бу энтиқиш.../Бир энтиқиш
5 Советлар Иттифоқининг/Шўролар Иттифоқининг
27 бир энтиқиш/бир имтилиш...
48-бет 28 елар эди/чопар эди
49-бет 14 Ўзбекистон Ер ишлари халқ комиссарлигидан/Ўзбекистон
деҳқончилик комиссариатидан
20 ударник/зарбдор

МАНДАТ

(49-бет)

Машинка нусха:

- 50-бет 30 лавҳалари/ҳунарлари
51-бет 7 Чунки энди/Чунки биз энди
41 асабий/асабли

Қизил Ўзбекистон, 1933, 5 сентябрь:

- 51-бет 17 одимларни/қадамларни
52-бет 16 Советлар/Шўролар
18 давлатликка/бадавлатликка

МИНБАРНИ ДАЛАЛАРГА ҚУЧИРАМИЗ

(52-бет)

Машинка нусха:

- 52-бет 27 бойвучча хотинларга хос/бойвачча хотинларга яраша-
турган
38 пахтазор далаларида/пахтакор талаларда
43 қўни-қўшни/қўл қўшни
53-бет 19 «уят» деган инжиқлиқни ўраб/«уят» инжиқлиқни увада-
га ўраб

Машинка нусха; Қизил Ўзбекистон 1933, 14 сентябрь:

- 53-бет 16 Тинглаймиз/Тинглайман
20 сўзини/сўзи
30 Илгарилар/У илгарилар
31 мақолининг/деган мақолини
34 икки қўли бир/икки юзи бир
35 колхозчилар туркуми/колхозчилар дуркуни
39 иштирок/Биртан иштирок
54-бет 16 ўртоқ раёсатга/ўртоқнинг гавдаси раёсатга
19 ҳалигача сўйлаётган/ҳалигача сўйлай олган
45 турмушнинг фактлари/турмушнинг пухта, чин ва кескин
фактлари

ГАВҲАР

(55-бет)

Қўлёзма нусха:

- 55-бет 38 доиралар чизиб айланиб/доиралар чизган олтинларга айланиб
59-бет 17 750 сўм/740 сўм
33 пориллаган/порлаган
43 чарчашларнинг изи/чарчоқларнинг излари
60-бет 12 унга пролетариат/унга биз — пролетариат

Қўлёзма; машинка нусха:

- 55-бет 15 ранг-баранг/рангоранг
56-бет 25 ўз шаҳрим/Йўқ, ўз шаҳрим
29 очилган/сочилган
29 яйловлардан/яйлоқлардан
30 ўчоғига/қучоғига
42 куч ўрнида/куч олтин ўрнида
56-бет 6 тўлганда/тепганда
58-бет 34 ерида ишлашга/ерига ишга
60-бет 10 ортиқ бойваччалар/ортиқ батрачка; бойваччалар

Қўлёзма; машинка нусха, Қизил Ўзбекистон, 1933, 30 октябрь:

- 56-бет 5 ўсмиш/ўсмир

Қўлёзма; машинка нусха, Қизил Ўзбекистон, 1933, 30 октябрь:

- 56-бет 28 кўкартирилган/кўтарилган

Қизил Ўзбекистон, 1933, 30 октябрь:

- 58-бет 35 очин-тўқин, колхозга/очин-тўқин, бир-бирининг устига, бир-бирининг остига солиб колхозга

ШОҲДОРОВНИНГ ОИЛАСИДА

(60-бет)

I Машинка нусха:

- 60-бет 25 тунукасини қўпориб/тунукасини қайириб
62-бет 30 колхоз янгидан қуриладиган/янгидан солинган
63-бет 16 ичмоққа/эмишга
34 ўртасида касаллар/ўртасида қўтир касали
37 27 тасининг/27кишининг

I, II машинка нусха:

- 60-бет 22 оқими/иқлими
28 туғилиб/тўқилиб
29 тупроғи тўлиқ, йўлкалари тоза/тупроғи тўлиқли, кўлакалари тоза
36 ҳеч қандай вақт билан аниқланмаган/ҳеч қандай вақт, ҳеч қандай аниқланган соатсиз
62-бет 19 бузоқлаган/бузоқланган
20 борувига/борувларига
21 шаҳар ишчиларига/шаҳар пролетарига
23 творог/(оғиз) творог
39 қарамоғидаги/қамоғидаги
63-бет 23 буқа; шу/буқа, бузоқ, бу, шу

64-бет 4 ваъда қилмоқда/ваъда қилмоқда ва шу иштиёқ билан кўринмоқда.

II машинка нусха:

62-бет 30 колхоз янгидан қуриладиган оғилхонани тоққа/колхоз ёнидан оғилхона тоққа

63-бет 34 ўртасида касаллар/ўртасида қатор касаллар
38 колхоздаги 122 хўжаликдан 27 тасининг/колхоз 122 хўжаликдан 27 кишининг

Қизил Ўзбекистон, 1933, 10 октябрь:

62-бет 30 янгидан қуриладиган оғилхона/янгидан 360 мурабба метрли янги бир оғилхона солмоқда. Бу янги оғилхона

63-бет 28 1000 тоннага яқин емли илдизлар/1000 пудга яқин емли илдизлар

64-бет 4 ваъда қилмоқда./ваъда қилмоқда ва шу иштиёқ билан кўрсинмоқда.

УМРИМ ҲАЛИ КИФОЯ ҚИЛАДИ

(69-бет)

Қўлёзма нусха; Қизил Ўзбекистон, 1933, 10 ноябрь:

69-бет 13 энг узоқ чуқур/энг чуқур
40 нам югуртирдим, ташналигингни қондирдим, тонг пайтлари/нам югуртирдим, тонг пайтлари

70-бет 21 Кишилар: «Дарёларнинг/Одамлар ҳам қизни жуда совуқ қарши олиптилар.— Биз,— депти одамлар,— ўз зехнимиз билан ернинг салобатини бузиб, бағрини ёриб, конларини ағдариб, бойликларини қўлга киритган бўлсакда, ўз кучимиз дарёларнинг

21 шукунларни/шукунларини

71-бет 14 бир-бир тўғри чизиқ/бир тўғри чизиқ
31 шамширликлар/қўлда шамширликлар

38 ернинг наъраси/ернинг уввоси

43 буйруғимизга мувофиқ/буйруғимизга муте

72-бет 13 ўзимизга/ўзимга

19 қувлагандай/гувиллагандай

Қизил Ўзбекистон, 1933, 10 ноябрь:

69-бет 24 равон экан/равон эмас экан...

ИККИ НИДО

(72-бет)

Машинка нусха:

72-бет 3 қатор йўқ

73-бет 17 шаҳаридан қишлоғига/шаҳаридан қишлоғи

17 қараб кета бошлади/кета бошлади

77-бет 1 оладилар. Шаҳрихон/Олардилар. Зелинский район Шаҳрихон

15 хиралашиб/хираланиб

21 ҳукуматники, деб тушунтиради/ҳукуматники — деган сўз эканини тушунтиради

26 колхоз бўлиш керак/колхоз бўлиш керак экан...

36 Қобилов. Колхоз бўлмоқчи бўлганлар бир чеккадан сўз/

- Қобилов — бир чеккадан колхоз бўлмоқчи бўлганлар сўз
 43 кўклам экин ишлари билан/кўклам экин ишлари учун
 78-бет 26 ҳатто бештагача/4 ҳатто 5 гача
 79-бет 30 ҳақиқий ҳолни тушунтириб кетади/ҳақиқат ҳолни ту-
 шунтириш кетади
 80-бет 3 Марксчиларнинг/«Карл Маркс»чиларнинг
 5 мукофотландилар/мукофотланди
 18 йилги ҳосилот/йиллик ҳосилот
 24 Ўзбекистон жумҳуриятининг ўзида, Урта Осиёда, Со-
 ветлар Союзидagina эмас, балки/наҳотки Ўзбекистон
 жумҳуриятининг ўзига, наҳотки Урта Осиёга, Советлар
 Союзига, балки
 31 колхознинг/унинг
 35 тотиб кўрдилар/тотиб бердилар
 81-бет 4 ҳосилот кенгаши ранслари/ҳосилот совети
 7 чопиш/экиш бўлсин, чопиш
 12 у ўз районларини/у ўз районларидан бошқа районларни
 21 аъзоси эди./аъзоси
 39 Унинг хонадони/У бугун
 82-бет 12 учратдик/учратдим
 26 маданий қилиш учун аллақачон юриш/маданий қилиш-
 нинг юриши аллақачон

Машинка нусха; Қизил Ўзбекистон, 1934, 10 январь

- 73-бет 41 борарди./борар эди. 1922 йил февраль
 74-бет 34 Большевиклар ≈ Фаргона босмачилиги тор-мор/Фаргона
 босмачилиги большевиклар ≈ тор-мор
 77-бет 30 колхозга кимлар киришга сўз беришга келиб тақалди.¹
 колхозга сўз бературганлар кимга, келиб тақалди.
 82-бет 18 гудоклари-ла жавоб/гудокларила ўкиниб жавоб

«Қизил Ўзбекистон», 1934, 10 январь:

- 73-бет 17 шаҳаридан қишлоғигача/Шаҳрихон қишлоғи
 18 осмон кулбасига/осмон қуббасига
 75-бет 24 қаршида турган тоғларнинг/қаршида Фаргона тоғлари-
 нинг
 33 уйлар орқасидан/уйлар орасидан
 44 шунинг сингари бир мақсадлар/шундай сингари бир қа-
 тор мақсадлар
 76-бет 36 қози Робиларнинг/қари Рабиъ
 77-бет 46 қиёмлари ўйнаб/қиёмлари айнаб
 78-бет 13 Элас қишлоққа/Элаш қишлоққа
 26 ҳатто бештагача/ҳатто тўрт-бештагача
 31 пичинг урар/пичинг учираб
 80-бет 6 Бу йил илгариги/Бу йил яна илгариги
 82-бет 34 ударник болалари/зарбдор болалари

УДАРНИКЛАРНИНГ ТУҒИЛИШИ

(83-бет)

Машинка нусха:

- 83-бет 26 кечирмасдан туғилди, яъни оддий/кечирмасдан туғилди.
 У онадан биринчи туғилиши билан бу иккинчи туғил-
 ши ўртасида бир ўлиш процессини кечирмасдан туриб,
 яъни оддий

УЗ ИШИНИНГ ЭГАСИ

(85-бет)

I *Машинка нусха:*

- 85-бет 41 мардикорнинг/мардикорларнинг
42 Ильич номидаги заводга/«Ильич» заводига
- 86-бет 7 қириб, керакли/қириб, қисқин чиқариб, керакли
36 Ильич номидаги заводга/«Ильич» заводига
- 87-бет 13 механика цехининг/технический цехнинг
15 механика/механический
19 тинмай-тинчимай/тинмай-тинмай
21 уни бутун жиддият билан/унинг бутун жиддияти
40 жон қулогим/жон қулоғи
45 «аъло»ни/«аъло»ни (отлично)
- 88-бет 4 Техника ўқишни/Техника ўқишини
18 Ҳар айрим/ҳар ярим
20 шу меҳнатларга халал бериш/шу меҳнатларни ҳалолга
27 юқори малакали/юқори табақали

II *Машинка нусха; Қизил Ўзбекистон, 1934, 10 январь:*

- 85-бет 42 Ильич номидаги заводга/«Ильич» заводига
- 86-бет 7 қириб, керакли/қириб, қипиқни чиқариб, керакли
8 деталь/металл
19 Етимнинг отаси етти маҳалла/Етимнинг етти маҳалла отаси
39 Завкомларга/Сўнг завкомларга
44 аямайтурган европалик/аямайтурган бир европалик
- 87-бет 21 уни бутун жиддият билан/унинг бутун жиддиятини

Қизил Ўзбекистон, 1934, 10 январь:

- 87-бет 20 дарс ўқиш/назарий ўқиш

ТУҚ ва МАДАНИЙ

(88-бет)

Машинка нусха:

- 88-бет 42 Суяк суриб келган қароллик/Суяк суруб келган батраклар
43 Бўғинлардан/Бўғимлардан
43 келган бу қаролликнинг/кетган бу батракликнинг
- 89-бет 4 ботир йигит бўлиб газотда ёвни ўлдирсанг, «ғозий», ўлсанг, «шаҳид» кетсанг, манглайнинг ярқираб бирорта чин-мочин қиз қўлингга тушиб қолса-да, динга киргизиб ўйлансанг.../ва булар бирликда газотда ўлдирсанг «ғозий», ўлсанг «шаҳид» кетиш, ёвни енгиб, шаҳарни қамал қилсанг ўлжалар... Манглайнинг ярқираб шу ўлжалар ичида бирорта чин-мочин қизидан қўлингга тушиб қолса, динга киргизиб хотинликка олиш...
- 9 останада муҳайё-да/эшикинга бош уриб келадирда
- 39 Еттишаҳарга етиб йигит/Еттишаҳарга ўтиб Еқуббек қўшинига йигит
- 90-бет 11 деди ота... Худойберган ака/деди ота. Еқуббек шаҳодат бармоғи билан тўрни кўрсатиб, батракларга олтинли бахтлар, пояларига феруза қадалган тахтлар ваъда қилган эди. Ҳақиқатда эса бу бармоқ батракларнинг

кўзларига ботирилган бўлиб, улар кўргундай бўлган бахтлар мижжадаги олтинли ҳалқалар бўлиб қолган эди...

28 эгнимиздаги/эгатимиздаги

29 қийноқ тонгларини/қайноқ тонгларини

МУКОФОТ

(98-бет)

Машина нусха:

- 98-бет 40 4—5 километр/4,5 километр
- 99-бет 7 чағир тошлардан/чақир тошлардан
11 порланган ҳулқар каби/порлаган ҳулқар юлдузи каби
27 алдовчи кўзлари/алдовчиликдан порланган кўзлари
38 Бизда шундай қоронғиликда қолган/Бизда шундай батрақлар борки, ўз умрида ҳаммом нима эканини билмайди. Бизда шундай қоронғиликда қолдирилган
44 жамоаларнинг/жамоаларидан
- 100-бет 10 кексалар айтган ҳикоялардаги/кексалардан эшитган ҳикоялардаги
22 дунёда Андижондан ҳам бошқа/Андижондан бошқа дунёда
- 101-бет 1 радиодан келаётган/у радиодан келаётган
27 қўшмасданоқ/қўшмасдан нақ
30 қўрқиб юрмайди/қўрқиб қолмайди
35 саводсизликни битириш курсига/саводсиз курсига
37 овоз чиқариб/овоз билан
- 102-бет 6 бир-бирларини/бир-бирларини
15 қаҳрамонлари/қаҳрамонларни
18 улар меҳнатларининг фахрий/уларнинг меҳнатларини фахрли
24 ғалаба тўғрисида маъруза тинглашмоқда/ғалабанинг раҳбари политотдел начальниги ўртоқ Шириновнинг — бу ғалабанинг сирлари тўғрисидаги якун маърузасини тингламоқда, шу
27 У умрида/У ўзининг умрида
23 умрида/у ўз умрида
43 тилга олиб ўтилди/чақириб ўтилди
- 103-бет 6 колхозидан...— деб чақирадилар/колхозидан... чақирадилар
13 юзлари анордай/юзлари эндигина узилган анордай
16 хаёл қилган/хаёлимдагина бўлган
25 кўзидаги/Унинг кўзидаги

КАТТА КҮЧ

(103-бет)

Машинка нусха:

- 103-бет 34 асос бўлиб келди/асос солиб келди

АРКНИНГ ЕМИРИЛИШИ

(112-бет)

- 113-бет 21 аждарҳоми/аждар коми
29 Тумандан бир ридо янглиғ бўғар халқимни ўч-фарёд/
Тумондан бир ридо янглиғ бўғар халқумни ўч-фарёд

Машғала 1934, № 3:

- 115-бет 1 қарорга келдилар/тўхтамага келдилар
34 ҳадик олмай қўйди/ҳадик емай қўйди
116-бет 22 «Шундай ярамас, ёвуз кишиларга/«Шундай ярамас, ёвуз,
пайтоннинг кичик набираси бўлган кишиларга
40 Хабар йўқ. Хива шаҳрида ўтказилган қазиш ишлари
натижасида амир қурдирган миноранинг/Хабар йўқ.

III

Хива шаҳарининг планлаштирилиши кўҳна аркнинг бу-
зилишини ва у эгаллаб ётган майдоннинг очилувини
талаб қилар эди. Утган йил шаҳар комхози томонидан
Аминхоннинг «Осмон устуни» дея аталган минораси ҳам
қўпорилди. Ёишлари янги солинаётган мактаб бинокор-
ликлари учун берилди. Шунда шу миноранинг

Машғала, 1934, № 3:

- 112-бет 23 юз сургувчилар/юз сургувчи коонилар
30 намунаси қаторида/ўрнаги қаторида
114-бет 28 аркнинг лойиҳасини/аркнинг планини
115-бет 39 қайтариб бўлмади/кесиб бўлмади
116-бет 10 гарданига олибди/елкасига олибди

ЗАГС

(125-бет)

Қўлёзма нусха:

- 125-бет 20 иккинчи бор/иккинчи мартаба
40 совуқлик/совуқчилик
126-бет 16 қанча бўлади?/қанча бўлади, худди шунча
25 навбати/очрати
26 кутгани учун/кутгани учун у
33 ўз-ўзига/ўз-ўзича
34 бир-бирисини/бир-бировини
35 Бугун/Бугун ўзи

Қўлёзма нусха; Ёш ленинчи, 1935, 30 сентябрь:

- 125-бет 14 Туғилишнинг ўлимга ва уйланишнинг/Туғилишнинг ўлим-
га ғалабаси, уйланишнинг
35 Нима қилиб юрибди. Башоратхон қаерда? Нега йўқ.
Яшиликка кўринсин!/Нима қилиб тентиб юрибди. Ба-
шоратхон қаерда? Ҳеч кимнинг ҳам бошига солмасин.
126-бет 6 «бемор»/«касал»
18 ёндош ўртоғи/ёнида ётган ўртоғи

Қўлёзма нусха; Оналар:

126-бет 12 босилиб тушган/бостирилиб тушган

Қўлёзма нусха; Оналар; Еш ленинчи, 1935, 30 сентябрь:

126-бет 26 навбат кутади/очередь кутади

127-бет 7 кулишадилар./кулишадилар. Туғилишнинг ўлимга, никоҳнинг талоққа ғалабасини билмоқчи бўлсангиз ЗАГСга борингиз!

Еш ленинчи, 1935, 30 сентябрь; Асарлар-59

126-бет 5 таваллуд (туғуруқ) хонасининг/таваллудхонасининг

Еш ленинчи, 1935, 30 сентябрь:

18 бундоқ «бемор»/шундоқ «касал»

41 У йўқ, шундан кейин/У йўқ. У ҳозир касалхонада, туғиб ётади. Шундан кейин

ҚИМСАНОЙ ТУҒРИСИДА БЕШ ҚУШИҚ

(129-бет)

Машинка нусха:

129-бет 31 Ўсар ака сингари бир неча тўда батракларни хўжайин — қишлоқнинг олдинги бойи Шарифхўжа чақириб/Ўсар ака сингари бир неча бадракларни Шарифхўжа чақириб

130-бет 11 Алла, болам, аллаё/Алла, бўтам аллаё...

18 Алла, қўзим, аллаё,/Алла бўтам аллаё

32 беш яшар/беш-олти яшар

34 сахийлардан/гадолардан

36 Ешлик — кулги/Ешлик ўйин-кулги

38 қошиқ чалиб/қошиқ билан

131-бет 1 сув тагидан/сув тегида

5 Чиндан ҳам тонг жуда тез/Тонг жуда тездан

9 чидамай/чидаёлмай

12 трактор мағрур юра бошлади/трактор юра бошлади

17 оиланинг бошлиғи бўлиб≈ туради/оиланинг бошлиғи ≈ эди

24 баракали бағрига жойландилар/баракатли бағрига жойлангандилар

26 коллектив/бу коллектив

28 Бутун қишлоқ/Тўғридан қайғиси нимаси? Бутун қишлоқ

29 бир-бировига қариндош/бир-бировига қариндош-ку

131-бет 36 узоқ қирғоқларида/узоқ қирғоқларига

132-бет 2 анча-мунча/анча-анча

3 Холаси Кимсанойнинг/Холаси жуда оч кўз, хасис хотин, Кимсанойни

9 тор келиб қолмайдими? Кимсаной киймоқчи бўлади. У бундай кийимларни ҳеч кимнинг давлатида киймаган. Бу ўз ҳалол кучи. Бунда ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ./тор келиб қолмайдими?

13 етилиб/етиб

16 чиқа бошлайдилар. У ер-бу ерда/чиқа бошлади. У ерда-бу ерда.

- 18 Кимсанойни орзу/Кимсаной орзусини
 20 Совчилар ичида сельсоветнинг мироббошиси Мели Усмоновнинг ҳам одами бор. Чунончи, Раззоқов бор. Колхоз тузилмасдан илгари «Раззоқов» деганда бутун қишлоқ қалтираб кетар эди. Ҳали фош қилинмаган бу муштумзўрларнинг шахтини қайтаришга ким журъат қилади? Тагин худо кўрсатмасин. Ўсар акага ўхшатиб етимгина Кимсанойнинг жонига жабр қилиб қўйсалар нима бўлади? Иложсиз қолган хола аламини оби дийда қилиб ювади: «Хотин бошим билан нима қилай, арз қилсам, эшитиб қолса нима бўлади? Шўрим қурсин!.. «Ноилж, ≈йиғилган ўртоқлар шу қўшиқ/совчилар ичида Мели Усмоновнинг совчиси ҳаммасидан зўрроқ бўлади. Чунки, совчиликни сельсовет раиси Раззоқов Эгамбердидай «катта одам» қилгач, нима ҳам деб бўлади. ≈йиғилган ўртоқлари, у билан бирга бир колхозда ишлашган ўртоқ қизлари шу қўшиқ

- 133-бет 3 совет жамоатчилигининг идораси эди/совет жамоатчилиги эди комсомоллари, колхозчилари ≈«зўр»лар, албатта, жазоларини тортдилар./комсомоллари, ўртоқлари, колхозчилари ≈
 8 Ўзбекистон республика хотин-қизлари биринчи қурултойи/Қурултой
 11 Лола/Лолалар
 20 интилади/синашади
 21 қурултойдай улуг даргоҳда ҳам/мажлисда ҳам
 23 қурултойга келмаган минглаб/мажлисга келмаган
 43 озод Ватанимиз ҳамма қизлари айтиб юрган қўшиқ/ҳозир ҳам ҳамма қизлар қўшиғи

Машинка нусха; Оналар; Асарлар-59:

- 129-бет 29 Эргаш қўрбошига/Эргаш босмачига
 33 босмачи бўлишга ундади/босмачига йигит бўлишга ундади
 40 мунчоқдай кичик кўзларини очиб, бева/Кимсаной ўзининг мунчоқдек кичик кўзларини очиб, ўзининг бева
 130-бет 29 туялар бўтасидан/карвонлар бўтасидан

Машинка нусха; Оналар:

- 130-бет 21 бошига етай/бошига ёгай
 131-бет 35 овози/унинг овози
 133-бет 27 Ким куйлашга/Ким яхши куйлашга
 40 Янги дунёнинг юзи/Эски дунёнинг юзи

Машинка нусха; Асарлар-59:

- 129-бет 35 Босмачи бўлмади/Босмачига йигит бўлмади

Оналар; Асарлар-59

- 132-бет 5 журъат қилади?/журъат қила оларди?
 38 тўй сеники/жой сеники
 133-бет 43 ҳамма қизлари айтиб юрган қўшиқ/ҳамма қизларига махсус

Оналар:

- 130-бет 19 шаънига айтилган/шаънидаги
34 сахийлардан хайр/бахиллардан хайр
133-бет 20 бўлишга интилади/бўлишга синашади
25 Минбар уларни бақамти келтирган/Минбар — улар учун ҳакам

Асарлар-59

- 122-бет 39 кўнглидай/кўнглидан
132-бет 41 бўлар экан/бўлса экан
133-бет 25 уларни бақамти келтирган/улар учун бақам
133-бет 40 янги/эски

ИККИ ЖАНГГОҲ

(134-бет)

Қўлёзма; машинка нусха:

- 134-бет 5 бир қарич келадиган/бир қариш келатурган
7 таги пиёладай, бўми/кичик боши
13 одамлар ғичроқ ерларга/одамлар йиғилган жойларга
15 тик туриб/тикка туриб
26 йўқ
34 машҳур қўчқорбозлари/қўчқорбозлари
39 бугунги Маҳсидўзлик атрофларида/букунги Маҳсидўз-
лик маҳалла атрофлари
45 тўдага ғазаб/тўдага қарши ғазаб
135-бет 8 бўлар эди/борар эди
12 ҳар икки туяни чўх-чўхлатиб/ҳар икки туя чих-чихлатиб
14 тишлайди/ташлайди
19 туянинг/теванинг
136-бет 25 воқеага/воқеага энди
29 билан тўлган. Оқшомнинг салқинча ели қувноқ чеҳра-
ларни ўпиб ўтади. Минг шамли/билан тўлган. Минг
шамли
43 Мана республикамизнинг/Мана, Жумҳуриятимизнинг
137-бет 1 хассасини/асосини
4 тикилиб турар/тикка турар
13 кўрмайдилар./кўргилари келар эди. Чунки улар шунда
ўсган, шунда тарбияланган эдилар.
15 қизиқ туюлар эди./ёт туюлар эди.
Чолларнинг биттаси биттасига қаради:
— Мулла Масовур оқсоқол,— деди,— шу ҳам кураш
бўлдимиз? Шунча одамнинг ичида битта ҳам тарафкаш
йўғ-а, юринг бетамиз...
Ҳар икков биздан гина қилиб чиқиб кета бошладилар

ЕЗИЛМАГАН ТАРИХ

(137-бет)

Қўлёзма нусха:

- 138-бет 8 Худди ана шу/Ана худди шу

139-бет 28 киссасига/кассасига

140-бет 24 У ўзининг бутун агрономия илмининг/У ўзининг ҳам отасининг узоқ йиллик тажрибаларини йиғиб, бунга агрономия илмининг бутун

36 кўсаклар/ғўзалар

ИККИ УМР

(150-бет)

I Машинак нусха:

152-бет

2—3 Дедим: «Аёғингга кийгил қора қиримдан кафш»
Деди: «Қабарса нетарман бекор, майлигаму?»
Дедим: «Ипақдан ўлан шоҳидан кийинг кўйлак»,
Деди: «Бу оқ баданимга ботар, майлигаму?»

153-бет 42 Мавжуда илмнинг чўққиларида/Мавжуд илмнинг гранитини

43 Тиззаси толмайин умтилар экан./Садафдек тиш билан кемираркан,

154-бет 3 Полина Осипенко/Осипенко

12 2-бригадаси бошлиғи/II нчи бригадири

II Машинак нусха; Қизил Ўзбекистон, 1937, 4 ноябрь:

очеркнинг «Хайриниса» қисмидан бошланади.

17—20 Хайриниса дегани — бу энди хотин кишининг исми бў-ўрнида либ, хотинларнинг яхшиси дегани.

Фарғона район Сўфон жамоа «Коммунизм» колхозининг бригадири Хайриниса опа Жабборова ҳақиқатан совет хотинлари ичида яхшиларидан биттаси, унга бу исм жуда ўринли берилган.

17 мумкин эмас. У ёшлик йилларини уч газли тошойна рўбарўсида атласларга бурканиб пардоз-андоз билан ўтказмаган. Шоирлар унинг учун шеър айтмаганлар./Мумкин эмас.

2 Беш ёшда ота-онаси ўлиб етим қолган, бир бева кампирнинг тарбиясига ўтиб у билан бирга — баҳорда бойларнинг чигитини экиб, ёзда ўтоқ қилиб кетмон чопиб, кузда пахта териб, қишда оқсочлик қилиб умр ўтказди. Ун беш ёшида ўзи сингари бир етим йигитга қайлик бўлди. Йигирма беш ёшида икки боласи билан бева қолди. Мана унинг Октябрь инқилобигача бўлган ҳаёт таърифи.

У чинакам эрка, чинакам озод меҳнатга Октябрь инқилоби соясидагина, большевиклар партияси раҳбарлигидагина эриша олди./5 ёшида ота-онаси ўлиб, тарбиясиз қолган бир етим қиз; 14 ёшгача чўри; 15 ёшдан бошлаб чордевор орасида унутилган хотин; 25 ёшида эса 2 етим боласи билан чапак чалиб қолган бева. Мана унинг Октябрь инқилобигача бўлган бутун тарихи.

Унинг ҳаёти ва бу ҳаётнинг порлоқ тарихи Улуғ Октябрь инқилобидан сўнг бошланади.

155-бет 24 бири бўлиб қолади/бирига айланади

156-бет 4 партиямизни, Ватанамизни/партиямизни, советимизни, Ватанамизни

II машинак нусха ва «Қизил Ўзбекистон»да 7-бет 31қаторда тугайди

ПРЕЗИДЕНТИМИЗ

(158-бет)

Машинка нусха:

- 160-бет 29 сув/у сув
161-бет 13 географик харитаси/географик харитаси
32 жумҳурияти Марказий Ижроия Комитетининг аъзоли-
гига кандидат сайладилар. 25-йилда/Жумҳуриятининг
кандидат аъзолигига сайладилар. 1925 йилда
162-бет 10 айтиб бера олади/тўғри қилиб айтиб бера олади.
32 усталаридан саналади/усталаридан, заминшуносларидан
саналади
45 бўлди/тўлди
163-бет 3 тайёрлаб/тарбиялаб
11 Охунбобо/Охунбобоев
17 узоқ умр/узоқ большевистик умр

ЭРГАШ БОТИР РЎЗИЕВ

(163-бет)

Қўлёзма нусха:

- 166-бет 8 Маршал Чойбалсан/Маршал Чайбалсан жаноблари

БОЛА МЕРГАН

(166-бет)

Қўлёзма нусха:

- 167-бет 41 давом эттиради/давом қилдиради
168-бет 30 ўқ узиб юбордим. Немисларнинг биттаси томдан қулаб
тушди. Мен қувонганимдан «ура» деб юбордим. Шу
блиндажнинг/ўқ узиб юбордим. Шу блиндажнинг
38 ўз ташаккуримни/ташаккуримни
169-бет 2 отган сари/отган саринг

МАКАЙЛИҚ ДУСТ

(170-бет)

Машинка нусха:

- 171-бет 5 хислати/хислатим
8 сўз орасида/сўз ораси
172-бет 2 кураша берардик/кураша билардик
5 сув кирганига/сув кирганича
16 исроф/ифлос
45 жонларига ора/жонларига
174-бет 15 борар эди/кетар эди

«МОМОЙИ ГИСУ НАБУРИДА»

(174-бет)

Қизил Ўзбекистон, 1944, 30 июль:

- 174-бет 6 тасаввур этишдан/тасаввур қилишдан

- 175-бет 7 яъни, жазоланган хотиннинг сочи/Яъни, жазога лойиқ бўлган хотиннинг сочи
 9 бу ҳақоратланган шармисор қилинган хотин бир умр «гису бурида» бўлиб/Ортиқ бу хотин ҳақоратланган, шармисор қилинган «гисубурида» бўлиб бир умр
 19 сочларини қирқиб «гису бурида» қилдилар/сочларини қирқдилар — «гису бурида» қилдилар
- 176-бет 3 Мулланиёз Муҳаммад: ≈ деганидай/≈ (Мулло Ниёз Муҳаммад) дейилгандай
 39 шоңалаб қолган пахтагни/шоңалаб қолган бахтингни
- 177-бет 17 устара-қайроғингни, шоир бўлсанг — қаламу дафтарингни унутма/бир устара, бир қайроқ, ёзувчи бўлсанг, бир қаламу, бир дафтарни унутма
 22 Кун жуда иссиқ-ку/кун жуда қизиқ-ку
- 178-бет 12 қараб:/қараб, бировни чақирди:

ПИИРИ БАДАВЛАТЛАР

(179-бет)

I *Машинка нусха:*

- 180-бет 41 жангларда қон кечиб/жангларда қон тўкиб
 183-бет 19 1937 йилми, 1938 йилми/1937, 1938 йилгиси
 23 мумкинлигига/мумкин эканлигига
 32 оталар ҳам ҳар/оталар ҳар

II *машинка нусха:*

- 183-бет 3 таппа-тахт/таппа-тақ
 23 ҳосил олиш оддий/ҳосил оддий

ҚУКЛАМ БАЙРАМИ АРАФАСИДА

(184-бет)

Қўлёзма нусха:

- 184-бет 15 Ўзбекистоннинг файзини, латофатини, меҳнатдаги ғурурини, ҳаётини кўркемлигини кўкламда кўринг/Ўзбекистоннинг тенгсиз файзи, латофати ва кўркемлигини илк (энг) баҳорда кўринг
 19 гуллаб/гуллар
 21 ҳоври кўтарилиб/ҳансираб
 23 азамат халқимнинг/тинмағур халқимнинг
 25 бу ҳаёт таронасига/бу ҳаёт ҳоврига
 26 қўшилади/қўшилмоқда
 33 Ўттиз асрнинг/Ўттизлаб асрнинг
 33 шарқнинг сайқали айниқса бу кунлар/шарқнинг сайқали бу кунлар айниқса
 35 университет ва институтлар шаҳридрики/дорилфунунлар шаҳридрики
- 185-бет 1 Бепоев серқуёш/Бепоев
 2 Катта колхозларнинг яхлит-яхлит қарталарга бўлинган/Йирик-йирик тахталарга бўлинган катта колхозларнинг
 5 мавжланмоқда/майда тўлқинланмоқда
 7 қор кўп ёғди. Сув истаганимиздан ҳам кўп бўлади. Баҳор эса/Қор кўп ёғди. Баҳор эса
 12 агрономлар тасдиқ/агрономларимиз ҳам тасдиқ
 13 Социалистик Меҳнат Қаҳрамони/Меҳнат Қаҳрамони

- 14 йигит-қизларга қараб/йигит-қизларга
 17 ҳадди-ҳисоби бўлмайди/сиғдириб бўлмайдиган бўлади
 23 нисбатан бир ярим ҳиссагача кўп ҳосил бериши мумкин/
 нисбатан бир ярим-икки маротаба кўп ҳосил бериши
 мўлжалланади.
 26 буён дўст/буён яқин дўст
 44 кафтига сиғдиргудай/ўзига сиғдиргудай
 186-бет 2 ахборотини/хабарини
 15 ёруғ социалистик машъали/ёруғ машъали
 17 Илғор Совет фани ва техникасининг бутун мазмунини
 эгаллаган оғир саноатимиз шаҳри/асрий техниканинг
 авжига минган оғир саноатимизнинг юрти
 27 Тошкентда машҳур олимлар, донгдор ишчи-стахановчи-
 лар, моҳир тўқувчилар, новаторлар, қаҳрамонлар, шоир/
 Бу ерда машҳур олимлар, машҳур ишчи-стахановчилар,
 шоир
 30 республикасининг юраги/республикасининг юраги, ақли
 187-бет 2 Бу ер эса улуғ совет Ватанининг ажралмас қисми бўл-
 ган совет Шарқидир. Барча совет халқлари сингари,
 иши сўзи/Бу ерни совет Шарқи дейдилар. Қилган иши
 сўзи

ПУБЛИЦИСТИКА

ТУРҚСИБНИ БИЗГИНА ҚУРДИҚ ВА ҚУРА ОЛАРДИҚ

(203-бет)

Қўлёзма нусха:

- 203-бет 14 кучли рақобат/куч-рақобат
 39 бинокорлик ишлари/бино этиш ишлари
 204-бет 2 миллатлар меҳнаткашларининг/миллатларнинг меҳнат-
 кашларини
 29 янгидан қурилган — ётқизилган из/янгидан ётқизилган
 из
 205-бет 27 кўргизади/юрғизади
 206-бет 2 Урта Осиёни таъминлашгина эмас/Урта Осиёнигина эмас

УЛУҒ ЙЎЛЧИЛАР

(209-бет)

I Машина нусха:

- 209-бет 44 асрий илмий кун техникасининг/асрий олимли илғор кун
 техникасини
 210-бет 1 социалистик мамлакат/социалистик бир мамлакатда
 4 Барон Врангелдан/Генерал Врангелдан
 5 Гаффорбойгача қарши олиб борилган ашаддий синфий
 кураш/Гаффорбойгача бўлган ашаддий синфий кураш
 19 суруви чулғаб олган/сурув «қоравой»дай чулғаб олган
 21 Бадахшон дарёлари/Бадахшон ипоралари
 25 ...Чоржўйдан тортиб/Ҳалигача «Ер юзида қора нуқта»
 танасига саналган Чоржўйдан тортиб
 33 фахрли ўринда бўлган/фахрли ўринга эга бўлган
 211-бет 20 кучимиз, қудратимиз/кучимиз, зўрлигимиз
 23 Украина, Москва/Укарина оша яна Москва

II машинка нусха:

- 210-бет 5 мамлакат қура олиш/мамлакатда қура олиш
7 Барон Врангелдан/Адмирал Врангелдан
17 бугун/бутун
32 қора қон қуювчи/қора қон қуйган
33 ўринда бўлган/ўрин бўлган
33 фабрика, буғдойкорлик/фабрика ва буғдойкорлик
- 211-бет 10 чегарамиз бўйлаб/чегарамиз бўлиб
28 бирлигига/барисига
31 Швецияда/Швейцарияда
41 заводларида/фабрикаларида
- 212-бет 6 марказлари ўртасида маданий/марказлар ўртасида ма-
даният
32 қабул этмадик/қабул қилмадик
37 номидаги/исмидаги
- 213-бет 1 ишчилар-меҳнаткашлар/ишчи-меҳнаткашлар
- 211-бет 30 кўпчилик тасодифда/кўпчилик тасадуфиди
39 барисига кўрик/барисига кўрув
- 212-бет 7 иқтисодий/ижтимоий
33 20 автомобиль/20 дона автомобиль
34 кино ходимлари/кино ишчилари
39 Максим Горький номидаги/Максим Горький исмидаги

УҲДА ҚИЛИНМАГАН ШЕЪР

(228-бет)

Қизил Ўзбекистон, 1935, 5 октябрь:

- 228-бет 30 қурултойга ёзган/қурултой номига ёзган
- 229-бет 20 олмайдилар./олмайдилар. Қурултой! Сени ишонтираман-
ки, дунё пролетариатининг доно раҳбари кўрсатмалари-
ни бутун борлиғим билан бажаражакман.
Социализм учун кураш йўлида танамдан оқатурган қон-
лардангина эмас, жонимдан ҳам тортиниб, аяб ўтирмай-
ман
Салом сенга қурултой! Холбиби Йўлдошева
- 28 Бундай чевар/Бундай ҳар тарафлама чевар
- 230-бет 1 шўх қизлари/шўх савақи қизлари

ҚИРҚ УЧ ЙИЛ БУРУН ВА КЕЙИН

(231-бет)

Машинка нусха:

- 231-бет 18 ҳўл мевани сотиш/ҳўл мевалар сотиш
21 моли устига/токи устига
24 зарарини тушунтирувчи йўқ/зарари тушунтирилмаган
26 шу воқеалар тўғрисида ранжиган шоир/шу ваҳималар
тўғрисида ичи ачиган шоир
38 7 июнда/7 июлда
- 232-бет 7 бир неча ошиқич/бир неча босқич
33 тирик қолганлари/қолганлари
41 Шу вайдан/Шу боисдан
43 тўғри келган ерга/тўғри келган жойга
- 233-бет 5 ваҳималар юрмоқда/ваҳималар тарқалмоқда
- 234-бет 27 воқеаси сўйланар экан/воқеаси бошланар экан
37 бир неча қуруқ/бир неча

ПОКЛИК ГАРОВИ

(235-бет)

Қўлёзма нусха:

235-бет 21 заррани/зарарни

236-бет 11 оёғини узатиб тушган ёки/оёғини узатиб ёки

238-бет 5 Мен энди ҳам/Мен ортиқ ҳам

ҚАЛБ ВА ҚУВВАТ

(243-бет)

I Машинка нусха:

243-бет 27 шарқликлар ва ғарбликлар/ ватандошларим, шарқликлар шарқликлар ва ғарбликлар

28 айтганим йўқ/ёзганим йўқ

42 Бир бутун/Менинг бир бутун

43 бўлиниш/чунки, бу бўлиниш

244-бет 3 яъни озодлик, бахтли турмуш учун бир инқилобга муҳтож ва мунтазир бўлиб қолибдирлар./яъни бизникидек социалистик бир инқилобга муҳтож қолибдилар ва мунтазир қолибдирлар.

12 аравани тортиб кетаётган вақтида/чопиб кетаётгандаги

14—15 Бир америкали тантиқ хотин, ҳойнаҳой бу ҳам «катта орасида кўчадан» бўлса керак, ўз итйнинг отини Маҳатма қўйибди. Гарчанд, менинг эътиқодим билан Маҳатма Гандийнинг эътиқоди ўртасида осмон билан ерча фарқ бор. Менинг руҳимга синган коммунистик таълимот Маҳатма таълимоти билан тамоман зид, қарама-қарши бўлса ҳам Маҳатма Гандийни шарқнинг бир мутафаккир инсони сифатида ҳурмат қиламан, чунки у улуг ҳинд халқини мустамлакачилардан, золимлардан озод бўлишини истар эди, афсуски, фақат истар эди, ғоят пассив истар эди.

Маҳатма Гандийни ибодат вақтида ўлдирган ким бўлса бўлсин (эшитишимча, инглиз хулқи билан тарбияланган бир киши эмиш), ҳар ҳолда лаънатидир.

Буюк ҳинд халқи ўз мутафаккир ватандошининг, муътабар кекса бир замондошининг фожиали ва хиёнаткорона ўлимини унутмаса керак.

28 Бизнинг коммунизм қураётган/Биздаги, коммунага кетаётган

37 унутмаса керак/унутган бўлса керак

25—26 Абдулҳақ Ҳамид, Маҳмуд Акрам, Ризо Товфиқ, Товфиқ орасида Шухратбек, бу улуг зотларнинг гарчанд, социалистик бўлмаса ҳам, гуманитар жаҳонга қарашлари қаерда қолди? Сиз уларнинг руҳи олдида жавобгар эмасмисиз, Америка долларига сотқин малъунсиз!

Мен ўз қалбимнинг кучи ва қувватини гаров қўйиб, айтаманки, ҳамиша ўз озодлиги учун курашиб келган турк халқи сиздан бу лаънатлигингиз учун, бу тубанлигингиз учун қасос олади!

- 245-бет 2 кеккайган бегоналарнинг куч-қудрат/«мағрур» айтилган-
нидек, пуч қудрат
8 афандиларнинг/«арбоблар»нинг
9 товонини/тавоғини
18 ўзбеклардан бириман/ўзбекларданман
27 орамизга солинган ғовга қарамасдан ҳали ҳам катта
хурмат қиламиз/қаттиқ хурмат қиламиз, чунки ернимиз
бир, тарихимиз Афросиёбдан бошланиб бугунгача ке-
лади, шу даражада яқинмиз, жонажонмиз.
30 Буюк/Ҳазрати
32 бир сиймодир/бир ноёб инсондир
246-бет 17 жаҳоний маърифатнинг/жаҳоний маърифатнинг етти
буюк илдизи
20 оёқ ости бўлмасин! Бунга прогрессив инсоният йўл қўй-
майди! оёқ ости бўлмасин, чунки мен шарқли шоирман.
22 Ҳаётим фаровон/Сиз, яъни халқ менинг аҳволимдан ха-
бардор бўлмоқчи бўлсангиз, шу ҳам бизнинг шарқнинг
шоирику десангиз, мен ўз юзимни сизга бениқоб ва бе-
риё кўрсата оламан. Қавом ус-салтанатдек вазир бўл-
масам ҳам, бирор инглиз ёки америкалик бойвачча ва
миллионер бўлмасам ҳам, ҳаётим фаровон
28 давлатимизнинг/давлатимиз ва партияимизнинг
29 коммунист гражданман/гражданман
33 аёли/хотини
35 чўлдан/қўриқликдан
39 Қолхознинг бўлуғ ери, ҳосилдор боғи, хирмон-хирмон
дони, дала тўла моли, 7 синфли мактаби бор/2700 гек-
тар экин жойи бор. Ҳар гектаридан 240 пуддан мўлроқ
(40 центнер) пахта олади, 176 оти бор, 7 синфли мак-
таби бор, тоғда 200 минг бош катта-кичик моли бор.
- 247-бет 1 қуввати бор... сўзидан кейин:
Бахтиёр туғилганлар бебахт бўлмайдилар. Улуғ
Озарбайжон шоири Фузулий айтганидек:
Саодати азалий қобили завол ўлмас,
Қуёш ер остини кирмакка поймол ўлмас.

* * *

Обод оилада шод ва бахтиёр яшаб турибман. Худди шу бу-
гун ишим кўпайиб кетди. Қардош тожик халқининг азиз шоири,
дўстим, рафиқим Мирзо Турсунзодага Ленин ордени берилганлиги
ва давлат мукофоти билан боши баланд бўлганлиги тўғрисида таб-
рик телеграммасини юбордим. Катта ўғлим Мирза Ҳусайн шарқ
факультетининг IV курсида урду тилидан «аъло» эмас, «ўрта»
даражали баҳо олибди. Ҳафа бўлдим.

16 жонлик оиланинг тараддуди ҳам ўзига етгулик.

Олмосбегимнинг сиёҳи тўкилса ҳам, гўё мен жавобгар. Ўзим
шу мақолани ёзиб турибман. Шу мақолам орқали шарқли ва ғарб-
ли дўстларимга Май — кўклам салом мактубини ёзмақчиман.

Қўшни қизлардан биттаси (улғайса олти ўғлимдан биронтасига
келин қилиш ниятим бор) Пушкиннинг VII томини сўраб чиқиб
қолди.

Адолобод колхозидан келган бир қути асаларини қўйиш учун
жой тайёрлаш керак экан.

Улуғ Мирзонинг Майга тиктирган шими икки элик узун келиб
қолибди, машиначига кетди.

Бекам Муҳаррамхон «Москвич»да байрам харажатлари учун болалари билан колхоз бозорига тушиб кетибди, мен энди академияга яёв боришим керакми? Телефонда дўстим, касбдошим Абдулланинг машинасини сўрадим, уч минутда етиб келди.

Шу мақолам чала қолди, чунки бахтли оилаларнинг ўз бахти баробарига тараддуди ҳам бор.

Қалбимку саломат, қувватимку етарли, қолган гапни сўнграқ яна батафсил ёзиб бераман.

Сизга янги кун саломи ва ҳурмати билан Фафур Фулом.

I, II машинка; Қизил Ўзбекистон, 1948, 1 май:

243-бет 31 бир тарихшунос/бир муаррих, бир тарихшунос

244-бет 36 Елчинни танийман/Елчинни таниймиз

245-бет 14 улуғ шоири/инқилобий шоири

43—44 Нуши доруки пас аз марг ба Суҳроб диҳанд орасида

из оҳ: I машинкада: таржимаси: «Улиб бўлгандан кейин Суҳробга берилган «нўшидорудай...» бефойда бўлиб қолади дегани. Абулқосим Фирдавсий «Шоҳномаси»дан.

II машинка, Қизил Ўзбекистон, 1948, 1 май:

таржимаси: «Улгандан кейин Суҳробга берилган дору бефойда эди дегани (Абулқосим Фирдавсийнинг «Шоҳномаси»дан

246-бет 1 Ой олон! Мамлакати Рай сотарам/Ҳей олам, мамлакати Рай сотарам

1—3 Урин алмашган

27 70 китоб/76 китоб

247-бет 14 университетининг/дорилфунуннинг

II машинка нусха:

332-бет 15 бизнинг коммунизм қураётган/Бизнинг коммунага кетаётган

343-бет 43 қалби бор ва қуввати бор/қалби ва қуввати бор

УНУТИЛМАС ҚИШИЛАР ТУҒРИСИДА

(247-бет)

Машинка нусха

247-бет 41 Халқимиз/Тарихий каттакон халқимиз

248-бет 12 бир поя/бир қоя

252-бет 5 Сайидазимбойни ҳам, Шарифхўжа≈қози/Сайидазимбойни ҳам, Шарифхўжа қози

23 Шариф қози/Шарифхўжа қози

253-бет 9 мафкураи/муфтин

ҚУЁШНИ ҚУТЛАБ

(256-бет)

Қизил Ўзбекистон, 1948, 19 июнь

256-бет 35 Шоирамиз Зулфия≈Бизнинг/

Минг баҳор умрини кўрмаклик учун

Чинордек минг баҳор яшамоқ керак.

Ҳаётини қиссалар ёзмоқлик учун

Чидам бер, азамат қадрдон юрак.

Пуштиранг юзлар-у, лаълим лабларнинг
Тимқора қошларнинг қиссаси ушбу
Ва қора кўзларнинг қорачўғида
Ўзимни кўролдим мисоли кўзгу.

Жувон ўлган Тошхоннинг¹ ҳикоясидир,
Ўғли шоир бўлиб қилмоқда достон.
Мазлума Шарқ халқин қиз-жувонлари,
Сиз қадам қўйганда бошимиз — осмон.

258-бет 35 Халқларга қилган зулми учун «Ботир қассоб» деб/«Ботир қассоб» деб

260-бет 25 Халқимизнинг/Тожиқ халқининг
26 Помирда бир саркарда/бир саркарда

Оналар:

256-бет 35 Шоирамиз Зулфия ≈ Ўзбек халқи башариятнинг/Шеър.
23 Совет Конституциямизнинг/Конституциямизнинг

257-бет 18 бозорга бора олди. Бутун/бозорга бора олди. (Унинг кенжа ўғли 67 ёшда, ҳозир Тошкентнинг «Коммуна» маҳалласида яшайди). Бутун

260-бет 29 ҳуқуқда бўлса, шараф ва шонда бўлсин, қадрли меҳнатда бўлсин/ҳуқуқда бўлсин, қадрли меҳнатда бўлсин

Қизил Ўзбекистон, 1948, 19 июнь; Оналар:

256-бет 34 Қуёшни қутлаб/Оналар

257-бет 17 мушарраф қилганлар/мушарраф қилгандир
37 Ўирин Фарҳодга атаб ≈ Яъни, Фарҳод/Фарҳод

258-бет 25 Озгина тарихдан ≈ Қутайба/Қутайба

261-бет 28 коммунизмга/коммунага

262-бет 1 Чунончи, I Далварзин ≈ Гап шундай экан/Гап шундай экан

ПЕШҚАДАМ ФИЛИМИЗ

(264-бет)

II, III Машинка нусха:

264-бет 34 мутахассисда/ихтисосда

265-бет 13 Америкаликлар/Америкалик милитаристлар

ИНТЕРНАЦИОНАЛ ТАРБИЯ ТУҒРИСИДА

(279-бет)

Қўлёзма нусха:

279-бет 40 мансуб/оид

41 коммунистик принципларни/коммунизм принципларини

280-бет 11 қўллаб-қувватлаш/қўллаб-қўлтиклаш

281-бет 10 миллатларнинг/миллат тилларини

20 шахсий ҳаётлари/шахсий тарздаги ҳаётлари

282-бет

6—7 Демак — интернационал тарбиянинг биздаги муҳим мавзусида салалардан бири — эски сарқитлар, миллий анъаналар шаклида чиқувчи ярамас, зарарли қолдиқларга қарши кескин курашдир

15 оид бўлган/боғли бўлган

¹ «Она» поэмасидан.

- 20 коммунистик асосга/Коммунистик идеология асосига
 24 бутун омиллардан биридир/муҳим омиллардан бири
 36 Бу диний ахлоққа миллатчилик кайфиятлари/Бу диний ахлоққа, миллатчилик кайфиятларига
 39 вакилларида оила тузилишига/вакилларининг оила тузишига
 483-бет 15 руҳини/ғояларини
 28 ажойиб социалистик/ажойиб соҳалардан биридир. Социалистик

БАЪЗИ ОИЛАВИЙ ГАПЛАР

(285-бет)

Қўлёзма нусха:

- 286-бет 43 ўғилларига қиз/ўғилларига қиз, қизларига йигит
 287-бет 39 эркаланг/меҳрга келинг
 288-бет 4 катта/юқори
 44 раҳмат эшитасан. Бир қозонда/раҳмат эшитасан. Уйда ва корхонада бўладиган ҳар қайси меҳнатни ҳам кучга ва билимга мўлжаллаб баб-баробар бўлашиб олсаларингиз бўлади-ку. Бир қозонда

Қўлёзма; машинка нусха:

- 286-бет 5 Бир оиланинг турар жой/Бир оиланинг турар жойи

Машинка нусха:

- 285-бет 1 Баъзи оилавий гаплар/Оилавий гаплар
 288-бет 8 етти жон (куёв йигит билан бирга), беш бола/етти жон (куёв йигит билан бирга)
 289-бет 30 ўзга шаклдаги давомидир/шакллаштирилган давомидир
 41 ишланган тери/ошланган тери
 42 вескоз/визкоз
 290-бет 25 пастарини дашши билан қўл ювдириш/пастаринидан бири дастшу билан қўл ювдиришдир
 32 дик туриб/дикка туриб
 291-бет 18 Бу ярамайди. ≈ Илму/Бу ярамайди. Илму
 20 бундай қилиқ ич қоралик бўлиб қолади/буларнинг билганлари ич қоралиқдир

ВАТАНИМ — ЎЗБЕКИСТОН

(291-бет)

I машинка нусха:

- 292-бет 1 Тожикистон билан/Тожикистон
 23 неандарталликларнинг/неандартальцларнинг
 293-бет 5 Эрамиздан илгариги биринчи минг йиллик ўрталарида/Эрамизнинг бир неча минг йиллик ўрталарига бориб,
 10 курашда у Эрон/курашда Эрон
 12 Искандар Зулқарнайн/Александр Македонский
 19 тарихимиз билан/тарихимиздан
 27 чет элликлар/чет эллик
 36 давр мўғул Ҷрдуси/босқич Ҳиндистон Ҷрдуси
 294-бет 21 ёйганлар/юқтирганлар
 23 юксак/ғоятда юксак
 25 астрономия/агрономия
 34 мақбараси/мавзалеи
 36 работлар/қават-равотлар

- 295-бет 11 Гўри Амир/Гўри Мир
 16 Хусусан Улуғбек/Хусусан Темур набираси Улуғбек
 20 расадхона/расадхона (обсерватория)
 34 биродаркушликлар/биродаркушликлар (братоубийствен-
 ные войны)
 45 қўлёмаларига/қўлёмаларидан
- 296-бет 4 бўйи/йўли
 5 заволга/заволга (упадок)
 12 зулм тааддисининг/зулм тааддисининг (несправедли-
 вость)
 37 қўллаб-қувватлаши/қўллаб-қўлтиқлаши
 46 сўнг булар енгилди/сўнг енгилди
- 297-бет 9 Қадим-қадим/Биз қадим-қадим
 10 ўз тақдирларимизни ўзларимиз/ўз тақдирларини ўзлари
 11 олмоғимизга/олмоқларига

ТИНЧЛИК УЧУН ҚУРАШ — БАШАРИЯТ ИШИ

(299-бет)

Машинка нусха:

- 300-бет 6 43 йил хизмат қилган қаламим юртимнинг ташқи душ-
 манларини ва гўзал ҳаётимизга, халқимизнинг асл фар-
 зандларига туҳмат қилаётган баъзи ички ғаразгўйларни
 фош этади,— уларни қалбимдан лаънатлайман!/Қала-
 мим, юртимнинг душманларини қалбимдан лаънатлай-
 ман!

ҚАРИНДОШ ЭЛНИНГ ДУСТОНА БАҒРИДА

(308-бет)

Қўлёмма нусха:

- 308-бет 28 ниятимга/орзумга

ТЕРИМ ИШИДА — СЕНДА БИР, МЕНДА БИР

(309-бет)

Машинка нусха:

- 310-бет 29 «ола қол, болам ола қол»/«ола қол»

ҚАЛБ БУРЧИ

(312-бет)

Машинка нусха:

- 312-бет 14 жонажон Ватанимиз/жонажон Партиямиз
 313-бет 7 «Сариқ иблис шаҳри»/«Сариқ иблис»

САРҲИСОБ

(315-бет)

Ўзбекистон маданияти, 1962, 20 октябрь:

- 316-бет 33 ўғли лирик/ўғли йирик лирик
 317-бет 14 пилик қилиб ўраб/пилик қилиб ўриб

- 39 Октябрь революциясининг қирқ олти йиллиги арафаси/
Октябрь революциясининг арафаси
42 Ўн миллионга яқин/Саккиз миллиондан зиёд
318-бет 24 ҳоказо ва ҳоказолар топширдик/ҳоказо ва ҳоказолар...
34 ўз пахтасининг/ўзининг пахтасининг
319-бет 15 шаҳарчаларимиз/шаҳарларимиз
40 Партиямиз/Партиямизнинг

ДУСТЛАР, ЭНДИ ТЕРИМГА!

(331-бет)

Қизил Ўзбекистон, 1963, 4 сентябрь:

- 331-бет 35 Меҳнатнинг кўркила бўлсин муборак/Меҳнатинг кўрками бўлсин муборак
333-бет 10 граммгача бехатар/бехатар граммгача
36 мақтанишга мусофирчилик яхши дегандек/мақтанишга мусофирчилик деганидек
335-бет 4 Ошқовоқдан/Ош қовоғидан
20 кўролган экан-да дейсан/кўролганмидилар
22 Ўзбекистонда ҳамма/Ўзбекистонлик ҳамма
29 ғоят мўл бўлган/ғоятда бўлган
47 штурвалларида дадил/штурвалларида туриб
336-бет 1 танкчилардай/танкистлардай
1 Ҳар бир механизатор/Ҳар бир машина
3 пахта йиғиб/йиғиб
12 армонда/дармонда

ЖОН, АНДИЖОНИМ

(336-бет)

Қизил Ўзбекистон, 1963, 7 ноябрь:

- 338-бет 38 етиштиришни энди/етказа олишни, буни энди
30 уст-бошининг/уст-бошининг
35 Гектаридан/Гектар бошига
339-бет 1 қора тўрдан/қора тўруқдан
340-бет 15 обдан текшириб ҳатто еб кўрган/ўбдон текшириб кўрган
45 чаласаводлик/чаласавод
341-бет 14 сингари ўртоқлар бошлиқ илғор/сингари илғор

ФАРҒОНАМНИ ҚУТЛАЙМАН

(347-бет)

Машинка нусха:

- 347-бет 1 Фарғонамни қутлайман/Ғалабанг муборак гўзал Фарғона
38 ёши юзга/ёши 100 ёшга
348-бет 8 462/463
19 камолга етказиб/вояга етказиб
25 бир мартагина териладиган жўн/бир териладиган
37 уйда суҳбатлашиб ўтирганимда, деворда/уйида ўлтирганимда, деворида
349-бет 17 бизда шунақа/бизда ана шунақа
22 эндиги кунлар/эндиги бирор кун
350-бет 19 Ильичнинг/уининг

- 30 юрар эдилар./юрар эдилар. Бу ажойиб ҳикоя
- 351-бет 11 бошланиши/«ирим» учун бўлди
30 водиймизнинг/водиймиз
45 одоб-ахлоқда/моралда
- 352-бет 11 баъзи кунлари/қолган бегим кунлари
22 ўз қўли билан яратилишига/ўзи ўз қўли билан яратишига
- 353-бет 9 шу колхозда ишлайди/шу колхозда
- Машинка нусха: Қизил Ўзбекистон, 1969, 20 ноябрь:*
- 348-бет 6 қизлардай жамол/қизлардай камол
44 етти йил ичида/етти йил
- 349-бет 45 дўстларимизни/дўстларимни улуф
- 350-бет 11 ваҳший табиатнинг чангалидан қадам-бақадам/қадам-қадам ваҳший табиатнинг чангалидан
44 Катта Фарғона/Янги Фарғона
- 352-бет 4 ярқирайди/ёрқироқ
13 номи ҳам Охунбобоев майдонидир. Бу ерда Карл Маркс номли колхоз бор. Колхоз/исми эса Охунбобоев майдонидир. Колхоз
24 айрим бригада, айрим область/айрим бригада, колхоз, айрим область
28 Шулардан бири Карл Маркс номли колхознинг камтарин механизатори Радион/Шулардан бир камтарини Карл Маркс номли колхознинг механизатори Родия

«УЗР»

(354-бет)

Қизил Ўзбекистон, 1963, 22 ноябрь:

- 354-бет 22 ҳамма ўзбекистонликларнинг/ўзбекистонлик ҳамманинг
23 бахтиёр, порлоқ/босиб бораётган бахтиёр порлоқ
26 Аммо сизнинг/Аммо менинг сизнинг
30 уришганда/учрашганда
35 Гинахонлигим ўринли/Мазмуни ҳам тахминан бундай эди:

ЯША, АЗИЗ ТОШКЕНТИМ!

(357-бет)

Қизил Ўзбекистон, 1963, 26 ноябрь:

- 357-бет 22 эмакдош/эмукдош
36 ёйилиб кетган/ёйилиб ётган
- 358-бет 4 академияси, олий ўқув юртлари/академияси, институтлари, олий ўқув юртлари
8 олтин калити/олтин михи
24 механизаторлардандир/механизаторлардандирлар
34 Николай Коригин/Коригин Николай

САМАРҚАНД САЙҚАЛИ

(359-бет)

Машинка нусха:

- 359-бет 1 Самарқанд сайқали/Самарқанднинг чинакам сайқали

- 41 Али Қушчи,/Унинг шогирдлари Али Қушчи
 360-бет 8 ва ўрта аср/ва умуман ўрта аср
 31 мужтаҳид/муштаҳид
 361-бет 7 бу қадим пойтахтнинг/ўз қадим пойтахтларининг ўзини,
 32 узумларидан/сояки узумларидан
 362-бет 9 ғўзаларни/пахталарни
 15 Алп Эртўнга авлоди/Алп эр тунка — Афросиёб авлоди
 26 бўлиқ/донадор бўлиқ
 29 Ҳатто сентябрғача/Ҳатто сентябрь ўрталарида
 39 кўринди/кўрилди

Машинка нусха: Қизил Ўзбекистон, 1963, 4 декабрь:

- 360-бет 37 асирликка/асираликка
 361-бет 2 тиришар эди/яна равшанроқ жилонантиришга тиришар
 эди
 21 сарв, арғувонлар, қайроғочу болутлар/қайрағочу-болут-
 лар, сарви-арғувонлар,
 37 сиҳатлигингизга/сиҳатингизга
 362-бет 20 деҳқонларга ёрдам беришга/деҳқонларнинг ёрдамига
 363-бет 9 меҳнаткашлари/механизаторлари
 19 Шарофат/Шафоат

ЎЛҚАМИЗГА НАЗАР СОЛГАНДА

(364-бет)

Машинка нусха:

- 365-бет 9 далиллардир. Биз ҳаммага/далиллардир. Бизнинг рес-
 публикаларимиз, халқларимиз чоризм зулмидан қутил-
 ганлигига ҳали унчалик кўп вақт бўлгани йўқ, зулм
 ҳукмрон бўлган ўша вақтларда бизнинг аҳволимиз ҳо-
 зирги мустамлакалардаги аҳволдан сира фарқ қилма-
 эди. Лекин биз ҳаммага

ЯНГИ БУХОРОНИ ҚУЙЛАЙМАН

(367-бет)

Машинка нусха:

- 368-бет 23 ғариб бир жой/ғариб бир қишлоқ
 33 силонлар/лавсанлар
 33 ишланади. Бу ерда/ишланади. Миллион кишиларнинг
 ажиб тамонно кийим-бошлари шу матолардан ишлана-
 ди. Бу ерда
 371-бет 3 кириб боради./йўл олади.
 14 бойликларимизнинг манбаи инсон/бойликларимизнинг
 қулоқ бошисиди инсон
 372-бет 18 ҳамма-ҳамма соҳада катта ғалабаларга эришасизлар,
 мен эса бу юксак/ҳамма-ҳамма соҳада эришган юксак

ҚИРҚ ЕШДАГИ ҚИРЧИЛЛАМА ЙИГИТДАЙ...

(383-бет)

I *Машинка нусха:*

384-бет 15 етти ботмон/икки ботмон

386-бет 3 чақинқадам шерлари, Газлининг зангори олов/чақин олов

I, II *машинка нусха:*

385-бет 20 долғалар/далвалар

26 ривожланиш/юксалиш

ЧИНАҚАМ ТАРИХ

(429-бет)

Қўлёзма нусха:

429-бет 16 яна ҳар ким ўз машғулотиға/яна ўз машғулотларига
30 ўлтирдик/турдик

33 дарсимни қилолмадим, мени эртага тезроқ уйғотинг, ҳозир ётаман,— деди биттаси./дарсимни қилолмай қолдим, ҳозир ётаман,— деди биттаси,— мени эрта тезроқ уйғотинг

430-бет 15 ўтган умримиз. Биз тополсак/ўтган умримиз, Сиз бир нафас қоронғуликдан қўрқасиз. Биз эса тополсак

17 молнинг ёғидан/мол ёғидан

18 энди мана/мана энди

24 бир ярим минг шам/бир минг беш юз қадар шам

I *машинка нусха:*

44 кириб келди.≈Аммо Урта Оснё/кириб келди.

Урта Оснё

631-бет 11 бебахра четда қолганимизда эди/бахраманд бўлмаганимизда.

16 саводсиз, қоронғуликда қолган, йўлсиз, раҳбарсиз бир халқ. Бу қора кунларни ғира-шира бўлса ҳам тусмоллаб кўриш учун 1920 йилгача давом қилган Бухоро ва Хива хонликларининг/қоронғуликда қолган бир халқ. Ана ўша қора кунларни ғира-шира бўлса ҳам тусмоллаб кўриш учун Бухоро ва Хива хонликларининг

25 шу муддатдаги замонни/у замонни

28 экан.≈Бу-ку/экан. Бу-ку

34 ким бўла олар эди?!≈Аброр Ҳидоятлов бугун СССР халқ артисти/ким бўла олар эди?!. Аброр Ҳидоятлов СССР халқ артисти

432-бет 5 биламан-ку.≈Ҳозир Ўзбекистонимизда/биламан-ку. Ҳозир Ўзбекистонимизда

20 етиштирмоқдадирлар.≈Бу/етиштирмоқдадирлар. Бу

23 Бундан 50 йиллар/Бундан ўттиз йиллар

32 эндигина қартага қайд қилинган/эндигина қартага кирган

35 Булар индустриал Ўзбекистоннинг бириси гигант/Буларнинг бириси — индустриал Ўзбекистоннинг гигант

39 ўзбек пролетарлари/ўзбек меҳнаткаши

ИЗОҲЛАР

Томнинг ушбу бўлимида Фафур Ғуломнинг очерк ва публицистик мақолаларидаги киши номлари, географик атамалар ва қатор иборалар изоҳланади. Шоирнинг бирмунча очерк ва публицистик мақолаларида Улуғ Ватан урушидан кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги соҳасида хизмат кўрсатган ва ўша йилларда танилган бир қанча кишиларнинг исмлари қаламга олинади. Аммо уларнинг бир қисми ҳақида турли энциклопедия ва справочникларда бирор маълумот учрамаганлиги сабабли уларга оид зарур изоҳ ва шарҳлар бериш имкони бўлмади.

Томга кирган асарларнинг сатрларига қўйилган рақамлар уларнинг вариант ва изоҳлардаги ўринларини билдиради.

О Ч Е Р К Л А Р

УЛУҒ ВОЛГА

(7-бет)

Очерк 1928 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида қўлёзма си сақланмаган бўлса ҳам китобдан қирқиб олиниб, машинка қоғозига ёпиштирилган уч бетдан иборат лотин графикасида ёзилган босма нусхаси сақланади. Унда 1928 йил санаси мавжуд.

Илк дафъа авторнинг «Оқ Жўранинг болалари» (1932) тўпламида нашр бўлган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига кири-тилган.

«Оқ Жўранинг болалари» тўплами матни асос қилиб олинди.

- 7-бет 1 *Волга* — СССРнинг Европа қисмидаги энг йирик, серсув дарёлардан бири бўлиб, унга 200 га яқин ирмоқлар келиб қўшилади. Узунлиги 3531 км. Дарё ўзанига Куйбишев, Волгоград номли улкан гидроэлектростанциялар ва катта сув омборлари қурилган.
- 2 *Самара пристани* — ҳозирги Куйбишев шаҳри 1935 йилгача Самара номи билан аталиб келган. Шаҳар Волга дарёсининг чап қирғоғига жойлашган. Самара дарёси Волга дарёсига қўйилади. Бу жойда йирик дарё порти жойлашган. Текстда шу назарда тutilади.
- 6 *Астрахань* — шаҳар, РСФСР Астрахань областининг маркази. СССРдаги энг йирик порт шаҳарларидан биридир. Волга дарёсининг дельтасида.
- 16 *Нижний Новгород* — РСФСР Горький областининг маркази. Горький шаҳарининг 1932 йилгача бўлган номи.

УЛ ҚУРТАҚ БИЛАН БИРГА ТУҒИШГАН ЭДИ

(10-бет)

Очерк 1928 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган. Машинка нусхаси мавжуд. Асарнинг 3-бетида 1928 йил санаси қайд этилган.

Илк маротаба «Янги йўл» (1928 йил, 6 сон) журналида, кейинчалик «Оқ Жўранинг болалари» (1932 йил) тўпламида нашр бўлган. Сўнгра «Асарлар-67, 76»нинг V, VIII томларига киритилган. «Асарлар-67»нинг V томи матни асосида чоп этилмоқда.

10-бет 4 *Бешёғоч даҳа* — ҳозирги Тошкент шаҳридаги Фафур Фулом майдони ва унинг атрофлари назарда тутилади.

4 *Сарфароз маҳалла* — ҳозирги Фафур Фулом майдони атрофидаги маҳаллалардан бирининг номи.

7 *Турсуной Саидазимова* (1911—1928 йиллар) — илк ўзбек совет актрисаларидан, хотин-қизлар озодлиги душманлари томонидан қатл этилган. Москвадаги ўзбек драма студиясида ўқиган (1925—27). 1927 йилдан Ўзбек Давлат драма труппаси (ҳозирги Ҳамза номли ўзбек Давлат академик драма театри) актрисаси.

11-бет 19 *Замира Ҳидоятова* (1909) — Ўзбекистон ССР халқ артисти (1944). Ленин орденли Ҳамза номидаги академик драма театрининг етакчи актрисаларидан.

19 *Сораой* — атоқли ўзбек совет актрисаси, жамоат арбоби, СССР халқ артисти (1951) Сора Эшонтўраева назарда тутилади.

29 *«Ҳалима»* — ўзбек совет шоири ва драматурги Фулом Зафарий (1899—1944)нинг музыкали драматик асаридир. 1919 йилда ёзилган бўлиб, 1928 йилда қайта ишланган. Драманинг бош қаҳрамони Ҳалима.

30 *«Сайёра»* — Фурқат (1859—1909)нинг мусаддаси билан айтиладиган қўшиқнинг номи.

32 *Ўзбек давлат театр труппаси* — бу бадий уюшма 1919 йилда Тошкентда Карл Маркс номидаги Ўзбек Совет драма труппаси сифатида ташкил топган. 1920 йил 17 декабрда ўлка намуна ўзбек труппасига айлантирилган. 1929 йилда театрга Ҳамза номи, 1933 йилда «академик» фахрий унвони берилди.

12-бет 4 *Ўзбекистоннинг маркази Самарқанд* — 1925—1930 йилларда Ўзбекистон ССРнинг пойтахти Самарқанд бўлган.

ҚОЗОҚ ДАЛАСИНИНГ БИР ЖУФТ ҲАЙДАР КОКИЛИ

(12-бет)

Очерк 1930 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида қўлёзмаси сақланади. Унда журналист Комил Алиев билан ҳамкорликда ёзилган деган жумла ҳам бор. Қўлёзманинг айрим бетларида ўчирилган, қайта ёзилган сўз ва жумлалар учрайди.

Очерк 1930 йилда ёзилган бўлса ҳам, қўлёзмада «2. V. 1932 йил Семипалатинск» деган сана кўрсатилган. Илк маротаба «Шарқ ҳақиқати» (1930 йил 5 май) газетасида «Турксиб темир йўлининг очилиши муносабати билан» деган рубрика остида нашр бўлган. Сўнгра «Оқ Жўранинг болалари» (1932) тўпламига, кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Матн учун асос этиб «Оқ Жўранинг болалари» тўплами олинди. 22 қатор қўлёзма асосида.

12-бет 19 *Ҳайдар кокил* — қизларнинг чеккасидан тушиб турадиган икки кокили. Бу ўринда Турксиб темир йўли назарда тутилган.

- 30 *Пўр* — чет элларда ишлатиладиган, чекканда кайф берувчи гиёҳ, чилимга ўхшаган мосламага солиб чекилади.
- 13-бет 2 *Бир чимдим табас* — пўрга ўхшаш гиёҳ.
- 35 *Турон* — туркий халқлар яшаган жойлар назарда тутилиб, Урта Осиёнинг шимоли-ғарби ва Қозоғистоннинг жануби-ғарби, шимоли-ғарбда Қаспий бўйи, Шимолда Урал, Шарқда Марказий Қозоғистон ва Тяньшаннинг шимолий ва жанубий этаклари, Помир тоғлари, Жанубда Қопетдоғ олди, Ғарбдан Қаспий денгизи территорияси шу ном билан аталган.
- 14-бет 26 *Семипалатинск* — шаҳар, Қозоғистон ССР Семипалатинск областининг маркази. Иртиш дарёсининг ҳар иккала қирғоғига жойлашган.
- 27 *Красноводск* — Туркманистон ССР таркибидаги шаҳар. Қаспий денгизининг шарқий соҳилидаги йирик порт. Кубатоғ тизмаси этакларида.
- 28 *Жалолобод* — Қирғизистон ССР, Уш областидаги шаҳар. Фрунзе — Уш автомобиль йўли ёқасида жойлашган.
- 36 *Алмония* — Германия Алмония номи билан ҳам аталган. Французча «Алеман» сўзидан олинган.
- 15-бет 2 *Ойнабулоқ станцияси* — Қозоғистонда темир йўл қурилиши муносабати билан янги барпо бўлган станция номи.
- 20 *Мабҳутлик* — ҳайратланиш, ҳайрон қолиш.
- 43 *Турксиб* — Туркистон — Сибирь темир йўли. Урта Осиё ва унга қўшни бошқа иттифоқдош республикаларни СССРнинг шарқий районлари билан боғловчи темир йўл. 1931 йилда ишга туширилган.
- 16-бет 30 *Шатов* — Турксиб темир йўли қурилишида бинокорлик ишларини бажарган раҳбарлардан бири.
- 34 *Рисқулов Т.* — Турар Рисқулов (1894—1943) Совет давлати ва Коммунистик партия раҳбар арбобларидан. Туркистонда революцион ҳаракат қатнашчиси.
- 17-бет 19 *«Озод Туркистон» журнали* — Туркияда чиқадиган журналнинг номи.

ТЕНТАКНИНГ БАЛОҒАТИ

(17-бет)

Очерк 1930 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1930 йил 17 октябрь) газетасида нашр бўлган. Сўнгра «Оқ Жўранинг болалари» тўпламига ҳамда «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

«Оқ Жўранинг болалари» тўплами матни асосида чоп этилмақда.

18-бет 12 *Тентаксой* — Андижон областининг шимоли-шарқий қисмидаги сойнинг номи. У Пахтаобод каналидан бошланади. Суви Пахтаобод районининг экин майдонларини суғоришга сарфланади.

14 *Қўқонқишлоқ* — Андижон область Марҳамат райони Қорақўрғон қишлоқ Совети Калинин номли колхоз территориясида.

15 *«Чек Насриддинбек» канали* — Андижон областидаги каналнинг номи. 1950 йилда Шаҳрстон сойидан чиқарилган.

- 18 *Мукаъаб* — арабча сўз бўлиб, куб мазмунида ишлатилади.
- 26 *Қорабура* — тўғонларнинг сув урган ерларига босиш учун ичига тош солиб сим билан тўқилган мослама. Бунинг устидан шох-шабба боғлари ҳам ташланган.
- 32 *Қўзёмонсой* — Андижон области Қўқон қишлоқдан 30 км. чамаси наридан оқиб ўтадиган сойнинг номи.
- 19-бет 14 *Ўзводхоз* — бу ерда Ўзбекистон ССР Сув хўжалиги министрлиги назарда тутилади.
- 25 *Омонжар* — Андижон областидаги сув йўлининг номи.
- 10 *Жумбоғиш* — Андижон областидаги сой номи.
- 35 *Қуйқулоқ* — Андижон областидаги қишлоқлардан.
- 20-бет 1 *Чувама, Обидобод* — Андижон областидаги жойларнинг номи.

КУЗИМИЗ УТҚИР

(20-бет)

1930 йилда ёзилган бу очеркнинг қўлёзмаси сақланмаган. Архивда унинг китобдан қирқиб олиб машинка қоғозига ёпиштирилган тўрт бетдан иборат лотин графикасида ёзилган босма нусхаси сақланади. Саҳифа охирида 1930 йил санаси мавжуд.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1930 йил 18 декабрь) газетасида нашр бўлган. Кейинчалик «Оқ Жўранинг болалари» тўпламига, сўнгра «Асарлар-67, 75»нинг V, VII томларига ҳам киритилган.

«Асарлар-67»нинг V том матни қабул қилинди.

20-бет 37 *Паррехта* — уст-боши юпун маъносиди.

21-бет 7 *Охунбобо* — бу ўринда Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг раиси Йўлдош Охунбобоев (1885—1943) назарда тутилади.

ИРГАНИШДАН — ИҚ СЕВИШГА

(23-бет)

Очерк ўттизиччи йилларнинг биринчи ярмида ёзилган ва эълон қилинган деб тахмин қилинади.

Авторнинг шахсий архивида унинг иккита қўлёзмаси сақланади. Биринчи қўлёзма эски ўзбек графикасида, ўн бетдан иборат, машинка қоғозига гунафша сиёҳ билан 28/Х санаси қўйилган. Саҳифаларда ўчирилган ва қайта ёзилган ўринлар учрайди. Иккинчи қўлёзма ҳозирги ўзбек графикасида бўлиб, бунда ёзилган йили кўрсатилмаган.

Биринчи маротаба «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том матни учун иккинчи қўлёзма асос қилиб олинди.

23-бет 1 *Иқ севиш* — ҳавас билан қараш маъносиди.

24-бет 38 *Яйпан райони* — ҳозирги Ўзбекистон райони. 1926 йилда тузилган.

25-бет 5 *Темир қозик юлдузи* — Қутб юлдузи, ернинг шимолий қутбига энг яқин ёруғ юлдуз. Кичик етти оғайнилардан бири. Олтинқозик ёки темир қозик деб атаб келинади.

6 *Сомончи йўллари* — Сомон йўли — Шимолий Қутб Вероника сочлари юлдуз туркумида бўлиб, осмонни деярли катта айлана бўйлаб ўраб олган ёруғ йўл. Шимолий Ярим шардаги энг ёруғ Оққуш юлдузлари турку-

мидан бошланиб жанубга иккита алоҳида тармоқ ҳолида чўзилади ва бизга кўринмайдиган Жанубий Бут юлдуз туркумида бирлашади.

43 *Муроқаб*a — андишага бориб, эҳтиётлик билан мазмунида берилган.

БАДАЛ-НОВЧА АФСОНА ҚАҶРАМОНИ

(27-бет).

Очерк 1932 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий уй архивида иккита машинка нусхаси сақланади. Биринчи нусхада 1932 йил деган сана кўрсатилган. Иккинчи нусхада сана берилмаган.

Илк маротаба «Муштум» (1932 йил, 3-сон) журналинда нашр бўлган. Авторнинг «Кулги ҳикоялар» (1932) тўпламига, кейинчалик «Асарлар-59, 67, 75»нинг III, V, VII томларига ҳам киритилган.

Матн учун «Асарлар-67»нинг V томи қабул этилди.

3-бет 21-сатр, 5-бет 16—20-сатрлар «Кулги ҳикоялар» асосида олинди.

27-бет 43 *Араб ҳарфининг «Мими»дай* — бу жумлада қиёсан араб графикасидаги «м» ҳарфининг букклигига ишора қилинади.

28-бет 41 *Қашқар* — Синьцзян уйғур автоном районининг муҳим иқтисодий марказларидан.

41 *Қашмир* — Осиёда Ҳимолай ва Тибет тоғининг ўртасида жойлашган область.

45 *Номданақ* — Тошкент областининг Паркент районидagi қишлоқлардан бирининг номи.

29-бет 32 *Эдисон* — америкалик ихтирочи ва корхона эгаси (1847—1931). У қулоқлик граммафонни кашф этган.

41 *Тўйчи Ҳофиз Тошмухамедов* (1868—1943, Тошкент) — атоқли хонанда, ўзбек ашулачилик санъатининг йирик намояндаси, халқ ҳофизи (1927). У куйлаган қўшиқлар грампластинкалар орқали кенг шуҳрат тутган эди.

30-бет 5 «*Равнақи аҳли шабобаст*» — тожик халқ ашулаларидан бирининг номи.

14 «*Чоргоҳ*» — ўн икки мақом системасидаги шуъба номи.

24 *ФЗУ* — фабрика ва заводлар учун малакали кадрлар тайёрлаб берадиган ҳунар мактаби.

ОҚ ЖЎРАНИНГ БОЛАЛАРИ

(31-бет)

1932 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган. Илк маротаба «Оқ Жўранинг болалари» тўпламида нашр этилган. Ёзувчи архивида очеркнинг корректураси сақланади.

Тўплам асосида чоп этилмоқда.

31-бет 35 *Даромад* — муқаддима, дебоча, хусусан, бирон асарнинг бош қисми. Хоразм мақомларидаги шуъбалар орасида келадиган сипоришлар ҳам (муқаддима) даромаддир.

35 *Тарона* — куй, ашула, оҳанг. Ўтмишда рубойи вази ва шу вазидаги шеърлар билан ижро этиладиган қўшиқ ва ашулалар тарона деб юритилган.

36 *Авз* — ўзбек музика санъатида куйнинг энг баланд чўққиси, қўшиқ ва куйларнинг юқори регистрдаги бўлаги.

- 32-бет 8 «*Голая*» пристани — Буг дарёсидаги (Украина ССР) пристанлардан бирининг номи.
- 8 «*Артём*» пароходи — Қора денгиз ва Буг дарёларида хизмат қиладиган пассажир пароходлардан бирининг номи.
- 27 *Езёвон* — Фарғона водийсининг марказий қисмидаги чўл. Ҳозир ўзлаштирилиб пахтачилик, ғаллакорлик ва қишлоқ хўжалигининг бошқа маҳсулотлари етиштирилладиган колхоз ва совхозлар ташкил этилган район.
- 43 «*Оқ Жўра*» — 1930—35 йилларда Украина ССРнинг пахтакорлик районларида экилган пахта чигитининг номи.
- 33-бет 18 *Бўйра эни* — пишиқ қамишдан тўқиладиган бўйранинг эни ўртача тахминан 1x1, 1x1,5 метр бўлган. Бу ўринда кичик, бўлак-бўлак маъносида.
- 33-бет 29 *Алёшка* — Украина ССР Николаевский областининг районларидан бирининг номи.
- 36 *Агроминимум* — қишлоқ хўжалиги экинлари юзасидан билиниши лозим бўлган илм.
- 38 *Вершук* (вершак) — 4,4 см.га баробар бўлган узунлик ўлчови.
- 34-бет 9 *Армолид*, *Баннер селкалари* — 1930—35 йилларда қўлланилган чигит экиш техникаси.
- 13 *Николаевский райони* — 1930—35 йилларда Украина ССРнинг пахтакор районларидан бирининг номи.
- 29 *Гриб-гуммаз оғриғи* — ғўза ниҳолларида учраб турадиган касаллик.
- 35-бет 44 *капсан* — ўтмишда деҳқонлардан олинadиган тўлов.
- 36-бет 5 *Ҳижрат* — ўзининг туғилиб ўсган жойидан бошқа жойга бориш.

ҚУТАРИЛИШ

(36-бет)

1933 йилда ёзилган бўлиб, қўлёзмаси сақланмаган. Ун икки бетдан иборат машинка нусхаси мавжуд. Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1933 йил 10 июнь) газетасида нашр бўлган. Сўнгра «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» (1934) тўпламига ҳамда «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Нашр «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами асосида дир. 1-бет, 29-сатр, 4-бет 6-сатр «Қизил Ўзбекистон» газетаси асосида олинди.

37-бет 4 *Асфандиёр* — Асфандиёрхон (вафоти 1918) Хива хони. 1910 йилда тахтга чиққан.

4 *Жунайд* — Жунайд Қурбон Мамед (1862—1932) Хоразм воҳасидаги реакцион феодаллар, оқ гвардиячилардан иборат аксилинкүлобий ташкилотнинг раҳбарларидан бири.

38-бет 6 *Давлатбой* — хоразмлик катта ер эгаси, йирик феодал. Тери ишлайдиган кўн заводи ҳам бўлган. У ўзининг шафқатсизлиги ва золимлиги билан ном чиқарган.

40-бет 35 *Пахта Истиқлоли* — пахтачиликнинг келажақдаги ривожланиши, истиқболи, мустақиллиги мазмунида берилган.

СИИМ-МУРҒ ҚАНОТИДА

(45-бет)

1933 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида учта машинка нусхаси сақланади. Биринчи нусхага 1933 йил деган сана ёзилган. Ҳар уч нусханинг саҳифаларида қалам ҳамда гунафша сиёҳ билан тузатилган ўринлар учрайди.

Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1933 йил 8 август) газетасида нашр бўлган. Кейинчалик «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» (1934) тўпламида, сўнгра «Асарлар-75»нинг VII томида чоп этилган.

Матн учун «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами қабул қилинди.

4-бет, 2-сатр, 5-бет, 14-сатрлар «Қизил Ўзбекистон» газетаси асосида олинди.

46-бет 15 *Намруд* — ривоятларга кўра, Бобил шаҳрининг ҳукмдори, бутпараст, милoddан 2640 йил олдин ўтган.

23 *Сийм-мурғ* — кумуш қанотли қуш. Бу ўринда ҳозирги ҳаво лайнерлари мазмунида берилган.

32 *Чоржўй* — шаҳар, Туркменистон ССР Чоржўй областининг маркази.

47-бет 11 *Ридо* — шайхлар, дарвишлар елкасига ёпиб ёки ташлаб юрадиган чойшабга ўхшаган мато, Чоржўй тепасидаги оқ булут парчаси ридога ўхшатишмоқда.

49-бет 9 *Янги Урганч* — шаҳар, Хоразм областининг маркази. Ҳозирги Туркменистон ССР территориясида жойлашган Кўҳна Урганчдан фарқли у 1646 йилда вужудга келган.

МАНДАТ

(49-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган бўлиб, бир санаси кўрсатилмаган машинка нусхаси мавжуд.

Илк мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1933 йил 5 сентябрь) газетасида нашр этилган. Сўнгра «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламида, кейинчалик эса «Асарлар-75»нинг VII томида чоп этилган.

Матн учун «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами қабул қилинди.

2-бет 6—9—22-сатрлар машинка нусха асосида олинди.

3-бет 18-сатр «Қизил Ўзбекистон» газетаси асосида олинди.

49-бет 36 *Марказий қизил аскарлар уйи* — Совет Иттифоқи Қуролли Кучларининг маданий-оқартув муассасаси. Ҳозирги офицерлар уйи 1946 йилгача Қизил Армия уйи деб номланган.

40 *Биринчи қурултой* — 1933 йилда Тошкент шаҳрида ҳозирги Округ офицерлар уйида ўтказилган илғор пахтакорларнинг кенгаш-қурултойи назарда тутилади.

50-бет 27 *Маллабой ака* — ўттизинчи йилларда биринчи мартаба пахтани шахмат усулида экишни кашф этган ҳамда уни ҳаётга жорий этган илғор наманганлик пахтакор.

51-бет 35 *Акмал Икромов* (1898—1938) — Совет партия ва давлат арбоби. Ўзбекистон Коммунистик партиясининг ташкилотчиларидан бири.

52-бет 7 *Раёсат* — бу ўринда мажлис президиуми маъносида ишлатилган.

МИНБАРНИ ДАЛАЛАРГА ҚУЧИРАМИЗ

(52-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида икки та машинка нусхаси сақланади.

Илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1933 йил 14 сентябрь) газетасида нашр бўлган. Сўнгра «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламида, кейинчалик эса «Асарлар-75»нинг VII томида ҳам чоп этилган.

Том учун «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами матни қабул қилинди.

1-бет, 12-сатр, 2-бет 1-сатр, 3-бет 11-сатрлар «Қизил Ўзбекистон» газетаси асосида олинди.

52-бет 26 *Пискент райони* — Тошкент областидаги район, 1926 йилда ташкил этилган.

54-бет 27 *Йиғим-терим зовталайди* — пахта йиғим-терим иши кутиб турмайди, йиғим-теримни кечиктириб бўлмайди мазмунида берилган.

ГАВҲАР

(55-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий уй архивида қўлёзмаси сақланади. Машинка қоғозига гунафша сиёҳ билан ёзилган, санаси кўрсатилмаган. Саҳифа тепасида «Литературная газета», 1959 йил, июль, декабрь, яна кўриб чиқилди 26 сентябрь, Зокиржон Фурқат деган жумлалар учрайди. Қўлёзма саҳифаларида ўчирилган, тузатилган ўринлар мавжуд. Яна икки машинка нусха ҳам сақланади. Биринчи машинка нусхада қаламда 1933 йил, октябрь санаси берилган. Бу нусхаларда ҳам айрим тузатишлар бор.

Очерк илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1933 йил 3 октябрь) газетасида нашр бўлган. «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламига, кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига ҳам киритилган.

Том учун «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами матни қабул қилинди.

3-бет 5-сатр машинка нусха асосида олинди. 3-бет 12-сатр, 3-бет 30-сатр, 4-бет 2-сатр «Қизил Ўзбекистон» газетаси асосида олинди. 5-бет 7-сатр қўлёзма нусха асосида олинди.

55-бет 2 Иккинчи қатордаги кўп нуқта манбаларда мавжуд.

56-бет 13 *Работ* — қадимда карвонлар, йўловчилар тўхтаб ўтиши, тунаб қолиши учун қурилган бинолар. Работлар ҳозирги меҳмонхона вазифасини бажарган.

58-бет 27 *Мулқобод* — Фарғона области Фрунзе районининг пахтакор қишлоқларидан бирининг номи.

ШОҲДОРОВНИНГ ОИЛАСИДА

(60-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида учта машинка нусхаси сақланади. Бир нусхада қалам билан 1933 йил

санаси кўрсатилган. Ҳамма нусхаларнинг саҳифаларида қора қалам билан тузатишлар учрайди.

Очерк илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1933 йил 10 октябрь) газетасида чоп этилган. «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламига, кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига ҳам киритилган.

Том учун матн этиб «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами олинди.

5-бет 15-сатр «Қизил Ўзбекистон» газетаси асосида олинди.

63-бет 32 *Байтариқ* — ҳайвонот таботати, ветеринария врачлари мазмунида ишлатилган.

МЕҲНАТГА ҲУҚУҚ

(64-бет)

1933 йилда ёзилган. Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1933 йил 7 ноябрь) газетасида эълон қилинган. Сўнгра «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни асос этиб олинди.

64-бет 28 *Исмалоқ гузари* — Наманган область Уйчи районига қарашли мавзе.

65-бет 13 *Николайнинг пули* — чоризм ҳукмронлигида бўлган пул бирлиги кўзда тутилади.

66-бет 11 *Уйчи райони* — Наманган областидаги район.

11 *Умҳаёт* — Наманган области Уйчи районидаги қишлоқлардан бирининг номи.

УМРИМ ҲАЛИ КИФОЯ ҚИЛАДИ

(69-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида қўлёзма сақланади. Сарлавҳа тепасида «Қизил Ўзбекистон» 1933 йил, 10 ноябрь санаси кўрсатилган. Қўлёзма машинка қоғозига гунафшар снэх билан ёзилган бўлиб, саккиз бетдан иборатдир. Саҳифаларда баъзи тузатишлар учрайди. Яна бир машинка нусхасида ҳам 1933 йил санаси кўрсатилган.

Очерк илк мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1933 йил 10 ноябрь) газетасида нашр бўлган. «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» (1934) тўпламида, кейинчалик эса «Асарлар-75»нинг VII томида ҳам чоп этилган.

Том учун «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами матни олинди.

70-бет 11 *Ушр* — қийинчилик, азоб-уқубат.

ИККИ НИДО

(72-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Адибнинг шахсий архивида машинка нусхаси сақланади. Саҳифада 1933 йил, декабрь санаси кўрсатилган.

Биринчи мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1934 йил 10 январь) газетасида нашр бўлган. «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламига, кейинчалик эса «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

ган. Матн учун «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами олинди. 6-бет 9-сатр «Қизил Ўзбекистон» газетаси асосида олинди.

75-бет 21 *Асака* — Андижон областидаги шаҳар, 1932 йилдан кейин Ленинск шаҳри номи билан атала бошлаган.

76-бет 41 «*Қўшчи*» союзи — Туркистон Компартиясининг V съезди (1920) қарорига мувофиқ меҳнаткаш-деҳқонларнинг манфаатини ҳимоя қилиш, уларни бойлар, руҳонийлар таъсиридан қутқариш ва совет хўжалик маданий қурилишига жалб қилиш мақсадида ташкил қилинган.

81-бет 1 *К. Я. Бауман* (1899—1937) — Коммунистик партия ва Совет давлати арбоби.

УДАРНИҚЛАРНИНГ ТУҒИЛИШИ

(83-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган бўлиб, авторнинг шахсий архивда уч дона машинка нусхаси сақланади. Уларда 1933 йил санаси кўрсатилган. Саҳифаларда ўчирилган, тузатилган ўринлар учрайди.

Биринчи маротаба «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламига, кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга «Бу, биз билан биз тирик одамлар» тўплами матни қабул қилинди.

83-бет 29 *Сулаймон Азим ўғли* — Тошкент области Чиноз районида туғилиб ўсган. Тошкент тўқимачилик комбинати қурилишида ном чиқарган илғор қурувчилардан.

ЎЗ ИШИНИНГ ЭГАСИ

(85-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Адибнинг уй архивда иккита машинка нусхаси сақланади. Биринчи нусхага қаламда 1933 йил деб сана кўйилган. Ҳар иккала нусхада ҳам тузатилган ўринлар учрайди. Архивда «Қизил Ўзбекистон» (1934 йил 10 январь) газетасидан қирқиб олинди, машинка қоғозига ёпиштирилган нусхаси ҳам сақланади. Газета четига сиёҳда нашр бўлган муддати (10. I. 1934 йил) ёзилган.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» газетасида эълон бўлган. Сўнг «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламига ҳамда «Асарлар-75»нинг VII томига ҳам киритилган.

Матнга асос қилиб «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами олинди.

85-бет 42 *Ильич номидаги завод* — Тошкентдаги қишлоқ хўжалик механизмларининг ремонт қисмларини тайёрлаб берадиган завод.

87-бет 7 *Формовщик* — қолипловчи, қолиплаш устаси.

88-бет 7 *Покровский номидаги рабфак* — Тошкентда ишчи ва деҳқонларни олий ўқув юртларига тайёрлаш мақсадида очилган умумий таълим ўқув юрти.

ТЎҚ ВА МАДАНИЙ

(88-бет)

Очерк 1933 йилда Улуғ Октябрь социалистик революциясининг 16 йиллик байрамига бағишлаиб ёзилган. Авторнинг шахсий архивида машинка нусхаси сақланади.

Илк дафъа «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» (1934) тўпламида нашр этилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

«Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами матни асосида чоп этилмоқда.

89-бет 40 *Ёркент* — Синьцзян — уйғур автоном районидаги шаҳар.

40 *Етти шаҳар* — Синьцзян автоном районининг жануб қисми Етти шаҳар деб аталади. Улар Қора шаҳар, Кучар, Оқсув, Ортиш (Ноҳия), Кошқар, Ёркент, Хўтан шаҳарларидир.

93-бет 10 *Нимча бой* — унча катта бўлмаган, сармоясиз камроқ бой маъносида берилган.

28 *Жин машина* — пахтани чигитидан ажратадиган машина мазмунида берилган.

94-бет 10 *Қоратегин* — Амударё бош ирмоқларидан бири бўлган Вахш дарёси бўйидаги тоғли ўлка.

МУКОФОТ

(136-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг олти бетдан иборат санаси кўрсатилмаган машинка нусхаси сақланади. «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламига киритилган. Сўнгра «Асарлар-75»нинг VII томида нашр бўлган.

Нашр учун «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами матни қабул қилинди.

101-бет 23 *Бўнак* — аванс, бажарилиши лозим бўлган иш юзасидан олдиндан берилмаган меҳнат ҳақи.

КАТТА КҮЧ

(103-бет)

1933 йилда ёзилган. Иккита машинка нусхаси сақланади. Биринчи нусханинг охириги саҳифасида қалам билан 1933 йил санаси қайд этилган. Нусхаларда айрим тузатишлар учрайди.

Очерк илк мартаба адибнинг «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламида, кейинчалик эса «Асарлар-75»нинг VII томида нашр бўлган.

Том учун «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами матни қабул этилди.

105-бет 21 *Сўфи Оллоёр* — Самарқанд яқинидаги Минглар қишлоғида яшаган (XVII аср) мистик шоир.

107-бет 27 *Самарқанд «Хужум» ипак фабрикаси* — бу пиллакашлик фабрикаси 1927 йилда ишга туширилган.

47 *«Уртоқ» кондитер фабрикаси* — Тошкентда озиқ-овқат саноатининг йирик корхонаси. 1922 йилда ишга туширилган.

47 *«Қизил тонг»* — Ўзбекистон ССР тикувчилик ишлаб чиқариш бирлашмасининг Тошкентдаги бош корхонаси.

ЧИН ҲУҚУҚ

(108-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида машинка нусхаси сақланади. Саҳифада қалам билан 1933 йил санаси қайд этилган. Саҳифаларда кўплаб тузатишлар учрайди. Илк дафъа «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламига киритилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томида ҳам чоп этилган.

Нашр, «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўплами асосида тир.

АРҚНИНГ ЕМИРИЛИШИ

(108-бет)

Очерк 1934 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган.

Илк маротаба «Машъала» (1934 йил, 3-сон) журналида нашр бўлган. Кейинчалик «Асарлар-59, 67, 75»нинг III, V, VII томларига ҳам киритилган.

Том учун «Асарлар-59»нинг III томи матни асос қилиб олинди.

Фафур Гуломнинг шу номда ёзган шеъри ҳам бор. Бу биринчи маротаба «Шарқ юлдузи» (1967 йил, 3-сон) журналида «Унутилмас сатрлар» рубрикасида нашр этилган.

1-бет 2-сатр, 2-бет 4-сатр, 8-бет 4—6-сатрлар «Машъала» журнали асосида олинди.

112-бет 11 *Муҳаммад Аминхон* (туғилган йили номаълум — 1855) — Хива хони (1845—1855).

18 *Бобил қалъаси* — Дажла ва Фурот дарёлари орасидаги Месопотамиянинг жанубий қисмида милоддан аввал икки мингинчи йилликнинг ўрталарида вужудга келган қулдорлик давлати. Унинг маркази Бобил шаҳри ўралиб қалъага айлантирилган.

19 *Абуабло Маъаррий* — (973 Сурия — 1057/1058) араб мутафаккири ва шоири. Уч ёшида кўзи кўр бўлиб қолган. Назарий қарашларида пантеистик ғоялар билан бирга стихияли материалистик ва атеистик тенденциялар мавжуд.

22 *Фирдавсий Абулқосим* (тахминан 940 — Тус шаҳри 1020/1030 йиллар ораси) — форс-тожик шоири. Жаҳон адабиётида машҳур «Шоҳнома» асарининг муаллифи.

22 *Маҳмуд Ғазнавий ибн Сабуктагин* (туғилган йили номаълум — 1030) — Ғазнавийлар давлати ҳукмдори (908—1030). Сомонийларнинг Хуросондаги ноибларидан.

24 *Нўширвон* (ёки *Ануширвон*) — Шарқда адолат тимсоли бўлиб афсоналарга қоришган шахс. Эраמידан олдин яшаган Эрон шоҳларидан бирининг исми.

114-бет 25 *Балх* — Шимолий Афғонистонда, ҳозирги Мозори Шариф шаҳрининг ғарбидаги кўҳна шаҳар. Балх тарихда «Уммул билод» (шаҳарлар онаси) деб юритилган.

26 *Тарроҳ* — нақш солувчи, наққош уста.

26 *Муҳандис* — бинокор уста, инженер.

6 *Шовот* — Хоразм областидаги ҳозирги Шовот райони.

БЕЛЛАШИБ ҚОЛГАН ИККИ БРИГАДИР

(117-бет)

Бу очерк 1934 йилда ёзилган бўлиб, архивда унинг қўлёзмаси сақланмаган.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1934 йил 21 апрель) газетасида нашр этилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган. «Қизил Ўзбекистон» газетасида «Беллашиб қолган икки марксчи» сарлавҳаси остида нашр бўлган.

Том матни учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси асос қилиб олинди.

117-бет 31 *Сингмал* — бу ўринда сертакаллуф, киришимли, сўзамол, шинаванда мазмунида ишлатилган.

120-бет 12 *Бозёфт* — устига, қўшимча маъносида ишлатилган.

23 *Хатм қилмоқ* — тугаллаш, тамомлаш, бирон-бир ишни охирига етказиш. Пахтакорликни хатм қилган — бу жумлада пахтакорликни тугал биладиган, пахта ишига омилкор.

122-бет 22 «*Икки нидо*» — Ғафур Ғулومнинг 1934 йилда ёзилган очерки. Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1934 йил 10 январь) газетасида эълон қилинган эди.

НОДИР КОМАНДИР

(123-бет)

Бу очерк 1935 йилда ёзилган (босмачиларга қарши курашган чироқчилик Нодир Пардаев ҳақида). Қўлёзма ва машинка нусхалари сақланмаган.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1935 йил 16 январь) газетасида нашр бўлган.

Том учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни асос қилиб олинди.

123-бет 8 *Дўстберди қишлоғи* — Қашқадарё области Қамаш районуидаги Тўқбой қишлоқ Советига қарашли мавзе.

124-бет 12 *Босмачиларнинг татавини бериш* — яхшилаб зарба бериш маъносида.

14 *Чияли, Уйшин, Лангар* — Қашқадарё области Чироқчи районуидаги қишлоқлар.

ЗАГС

(125-бет)

1935 йилда ёзилган. Етти бетдан иборат қўлёзмаси авторнинг шахсий архивида сақланади.

Биринчи маротаба «Ёш ленинчи» (1935 йил 30 сентябрь) газетасида нашр бўлган. «Оналар» (1949) тўпламига, кейинчалик эса «Асарлар-59, 67, 75»нинг III, V, VII томларига киритилган.

Том учун «Асарлар-67»нинг V томи матни қабул қилинди.

126-бет 15 *Ун икки қадоғу юз грам* — 4 кг. 900 гр. мазмунида ишлатилган.

КИМЕ ОПА

(127-бет)

Очерк 1935 йилда ёзилгандир. Авторнинг шахсий архивида газета парчасининг фотоси сақланади. Очерк биринчи мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1935 йил 30 сентябрь) газетасида нашр бўлган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни олинди.
129-бет 22 «*Ғибта*» — ҳасаднинг тескариси, ҳасадли ҳавас. «Мен бу оилага ғибта қилдим» — менинг ҳам болаларим шу оила болаларига ўхшасин мазмунида ишлатилган.

КИМСАНОЙ ТЎҒРИСИДА БЕШ ҚУШИҚ

(129-бет)

Очерк 1936 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг машинка нусхаси сақланади.

Илк дафъа «Оналар» (1949) тўпламида нашр этилган. Кейинчалик «Асарлар-59, 67, 75»нинг III, V, VII томларига ҳам киритилган.

«Асарлар-67»нинг V томи матни асосида чоп этилмоқда.

2-бет 11-сатр машинка нусхаси асосида олинди.

129-бет 28 *Эргаш қўрбоши* — гражданлар уруши даврида Фарғона водийсида ҳаракат қилган босмачилар тўдасининг бошлиқларидан бири.

130-бет 27 *Қудаш* — Фарғона области Ўзбекистон районидаги қишлоқ.

133-бет 8 *Ўзбекистон республика хотин-қизларининг биринчи қурултойи* — республика хотин-қизларининг биринчи съезди 1935 йил 1—6 октябрда Тошкент шаҳрида бўлиб ўтган.

ИККИ ЖАНГГОҲ

(134-бет)

Очерк 1936 йилда ёзилган, қўлёзмаси авторнинг шахсий архивида сақланади. Машинка қоғозига гунафша сиёҳ билан ёзилган бўлиб, сўнгги саҳифада 1936 йил санаси кўрсатилган. Асарнинг «Тошкент ҳақиқати» газетасининг иш варақасига ёзилган машинка нусхаси ҳам мавжуддир.

Очерк илк мартаба «Муштум» (1936 йил, 18-сон) журналида нашр этилган. Имзо «Ғафуржон Ғуломов» деб чекилган. Кейинчалик «Асарлар-59, 75»нинг III, VII томларига киритилган.

Том учун «Асарлар-59»нинг III томи матни асос қилиб олинди.

2-бет 27-сатр машинка нусха асосида олинди.

134-бет 2 *Араванинг шотиси* — араванинг от қўшиш учун мўлжалланган параллел узун ёғочи.

3 *Тошкент ҳокими валлами* — Эрон қулларидан чиққан лашкарбоши. Тошкентда 30 йил ҳокимлик қилган. Асли исми Лашкар, валлами унинг унвонидир.

4 *Шоди ялла* — қадимда Урта Осиёда ҳукмронлик қилган хонларнинг шахсий қизиқчилари ҳам бўлган. Шоди ялла шундай қизиқчилардан бирининг исми.

- 6 *Дўппини чеккага дол қўйиб* — дўппини қийшиқ кийиб, яъни бурчак томонини пешона устига қўйиб, мазмунда ишлатилган.
- 7 *Ашур-банг* — Тошкент ҳокимлигининг ноғорачиларидан бирининг исми. Қайф берувчи гиёҳлардан кўп истеъмол қилгани учун исмига банг қўшиб айтилган.
- 7 *Таги пиёладай, бўйи даҳсараки қозондай катта ноғора* — бунда ноғоранинг теги кичкина, чўп билан уриладиган тарафи ниҳоятда катта эканлигига ишора.
- 8 *Қўқон якрўяси* — қадимда хонадонларда тўқилган, тўнлик ип газламаларнинг бир тури.
- 19 *Маллахон* — Қўқон хони, унинг ҳукмронлиги 1858—62 йилларда кечган.
- 21 *Кўкча даҳа* — ҳозирги Тошкент шаҳридаги Кўкча мавзеи қадимда шундай номланган.
- 22 *Себзор* — ҳозирги Тошкент шаҳридаги Себзор массиви ва атроф жойлар шундай деб номланиб келган.
- 31 *Сайидазимбой* — чоризм даврида яшаган Тошкент бойларидан бирининг номи.
- 33 *Жангоҳ* — Тошкентдаги ҳозирги А. С. Пушкин номи маданият ва истироҳат боғи ва унинг атрофлари илгари шундай номланган.
- 135-бет 24 *Шайхонтавур* — Тошкентдаги телестудия бекати ва унинг атроф жойлари шундай номланган.
- 136-бет 3 *«Спартак» стадиони* — Тошкентдаги Ҳамза кўчасидаги стадион.
- 137-бет 2 *«Нун»дай букук* — араб графикасидаги «нун» (н) ҳарфи ўзининг эгилганлиги, букуклиги билан ажралади, шунга ишора бор.

ЕЗИЛМАГАН ТАРИХ

(137-бет)

1936 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида ўн беш бетли қўлёзмаси сақланади. 1936 йил санасига эга. Саҳифаларда тuzатилган ўринлар учрайди.

Очерк биринчи мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1936 йил 3 ноябрь) газетасида нашр бўлган. Сўнгра «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни асос қилиб олинди.

138-бет 22 *Ҳулло кетаётган* — бекорга, зое кетаётган, ўтиб бораётган мазмунда берилган.

139-бет 3 *Яъжуж-маъжуж* — ривоятларга кўра, одамзодга душман бўлган ваҳший маҳлуқнинг номи.

ШАРАФ

(411-бет)

1936 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган.

Биринчи мартаба «Нишондорлар» (1937) тўпламида нашр бўлган. Сўнгра «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

«Нишондорлар» тўлами матни асосида чоп этилмоқда.

- 144-бет 36 *Ҳафтжўш* — етти қават кийим мазмунида.
150-бет 17 *Стахановчилик ҳаракати* — социалистик ишлаб чиқариш новаторлари — илғор ишчилар, колхозчилар, инженер-техник ходимларнинг янги техникани ўзлаштириш асосида меҳнат унумдорлигини ошириш учун бошлаган оммавий ҳаракати 1935 йилда, иккинчи беш йиллик даврида социалистик мусобақанинг янги bosқичи сифатида пайдо бўлди. Бу ҳаракат кўмир қазувчи А. Г. Стахановнинг номи билан боғлиқ.

ИККИ УМР

(150-бет)

Очерк 1937 йилда ёзилган. Қўлёмаси сақланмаган. Илк мартаба «Ёрқин турмуш» (1937 йил, 10-сон) журналида нашр бўлган. Мақоланинг «Хайринисо» қисми «Қизил Ўзбекистон» (1937 йил 4 январь) газетасида ҳам chop этилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга «Ёрқин турмуш» журнали матни олинди.

- 150-бет 4 *Фавз ун-нажот* — Сўфи Оллоёр (XVII)нинг диний асари.
151-бет 20 *Даҳяк* — ўндан бирини олиш мазмунида ишлатилган.
39 *Ҳинд элиги* — Ҳиндистонда тайёрланган аёлларнинг пардоз безаги.
42 *Қандуқда ун* — илгари хонадонларда ғалла сақланадиган жой, қандуқ асосан лой ва ёғочдан ишланган.
23 *Хилватий* (Хилватий тахаллуси, асл исми мулла Йўлдош Тўрабой ўғли. 1861—1924, Наманган) — ўзбек шоири.
152-бет 33 *Алмай* — Миржалол ўғли мулла Фазлуллоҳ (1830—1895, Тошкент) — ўзбек шоири, таржимон, хаттот.
153-бет 4 *Қути-лоямут* — ўлмаслик учун мазмунида берилган.
154-бет 3 *Осипенко Полина Денисовна* (1917—1939) — совет ҳарбий учувчиси, Совет Иттифоқи Қаҳрамони (1938).
41 *Йигирмабешмингчилар* — ВКП(б) Марказий Комитетининг 1929 йил ноябрь пленуми қарорига мувофиқ ишлаш учун колхозларга жўнаб кетган илғор ишчилар. Бу тадбир ишчи ва деҳқонларнинг иттифоқини мустаҳкамлашда муҳим роль ўйнади.

ЧОЛЛАР

(156-бет)

Очерк 1937 йилда ёзилган. Қўлёмаси сақланмаган. Архивда лотин графикасида ёзилган фото қилинган нусхаси сақланади.

Очерк илк мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1937 йил 5 декабрь) газетасида эълон қилинган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни асос қилиб олинди.

ПРЕЗИДЕНТИМИЗ

(158-бет)

Очерк 1939 йилда ёзилган. Адибнинг шахсий архивда «Қизил Ўзбекистон» газетасининг иш варақасига ёзилган машинка нусхаси сақланади. Саҳифаларда баъзи тузатишлар учрайди.

Илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1939 йил 30 ноябрь) газетасида чоп этилган. Сўнг «Асарлар-67, 75»нинг V, VII томлари-га киритилган.

«Асарлар-67»нинг V томи матни асосида чоп этилмоқда.

158-бет 17 *Деҳқони Ашироф* — бой даражасига кўтарилган мазмунида берилган.

21 *Пахтадан тортиб сирка қовоққача* — деҳқончиликнинг сири аъмолларини биладиган маъносида берилган.

23 *Йўлдошбой* — бунда Ўзбекистон ССРнинг биринчи президенти Йўлдош Охунбобоев назарда тутилади.

23 *Баззоз* — ип-газлама билан савдо қиладиган савдогар.

31 *Эрҳубби* — Фарғона область Риштон районининг юқори қисмида, Сўх сойи ёқасида жойлашган қадимги қабристон номи.

31 *Биби Убайда* — Фарғона область Бувайда райони территориясидаги қабристон номи.

159-бет 9 *Қолу инна* — ҳақиқатан мазмунида келтирилган.

160-бет 31 *Кип кўтариб* — пахта заводларида ишланган пахтани тўрт бурчак қилиб, босиб ўралган кип-тойлари назарда тутилган.

38 *Жўйбозор* — Фарғона области Марғилон районига қарашли қишлоқнинг номи.

40 *Қавс суви* — экинга кузакда сув бериш назарда тутилади.

43 *Обухов* — 1918—19 йилларда Фарғона водийсида босмачиларга қарши курашган Қизил аскарларнинг командири.

ЭРГАШ БОТИР РУЗИЕВ

(163-бет)

Очерк 1943 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивда қўлёзмаси сақланади. Олти бетда машинка қоғозига ҳозирги графикамизда гунафша сиёҳ билан ёзилган бўлиб, саҳифа охирида «Тошкент, Ўздавнашр, 1943 йил» санаси қайд этилган. Қўлёзмада қизил қалам билан адиб ўзи учун қўйган баъзи белгилар учрайди.

Очерк илк маротаба «Саккиз ботир» (1943) ҳамда «Ўзбек баҳодирлари» (1944) тўпламларида эълон этилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Саккиз ботир» тўплами матни асос этиб қабул қилинди.

163-бет 41 *Бағдод райони* — Фарғона областидаги район. 1926 йилда ташкил топган.

43 *Ленинобод* — 1936 йилгача Хўжанд номи билан аталган шаҳар. Тожикистон ССР Ленинобод областининг маркази.

166-бет 8 *Чойбалсан* (1895—1952) — Монголия Халқ Республикасининг давлат ва сиёсий арбоби. МХР қаҳрамони.

30 *Қутб юлдузи* — Монголия Халқ Республикасининг олий ордени.

БОЛА МЕРГАН

(166-бет)

1943 йилда ёзилган. Адибнинг шахсий архивида бир нусха қўлёзмаси сақланади. Беш бетли машинка қоғозига гунафша сиёҳ билан ҳозирги графикада ёзилган. 1943 йил санаси кўрсатилган. Саҳифаларда автор ўзи учун қўйган белгилари ҳам мавжуд. Олти бетли машинка нусхаси ҳам сақланади. Саҳифа охирида гунафша сиёҳ билан «Саккиз ботир, ЎзССР Давлат нашриёти, Тошкент, 1943 йил» деб ёзилган.

Илк маротаба «Саккиз ботир» (1943) тўпламида нашр бўлган. Сўнгра «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга «Саккиз ботир» тўплами матни қабул қилинди.

166-бет 3 *Илвасин* — бошқа ов қилиниши мумкин бўлган ҳайвонларни отгинг келмайди мазмунида берилган.

167-бет 21 «*Тил*» — разведка вақтида душман томонидан тирик тутиб келинадиган асир шундай аталган.

168-бет 1 *Норқўзи Дўстназаров* — Улуғ Ватан уруши даврида Фарбий фронтда қаҳрамонлик кўрсатган ўзбек жангчиларидан бири.

169-бет 20 *Абдураҳмонов Абдужаббор* (1907—1975) — Коммунистик партия ва Совет давлат арбоби.

46 *Марҳамат райони* — Андижон областига қарашли районлардан бири. 1926 йилда ташкил топган.

МАКАЙЛИК ДУСТ

(170-бет)

Очерк 1944 йилда Бағдод районининг Самарқанд қишлоғида ёзилган. Унинг қўлёзмаси сақланмаган. Архивда беш бетдан иборат машинка нусхаси сақланади. Саҳифаларида тузатишлар учрайди.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1944 йил 16 июль) газетасида нашр бўлган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни олинди.

170-бет 20 *Макай* — Фарғона область Бағдод районининг иккинчи бир исми Макайистондир. Район 1926 йилда ташкил топган. Маркази Бағдод шаҳар посёлкаси.

21 *Луқмони ҳаким* — афсонавий шахс бўлиб, табобат илмининг устаси сифатида талқин қилинади.

29 *Муқимий* (асл исми Муҳаммад Аминхўжа Мирзахўжа ўғли, тахаллуси Муқимий, 1850—1903, Қўқон) — ўзбек демократик адабиётининг асосчиларидан.

34 *Мулла Муҳаммаджон Макай* — Муҳаммад Аминхўжа Муқимийнинг бағдодлик дўсти, хонанда, созанда бўлган.

171-бет 27 *Олгиариқ райони* — Фарғона областидаги пахтакор районлардан бири. 1926 йилда ташкил топган.

27 *Куйбишев райони* — Фарғона областидаги ҳозирги Риштон райони.

27 *Бувайда райони* — Фарғона областининг пахтакор районларидан бири. 1926 йили ташкил топган. Маркази Янгиқўрғон.

- 32 *Сўхсой* — Фарғона водийсидаги серсув дарё. Олой ва Туркистон тизмаларининг шимолий ёнбағирларидаги музликдан бошланади. Дарё ёқасида Сўх посёлкаси жойлашган.
- 32 *Катта Фарғона канали* — Усмон Юсупов номидаги бу канал Фарғона водийсидаги энг катта сув иншоотларидан ҳисобланади. Канал колхозчилар ташаббуси билан 1939 йилда 45 кун ичида қазилиб битказилган.
- 172-бет 1 *Қирғин вақтида* — сув кўпайиши вақтида мазмунида берилган.
- 173-бет 1 *Пандигон дашти* — Фарғона области Риштон райони Уйрот қишлоқ Советидаги мавзе. «Ўзбекистон 50 йиллиги» совхоз территориясида.
- 174-бет 4 *Самарқанд қишлоғи* — Фарғона области Бағдод район Бағдод қишлоқ Советидаги «Ленинизм» колхоз территориясида.

«МОМОНИ ГИСУ НАБУРИДА»

(174-бет)

Очерк 1944 йилда Марғилонда Фрунзе номи колхозда ёзилган. Қўлёмаси сақланмаган. Беш бетдан иборат машинка нусхаси мавжуд.

Биринчи мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1944 йил 30 июль) газетасида нашр этилган. Кейинчалик «Армуғон» (1944), «Оналар» (1949) тўпламларига, «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга «Оналар» тўплами матни олинди.

- 175-бет 13 *Б. Ф. Франко* (1892—1975) — Испания диктатори, 1939 йилда ҳарбий хунта томонидан Испания давлат бошлиғи, айна вақтда Министрлар Советининг раиси этиб тайинланган.
- 16 *Гвадалахара* — Испаниядаги Энерес дарёсининг қирғоғига жойлашган шаҳар.
- 22 *Амир Насрулло* — Бухоро амири (1826—1860).
- 22 *Девонаш ҳақғий* — Қўқон хони Муҳаммад Алихоннинг (1822—1842) энг яқинларидан бўлган.
- 40 *Нодира* (тахаллуси, исми — Моҳларойим, 1792, Андижон — 1842, Қўқон) — ўзбек шоираси, Нодира, Комила, Макнуна тахаллуслари билан шеърлар ёзган.
- 176-бет 3 *Мулланиёз Муҳаммад* — тарихчи (XVII). Унинг «Тарихи Шоҳруҳий» асари Урта Осиё тарихини ўрганишда муҳим манба бўлиб ҳисобланади.
- 19 *Кенагас* — йirik ўзбек қабилаларидан бирининг номи. Шу қабиладан бўлган Кенагасбеги Бухоро хони Амир Насруллонинг энг яқинларидан ҳисобланган ҳамда унинг ўлимида фаол иштирок этган.
- 179-бет 1 *Ириқларида марварид доналаридай тер қуйиб турган* — лаб-дудоқларидан марварид доналаридай тер тўкиб турган мазмунида.
- 11 *Ўзиқорароқ* — сабрсизроқ, шошқалоқ мазмунида.

ПИИРИ БАДАВЛАТЛАР

(179-бет)

Очерк 1946 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг олти бетдан иборат машинка нусхаси сақланади. Санаси кўрсатилмаган. Саҳифаларда айрим тузатишлар учрайди.

Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1946 йил 5 декабрь) газетасида чоп этилган. Сўнгра «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга матн этиб «Қизил Ўзбекистон» газетаси олинди.

181-бет 20 *Муқарнас* — архитектура биноларининг қатма-қат ўймали, қабарикли гўзал қубба шаклидаги нақшлари.

33 *Уста Ширин Муродов* (1879—1957) — ўзбек халқ меъмори, ганч ўймаkori, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби (1943), Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг фахрий аъзоси (1943). У Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта опера ва балет театрининг Бухоро залини безагани учун СССР Давлат мукофоти билан тақдирланган (1948).

182-бет 17 *Уста Сайидазим* — моҳир, миришкор боғбон, халқ агрономи, шунинг билан бирга уста бинокор. У катта иморатларга муқарнас ишловчи моҳир муҳандис ҳамдир.

183-бет 3 *Абдураҳмон Сойиббоев* — кекса матбаачи, кичик шогирдликдан типография ишининг устаси даражасигача кўтарилган.

6 *Ғулом Ҳасан* — XX аср аввалларида Тошкентда биринчи бўлиб тошбосма усули билан маҳаллий тилда китоб нашр этишни жорий этган шахс.

34 *Ҳамроқул Турсунқулов* (1892—1965) — Ўзбекистон ССР колхоз ишлаб чиқариши ташкилотчиларидан бири. Уч маротаба Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1948, 1951, 1957).

ҚУҚЛАМ БАЙРАМИ АРАФАСИДА

(184-бет)

Очерк 1951 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг машинка нусхаси сақланади.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1951 йил 29 апрель) газетасида эълон этилган.

Матн учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси олинди.

БУРИЛИШ

(260-бет)

Очерк 1955 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий уй архивида унинг олти бетли машинка нусхаси сақланади. Саҳифа охирида «Пискент район Саид қишлоқ Советидаги Жданов номли колхоз, 1955 йил» санаси кўрсатилган.

Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1955 йил 11 ноябрь) газетасида нашр бўлган.

Том учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни асосга олинди.

189-бет 20 «Мезон толаси» — кузда, айниқса пахта терими даврида осмонда учиб юрадиган, ингичка ипга ўхшаган оқ тола «мезон толаси» атамаси билан юритилади.

БАХТ НИМА?

(191-бет)

Мақоланинг ёзилган йили номаълум. Архивда машинка нусхаси сақланади. Беш бетдан иборат бўлиб, саҳифаларда яшил сиёҳ билан тузатишлар учрайди.

Илк маротаба «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

193-бет 27 *Рудакий Абу Абдуллоҳ Жаъфар* (тахминан 860) — классик форс-тожик шеърятининг асосчиларидан. У хонанда ва созанда сифатида ҳам ном чиқарган.

ДАРҒА

(194-бет)

Очерк 1966 йилда ёзилган. Қўлёзмаси ва машинка нусхалари сақланмаган.

Биринчи маротаба «Жаноби инсонлардан бири» сериясида «Совет Ўзбекистони» (1966 йил 19 январь) газетасида нашр этилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун матн қилиб «Қизил Ўзбекистон» газетаси олинди.

194-бет 5 *Дарға* — йўлбоши, кема бошқарувчиси, капитан.

195-бет 2 *Усмонхўжаев Бузрукхўжа* (1886 Фарғона область Риштон райони, 1977.25.5) — Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган ирригатор (1964), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1971).

24 «*Қўқон мухторияти*» — Туркистондаги буржуа-миллатчи ҳокимият, 1917 йил 29 ноябрда ўлка мусулмонларининг IV съездида эълон қилинган. 1918 йил 19—22 февралда Қизил Гвардиячилар томонидан тор-мор келтирилган.

33 *Парамонов Н. М.* (1882—1949) — Гражданлар уруши қаҳрамони. Туркистонда Совет ҳокимиятини мустаҳкамлаш, Фарғона водийсида Қизил Армия отрядларини тузишда фаол иштирок этган ҳарбий саркарда.

46 *Уезд маориф шўбаси* — маҳаллий маориф бўлими мазмунида берилган.

196-бет 8 *Область ер-сув шўбаси* — область ер-сув бўлими мазмунида берилган.

197-бет 2 *Лоғон канали* — Партия XVIII съезди номидаги Лоғон канали Фарғона водийсидаги сув иншооти бўлиб, 1939 йилда 17 кунда қазилган. Қурилишда 14 минг киши қатнашган. Бу каналнинг ишга тушиши туфайли 20 минг гектар қўшимча ерга эга бўлинди.

7 *Усмон Юсупов* (1900—1966) — Коммунистик партия ва Совет давлати арбоби. 1937—50 йилларда Ўзбекистон КП(б) Марказий Комитетининг биринчи секретари бўлган.

198-бет 12 *Ашт дашти* — Тожикистон ССР Ленинобод областининг Ашт райони территориясида.

199-бет 24 *Шимолий Фарғона канали* — А. И. Микоян номидаги Шимолий Фарғона канали Учқўрғон шаҳри яқинида Норин дарёсидан бошланади.

- 25 *Жанубий Фарғона канали* — Андижон ва Фарғона областларидан оқиб ўтадиган бу канал 1940 йилда қазилган.
- 39 *Эркинжон* — Усмонхўжаев Эркинжон (1927—1985). Машҳур пахтакор. Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1957). Фарғона область Бағдод районидаги «Большевик» колхозининг раиси.
- 39 *Иномжон* — Усмонхўжаев Иномжон Бузрукович (1930 йил 21 май, Фарғона областининг Бағдод райони) — 1955 йилда Тошкент политехника институтининг архитектура факультетини тамомлаган. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган бинокор. 1955—1960 йилларда инженер, бош архитектор вазифаларида ишлаган. 1960—1965 йилларда Ўзбекистон Компартияси Фарғона область комитетининг инструктори, Фарғона шаҳар ижроия комитети раиси. 1965 йилдан Ўзбекистон Компартияси Сирдарё область комитетининг секретари. 1969 йилдан КПСС Марказий Комитетининг ташкилий-партиявий ишлар бўлими инспектори. 1972—1974 йилларда Наманган область ижроия комитетининг раиси. 1974—1978 йилларда Ўзбекистон Компартияси Андижон область комитетининг биринчи секретари. 1978—1983 йилларда Ўзбекистон ССР Олий Совети президиумининг раиси, 1983 йилнинг ноябридан Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари. Усмонхўжаев Иномжон Бузрукович СССР Олий Совети ва Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутати.
- 200-бет 30 *Бўз* — Марказий Фарғонанинг шарқий қисмидаги дашт. Андижон области территориясида.

ПУБЛИЦИСТИК МАҚОЛАЛАР

ТУРКСИБНИ БИЗГИНА ҚУРДИК ВА ҚУРА ОЛАРДИК

(203-бет)

Мақола 1930 йилда Олмаотада ёзилган. Унинг қўлёзмаси адабнинг шахсий уй архивида сақланади. Беш бетда, машинка қоғозига кўк сиёҳ билан ҳозирги ўзбек графикасида ёзилган. 1930 йил 30 апрель сана ҳам берилган.

Илк маротаба «Шарқ ҳақиқати» (1930 йил 7 май) газетасида нашр бўлган. «Оқ Жўранинг болалари» тўпламига, кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Оқ Жўранинг болалари» тўплами матни асос қилиб олинди.

204-бет 28 *Луговая станцияси* — Турксиб темир йўлининг бошланмиш қисмидаги станциялардан бирининг номи.

31 *Арис станцияси* — Қозоғистон ССР Чимкент областидаги шаҳар. Катта темир йўл станциясига эга. Шаҳар яқинидан Арис дарёси оқиб ўтади.

205-бет 19 *Ковалевская* — Турксиб орқали Тошкентга келадиган темир йўл шохобчасининг номи.

21 *Авлиёта* — 1936 йилгача Авлиё ота, 1938 йилгача Мирзоян, 1938 йилдан Жамбул. Шаҳар, Қозоғистон ССР Жамбул областининг маркази. Машҳур қозоқ оқини Жамбул Жаббаев номига қўйилган.

- 21 *Еттисув* — 1867 йилда Верний, Жаркент, Копал, Лепса, Пишпак, Пржевальск узелларидан ташкил топган. Или, Қоратол, Биён, Оқсув, Лепса, Баскан, Сарқанд дарёлари оқиб ўтгани учун Еттисув номини олган.
- 23 *Фрунзе* — шаҳар. Қирғизистон ССРнинг пойтахти.
- 23 *Чув водийси* — Чу дарёси водийсининг бир қисми.
- 23 *Талас* — Қирғизистон ССРдаги шаҳар. Талас водийсида Талас дарёси бўйида жойлашган.
- 24 *Қорақўл* — Пржевальск шаҳрининг 1869—80 ва 1921—39 йиллардаги номи.
- 24 *Славгорский* — Славгород РСФСР Олтой ўлкасидаги шаҳар.
- 25 *Барнаул* — шаҳар. РСФСР Олтой ўлкасининг маркази.
- 25 *Бийск* — РСФСР Олтой ўлкасидаги шаҳар.
- 28 *Мураббаъ гектар* — тўрт бурчак, тўртлик, квадрат гектар мазмунида берилган.
- 206-бет 9 *Чув дарёси* — Қирғизистон ССР ва Қозоғистон ССР территориясидан оқиб ўтадиган дарё.
- 7 *Васоит* — восита, имконият, энгилликлар мазмунида берилган.
- 10 *Риддер* — Шарқий Қозоғистон областидаги Лениногорск шаҳрининг 1941 йилгача бўлган номи.

ХАНДРЕЛЛАГА ЭЪТИБОР

(206-бет)

1930 йилда Фафур Фуломнинг «Қизил Ўзбекистон» газетасининг махсус мухбири сифатида Қозоғистонга сафари вақтида Олмаота шаҳрида ёзилган.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1930 йил 9 май) газетасида чоп этилган.

Томда «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни асосида чоп этилмоқда.

206-бет 10 *Хандрелла* — Қозоғистон ССРда ўсадиган таркибида каучук моддаси кўп бўлган дарахтнинг номи.

33 *Гевея-хевея дарахти* — бу дарахтнинг 12 тури бўлиб, Амазонка дарёси атрофларида ҳамда Бразилиянинг тропик ўрмонларида ўсади. Каучук асосан шу дарахдан олинади.

208-бет 13 *Моёлар* — маҳаллий кадрлар мазмунида ишлатилган.

209-бет 10 *Қоратов* — Тяньшань тармоқларининг шимоли-ғарбидаги тоғ тизмаси.

УЛУҒ ЙУЛЧИЛАР

(209-бет)

Публицистик мақола 1933 йилда ўтказилган Москва — Қорақум — Москва автодор юриши муносабати билан ёзилган.

Авторнинг шахсий уй архивида унинг қўлёзмаси сақланади. Мақола ўн бир бетдан иборат бўлиб, машинка қоғозига яшил сиёҳ билан ёзилган. Саҳифаларда автор тузатишлари учрайди. Охириг бетда 1933 йил санаси кўрсатилган. Лотин графикаси билан ёзилган икки машинка нусхаси ҳам мавжуд.

Илк дафъа «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томда қўлёзма асосида чоп этилмоқда.

- 2-бет 13-сатр лотин графикаси билан ёзилган машинка нусха асосида олинди.
- 210-бет 4 *Барон Врангель П. Н.* (1878—1928) — гражданлар уруши йилларида контрреволюция раҳбарларидан. 1920 йил 14 ноябрда шимолий Таврия ва Қримда Қизил Армия томонидан тор-мор этилган.
- 8 *ГОЭЛРО* — мамлакатни электрлаштириш асосида советлар республикаси халқ хўжалигини тиклаш ва ривожлантиришнинг биринчи перспектив плани. 1920 йилда В. И. Ленин кўрсатмаси билан Г. М. Кржижановский бошчилигида Россияни электрлаштириш Давлат комиссияси (ГОЭЛРО) тузилган.
- 12 *Сарсилмас* — доно, ҳақгўй, оталарча, меҳрибонларча мазмунида берилган.
- 39 *Мўвсал* — Ироқ республикасидаги шаҳар.
- 40 *Мустасил* — яқин, узоқ бўлмаган масофада мазмунида берилган.
- 45 *Ҳиндикуш* — Афғонистон, Покистон ва Ҳиндистондаги тоғ системаси.
- 211-бет 9 *Мудохала* — босиб кириш, ёриб ўтиш мазмунида ишлатилган.
- 33 *Атлас денгизи* — Атлантик океанини шу ном билан ҳам атаганлар.
- 34 *Матерну* — учувчининг номи. Америка Қўшма Штатларидан.
- 38 *Муқтадир* — бирга, ишончли, мавжуд мазмунларида ишлатилган.

АЗИМБОЙ АҚА ПАХТАНИ ҚАНДАЙ ПАРВАРИШ ҚИЛАДИ

(213-бет)

Мақола 1934 йилда ёзилган бўлиб, қўлёзмаси сақланмаган. Илк маротаба, «Қизил Ўзбекистон» (1934 йил 10 август) газетасида нашр этилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни асос қилиб олинди.

214-бет 15 *Қакра* — мураккаб гулдошлар оиласига мансуб кўп йиллик ўт.

МАҚСАДГА ШАРАФ БИЛАН ЕТИШ ЙУЛИДА

(216-бет)

Мақола 1934 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган.

Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1934 йил 29 октябрь) газетасида нашр бўлган.

Том учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни олинди.

216-бет 42 *Отбор пахта* — сараланган пахта мазмунида берилган.

42 *Жирттак пахта* — сифати паст пахта мазмунида ишлатилган.

218-бет 4 *Найнаво жамоаси* — Андижон область Москва районидаги қишлоқ Совети.

«ЧИЛ ҒОЗИ»

(219-бет)

Мақоланинг мазмунига ва имлосига кўра, 1934—35 йилларда ёзилган деб тахмин қилинади. Авторнинг шахсий архивида қўлёзмаси мавжуд. Етти бетдан иборат бўлиб, машинка қоғозига лотин графикасида ёзилган. Саҳифаларда айрим тузатишлар учрайди. Ёзилган санаси кўрсатилмаган. Яна бир машинка нусхаси ҳам сақланади. Бунда ҳам сана кўрсатилмаган.

Мақола биринчи маротаба «Асарлар-75»нинг VII томида чоп этилган.

Томда машина нусха асос қилиб олинди.

219-бет 32 *Чилғози қишлоғи* — Тожикистон ССР Исфара районидаги қишлоқлардан бирининг номи.

221-бет 43 *Иршод олмоқ* — оқ фотиҳа олган, фатво олган, йўл олган мазмунларида ишлатилган.

43 *Кўршермат* — Фарғона водийсида ҳаракат қилган босмачилар тўдасининг қўрбошиси. Ўз вақтида Қизил Аскарлар томонидан тор-мор этилган.

222-бет 43 *Зикри жаҳр* — ислом динидаги тасаввуфнинг айрим оқимларига хос махсус маросим. Овоз чиқармасдан зикр тушиш.

АБДУНАЗАР АҚАНИНГ ҲИСОБИ

(224-бет)

Мақола 1935 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган. Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1935 йил 16 январь) газетасида нашр бўлган.

Томда «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни асосида чоп этилмоқда.

224-бет 17 *Қалқама қишлоқ Совети* — Қашқадарё область Шаҳрисабз районига қарашли қишлоқ Совети.

АЙЁМЛАРИ ҚУТЛУҒ БУЛСИН

(225-бет)

1935 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган. Архивда иккита машинка нусхаси сақланади, олти бетдан иборат. 1935 йил санаси қайд этилган.

Мақола илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1935 йил 4 май) газетасида нашр этилган. Сўнг «Асарлар-67, 76»нинг V, VIII томларига киритилган.

Томга «Асарлар-67»нинг V томи матни олинди.

226-бет 2 *Таштрам рабочийси* — Тошкент трамвай паркиннинг ишчиси мазмунида берилган.

227-бет 2 «*Ушиш*» — ўн икки мақом системасидаги биринчи мақом. Лирик куй ва ашулалардан иборат.

6 *Қатортерак* — Тошкент шаҳрининг ҳозирги марказий телеграф атрофлари илгари шундай номланган.

УҲДА ҚИЛИНМАГАН ШЕЪР

(228-бет)

Мақола 1935 йилда ёзилган. Адибнинг шахсий архивида машинка нусхаси сақланади. Тўрт бетдан иборат бўлиб, 1935 йил 5 октябрь санаси кўрсатилган.

Илк маротаба «Асарлар-67»нинг V томига киритилган. Кейинчалик «Асарлар-76»нинг VIII томида ҳам чоп этилган.

«Асарлар-67»нинг V том матни қабул қилинди.

ҚИРҚ УЧ ЙИЛ БУРУН ВА ҚЕЙИН

(231-бет)

Мақола 1935 йилда ёзилган, Авторнинг шахсий архивида олти бетдан иборат машинка нусхаси сақланади. 1935 йил деб санаси қайд этилган. Саҳифаларда сиёҳда тузатилган ўринлар учрайди. Яна газетадан фото қилинган нусхаси ҳам мавжуд.

Илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1935 йил 4 январь) газетасида нашр бўлган.

Газета матни асосида чоп этилмоқда.

234-бет 8 *Путинцев* — Туркистон генерал-губернаторлиги вақтида Тошкент шаҳар ҳокими.

235-бет 32 *Миршаб* — революциядан илгариги маҳаллий полиция ходимлари шу унвон билан аталган.

ПОКЛИК ГАРОВИ

(235-бет)

Мақола 35-йилда ёзилган. Адиб архивида қўлёзмаси сақланади. 1935 йил санаси кўрсатилган. Машинка қоғозига гунафша сиёҳ билан ҳозирги графикамизда ёзилган. Яна тўрт бетлик санаси кўрсатилган машинка нусхаси ҳам сақланади. Машинка нусха матни асосида биринчи маротаба чоп этилмоқда.

СОВЕТ УҚИТУВЧИСИНИНГ БАХТИ

(238-бет)

1937 йилда ёзилган бўлиб, архивда газетадан қирқиб олинган нусханинг фотоси сақланади.

Мақола илк маротаба «Маданий инқилоб» (1937 йил 12 декабрь) газетасида «Нуртой» имзоси билан нашр бўлган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Маданий инқилоб» газетаси матни олинди.

238-бет 34 *Боқимсиз болалар уйи* — она-онасиз қолган болалар уйи назарда тутилади.

239-бет 9 *Ҳаётга йўлланма* — илк овозли «Путёвка в жизнь» кинофильми назарда тутилади.

21 *Сўфон қишлоғи* — Фарғона область Қувасой шаҳар Арсиф қишлоқ Советининг «Қувасой» совхози территориясида.

34 *Муқаллид* — тақлид, тақлидчи мазмунида берилган.

240-бет 1 *Байрон* (1785—1824) — инглиз шоири, прогрессив романтизмнинг йирик вакили. Байроннинг қатор шеър-

лари ва «Чайлд Харолд саёҳати» номли китоби ўзбек тилига таржима этилган.

- 1 *Галилей* (1564—1642) — италия физиги, астрономи, классик механика, табиатшунослик асосчиларидан бири.
- 2 *В. И. Чапаев* (1887—1919) — гражданлар урушининг қаҳрамонларидан.
- 24 «*Марат*» кемаси — Болтиқ денгизи флотига қарашли кеманинг номи.

ШАМС УЛ-ҲАЕТ

(241-бет)

Мақола 1944 йилда ёзилган бўлиб, адибнинг шахсий уй архивида унинг машинка нусхаси сақланади. Қаламда 1944 йил сана-си қўйилган. Саҳифаларда кўк сиёҳ билан тузатилган ўринлари учрайди.

Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1944 йил 24 декабрь) ҳамда «Совет жангчиси» (1945 йил 23 февраль) газеталарида чоп бўлган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Матн этиб машинка нусха олинди.

- 241-бет 4 *Алишер Навоий* (1441—1501) — улуғ ўзбек шоири ва мутафаккири (илгариги томларнинг изоҳлар бўлимига қаранг).
- 8 *Низомий Ганжавий* (1141—1209) — улуғ озарбайжон шоири ва мутафаккири. Шарқ адабиётида биринчи «Хамса» яратган адиб.
- 9 *Хусрав* — Хусрав Деҳлавий (тахаллуси, тўла исми Яминиддин Абул Ҳасан, 1253—1325) — Ҳиндистонда форсий тилдаги адабиётнинг атоқли намояндаси. Низомий «Хамса»сига илк жавоб ёзган адиб.
- 15 *Қувасой гиганти* — Фарғона областидаги Қувасой цемент комбинати назарда тутилади.
- 18 *Фарҳод қурилиши* — бу ўринда Фарҳод ГЭСи ва бошқа муҳим суғориш шохобчалари назарда тутилади. Фарҳод ГЭСи 1943 йилда бошланиб 1948 йилда ишга туширилган.
- 242-бет 23 *Сандон* — темирчи ва мисгарларнинг металлни қўйиб болғалайдиган пўлат асбоби.

ҚАЛБ ВА ҚУВВАТ

(243-бет)

Публицистик мақола 1948 йилда ёзилган бўлиб, авторнинг шахсий уй архивида унинг иккита машинка нусхаси мавжуд. Ҳар иккала нусхада ҳам сана-си берилмаган, саҳифаларда баъзи кўк сиёҳ билан тузатилган ўринлари учрайди. Бундан ташқари, китобдан қирқиб олинган машинка қоғозига ёпиштирилган (452-бетдан 458-бетгача) нусхаси ҳам сақланади. Бунда ҳам саҳифаларда баъзи тузатилган ўринлари бор. Охириги бетда 1948 йил 1 май сана-си берилган.

Мақола биринчи мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1948 йил 1 май) газетасида нашр этилган. Кейинчалик «Танланган асарлар» (1953) ҳамда «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Танланган асарлар» матни асос қилиб олинди.

- 243-бет 42 *Бир бутун Ҳиндудаги* — Ҳиндистондан Покистоннинг ажралиб чиқишига ишора. Бу 1947 йилда Англия империяликлари томонидан амалга оширилган эди.
- 244-бет 1 *Ажам* — Шарқда араб мамлакатларидан ташқари ҳамма ерлар Ажам номи билан юритиб келинган.
- 8 *Мирзо Абдулқодир Бедил* (1644—1721) — форс-тожик адабиётининг атоқли намояндаси. Ўз даврининг «Мирза-малик уш-шуро»си.
- 244-бет 21 *Геббельсваччалар* — *Геббельс* (1897—1945) — гитлерчи фашистларнинг пропаганда ишларини бошқарган шахс. Бу пропаганда ирқчилик, босқинчилик урушларини оқлашдан иборат бўлган.
- 39 «*Сарвати фунун*» — совет халқи ва тузумига қарши чет элда тузилган адабий доира.
- 245-бет 14 *Номиқ Камол* (1840—1888) — турк ёзувчиси, шоири, публицисти ва давлат арбоби.
- 14 *Абдулҳамид султон* (1842—1918) — Туркия султони.
- 41 *Афросиёб* — қадимги Самарқанд. Манбаларда Афросиёб афсонавий қаҳрамон бўлган.
- 41 *Рустам* — Шарқ халқлари оғзаки ва ёзма адабиётида машҳур қаҳрамон.
- 44 *Собир Тоҳирзода* (1862—1911) — Озарбайжон шоири. Унинг «Хўп-хўпнома» тўплами бир неча бор нашр бўлган.
- 246-бет 3 *Жоми Жам* — Афсонавий Жамшид жоми.
- 3 *Кай* — *Кайхисрав* — Эрон ҳукмронларидан, милоддан аввал яшаган.
- 3 *Кубод* — милоддан аввал яшаган Эрон ҳукмронларидан. Каёнийлар сулоласининг биринчи ҳукмони.
- 5 *Рай* — Эроннинг илгариги пойтахти. Теҳрондан унча узоқ бўлмаган кўҳна шаҳарлардан бири. Раъят халқ маъносидадир.
- 8 *Кавом ус-Салтана Аҳмад* (1879—1955) — Эрон ҳукумат арбоби.
- 14 *Муслиҳиддин Саъдий* (1203/1210—1292) — форс-тожик шоири ва мутафаккири. У ўзининг газалиёти, «Гулистон» ва «Бўстон» асарлари билан машҳур.
- 14 *Хўжа Ҳофиз* (1325—1389) — форс-тожик шоири ва мутафаккири.
- 20 *Мусалло* — Афғонистоннинг Ҳирот шаҳридаги катта жоме масжиди.
- 246-бет 36 *Водил* — Фарғона районининг Водил қишлоқ Совети кўзда тутилади.
- 247-бет 1 *Адолатхон* — водиллик таниқли пахтакор.
- 6 *Козимий Муртазо Мушфиқ* — XIX аср Эрон прогрессив ёзувчиларидан. Ҳозирги замон форсий насри асосчиларидан.
- 6 «*Қўрқинчли Теҳрон*» — Козимийнинг романи (1920). Роман ўзбек тилига ҳам таржима қилинган.
- 9 *Ҳусайн Бойқаро* — XV асрда яшаб ижод этган шоир. Хуросон ҳукмдори.
- 247-бет 18 *Менделеев жадвали* — улуғ рус олими, кимёгари, педагог ва жамоат арбоби Менделеев Д. И. (1834—1907) элементлар даврий қонуни ва жадвалини яратган.
- 24 «*Тигрлар*» — бунда гитлер фашистларининг «Тигр» деб номланган танкларининг бизнинг Уралда тайёр-

ланган танкларимизга кўра бир неча маротаба ожизлиги баён этилади.

- 25 *Уолл-Стрит* — Америка Қўшма Штатларининг Нью-Йорк шаҳридаги миллионерлар яшайдиган кўчанинг номи.

УНУТИЛМАС ҚИШИЛАР ТЎҒРИСИДА

(247-бет)

Публицистик мақола 1948 йилда ёзилган бўлиб, авторнинг шахсий архивида иккита машинка нусхаси сақланади. Яшил сиёҳ билан 1948 йил, июнь деб санаси кўрсатилган. Саҳифаларда туза-тишлар учрайди.

Мақола илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1948 йил 9 июнь), «Ленин йўли» (1948 йил 13 июнь), «Наманган ҳақиқати» (1948 йил 13 июль) газеталарида нашр бўлган.

Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

«Қизил Ўзбекистон» газетаси матни асосида чоп этилмоқда. 248-бет 11 *Маҳтумқули* (тахаллуси Фироғий, 1735—1793) — туркман шоири ва мутафаккири.

249-бет 20 *Салдус қабиласи* — Урта Осиё территориясида яшаган қабилалардан.

250-бет 9 *Бобораҳим Машраб* (тахаллуси; исми Бобораҳим (1657—1711) — ўзбек шоири.

14 *Абулхайрхон* (1412—1468) — Урта Осиёда давлатни бошқарган хонлардан бири.

15 *Маҳмуд Қатагон* — Балх ҳокими, Бобораҳим Машрабни 1711 йилда динсизликда айблаб, дорга осиб ўлдирган ҳукмрон.

17 *Ҳозиқ Ҳиротий* (тахаллуси: асл исми Жунайдулло Исомшоҳ ўғли XVIII аср охири Ҳирот — 1843, Шаҳри-сабз) — демократик тенденциядаги адабиёт намояндalarидан бири. Ўзбек ва тожик тилларида ижод этган.

24 *Умархон* — *Амир Умархон* (1787—1822) — Қўқон хони.

25 *Хотиф* — XVIII аср охирида Қўқонда яшаб ижод этган шоир.

29 *Вола Эшонхўжа Неъматулло ўғли* (тахминан 1770—1842, Самарқанд области Иштихон райони) — ўзбек шоири.

251-бет 12 *Завқий* (тахаллуси; исми Убайдуллоҳ Солиҳ ўғли (1853—1921) — ўзбек демократ шоири.

42 *Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий* (1889—1929) — ўзбек совет адабиётининг асосчиси, шоир, актёр, режиссёр, композитор, педагог ва жамоат арбоби.

НАФАСДЕК ТАБИИИ, РОСТ СУЗ

(253-бет)

Мақола 1949 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий уй архивида унинг икки бетли машинка нусхаси сақланади. Иккинчи бетда 1949 йил 17 октябрь, «Қизил Ўзбекистон» деб ёзилган.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1949 йил 18 октябрь) газетасида нашр бўлган. Матн учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси олинди.

21 *Дон* — бунда Украина ССР Донецк области назарда тутилади. Маркази Донецк шаҳри.

КОММУНИЗМНИНГ АЕН НИШОНАЛАРИ

(254-бет)

Мақола 1950 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг қўлёзмаси сақланмаган бўлса ҳам «Шарқ юлдузи» журналичан қирқиб олинган текстнинг 3—5-бетлари мавжуд.

Илк дафъа «Шарқ юлдузи» (1940, № 10) журналича нашр бўлган.

Матн этиб «Шарқ юлдузи» журналича олинди.

ҚУЁШНИ ҚУТЛАБ

(256-бет)

1950 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий уй архивидаги қўлёзмага мувофиқ «Асарлар-75»нинг VII томида нашр бўлган. Мақола шоира Зулфиянинг «Литературная газета»нинг 1950 йил 5 май сонида эълон қилинган «Дугоналар билан суҳбат» мақоласига жавобан ёзилган.

«Қуёшни қутлаб» мақоласи адибнинг «Қизил Ўзбекистон» газетасининг 1948 йил 19 июнь сонида эълон этган «Оналар» мақоласининг кенгайтириб, ишланган нусхасидир. «Оналар» мақоласининг ёзилиш тарихини эса унинг муқаддимасидаги шу сатрлардан англаймиз:

Муҳтарам ўртоқ муҳаррир!

Ўқувчиларимизнинг хабари бор. Газетангизнинг 9 июнь сонида босилган «Унутилмас кишилар тўғрисида» деган мақоламда ўзбек халқининг башариятнинг камолоти йўлида етиштирган, эркаклар қатори тарихда машҳур адиба, фозила, комила ва қаҳрамон қиз фарзандлари тўғрисида гапириб ўтишни унутибман. Мақола аталган шу мактуб орқали ўқувчиларимиздан ва сиздан афв сўрайман (Маълумот учун қаранг — «Асарлар-75», VII том, 426-бет).

«Асарлар-75»нинг VII томи матни қабул қилинди.

256-бет 35 *Зулфия Исроилова* (1915) — ўзбек совет шоираси, Ўзбекистон ССР халқ шоири (1965), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1985).

257-бет 8 *Ал-Хоразмий* (тахаллуси; исми Абу Абдулло Муҳаммад ибн Мусо (780—850) — ўртаосиёлик машҳур математик, астроном.

258-бет 28 *Қутайба ибн Муслим* — бу ҳақда маълумот учун ушбу нашрнинг IV томига қаранг.

28 *Бинокент* — Қутайба ибн Муслим вайрон қилган Урта Осиёдаги катта шаҳарлардан бирининг номи.

32 *Абдурашид Ватвот*, Рашидиддин Ватвот (1087—1182) — форс-тожик шоири.

33 *Минглисулувхоним* — Моҳларойим (Нодири)нинг яқинларидан.

259-бет 2 *Шоҳрух Мирзо* (1377—1447) — теурийлар давлатининг ҳукмдорларидан. 1396—1409 йилларда Хуросон ҳокими.

3 *Меҳрий Ҳиравий* (XV аср) — ўзининг лирик шеърлари билан шуҳрат топган ўзбек шоираси.

5 *Ҳаким Абдулагиф* (XV аср) — Меҳрий Ҳиравийнинг умр йўлдоши. Ўз даврининг билимдони бўлган.

- 22 *Зебуннисобегим* (1639, Деҳли — 1702) — машҳур ўзбек шоираси, маърифатпарвари.
- 260-бет 9 *Азиз* парвоначи — Қўқон хони Худоёрхоннинг (1845—75) Тошкент шаҳридаги ҳокими.
- 261-бет 19 *Нурхон Йўлдошхўжаева* (1913—1929) — ўзбек театр саҳнасига биринчи бўлиб кириб келган ўзбек раққосаси. Ўзбек хотин-қизлари озодлиги учун кураш қурбони.
- 262-бет 1 I *Далварзин* — Мирзачўлнинг янги ўзлаштирилган суғориладиган ерларидаги совхоз.
- 20 *Зулфия Иброҳимовна Умидова* — медицина фанлари доктори (1947), СССР Медицина Фанлар академиясининг мухбир аъзоси (1948), Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби (1949).
- 21 *Хадича Сулаймонова* (1913—1965) — юридик фанлари доктори (1951), Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби (1945), Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1956).
- 24 *Муҳаррам Орифхорова* (1911—1974) — биология фанлари доктори (1965).
- 28 *Ойдин* (тахаллуси; асл исми Манзура Собирова, 1906—1953) — ўзбек совет ҳикоянависи, шоираси, драматурги ва жамоат арбоби.
- 32 *Ҳалима Носирова* (1913) — ўзбек вокал санъатининг йирик намоянадаси, опера солисткаси, СССР халқ артисти (1934).

ПЕШҚАДАМ ЙИЛИМИЗ

(264-бет)

Мақола 1950 йилда ёзилган. Қўлёзма нусхалари сақланмаган. Биринчи мартаба «Еш ленинчи» (1950 йил 31 декабрь) газетасида нашр этилган.

Том учун матн этиб «Еш ленинчи» газетаси олинди.

264-бет 44 *Сергей Никитич Мергелян* — арманистонлик олим (физика-математика фанлари доктори).

265-бет 7 *Ким Тол Вон* — корейлик учувчи.

УЛУФ ҒАЛАБА

(265-бет)

Мақола 1953 йилда ёзилган. Қўлёзма ва машинка нусхалари сақланмаган. Илк дафъа «Ленин учқуни» (1953 йил 10 май) газетасида нашр бўлган.

Томга матн этиб «Ленин учқуни» газетаси олинди.

266-бет 22 *Зоя Космодемьянская, Таня* (1923—1941) — жасур совет партизани. Совет Иттифоқи Қаҳрамони (1942).

24 *Александр Матросов* (1924—1943) — Совет Иттифоқи Қаҳрамони (1943).

24 *Краснодон* (1938 йилгача Сорокино посёлкаси) — Украинна ССР Ворошиловград областидаги шаҳар, шаҳарда 1942 йил октябрдан 1943 йил январгача гитлерчиларга қарши курашувчи «Еш гвардия» комсомол ташкилоти ишлаган. 1970 йил майда шаҳарда янги «Еш гвардия» мемориал комплекси очилган.

БАЙРАМ НАФАСИ

(266-бет)

Бу мақола 1956 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган.
Илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1956 йил 7 ноябрь) газетасида чоп этилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга матн қилиб «Қизил Ўзбекистон» газетаси олинди.
267-бет 42 *Беш жамбулча умр кўргим келади* — машҳур қозоқ оқини Жамбул Жабаев (1840—1945) бир аср умр кўрган. Сатрда шунга ишора.

268-бет 8 *Қитоб шаҳри* — Қашқадарё области Қитоб районидаги шаҳар посёлкаси (1934).

9 *Абдулла шоир Нурали ўғли* — Қитоб шаҳрида яшаган (1874—1957) ўзбек халқ достончиси.

269-бет 15 *Турсуной Охунова* — Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган механизатор. Икки марта Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1959, 1981).

БИЗНИНГ САЛОМИМИЗ

(271-бет)

1958 йилда Тошкентда ўтказилган Осиё ва Африка ёзувчиларининг иккинчи конференцияси муносабати билан ёзилган мақола. Қўлёзма ва машинка нусхалари сақланмаган.

Илк дафъа «Муштум» (1958 йил, № 13) журналида чоп бўлган.

Том учун «Муштум» журнали матни олинди.

272-бет 14 *Мовароуқафқаз* — Кавказ ва Закавказье мазмунида берилган.

41 *Гопал Халдар* — ҳиндистонлик Осиё ва Африка халқлари ёзувчиларининг иккинчи конференциясида қатнашган адиблардан бири.

МЕНИНГ ҚАДРОНИМ

(273-бет)

Мақола 1958 йилда Ленин комсомолининг 40 йиллиги муносабати билан ёзилган. Авторнинг шахсий уй архивида унинг икки бетдан иборат машинка нусхаси сақланади. Иккинчи бетда 1958 йил сентябрь санаси кўрсатилган.

Мақола илк дафъа «Ўзбекистон маданияти» газетасида (1958 йил 29 октябрь) нашр этилган.

Томда «Ўзбекистон маданияти» газетаси матни асосида чоп этилмоқда.

ИСТИҚБОЛ УМИДИ

(274-бет)

1960 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг беш бетдан иборат машинка нусхаси сақланади.

Мақола илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1960 йил 3 октябрь) газетасида чоп бўлган.

Том учун матн этиб «Қизил Ўзбекистон» газетаси олинди.

(277-бет)

Мақола 1960 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий уй архивида уч бетдан иборат машинка нусхаси сақланади. Саҳифаларда ўчирилган, тузатилган ўринлар учрайди. Учинчи бетда 1960 йил ноябрь санаси кўрсатилган.

Машинка нусха асосида биринчи мартаба эълон қилинмоқда.

- 278-бет 23 *Қори-Нижзий* (1897—1970) — ўзбек совет олими, педагог, давлат ва жамоат арбоби. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1943), Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби (1939), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1967).
- 24 *Ҳабиб Абдуллаев* (1912—1962) — ўзбек совет геологи, давлат ва жамоат арбоби. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1947), СССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси (1958). Ленин мукофоти лауреати (1959).
- 24 *С. Г. Алтуни* (1904—1959) — Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган ирригатор (1947), Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси (1956).
- 24 *Л. Ошанин* (1884—1962) — совет антропологи, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби (1959).
- 24 *А. С. Уклонский* (1888—1972) — Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1943), Ўзбекистонда минералогия ва геохимия фанлари асосчиси, геология-минералогия фанлари доктори (1920), профессор (1920), Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби.
- 25 *Г. А. Кошевников* (1904) — инженер-конструктор. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1964), Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси (1968).
- 25 *Н. М. Мирошхина* (1897—1973) — совет философи, профессор (1938), Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби (1957).
- 25 *О. Содиқов* (1913) — органик, биорганик ва табиий бирикмалар кимёси соҳаси олими (1947), СССР Фанлар академиясининг академиги (1972), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1973).
- 26 *С. Юнусов* (1907) — кимёгар олим. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1952), СССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси (1958), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1969).
- 26 *И. Мўминов* (1908—1974) — файласуф, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1956), Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби (1959).
- 28 *Тамарахоним* (Тамара Артёмовна Петросян — 1906) — атоқли ўзбек совет раққосаси, ўзбек совет профессионал рақс асосчиларидан. СССР халқ артисти (1956).
- 29 *Юнус Ражабий* (1897—1975) — бастакор, хонанда ва созанда, ўзбек халқ музыка меросини тўловчи, Ўз-

- бекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1966), Ўзбекистон ССР халқ артисти (1958).
- 29 *Шукур Бурҳонов* (1910) — ўзбек совет актёри, СССР халқ артисти (1959).
 - 29 *Олим Хўжаев* (1910—1977) — ўзбек совет актёри, режиссёр ва жамоат арбоби. СССР халқ артисти (1959).
 - 30 *Комил Ерматов* (1903—1978) — кинорежиссёр, СССР халқ артисти (1958).
 - 30 *Лутфихоним Саримсоқова* (1896) — атоқли ўзбек актрисаси. СССР халқ артисти (1967).
 - 30 *Ойбек* (1903—1968) — атоқли ўзбек совет ёзувчиси, жамоат арбоби. Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси (1965), Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1943).
 - 30 *Комил Яшин* (1909) — ўзбек совет адиби, жамоат арбоби. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби (1939), Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси (1969), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1974), Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1968).
 - 31 *Уйғун Раҳматулла Отақўзиёв* (1905) — ўзбек совет шоири, драматурги, Ўзбекистон ССР халқ шоири (1965), Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби (1956), Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси (1974), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1985).
 - 31 *Сергей Бородин* (1902—1974) — рус совет ёзувчиси. 1968 йилда Ўзбекистон ССР Ҳамза номидаги Давлат мукофоти билан тақдирланган.
 - 31 *Михайл Швердин* (1899—1984) — рус совет ёзувчиси. Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси (1949).
 - 32 *Собир Абдулла* (1905—1972) — ўзбек совет шоири, ёзувчиси ва драматурги. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби (1944), Ўзбекистон ССР халқ шоири (1965).
 - 32 *Ҳабибий* (1890—1980) — ўзбек совет қўшиқчи шоири. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими (1970), Ўзбекистон ССР халқ шоири (1974).

ИНТЕРНАЦИОНАЛ ТАРБИЯ ТУҒРИСИДА

(279-бет)

Мақола 1960 йилнинг бошларида ёзилган деб тахминланади. Адибнинг шахсий архивида бир нусха қўлёзмаси сақланади. Блокнот дафтарига яшил сиёҳ билан ҳозирги ўзбек графикасида ёзилган бўлиб, санаси кўрсатилмаган. Унда айрим тузатишлар ҳам учрайди. Иккита машинка нусхаси ҳам сақланади. Биринчи бет тепасига «Ғафур Ғулум» деб имзо чекилган. Бу мақола биринчи маротаба «Асарлар-75»нинг VII томида нашр этилган.

Том матни учун машинка нусха қабул этилди.

I-бет 25-сатр қўлёзмаси асосида олинди.

ҲАММА ҲАЕТ ИНСОНЛАРДЕК

(284-бет)

1960 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг икки бетли машинка нусхаси сақланади. 1960 йил деб санаси кўрсатилган.

Матн учун асос қилиб машинка нусха олинди. Биринчи мартаба эълон қилинмоқда.

- 284-бет 33 *Қоф тоғи* — бунда бутун ер юзини ўраб олган деб ҳаёл қилинган афсонавий тоғ номи назарда тутилади. Афсонавий Анқо қуши ҳам шу тоғда деб юритилади.
- 34 *Рокфеллерлар* — АҚШдаги энг йирик молия-саноат группалари маъносида.
- 40 *Сан-Франциско* — АҚШнинг Тинч океан соҳилидаги шаҳари.

БАЪЗИ ОИЛАВИЙ ГАПЛАР

(285-бет)

Мақола 1960 йилда ёзилган. Қўлёмаси адиб архивида сақланмаган бўлса ҳам, ўн бир бетда машинка нусхаси мавжуд. Унинг биринчи бетида «Ўзбекистон хотин-қизлари» журнаlining қуйидаги тушунтириш хати учрайди: «Ҳурматли ўқувчи! Журналимизнинг 1959 йил 12-сонида студент қизларнинг ўртасида бўлиб ўтган бир воқеани «Зийракхон хатингизни кутади» деган сарлавҳа остида ёзиб, уни сизларнинг муҳокамангизга ташлаган эдик. Бу ҳақда журналнинг шу йил иккинчи сонида кўп ўқувчиларнинг мулоҳазалари босиб чиқилди. Академик шоир Ғафур Ғулом ҳам бу мақолани ўқиб, шу ҳақда «Оилавий гаплар» сарлавҳали мақола ёзиб юборган».

Илк мартаба мақола «Ўзбекистон хотин-қизлари» (1960 йил, № 8) журналида нашр бўлган.

Матн учун томга «Ўзбекистон хотин-қизлари» журнали олинди.

412-бет 4 *Понғозий қишлоғи* — Тожикистон ССР Ленинобод об-ластининг Ашт районидаги қишлоқлардан.

290-бет 2 *Гуппи* — ип газламадан тикилган оддий чопон.

ВАТАНИМ — ЎЗБЕКИСТОН

(291-бет)

Мақола 1960 йилда ёзилган. Адибнинг шахсий архивида унинг учта машинка нусхаси сақланади. Унда 1960 йил санаси кўрсатилган. Саҳифаларда қалам билан қилинган айрим тузатишлар учрайди.

Мақола илк мартаба «Гулистон» (1972 йил, 12-сон) журналида чоп этилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун матн этиб «Гулистон» журнали олинди.

292-бет 21 *Бойсун тоғи* — Ўрта Осиёдаги тоғ, Ҳисор тизмасининг жануби-ғарбий тармоғи.

22 *Омонқўтон ғори* — Мустье даврига оид ғор. Омонқўтон қишлоғидан икки км. узоқликда, Булбулзорсойнинг баланд соҳилида. Ғорни 1947—57 йилларда археолог Д. Н. Лев текширган.

- 25 *Палеолит* — полес — қадимги, қадим замонга оид маъноларини ифодалайди.
- 25 *Мезолит* — тош асридаги давр. Палеолитдан неолитга ўтиш босқичи.
- 30 *Зараулсой* — Термиз шаҳридан шимоли-ғарбда Шеробод райони территориясида қадимги тош даврига оид суратлар сақланган жой.
- 34 *Калтаминор маданияти* — Ўзбекистонда полит ва энсолит (мил. аввал 4—2 минг йиллик) даврига оид археологик маданият. С. П. Толстов раҳбарлигидаги археологик экспедиция Тўрткўл районидаги Калтаминор қишлоғидан топган.
- 38 *Тозабогён маданияти* — Урта Осиё дашт зонаси қабилаларининг бронза даври маданияти (мил. аввал 2 минг йиллиكنинг иккинчи ярми).
- 293-бет 6 *Бақтрия* — Урта Осиёдаги қадимги вилоят. Амударёнинг ўрта оқими, ҳозирги Тожикистоннинг жанубий райони. Ўзбекистоннинг Сурхондарё области, Туркменистоннинг шарқий қисми ҳамда Шимолий Афғонистон ерларини ўз ичига олади.
- 32 *Зороастризм* — зардуштийлик, милоддан аввал биринчи минг йиллик бошларида Урта Осиёда, Эронда кенг тарқалган дин.
- 36 *Мўғул ўрдуси* — бу жумлада асосан мўғул хонларнинг истилоси назарда тутилади (XIII—XIV асрлар).
- 294-бет 12 *Чоч — Шош* — қадимги Тошкентнинг номи.
- 30 *Замаҳшарий Маҳмуд* (1074—1144) — тарихшунос, шоир, файласуф.
- 30 *Форобий* (873—950) — ўртаосиёлик машҳур файласуф, энциклопедист олим.
- 34 *Сомоний мақбараси* — Бухородаги архитектура ёдгорлиги (X аср). Мақбарага Исмоил Сомоний, унинг набираси Наср ибн Аҳмад ва Сомонийларнинг бошқа авлодлари ҳам дафн этилган.
- 34 *Минораи Калон* — Бухородаги архитектура ёдгорлиги (1127).
- 35 *Нажмиддин Қубаро мақбараси* — Хоразмдаги архитектура ёдгорлигининг номи (Қўҳна Урганчда).
- 38 *Сардоба* — сув танқис ерларда уни сақлаш учун маҳсус қурилган гумбазли ҳовуз.
- 295-бет 10 *Шоҳизинда ансамбли* — Самарқанд шаҳридаги архитектура ёдгорлиги.
- 10 *Гўри Амир* — Самарқанддаги архитектура ёдгорлиги (XIV аср охири, XV аср бошлари).
- 11 *Бибихоним мадрасаси* — Самарқанд шаҳридаги XIV асрнинг охири, XV асрнинг аввалларига оид архитектура ёдгорлиги. Темурнинг катта хотини Сарой Мулкхоним (Саройдаги номи Бибихоним) ташаббуси билан қурилганлиги туфайли шу ном билан аталиб келинади.
- 12 *Аҳмад Ясавий мақбараси* — XIV асрнинг охири, XV асрнинг аввалларида қурилган меъморчилик ёдгорлиги. Ҳозирги Туркистон (қадимги Ясси) шаҳрида.
- 13 *Ишратхона* — архитектура ёдгорлиги, тахминан XV аср бошларида қурилган (Самарқанд).
- 18 *Али Қушчи* (XV аср) — математик олим. Улуғбек олиб борган илмий ишларда яқиндан иштирок этган шоғирдларидан бири.

- 18 Қозизода Румий (тахминан 1360—1437) — машҳур математик ва астроном.
- 18 Жамшид ибн Масъуд ал-Қоший — Қозизода Румий раҳбарлигида ишлаган олимлардан.
- 21 Зижи Қўрагоний — Улуғбек раҳбарлигида (1437) яратилган астрономик жадвал.
- 22 Тақвим — планеталарнинг ҳол ва ҳаракатини кўрсатувчи йиллик жадвал, календарь.
- 29 Беҳзод (1455—1353, Ҳирот) — истеъдодли ўзбек расоми. Алишер Навоий тарбиясида катта мусаввир бўлиб етишган.
- 34 Биродаркушлик — ака-укани ўлдириш, бир-бирини ўлдириш маъносида берилган.
- 42 Шайбонийхон — Шайбонийлар давлатининг асосчиси, ҳукмдор (1452—1510).
- 43 Улуғ Мўғул империяси — Ҳиндистонда Бобур ва бобурийлар асос солган давлатни Европада шундай деб атаб келинган.
- 44 Марко Поло (1898—1949) — Италия сайёҳи.
- 44 Клавихо Руи Гонзалес (1412) — испан сайёҳи, дипломат.
- 45 Вамбери Герман (1832—1913) — венгер туркшунос олими, этнографи ва сайёҳи.
- 45 Наршахий (899—959) — ўртаосиёлик тарихчи олим.
- 45 Табарий Абу Жаъфар Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарий (839—923) — араб тарихчиси, филолог олим.
- 296-бет 12 Таадди — зулм қилиш, тажовуз этиш, ёмонлик билан ҳаддан ошиш маъносида.
- 299-бет 14 Тошкент канали — 1941 йилда қазилган. Чирчиқ дарёсидан сув олади.

ТИНЧЛИК УЧУН ҚУРАШ — БАШАРИЯТ ИШИ

(299-бет)

Мақола 1961 йилда ёзилган. Қўлёзма ва машинка нусхалари сақланмаган.

Илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1961 йил 1 сентябрь) газетасида эълон этилган.

Том учун асос қилиб «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни олинди.

ҲАММА ДАЛАГА!

(300-бет)

Мақола 1961 йилда Ф. Ғулом, Ойбек, А. Қаҳҳор, Уйғун, К. Яшин, Зулфия, А. Удалов, Ҳ. Носирова, Т. Н. Загурская, О. Хўжаев, А. Абдуллаев, Ю. Ражабийлар томонидан ёзилган.

Илк дафъа «Ўзбекистон маданияти» газетасида (1961 йил 18 ноябрь) эълон қилинган. Томга матн учун «Ўзбекистон маданияти» газетаси олинди.

ПАХТАКОР ДУСТЛАРИМГА

(303-бет)

1961 йилда ёзилган. Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1961 йил 5 декабрь) газетасида эълон қилинган.

Том учун матн этиб «Қизил Ўзбекистон» газетаси қабул қилинди.

303-бет 35 *Волгадаги ГЭС* — Волга дарёсига қурилган Волгоград ва Куйбишев гидроэлектростанциялари назарда тутилди.

305-бет 20 *Мелиқўзи Умрзоқов* (1922—1964) — Ўзбекистонда хизмат кўрсатган механизатор, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1959).

БОШИМИЗ КУККА ЕТДИ

(307-бет)

Мақола «Восток-3» космик кемасининг учирлиши муносабати билан 1962 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг машинка нусхаси сақланади. Иккинчи бетда 1962 йил август санаси мавжуд.

Биринчи маротаба «Тошкент ҳақиқати» газетасида (1962 йил 12 август) нашр бўлган.

Матн учун «Тошкент ҳақиқати» газетаси олинди.

307-бет 31 *К. Э. Циолковский* (1857—1935) — рус совет олим, космонавтика ва ракета техникасининг асосчиси.

40 *Юрий Гагарин* (1934—1968) — СССР космонавт-учувчиси, космик фазога биринчи парвоз этган. Совет Иттифоқи Қаҳрамони (1961).

40 *Герман Титов* (1935) — СССР космонавт-учувчиси, Совет Иттифоқи Қаҳрамони (1961 йил).

41 *Андрей Николаев* (1929) — СССР космонавт-учувчиси, икки маротаба Совет Иттифоқи Қаҳрамони (1962, 1970).

ҚАРИНДОШ ЭЛНИНГ ДУСТОНА БАҒРИДА

(308-бет)

1962 йили Қозоғистон ССРда ўтган ўзбек адабиёти ва санъати ўн кунлиги муносабати билан ёзилган. Адиб шахсий архивида унинг икки бетдан иборат қўлёзмаси сақланади. Қўлёзма машинка қоғозига яшил сиёҳ ва қора қалам билан ёзилган. Саҳифаларда тузатишлар учрайди. 1962 йил санасига эга. Яна бир машинка нусхаси ҳам мавжуд.

Илк маротаба «Социалистик Қозоғистон» (1962 йил 27 май) газетасида нашр бўлган. Сўнг «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Социалистик Қозоғистон» газетаси матни олинди.
308-бет 11 *Сайрам* — Қозоғистон ССРнинг Чимкент областидаги қадимий шаҳар.

12 *Тулкибош* — Қозоғистон ССР Чимкент областидаги шаҳар.

6 *Қарағанда* — Қозоғистон ССР Қарағанда областнинг маркази.

- 6 *Темиртов* — Қозоғистон ССР Чимкент областидаги шаҳар.
- 7 *Целиноград* — Қозоғистон ССРдаги Целиноград областининг маркази.
- 7 *Қўкчатов* — шаҳар, Қозоғистон ССР Қўкчатов областининг маркази.

ТЕРИМ ИШИДА — СЕНДА БИР, МЕНДА БИР

(309-бет)

1962 йилда ёзилган. Архивда беш бетли машинка нусхаси мавжуд. Биринчи маротаба «Муштум» (1962 йил, 20 сон) журналида нашр бўлган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган. Матн учун «Муштум» журнали олинди.

311-бет 3 *Тиллақош* — қиз ва ёш аёлларнинг пешонасига тақаддиган безак.

ҚАЛБ БУРЧИ

(312-бет)

Мақола 1962 йилда ёзилган. Архивда беш бетдан иборат машинка нусхаси сақланади.

Илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1962 йил 19 октябрь) газетасида босилган. Сўнгра VII томга киритилган.

Том учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни олинди.

312-бет 6 *Максим Горький* (1868—1936) — улуғ совет ёзувчиси, социалистик реализм адабиётининг асосчиси.

7 «*Сариқ иблис шаҳри*» — Максим Горькийнинг 1906 йилга оид асари.

314-бет 35 *Чарх* — қадимда ип йиғириш учун қўлланилган мослама.

35 *Чигириқ* — пастликдан сув чиқариш учун қўлланиладиган мослама.

36 *Мойжувоз* — зиғир, кунгабоқар, чигит ва бошқа мойли экинлар уруғидан мой олиш учун қилинган, сув ёрдамида ишлайдиган мослама.

40 *Гирромбоқи бўз* — қадимда кустарь ҳолда уйда тўқилладиган дағал матонинг номи.

САРҲИСОБ

(315-бет)

1962 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган.

Илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1962 йил 20 октябрь) газетасида нашр этилган. Сўнг «Эрта бугундан яхши» (1964 йил) тўпламига, кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга «Эрта бугундан яхши» тўплами матни асос қилиб олинди.

316-бет 2 *Девор дармиён* — жуда яқин мазмунида.

24 *Туркистон шаҳри* — Қозоғистон ССР Чимкент областидаги шаҳарлардан бири.

31 *Эмчи* — чечак инфекцион касалига қарши кураш олиб боровчи шахс.

- 31 *Юсуфхўжа қори* — Тошкент ва унинг қишлоқларида эмчилик билан машҳур бўлган шахс.
- 33 *Шукрулло* (1921) — ўзбек совет шоири, Ўзбекистон халқ шоири (1982).
- 34 *Аҳмад Дониш* (1827—1897) — тожик ва ўзбек халқларининг мутафаккири, ёзувчи, астроном.
- 317-бет 10 *Ҳамроқулқори Тўрақулов* (1912—1943) — ўзбек ҳофизи.
- 10 *Содирхон Ҳофиз* — *Бобошарифов Содирхон Хўжандий* (1817—1931) — тожик ва ўзбек халқ ҳофизи, созанда ва бастакор.
- 319-бет 8 *Черёмушка* — Москва шаҳрида қурилган турар жой массивларидан бирининг номи.

ДУСТЛИК НЕЪМАТЛАРИ

(320-бет)

Мақола 1962 йилда ёзилган. Архивда машинка нусхаси мавжуд. Саҳифа охирида 1962 йил декабрь санаси қайд этилган.

Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1962 йил 28 декабрь) газетасида эълон қилинган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга матн қилиб «Қизил Ўзбекистон» газетаси олинди.

321-бет 23 *В. И. Лениннинг Мирзачўл тўғрисида чиқарган Декрети* — 1918 йили Халқ Комиссарлар Советининг Туркистонда ерларни суғориш ишларига 50 миллион сўм пул ажратиш тўғрисидаги В. И. Ленин имзо чеккан тарихий Декрети. Мирзачўлда 1922—1924 йиллар давомида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолати яхшиланди ва янги ерлар ўзлаштирилди. 1924 йилда «Пахтакор» совхози, 1929 йили «Малик» совхози, 1927 йили «Боёвут» ва бошқа совхозлар ташкил этилди. Мирзачўлда Гулистон, Янгиер шаҳарлари ва поёлқалар вужудга келди.

322-бет 4 *Бухоро, Газли, Урал* — Бунда Бухоро газининг Урал машинасозлари, металлургияга ўз вақтида етказиб берилганига ишора.

41 *Фазлий Намангоний* (XVIII охири — XIX бошлари) — шоир, адабиётшунос. 1821 йилда тузилган «Мажмуан шоирон» тазкирасининг муаллифларидан.

ҲАЕТИМИЗ ИҶЛДОШИ

(323-бет)

Мақола 1962 йилда ёзилган. Илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1962 йил 5 май) газетасида нашр бўлган.

Том учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси матни олинди.

324-бет 10 *Собиқ Туркистон* — XIX аср, XX аср бошларида ҳозирги Урта Осиё, Қозоғистон, Марказий Осиёнинг асосан туркий халқлар яшовчи қисмини ўз ичига олган тарихий-географик областни Туркистон деб юритилган.

ХАЛҚЛАР ИРОДАСИ ЗУР КҮЧ

(325-бет)

Мақола 1962 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг уч бетли машинка нусхаси сақланади. 1962 йил июль сана-си кўрсатилган.

Машинка нусха асосида биринчи мартаба эълон қилинмоқда. 325-бет 38 *Қизил ёғоччи* — ўзи ишининг моҳири мазмунида берилган.

ҚУЕШ БОЛАЛАРИ

(327-бет)

Мақола 1963 йилда ёзилган. Биринчи мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1963 йил 30 июль) газетасида нашр бўлган.

Томга матн учун «Қизил Ўзбекистон» газетаси олинди.

328-бет 18 *Робинзон* — инглиз ёзувчиси Даниэл Дефо (1660—1731)нинг қаламига мансуб «Робинзон Крузо» асарининг қаҳрамони.

38 *Маъжусий* — оташпараст, ўтга ибодат қилувчи шахс.

329-бет 46 *Байрамали* — Туркманистон ССРдаги шаҳар.

47 *Нахичеван* — шаҳар, Нахичеван АССР пойтахти.

331-бет 13 *Янош Кадар* — Венгрия Социалистик ишчи партияси Марказий Комитетининг бош секретари.

ДУСТЛАР, ЭНДИ ТЕРИМГА!

(331-бет)

Мақола 1963 йилда ёзилган. Қўлёмаси сақланмаган. Илк мартаба «Қизил Ўзбекистон» (1963 йил 4 сентябрь) газетасида нашр бўлган. Кейинчалик «Эрта бугундан яхши» (1964) тўпламида ҳамда «Асарлар-75»нинг VII томида чоп бўлган.

Томга матн этиб «Эрта бугундан яхши» тўплами олинди.

331-бет 34 *Пайнов* — ҳосил, мўл ҳосил тўплаш мазмунида берилган.

332-бет 5 *Марви шоҳижаҳон* — Урта Осиёдаги энг қадимги шаҳарлардан ҳисобланади. Байрамали шаҳри (Туркманистон ССР) яқинида.

16 *И. В. Мичурин* (1855—1935) — совет биолог олими, СССРда мевали, резавор ва бошқа ўсимликлар илмий селекцияси асосчиси. СССР Фанлар академиясининг фахрий аъзоси (1935).

333-бет 40 *Мен ўзим чала қўқонликман* — адибнинг Қўқонда яқин дўст-ёрлари кўп бўлган (шоир Чархий ва бошқалар). Шунингдек, Ғафур Ғулومнинг турмуш йўлдоши Муҳаррамхон Хайруллаева ҳам қўқонликдир. Жумлада шунга ишора.

334-бет 43 *Дониёр, олапўчоқ, шакарпалак, кўкча, чўғири* — булар республикамизнинг колхоз, совхозларида етиштириладиган юқори навли қовунларнинг номи.

335-бет 3 *Тарвузи ҳам ончунон* — тарвузи ҳам ширинликда қовунидан қолишмайди мазмунида берилган.

15 *Ар-ар терак* — хушқомат, баланд мирзо терак назарда тутилади.

ЖОН, АНДИЖОНИМ

(336-бет)

Мақола 1963 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган. Илк ма-
ротаба «Қизил Ўзбекистон» (1963 йил 7 ноябрь) газетасида эълон
қилинган. Кейинчалик эса «Эрта бугундан яхши» (1964) тўплами-
га, «Асарлар-75»нинг VII томига ҳам киритилган.

Том учун «Эрта бугундан яхши» тўплами матни асос қилиб
олинди.

339-бет 2 Яғрини карк терисидан қилинган қалқонсимон йигит-
лар — карк ҳайвони Африка ва Шарқий Осиёда яшай-
ди. Бу жумлада асосан ҳар иш ва ҳунар қўлидан ке-
ладиган бақувват йигитлар мазмунида берилган.

3 Куйганёр — Андижон область Андижон районининг
маркази. Катта Фарғона каналининг бош тўғони шу
ерда жойлашган.

14 «Алишернинг тили Андижон шеvasига яқиндир, асар-
ларини Андижон тилида ёзибдур» — Бобурнинг «Бо-
бурнома» асаридаги қайд (қаранг: «Бобурнома», Тош-
кент, 1958, 12-бет).

340-бет 32 Гаубица — артиллерия қуроли.

35 Олтинқўл райони — Андижон областидаги районлардан
бири, 1939 йилда ташкил топган.

37 Марказий Фарғона — Фарғона водийсининг марказий
қисмидаги чўл. Шимолда Сирдарё, жанубда Катта
Фарғона канали, ғарбда Қўқон, шарқда Андижон би-
лан чегараланади.

ЗАМИННИНГ ВА ЗАМОННИНГ МАЗМУНИ

(343-бет)

Публицистик мақола 1963 йилда ёзилган. Архивда беш бетдан
иборат машинка ва «Муштум» журналидан фото қилинган нусха-
лари сақланади. Машинка нусха саҳифасида 1963 йил санаси қайд
этилган.

Мақола илк маротаба «Муштум» (1963 йил, 23-сон) журна-
лида нашр бўлган. Кейинчалик эса «Асарлар-75»нинг VII томига ки-
ритилган.

Том учун «Муштум» журнали матни асос қилиб олинди.

346-бет 11 Попадаги кўклам фожиаси — ўша йилларда Поп рай-
онида экилган пахта ва бошқа техника экинларининг
деярли ҳаммасини дўл уриб кетган эди. Жумлада
шунга ишора этилган.

ФАРҒОНАМНИ ҚУТЛАЙМАН

(347-бет)

Мақола 1963 йилда ёзилган. Архивда унинг 10 бетли машин-
ка нусхаси сақланади. Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1963 йил
20 ноябрь) газетасида нашр этилган. Сўнгра «Эрта бугундан ях-
ши» (1964) тўпламига ҳамда «Асарлар-75»нинг VII томига кири-
тилган.

Том учун «Эрта бугундан яхши» тўплами матни қабул қилинди.

347-бет 11 *Тизма тоғ авжидан офтоб ёриб* — бу мисрада Фарғона водийси Урта Осиёдаги тоғлар орасига жойлашганлигига ишора қилинади. У шимолда Тяньшань ва жанубда Ҳисор-Олой тоғ тизмалари билан ўралган.

348-бет 46 *Нозим Ҳикмат* (1902—1963) — прогрессив турк шоири, драматурги, публицисти ва жамоат арбоби, турк революцион поэзиясининг асосчиси.

«УЗР»

(354-бет)

1963 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган. Илк дафъа «Қизил Ўзбекистон» (1963 йил 22 ноябрь) газетасида нашр бўлган. Сўнг «Эрта бугундан яхши» (1964) тўпламига ҳамда «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга матн қилиб «Эрта бугундан яхши» тўплами олинди.

354-бет 38 *«Узр бадтар аз гуноҳ»* — тожик халқ мақолларидан. Узр сўрашликнинг ўзи гуноҳдан ҳам ошиб тушади мазмунида ишлатилган.

355-бет 15 *Фиръавнлар замонаси билан бўй ўлчаша оладиган* — бу жумлада Бухоро шаҳрининг қадимийлиги назарда тутилади.

34 *Файзулла Юнусов* — бухоролик илғор пахтакор. У Бухоро области Акмалобод районида (ҳозирги Ғиждувон райони) звено бошлиғи бўлган (1936).

40 *Фурқат* (1858—1909) — ўзбек демократ шоири, маърифатпарвари, публицисти.

42 *Нисбатий* — XIX аср охирларида Қўқонда яшаб ижод этган шоирлардан.

356-бет 15 *Вобкент* — Бухоро областидаги район. 1926 йилда ташкил топган.

ЯША, АЗИЗ ТОШКЕНТИМ!

(357-бет)

Мақола 1963 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган. Биринчи маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1963 йил 26 ноябрь) газетасида нашр бўлган. Сўнг «Эрта бугундан яхши» (1964 йил) тўпламига, «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга матн этиб «Эрта бугундан яхши» тўплами олинди.

357-бет 31 *Дашти қипчоқ* — Сирдарёнинг қуйи оқими ва Балхаш кўлидан Днепр дарёсининг қуйи оқимларигача бўлган территориянинг XI—XVI асрлардаги номи.

32 *Қурама тоғлари* (Қурама қабиласи номидан) — Тяньшань тоғ системасининг ғарбидаги тоғ тизмаси.

33 *Мўғултоғ* — Қурама тизмасининг жанубий марказидаги тоғ.

358-бет 28 *Яллама* — Тошкент области, Чиноз райони Яллама қишлоқ Советидаги мавзе. Охунбобоев колхоз территориясида.

29 *Саодат Гулаҳмедова* (1937) — пахтакор, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1957). Тошкент области Бўка

район Ҳамза номли колхозда бригада бошлиғи (Бу ҳақда ушбу ишнинг IV томига қаранг).

САМАРҚАНД САЙҚАЛИ

(359-бет)

Публицистик мақола 1963 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг беш бетдан иборат машинка нусхаси сақланади. Ёзилган йили кўрсатилмаган. Саҳифаларда яшил сиёҳ билан ўчирилган ва тузатилган ўринлар учрайди. Сарлавҳа «Самарқанднинг чинакам сайқали» деб берилган.

Илк маротаба «Қизил Ўзбекистон» (1963 йил 4 декабрь) газетасида эълон қилинган. Кейинчалик «Эрта бугундан яхши» тўпламига, сўнгра «Асарлар-75»нинг VII томига киритилгандир.

Том учун матн этиб «Эрта бугундан яхши» тўплами қабул қилинди.

- 359-бет 25 *Маҳмуд Қошғарий* (XI аср) — тилшунос олим. У ўзининг «Девони луғат-ат-турк» асари билан танилган.
- 360-бет 3 «*Алишерни Навоий қилиб етиштирган, Мавлоно Абдураҳмонни Жомий қилиб тарбиялаган*» — бу жумлада Алишер Навоийнинг 1467—1469 йилларда, Абдураҳмон Жомийнинг 1436—1452 йилларда Самарқанд шаҳрида таҳсил кўрганлигига ишора қилинади.
- 18 *Хўжа Аҳрор* (1404—1430) — ўртаосиёлик шайх, реакцион нақшбандийлик тарғиботчиси, йирнк феодал.
- 31 *Мужтаҳид* — тез, жаҳд-жадал қилиш. Бирор ншда тиришувчи, ғайрат кўрсатувчи.
- 33 *Чингиз* (1155—1227) — мўғул феодал империяси асосчиси. Бу ўринда мўғул хонлари босқини кўзда тутилади.
- 361-бет 16 *Таважжуҳини ўзига тортиб туради* — бунда меҳрини, садоқатини тортиб туради мазмунида берилган.
- 30 *Ургут* — Самарқанд областидаги районлардан бири. 1926 йилда ташкил топган.
- 31 *Оҳакли ҳавоси* — Ургут районининг территориясида Зарафшон тоғ тизмасининг давоми бўлган Чақили калон ва Қоратепа тоғларининг ён бағрлари сланец оҳактошли қоялардан иборат, жумлада шунга ишора этилган.
- 33 *Боғишамол* — XIV асрда Самарқанд шаҳри яқинидаги боғ номи.
- 45 *Пўлотий, осийи* — булар ҳозир Самарқанд шаҳрида нонвойхоналарда ёпиладиган мазали ва тўйимли нонларнинг хиллари.

УЛҚАМИЗГА НАЗАР СОЛГАНДА

(364-бет)

Мақола 1963 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг олти бетдан иборат ҳозирги Ўзбек графикасида ёзилган қўлёзмаси ва машинка нусхаси сақланади. Қўлёзманинг саҳифаларида унинг «Гулдан гўзал, пўлатдан мустаҳкам» (ЎзССР Давлат нашриёти, Тошкент, 1963 йил) тўпламидан кўчирилгани қайд этилган.

Илк маротаба Ф. Фулом, М. Турсунзода, Ч. Айтматов, Б. Сайтоқовларнинг имзолари билан «Гулдан гўзал, пўлатдан мустаҳкам» (1963) тўпламида кириш сўзи билан нашр этилган.

Матн учун «Гулдан гўзал, пўлатдан мустаҳкам» тўплами қабул қилинди.

366-бет 43 *Урта Осиё бюроси* — КПСС Марказий Комитети *Урта Осиё бюроси* 1962—65 йилларда иш олиб борган.

ЯНГИ БУХОРОНИ ҚУЙЛАЙМАН

(367-бет)

Мақола 1964 йилда Бухоро шаҳрида ёзилган. Архивда унинг 9-бетдан иборат машинка нусхаси сақланади, саҳифаларда тузатишлар, таҳрир ўринлари учрайди. Ёзилган санаси кўрсатилмаган.

Илк маротаба «Бухоро ҳақиқати» (1964 йил 27 март) ҳамда «Ўзбекистон маданияти» (1969 йил 9 май) газеталарида чоп этилган.

Том учун «Ўзбекистон маданияти» газетаси матни асос этиб олинди.

4-бет 6—14-қаторлар, 5-бет 6—8-қаторлар машинка нусха асосидадир.

368-бет 19 *Қарнаб тоғлари* — Самарқанд областидаги Зиёвиддин тоғи ва ён бағир тоғлари назарда тутилади.

22 *Манғит хонлиги* — 1753 йилдан 1920 йилгача Бухорони идора қилиб келган хонлик.

23 *Кармана* — Бухоро областидаги шаҳар посёлкаси, Навоий районининг маъмурий маркази.

30 *Эликсир* — бунда Навоий шаҳрида бунёд этилган электротехника комбинатда қишлоқ хўжалиги учун тайёрланган ўғитлар назарда тутилади.

369-бет 32 *Мирараб мадрасаси* — Бухородаги архитектура ёдгорлиги, 1530—36 йилда қурилган.

32 *Масжиди калон* — Бухородаги архитектура ёдгорлиги.

33 *Қорахонийлар* — X асрнинг 90-йилларида Шарқий Туркистон, Етгисув, Жанубий Тяньшань олди территорияларда ҳамда Урта Осиёда ташкил топган илк феодал давлат.

37 *Беруний институти* — бунда Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти назарда тутилган.

370-бет 18 *Бухоро канали* — бунда Аму-Бухоро машина канали назарда тутилади.

30 *Хушқираб қолган* — лаби сувсизликдан қуриб қолган мазмунида берилган.

371-бет 28 *Бухоролик Теша Салимов* — пахтакор, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1958).

29 *Жабай Балиманов* — машҳур чўпон, икки марта Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1951, 1958).

НОЗ-НЕЪМАТЛАР ҚОРХОНАСИ

(372-бет)

1964 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган. Илк дафъа «Совет Ўзбекистони» (1964 йил 18 июнь) газетасида чоп этилган.

- Газета матни асосида нашр этилмоқда.
- 373-бет 17 *Нуддори* — ширин, мазали маъжун.
- 375-бет 8 *Почча ота* — Наманган область Янги Қўрғон район жанубида, Қирғизистон ССРнинг тоғли оромгоҳ манзили.
- 376-бет 30 *ТИИМСХ* — бу ўринда Тошкент Ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш инженерлари институти назарда тутилган.

АССАЛОМ, ДУСТЛАР!

(377-бет)

Мақола 1964 йилда Самарқанд области «Ленин йўли» газетасининг ўн мингинчи сони муносабати билан ёзилган.

Илк дафъа «Ўзбекистон маданияти» (1964 йил 15 июль) газетасида эълон бўлган.

Том учун газета матни олинди.

- 379-бет 13 *Абдураҳмон Саъдий* (1889—1956) — ўзбек адабиётшуноси, педагог, филология фанлари доктори (1949), профессор (1950).
- 14 *Абдусалом Деҳотий* (1911—1962) — тожик совет ёзувчиси ва драматурги. Унинг шеър ва ҳикоялари ўзбек тилига таржима қилинган.
- 15 *Раъно Узоқова* (1916—1947) — ўзбек совет шоираси.
- 15 *Амин Умарий* (1913—1942) — ўзбек совет шоири, драматурги.
- 15 *Ҳасан Пўлат* (1911—1942) — ўзбек совет шоири.
- 29 *Миртемир* (1910—1977) — ўзбек совет шоири ва таржимони. Ўзбекистон ССР халқ шоири (1971).
- 30 *Назармат* (1917) — ўзбек совет шоири, журналист, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими (1967).
- 30 *Музайяна Алавия* (1909) — ўзбек совет шоираси ва олими, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими (1968). Беруний номли Республика Давлат мукофоти лауреати (1973).
- 30 *Сами Абдуқаҳҳор* (1922) — ўзбек совет шоири.
- 41 *Убай Орипов* (1909—1976) — ўзбек совет физиги, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1956), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1957).
- 42 *Воҳид Абдуллаев* (1912—1985) — адабиётшунос олим, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1966).
- 43 *Нуриддин Шукуров* (1930) — ўзбек совет адабиётшуноси. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби.
- 380-бет 9 «Самарқанд» — революция арафасида Самарқанд шаҳрида рус тилида чиққан газета.
- 10 *Морозов* (1868—1938) — профессионал революционер. «Самарқанд» газетасининг биринчи редактори.

КЕЧА ВА БУГУН

(380-бет)

Мақола 1964 йилда ёзилган. Биринчи маротаба «Муштум» (1964 йил, 10-сон) журналида нашр бўлган. Сўнг «Биз кулаemiz» (1968) тўпламига ҳамда «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Томга «Муштум» журнали матни асос қилиб олинди.
381-бет 41 «Широка страна моя родная» — рус совет қўшиқчи шон-ри Лебедев-Кумач (1898—1949) шеъридаги биринчи мисра.

ҚИРҚ ЕШДАГИ ҚИРЧИЛЛАМА ЙИГИТДАЙ...

(383-бет)

Ўзбекистон ССРнинг қирқ йиллигига бағишланган бу мақола 1964 йилда ёзилган. Автор архивида учта машинка нусхаси сақланади. Олти бетдан иборат, ёзилган санаси кўрсатилмаган.

Илк маротаба «Муштум» (1964 йил, 19-сон) журналида нашр бўлган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун матн этиб «Муштум» журнали олинди.
385-бет 13 *Хукумат уйи* — бу жумлада ўша йилларда Ленин майдонида жойлашган Ўзбекистон ССР Министрлар Совети назарда тутилмоқда.

386-бет 2 *Чилангар* — пўлат қуувчи, прокатчи.

БИЗ ЎЗБЕГУ АФҒОНЛАР

(386-бет)

Мақола Гафур Гуломнинг атоқли тожик шоири Абдурахмон Жомийнинг 550 йиллик юбилейи кунларида Афғонистонга сафари вақтида 1964 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида 18 бетдан иборат ҳозирги графикадаги қўлёзмаси сақланади. Саҳифаларда ўчирилган, чизилган, таҳрир қилинган, қайта ёзилган сатрлар учрайди. 13 бетдан кейин қўшимча қилиб яна беш бет ёзилган.

Қўлёзма асосида биринчи маротаба эълон қилинмоқда.

387-бет 2 *Жашн* — сана, хотирлаш мажлиси.

388-бет 25 *Панж* — Амударёнинг юқори қисми. Вахш дарёси қуйилган жойгача шу ном билан аталади.

389-бет 35 *Мухориба* — уруш, ҳарбий юриш.

МУЯССАР

(390-бет)

Мақола 1964 йилда Тошкент шаҳар Октябрь районидаги 14-сон ўрта мактабнинг аълочи ўқувчиси ҳақида. Илк маротаба «Ленин учқуни» (1964 йил 11 декабрь) газетасида нашр бўлган.

Матн этиб «Ленин учқуни» газетаси олинди.

390-бет 22 *Шоасқар Тамкин* (Шоқосимов, 1913—1986) — ўзбек совет драматурги.

МЕНИНГ ВАТАНИМ

(392-бет)

Мақола 1964 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг беш бетдан иборат машинка нусхаси сақланади. 1964 йил санаси кўрсатилган.

Машинка нусха асосида биринчи мартаба нашр этилмоқда.
392-бет 8 *Чимён тоғи* — Ғарбий Тяньшань тоғларининг Чотқол тизмасидаги чўққиси. Бўстонлиқ райони территориясида.

11 *Сангзор* — Жиззах областидаги дарё.

14 *Бахмал* — Жиззах областидаги район.

УРНИМИЗ ЖАНГОВАР САФДА!

(395-бет)

Мақола Ф. Ғулом, Ойбек, Уйғун, Қ. Яшин, А. Қаҳҳор, Зулфия, Шайхзода, С. Бородин, И. Султонов, А. Мухтор, М. Шевердин, Н. Сафаров, Ҳ. Назир, Ҳ. Ғулом, А. Удалов, Р. Бобожон, Р. Файзий, Л. Қаюмов, Мирмуҳсин, Миртемир, В. Зоҳидов, И. Раҳим, Саид Аҳмад, П. Қодиров, М. Бобоев ва Шухратлар томонидан 1965 йилда ёзилган.

Илк дафъа «Еш ленинчи» (1965 йил 1 июль) газетасида нашр бўлган.

Матн этиб томга «Еш ленинчи» газетаси олинди.

ҚАҲРАМОНЛАР УЛМАЙДИ

(397-бет)

Мақола 1965 йилда Тошкент область Янгийўл районидаги «Шарқ юлдузи» колхозининг раиси, уч марта Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Ҳамроқул Турсунқуловнинг вафоти муносабати билан Ф. Ғулом, Яшин, Иброҳим Раҳим, Ҳаким Назир, Асқад Мухтор, Шухрат, Раҳмат Файзий, Султон Акбарийлар томонидан ёзилган.

Биринчи мартаба «Ўзбекистон маданияти» (1965 йил 14 август) газетасида нашр бўлган. Газета матни асосида чоп этилмоқда.

397-бет 14 *Зако* (зако, заковат) — ўткир зехнлилик, зийраклик.

16 *Қовунчи* — 1934 йилгача Қовунчи қишлоғи — ҳозирги Тошкент областидаги Янгийўл шаҳри.

16 *Зангиота* — Тошкент область Янгийўл районидаги Свердлов қишлоқ Советига қарашли қишлоқ.

400-бет 43 *Амрит Рай* — ҳиндистонлик адиб.

401-бет 6 *Апри Alleg* — жазойирлик публицист.

ҚУП ТИЛНИ БИЛИШНИНГ ХОСИЯТИ

(402-бет)

Мақола 1965 йилда ёзилган. Қўлёзма сақланмаган.

Илк мартаба «Ўқитувчилар газетаси»да (1965 йил, 16 сентябрь) нашр бўлган.

- Газета матни асосида чоп этилмақда.
- 403-бет 14 *Доминион* — (мулк, ҳокимият, эгаллик қилиш) XX аср ўрталаригача Буюк Британияга қарам бўлган ярим мустақил давлат территорияларига нисбатан ишлатилган термин.
- 23 *Шекспир Вильям* (1504—1616) — буюк инглиз шоири ва драматурги. Унинг «Отелло», «Гамлет» трагедиялари ўзбек саҳналарида қўйилган.
- 23 *Шиллер Иоганн Кристоф Фридрих* (1759—1805) — немис шоири, драматурги, санъат назарийчиси.
- 23 *Флобер Гюстав* (1821—1880) — француз ёзувчиси.
- 23 *Гюго Виктор Мари* (1802—1885) — француз адиби. Прогрессив романтизмнинг йирик намояндаларидан.
- 24 *Гёте, Иоганн Вольфганг* (1749—1832) — немис шоири ва мутафаккири.
- 24 *Дидро Дени* (1719—1784) — француз философи, ёзувчиси.
- 24 *Данте Алигъери* (1265—1321) — итальян шоири. Ф. Энгельс таъбирича, «...Ўрта асрнинг сўнгги ва, шу билан бирга, янги даврнинг биринчи шоири» (Маркс К. и Энгельс Ф., Соч. 2 изд. Т. 22, стр. 382).

ҒАЛАБАМИЗ ДЕБОЧАСИ

(403-бет)

1965 йилда ёзилган. Биринчи маротаба «Совет Ўзбекистони» (1965 йил 15 октябрь) газетасида нашр бўлган.

Газета матни асос қилиб олинди.

- 403-бет 44 *Македониялик Искандар* (милоддан аввал 356—323) — қадимги юнон давлат арбоби ва саркардаси, кейинчалик шарқда афсонавий қаҳрамон образи.
- 404-бет 20 *Бўйинчачи* — отларга хом теридан бўйинча тикувчи уста.
- 21 *Мешкоблар* — теридан тайёрланган қопсимон мешда сув ташувчи, кўча ва бозорларда сув сотувчи шахс.
- 406-бет 11 *Абдулла Ортиқов* (1911—1967) — пахтакор, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1957).
- 13 *Ким Пен Хва* (1905—1975) — Республикада хизмат кўрсатган пахтакор (1964). Икки марта Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1948, 1951).
- 15 *Матқобулов Абдужамил* (1904—1967) — Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган пахтакор (1964). Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1957).

ЗАМОНДОШЛАР

(407-бет)

Бу мақола «Ен дафтардан» рубрикаси остида 1965 йилда ёзилган. Қўлёзмаси сақланмаган.

Илк дафъа «Совет Ўзбекистони» (1965 йил 24 октябрь) газетасида чоп этилган.

Газета матни асосида чоп этилди.

- 407-бет 23 *Тахя* — суянчиқ.
- 408-бет 6 *Туман қиррали* — кўп қиррали мазмунда берилган.

- 36 С. С. Канаш (1896—1975) — селекционер. Ўзбекистон ССР (1944) ва Тожикистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби (1946). В. И. Ленин номидаги Бутуниттифоқ Қишлоқ хўжалик фанлари академиясининг (1948) ва Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси (1952), СССР Давлат мукофоти лауреати (1941).
- 36 Акрам Дадабоев (1908) — селекционер. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси (1966), Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби.
- 409-бет 19 Турсунбой Латипов (1920) — Ўзбекистонда хизмат кўрсатган пахтакор (1967), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1957).
- 23 Мамадали Топиболдиев (1919—1969) — Совет Иттифоқи Қаҳрамони (1944), Ўзбекистонда колхоз қурилиши ташкилотчиларидан.
- 32 Ойим Камолова (1931) — пахтакор, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган механизатор (1961), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1960).
- 38 Манноп Жалолов (1934) — Республикада хизмат кўрсатган механизатор (1961), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1965). Бу ҳақда ушбу нашрнинг IV томига қаранг.
- 39 Қурбон Кенжаев (1930) — Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган механизатор (1961), Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1965).

ҚУЁШ ОИЛАСИГА САЛОМ

(410-бет)

Мақола 1966 йилда ёзилган. Илк маротаба «Совет Ўзбекистони» (1966 йил, 1 январь) газетасида нашр этилган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Том учун «Совет Ўзбекистони» газетаси матн қабул қилинди.

411-бет 29 Шу минг-минг иплар тўқнашиб ўтган жойларда миллион-миллион кўзанақлар пайдо бўлган — минг-минг иплар кесишиб ўтган жойларда миллион-миллион метр газламалар пайдо бўлади мазмунида берилган.

ВАТАНДОШЛАРИМГА ТАСАЛЛИ

(412-бет)

Мақола 1966 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий архивида машина нусхаси сақланади. Саккиз бетдан иборат бўлиб, 1966 йил 21 июнь санаси кўрсатилган. Саҳифаларда кўк сиеҳ билан тузатишлар ҳам учрайди. Учирилган, чизилган сатрлар мавжуд.

Илк маротаба «Совет Ўзбекистони» (1966 йил 22 июнь) газетасида нашр бўлган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Газета матни асосида чоп этилмоқда.

412-бет 2 Мунажжим — юлдузшунос, астроном, астролог мазмунларида ишлатилади.

3 Миррих — Марс планетаси. Қуёш системасидаги сайёра, Марс ердан узоқлиги бўйича Ой ва Венерадан кейин учинчи ўринда туради.

- 14 *Марс ва Венерага томон учирилган* — фазога учирилган Совет сайёралараро автоматик станциялари кўзда тутилади.
- 20 *Магма* — ер қаъридаги мураккаб физик-кимёвий жараёнлар натижасида ҳосил бўлган оловсимон суюқ модда.
- 35 *Шу қишлоқдан гула кўтариб* — шу қишлоқдаги ёмон аҳвол бошқа қишлоқларда ҳам мавжуд эди мазмунида берилган.
- 38 *Абдулла Қаҳҳор (1907—1968)* — Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси (1967). Ҳамза номидаги Республика Давлат мукофоти лауреати (1964).
- 415-бет 1 *«Дариг Андижон»* — бу сўзда таърих йўли билан элзила йили яширинган. Абжад йўли билан саноқлар аниқланганда ҳижрий 1320 йили келиб чиқади. Бу сана милодий 1902 йилга тўғри келади.
- 416-бет 12 *Советский иморатлар* — ҳозирги замонавий тўққиз бал ер қимирлашга чидайдиган иморатлар кўзда тутилади.
- 417-бет 17 *Қасирға* — мудҳишлар, аламлар мазмунида берилган.

ТОШКЕНТ ОҚШОМИ

(417-бет)

1966 йили Тошкент шаҳрида «Тошкент оқшоми» газетасининг нашр қилина бошлаши муносабати билан ёзилган. Авторнинг шахсий архивида унинг машинка нусхаси сақланади. Уч бетли бўлиб, 1966 йил 22 июнь деган сана берилган. Саҳифаларда айрим тузатишлар учрайди. Бет сўнгида «Ўзбекистон халқ шоири» деб имзо чекилган.

Биринчи маротаба «Тошкент оқшоми» (1966 йил, 1 июль) газетасида нашр бўлган. Кейинчалик «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Газета матни асосида чоп этилмоқда.

2-бет 3-сатр машинка нусха асосида олинди.

417-бет 32 *Учмоқ эшиги* — жаннат эшиги, бу ўринда мева ва бошқа қишлоқ хўжалиги экинларининг фарқ пишганлиги, тўкинчиликка ишора.

42 *Даксараки дошқозон* — ўн қулоқли катта чўян қозон.

418-бет 6 *Юнусвой* — бу ўринда бастакор, хонанда ва созанда Юнус Ражабий назарда тутилган.

6 *«Қоракўзим»* — Алишер Навоий ғазали, халқ куйи билан айтиладиган ашула. Юнус Ражабий уни моҳирлик билан ижро этган.

8 *Анҳор* — Тошкент шаҳрининг ўртасидан оқиб ўтадиган сув.

И Л О В А Л А Р

РАМАЗОНИ ШАРИФ, ХИЗР БУВА НИМА БЕРДИ?

(421-бет)

Мақола 1928 йилда ёзилган. Илк маротаба «Еш ленинчи» (1928 йил, 23 март) газетасида нашр бўлган. Сўнгра «Асарлар-75»нинг VII томига киритилган.

Газета матни асосида чоп этилмоқда.

БУ АҲВОЛ ИШГА ВА БОШҚАРИШГА ЗАРБА БЕРАДИ

(604-бет)

Публицистик мақола 1929 йилда ёзилган. Авторнинг шахсий уй архивида унинг газетадан қирқиб олинган нусхаси сақланади. «Бу аҳвол ишга ва бошқаришга зарба беради» сарлавҳаси ва сарлавҳа остидаги «наборчиклар ҳам одам боласи, уларни ҳаддан зиёд қийналишликка йўл берилмасин, жойлардан келадиган оригиналларни (асл нусха) ўқиб бўлмайди, таржимачиларнинг нўноқлиги ишлаб чиқаришни орқага силтаб, наборчикларни асабий қилади» жумлалари эса эски ўзбек графикасида ёзилган. Имзо «Ғ. Фулом» деб қўйилган.

Илк мартаба «Шарқ ҳақиқати» (1929 йил, 5 сентябрь) газетасида чоп бўлган. Сўнгра «Асарлар-76»нинг VIII томига киритилган.

Том учун «Шарқ ҳақиқати» газетаси матни олинди.

423-бет 18 *Мусаҳҳиҳ* — корректор.

43 *Маъжун* — бир қанча дориворларни янчиб тайёрландиган дори.

ЧИН УҒИЛЛАР ПАРАДИ

(424-бет)

Очерк 1933 йилда ёзилган. Адиб архивида уч бетдан иборат машинка нусхаси сақланади. Саҳифаларда гунафша снёҳ ва қора қаламда тузатилган ўринлар учрайди.

Илк бор «Қизил Ўзбекистон» (1933 йил, 11 сентябрь)да нашр бўлган. Кейин эса «Бу, сиз билан биз тирик одамлар» тўпламига киритилган.

Томга матн этиб шу тўплам олинди.

ДНЕПР ГЭС ФАШИСТЛАРГА НАСИБ БЎЛМАДИ

(426-бет)

Мақоланинг ёзилган йили номаълум. Авторнинг шахсий архивида қўлёзмаси сақланади. Саҳифаларда автор ўзи учун қўйган белгилар, ўчирилган ва қайта ёзилган сўз ва жумлалар учрайди. Қўлёзма асосида биринчи мартаба эълон қилинмоқда.

ЯНҚИЛАР, УИИНГГА ИУҚОЛ!

(427-бет)

Мақоланинг ёзилган йили номаълум. Архивида уч бетли машинка нусхаси сақланади. Саҳифаларда қалам билан тузатишлар учраб туради.

Машинка нусха асосида биринчи мартаба эълон қилинмоқда. 427-бет 1 *Янки* — Америка империалистлари босқинчи армиясининг мажозий йўл билан аталиши.

10 *Алф Лайла ва Лайла* — Шарқ халқлари адабиётинда машҳур «Минг бир кеча» асари.

38 *Байрут қопқоларида* — Байрут шаҳрининг остоналарида мазмунида берилган.

ЧИНАҚАМ ТАРИХ

(429-бет)

Мақоланинг ёзилган йили номаълум. Авторнинг шахсий архивида эски ўзбек графикасида ёзилган бир дона қўлёзмаси, учта машинка нусхаси сақланади. Санаси кўрсатилмаган. Машинка нусха асосида биринчи марта эълон қилинмоқда.

ИШОНЧНИ ОҚЛАЙЛИК, УРТОҚЛАРИ

(433-бет)

Мақоланинг ёзилган йили номаълум. Авторнинг шахсий архивида унинг ўн бетли «Совет Ўзбекистони» газетасининг иш варафига ёзилган машинка нусхаси сақланади.

Мақола машинка нусха асосида биринчи марта эълон қилинмоқда.

ТОШҚЕНТ УРТА ОСИЕНИНГ...

(437-бет)

Ёзилган йили номаълум. Архивда икки бетдан иборат қўлёзма сақланади. Санаси кўрсатилмаган.

Қўлёзма асосида биринчи марта эълон қилинмоқда.

437-бет 43 *Бракгауз ҳам Ефрон қомуси* — 82 томлик энциклопедик луғат. Ф. А. Бракгауз ва И. А. Ефрон томонидан 1890—1904 йилларда Петроградда нашр бўлган.

438-бет 2 *Тарас Шевченко, Ф. Энгельс кўчалари* — Тошкент шаҳридаги кўчалар.

3 *Бордон* — арчилмаган қамишдан бўйрага ўшатиб тўқилган тўшама.

ЖУДА ҲАМ КАТТА ВАТАНИМИЗДА

(438-бет)

Ёзилган санаси номаълум. Авторнинг шахсий архивида икки бетдан иборат эски ўзбек графикасида кўк сиеҳ билан ёзилган қўлёзмаси сақланади.

Қўлёзма асосида биринчи марта чоп этилмоқда.

УЛУФ ДУСТЛИК

(439-бет)

Мақоланинг ёзилган йили номаълум. Авторнинг шахсий архивида унинг қўлёзмаси сақланади. Етти бетдан иборат, саҳифаларда чизилган, қайта ёзилган ўринлар учрайди, 3, 5, 6-бетлари тўлиқ ёзилмаган.

- Қўлёзма асосида биринчи мартаба эълон қилинмоқда.
- 440-бет 38 *Садриддин Айний* (1878—1954) — тожик адабиётининг асосчиси. Ўзбек адабиётининг йирик намояндаларидан бири, ёзувчи, публицист, шарқшунос олим, жамоат арбоби. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг фахрий аъзоси (1943), Тожикистон ССР Фанлар академиясининг академиги ва биринчи президенти (1951—54). Тожикистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби (1940).
- 39 *Мирзо Турсунзода* (1911—1982) — тожик совет шоири, жамоат арбоби. Тожикистон ССР халқ шоири (1961). Тожикистон ССР Фанлар академиясининг академиги (1951). Социалистик Меҳнат Қаҳрамони (1967).

МУНДАРИЖА*

ОЧЕРКЛАР

Улуғ Волга	7	445	479
Ул куртак билан бирга туғишган эди	10	445	470
Қозоқ даласининг бир жуфт ҳайдар кокили	12	446	480
Тентакнинг балоғати	17	447	481
Кўзимиз ўткир	20	447	482
Ирганишдан — иқ севишга	23	448	482
Бадал-новча афсона қаҳрамони	27	448	483
Оқ Жўранинг болалари	31	—	483
Кўтарилиш	36	449	484
Сийм-мурғ қанотида	45	450	485
Мандат	49	451	485
Минбарни далаларга кўчирамиз	52	451	486
Гавҳар	55	452	486
Шоҳдоровнинг оиласида	60	452	486
Меҳнатга ҳуқуқ	64	—	487
Умрим ҳали кифоя қилади	69	453	487
Икки нидо	72	453	487
Ударникларнинг туғилиши	83	454	488
Ўз ишининг эгаси	85	455	488
Тўқ ва маданий	88	455	488
Мукофот	98	456	489
Қатта куч	103	456	489
Чин ҳуқуқ	108	—	490
Арkning емирилиши	112	457	490
Беллашиб қолган икки бригадир	117	—	491
Нодир командир	123	—	491
ЗАГС	124	457	491
Қимё опа	127	—	492
Қимсаной тўғрисида беш қўшиқ	129	458	492
Икки жангоҳ	134	460	492
Езилмаган тарих	137	460	493
Шараф	141	—	493
Икки умр	150	461	494
Чоллар	156	—	494
Президентимиз	158	462	495
Эргаш ботир Рўзнев	163	462	495
Бола мерган	166	462	496
Макайлик дўст	170	462	497
«Момойи гису набурнда»	174	462	497
Пийри бадавлатлар	179	463	498

* Биринчи устундаги рақамлар асосий текст, иккинчи устундаги рақамлар вариантлар, учинчи устундаги рақамлар эса изоҳлар берилган саҳифаларни билдиради.

Кўклам байрам арафасида	184	463	498
Бурилиш	187	—	498
Бахт нима?	191	—	499
Дарға	194	—	499

Публицистик мақолалар

Турксибни бизгина қурдик ва қура олардик	203	464	500
Хандреллага эътибор	206	—	501
Улуғ йўлчилар	209	464	501
Азимбой ака пахтани қандай парвариш қилади	213	—	502
Мақсадга шараф билан етиш йўлида	216	—	502
«Чил ғози»	219	—	503
Абдуназар аканинг ҳисоби	224	—	503
Айёмлари қутлуғ бўлсин	225	—	503
Уҳда қилинмаган шеър	228	465	504
Қирқ уч йил бурун ва кейин	231	465	504
Поклик гарови	235	466	504
Совет ўқитувчисининг бахти	238	—	504
Шамс ул-ҳаёт	241	—	505
Қалб ва қувват	243	466	505
Унутилмас кишилар тўғрисида	247	468	507
Нафасдек табиий, рост сўз	253	—	507
Коммунизмнинг аён нишонлари	254	—	508
Қуёшни қутлаб	256	468	508
Пешқадам йилимиз	264	469	509
Улуғ ғалаба	265	—	509
Байрам нафаси	266	—	510
Бизнинг саломимиз	271	—	510
Менинг қадрдоним	273	—	510
Истиқбол умиди	274	—	510
Халқимга табрик	277	—	511
Интернационал тарбия тўғрисида	279	469	512
Ҳамма ҳаёт инсонлардек	284	—	513
Баъзи оилавий гаплар	285	470	513
Ватаним — Ўзбекистон	291	470	513
Тинчлик учун кураш — башарият иши	299	471	515
Ҳамма далага!	300	—	515
Пахтакор дўстларимга	303	—	516
Бошимиз кўкка етди	307	—	516
Қариндош элнинг дўстона бағрида	308	471	516
Терим ишида — сенда бир, менда бир	309	471	517
Қалб бурчи	312	471	517
Сарҳисоб	315	471	517
Дўстлик неъматлари	320	—	518
Ҳаётимиз йўлдоши	323	—	518
Халқлар иродаси зўр куч	325	—	519
Қуёш болалари	327	—	519
Дўстлар, энди теримга!	331	472	519
Жон, Андижоним	336	472	520
Заминнинг ва замоннинг мазмуни	343	—	520
Фарғонами қутлайман	347	472	520
«Узр»	354	473	521
Яша, азиз Тошкентим!	357	473	521
Самарқанд сайқали	359	473	522
Ўлкамизга назар солганда	364	474	522
Янги Бухорони куйлайман	367	474	523

Ноз-неъматлар корхонаси	372	—	523
Ассалом, дўстлар!	377	—	524
Кеча ва бугун	380	—	525
Қирқ ёшдаги қирчиллама йигитдай	383	475	525
Биз ўзбегу афгонлар	386	—	525
Муяссар	390	—	525
Менинг Ватаним	392	—	526
Ўрнимиз жанговар сафда!	395	—	526
Қаҳрамонлар ўлмади	397	—	526
Кўп тилни билишнинг хосияти	402	—	526
Ғалабамиз дебочаси	403	—	527
Замондошлар	407	—	527
Қуёш оиласига салом	410	—	528
Ватандошларимга тасалли	412	—	528
Тошкент оқшоми	417	—	529

Иловалар

Рамазони шараф, Хизр бува нима берди?	421	—	529
Бу аҳвол ишга ва бошқаришга зарба беради	422	—	530
Чин ўғиллар паради	424	—	530
Днемр ГЭС фашистларга насиб бўлмади	426	—	530
Янкилар, уйингга йўқол!	427	—	530
Чинакам тарих	429	475	531
Ишончни оқлайлик, ўртоқлар!	433	—	531
Тошкент Ўрта Осиёнинг	437	—	531
Жуда ҳам катта ватанимизда	438	—	531
Улуғ дўстлик	439	—	531
ВАРИАНТЛАР	443		
ИЗОҲЛАР	477		

Гулом Гафур.

Мукаммал асарлар тўплами: 12 томлик. Т. 7.
Очерклар, публицистика/Таҳрир ҳайъати: О. Аҳмедова—Фуломова ва бошқ.: Масъул муҳаррир.
С. Эркинов. Т., «Фан», 1987, б.

Сарл. олдида: **ЎзССР ФА А. С. Пушкин номдаги**
Тил ва адабиёт ин-ти.

Гулям Гафур. Полное собрание сочинений:
В 12 т. Т. 7. Очерки, публицистика.

На узбекском языке

ГАФУР ГУЛЯМ

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

В 12 томах

ТОМ VII

ОЧЕРКИ, ПУБЛИЦИСТИКА

Ўзбекистон ССР ФА А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт
институтининг илмий Совети, ЎзССР ФА Тарих, тилшунослик ва
адабиётшунослик бўлими томонидан нашрга тасдиқланган.

Муҳаррир М. Алиева

Рассом В. Тий

Техмуҳаррир Л. П. Тюрина

Корректорлар М. Саидова, О. Абдуллаева

ИБ № 3789

Теришга берилди 15.12.86. Босишга рухсат этилди 20.01.87. P03514. Формати 84×108¹/₃₂. Босмахона қоғози № 1. Адабний гарнитурга. Юқори босма. Шартли босма л. 28.14. Ҳисоб-нашриёт л. 32,0. Тиражи 5000. Заказ 266. Баҳоси 3 с. 60 т.

ЎзССР «Фан» нашриёти: 700047, Тошкент, Гоголь кўчаси, 70.

ЎзССР «Фан» нашриётининг босмахонаси: Тошкент, М. Горький проспекти, 79.